

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ

ἜΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΕ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 291 - 292

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1976

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54
 † ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
 ΕΤ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Επιτροπή Επιμέλειας ὅλης

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
 ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΠΟΥΛΟΣ
 ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
 ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
 1954—56

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
 1956—73

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
 ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
 ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Σ Υ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι
 (ἐτήσια)

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Ἐσωτερικοῦ Δοχ. 300
 Νομ. Προσώπων, Ὁργανο-
 σμῶν, Τραπεζῶν » 500
 Κοινοτήτων καὶ Σχολείων » 300
 Ἐξωτερικοῦ Δολλ. 15
 Τιμὴ τεύχους Δοχ. 75

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Ἀθήναι)
 ΧΡΥΤ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
 ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθήναι)
 ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθήναι)

Ἐμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κων. Δ. Στεργιοπούλου	: Ἡ ἰδιομορφία τῶν ἐπιχειρήσεων Ἠπείρου τὸ 1821 (ἱστορ. πραγματεία)	Σελ. 513
Μαρίας Παντελιῶ	: Ὁ Ἄθαν. Ψαλίδας στὴν Κέρκυρα (1822—1928) (ἱστορ. πραγματεία)	» 523
Στεφ. Μπέττη	: Ἰωάννης Δομπόλης (ἱστορ. μονογραφία)	» 530
Κώστα Π. Βλάχου	: Κτηματολογία τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς Κουρέντων Ἰωαννίνων (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 540
Δημ. Τρ. Παπαζήση	: Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 545
Cayetano Rossel (μετάφρ. Μάγιας - Μαρίας Ρούσου)	: Ἱστορία τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (ἱστορ. πραγματεία)	» 554
Μιχ. Σ. Κορδῶς	: Ἁγιορείτικη λαογραφία (λαογρ. μελέτη)	» 576
Λάμπρου Ἄν. Τατισοπούλου	: Ἀγροτικὴ παραδοσιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ (λαογρ. μελέτη)	» 580
Κώστα Π. Λαζαρίδη	: Μετεωρολογικὰ φαινόμενα (λαογραφικὰ)	» 586
Παύλου Α. Κυριακίδου	: Ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν (μελέτη)	» 598
Θεμ. Παπαθανασίου	: Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (πραγματεία)	» 614
Ἄθανασίου Ἀντωνίου	: Τὸ ἀρχαῖο τοπωνύμιον «Βραύρων» καὶ ἡ ἐτυμολογία του	» 628
Κώστα Γ. Τσιλιμαντοῦ	: Πολυτεχνεῖο (ποιήμα)	» 631
Τάκη Τσιόκου	: Δὲν ξέρω (ποιήμα)	» 633
Βαγγέλη Ψινιωτῆ	: Ἀποκλεισμός (διήγημα)	» 634
Τίνου Ἀλασάκη	: Ἀφήγησις ἀπ' τὸ μέλλον (ποιήμα)	» 636
Φαῖδρας Ζαμπαθᾶ - Παγουλάτου	: Τρία ποιήματα (ποιήματα)	» 637
Γιάννη Βαρβέρη	: Ἡ πορεία μὲ τὰ εἶδωλα — ὁ Ζακχαῖος (ποιήματα)	» 638
Θανάση Παπαθανασόπουλου	: Ὁ Ρίλικε στὴν πόλιν τοῦ χρόνου (δοκίμιον)	» 639
Ant. de Saint - Expery (μετάφρ. Γ. Φέρρη)	: «Γράμμα σὲ ὄμηρο» (δοκίμιον)	» 642
Δημ. Σκυλίτση	: Ἀσυγχάρητο (ποιήμα)	» 653
Ι. Παπαδημητρίου	: Δειλινὸ (ποιήμα)	» 654
Π. Τζιόβα	: Μαγδαληνὴ (ποιήμα)	» 654
Γ. Παπαστάμου	: Δούλοι (ποιήμα)	» 655
Β. Μάργαρη	: Πόσο μικρὸς - Πίνακας ζωγραφικῆς (ποιήματα)	» 655
Γ. Καραβίδα	: Μὲ τὸ Θεὸ ἦσουν καλὴ (ποιήμα)	» 656
Δ. Κόκκινου	: Περιδεεῖς (ποιήμα)	» 656
Λευκῆς Σαράτση	: Στὴν Πάργα τὴ Χρυσὴ (ὁδοιπορικὸ)	» 657
Τ.Ι.Α.	: Καζάρμα (διήγημα)	» 660

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Ἡ εὐλοία (Ἀσφ. Γερροντιοῦ) — Κύπρος (Δημ. Σιωμόπουλου) — Τὰ «Ἠπειρωτικὰ '76» (Α. Κόκκινου) — Ἡ Ἀντιγόνη (Δημ. Σιωμόπουλου) — Ἡ ἀπάντησις τῆς Ἀντιγόνης (Α. Κόκκινου) — Οἱ Ἐκθέσεις (Α. Κόκκινου) — Τὸ Ἠπειρωτικὸ Θέατρο (Α. Κόκκινου). — Κοιτιζὴ τοῦ βιβλίου. — Ἐπιστολαὶ Ἠπειρωτικὰ πρὸς λάβωμε.—

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
 Τυπογραφεῖον: Φ. Β. Μπαμπούρας — Γ. Διβολῆ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη

Η ΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΕ'

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1976

ΤΕΨΧΟΣ 291 - 292

Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ ΤΟ 1821

3 ΕΝΙΑΙΟ ΣΧΕΔΙΟ

Οι δύο επαναστατικές εκδηλώσεις, Καλαριτών · Σιράκου και Άρτας, έγιναν κατόπιν καταστροφώσεως σχεδίων. Προκλήθηκαν για τὸν σκοπὸ αὐτὸ συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν πού θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ μετάσχουν, καθωρίσθησαν οἱ θέσεις ἐκάστου επαναστατικοῦ σώματος, προσδιωρίσθηκε ὁ χρόνος κοινῆς ἐξορμήσεως, προηγήθησαν ἔμμεσες ἢ ἄμεσες συγκρούσεις μὲ τὸν ἐχθρὸν γιὰ τὴν προετοιμασία τῶν συνθηκῶν ἢ τὴν σφυγμομέτρηση τῶν σχετικῶν δυνατοτήτων, ἔγιναν συνεργασίες γιὰ τὴν ἐξέταση λεπτομερειῶν στοιχείων. Γιὰ διαφορετικοὺς λόγους δὲν κατορθώθηκε νὰ ἐπιτευχθοῦν οἱ ἀντικειμενικοὶ στόχοι τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ δύο-σχέδια.

Παρ' ὅτι τὰ ἀντίστοιχα συμβάντα ἔγιναν σὲ τόσο διάφορο χρόνο, ὥστε νὰ ἀπέχουν μεταξὺ τῶν τέσσαρες καὶ πλέον μῆνες, πηγάζουν ἀπὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ σχέδιο. Τοῦτο προέβλεπε γενικὰ τὴν διεξαγωγή συνεχῶν ἐπιθέσεων κατὰ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, τῶν ὁποίων τὸ κύριο σῶμα πολέμουσε τὸν Ἄλῃ πασᾶ στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820, καὶ ἐναντίον τμημάτων πού ἦταν τοποθετημένα σὲ ἄλλα, στρατηγικῆς φύσεως σημεῖα, τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου. Τὸ σημαντικώτερο ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ἡ Ἄρτα, ἡ ἐλευθέρωση τῆς ὁποίας θὰ συντελοῦσε στὴν νίκη κατὰ τοῦ Χουρ-σίτ καὶ γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ὁποίας ἔγιναν ποικίλες συγκρούσεις.

Ὅλα τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα πείθουν ὅτι πρόκειται περὶ ἐνιαίου σχεδίου ἐπιχειρήσεων στὴν Ἠπειρο κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς επαναστάσεως.

Ἐχεῖ διατυπωθῆ ἡ γνώμη ὅτι οἱ ὀπλαρχηγοὶ ὠργάνωσαν τὸν Ἰούνιο 1821 σύσκεψη στὰ Τζουμέρκα γιὰ τὴν μελέτη τοῦ θέματος πῶς θὰ πετύχαιναν ἐνωρίτερα τὴν ἐλευθέρωση τῆς Ἄρτας, ὅτι αὐτοὶ καὶ γενικὰ ὅσοι ἀνέλαβαν γιὰ τὴν περιοχὴ αὐτῆ, ὅπως ὁ Γῶγος Μπακόλας, ὁ Κουτελίδας, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Τζαρακλῆς, καθὼς ἐπίσης ὁ Ράγκος, ὁ Στουρνάρης καὶ ἄλλοι, στρατολογοῦν ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ὑπαρχόντων ὅπλων, προβαίνουν σὲ συγκρότηση σωμάτων, προσβάλλουν σουλτανικὰ τμήματα πού διατάσσονται νὰ σπεύσουν σ' ἐνίσχυση τῶν πολιορκουμένων, ἀποκλείουν διόδους, νικοῦν καὶ κυριεύουν ἐφόδια αὐτῶν¹. Ἀποδίδεται ὁμοίως στοὺς ἴδιους ὀπλαρχηγούς ἡ κατάστροφη γενικοῦ σχεδίου μὲ σκοπὸ τὸν περιορισμὸ δράσεως τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων γύρω στὰ Γιάννινα, τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν συγκατοικηθῶν μὲ

¹ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 312 καὶ τέλος.

τὴν Θεσσαλία, τὴν Ἄρτα, τὴν Πρέβεζα καὶ τὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴν ἐλευθέρωσι τῆς Ἄρτας, τὴν κατάληψι τῶν στρατηγικῶν σημείων Πλάκας - Ἀράχθου καὶ Καλαριτῶν, τὴν ταυτόχρονη ἐκδήλωσι ἐπιθέσεων ἀπ' ἑξω καὶ ἐξορμήσεως τοῦ Ἀλῆ ἀπὸ μέσα, ἐνῶ στοὺς Σουλιώτες καὶ στὸν Ἀλῆ ἀποδίδεται ἡ λήψι ὁμοίας ἀποφάσεως γιὰ τὴν 23ῃ Ἰουνίου, πού ματαιώθηκε ἀπὸ τὴν ἐσπευσμένη ἀναχώρησι τοῦ Μάρκου γιὰ τὸ Σούλι².

Ὅτι δὲν ὑπῆρξαν χωριστὰ σχέδια τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν συναγεται, χωρὶς τὴν ἀφεσι ἀμφιβολίας, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, ὅσα καταχωρίσθησαν στὴν ἀρχὴ τῆς ἐργασίας. Στὴ συνέχεια θὰ δοθοῦν πολλὲς μαρτυρίες πού ἀποδεικνύουν τὴν στενὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν γιὰ τὸ θέμα τῶν ἐπιχειρήσεων στὴν Ἠπειρο κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἀσχέτως πρὸς τοὺς εἰδικούς σκοποὺς τῶν δύο σχεδίων, ὅπως τὰ παρουσιάζουν ὅσες μαρτυρίες ἔχουν ἀναφερθῆ, τὰ ἀποτελέσματα καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀντιστοίχων ἐγχειρημάτων, φαίνεται ὅτι ταῦτα ἐπήγασαν ἀπὸ ἓνα γενικὸ σχέδιο. Ἐκτὸς τῶν πραγματικῶν στοιχείων, τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ σύγχρονη πληροφορία ὅσο σύντομη καὶ ἀν εἶναι. Ἐνός συγγραφεὺς ἀναφέρει σχέδιο τῶν Σουλιωτῶν μὲ κύριον σκοπὸ τὴν κατάληψι τῆς Ἄρτας καὶ σὲ περίπτωσι πού θὰ παρουσιάζονταν δυσχέρειες στὴν ἐπίτευξι αὐτῆς τὴν μετατροπὴ τοῦ ἐγχειρήματος σὲ πολιορκία μὲ ὀλιγάριθμοι τμημα πολειμιστῶν καὶ τὴν κατεύθυνσι τοῦ κυρίου στρατεύματος πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ἔγραψαν δὲ σχετικῶς οἱ Σουλιῶτες πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς Ραδοβιζίου, Τζουμέρκων καὶ Ἀσπροποτάμιου καὶ εἰς τοὺς Γοτιστινοὺς γιὰ τὴν ἔγκαιρη μετάθεσι σὲ ὠρισμένους θέσεις γιὰ τὴν ἐκδήλωσι συντονισμένης ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ Χουρσίτ τὴν 28ῃ Ἰουνίου³.

Ἡ ἐπίδρασι τοῦ κειμένου τούτου εἶναι φανερὴ στὴν ἱστορήσι τῶν δύο γεγονότων ἀπὸ τὸν Π. Ἀραβαντινὸ. Κατ' αὐτόν, ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ἐπὶ κεφαλῆς σώματος συμπατριωτῶν του, εἰσέβαλε τὸν Μάϊο τοῦ 1821 στὴν ἐπαρχία τῆς Ἄρτας μὲ τὸν σκοπὸ νὰ ἀποτολμήσι τὴν ἄλωσι τῆς πόλεως μαζί μὲ τοὺς Ἀκαρῶνες ὀπλαρχηγούς⁴. Τοῦτο, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, μετατράπηκε σὲ σχέδιο ἐπιθέσεως ὄλων, τοῦ Γώγου, τοῦ Κουτελίδα, τοῦ Στουρνάρη καὶ ἄλλων κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰωαννίνων, πού ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ τὸν Ἰούνιο. ἄλλὰ δὲν πραγματοποιήθηκε, διότι ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἔλαβε πρόκλησι ἐκτακτη νὰ μεταβῇ σὸ Σούλι⁵.

Κατὰ τὸ σχέδιο πάντως, ἐὰν εἶναι πλήρως καὶ διατυπωμένο ἀπὸ τὸν Πουκεδίλ, δίδεται χρονικὸ προβάδισμα στὴν κατάληψι τῆς Ἄρτας, πού κρίνεται βασικῶς ἄμεσι, ἀλλὰ σὲ περίπτωσι πού θὰ παρουσιάζονταν ἐμπόδια στὴν ἄμεσι ἐπίτευξι τοῦ σκοποῦ, θὰ γινόταν μεταβολὴ τοῦ ἐγχειρήματος σὲ διαρκὴ πολιορκία μὲ τὴν χρησιμοποίησι ὀλιγάριθμου σώματος. Ἐνῶ οὕτω ἡ πολιορκία τῆς Ἄρτας θὰ συνεχίζονταν, καθορίζεται γιὰ τὴν 28ῃ Ἰουνίου ἐκδήλωσι ἐπιθέσεως ἀπὸ πολλὰ σημεία κατὰ τοῦ Χουρσίτ. Οὕτω ἡ καθήλωσι τῶν τουρκικῶν δυνάμεων πού ἀποτελοῦσαν τὴν φρουρὰ τῆς Ἄρτας καὶ ἦσαν πολὺ σημαντικῆς, θεωρεῖται πολὺ χρήσιμη γιὰ τὴν προσβολὴ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰωαννίνων, ἢ ἐπιτυχία τῆς ὁποίας θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐλευθέρωσι τοῦ Ἀλῆ πασά.

Τὸ σχέδιο αὐτὸ ἦταν εὐρύτερα γνωστὸ, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ὅσα γράφουν σὲ γράμματα τοὺς τῆς 26ῆς Ἀπριλίου 1821 πρὸς τοὺς Ὑδραῖους ἀπὸ τὴν Λεβαδεῖα ὁ Νικόλαος Νάκου, ὁ Ἰωάννης Στάμιου Λογοθέτης καὶ ὁ Ἰωάννης Φίλωνος. Ἀπὸ τὰ γράμματα πού ἔλαβαν τὴν ἴδια ἡμέρα ἔμαθαν ὅτι ὄλα «τὰ καπετανάτα Βάλτου, Εερομέρου, Βραχωρίου, Κραβδαρίου καὶ Ἀποκόρου καὶ Ἐπάχτου, μαζί μὲ τοὺς ἀν-

2. Νικ. Χ. Παπακόστα ἔνθ. ἀν. σ. 127.

3. Rouqueville ἔνθ. ἀν. τ. 3 1825 σ. 128.

4. Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία κλπ. τ. 1 1856 σ. 346.

5. Π. Ἀραβαντινοῦ ἔνθ. ἀν. σ. 356. Βλ. Π. Α. Σ (ἀλαμιάκα) ἔνθ. ἀν. σ. 255.

δρείους «ἀδελφούς» των «χριστιανούς», ἀφού «ὕπέταξαν» τὸ Βραχῶρι, «ἐκστράτευσαν διὰ τὴν Ἄρταν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τὰ Ἰωάννινα», γιὰ νὰ κατατροπώσουν τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους Ἀγαρηνοὺς κατὰ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ καὶ νὰ τὸν πάρουν, ὁ ὁποῖος εἶναι σύμμαχος μας καὶ ἀλεάτης μας, καὶ μαζί μὲ αὐτὸν νὰ κατέθουν εἰς Λάρισσαν, τῆς ὁποίας αἱ δυνάμεις εἶναι πολλὰ ὀλίγες»⁶. Ὅσα γράφονται ὅτι ἔγιναν δὲν μαρτυροῦνται ἀπὸ ἄλλη πηγὴ, ἀλλὰ συνιστοῦν ἀπὸ τὴν ἀπόφωσιν πού ἐπικρατοῦσαν στὴν δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα σχετικῶς μὲ τὸ διάγραμμα τῶν ἐπιχειρήσεων στὴν Ἠπειρο, ἰδιαιτέρως μὲ τὴν τύχη τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, ἐγκλεισμένον ἀπὸ τὸν Χουρσίτ στὰ Ἰωάννινα.

4. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Μὲ τὸ τελευταῖο αὐτὸ στοιχεῖο δημιουργεῖται ἰδιομορφία τοῦ ἀγῶνα στὴν Ἠπειρο, πού δὲν ἤμποροῦσε νὰ παρουσιασθῇ σὲ ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἀλγησαϊκοῦ κράτους. Ἦταν φυσικὸ νὰ ἀποτελοῦν αὐτές, ἐπειδὴ βρισκόνταν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἔδρα τούτου, πεδία ἐπιχειρήσεων μὲ ὀλιγότερες δυσκολίες γιὰ τὸν σουλτάνο. Ἡ Θεσσαλία, ἐπὶ παραδείγματι περιέρχεται, ἰδιαιτέρα ἡ πεδινή, στὰ χέρια του μὲ τὴν χρησιμοποίησιν πολιτικῶν ἑλιγιῶν καὶ κατόπιν μικρῶν συγκρούσεων μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων στρατιωτικῶν σομάτων. Πολὺ ὀλιγότερες δυσχέρειες εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὅποιαδήποτε ἐνέργεια τοῦ σουλτάνου σὲ ἄλλα, περισσότερα ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς ἐπικρατείας τοῦ ἀποστάτη του τμήματα. Ἄλλὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης σ' αὐτὰ δὲν θὰ εἶχαν καμμία οὐσιαστικὴ ἀπόδοση πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐὰν τὸ κτύπημα κατὰ τοῦ Ἄλῃ δὲν γινόταν στὴν ἔδρα του. Τούτου καὶ πραγματικὰ ἡ ἀρχὴ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820.

Ὁ ἐνδομουσουλμανικὸς αὐτὸς ἀγῶνας ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ὀθωμανικῆς αυτοκρατορίας δημιουργεῖ πρόβλημα γιὰ τὰ στρατιωτικὰ στελέχη τοῦ ἐλληνισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ παρατηρῆται ὁμοφωνία. Μερικοὶ βλέπουν κατάλληλη τὴν στιγμή νὰ ταχθοῦν μὲ τὶς μουσουλμανικὰς δυνάμεις ἐναντίον τοῦ Ἄλῃ, ἐνῶ ἄλλοι ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐναντίον ἐκείνων. Οἱ περισσότεροι τηροῦν ἐπιφυλακτικὴ στάση.

Οἱ Σουλῳῳτες ἀναλαμβάνουν νὰ χαράξουν συγκεκριμένη γραμμὴ. Τὸ 1803 εἶχαν φύγει ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους, μένοντας δὲ στὴν Ἐπτανήσο, δὲν ἔπαυσαν νὰ συνιστοῦν ἀξιόλογη στρατιωτικὴ δύναμις. Ζητώντας συνεχῶς νὰ ἐπιστρέψουν στὸ πάτριον ἔδαφος, ἐπειροῦσαν πάντοτε ἀπὸ τὸν Ἄλῃ ἀρνητικὴ ἀπάντησιν. Τὸ θέμα των ἀλλάσσει, ἀφότου ἡ Ὑψηλὴ Πύλη τοῦ κηρύττει τὸν πόλεμον ἕνεκα τῆς στάσεως πού τηροῦσε ἀπέναντί της, θεωρούμενος ἀποστάτης. Ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820 ἐγκαθίστανται σουλτανικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Πασόμπεη ἔξω τῶν Ἰωαννίνων, τῶν ὁποίων καὶ ἀρχίζουσι τὴν πολιορκία μὲ τὸν Ἄλῃ ἐγκλειστο ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὁ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ σουλτάνου πόλεμος ἀποτελεῖ εὐκαιρία γιὰ τοὺς Σουλῳῳτες νὰ τακτοποιήσουν τὸ αἰτημιά τους, ἡ ὁποία ἐντοπίζεται στὴν παρουσιαζόμενη γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς δύο μουσουλμάνους ἀντιπάλους ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ δική του ὠφέλεια ἓνα σῶμα ἐμπειρῶν ἀρχηγῶν καὶ ἀνδρῶν. Ὁ Ἄλῃς, ἔχοντας ἀξιόλογη δύναμιν ἀπὸ κάθε ἀποψη, πίστεως καὶ ἐμπειρίας, ἦταν ἐπιφοβὸς γιὰ τὸν σύλλογον, ἀλλ' αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη, πολιορκημένος ἤδη ἐπὶ τρεῖς μῆνες καὶ πλέον, νὰ καταλήξῃ στὴν ἀπόφασιν νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπάνοδο στὸ Σούλι. Τὴν 4ῃ Δεκεμβρίου 1820 ὑπογράφεται ἡ σχετικὴ συμφωνία⁷. Οἱ Σουλῳῳτες τάσσονται ἀμέσως καὶ χωρὶς ἐπιούλαξιν ἐναντίον τοῦ σουλτάνου, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ στρατεύματά του πολιορκοῦσε τὰ Ἰωάννινα καὶ μετὰ δυὸ ἡμέρας, τὴν 6ῃ Δεκεμβρίου 1820, αἶρουν λαμπρὴ νίκη στὸ χωριὸ Βαριάδες.

6. Ἄ ν τ. Λ ι γ υ ο ὺ Ἄρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας 1778—1832 τ. 7 1926 ἐν Πειραιῖ σ. 46. Ἡ λέξις «ἀλέατος» σημαίνει σύμμαχος.

7. Ἰ. Φ ι λ ῆ μ ο ν ο ς Δοκίμιον ἱστορικῶν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως κλπ. τ. 2 1859 σ. 242.

Η όμιώνυμη μάχη, άσχετως πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ἔχει πολλαπλὴ σημασία. μίᾱ ἀποψη τῆς ὁποίας ἐκφράζεται στὴν τοποθέτησή της ὡς τοῦ πρώτου γεγονότος τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Τὴν 13ῃ Ἀπριλίου 1823, οἱ τέσσαρες πληρεξούσιοι τῆς Ἡπείρου Λουκάς Βάγιας, Λουκάς Χορμιόδας, Δημήτριος Ἀθανασίου καὶ Κυργιακούλης ἔστειλαν στὴν Ἐθνικὴ Τρίτῃ Συνέλευσι ἀναφορά, στὴν ὁποία γράφουν, ἐκτὸς ἄλλων ἐπιχειρημάτων γιὰ τὴν ὑποστήριξη τοῦ αἰτήματός των, καὶ ὅτι πρῶτοι οἱ Σουλιῶτες ἄρχισαν τὸν ἀγῶνα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1820, ἦτοι «τέσσαρας μῆνας πρὸ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος»⁸. Τὴν ἴδια γνώμη διατυπώνουν τὴν 5ῃ Αὐγούστου 1829 σὲ ὑπόμνημά των πρὸς τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια οἱ πληρεξούσιοι Ἄρτης Μακρυγιάννης καὶ Γεώργιος Κ. Μόστρας, ἀναφέροντας ὅτι τὰ χωριά τῆς Λάμαρης, πεδινῆς κυρίως περιοχῆς βορειοανατολικά τῆς Ποσέβεζας, «ἀπεστάτησαν μετὰ τῶν Σουλιωτῶν, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον»⁹. Ἀσχετως πρὸς τὴν ἀποψη αὐτή, ποῦ ἀφετηρία ἔχει τὴν γενικὴ ἀπὸ τότε τάση προβολῆς τῶν κατὰ τόπους ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων καὶ δὲν ἀντὶκει στὰ πλαίσια τῆς ἐργασίας, ὑπάρχει ἄλλη μὲ τὸ γνώρισμα τοῦτο. Στους Βοριάδες χαράσσουν οἱ Σουλιῶτες στρατηγικὴ πὸ ἀκολουθοῦν χωρὶς ὑπαναχώρηση, ἀλλὰ μὲ ὑπομονὴ καὶ συστηματικότητα. Ἦσυχ ἀπὸ τὴν πλευρὰ των ἀφήνουν τὸν παλαιὸ ἀσπονδο ἐχθρῶ των καὶ στρέφονται κατὰ τοῦ κυρίου κατακτητῆ, τοῦ ὁποίου τὴν νίκη κατὰ τοῦ Ἀλῆ κρίνουν δυσμενῆ γιὰ τὴν πανελληνία ἐξέγερση, διαφαινομένη στὸν ὀρίζοντα προσεχῶς. Μὲ τὴν μάχη ἐπίσης αὐτὴ ἀναδεικνύονται συγχρόνως ἀπὸ τὰ πράγματα οἱ φορεῖς τῆς ἴδιας στρατηγικῆς καὶ ὕστερα, ὅταν ἀρχίσῃ ὁ μεγάλος ἀγῶνας. Τὴν ἡγετικὴ των θέση στὴν Ἡπειρο δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν διατηρήσουν, ἀφοῦ τὸ παρελθὸν των παρεῖχε ἀσφαλῆ ἐγγύησι, καὶ ἀκτινοβολοῦσε κάποιον σεβασμὸ, ἐπιωφελεῖ στοιχεῖο σὲ περίοδο ποῦ δὲν ὑπῆρχε κεντρικὴ ἐξουσία, τὸ δὲ παρὸν προσέφερε ἄμεση ἀπόδειξη μὲ τὸ νέο κατόρθωμα, καὶ μάλιστα ἐναντίον στρατοῦ ποῦ ἦταν καλὰ ὀργανωμένους καὶ εἶχε ἀποσταλῆ γιὰ ἐγχείρημα ὄχι μικρῆς σημασίας.

Ἐκτὸς τῆς μάχης τῶν Βοριάδων ἱστοροῦνται καὶ δύο ἄλλα ἐπιτεύγματα τῶν Σουλιωτῶν ἐντὸς τοῦ ἴδιου Δεκεμβρίου 1820. Τὴν 20ῃ τοῦ μηνὸς αὐτοῦ ἐγινε ἐπίθεση τῶν Σουλιωτῶν κατὰ χωριοῦ Θ ε ρ ι α κ ῆ σ ι, τὸ ὁποῖο καὶ κατέλαβαν. Καθὼς ἱστορεῖται, 500 περίπου Σουλιῶτες μαζί μὲ ἄλλους χωρικοὺς ποῦ ἐνώθησαν μαζί τους, προσέβαλαν τὸ χωριὸ «Θεριακίς», ἀφοῦ τὴν πορεία τους ἔκαμιν τὴν νύκτα καὶ ἔφθασαν σ' αὐτὸ «περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου». Οἱ Γκέγκηδες ποῦ ἦσαν ἐκεῖ, περίπου 1.000, «ἀντέστησαν», ἀλλὰ «πολιορκηθέντες καὶ ἰκανῶς ζημιωθέντες, παρεδόθησαν» τὴν 22α καὶ «ἀσπλοι ἀπεπέμφθησαν εἰς τὰ Ἰωάννινα»¹⁰. Ἐντὸς τοῦ ἴδιου μηνὸς ἴσως ἐγινε ἄλλη σουλιωτικὴ ἐπιτυχία. Ὁ Μάρκος Μπότσαρης, καθὼς ἀναφέρεται, ἔτρεξε πρὸς τὴν ὁδὸ ποῦ φέρει ἀπὸ τὴν Ἄρτα στὰ Γιάννινα καὶ προσέβαλε στὴ θέση «τῶν Κοιμουζάδων» 200 ἰππεῖς ποῦ συνώδευαν φορτηγὰ ἰκανὰ τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων γιὰ τὸ στρατόπεδο τῶν Ἰωαννίνων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φονεύσῃ τοὺς ἄνδρες καὶ τὰ φορτηγὰ νὰ ἀποστείλῃ στὸ Σούλι¹¹.

8. Α. Ζ. Μάμουκα Ἐὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος 1821—1832. Ἦτοι σολογὴ τῶν περὶ τὴν ἀναγεννησμένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, τόμων καὶ ἄλλων ἐπισήμων πράξεων, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1832, τ. 5 1839 ἐν Πειραιεῖ σ. 238. Βλ. καὶ ἔξδ. τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις τ. 3 1971 σ. 238. Κ. Α. Διαμάντη «Ἠπ. Ἐστία» τ. 2 1953 σ. 916 καὶ τ. 20 1971 σ. 624. Α. Κοκκίνοβ Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις Ἀθῆναι τ. 10 1959 σ. 25 καὶ ἔξδ. 5η, τ. 5 1968 σ. 336.

9. Κ. Α. Διαμάντη «Ἠπ. Ἐστία» τ. 20 1971 σ. 626.

10. Φιλήμονος Λοζίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἐπανάστασεως κλπ. τ. 2 1859 σ. 248.

11. Φιλήμονος ἔνθ. ἀν. τ. 2 1859 σ. 284—9.

Πλὴν τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν Σουλιωτῶν ἐναντίον τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, τὸ ἐνιαῖο σχέδιον ἐπιχειρήσεων στὴν Ἡπειρο μετὰ τὴν ἐκρηξὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἔχει τὴν προεπαναστατικὴν τοῦ ἱστορῆα καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ἡπείρου, παρουσιαζόμενη σὲ δύο ἀπόψεις.

Στὴν μίαν ὑπάγεται ἡ συμβολὴ Ἑλλήνων στὴν παρότρυνση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ. Μεταξὺ τούτων εἶναι καὶ ὁ Μιχαὴλ Σούτσος, μέγας διερμηνεὺς αὐτῆς. Τὸ 1819 «διηρέησε τὸν σουλτάνον Μαχμούτην κατὰ τοῦ Ἀλῆ» καὶ «τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον ἐξάφασ» στὴν Ἡπειρο μὲν «ᾠπλίσε τοὺς τέσσαρας Βοτσάρας», Νότη, Μάρκο, Κωνσταντῖνο καὶ Τούσα, «τοὺς τέσσαρας Τζαβέλλας, Ζυγούρη, Κίτσο, Βακατσέλο καὶ Νικόλαο, τὸν Λάμπρο Βέικον, τὸν Γεώργιο Δράκο, τοὺς Ζέρβας καὶ τοὺς Δαγκλῆδες, στὴ «Δυτικὴν Ἑλλάδα» τὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη, τὸν Ἀνδρέα Ἴσκο, τοὺς «Γρίβας», τὸν Μακρῆ, τὸν Δεληγεώργη καὶ τὸν Σκαλτσοδῆμο, «κατὰ τὴν ἀνατολικὴν» τὸν Ὀδυσσεά, τὸν Διάκο, τὸν Γκούρα, τὸν Πανουργιά, τοὺς «Κοντογιάννας» καὶ τοὺς «Δοθουσιώτας», τελειώνει δὲ ἡ σχετικὴ μαρτυρία, ποῦ εἶναι μεταγενέστερη κατὰ σαράντα τέσσαρα χρόνια ἀπὸ τὸ γεγονός, μὲ τὴν κρίση ὅτι ὁ Σούτσος «ὡς ἀρχαία τις θεότης τοῦ Ὀλύμπου ἔδωκεν εἰς τοὺς ἥρωας τῆς νέας Ἰλιάδας τὰς χρυσὰς αὐτῶν πανοπλίας καὶ ἅμα κατέστησε τοὺς δύο μαχομένους ὀθωμανικοὺς στρατοὺς ἀβλαβεῖς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ὁ ἀγὼν ἐξερράγη»¹².

Ἡ ἄλλη ἀποψη ἀναφέρεται στὴν παρότρυνση τοῦ Ἀλῆ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του κατὰ τῆς Πύλης.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1820, ὅταν εἶχε ἀποφασισθῆ ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου νὰ σταλῆ ὁ Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος στὴν Ρωσία γιὰ τὴν ἀνίχνευση «τῆς ὑψηλῆς καὶ ἀγνώστου ἀρχῆς», ὁ Ἀλῆς, «ὑποπτεύων καταδρομὴν» ἐπιθυμοῦσε «νὰ σχετισθῆ» μὲ τὴν Ρωσία «ὡς τὴν ἀδιάλλακτον πάντοτε ἐχθρὰν τῆς Πύλης», καί, γνωρίζοντας τὸν Παπαρρηγόπουλο, διερμηνεῖα τότε τοῦ ρωσικοῦ προξενείου στὴν Πάτρα, τὸν προσκάλεσε στὴν Πρέβεζα καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ «κοινοποιήσῃ» τὴν σκέψιν του στὴν «αὐλήν» τῆς Ρωσίας. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀρνήθηκε τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν, ἀλλ' ἐπιστρέφοντας στὴν Πάτρα, εἶδε τὸν ἐπίσκοπο Γερμανὸν ποῦ εἶχε τὴν γνώμην ὅτι «δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπελπισθῆ ὁ Ἀλῆς» καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀποστολὴν. Ὁ Παπαρρηγόπουλος εἰδοποιεῖ τὸν Ἀλῆ ὅτι, καθὼς ἔλαβε νέες πληροφορίες, ἡ ρωσικὴ αὐλὴ ἤμποροῦσε νὰ τὸν βοηθήσῃ, ἐὰν «ἔδλεπε σταθερὰν τὴν ἐπιμονὴν του κατὰ τοῦ σουλτάνου» καὶ κατόπιν τούτου δύναται νὰ μεταβῆ στὴν Ρωσία. Ὁ Ἀλῆς, γαρούμενος, τοῦ ἔστειλε ὁδηγίους «περὶ τῆς εἰς Πετροῦπολιν ἀπελεύσεώς του», ὥστε ὁ Παπαρρηγόπουλος δὲν ἦταν μόνον τῶν Πελοποννησίων ἀπόστολος «πρὸς τὴν ἀρχὴν», ἀλλὰ τοῦ Ἀλῆ πρὸς τὴν ρωσικὴν αὐλήν, χωρὶς οὗτος νὰ ξέρῃ τὴν πρώτην¹³. Τὴν 10ην Σεπτεμβρίου 1820 γράφει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη μεταξὺ ἄλλων ὅτι «ἔλοι οἱ ὀρθόδοξοι ὁμογενεῖς καὶ φιλέλληνες ἀλλογενεῖς» ἔλεγαν πὼς ἤμποροῦν νὰ ὠφεληθῶν ἀπὸ τὸν πόλεμον τοῦ Διδανίου περὶ ἀφανισμοῦ τοῦ Ἀλῆ καὶ ὅτι «τὸ Σούλι, τὸ Τεπελένι, τὸ Λογυρόκαστρον καὶ κατὰ τινὰς ἡ Πάργα καὶ ἄλλα τινὰ μέρη εἶναι τοῦ Ἀλῆ εἰσέτι». Ἐγκρίνουν πολλοὶ ὅτι, ἐὰν οἱ καπετανεῖοι λόγῳ κλεπτῶν προσβάλουν κατὰ τῶν ἀμερίμων βασιλικῶν, τοὺς ἀφανίζουσιν ἐν ριπῇ, ὑπεραπίζοντας τὸν ἀπελπισμένον Ἀλῆ καὶ διὰ τῶν μέσων του ἤμποροῦν νὰ κάμουν μεγάλας προόδους¹⁴.

12. Παναγιώτου Σούτσου Λόγος ἐπιτάφιος ἐκφωνηθεὶς τῇ 11ῃ Ἰουνίου 1864 ἐν τῷ νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, ἐν Ἀθήναις 1864 σ. 19—20.

13. Σπ. Τρικούπη Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἔκδ. 2η Λονδίνο τ. 1 1860 σ. 15—16.

14. Γ. Φιλήμονος Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως κλπ. τ. 1 1859 σ. 217—8.

5. Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Με τὴν ἑναρξὴ τῆς ἐπαναστάσεως τὸν Μάρτιο τοῦ 1821 προβάλλει σαφῶς ἡ ἰδιομορφία τῶν ἐπιχειρήσεων Ἡπείρου ἔναντι ἐκείνων στὴ νότια Ἑλλάδα. Σ' αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε μετὰξὺ τῶν δύο ἐμπολέμων, τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων, ἄλλος σημαντικὸς παράγων, πὺν ἤμποροῦσε νὰ ρυθμίσει τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀν καὶ δὲν ἦταν ἐσωεπιχειρησιακός, ἐνῶ στὴν Ἡπειρο ὑπῆρχε. Ἡ περιγραφὴ τῶν συνθηκῶν τοῦ πολέμου σ' αὐτὴ καθιστᾶ τὸ πρᾶγμα σαφές.

Ὁ ἐχθρικός στρατὸς ἦταν πολυάριθμος πὺν ἐνισχυόταν συνεχῶς, διότι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπιδίωκε τὸ γρηγορότερο νὰ θέσῃ τέρμα στὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Ἀλῆ μὲ τὴν παράδοση ἢ τὴν θανάτωση αὐτοῦ. Τοῦτο θὰ τῆς ἔδιδε τὴν εὐχέρεια νὰ ἐπιδοθῆ ἀπερίσπαστη στὴν καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως πὺν διαρκῶς ἔπαιρνε διαστάσεις ἐπεκτάσεως. Οἱ ἐπαναστᾶτες δὲν ἤμποροῦσαν ἕως χωρὶς μεγάλες δυσχέρειες νὰ διαλύσουν τὸ στρατόπεδο τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τοὺς ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ πετύχουν τελικὰ μὲ συστηματικὰς προσβολὰς. Στὴν περίπτωσι ἐπιτυχίας πὺν δὲν φανόταν στοὺς Ἑλλήνες χιμαιρική, θὰ γινόταν ἐλευθέρωσι τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο δὲν ἔδιδε τὴν βᾶσιμη βεβαιότητα ὅτι θὰ ἐπενεργοῦσε στὸν καθόλου ἀγῶνα ἐπιφελῶς.

Ὅτω, ἕως πὺν ἔπρεπε νὰ φθάσῃ ἡ ἐκπλήρωσι τοῦ ἀντικειμενικοῦ τῶν σκοποῦ ἦταν τὸ πρόβλημα πὺν ἀπασχολοῦσε ὄσους εἶχαν τὴν ὑπευθυνότητα στὴ ρύθμισι τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὡς πρὸς τοῦτο προέκυψαν γενικὰ ἢ μερικὰ, μὲ τὴν εὐκαιρία συγκεκριμένεσι περιπτώσεισι, διαφωνίεσι ἢ ἀντιρρήσεισι, ἔγιναν ἐπανειλημμένεσι συσκέψεισι γιὰ τὴν ἐξέτασι τοῦ θέματος ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ ὄχι σπάνια ἐκδηλώθη, καὶ ἀντεγκλήσεισι ἢ κατηγορίεσι μετὰξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων. Χῶρο τοιοῦτων ἐκδηλώσεων ἀποτελοῦν κατὰ πρότιστο λόγο ἡ Ἡπειρος καὶ κατὰ δεύτερο ἡ Λιτωλοακαρνανία.

Ἐνα παράδειγμα διαφωνίας ἀναφέρεται σὲ εἰδικὸ θέμα, ὅταν οἱ Σουλιῶτες ἔλαβαν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλῆ πὺν ζήτοῦσε νὰ προτιμηθῆ ἡ ἐκστρατεία ἔναντιόν τῆς Ἀρτας μὲ τὸν σκοπὸ νὰ τιμωρηθῆ ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς του Ἰσμαὴλ Πασόμπεης. Στὴ σύσκεψι πὺν συγκροτήθηκε πολλοὶ Σουλιῶτες, Δράκος, Δαιμάντης Ζέρβας, Δαγκλῆς, Νικόλαος Τζαβέλας, Ζάριππας, Ἀθανάσιος Τούσα Μπότσαρης, Κουτσοῦνας, Τ. Ζέρβας, Ἀθανάσιος Φωτομάρας, Γιαννούσης Πανομάρας, Φῶτος Πιθηφίκος καὶ ἄλλοι, ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐκστρατείας ἔναντιόν τῆς Θεσπρωτίας, πιστεύοντες ὅτι μὲ αὐτὴ πὺν ὑποσχόταν τὴν κατάληψι τῆς Πάργας καὶ ἄλλης τῆς παραλίας ἕως τὴν Πρέβεζα, ἤμποροῦσε νὰ προσφέρῃ μεγάλη ἐνίσχυσι στὸ Σούλι. Ἀλλ' ὑπερίσχυσε ἡ ἀντίθετη γνώμη, τῆς ὁποίας ἐκφραστὴς ἦταν ὁ Μάρκος Μπότσαρης¹⁵.

Ἐντονη ἀντίδρασι ἔναντιόν τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἐξεδήλωσε ὁ Χριστόφορος Περραιβός. Στὰ ἀπομνημονεύματά του διατυπώνει τίς σχετικὰς γνώμεις του, πὺν ἔχουν γενικώτερο χαρακτῆρα. Κατηγοροῦνται οἱ Σουλιῶτες ὅτι ἀπὸ πλεονεξία, ἰσχυρογνωμία καὶ λαφυροφιλία ἀποφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Ἀρτας καὶ ὅτι ἡ ἐλευθέρωσι τοῦ Ἀλῆ, πὺν ἐπιδίωκαν, θὰ προξενοῦσε δεινὰ στὸν ἐπαναστατημένο ἑλληγισμό¹⁶. Ἡ τακτικὴ τοῦ Περραιβοῦ παρουσιάζεται ἀντιφατικὴ. Ἐνῶ γιὰ τὴν προσβολὴ τῆς Ἀρτας πὺν ἔμελλε νὰ γίνῃ τὸν Σεπτέμβριον ἢ Ὀκτώβριον καὶ κατέληξε τὸν Νοέμβριον, τὴν

15. Ἰ. Φιλῆμονος ἔνθ. ἀν. Ἀθήνα τ. 4 1861 σ. 292, πὺν κρίνει ὀρθὴ τὴν γνώμη ὑπὲρ τῆς ἐκστρατείας ἔναντιόν τῆς Θεσπρωτίας. Περὶ τῆς συσκέψεως τῶν Σουλιῶτων βλ. καὶ Δ. Κοκκίνοῦ ἔνθ. ἀν. τ. 4, 1932, σ. 67 καὶ ἔκδ. 5η τ. 2 1967 σ. 386.
16. Χριστοφόρου Περραιβοῦ Ἀπομνημονεύματα πολεμικὰ διαφόρων μαχῶν συγκροτηθεισῶν μετὰξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν κατὰ τὸ Σούλιον καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ 1820 μέχρι τοῦ 1829 ἔτους, ἐν Ἀθήναισι τ. 1, 1836 σ. 82 ἔξ. (βλ. ΑΑ τ. 2 1956 σημ. Πρωτοψάλτη σ. 67—8, 70).

ἐποχή πού ὁ Ἄλῆς εἶχε χάσει μεγάλο ποσοστό τῆς ἰσχύος του, ὕστερα ἀπὸ ἐτήσιο καὶ πλέον ἀποκλεισμό, πολλοὺς μῆνες ἐνωρίτερα, τὴν 2α Ἀπριλίου, εἶχε ἀποστείλει στὸν Ἄλῆ πολὺ φιλικὸ γράμμα, ἀνακοινώνοντας σ' αὐτὸν μελετώμενη ἀμειψή ἐνέργεια τῶν Σουλιωτῶν γὰρ τὴν λύση τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων¹⁷. Ἴσως νὰ μὴν ὑπάρχει δυσχέρεια νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς διπλωματικῆς φύσεως πράξη τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ σὲ ὅμοια πράξη διαφαίνεται στὶς πηγές ὅτι στηρίζεται τὸ σύνολο τῶν ἐνεργειῶν, στίς ὁποῖες προχωροῦσαν ὅσοι συνέλαβαν καὶ χάραξαν τὸ σχέδιο ἐπιχειρήσεων στὴν Ἠπειρο, καθὼς καὶ τὸν τρόπο ἐκτέλεσώς αὐτοῦ.

Τὸ γενικὸ τοῦτο σχέδιο ἐπιχειρήσεων, ἀγνωστο γιὰτι, διασπάσθηκε τὴν 1η Ἰουλίου 1821 μὲ τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς στίς κωμοπόλεις Καλαρίτες καὶ Σιράκο, μὲ ἀποτελέσματα, πού ἔχουν ἤδη ἐκτεθῆ περιληπτικά. Ἦταν μιὰ μονομερῆς ἐκδήλωση πού ἦ ἀτυχία τῆς ἀποδίδεται στὴ ματαίωση συμμετοχῆς τῶν Σουλιωτῶν, ὅπως εἶχε σχεδιασθῆ. Τὸ σουλιωτικὸ σῆμα πού ἐπρόκειτο ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Μάρκου Μπότσαρη νὰ καταλάβῃ συγκεκριμένη θέση κατὰ τὴν ὀρισιμένη ἡμερομηνία, ἀναγκάσθηκε νὰ σπεύσῃ στὸ Σούλι, γιὰ νὰ τὸ προσταυθεῖ ἀπὸ τὴν εἰσβολῇ τῶν Τσαμάδων τῆς Θεσπρωτίας σ' αὐτὸ παρὰ τὴν συμφωνία των περὶ ἐφίμης πού εἶχαν ὑπογράψῃ μὲ τοὺς Σουλιώτες. Στὴν ἐπιθετικὴ των αὐτῆ ἐνέργεια οἱ Τσαμάδες, σύμφωνα μὲ τὴν εἶδηση ξένου συγγραφέως, εἶχαν ὑποκινηθῆ ἀπὸ κατώτερα ὄργανα τῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ἀγγλίας¹⁸ μὲ τὸν σκοπὸ νὰ μὴ πραγματοποιηθῆ τὸ σουλιωτικὸ σχέδιο, καθὼς καὶ πράγματι ἐγένε.

Ἀπόμεινε πιά τὸ θέμα τῆς Ἄρτας, συνυφασμένο πάντοτε μὲ τὴν τύχη τοῦ Ἄλῆ¹⁹. Ἰδιαίτερη πτυχὴ αὐτοῦ συνιστᾷ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων πού ἔπρεπε νὰ διατηροῦν οἱ ἐπαναστάτες μὲ τοὺς φίλους τοῦ Ἄλῆ Τουρκαλθανούς, ἂν ἦταν ἐπιβεβλημένο ἢ ὄχι νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν. Οἱ σχετικὲς γνώμες εἶχαν διασπῆ. Κατὰ τὴν ἀποψη τῶν Σουλιωτῶν, πού ἐπικράτησε τελικὰ ὕστερα ἀπὸ πολλῶν μηνῶν συζητήσεις, ἦταν ἀνάγκη νὰ γίνῃ μὲ αὐτοὺς συνεργασία στὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν σουλτανικῶν δυνάμεων. Ἔχει γραφῆ ὅτι σὲ συγκεντρώσεις πού ἔκαμαν οἱ Σουλιώτες στὸ Πέτα καὶ τὸ Κοιπότι, ὑπέγραψαν συνεργασία μὲ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς νοτιοανατολικῆς Ἠπείρου καὶ μὲ τοὺς Τουρκαλθανούς τοῦ Ἄλῆ²⁰, φαίνεται νὰ χρονολογῆται τὸ γεγονός τοῦτο περὶ τὸν Ὀκτώβριο καὶ ὄχι προηγουμένως, ἀλλ' ἢ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αὐτό, γνωστὸ μὲ τὴν ὀνομασία ἐλληνοαλβανικὴ συμμαχία, ὑπογράφηκε τὴν 1η Σεπτεμβρίου. Καὶ τοῦτο ἐγένε, ὅταν πλέον θεωρήθηκε ὅτι ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ προωθηθῆ στὴν ἐκτέλεση τὸ σχέδιο καταλήψεως τῆς Ἄρτας καὶ ἀφοῦ εἶχε ἀποτύχει τὸ μονομερῆς ἐγχείρημα Καλαριτῶν - Σιράκου τὸν Ἰούλιο μὲ ἀλέθριες συνέπειες γιὰ ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Τζουμέρκων.

Τὸ πρόσωπο τοῦ Ἄλῆ χρησιμοποιεῖται ὡς πρὸς τίς ἐπιχειρήσεις στὴν Ἠπειρο καὶ σὲ ἄλλη ἐκδήλωση. Καθὼς μαρτυρεῖ στὰ ἀπομνημονεύματά του ἀγωνιστής, περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἢ τίς ἀρχές Ὀκτωβρίου 1821 μετέβη στὴν Τρίπολη τριμελῆς ἐπιτροπή, ἀπεσταλμένη «ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτας καὶ Ἀλβανούς» μὲ τὸν σκοπὸ νὰ «συμφωνήσουν τὴν ἔξοδον τῶν Ἀλβανῶν», ἕνα δὲ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἦταν καὶ ὁ «Χρῖστος αὐτάδελφος τοῦ Κου Κωλέττη». Συναντώντας γιὰ πρώτη φορὰ ἐκεῖ ἀρματολούς τοῦ Ὀλύμπου παρουσίασε σ' αὐτούς τὴν «καλὴν κατάστασιν τοῦ Σουλίου, τὴν σύμπνοιαν τῶν

17. I. Φιλήμονος ἔνθ. ἀν. τ. 2 1859 σ. 350—1.

18. Ρουκουεβίλλε ἔνθ. ἀν. τ. 3 1825 σ. 136.

19. Ἐπὲρ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ Ἄλῆ ἐκδηλώθηκε πολὺ ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος. Βλ. σχετικὰ Δ. Κοζκίνοῦ Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις, γ' ἔκδ. Ἀθῆνα 1957 τ. 3 σ. 894. Χριστινὰς Κίτσοῦ - Πιτόύλη «Ἡτ. Ἐστία» τ. 23 1974 σ. 486.

20. T. h. G o r d o n History of the Greek revolution and of the wars and campaigns arising from the struggles of the Greek patriots in emancipating their country from the turkish yoke, 2η ἔκδ. London τ. 1 1844 σ. 270.

Ἰαλιανῶν καὶ Χριστιανῶν» καί, ὅταν ὕστερα ἔμαθε ὅτι τὰ αἰτήματα τῶν Ὀλυμπίων ὀπλάρχῃων δὲν ἔγιναν δεκτὰ ἀπὸ τοὺς ὑπεύθυνους στὴν ἀνώτερη ἐποπτεία τοῦ ἀγῶνα, τοὺς πρότεινε νὰ μεταβοῦν στὴ βορειοδυτικὴ Ἑλλάδα δίνοντας τὴν ὑπόσχεση ὅτι ὅσα ζητοῦν καὶ περισσότερα τοὺς «τὰ προμηθεύει» ὁ Ἄλῃ πασᾶς, «καθὼς καὶ χρήματα, ἀφοῦ βεβαιωθῆ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνων». Ἡ συμβουλὴ αὐτὴ, «ἂν καὶ θὰ ἦταν καλὴ», ἀπορρίφθηκε, διότι οἱ Ὀλύμπιοι δὲν ἔδλεπαν «τόσον εὐκόλον τὴν προμήθειαν αὐτὴν διὰ ξηρᾶς», καὶ ἡ ἰδέα αὐτὴ, τῆς συμμαχίας μὲ τὸν Ἄλῃ πασᾶ, δὲν ἦταν «εἰς τὰς ὁδηγίας» ποὺ εἶχαν λάθει, ἐπρόβλεπαν δὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι εἶχαν «ἀνάγκην μᾶλλον θαλασσινῆς βοήθειας παρὰ ἐκ τῆς ξηρᾶς». Ἐμειναν ὁμῶς σύμφωνοι μὲ τὴν ἐπιτροπὴ νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτὴ ὅπου νόμιζε ἐπιβεβλημένον ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐτοιμάζονται νὰ συντρέξουν «εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη», διότι οὕτω ἡμποροῦσαν «νὰ ἐνθαρρυνθοῦν καὶ ἐκείνοι»²¹.

Ἐπίσης, καθὼς μαρτυροῦν οἱ πηγές, ἄρχισε νὰ ἀσχολῆται μὲ τὸ θέμα καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὅταν διωρίσθηκε ἀρμύδιος ἡγέτης γιὰ τὴν ἐπανάστασιν στὸν βορειοδυτικὸν τομέα. Ἐπιφυλακτικὰ στὴν ἐκδήλωσιν ἐπιθέσεων κατὰ τοῦ Χουρσίτ, δὲν ἤθελε νὰ φθάσῃ στὸ σημεῖο ποὺ νὰ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάλυσιν τοῦ σουλτανικοῦ στρατοπέδου καὶ ὡς φυσικὴ συνέπεια τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ Ἀλῃ. Τὸ ὑφιστάμενον σχετικὸ ὕλικὸ εἶναι πολὺ καὶ ἔχει σημασίαν, διότι σ' αὐτὸ ἀναπτύσσονται αἱ ἀπόψεις τοῦ ἀνωτέρου ἐκπροσώπου τῆς ὅλης ἡγεσίας ποὺ ἦταν ἀομόδιος τὰ ὄργανά του καὶ νὰ κατευθύνῃ τὴν ἐπαναστατικὴν ἐκδήλωσιν. Ἀπὸ τὸ ὕλικὸ αὐτὸ θὰ μνημονεῦθουν ὅσα γράφονται σχετικῶς πρὸς δύο ἐπιστολὰς του πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Κουντουριώτες, τὴν μίαν τῆς 28ης Σεπτεμβρίου καὶ τὴν ἄλλη τῆς 1ης Ὀκτωβρίου.

Στὴν πρώτη, ἐκφράζοντας τὸν θαυμασμὸν του γιὰ τοὺς Σουλιῶτες ποὺ πέτυχαν δύο μεγάλας νίκας στὰ Πέντε Πηγάδια, ἀναφέρει ὅτι, ἐνῶ ὁ Ἀλῃς τοὺς ὑπόσχεται «θησαυροὺς, ἂν τὸν ἀνοίξουν μίαν σπιθαμὴν δρόμον», προχωροῦν οὗτοι μὲχρι μόνον τοῦ σημείου ποὺ «νὰ μὴν ἔβῃ ὁ Ἀλῃς», παρὰ, ἀφοῦ θὰ εἶναι ἀρκετὰ ἐνδυναμιμένοι, ὅτι οἱ σύμμαχοι Τουρκαλθανοὶ ἐπέμεναν νὰ προσβληθῆ ὁ στρατὸς τοῦ Χουρσίτ, ἀλλ' οἱ Σουλιῶτες μὲ «μυριάς προσάσεις» πῆγαν στὰ Πέντε Πηγάδια, εἰδικὰ ὅτι πρέπει νὰ προκαταλάβουν αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν θέσιν καὶ νὰ κτυπήσουν τὴν Ἄρταν, διὰ νὰ μὴν ἀφήσουν ὀπισθεν ἐχθροὺς, καὶ τέλος ὅτι, ἐνῶ σκοπὸς των εἶναι νὰ ἐπιβραδύνουν τὸν «χαλασμὸν» τοῦ Χουρσίτ, μὲχρις ὅτου «κυριεύσουν, εἰ δυνατόν, τὴν Ἄρταν, καὶ τὴν Πρέβεζαν, καὶ τότε, ἄς ἔβῃ, λέγουν, ὁ Ἀλῃς», ἡ δὲ δυσκολία των «ὅλη εἶναι ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ μέρη λαμβάνουν τροφὰς διὰ θαλάσσης». Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του εἰσηγεῖται μὲ τὴν ἐρώτησιν «πόσον ἐπιωφελεὲς ἦθελεν εἶναι, ἂν ὁ ἐχθρικός στόλος ἦ χαλασθῆ ἢ ἀναχωρήσῃ, νὰ ἐστέλλετο ἐκεῖ μικρὰ τὶς θαλάσσια δυνάμεις, ὥστε καὶ τὰ μικρὰ ἐχθρικά πλοῖα νὰ κυριεύσῃ καὶ εἰς τὴν ταχεῖαν πτώσιν τῆς Πρεβέζης καὶ Βονιτζῆς νὰ συνεργήσῃ»²².

Στὴ β' ἐπιστολῇ του ὁ Μαυροκορδάτος ἀναφέρει ὅτι οἱ Σουλιῶτες, μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Πέντε Πηγαδιῶν, «προχωροῦν κατὰ τῆς Ἄρτας» καὶ ὅτι «ἔγραψαν καὶ πρὸς ἄλλους τοὺς καπεταναίους Ἀχαρνανίας καὶ Αἰτωλίας νὰ τοὺς προφθάσουν καὶ μὲ στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ μὲ ἐφόδια καὶ μὲ ζωοτροφίας, διὰ νὰ κτυπήσουν τὴν αὐτὴν πόλιν τῆς Ἄρτας καὶ νὰ τὴν κυριεύσουν, εἰ δυνατόν». Τελειώνει μὲ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι καταγίνεται μὲ τὸ «νὰ εὐκολύνη τὸ ζήτημά των, διότι, ἂν πέσῃ ἡ Ἄρτα, πίπτει καὶ ἡ Πρέβεζα εὐκόλως», ὁπότε δὲν ὑπάρχει μεγάλος φόβος, «ἂν ἔβῃ ὁ Ἀλῃς»²³.

21. Νιζολ. Κ. Κασομούλη Ἐνθιμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπανάστασεως τῶν Ἑλλήνων 1821—1833, ἐπιμ. Γιάννη Βλαχογιάννη, Ἀθήναι 1939 τ. 1 σ. 156. Κατὰ τὸν ἐκδότη στὴ φράσιν «ἀφοῦ βεβαιωθῆ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνων» νοεῖται στὸν Ὀλυμπο.

22. Ἀ ν τ, Λιγνοῦ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἰδρύμας, Ἀρχεῖον Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτη 1821—1832, ἐν Ἀθήναις, τ. 1 1920 σ. 35—6.

23. Ἀ ν τ, Λιγνοῦ, ἐνθ' ἀν. σ. 36—7.

Οι ίδιες απόψεις συσχετισμού του έγχειρήματος "Αρτας και λύσεως τής πολιορ-κίας Ίωαννίνων διατυπώνονται σ' έγγραφο τής 21ης Οκτωβρίου. Κατ' αυτό δόθηκε ή έντολή στον Πραϊδή, πού μετέβαινε στο Άργίριο για τήν διεξαγωγή συνομιλιών, να έρωτήσει τους Σουλιώτες ποια μέτρα κρίνουν απαραίτητο να ληφθούν, ώστε, όταν «έβγη ή Άλγης, να μήν ήμπορέση» να βλάβη τους "Έλληνες, και «πόσον πρέπει να άργήση τό έθγαλιμά του και ποια μέρη να πιασθούν πρώτα»²⁴.

Τελικώς ή απόπειρα έλευθερώσεως τής "Αρτας έγινε τήν 15η Νοεμβρίου 1821 κατόπιν συνεννόησεως των όπλαρχηγών τής Ήπειρου και τής Αιτωλοακαρνανίας με τήν συμπαράσταση και των φίλων του Άλή Τουρκαλθανών²⁵. Παρά τό γεγονός ότι κυριεύθηκε τό μεγαλύτερο τμήμα τής πόλεως, τό έγχείρημα κατέληξε σέ άποτυχία. Έκτοτε έγιναν αξιόλογες απόπειρες έφαρμογής του σχεδίου υπό άλλη μορφή, είδικώς, άφότου τον Ίανουάριο του 1822 τελείωσε τό θέμα Άλή. Μεταξύ τούτων περισσότερο γνωστή είναι ή μάχη του Πέτα τον Ίούλιο του έτους αυτού, άλλ' είχε καταστρεπτικά για τους "Έλληνες αποτελέσματα.

Τά παρατεθέντα στοιχεία, όλίγα μεταξύ πολλών πού υπάρχουν είναι αρκετά για να οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι οι έπιχειρήσεις στην Ήπειρο κατά τό πρώτο έτος τής έπαναστάσεως, όσες προέρχονταν από τήν πρωτοβουλία των Έλλήνων, ύπήρξαν έργο γενικού σχεδιασμού. Υπό τό πρίσμα τούτο είναι δυνατόν να έρμηνευθούν όλες οι συγκρούσεις με τον έχθρό υπό τήν ύποχρεωτική δέσμευση του προβλήματος «τύχη του Άλή πασα». Ούτω δέν έγινε καμία μάχη πού να μήν ήταν ένταγμένη στο γενικό αυτό σχέδιο, ήθηλημένα ή καθεμία πού έχει τήν πηγή της σ' ένέργεια των έπαναστατών, ως συνέπεια δέ κάθε άλλη πού οφείλεται στον έχθρό και λαμβάνει για τους "Έλληνες άμυντικό χαρακτήρα.

Τό προβάδισμα στη διεύθυνση του άγώνα και τήν ύλοποίηση του σχεδίου έχουν οι Σουλιώτες, τό δέ πρόσταγμα ή Μάρκος Μπότσαρης. Καί τούτο φυσικά, χωρίς να του έχη δοθή ιεραρχικά, από κάποια αρχή, ή άρμοδιότης αυτή. "Όλοι πάντως οι Ήπειρώτες, και από τό βόρειο τμήμα τής χώρας, μετέσχον στον άγώνα. Είκόνα παραστατική του γεγονότος τούτου παρέχει άναφορά τεσσάρων άντιπροσώπων τής Ήπειρου πού, χρονολογημένη τήν 13η Απριλίου 1823, έχει μνημονευθή προηγουμένως. Καθώς άναγράφεται, οι Σουλιώτες ήνωμένοι με Λακκιώτες, Τσάμηδες, Χορμοδίτες, Ριζιώτες, Χειμαρραίους και άλλους Ήπειρώτες, «κατετρόμαξαν» τό στρατόπεδο του Χουρσίτ, έμποδίζοντας ούτω «τήν όριμήν των έχθρων κατά τής Δυτικής Ελλάδος», ενώ τά Γραμμεινοχώρια, τά Κούρεντα και άλλες περιοχές, ή "Αρτα, τά Τζουμέρκα, οι Καλαρίτες, τά Κατσανοχώρια, τό Ραδοβίζι, ή Ρότιστα, «έμιμήθησαν τό παράδειγμα των», οι δέ Ζαγορίσιοι «υπό τήν οδηγίαν του Άλεξίου Νούτσου κατετάχθησαν εις τον ίερόν τούτον άγώνα στρατοπεδεύσαντες εις Τζοντίλαν και Δοβρά»²⁶.

Οι έπιχειρήσεις πού έγιναν υπό τριαύτη ιδιομορφία στην Ήπειρο είχαν γνωρίσματα και έπιπτώσεις πού μνημονεύονται έπιλογικά σέ γενικότητες.

Στον άγώνα πού εκτείνεται σέ όλο τον ήπειρωτικό χώρο, από τήν Χειμάρα έως τά σύνορα με τήν Αιτωλοακαρνανία και από τις δυτικές άκτές έως τό ύψος τής όροσειρας τής Πίνδου πού αποτελεί τό ανατολικό σύνορο, παρατηρείται συμμετοχή άγωνιστών Ήπειρωτών και μή, εφόσον οι περιοχές δέν αποτελούσαν στεγανά διαμερίσμα-

24. Ά λ ε ξ ά ν δ ρ ο υ Μ α υ ρ ο κ ο ρ δ ά τ ο υ Ίστορικόν Άρχείον ένθ. άν. σ. 74.

25. Βλ. Κ. Α. Σ τ ε ρ γ ι ο π ο ύ λ ο υ Ή πολιορκία τής Άοτης τον Νοέμβριο 1821, Άθήνα 1972, όπου και όλη ή σχετική βιβλιογραφία.

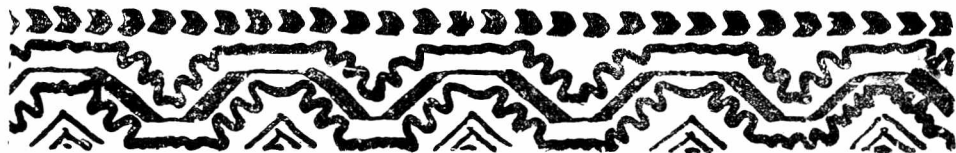
26. Α. Ζ. Μ ά μ ο υ κ α ένθ. άν. σ. 238. Ποβλ. Λ ι ο ν. Κ ο κ κ ί ν ο υ Ή έλληνική έπαναστάση, Άθήνα τ. 10 1959 σ. 25—6 (έκδ. 5 1968 σ. 333).

τα. Ὅπλαρχηγοὶ καὶ ἄνδρες ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία βοηθοῦν, ὅπως ἀντίστοιχα γίνεται τοῦτο ἀπὸ τοὺς Ἡπειρώτες. Ἡ συμπαράσταση ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὴς ἀξιόλογες πτυχῆς τοῦ τρόπου πὺ διεξήχθηκε ὁ ἀγὼνας στὴς δύο περιοχῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνοπλή βοήθεια παρασχέθηκα καὶ ἄλλη, ἀπὸ Ἡπειρώτες πὺ διέμεναν στὸν καθόλου ἐλληνικὸ χῶρο ἢ ἔξω αὐτοῦ καὶ ἄλλους Ἑλληνας, γειτονικῶν ἢ μακρινῶν περιφερειῶν. Ἡ συμβολὴ τῶν, πολὺτιμη, διότι προερχόταν ἀπὸ τὴς θέσεις, ὅπου ὑπηρετοῦσαν, ἀναφερόταν σὲ διάφορους τομεῖς, ὅπως ἢ προώθηση κηρύξεως πολέμου μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὑψηλῆς Πύλης, ἢ συντήρηση τοῦ ἐμπολέμου αὐτοῦ πνεύματος, ἢ πολλαπλῆ ἐνίσχυσις τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων, ἠθικῆ, πολιτικῆ, ἐξοπλιστικῆ.

Ἀπέναντι τῶν εὐμενῶν τούτων στοιχείων τάσσονται τὰ δυσμενῆ. Ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ σχεδίου ἐκδηλώθηκαν διαφορῆς καὶ γιὰ τὴν ἐκτέλεση αὐτοῦ ὑπῆρξαν πρακτικῆς φύσεως ἐμπόδια. Ὅσοι ὁμῶς πίστευαν σ' αὐτὸ δὲν ὑποχώρησαν, προσπαθώντας μὲ τὴ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία νὰ πείθουν ἐκάστοτε τὴν πλειοψηφία τῶν ὑπευθύνων παραγόντων. Ὅτι εἶχαν σχετικὰ δίκαιο τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1822 στὴν Ἡπειρο, ἀσχετῶς πρὸς τὴν ἀποτυχία της στὸ Πέτα πὺ ὀφείλεται σὲ ἄλλους λόγους.

Οἱ ἐπιπτώσεις ὑπῆρξαν καταστρεπτικῆς, διότι ὁ ἐχθρὸς διέθετε πολεμικὰ μέσα περισσότερα καὶ ἀνώτερα, δυνάμεις δὲ σὲ ἄνδρες ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερες πὺ ἐνισχύονταν διαρκῶς. Γι' αὐτὸ δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν, ὅπως καὶ σὲ ὅλον τὸν ἐπαναστατημένο χῶρο, μεγάλες οἱ θυσίαι τῶν κατοίκων, συστηματικῆς οἱ πυρπολήσεις οἰκιῶν καὶ οἱ διαρπαγῆς περιουσιῶν, ἀναγκαστικῆς οἱ μαζικῆς ἀναχωρήσεις τοῦ πληθυσμοῦ, ὀλοκληρωτικῆς οἱ ἐρημώσεις χωριῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη παρατηροῦνται δύο πτυχῆς μὲ ἀντίκτυπο εὐμενῆ γιὰ τὸν ὅλο ἀγὼνα τοῦ 1821. Μεταξὺ τῶν Ἡπειρωτῶν πὺ ὑποχρεώθηκαν ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα τους ἦταν καὶ μαχηταί. Κατεβαίνοντας στὴν κεντρικὴ καὶ τὴν νότια Ἑλλάδα μετέσχον στὸν ἀγὼνα ὡς ἀξιωματοῦχοι ἢ ὡς ἄπλοι στρατιῶτες. Μὲ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν συγκρότηση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρος δὲν εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ συμπεριληφθῆ σ' αὐτὸ, ἐγκαταστάθηκαν σὲ διάφορες περιοχῆς τοῦ μικροῦ κράτους, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐργάζονται γιὰ τὴν ἐλευθέρωσή της. Ἡ ἄλλη εὐτυχῆς πτυχὴ εἶναι ὅτι τὸ σχέδιο ἐπιχειρήσεων στὴν Ἡπειρο πὺ ἔνεκα τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ τουρκικῆς κυβερνήσεως ἄρχισαν ἀπὸ τὴς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Δεκεμβρίου 1820, ἔδωκε ἄνεση κινήσεως τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων μὲ οὐσιώδη ἐπιτεύγματα.

ΜΑΡΙΑΣ ΜΙΛΤ. ΠΑΝΤΕΛΙΟΥ
Βιβλιοφύλακος Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης

Ο ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΨΑΛΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ* (1822 - 1828)

11. Ὁ Πέτρος Μ. Ψαλίδας, ἀνεψιός του

Ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης αὐτῆς, ὁ ἀδελφός του Ἄθαν. Ψαλίδα Μιχαὴλ ἐμπορευόταν στὴ Μολδοβλαχία καὶ στὴ Ρωσία καὶ αὐτὸς βοήθησε τοῦτον νὰ μορφωθῆι καὶ προσδεύσῃ. Ὁ Μιχαὴλ αὐτὸς εἶχε νιὸ ὀνομαζόμενον Πέτρο πὸν ἔμενε στὴ Μόσχα καὶ σ' αὐτὸν ὁ θεῖός του Ἄθανάσιος ἔστειλε γράμματα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὶς 20 Δεκ. 1822¹ καὶ ζητεῖ βοήθεια στὴν ἀνάγκη πὸν βρῖσκεται. Ἔβαλε μάλιστα καὶ τὸν Παναγ. Πάλλη στὸ Λιθόρνο² καὶ Ἰω. Μελά στὴν Ἀγκῶνα³ νὰ τοῦ γράψουν. Ὁ Πέτρος αὐτὸς τὸ 1826 βρῖσκεται στὸ Ναύπλιο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ γράφει γράμμα στὶς 13.4.1826 πρὸς τὸν θεῖο του Ἄθ. Ψάλ. στοὺς Κορφοῦς⁴. Γράφει ἐπίσης στὶς 16.7.1826⁵. Ἐπίσης στὶς 10.11.1826⁶. Ἀλλὰ καὶ ὁ πατέρας Μιχαὴλ γράφει ἀπὸ τὴ Μόσχα στὶς 30.12.1826⁷ καὶ σὲ ἄγνωστη ἡμερομηνία τοῦ 1826⁸ δυὸ γράμματα πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Ἄθανάσιο στοὺς Κορφοῦς. Τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Πέτρου ὑπάρχει καὶ ἐξουσιοδότηση στὰ 1833⁹. Ὁ Πέτρος Μ. Ψαλίδας γράφει ἀχρονολόγητο γράμμα πρὸς τὸ θεῖο του Ἄθ. Ψάλ. τὶς ἡμέρες τοῦ Πάσχα ἀπὸ κάποιο μέρος τῆς Ἑλλάδος στὰ χρόνια τοῦ Ἄγῶνος¹⁰.

12. Ὁ Ἄθ. Ψαλίδας καὶ ὁ κόμης Γκίλφορδ¹¹

Ἡ γνωριμία τοῦ Ἄθ. Ψάλ. μετὰ τὸν Γκίλφορδ ἦταν παλιά, ἤδη ἀπ' ὅπου ὁ Ψάλ. δίδασκε στὴ Σχολῆ τῶν Ἰωαννίνων. Στὶς 20 Ἀπριλίου 1813 ὁ Φρειδερίκος Νόρμ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 364.

1. Ἄριθ. 145β.
2. Ἄριθ. 145α.
3. Ἄριθ. 144α.
4. Ἄριθ. 221.
5. Ἄριθ. 227.
6. Ἄριθ. 234α.
7. Ἄριθ. 238.
8. Ἄριθ. 239.
9. Ἄριθ. 311.
10. Ἄριθ. 316.
11. Ὁ Φρειδερίκος Νόρμ κόμης Γκίλφορδ ἦταν Ἄγγλος φιλέλλην ἀπ' τὸ Λονδίνο (7 Φεβρ. 1766 ἕως 2 Ὀκτ. 1827). Βοήθησε πολλοὺς Ἕλληνας νὰ σπουδάσουν ἐν πανεπιστήμῳ τῆς Εὐρώπης ὡς τοὺς Κων. Ἀσώπιο, Χριστόφορο Φιλιπῆ, Ἰω. Καφαντηνό, Θεόδ. Μανούση, Θεόδλ. Φαρμακίδη, Νιζ. Μανιάκη, Σπυρ. Τριζοῦπη. Στὰ 1820 διορίσθηκε ἄρχων τῆς ὑπὸ ἰδίῳση Ἀκαδημίας καὶ τῆς παιδείας. Στὰ 1823 ἀρχισαν τὰ μαθήματα τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ Ἀκαδημία αὐτὴ λειτουργοῦσε συνέχεια μέχρι τὸ 1865.

(=Γκίλφορντ) γράφει πρὸς τὸν Ψάλ. ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο γράμμα σὲ λατινικὴ γλῶσσα¹², σὲ ὁποῖο προσφωνεῖ αὐτὸν «mi Psalida» (=Ψαλίδα μου) καὶ τοῦ λέγει ὅτι ἔλαβε τὸ γράμμα πρὸς τὸ ἔστειλε ὁ Βεζύργης (=Ἀλῆ Πασᾶς) πρὸς τὸ εἶχε συντάξει ὁ Ψάλ. καὶ ὅτι ὁ Holland τοῦ ἔφερε τὴν ἀγγελία γιὰ τὴν ἀρίστη ὑγεία του καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν περιβάλλει ἀπόντα. Στῆ συνέχεια τοῦ μιλεῖ γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ «Ἐρωτος ἀποτελέσματα» πρὸς τὸ περιμένει καὶ τελειώνει:

«Χαίρε καὶ νὰ ἐνθυμησοι τὸν φίλτατό σου φρεϊδερίκο Νόρθ».

Ὅταν ὁ Ψάλ. ἦλθε στὴν Κέρκυρα εἶχε σχέσεις μὲ τὸν Γκίλφορντ καὶ προφανῶς θὰ τὸν συναντοῦσε. Στις 24 Δεκ. 1822 τοῦ ἀπευθύνει γράμμα¹³ σὲ ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὅπου τοῦ γράφει:

Ἡ σπουδαιότερη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Γκίλφορντ εἶναι:

Γ. Π ρ ο σ α λ έ ν δ ο ν. Ἀνέκδοτα χειρόγραφα ἀφορῶντα τὴν κατὰ τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας βάπτισιν τοῦ Ἄγγλου φιλέλληνος Κόμιστος Γκίλφορντ νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδομένα ὑπὸ Λαουρεντίου Ε. Βροζίνη ταῦτα συναρμολογήσαντος καὶ προτάξαντος πρὸς τὸν συγγραφέως εἰδήσεις καὶ ἄλλας σημειώσεις. Ἐν Κεοζόρα 1879.

G a z z e t t a delle Isole degli Statti Uniti Jonie, ἀριθ. 333 τῆς 3/15 Μαΐου 1824, ἀριθ. 335 τῆς 17/29 Μαΐου 1824.

Ἄ. Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο ν - Β ρ ε τ ο ῦ. Βιογραφικὰ Ἱστορικὰ Ὑπομνήματα περὶ τοῦ Κόμιστος Φο. Γκίλφορντ, Ἀθήνα 1846.

Μ. ΠΑΣ., Γκίλφορντ ἰδρυτῆς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, περ. «Ἐβδόμας» τ. Γ' (1886) σ. 422α - 422γ καὶ 434α - 435α.

Λ. Μ. Ἰ δ ρ ω μ έ ν ο ν. Περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἰονίους Νήσοις ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὑποταγῆς μέχρι τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως (1386—1864), περ. «Ἀττιζὸν Ἡμερολόγιον» 1874 σ. 214 κ.έ.

Δ ό γ μ ο ς Ἐ ρ μ ῆ ς 1819 σελ. 179—180, 1820 σελ. 372—6.

Φι λί π π ο ν Ἰ ω ά ν ν ο ν. Λόγος Ὀλυμπιακός σελ. 26—27.

Λ. Μ ά ρ γ α ρ η. Μιά ἔκθεσις τοῦ Ἀντρέα Κάλβου γιὰ τὴν Ἑλλάδα, περ. «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρησις» τόμ. Γ' (1947) σ. 108—9.

Μ α τ θ α ί ο ν Κ. Π α ρ α ν ί ζ α, Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμῶν ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 10ῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867.

Τ ρ ό φ. Ε. Ε ῦ α γ γ ε λ ί δ ο ν. Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1936 σελ. 206—213.

Ἐ κ θ έ σ ε ι ς τοῦ Κόμιστος Γκίλφορντ πρὸς τὴν Γερουσίαν, περ. «Ἐστία» τ. ΚΒ' (1886) σελ. 669α - 670β, 685β - 687α, 717β - 718β.

Ἐ λ λ η ν ι κ ῆ Ἀ η μ ι ο ν ο γ ί α (περ.), τεύχος 31 τῆς 15 Μαΐου 1949 (Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν ὅπου πολλὰς μελέτες καὶ ἀνέκδοτα κείμενα, ὡς καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία).

Ἄ ρ χ ε ί ο ν Ἀ θ α ν. Ψ α λ ί δ α (ΓΑΚ, Κ. 71), Ἐπιστολὲς ὑπ' ἀρ. 72, 147, 212, 246, 318.

ΓΑΚ, Σὺλλογὴ Βλαχογιάννη. Χειρόγραφον ὑπ' ἀριθ. 16 «Ἀπὸ μνήμης σημειώσεις περὶ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας».

Λ. Ι. Β ρ α ν ο ῦ σ η. Ἀθαν. Ψαλίδας ἔ.ἀ. σελ. 421—438.

Μ ι χ. Σ. Ἰ δ ρ ω μ έ ν ο ν, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κ. Συντάκτην τῆς «Ἐστίας» ἐκ Κεοζόρας τῆ 20 Μαΐου 1879, περ. «Ἐστία» τ. Ζ' (1879) σελ. 237—8.

12. ΓΑΚ, Κ 71. Ἐπιστολ., ἀριθμ. 72. Δημοσιεύεται στῆ μελέτῃ: Κ ω ν. Ἀ θ. Λ ι α μ ά ν τ η ρ. Ὁ Ἀθαν. Ψάλ. καὶ τὸ ἀρχεῖον του, ΔΠΕΕ, τ. 16 (1962) σελ. 332.

13. Ἀριθ. 147.

«'Εξοχώτατε! ἐμοὶ δὲ εὐσπλαγχνικώτατε!

» Ὁ Ψαλίδας ὁ ποτὲ ἀξιωθεὶς τῆς σῆς εὐνοίας, μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς ἑαυ-
 » τοῦ πατρίδος, καὶ μετὰ τὸ ἀπολέσαι πάντα, (ὁ γὰρ Χάων Ἄρης ἅπαντα ἔλαφου-
 » ραγώγησε, καὶ τὴν πόλιν κατέκαυσέ τε καὶ κατέσκαψε), διεσώθη ἐνταῦθα δια-
 » φυλάξας μόνον τὰ ἑαυτοῦ πονήματα, ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς Ἠπειροῦ γεωγραφικόν
 » καὶ ἱστορικόν σύγγραμμα, αὐτός, φημι., ὁ τῆς σῆς εὐνοίας ἀξιωθεὶς, δεῖται νῦν
 » καὶ χρῆζει τῆς σῆς ἀντιλήψεως. Εἰ οὖν τοῦτον ἰκανὸν καὶ χρήσιμον τῇ Κερκύρᾳ
 » ὑπολαμβάνεις, ὡς ποτε ὑπέλαθες, καὶ προῦθαλες, τῆς σῆς ἀντιλήψεως ἀξι-
 » ωσον αὐτὸν καὶ ὡς μόνος φιλέλλην, καὶ ὡς μόνος εὐσπλαγχνος, καὶ ὡς φιλο-
 » ψαλίδας, καὶ ὡς δυνατὸς αὐτοῦ ἀντιλαβέσθαι. Ἐπὶ σοὶ γὰρ τὰ πάντα ὅπως αὐ-
 » τὸς ὁ τῇ ποτε εὐνοία ἐναδρυνόμενος τὰς σὰς ἐς τοῦπιόν (:) εὐεργεσίας δια-
 » πρυσίως κηρύττη ὦν καὶ ἐσόμενος τῆς σῆς εὐσπλαγχνοῦ ἐξοχώττος ὅλος ὁ-
 » λως ἐκκρεμῆς ὁ ἐλάχιστος Ψ. (αλίδας)».

Τοῦ ζητεῖ λοιπὸν νὰ τὸν βοηθήσῃ στῆ μεγάλη του ἀνάγκη καὶ τοῦ φανερώνει ὅτι πάντοτε θὰ ἐνθυμῆται τὴς εὐεργεσίας.

Ἡ Ἀκαδημία ἄρχισε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1823. Στις 17) 29 Μαΐου 1824 ἐγέναν ἐπίσημα τὰ ἐγκαίνια. Οἱ καθηγηταὶ Κ. Ἀσώπιος καὶ Χριστόφ. Φιλιππῆς ἦταν μαθηταὶ τοῦ Ψαλίδα. Στὸς καθηγητὰς περίεργα δὲν συμπεριελήφθη ὁ Ψαλίδας καὶ αὐτὸ γένησε ἀπορίεζ στὸν κόσμον. Τοῦτο ἀποδόθηκε τότε στὴν ἀντιζηλία τῶν μαθητῶν ποὺ ἤθελαν τάχα νὰ ξεπεράσουν τὸ διδάσκαλό τους, ἢ γιατί ἦταν ἐλευθερόφρων καὶ λίαν ἐλευθερόσπομος.

Ἄλλὰ οἱ λόγοι εἶναι μᾶλλον βαθύτεροι καὶ ὀφείλονται στὴν Ἀγγλικὴ πολιτικὴ ποῦ δὲν ἤθελε τὸν Ψαλίδα γιατί τὸν θεωροῦσε ρωσόφιλο.

Στις 15 Ἰουν. 1825 ὁ Ψάλ. ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας ἀπ' τὴν Ἀκαδημία, ἔδρα ἴσως στὴν Ἀκαδημία δὲν τοῦ δόθηκε ποτέ, παρ' ὅλο ποῦ εἶχαν λάβει ἔδρες οἱ μαθηταὶ του, ἐκτὸς τῶν δυὸ ποῦ ἀναφέραμε, καὶ οἱ Θεόδ. Μανούσης καὶ Νικ. Μανιάκης.

Στις 26 Νοεμβρίου 1825 ὁ Γκίλφορντ γράφει γράμμα¹⁵ πρὸς τὸν Ψάλ. ὅπου τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ τὰ βιβλία ποῦ χάρισε στὴν Ἀκαδημία:

«Σοφολογιώτατε καὶ φίλτατε. Σὰς εὐχαριστῶ πολλὰ διὰ τὸ ἐπιστολάκιόν σας
 » καὶ διὰ τὰ βιβλία ὅπου ἐχαρίσατε εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἐλπίζω νὰ σὰς ἰδῶ ἐν
 » βραχεῖ. Ὡς τόσον ἔρρωσο. Ὁ εἰλικρινέστατός σας φίλος καὶ δοῦλος Κόμης
 » Γκίλφορντ.

» Κερκύρα κοτ' Νοεμβρίου αἰκε' ».

Στις 19 Ἰουν. 1827 ὁ Γκίλφορντ γράφει γράμμα γαλλιστὶ πρὸς τὸν Ψάλ.¹⁶ ὅπου τοῦ λέγει ὅτι ἐλπίζει νὰ ἐγκρίνη καὶ ἡ Γερουσία νὰ ἀναλάβῃ ὑπηρεσίαν στὴν Ἀκαδημία, ἔως ὅτου ἴσως γίνουσι οἱ ἀναγκαῖες διαρρυθμίσεις τὸν παρακαλεῖ νὰ ἀναλάβῃ νὰ διδάσκῃ τὴν ἀρχαία καὶ νεωτέρα ἑλληνικὴ γλῶσσα στὰ δύο τέκνα τοῦ Συναγμ. Drake, ποῦ ἤδη ἔχουσι λάβει καλὴ μόρφωση.

Δυστυχῶς ἴσως ὁ Ψάλ. οὐδέποτε προσελήφθη στὴν Ἴονιον Ἀκαδημία, καὶ γι' αὐτὸ παραπονιόταν.

Σημειώνομε ἀκόμη ὅτι ὁ Ψάλ. ἦταν ἀντικοραϊκὸς ὑπέρμαχος τῆς ἀπλοποιημένης ὀρθογραφίας καὶ τῆς ἀπλοελληνικῆς γλώσσας, ὅπως ὁ Βηλαράς, ὁ Χριστόπουλος κ.ἄ.

14. Α.Β., περὶ Ἄθαν. Ψαλίδα (ἐπιστολὴ ἀπὸ Ἀθήνας, Μάρτιον 1879) περιόδ. «Ἐστία» τ. Ζ' (1879) σελ. 203—4.

15. Ἄριθ. 212.

16. Ἄριθ. 246.

και γι' αυτό ἴσως συναντοῦσε ἀντίδραση σὲ πολλοὺς κύκλους τῆς Κέρκυρας, τῆς Τεργέστης, τῆς κυριῶς Ἑλλάδος, ἀφοῦ εἶχε κατηγορήσει ἀκόμη και τὴ γλῶσσα στὴν ὁποία γράφονταν ἡ ἡμερησία τοῦ Μεσολογγίου «Ἑλληνικά Χρονικά».

13. Πατριωτικὴ δράση τοῦ Ἀθ. Ψαλίδας στὴν Κέρκυρα

Ὁ Ψαλ. ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας και τις ἀρχὲς τῆς Ἐπαναστάσεως, στὰ Γιάννινα και στὸ Ζαγόρι, ἀνέπτυξε πατριωτικὴ δράση μὲ τὸν Ἰω. Βηλαρά και τὸν Ἀναστ. Καραμύχο¹⁷. Μόλις ἦλθε στὴν Κέρκυρα συνεχίζει τὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὸ Βηλαρά και ἄλλους στὸ Ζαγόρι και τὰ Ἰωάννινα, ἀλληλογραφεῖ μὲ τὸ γιου τοῦ Βηλαρά Στέφανο πὸ κατέβηκε στὸ Μεσολόγγι και μετεῖχε στὸν πόλεμο τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους, ἀργότερα ἔστειλε και τὸ γιου του Πέτρο στὸ Μεσολόγγι. Ἐκεῖ εἶχε καταφύγει και ὁ γαμβρός του ἰατρός Λουκάς Βάγιας. Συχνότατη ἀλληλογραφία εἶχε μὲ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο και τὰ σωζόμενα γράμματα παρέχουν πολλές εἰδήσεις γιὰ τὸν ἀγῶνα και τὰ σχέδια τῆς ἐπεκτάσεώς του στὴν Ἡπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία¹⁸. Διαφωτιστικὰ ὑπομνήματα ὑπέβαλε και στὸν Ἀγγλο πρεσβευτὴ στὴν Κων) πολὴ Στράτφορντ Κάννιγκ και στὸν κυβερνήτη Ἰω. Καποδίστρια¹⁹. Ἐμύχθησε νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Ἐφτάνησα οἱ πρόσφυγες Χιμαριῶτες και Σουλιῶτες και νὰ ἔλθουν στὴν ἀγωνιζομένη Ἑλλάδα, ξοδεύοντας πολλὰ και ἀπὸ τὸ φτωχὸ βαλάντιό του. Και οἱ φιλέλληδες πὸ ἔρχονταν σ' αὐτὸν συστημένοι ἀπὸ τὰ φιλελληνικά Κομιτὰτα τῆς Εὐρώπης εὕρισκαν περιποίηση και διευκολύνονταν νὰ ἔλθουν στὴν Ἑλλάδα.

Στὸ Ἀρχεῖο Ψαλίδας σώζονται γράμματα αὐτοῦ στὰ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα πρὸς διαφόρους και ἐκείνων πρὸς αὐτόν. Τέτοια πρόσωπα εἶναι:

Ὁ Ἡθός Ρήγας²⁰, ὁ Στέφανος Βηλαράς²¹, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος²², ὁ ὁ Λουκάς Βάγιας²³, ἄδελφος²⁴, ὁ Ἰω. Κωλέττης²⁵, ὁ υἱὸς του Πέτρος²⁶, ὁ Ἀναγν. Ν. Μόστρας²⁷, ὁ Νότης Μπότζαρης²⁸, ὁ Πέτρος Μιχ. Ψαλίδας²⁹, ἡ Διοικητ. Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος³⁰, ὁ Πανωριᾶς³¹, ὁ Κυβερνήτης³², ὁ Γεώργ. Κίτζου Κίτζου³³.

Τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος τὴ θεωροῦσε βέβαιη και σύντομη. Γι' αὐτὸ και δὲν ἤθελε νὰ προσκολληθῇ μόνιμα στὴν Κέρκυρα παρ' ὅλες τις προτάσεις τοῦ Ἐπιμ. Θεοτόκη και ἄλλων. Ἀπὸ τὸ Ζωσιμᾶ ζητᾶ βοήθεια νὰ συστήσῃ ἓνα ἰδιωτικὸ σχολεῖο στὴν Κέρκυρα γιὰ τὰ φτωχὰ παιδιὰ τῆς πατρίδος πὸ εἶναι ἐκεῖ ἀρκετὰ και αὐτὸ

17. Λ. Ι. Β ρ α ν ο ὄ σ η, Ἀθ. Ψαλίδας ἔ.ἀ. σελ. 386—391. Ἀ ρ χ εῖ α τῆς Ἑλλην. Παλιγγενεσίας, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1857 σ. 228—9.
18. ΓΑΚ, Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου. Ἐξεδόθη μέχρι τώρα ἀπὸ τὸν Ἐ μ μ. Π ρ ο τ ο ψ ἄ λ τ η τὸ τμήμα μέχρι 1824 στίς ἐκδόσεις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Πρὸβλ. Λ. Ι. Β ρ α ν ο ὄ σ η, Ἀθ. Ψαλίδας ἔ.ἀ. σελ. 398—412 και 438—461.
19. Λ. Ι. Β ρ α ν ο ὄ σ η, Ἀθ. Ψαλίδας ἔ.ἀ. σ. 413 κ.ἔ. 462—470.
20. Ἀριθ. 151.
21. Ἀριθ. 152, 153, 160, 163β, 173, 178, 182, 234β, 250, 254.
22. Ἀριθ. 153, 162β, 181.
23. Ἀριθ. 159, 162β, 170, 211, 277, 298.
24. Ἀριθ. 174.
25. Ἀριθ. 176.
26. Ἀριθ. 177, 186, 196, 210, 310.
27. Ἀριθ. 169, 177, 184, 187.
28. Ἀριθ. 188.
29. Ἀριθ. 221, 227, 234α, 280, 311.
30. Ἀριθ. 236.
31. Ἀριθ. 251.
32. Ἀριθ. 255, 265, 270.
33. Ἀριθ. 273, 290, 295.

ἀφού ὀργανωθῆ καλὰ νὰ μεταφερθῆ ὅταν ἐλευθερωθῆ ἡ Ἑλλάς ἐκεῖ ὡς πρότυπο σχολεῖο.

Διψᾷ καθημερινὰ νὰ μαθαίνῃ νέα γιὰ τὸν διεξαγόμενον ἀγῶνα καὶ χαίρεται γιὰ τὶς νίκες καὶ τὶς προόδους τῶν Ἑλλήνων στὴν στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσι³⁴, ἐπίσης γιὰ τὴν παγκόσμια συμπαράστασι μὲ τὴν φιλελληνικὴ κίνησι^{34α}. Στὴν Κέρκυρα ἦταν καὶ μυστικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ ἐργαζόταν γιὰ τὸν Ἀγῶνα, στὴν ὁποία μετεῖχαν οἱ Καποδίστριας, ὁ Κων. Γεροστάθης, ὁ Ἀναγν. Μόστρας κ.ἄ.³⁵.

Σημειώνουμε ὅτι στὴν Κέρκυρα εἶχαν καταφύγει καὶ πολλοὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κύπρῳ ἀπ' εὐθείας ἢ μέσῳ Μασσαλίας, Τεργέστης καὶ Ἰταλίας καὶ ἰδιαιτέρα ἡ οἰκογένεια Οἰκονομίδη, τῆς ὁποίας ὁ Ἰωάννης Οἰκονομίδης ἔγινε καὶ καθηγητῆς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, ὁ δὲ Γεώργιος Οἰκονομίδης βιβλιοθηκᾶριος αὐτῆς³⁶. Μὲ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ εἶχε οἰκογενειακὴ γνωριμία καὶ φιλία καὶ ὁ Ἄθαν. Ψαλίδας. Ἐνδεικτικὰ παραθέτομε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ Ἄθ. Ψαλ. πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Γ. Οἰκονομίδη ποὺ γράφτηκε πιθανῶς μετὰ τὸ 1824:

«Κυρία προσκυνῶ!

» Μὲ κακοφανισμόν μας ἐμάθομεν, ὅτι ἤλθετε καὶ δὲν μᾶς πύρετε. Ἡμεῖς » ἐνομιζομεν, ὅτι πρὸς ταῖς ἐξ ἡμῶν κοπιᾶσθε, καὶ καρτερέσαμεν ὡς ταῖς ὀκτῶ καὶ » τέταρτον, καὶ ἐστοχάσθημεν, ὅτι ἐμποδισθήκατε. Ὅθεν, ἂν μᾶς ἀγαπᾶτε, κα- » θῶς σᾶς πονοῦμεν ἐκ ψυχῆς, αὔριον ὀρίζετε ὅποιαν ὥραν ὀρίζετε μετὰ τὸ γεῦ- » μα, σᾶς καρτεροῦμεν, καὶ διὰ νὰ εἰπῶ καλύτερα ὅποιαν ὥραν ὀρίζετε. Μὴ μᾶς » τὸ ἀρνηθῆτε, παρακαλῶ, καὶ μᾶς προξενήσετε διπλοῦν κακοφανισμόν.

Τῆς εὐγενείας σας ταπεινὸς
δοῦλος

ὁ Ψαλίδας Ἀθανάσιος»³⁷

14. Ἰδιωτικὲς παραδόσεις μαθημάτων καὶ οὐδέδια γιὰ σχολεῖα

Οἱ πρόκριτοι καὶ ἄλλες καλὲς οἰκογένειες ἐμπιστεύονταν τὰ τέκνα τους στὸν πε- ρίφημο διδάσκαλο Ψαλίδα.

1. Στὸν Ἰω. Μετᾶ στὴν Ἀγκῶνα γράφει ὁ Ψαλίδας στίς 20 Δεκ. 1822:

«Ὅλην τὴν οἰκογένειάν σου προσκυνῶ καὶ ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν ὅτι γλήγορα » θὰ ξεφραγκέψῃ. Ὁ μικρὸς σου τάχα τί κάνει; Τάχα θὰ ζήσω νὰ πέσῃ στὰ χέ- » ρια μου;»³⁸

2. Στὸν Κων. Μαρίνον στὴν Ἀγκῶνα γράφει στίς 21 Δεκ. 1822:

«Ἄς μὴ μοῦ ἔγραψες, ἴσως ζήσω ὀλίγον ἀκόμη καὶ διὰ τὸν Γιωργάκη καὶ τό- » τε μοῦ γράφεις. Ἄσπασαί μου εἰς τὴν γραφὴν σου τὸν Μαρινάκην, ὅπου καὶ ἂν » εἶναι καὶ εἰδοποίησέ τον, ὅτι καλὰ κακὰ εὐρίσκομαι εἰς Κορφοῦς καὶ σὺν μάθῳ

34. Ἄριθ. 141β.

35. Περὶ τοῦ Κων. Γεροστάθῃ βλ. Λάμπροῦ Ἀπ. Τατσιοπούλου, Κων- σταντίνος Ε. Γεροστάθης - Περ. «Σκουφᾶς» Ἔτος Κ', τόμ. Α', τεύχη 38—39 (Ἰούλιος - Δεκέμβριος 1975) σελ. 368—376.

36. Γιὰ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ δημοσιεύεται ἐντὸς ὀλίγου μελέτη μας σὲ περιοδικὸ τῆς Κύπρου.

37. ΓΑΚ, Βλαχ. Α' φ. 249.

38. Ἄριθ. 144α.

39. Ἄριθ. 144β.

» ποῦ εὐρίσκεται καὶ πῶς, θὰ τὸν γράψω μίαν γραφὴν τακτικὴν πατρικὴν καὶ κα-
 » νονικὴν, ὅπου θὰ τὸν εὐχαριστήσῃ βέβαια, ἄς εἶναι καὶ στὰ μεγάλα τὰ σκολεῖα,
 » ἄς δ' αθάξῃ καὶ μεγάλα βιβλία»³⁹.

3. Στὸ γράμμα του πρὸς τὸ Ζωσιμᾶ στὶς 6 Νοεμβρίου 1822 γράφει:

«Διὰ νὰ μὴ προσπληθῶ ἐδῶ εἰς Κορφοῦς, στοχάζομαι νὰ συστήσω ἓνα μερι-
 » κὸν σχολεῖον διὰ τὰ πτωχὰ παιδιὰ τῆς πατρίδος μας, ὅπου εἶναι ἐδῶ ἀρκετά,
 » καὶ ἔχω νοικιάσει καὶ τέτοιον σπίτι, ὅπου εἶναι ἀρκετὸν καὶ ἐπιτήδειον δι' αὐ-
 » τὴν τὴν ὑπόθεσιν, ἕως οὔ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ πατρίδα μας, ὅπου ἐλπίζω ὀγλή-
 » γορα νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ τότε ἐπιστρέψω εἰς αὐτὴν μὲ ὄλους, καὶ γίνομαι ἐκεῖ
 » διοικητὴς μεγάλης καὶ λαμπρᾶς σχολῆς σας ὅπου θὰ διαλάμπῃ ἀπὸ τὴν γεν-
 » ναϊότητά σας. Ὅθεν, ἂν εὐδοκῆτε ὅπου δὲν ἀμφιβάλλω γράφατέ μου μὲ πρῶ-
 » τον νὰ ἀρχίσω, στέλλοντάς μου καὶ τὸν μισθὸν δι' ἓνα χρόνον, ὅπου ἐλπίζω
 » ὄλον τὸν χρόνον νὰ μὴ μείνω ἐδῶ, καὶ διορισμὸν διὰ νὰ ἀρχίσω νὰ συνάξω καὶ
 » κοινὴν βιβλιοθήκην καὶ σφαῖρες καὶ φυσικὰ πειράματα, ὅπου νὰ τὰ ἔχω ἔτοιμα
 » διὰ τὴν πατρίδα καὶ σὰς βεβαιῶνω, ὅτι ἄλλος οὐδὲ καλύτερος, οὐδὲ εὐθηνότερος
 » ἢμπορεῖ νὰ τὰ προβλέψῃ. Οὐδὲ εἶναι ἄλλος ἐμπειρότερος καὶ εἰλικρινέστερος,
 » οὐδὲ πιστότερος, οὐδὲ αὐταρκέστερος, οὐδὲ φιλοτιμότερος, οὐδὲ προθυμότε-
 » ρος. Καὶ εἰς τοῦτα καυχῶμαι περισσότερον ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας μου καὶ ὅτι λέγω
 » ἀληθινὰ οἱ ἴδιοι συμπατριῶται τὰ μαρτυροῦν, ὅπου μὲ ἐγγνώρισαν χρόνους 27,
 » καὶ οἱ παραπολλοὶ μαθηταὶ ὅπου εὐγάλα τὸ βεβαιῶνουν.

» Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου, τὴν ὁποῖαν μόνον εἰς τὴν οἰκογένειάν σας τὴν
 » φανερώνω ὡς εὐεργέτην καὶ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους ὄλου διὰ τὰ μεγα-
 » λουργήματά σας, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ πατρίδα καὶ ὄλον τὸ γένος θέλει σὰς στήσει
 » ἀνδριάντα, τώρα μάλιστα, ὅπου εἶναι ἐν τῷ ἐλευθεροῦσαι»⁴⁰.

Μιὰ καὶ δὲν μπόρεσε νὰ καταλάβῃ δημόσια θέσιν στὴν Κέρκυρα, καταγινόταν
 σὲ ἰδιωτικὰ παραδόσεις, στὶς ὁποῖες ἀφιέρωνε καὶ 14 ὥρες τὴν ἡμέρα.

Στὴν Κέρκυρα ἔμεινε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1828, ὅποτε διορίσθηκε στὸ δημόσιο
 σχολεῖο τῆς Λευκάδας (Ἁγίας Μαύρας).

15. Ἄσχολεῖς μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ ἀγορὰς πραγμάτων

Γράφει σὲ μὴ ὀνομαζόμενον ἐπίτροπο τοῦ κληροδοτήματος τῆς σχολῆς τῶν Ἰωαν-
 νίνων ὅτι ὁ Λιάτζης, φίλος ἐκεῖνου, τοῦ μίλησε ἄσχημα στὸ μαγιστράτο καὶ παραπο-
 νεῖται γιὰ τὴ μεταστροφή του. Καὶ λέγει:

«Ἐθαύμασα τὴν μεταβολὴν σας. Δὲν ἐγγνώρισάτε τὸ σπίτι μου, ὅπου δὲν ἔχει
 φαγεῖ τινὸς παρὰν, ἀλλὰ τοῦ ἔφαγαν, καὶ τοὺς φαγάδες του τοὺς τιμᾶτε;»

Ἐπιπλέον γράφει μὲ τὸν Ἀλέξη Βεϊτζινόν, ὅτι τοῦ εἶπεν ὁ Λιάτζης ὅτι οἱ ἐπι-
 πρέλλες δὲν εἶναι τοῦ διορισμοῦ του. Ὅτι ἀφοῦ μετάνοιωσε καὶ θέλει τὸ δάνειο 40 ἰ-
 καλωνάτων ποῦ εἶχε λάβει, θὰ φροντίσῃ νὰ τὰ συνάξῃ καὶ ἕως τοῦ τὰ δώσουν πρὸ
 τῆς διορίας.

«Νὰ εὕρισκες νὰ ἐψώνιζες πρινοκόκκι 200 ὀκάδες ἢ παραπάνω τί κέρδος θὰ
 » ἔκανες καὶ νὰ τὸ ἐπουλοῦσες εἰς τὸ Σκάλωμα. Εἶναι σὲ ἐζητο μέγα. Ἐπειδὴ
 » ὁ Μορέας ἐφέτος δὲν ἔμασε 50% ἐκέρδαινες. Εἶπε τὸν κύρ Δημήτρην διὰ τὸ

» Εὐαγγέλιον καὶ Σταυρὸν στέκονται στὸ λαζαρέτο καὶ ὀλότελα δὲν μοῦ εἶπε τί-
» ποτε ὁ Γεροστάθης. Τὰ ἄσπρα ἐδῶ ἀνεβασμένα. Τὰ παλιὰ πολίτικα 130 ὄβολα,
» τὰ καινούργια 122, τὸ ἴδιο στοχάσου καὶ διὰ τὰ λοιπὰ, τὰ μαζώνουν διὰ Βενε-
» τιάν. Τὸ ἀσήμι λαγάρα 6½ γρόσια κορφιάτικα ἢ οὐγγιά! Καὶ τὸ μαργαριτάρι σὲ
» τιμῆ. Συνάγεται διὰ τὴν Νεάπολιν» (Ἄρ. 143).

Σὲ προσθήκη συνεχίζει:

«Τὸ πρᾶγμα ὅπου σᾶς εἶχα ψωνισμένον καὶ μισοπληρωμένον ὅσο νὰ συνα-
» χθῆ καὶ ἐστέκονταν στὸ Τράνσιτο... εἶναι τὸ ἀκόλουθον: 6 κομμάτο ματοπλάδες
» φίνους πρὸς 9 τάλληρα, ὅπου τὰ αγοράζουν ἄλλοι 11½. 4 κομμάτο μαρτιλάνους
» πρὸς 5. 5 κομμάτια καλκότο πρὸς 3:10. 2 λαχουριά φίνα πρὸς 4.

» Ἐπειδὴ μοῦ εἶπεν ὁ Λιάτζης πῶς θέλετε ροῦχα καὶ ἄλλα, ἐπαρακάλεσα τὸν
» φίλον πραγματευτὴν στὸ τράνζιτο καὶ ἐκράτησε δύο κομμάτια μαρτιλάνους, τὰ
» καλκότια καὶ τὰ λαχουριά. Καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὔριον δένονται στὸ τράνζιτο καὶ
» δίδονται.

» Ὅθεν σᾶς στέλνονται κατὰ τὸν λογαριασμὸν τὸν ξεχωριστὸν ὄχι τοῦ Δια-
» μάντη Κόντη καὶ Ἄγγελῆ Σίμου, ἀλλὰ τοῦ Ψαλίδα τοῦ ἀδιαφόρου, καὶ λάβετέ το
» ἀπὸ τὸν Λιάντζην σας»⁴¹.

Συνεχίζεται

41. Ἄριθ. 143.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΜΠΟΛΛΗΣ*

Ὁ ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ Καποδίστρια
καὶ θερμὸς ἐραστὴς τῆς παιδείας τοῦ Ἔθνους

Δ. Ἐπίμετρο

Ἐρευνώντας τελευταία, καὶ ἐνῶ τὸ τύπωμα τῆς μελέτης αὐτῆς εἶχε ἄρκετὰ προχωρήσει, τὸ ἀποκείμενο στὸ Μουσεῖο τῆς πόλης μας ἀνέκδοτο μέρος τοῦ Ἀρχείου Ἀλεξίου Φίλιου, ἀλίευσα καὶ ἀριθμὸ ἐγγράφων ἀναφερόμενων στοὺς Δομπόλληδες καὶ τοὺς ἐδῶ ἰδίως δωρεοδόχους συγγενεῖς τους, τὰ ὁποῖα αὐτούσια μαζί με κάποιες παρατηρήσεις μας καὶ λίγες εἰδησοῦλες συναφεῖς στὸ μεταξύ συγκομισμένες, καταχωρῶ εὐθὺς ἀμέσως:

1

« Ἴσον ἀπαράλλακτον τῆ πρωτοτύπῳ.

Οἱ ὑποφαινόμενοι συγγενεῖς τοῦ ἐν Πετρούπολει ἐκλαμπροτάτου κυρίου Ἰωάννου Τριανταφύλλου Δομπόλλη ἅπαντες ἔγγονοι ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν τοῦ αἰμινήστου Τριανταφύλλου Δομπόλλη Ἀλεξάνδρας καὶ Χάϊδως εὐχαρίστως σήμερον ἀποδεχόμεθα ὅ,τι διὰ διαταγῆς τοῦ ρηθέντος ἐκλαμπροτάτου θεοῦ μας κυρίου Ἰωάννου Δομπόλλη ἀπεφάσισαν οἱ εὐγενέστατοι κύριοι Νικόλαος Κ. Ἀθανασίου καὶ Ἀλέξιος Φίλιου περὶ τῆς σταλείσης παρ' αὐτοῦ ποσότητος τῶν γροσίων δώδεκα χιλιάδων ἀριθμ. 12.000 ἵνα δι' αὐτῶν διανεμηθῆ εἰς ἡμᾶς κατ' ἀναλογίαν καὶ διάκρισιν τοῦ δικαιώματός καὶ καταστάσεως ἐκάστου, τὴν ὁποῖαν καὶ διένειμαν εἰς ἡμᾶς ὡς ἀκολούθως:

Εἰς μὲν τοὺς συνιστῶντας τὸν κλάδον τῆς Μακαρίτιδος Ἀλεξάνδρας Πᾶνον υἱὸν τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Ροδᾶνα τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρας ὀμοῦ μετὰ τῶν 500 γροσίων περὶ ὧν ἰδιαιτέρως διατάττει ὁ ἐκλαμπροτάτος Ἰωάννης Δομπόλλης	Γρ. 1.000
Νικόλαον ἀδελφόν του	» 600
Μιχαὴλ ὁμοίως ὡς νῦν ὄντα καὶ ἀνύπανδρον	Γρ. 400)
ἔτι εἰς ἐξόφλησιν χρέους μακαρίτου πατρός του μετὰ)
τοῦ ὁποίου συνεκατοίκει καὶ δι' ἔξοδα θανάτου καὶ) 900
λοιπὰ	Γρ. 500)
Ἐλένην θυγατέρα μακαρίτου Ἀναστασίου υἱοῦ Ἀλεξάνδρας καὶ ἀδελφοῦ Γεωργίου Ροδᾶνα χήραν μετ' ἀνήλικα	» 650
Ἀλεξάνδραν ἀδελφήν τῆς	» 625
Δημήτριον ἀδελφόν των εἰς Σέρρας εὐρισκόμενον	» 400
Τέκνα τῆς μακαρίτιδος Ἐλένης θυγ. Ἀλεξάνδρας εἰς Σέρρας εὐρισκόμενα καὶ συγκατοικοῦντα Δημήτριον, Λικατερίνην καὶ Ἀλέξανδρον	» 1.000
	» 5.800

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 330 καὶ τέλος.

Εἰς δὲ τοὺς συνιστῶντας ὁμοίως τὸν κλάδον τῆς μακαριτίδος Χάϊδως Βασίλειον, Δημήτριον, Ἀθανάσιον καὶ Σπυρίδωνα υἱὸν Παναγιώτου υἱοῦ Χάϊδως συγκατακοῦντος εἰς χωρίον Μπριάνισταν Γρ. 1.250)	
Ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Βασίλειον ὡς ἐξοδουσαντα ἀρκετὰ)	
εἰς τὸ νὰ πηγαίῃ καὶ ἔρχεται ἐκ τοῦ χωρίου ἐπίτροπον)	1.500
ἄλλα ἔλου αὐτοῦ τοῦ κλάδου τῆς Χάϊδως Γρ. 250)	
Κωνσταντῖνον, Χριστόδουλον, Θεόδωρον καὶ Στασινῆν υἱοὺς Γεωργίου υἱοῦ Χάϊδως »	1.000
Βασίλειον, Δημήτριον, Κρουστάλλων καὶ Σταμάτην υἱοὺς μακαριτίδος Λάμπρος θυγατρὸς Χάϊδως »	850
Ἀγγελικὴν σύζυγον μακαρίτου Ζήση ἐγγόνου Χάϊδως με τοὺς υἱοὺς τῆς Παναγιώτης, Πανάγιων καὶ Ζωίτζαν »	650
	<hr/>
	4.000
Ἐνεκρίθη παρ' ὄλων ἡμῶν ἵνα δοθῶσι δι' ὑπανδρείαν τῆς θυγατρὸς Πάντου Γ. Ροδάνα ὡς μὴ δυναμένου ἄλλως νὰ ἀποδώσῃ τὰ εἰς τὸν γαμβρὸν ταχθέντα ὡς καὶ τῷ ἐδόθησαν »	2.000
Διὰ ταχυδρομικὰ ἐξόδα καὶ ἐπικυρωτικὰ ἀποδείξεων καὶ λοιπὰ ἧτοι Δώδεκα χιλιάδας Γρ. 12.000 »	200

Τὰ ὀπισθεν λοιπὸν χρήματα ἔλαθεν εὐχαρίστως ἕκαστος ἐξ ἡμῶν παρὰ τῶν εὐ-
γενεστάτων κυρίων Νικολάου Κ. Ἀθανασίου καὶ Ἀλεξίου Φίλιου ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν
συνυπογραφομένων ἐντίμων μαρτύρων καὶ εἰς ἔνδειξιν ὑποφαινόμεθα.

Ἐν Ἰωαννίσις τὴν 22 Ἰανουαρίου 1847

Παναγιώτης Γεωργίου Ροδάνας ἐγγονος τῆς Ἀλεξάνδρας

Νικόλαος Γεωργίου υἱοῦ Ἀλεξάνδρας

Μιχαὴλ Γεωργίου Ροδάνας

Γεώργιος Μπάρκας διὰ τὴν σύζυγόν μου Ἀλεξάνδραν

θυγατέρα τοῦ ποτὲ Ἀναστασίου υἱοῦ τῆς Ἀλεξάνδρας

Ἀναστάσιος Χριστοδούλου διὰ τὴν σύζυγόν μου Βασιλικὴν θυγατέρα Ἀναστασίου

Ἀναστάσιος Δ. Γηράσης ἐπίτροπος τοῦ εἰς Σέρρας Δημητρίου, Αἰκατερίνης καὶ

Ἀλεξάνδρας παιδιῶν Ἑλένης θυγατρὸς Ἀλεξάνδρας

Ἑλένη θυγάτηρ τοῦ ποτὲ Ἀναστασίου

Βασίλειος Παναγιώτου υἱοῦ Χάϊδως με τοὺς ἀδελφοὺς μου

Δημήτριον, Ἀθανάσιον καὶ Σπύρον με τοὺς ὁποίους συγκατακῶ καὶ ἐπίτροπος

ὄλης τῆς συγγενείας τῆς ἀποτελούσης ὅλον τὸν κλάδον τῆς Χάϊδως

Ἰωάννης Λιάμπης μαρτυρῶ

Ἀθανάσιος Δρόσος μαρτυρῶ

Γεώργιος Μακρὸς μαρτυρῶ

Κωνσταντῖνος Ζωΐδης μαρτυρῶ

Ὁ Ἰωαννῖνων καὶ Βελλᾶς Ἰωαννίκιος ἐπικυροῖ τὴν γνησιότητα τῶν ἄνω ὑπογραφῶν.

Ἀριθ. 4

Τὸ κατὰ τὴν Ἠπειρὸν Ἑλληνικὸν Βασιλικὸν ὑποπροξενεῖον ἐπικυροῖ τὸ γνή-
σιον τῆς προηγουμένης ὑπογραφῆς τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννῖνων καὶ Βελλᾶς Ἰωαν-
νικίου διὰ χειρὸς αὐτοῦ γεγραμμένης.

Ἰωάννινα τὴν 22 Ἰανουαρίου 1847

(Τ.Σ.) Ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἠπειρὸν

Τ. Κλέριτζης

Σταυρὸς Κομπάτης μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου

Στέργιος Χ' Μάνθου μαρτυρῶ ὁμοίως ὅτι ἴσον ἐστὶν ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου.

Νάρκισσος Μορφινῆς διδάσκαλος καὶ ἱεροκῆρυξ τῶν Ἰωαννίνων μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστί.

Ὁ τοῦ Ἁγίου Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς ἀρχιμανδρίτης ἐπιθεβαίῃ τὴν γνησιότητα τῶν ἄνωθεν ὑπογραφῶν».

2

Ἐκλαιμπρότατε κύριε,

Ἄπαντὼ τὸ εὐγενὲς ὑμῶν γράμμα ἡμερομηνούμενον τὴν 11 παρελθόντος Σεμβρίου ἐξ οὗ ἐχάρην ἄκρως τὴν ἀκριθὴν μοι ὑγείαν τῆς σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι ἔλαβον διὰ τοῦ ἐνταῦθα εὐγενεστάτου κυρίου Νικολάου Κ. Ἀθανασίου τὰ σταλθέντα μετρητὰ 12.000 περὶ τῶν ὁποίων μὲ προθυμίαν καὶ ζῆλον διακαῆ θέλω ἐκπληρῶσαι ἀπαρασαλεύτως τὴν διαταγὴν σας· ἐπειδὴ ὅμως πολλὰ μέλη ταύτης τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν ὁποίαν διατάττετε νὰ διανεμηθοῦν τὰ σταλθέντα λείπουν εἰς Σέρρας ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁλῆ πασᾶ καὶ τῶν ἐδῶ ἀνωμαλιῶν (ἔτος 1820) τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα θέλω σᾶς σημειῶσαι μετὰ τὴν διανομὴν, ἔγραψα ἀμέσως ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἕκαστος τακτικὸν ἐπίτροπόν του ἐνταῦθα ὅπως λάβῃ τὸ ἀνήκον εἰς αὐτοὺς μέρος καὶ ἅμα λάβω ἀπάντησιν τῶν θέλω ἄρχισαι νὰ βάλω εἰς πρᾶξιν τὴν διαταγὴν σας καὶ ἀφοῦ διανείμω τὰ σταλθέντα θέλω σᾶς πέμψει ἀμέσως ἀντίγραφον τοῦ καταλόγου μὲ τὰς κυρίας ὑπογραφάς τῶν ἐπικυρωμένων παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως μας, τῶν προξένων καὶ ἄλλων εὐπολόγητων ὑποκειμένων.

Ἄν καὶ ὁ κύριος Θεοδόσιος Λαμπαδάριος ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας ἀντικατέστησεν ὅμως τοῦτον ὁ βοηθὸς εὐγενεστάτος Ν. Κ. Ἀθανασίου μετὰ τοῦ ὁποίου θέλομεν ἐκτελέσει τὰς διαταγὰς ὑμῶν περὶ τε τῆς διανομῆς καὶ τοῦ μαθητοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου ἀκολούθως θέλομεν σᾶς γράψαι ἐν ἐκτάσει.

Σὰς βεβαίω ἔκλαιμπρότατε ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὄλος ἔκδοτος εἰς τὸ λαμπρὸν ὑποκείμενόν σας καὶ ἐνὶ λόγῳ σᾶς λατρεύω ὅθεν ἔχετε παρ' ἡμοῦ τὸ ἐλεύθερον εἰς ἕτι σᾶς φαίνομαι ἱκανός.

Μὲ λύπην μου σᾶς γνωστοποιῶ, ὅτι τὰς 6 παρελθόντος Σεπτεμβρίου ἀπεβίωσεν ὁ Γέρον μακαρίτης ἐξάδελφος ὑμῶν Γ. Μποσταντζής, εὐχόμενος πρὸς ὃν ὕψιστον νὰ ἀναπαύσῃ αὐτὸν εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς, χαρίζων εἰς τὴν ἐκλαιμπρότητά σας ζωὴν καὶ ὑγείαν μετὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν.

Θαρρῶν εἰς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα ὑμῶν τολμῶ νὰ σᾶς δώσω βάρος τι τὸ ὅποιον μεγάλως μ' ἐνδιαφέρει. Κάποιος Μπιμπικὸφ ἀνεπίδὸς τοῦ περιφήμου ἐκείνου Κουτουζῶφ εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐπολέμει ἡ Ὄθωμανικὴ πύλη μετὰ τῆς Ρωσσίας εἰς Ρουτζούκι ἠχμαλωτίσθη παρὰ τῶν Ὄθωμανῶν· εὐρεθεὶς λοιπὸν τότε καὶ ὁ δούλος τῆς κατὰ δυστυχίαν ἐκεῖ μοὶ ἐνεπιστεύθη ἡ φύλαξις αὐτοῦ τὸν ὅποιον ἐπεριποιήθη μεγάλην ἔως ὅτου ἀπηλλάχθη. Σὰς παρακαλῶ λοιπὸν νὰ ἐξετάσῃτε περὶ αὐτοῦ ἂν εὐρίσκεται εἰς κανὲν μέρος καὶ εἰς ποίαν ὑπηρεσίαν εὐοίσκεται καὶ νὰ μὲ εἰδοποιήσῃτε.

Παύῳ ταύτην μου ἀναθερμοπαρακαλῶν ὑμᾶς ἢ ὅλην τὴν πολυασχολίαν σας νὰ ὑποκλέπη ἐνίοτε τὸν καιρὸν καὶ νὰ εἴμεστε μὲ εὐγενῆ γράμματά σας.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 28 Σεμβρίου 1846

Ταπεινὸς δούλος

Α. Φ.

Εἶμαι ἔτι τῇ 28 Ἰανουαρίου 1847.

Νῦν σᾶς βεβαίῳ τὸ ἀνωτέρω ἀντίγραφόν μου τὸ πρωτότυπον τοῦ ὁποίου σᾶς ἐπέταλν μέρου τοῦ ἐνταῦθα εὐγενοῦς κυρίου Ν. Κ. Ἀθανασίου ἀναποκριτοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυρίου Ζιούκα καὶ σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι διενείμαμεν εἰς τοὺς ὑμετέρους συγγενεὶς τὰ παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκλαιμπρότητος σταλθέντα ἡμῖν Γρ. 12.000 ὡς

και εις τὸ πρὸς ὑμᾶς ἡμῶν τῶν δύο γράμματα θέλετε ἰδεῖ ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου καταχωρῶ ἐν τούτοις ὡς ἀκολούθως:

Ἐκλαμπρότατε κύριε,

Ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τῆς διανομῆς τῶν παρὰ τῆς ὑμετ. ἐκλαμπρότητος σταλέντων ἡμῖν χρημάτων, διότι ὁ κύρ Πάνος ἐβράδυνε νὰ μεταβῆ ἐκ Τρικινάλων ἐνταῦθα καὶ περιμένοντες καὶ παρὰ τῶν εἰς Σέρρας εὑρισκομένων τὸ ἐπιτροπικὸν τὸ ὁποῖον πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἐλάβομεν ἀποκαθιστῶντες διὰ τούτου ἐπίτροπόν τῶν τὸν ἐνταῦθα κύρ Α. Δ. Γηράσην ὅπως παραλάβῃ τὸ ἀνήκον εἰς αὐτοὺς μέρος.

Διανείμαντες λοιπὸν ταῦτα εἰς τοὺς ὑμετέρους συγγενεῖς οὐχὶ ἐξ ἴσου ὡς ἡ ὑμετ. ἐκλαμπρ. διέταττεν ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν καὶ διάκρισιν τοῦ δικαιώματος καὶ καταστάσεως ἐκάστου, ὡς καὶ ἄλλοτε, διότι ὑπάρχουσι τινὲς ἐξ αὐτῶν καθόλου ἄποροι καὶ ἤθελεν εἶσθαι ἀδικον ἂν οἱ τοιοῦτοι δὲν ἐπροτιμῶντο, ἐλάβαμεν παρ' αὐτῶν τὴν ἐνδειξὴν τῆς παραλαβῆς τῶν χρημάτων ὑπογεγραμμένην παρ' αὐτῶν καὶ μαρτυρημένην παρὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ὑποπροξένου, τοῦ Ἀρχιερέως μας καὶ ἄλλων εὐπολήπτων ὑποκειμένων τὴν ὁποίαν συνεισχωκλείομεν μετὰ τοῦ ἀνω ἐπιτροπικοῦ εἰς ταύτην μας πρὸς πληροφορίαν καὶ ἡσυχίαν ὑμῶν.

Ἐνεκεν τῶν ἑορτῶν καὶ τῆς ἀπόκρευ μὴ δυνηθέντες νὰ πράξωμεν καὶ περὶ τοῦ μαθητοῦ, διὸ ἀκολούθως θέλομεν σᾶς εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου.

Παρακαλοῦντες ὑμᾶς ἵνα ἅμα λάβητε ταύτην μας μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδοποιήσῃτε ἡμᾶς, ὑποσημειούμεθα μὲ τὴν μεγάλην πρὸς ὑμᾶς ὑπόληψιν.

Τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος πρόθυμοι δοῦλοι

N. K. Ἀθανασίου

A. Φίλιου

Τὴν 28 Ἰανουαρίου 1847.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸν τρόπον τῆς διανομῆς ἐξεθέσαμεν ἀκριβῶς διὰ τοῦτο εἶναι περὶ τὸν νὰ σᾶς γράψω. τι ἰδιαιτέρως περὶ τούτου. Ἡ παροῦσα πέμπεται πρὸς ὑμᾶς διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐξοχωτάτου κυρίου Θεοδοσίου Λαμπαδαρίου ἱατροῦ, ἐπὶ σκοπῇ ἵνα ἀσφαλῶς μεταβῆ εἰς χεῖρας σας καὶ τὸ κυριώτερον ἵνα σᾶς ἐξηγήσω τὸν σκοπὸν διὰ τοῦ ὁποίου σᾶς ἐβάουνα νὰ ἐξετάσῃτε περὶ τοῦ Μπιμπικῶφ ἐλευθέρως διότι μοὶ ἦτον ἀπίστωρον νὰ σᾶς ἐξηγηθῶ εἰς τὸ προηγούμενόν μου.

Ἄν ζῆ λοιπὸν αὐτὸς ὁ ἀνεπίδὸς τοῦ περιφήμου Κουτουζῶφ ἔπεται ὅτι πρέπει νὰ κατέγη θέτιν λαμπρὰν δυνάμενον νὰ συντρέξῃ ἐν ὄρα ἀνάγκῃς τοὺς φίλους του καὶ κατ' ἔξοχὴν ἐπὶ ὅτις ἱκανῶς τὸν συνέτρεξα ὡς εἰς τὸ προηγούμενόν μου σᾶς ἐξηγήθην.

Συνδοσιῶν λοιπὸν ζῆτῶ πρώτον ἀπὸ τὴν ἐκλαμπρότητά σας καὶ δεύτερον παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν θείων μας Ζωσιμάδων, διότι μεγάλα παράπονα ἔγω κατ' αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν ἐν Μόσχα ἐπιτρόπων τῶν καὶ ταῦτα θέλει σᾶς γνωστοποιήσῃ ὁ ρηθεὶς συγγενής μου κύρ Θ. Λαμπαδάριος, ὅστις μέλλει νὰ μεταβῆ ἐξ Ἀθηνῶν αὐτόθι περὶ τὴν Ἄνοιξιν.

Μοὶ ἐπαραπονέθητε ἐκλαμπρότατε ὅτι κατέστρεψαν οἱ ἐνταῦθα τὴν διαθήκην τοῦ ἀιδίου πατρός σας ἀλλὰ θέλετε ἀκούσει παρὰ τοῦ κύρ Λαμπαδαρίου μεγαλυτέραν ἀδικίαν γενομένην εἰς ἡμᾶς.

Ἀναλαμβάνων τὴν παράκλησίν μου ἐπὶ τῆς αἰτήσεως τῆς συνδρομῆς σας παύω ταύτην μου ὑποσημειούμενος μετ' ἐξιδιασμένης καὶ ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος

Ταπεινὸς δοῦλος καὶ λάτρης

Ἀλέξιος Φίλιου

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον κύριον κύριον
Ἰωάννην Τρ. Δομπόλην Ρωσικὸν Σύμβουλον
κλπ. κλπ.

Εἰς Πετροῦπολιν.

3

Ἐκλαμπρότατε κύριε,

Περὶ τῆς διανομῆς τῶν παρὰ τῆς ὑμ. ἐκλαμπρότητος σταλέντων ἡμῖν χρημάτων εἰς τοὺς ὑμετέρους συγγενεῖς σὰς εἰδοποιήσαμεν ἐγκαίρως ὅτε κατὰ τὴν 27 ἀπελθόντος Ἰανουαρίου ἐτελέσθη συναποστείλαντες πρὸς ὑμᾶς καὶ τὴν ἔνδειξιν τῆς παρ' αὐτῶν παραλαβῆς μετὰ τοῦ τῶν ἐν Σέρραις ἐπιτροπικοῦ περὶ τῆς παραλαβῆς τῶν ὁμοίων παρακαλεῖσθε νὰ μᾶς ἰδεάσγητε πρὸς ἡσυχίαν μας.

Ἦδη δὲ λαμβάνομεν τὴν τιμὴν καὶ αὐθις νὰ ἀπευθύνομεν πρὸς τὴν ὑμετ. ἐκλαμπρότητα τὴν παροῦσαν μας ἤτις καὶ ἔχει νὰ σὰς διακοινώσῃ πρὸς πληροφορίαν ὑμῶν τὴν μεταξὺ τῶν ὑμετέρων συγγενῶν γενομένην συμφωνίαν καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐνταῦθα ἐπιτρόπων τῶν ἐλεῶν παραλαβῆν τῶν χρονικῶν ὡς εἰς τὸ ἐν ταύτῃ ἐσώκλειστον ἀντίγραφον τοῦ ἐξοφλητήριου αὐτῶν ἐγγράφου θέλετε ἰδεῖ.

Περὶ δὲ τοῦ ἀναλογουontos εἰς τὸν μαθητὴν ἐτησίου δικαίωματος ἐνεκρίθη ὡς καὶ τὸ ἀνωτέρω ἐξοφλητήριον διαλαμβάνει ἵνα λαμβάνῃ τοῦτο ἕκαστος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κλάδων διὰ τριετίαν ὡς καὶ θέλει ληφθῆ κατ' ἀρχὰς παρὰ τῶν συνιστώντων τὸν κλάδον τῆς Μακαρίτιδος Χαίδως Μπριανσιώτων. Ἐν τούτοις λοιπὸν ὑποσημειούμεθα ἐν πληρεστάτῃ ὑπολήψει καὶ σεβασμῷ βαθυτάτῃ.

Τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος
πρόθυμοι δούλοι

Ἐν Ἰωαννίνοις τὴν
15 Ἀπριλίου 847.

4

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κύριον
Κύριον Ἰωάννην Τρ. Δοιπόλη
Ρωσικὸν σύμβουλον
κ.τ.λ. κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Εἰς Πετρούπολιν

Ὁ Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς Ἰωαννίκιος
ἐ π ι β ε β α ι ο ἰ

Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιοῦμεν οἱ ὑποφαινόμενοι συγγενεῖς τοῦ μακαρίτου Τριανταφύλλου Ἰωάννου Δοιπόλη ὅτι διὰ τῶν κυρίων ἐπιτρόπων τῶν τεσσάρων ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Νοσοκομείου τῶν Ἰωαννίνων παρελάβομεν σήμερον ἀνελλιπές τὸ ἀναλογουόν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸν μαθητὴν δικαίωμα διὰ τὰ δύο ἔτη 1845 πέντε καὶ 1846 ἕξ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς διατάξεως τοῦ ρηθέντος μακαρίτου συγγενοῦς ἡμῶν ὅσα δὲ εἶναι διωρισμένα νὰ δίδονται εἰς τὸν μαθητὴν, αὐτὰ θέλει λάβει διὰ τριετίαν εἰς τῶν Μπριανσιώτων, ἀγίζων ἀπὸ τὴν α' Ἰανουαρίου 1847 ἑπτὰ. Λαβόντες λοιπὸν τὸ ἀνήγον εἰς ἡμᾶς καὶ τὸν μαθητὴν διὰ τὸ διάστημα τῶν ἀνωτέρω δύο ἐτῶν δικαίωμα κηρυττόμεθα διὰ τοῦ παρόντος μας εὐνοιαστικῶν καὶ ἐξοφλισμένων κατὰ ταῦτα καὶ ὡς ταῦτα ὑποσημειούμεθα ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν συνυφαινόμενων μαρτύρων εἰς ἔνδειξιν τῆς τακτικῆς καὶ εὐνοιαστοῦ ἐξοφλήσεώς μας.

Ἐν Ἰωαννίνοις τὴν 25 Φεβρουαρίου 1847

Νικόλαος Γεωργίου ἔγγονος τῆς Ἀλεξάνδρας Δοιπόλη

Πᾶνος Γεωργίου ἔγγονος τῆς Ἀλεξάνδρας Δοιπόλη

Πᾶνος διὰ τὸν ἀδελφόν του Μιγαήλ ὁποῦ ἀπέρασε εἰς Τρίκκαλα

Νικόλαος ὑπέγραψε τοῦ ἀδελφοῦ μου ὁποῦ ἀπέρασε εἰς Τρίκκαλα

Γεώργιος Ζήσος μπάσκακ διὰ τὴν σύζυγόν μου Ἀλεξάνδραν θυγατέρα τοῦ ποτῆ

Ἀναστασίου υἱοῦ τῆς Ἀλεξάνδρας Δοιπόλη

Βασιλικὴ θυγ. ἀναστασίου υἱοῦ τῆς Ἀλεξάνδρας Δοιπόλη καὶ δι' αὐτὴν ἐγὼ ὁ σύζυγός της Ἀναστάσιος Χριστοδούλου

Νίτζα θυγ. τοῦ ποτέ Ἀναστασίου γυνή τοῦ ποτέ Νικολάου ἐγγονιά τῆς Ἀλεξάνδρας Δοιμπόλη

Βασίλειος Παναγιώτου ἐγγονος τῆς Χάϊδως καὶ ἐπίτροπος ὄλου τοῦ κλάδου ἀπὸ χωρίου μπριάνισταν.

Σταῦρος Κοιπατῆ μαρτυρῶ

Δημήτριος Ἰωάννου μαρτυρῶ

Ἀναστάσιος Δ. Γηράση μαρτυρῶ

Σπυρίδων Δ. Μποβερέτας (;) μαρτυρῶ

Ἰωάννης παπᾶ Ζώη Δολιανίτης μαρτυρῶ

Ὁ τοῦ ἀγίου Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς Ἀρχιδιάκων ἐπιθεβαίσι
τὴν γνησιότητα τῶν ἄνωθεν ὑπογραφῶν».

Σὲ μακρὸ ἀκόμα τοῦ Φίλιου πρὸς τὸν στήν Ἀθήνα Θ. Λαιπαδάρη γράμμα τῆς 27) 1) 1847 ἀναφερόμενο στοὺς περὶ τῆ διαχείριση τῶν Ζωσιμαίων ἐλεῶν καυγάδες αὐτοῦ καὶ τῶν Γιαννιωτῶν ἀρχόντων, διαβάζω: «Σὰς ἐσωκλειῶ γράμματα τῆς κυρίας Κούλας τὰ ὅποια ἀφοῦ τὰ ἀναγνώσθητε τὰ βουλώσθητε καὶ τὰ στείλετε ἢ διὰ μέσου τοῦ κυρίου Παύλου Πιζάνη ἀνταποκριτοῦ τοῦ ρηθέντος Δοιμπόλη ἢ δι' οὔτινος ἄλλου μέσου γνωρίζετε». Καὶ πρὸς τὸ τέλος του: «Θὰ σᾶς εἰπῶ ἀκόμη δυὸ λόγους περὶ τῶν Δοιμπολαίων, διότι γνωρίζω ὅτι θὰ σᾶς βαρύνω μὲ τὴν πολυλογία μου, ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ νὰ ὑπομείνητε· εἶδες, ὅτι μᾶς παρακαλεῖ ὁ κύρ Δοιμπόλης νὰ ζητήσωμεν παρὰ τῶν ἐπιτρόπων καὶ τὰ χρονικά καὶ νὰ τοὺς συμβιβάσωμεν, τὰ ὅποια ζητῶν μ' ἀπεκρίθησαν τί ἀνακατεύσαι σὺ εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐγὼ τοὺς εἶπα σᾶς ἔδειξα τὰ γράμματα τοῦ Δοιμπόλη καὶ ἐκτὸς τούτου ἐλάθατε καὶ ἄλλο ἀπὸ τὸν κόντε Αὐγουστίνον διὰ τοῦ ὁποίου σᾶς ἔλεγε νὰ μᾶς συντρέξῃτε εἰς τὸ νὰ τοὺς συμβιβάσωμεν, τώρα ἐγὼ δὲν σᾶς ζητῶ νὰ μοὶ τὰ δώσητε ἀλλὰ νὰ δώσητε εἰς αὐτοὺς καὶ ἐγὼ νὰ γράψω εἰς ἐκεῖνον ὅτι τὰ ἔλαβον καὶ ἐσυμβιβάσθησαν κλ. αὐτοὶ δὲν μ' ἀπεκρίθησαν τίποτε καὶ οὕτως εὐρισκόμεθα εἰσέτι καὶ ἀγνοῶ πῶς θὰ τελειώσωμεν καὶ χάριν περιεργείας σᾶς καταχωρῶ ὡδε καὶ τὴν Λαοθήκην τοῦ Δοιμπόλη: Μετάφρασις μπιλιέτου Ρων 5000 Ἰωάννου Δοιμπόλη. Τῶν τίτλων ὁ Σύμβουλος Ἰωάννης Τροφιμίωιτις Δοιμπόλης Ρα 4000 κατὰ τὴν διαθήκην μακαρίτου πατρὸς του Τριανταφύλλου. . . κ.λ.» (τὸ κείμενο παρμένο ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Ἀρχεῖο καταχωρίσαμε ἤδη στήν ἀρχὴ τῆς παρούσας). Καὶ συνεχίζει ὁ Φίλιος: «Ἄν κρίνετε εὐλογον γράψετε πρὸς τὸν Δοιμπόλην ὅτι τὸ κορίτζι τοῦ Πάνου Ροδᾶνα δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ὑπανδρευθῇ μ' αὐτὰ καθὼς ἠξεύρετε καὶ ἄλλα τοιαῦτα διότι ἐγὼ ἐφοβήθην νὰ τὸν γράψω· πρὸς τούτοις ἂν δρίζετε γράψετε καὶ τὴν ἐπιγραφήν εἰς τὸ γαλλικὸν ὡς καὶ αὐτὸς μᾶς ἔγραφεν.

Ταῦτα καὶ ἀναπροσκυνῶν σας μένω

ὁ δούλος σας

Ἀλέξιος Φίλιος»

Σὲ ἄλλη τέλος ἐκτεταμένη ἀπὸ Γιάννινα ἐπιστολή του πρὸς τὸν στήν Ἀθήνα ἀκόμα εὐρισκόμενο Θ. Λαιπαδάρη μὲ ἡμερομηνία 3) 6) 1847 ὁ ἴδιος Φίλιος γράφει καὶ τοῦτα: «ἡ ὑπόθεσις τῶν Ροδανῶν ἐτελείωσεν περὶ τοῦ μαθητοῦ ὅμως ἀπεωσίσθη ἀκουσίως μου (διότι δὲν ἠδύναμην ν' ἀντισταθῶ εἰς τὸν κύρ Νικολάκην τότε) ἵνα λαμβάνῃ τὰ δι' αὐτὸν προσδιορισθέντα ἕκαστος ἐκ τῶν δύο τούτων κλάδων διὰ τριετίας. ὡς καὶ θέλει δεθῇ κατ' ἀρχὰς εἰς ἓνα τοῦ κλάδου τῆς Χάϊδως εἰς Μπριάνισταν μαθητὴν τὸν ὁποῖον ὁ κύρ Νικολάκης μετὰ τῆς μητρὸς του ἔφερον ἐδῶ, καὶ τὴν μὲν μητέρα του ἐκράτησε δούλαν αὐτὸν δὲ τὸν ἔστειλε εἰς τὸ Ἀλληλοδιδασκτικὸν Σχολεῖον ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ἁλίγων ἡμερῶν ὁ τριακονταετής (τῆςκομπάνος) μαθητὴς αὐτῆς ἔφυγε ἀπὸ τὸ Σχολεῖον καὶ ἔπιασε τὴν παλαιάν του τέχνην. Καὶ τὰ χρήματα τίς οἶδε ποῖος θέλει τὰ φάγει· ἴσως πληρωθῇ ἢ δούλα ἀπ' αὐτά...».

Στά καταχωρηθέντα παραπάνω κείμενα από το Ἀρχεῖο Φίλιου κάνουμε καί τίς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

Τὸ δευτερο ἀπ' αὐτὰ (ἔγγρ. 2) δίδει, καθὼς βλέπουμε, ἀνάγλυφην εἰκόνα τῆς ἐδῶ συγγένειας τῶν Δομπόλληδων καί τίς πρὸς αὐτὴ ἐπὶ μέρους τῶν εὐεργετῶν σχέσεις Ἰσχυρισμοὶ συνεπῶς ἀντίθετοι¹, τοὺς ὁποίους ἐλέγξαμε ἤδη σὰν ἀβάσιμους, ἀποδείκνυται ὀριστικὰ πλὴν ἀνυπόστατοι.

Φαίνεται πῶς ὁ Ἰω. Δομπόλλης ἐξακολούθησε νὰ διατηρῆ ἀπὸ τῆ Ρωσία τακτικὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν πατρίδα, δούλη καὶ ἐλεύθερη, ἀφοῦ καὶ ἀνταποκριτὴ τοῦ ἰδιαιτέρου στῆν πρωτεύουσα τῆς τελευταίας αὐτῆς, καθὼς γράφει ὁ Φίλιος, διέθετε, τὸν Ἠπειρώτη τὴν καταγωγὴ Παῦλο Μπιζάνη σχετιζόμενον προφανῶς μὲ τὸ ἱστορικὸ κοινὸν στῆν πόλιν μας τοπωνύμιον (Μπιζάνη λοιπὸν τοῦ, κι ὄχι Μπιζάνι). Ἄλλὰ καί μὲ τὸν εἰς Κέρκυρα εὐρισκόμενον Λύγουστινο Καποδίστρια, ἀδερφὸ τοῦ Κυβερνήτη, ἀφοῦ γράφει ἀπὸ μέρους τοῦ Δομπόλλη ὁ Λύγουστινος στοὺς Γιαννιώτες διαχειριστὰς τῶν λάσσων καί τοὺς συγγενεῖς του νὰ συμβιβαστοῦν. Τὰ ζητούμενα ἀκόμα (παρὰ τῶν ἐπιτρόπων χρονικὰ» (ἔγγρ. 3), εἶναι οἱ χρονιατικοὶ τόκοι τῶν 5000 ρ. ποὺ εἶχε καταθέσει παλιότερα (1819) στὴ Μόσχα ὁ Ἰω. Δομπ. «κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ μακαρίτου πατρὸς του» ὑπὲρ διαφόρων στῆν Ἠπειρο σκοπῶν καί τοὺς ὅπουσους οἱ ἐπιτροποὶ ἐνῶ εἰσέπρατταν κανονικὰ κατακρατοῦσαν. Τὸ γνωστὸ κείμενον: «Μετὰφρασις μιλλιέτου ρων 5.000 κλπ.», ποὺ δυὸ φορές εἶδα καταχωρημένον σὲ γράμματά του ὀλόκληρο, χαρακτηρίζει ὁ Φίλιος «διαθήκην τοῦ Δομπόλλη», ἐνῶ πρόκειται γιὰ κατάθεση τραπεζικὴ τοῦ ἴδιου ὑπὲρ διαφόρων, καθὼς εἶπαμε, κοινοφελῶν σκοπῶν. Ἄλλωστε ἡ διαθήκη τοῦ πατρὸς Δομπόλλη, ἄγνωστο γιὰτί, ἐξαφανίστηκε, καθὼς πάλι ὁ Φίλιος σὲ γράμμα του πρὸς τὸν ἴδιο Ἰωάννη γράφει (ἔγγρ. 2): «μοὶ παρεπονέθητε, λέει, ὅτι κατέστρεψαν οἱ ἐνταῦθα τὴν διαθήκην τοῦ μακαρίτου πατρὸς σας», ὁ δὲ μέγας εὐεργέτης ἐσύνηταξε τὴ δική του ἀρκετὰ ἀργότερα. Ἀπὸ τὰ γραφόμενα τέλος τοῦ Φίλιου πρὸς τὸ Λαιμπαδάρη, φαίνεται πῶς ὡς τὰ τελευταῖα του ὁ Δομπόλλης συνέτασσε τὰ πρὸς διάφορους γράμματά του καί μάλιστα «τὴν ἐπιγραφὴν των εἰς τὸ γαλλικόν», στῆν πολὺ δηλ. οἰκεία του γαλλικὴ γλῶσσα παρ' ὅτι εἶχαν ὀρισθῆ μὲ τὸν Κυβερνήτη κάποτε νὰ μὴν τὴν ζαναγράψουν. Καί καίτι ἀκόμα ἐνδιαφέρον:

Σὲ γράμμα χωρὶς ἀρχὴ καί τέλος, περιεχόμενον στὸ ὑπ' ὄψιν Ἀρχεῖο πάντοτε, μὲ πιθανότερους συντάκτη καί ἀποδέκτη τοὺς Φίλιο καί Ἀθ. Τσακάλωφ ἀντίστοιχα, διαβάξω ἀνοκτὰ στ' ἄλλα καὶ αὐτὰ: «διὰ τοῦτο νὰ ὑπογραφῆτε εἰς τὴν ἀντίγραφα καί εἰς τὴν ἀναφορὰν τὴν ὅποιαν ἔστειλαν διὰ τοῦ Δομπόλλη πρὸς τὴν Αὐτὸν Μεγαλειότητα τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας περὶ τοῦ Δασιμοῦ τοῦ δεκάτου...». Πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ ἱκετήριον μὲ ἡμερομηνία (27) 4) 1847 ποὺ ἔστειλαν πράγματι (πρβλ. Ἠπ. Χρ. 1933 σελ. 25—6) «οἱ ταπεινότατοι κάτοικοι τῆς ἐν Ἠπειρῷ πόλεως Ἰωαννίνων» πρὸς τὸ Ρῶτον Αὐτοκράτορα νὰ μεσολαβήσῃ «ὕπὲρ τῆς μὴ ἐλαττώσεως τῶν πόρων τῶν ταπεινῶν καταστημάτων μας», γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ δηλ. τῶν ἐκεῖ ζωσιμαίων καταθέσεων τοῦ φόρου τοῦ ἐνὸς δεκάτου. Τὴν ἀναφορὰ συνόδευσαν μὲ ταυτόχρονη ἐπιστολὴ πρὸς εὐγενῆ καί πατριωτὴ προσφωνούμενον: «Ἐκλαμπρότατε κόριε κόμη», τὸν ὁποῖον παρακαλοῦσαν νὰ τὴν διαδιβάσῃ «διὰ τῆς ἀσφαλεστέρας ὁδοῦ πρὸς τὴν Α.Μ.». Καί ἐκλαμπρότατος κόμης, καθὼς ἀπὸ ἐπόμενη γραφὴ τῶν Γιαννιωτῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς Μόσχας φαίνεται (πρβλ. Ἠπ. Χρ. ὅ.π. σελ. 26—9), ἤταν «ὁ ἐν Κερκύρῃ Λύγουστινος Καποδίστριας» ἡ δὲ «ἀσφαλεστέρα ὁδὸς» γιὰ νὰ φθάσῃ ἡ ἀναφορὰ στὸν Αὐτοκράτορα, κατὰ τὰ λεγόμενα καί τοῦ Φίλιου βέβαια, «ὁ Ρωσσικὸς Σύμβουλος» Ἰωάννης Δομπόλλης.

Τέλος δὲν πρέπει νὰ παραλείψω, κατακλείοντας τὴ μακρὰ περὶ Δομπόλλη ἀναφορὰ μου, καί τίς κατὰ καιροὺς γενόμενες γιὰ τὸν ἀποθανατισμὸ τοῦ ὀνόματός του πράξεις ἀπὸ τὸ «Ἀθήνησι» Πανεπιστήμιον καί τὸ χωριστὸν τοῦ πατρογονικοῦ.

Στήν πτέρυγα, πρώτα, τοῦ κτιρίου ποῦ στεγάζει τὸ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον μετὰ τὴν θεωρητικὴν, ὡς γνωστὸν, ἐπιστῆμιν, «ἐσωτερικῶς καὶ ἀριστερᾶ τῷ ἀνερχομένῳ τῇν κλίμακα διὰ τὸ Γραφεῖον τοῦ κ. Πρυτάνεως, εὐρηται πλάξ ἐντοιχιζομένη χρυσοῖς γράμμασιν γράφουσα: Τὸ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον τοῖς ἀοιδίμοις αὐτοῦ εὐεργέταις Ἰωάννῃ Δομπόλλῃ τῷ ἰδρυτῇ Ἰωάννῃ Καποδίστριῳ τῷ ἐπώνυμῳ².

Τὸ δὲ 1930 μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τῶν γιορτῶν τῆς Ἐκατονταετηρίδας καὶ μετὰ πρωτοβουλίαν καὶ δαπάνην «τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ Κρητσοῦνιστιῶν» ἔγιναν στὸ χωριὸν (Κυριακῇ 24 Αὐγούστου), ὕστερα ἀπὸ σεμνὴν τελετὴν ἐν ἧῳ παρέστησαν ἑκπρόσωποι τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν, τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας, πρόεδροι, ἱερεῖς καὶ δάσκαλοι τῶν γειτονικῶν χωριῶν καὶ τὸ σύνολον τῶν κατοίκων τῆς κοινότητος, τὰ ἀποκαλυπτήρια ἐντοιχιζομένης στήν κεντρικὴν ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πλευρᾶς πλάκας ἀναμνηστικῆς μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὴν παρακάτω:

«Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ Κρητσοῦνιστα
ἐγεννήθησαν (sic)
ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους
Γεώργιος Σουγδουρῆς
καὶ ὁ μέγας ἔθνικὸς εὐεργέτης
ἰδρυτῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Καποδιστριακοῦ
Πανεπιστημίου
Ἰωάννης Δομπόλλης
1830—1930» (κεφ. γραμ.)³

Ἡ σημασιολογία πῶς τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας — μονογραφία τοῦ ἱστορικοῦ «περὶ Κρητσοῦνιστῆς» — ἐκφώνησε ὁ ἀείμνηστος Χρ. Χρηστοβασίλης, ποῦ κάλεσε περαινόντας τὸν ἑκπρόσωπον τὸν κυβερνητικὸν Βλαχόπουλον, γόνον, καθὼς εἶπε, καλλιᾶς τῆς Δυτ. Στερεᾶς ἀριματολικῆς οἰκογένειας, ὃ ἀποκαλύψῃ τὴν πλάκην.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Καὶ Κρητσοῦνιστιῶτης παλαιός, φαίνεται, κάτοικος Πειραιᾶ, κρηπτόμενος ὑπὸ τὸ ὄνομα Δούκας Παληοκαστοῖτης, δημοσιεύοντας σὲ συνέχειας στὸν Ἡπειρ. Ἀγών (φύλ. 1—5) 7)1930) περὶ Δομπόλλῃ πραγματεία του, ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ σχεδὸν τοὺς ἀναφερόμενους στὴ σύνθεσιν τῆς οἰκογένειας καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν μελῶν τῆς γνωστοῦς, ἀσύστατους δέ, ἰσχυρισμοὺς τοῦ ἱεροδ. Σωτ. Ροδάνα. Τὸ μόνον θετικὸν ποῦ παρέχει εἶναι ὁ ἀκόλουθος ὀλίγος ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ χωριοῦ ἀντλημένους εἰδήσεις, ποῦ φαίνεται νὰ ἐγγίξουν πρὸ πολὺ τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὴν ἥδη στήν ἀρχὴ σχετικῆς διατυπωθεῖσαι: «Κατῆγγοτο, λέει, (ὁ Δομπόλλ.) ἐκ τοῦ χωριοῦ Κρητσοῦνιστα... τοῦτο δὲ δεικνύεται ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς οἰκίας του τὰ ὅποια καὶ μέχρι σήμερον σώζονται ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ χωριοῦ Προβατᾶτες...». Καὶ συνεχίζει: «Ὁ πατὴρ του Τριαντάφυλλος εἶχε στείλει χορήματα τότε καὶ ἔγινε εἰς τὸν Μαχαλᾶ - Χαλκιάδες τὸ πηγάδι καὶ δρόμος μετὰ καλδερῖμι, τὰ ὅποια εὐρίσκονται σήμερον καὶ ὑδροῦται εἰσὲν τὸ χωριόν, ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου (διάβ. δαπάνησε γιὰ τὴν ἰσότησιν τῆς) καὶ μικρὸν ἐκκλησιδῖον τοῦ Προφήτου Ἡλίας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ...».
2. Πρὸβλ. Δ. Παληοκαστοῖτη ὁ.π. ἐφ. Ἡπ. Ἀγών 5)7)1930.
3. Πρὸβλ. Περιγραφή τῆς τελετῆς εἰς Ἡπ. Ἀγών (φύλ. 26)8)1930.
4. Ἀπὸ τὴν μονογραφίαν τὴν «Περὶ Κρητσοῦνιστῆς», ποῦ δημοσιεύτηκε στὰ φύλλα 29—31)8) 1930 τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐφημ., μεταφέρω καὶ αὐτὰ τὰ ἐνδιαφέροντα, ὅλα ἀτεκμηρίωτα, γιὰτὶ ὁ συντάκτης τῆς δὲν παραπέμπει σὲ πηγές. Γράφει λοιπὸν κοντὰ στ' ἄλλα ὁ Χρηστ.: «Εἰς τὸν Ἀνδρέαν Σουγδουρῆν ὀφείλεται βεβαίως ἡ μετάβασις τοῦ Ἰωάν. Δομπόλλῃ εἰς Περτοπόλιν καὶ αἱ σχέσεις του μετὰ τῆς Ρωσικῆς Αἰλῆς καὶ τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια...».

Γιὰ τὸν Ἀνδρέα Σουγδουρή - αὐτὸν διδάσκαλο τῶν ἐγγονῶν τῆς Αἰκατερίνης καὶ στρατηγὸ κατόπι τοῦ Ρωσ. στρατοῦ, καταγόμενο ἐπίσης ἀπὸ τὴν Κρητσούνιστα, πρὸβλ. μελέτη μου: «Γεώργιος ἱερεὺς Σουγδουρῆς, ὁ Διδ. τοῦ Γένους» (Ἡπ. Ἔστ. 1963, σελ. 284). Καὶ πρὸ κάτω: «Ὁ Δομπόλης τέκνον καὶ αὐτὸς τῆς εὐάνδρου ταύτης Κρητσούνιστας οὐτινος ἢ μήτηρ κατήγετο ἐκ τοῦ πλησιοχώρου Γερομνήμου...». Ὅχι βέβαια «ἡ μήτηρ» ἀλλὰ μᾶλλον ἢ γιὰ τὸν, μάνα τοῦ πατέρα του (Τριαντάφυλλου) κατάγονταν ἀπὸ τὴ Γερομνήμη. Καὶ σ' ἄλλο σημεῖο: «Περὶ τὸ 1775, λέει, ἐπεσκέφθη τὴν Κρητσ. ὁ ἅγιος Κομαῆς καὶ συγκαλέσας τοὺς προζήτους τοῦ χωρίου τούτου Ντούπην, Μπόλον, Σιαμούταν, Κολοζύθαν, Μούζιον, συνέστησεν εἰς αὐτοὺς τὸν φόνον τῶν ἐξωμοτῶν ὁμοχωρίων των...». Ὑπογραμμίζω τὸ οἰκογενειακὸ Μπόλος καὶ Μπόλης γιὰ τὴν παλαιότητα καὶ αὐτῆς τῆς οἰκογένειας. Τέλος ἀναφέρει πὺς ἡ Κρητσ. «μετέσχε δι' ἐπιλέκτων τέκνων της εἰς ὅλους τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας καταστροφείσα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1854».

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

I. Ἀ ν έ ρ δ ο τ α

- 1) Ἀρχεῖο Μητροπόλεως Γιαννίνων (φάκ. Κληρ. Δομπόλλη).
- 2) Ἀρχεῖο Σταύρου Ἰωάννου.
- 3) Ἀρχεῖο Ἀλεξίου Φίλιου.
- 4) ΓΑΚ - Φάκελ. Οἰκονομίας 1828—9.
- 5) Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας (Φάκ. 16, 308, 336).

II. Ἐ ρ δ ο μ έ ν α :

- 1) Ἀντωνοπούλου Στ.: Ὁ Δομπόλης καὶ τὸ κληροδότημα αὐτοῦ. ἸΑΘ. 1911.
- 2) Ἀραβαντινοῦ Π.: Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου. ἸΑΘ. 1856.
- 3) Ἀρχεῖα Λαζ. καὶ Γεωργ. Κουντουριώτου, τόμ. ΙΧ ἸΑΘ. 1968.
- 4) Βρεττοῦ Ἀνδρ.: Mémoires Biographiques... Paris 1837.
- 5) Γατοπούλου Δημ.: Ἰωάν. Καποδίστριας. ἸΑΘ. 1932.
- 6) Δημητριάδου Δημ.: Οἱ εὐεργέται τοῦ Πανεπιστημίου ἸΑΘ. 1921.
- 7) Δουροῦτῆ Ἀθαν.: Ὁ κυβερνήτης ἐν Ἀγζῶνι. ἸΑττ. Ἡμερολόγιον 1887.
- 8) Εὐαγγελίδου Τρ.: Ἱστορία Ἰω. Καποδίστρια. ἸΑΘ. 1894.
- 9) Ζαβιτσιάνου Κ.: Ἀρχεῖα Ἐθν. Εὐεργετῶν τ. Δ' ἸΑΘ. 1929.
- 10) Ζερβοῦ Στεφάνου: Ἐθν. Κληροδοτήματα καὶ δωρεά. ἸΑΘ. 1925.
- 11) Θεοτόκη Σπύρ.: «Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Καποδίστρια». Πρακ. ἸΑθ. ἸΑΘ. 7 (1952).
- 12) Καποδίστρια Ἰω.: Ὑπόμνημα, περ. ἸΑθηνᾶ 1956.
- 13) Κοραῖ Ἀδ.: ἸΑπαντα. ἸΑΘ. 1964.
- 14) Κοῦζου Ἐλένης: Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία. ἸΑΘ. 1958.
- 15) Κοῦζου Ἐλένης: Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἰ. Καποδίστρια περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ὀρφανοπαίδων. Πρ. ἸΑθ. ἸΑΘ. 31 (1956) σελ. 455 κ.κ.
- 16) Λαμπροῦ Δημ.: ἸΑθηνᾶ. Μελετήματα. ἸΑθηνᾶ 1971.
- 17) Λαμπροῦ Δημ.: ἸΑθηνᾶ. Ἀγαθοεργήματα. ἸΑθηνᾶ 1971.
- 18) Λάμπρου Σπύρ.: Λόγος κατὰ τὸ μνημόσυνον Ἰω. Καποδίστρια καὶ Ἰ. Δομπόλη. ἸΑΘ. 1912.
- 19) Lascaris S.: Capodistrias avant la revolution Gréque. Lausanne 1918.

- 20) Μάγερ Κώστα: 'Ιστορία τοῦ Ἑλλήν. Τύπου. Α' 1790—1900. 'Αθ. 1957.
- 21) Μάμουκα Ἄνδρ.: Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος Τόμ. ΙΑ'. 'Αθ. 1852.
- 22) Μελετοπούλου Ἰω.: Φιλικὴ Ἑταιρεία Δ.Ι.Ε.Ε. Η' (1965—6).
- 23) Μέξα Βαλ.: Φιλικοί. 'Αθ. 1937.
- 24) Μεσολοῦρᾶ Ἰω.: Λόγος κατὰ τὸ μνημόσυνον τῶν Ἰω. Καποδιστριαῶν καὶ Ἰ. Δομπόλη. 'Αθ. 1914.
- 25) Μπετάν Ἥλ.: Ἐπιστολαὶ Ἰ. Α. Καποδίστρια. 'Αθ. 1841.
- 26) Μπέττη Στεφ.: Τοπωνυμικὸ Κρητοσύνηστας. περ. Δοδωναίῳ Φῶς 1964, σελ. 420 κ.κ.
- 27) Μπέττη Στεφ.: Περὶ τῆς ἐν Ἠλείῳ Μονῆς Παλιουργῆς. Ἠπ. Ἑστία 1965 σελ. 465 κ.κ.
- 28) Μπέττη Στεφ.: Ἀλέξανδρος Βασιλείου. Ἠπ. Ἑστ. 1973 σελ. 344 κ.κ.
- 29) Παπακώστα Ἀγγ.: Συμβολὴ τοῦ Ζαγορίου στὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21, περ. Ν. Κουβαροῦς Γ' (1966) σελ. 12 κ.κ.
- 30) Πατσέλη Νικολ.: Ἰω. Δομπόλης καὶ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων. Ἠπ. Ἑστ. 1968 σελ. 8—15.
- 31) Προποφάλη Ἐμμ.: Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος - Μνημεῖα Ἑλλ. Ἱστορίας τόμ. ΙV τ. 1—2.
- 32) Σαλβάνου Γεορ.: Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία. 'Αθ. 1949.
- 33) Σεγκούνη Φιλ.: Ἀνέκδοτη Ἀλληλογραφία τῶν Ζωσιμάδων. Ἠπ. Χρονικά τομ. ΣΤ', Ζ' καὶ Η'.
- 34) Σπηλιάδου Νικ.: Ἀπομνημονεύματα τόμ. Γ', 'Αθ. 1857.
- 35) Τριζοῦπη Σπ.: Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Λονδίνο 1853—4.
- 36) Φιλήμονος Ἰ.: Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως τόμ. Α' 'Αθ. 1859.
- 37) Φίνλεϋ Γ. Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. 'Αθ. 1957.
- 38) Hammond N.G.L.: EPIRUS. Oxford 1967.
- 39) Woodhouse C.M.: Capodistrias. London - Oxford. University Press New York. Toronto 1973.

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΥΡΕΝΤΩΝ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

3. Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου - «Στούπαινα»

φ. 4 Τὸ Μοναστήριον τῆς κοιμήσεως τῆς Παναγίας ὀνομαζόμενον Στούπαινα.

χωρ.	στρεμ.	αὐλ.	πικ.	ὀνομασίες τοποθεσιῶν
1	19	1		ντελήμπασι ἀπὸ τὸ ἐπάνω ντερβένι ἀπὸ τὰ δύο πλάγια χωράφια τοῦ ἱμπλιακιοῦ περίθλεπτος, κ(αί) ἀπὸ τὸ κάτω μέρος λυθάδι τοῦ / ἰδίου ἱμπλιακιοῦ καὶ λυθάδι τοῦ ἀλέξι καὶ στεφανῆ Μύσιου κεραμαργιῶ τριχιά βαρκῶ ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος καὶ χωράφι τοῦ αὐτοῦ Μοναστηριοῦ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος βάλτος νερό, ἀπὸ τὸ ἐν πλεθρὸ / λυθάδι τοῦ ἀπτουλᾶ ἰντριζ ἐφένδηνας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο πλεθρὸ Ἱμπλιάκι Περίθλεπτος.
1	33	1		ἀνέμη, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος ντερβένι ἀπὸ τὸ κάτω μέρος χωράφι τοῦ αὐτοῦ μοναστηριοῦ, ἀπὸ τὸ ἐν πλεθρὸ χωράφι Ἱμπλιακιοῦ πε / ρίθλεπτος, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ πλεθρὸ δρόμος τοῦ χωριοῦ περίθλεπτος.
1	25			γχοριζιά, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος ντερβένι ἀπὸ τὰ δύο πλεθρὰ χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ περίθλεπτος, καὶ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ περίθλεπτος καὶ τοῦ Μιχαῆλ Δημητριάδη τζιουντουλιάτη.
1	20			λυθάδι, τὸ μισὸ εἶναι χωράφι καὶ τὸ μισὸ λυθάδι, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος χωράφι τοῦ ἱμπλιακιοῦ περίθλεπτος, ἀπὸ τὸ κάτω μέρος βάλτος νερό, καὶ ἀπὸ τὰ δύο πλεθρὰ χωράφια τοῦ Μιχαῆλ Δημητριάδη τζιουντουλιώτη.
1	28			κουτζουπιά, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος ντερβένι, ἀπὸ τὸ κάτω λυθάδι τοῦ Δημήτρη Κύκουρου κουκουλιώτη, κ(αί) ἀπὸ τὰ δύο πλεθρὰ χωρ(άφια) ἱμπλιακιοῦ μπακόλα λαγονίκα, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος στράτα λιανή, ἀπὸ [περίθλεπτος τὸ κάτω μέρος ντερβένι, καὶ ἀπὸ τὰ δύο πλάγια χωράφια Ἱμπλιακιοῦ περίθλεπτος.
1	11			μπακόλα ἐπάνω λαγονίκα, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 367.

				τόπος μπατάλι, από το κάτω μέρος χωρ: ἱμπλιακιού περιθλέπτου, και από το πλεβρά χωρ: του/ιδίου ἱμπλιακιού, και από το άλλο μέρος χωράφι: βακούφικο του αυτού Μοναστηριού
1	106			λυκοφολιά, από το ντερβένι ἔως τήν κορυφή. από κάτω μέρος ντερβένι, από τήν κορυφή ή λιανή στράτα, από το ἔν μέρος χωράφι του αυ/του Μοναστηριού, και από το άλλο μέρος χωράφια του ἱμπλιακιού περιθλέπτου.
1	36	3		ἐπάνω κεραμαργιό. από το κάτω μέρος ντερβένι, από δύο μέρη δρόμος του χωριού, και από το άλλο χωράφι του ἱμπλιακιού περιθλέπτου.
1	58			γράβος. από το κάτω μέρος ντερβένι, από το ἐπάνω μέρος χωράφι του αυτού Μοναστηριού, από το άλλο λιανή στράτα του χωριού κ (αι) από το άλλο χωράφι / του ἱμπλιακιού Περιθλέπτου.
1	24	1		γράβος. από το κάτω μέρος χωράφια του αυτού Μοναστηριού, από το ἐπάνω τόπος χαλή μπατάλι. από το άλλο χωράφι βαρβησιότικο, κ (αι) από το άλλο στράτα λιανή.
1	7	1		μιλιά βουρβαλιά λαχερούτζα, από δύο μέρη χωράφια βαρβησιότικα, από άλλο χωράφι ἱμπλιακιού περιθλέπτου, κ (αι) από το άλλο χωράφι του αυτού Μοναστηριού
1	25			βουρβαλιά και Γκαρτζιά από τρία μέρη χωράφια ἱμπλιακιού Περιθλέπτου, και από το άλλο μέρος λάκκος.
1	15	2		σαμαρτζή ασφάκα, από δύο μέρη χωράφια ἱμπλιακιού περιθλέπτου, από το άλλο λάκκος και από το άλλο ασφάκα τόπος χαλή μπατάλι.
1	3	1	100	καργιά από δύο μέρη χωράφια ἱμπλιακιού Περιθλέπτου, από το άλλο χωράφι βαρβησιότικο, και από το άλλο ασφάκα τόπος χαλή μπατάλι.
1	42			αἰδημήτρης, από το ἔν μέρος λάκκος, από το άλλο μέρος χωράφι βαρβησιότικο κ (αι) από το άλλο ασφάκα τόπος χαλή μπατάλι.
1	2	1		αἰδημήτρης, από το ἔν μέρος λάκκος και από το άλλο δρόμος ζαγοριού.
1	1			παλιάμπελα. από το ἔν μέρος δρόμος, από το άλλο χωράφι βαρβησιότικο, και από το ἐπάνω μέρος τόπος πετρώδης.
1	1	2		παλιάμπελα. από το ἔν μέρος ντερβένι, και από τρία μέρη χωράφια βαρβησιότικα.
1	4	3		βλαχόδρομος από δύο μέρη λάκκος, από το άλλο μέρος δρόμος ζαγοριού, και από το άλλο χωράφι του ἱμπλιακιού Περιθλέπτου.
1	6	2		νερλούδια. από το ἔν μέρος χωράφι του ἱμπλιακιού Περιθλέπτου και από τρία μέρη τόπος πετρώδης και λάκκος.

φ. 5	2	12	3	στενό του φώτου από τὰ δύο μέρη χωράφια του Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη λάκκος.
	1	8	3	σφέγγος ἀπὸ τρία μέρη χωράφια του Ἱμπλιακίου περιθλέπτου, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος
	1	24		κοντοτσιούπη πατόκορφα, ἀπὸ ἓν μέρος χωράφι του Ἱμπλιακίου περιθλέπτου, ἀπὸ δύο μέρη λάκκος, καὶ ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τόπος τοῦ Μοναστηρίου πετρώδης.
	1	12	3	περγουλιὰ καὶ κουκιὰ ἀπὸ δύο μέρη λάκκος, ἀπὸ ἄλλο μέρος τόπος τοῦ Μοναστηρίου Πετρώδης καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου.
	1	7	1	κωστάκη ἀπὸ ἓν μέρος χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου ἀπὸ δύο μέρη δρόμος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος.
	1	1	2	κωστάκη, χωραφόπουλο τοῦ κολιοῦ, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος λάκκος ἀπὸ τὸ ἄλλο παλιόσπητα, ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι Ἱμπλιακίου περιθλέπτου κ (αι) ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι μούλκι τοῦ σταύρου τζιαγκάλι τζιουντουλιώτη.
	1	15	5	ἀνεμόλακκος ἀπὸ τὸν πάτω ἕως τὴν κορυφήν, ἀπὸ τὸ ἐπάνω δρόμος τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ δύο μέρη χωράφια Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου, κ (αι) ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος
	1	10	2	ριζόγκορτζο, ἀπὸ τὰ δύο μέρη λάκκος, ἀπὸ τὸ ἄλλο τόπος πετρώδης καὶ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου.
	1	4	3	βλαχόδρομος, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος χωρ: τοῦ σταύρου τζιαγκάλ τζιουντουλιώτη, ἀπὸ τὸ κάτω μέρος χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου, ἀπὸ τὸ ἄλλο δρόμος τοῦ Ζαγοριοῦ, καὶ ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου.
	1	6		τοῦφα. ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος καὶ κάτω μέρος χωράφια τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου, καὶ ἀπὸ τὰ δύο πλευρὰ χωράφια τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου.
	1	6		ἀγιοπαρασκευὴ Χάρη. ἀπὸ τὸ ἐπάνω καὶ κάτω μέρος χωράφια Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου, ἀπὸ τὰ δύο πλευρὰ τόπος μπατάλι πετρώδης γεμάτος ἀσφάκα]
	1	9		μποςτανάρι· ἀπὸ τὸ ἓν μέρος λάκκος, ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τῆς ἐκκλησίας ἀγίας Παρασκευῆς τοῦ χωριοῦ, κ (αι) ἀπὸ τὸ κάτω μέρος ντερβένι.
	1	7		παλιοκλήσι, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος λάκκος, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου περιθλέπτου, καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη χωράφια τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου.
	1	5		γρούσπαις. ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου.
	1	6	2 100	καργιὰ ξεκολομένη, ἀπὸ τὰ δύο μέρη λάκκος ἀπὸ τὸ ἄλλο τόπος τοῦ αὐτοῦ Μοναστηριοῦ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ Ἱμπλιακίου Περιθλέπτου.

1	1	3	καργιά ξεκολομένη, από τὰ τρία μέρη χωράφια του αὐτοῦ Μοναστηρίου καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο χωράφι τοῦ ἱμπλιακιοῦ Περιθλέπτου.
1	2		κοκκινάδια ἀπὸ τὰ τρία μέρη τόπος πετρόδης μπατάλι.
1	8	2	παλιομετόχι ἀπὸ δύο μέρη χωράφια τοῦ ἱμπλιακιοῦ περιθλέπτου, καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη λάκκος, καὶ τόπος πετρόδης μπατάλι.
1	8		παλιομέτοχο, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος λάκκος, καὶ ἀπὸ τὰ τρία μέρη χωράφια ἱμπλιακιοῦ Περιθλέπτου
1	15		φραξιά ἀπὸ δύο μέρη χωράφια ἱμπλιακιοῦ περιθλέπτου καὶ ἀπὸ δύο μέρη δρόμος, καὶ χωράφια τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου.
1	28		ντρίζα ἀπὸ τρία μέρη χωράφια Ἱμπλιακιοῦ περιθλέπτου, καὶ τὸ ἄλλο μέρος χωράφια τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου.
3	80		παλιάμπελα, σπητάμπελο, καὶ ἀμπελόπουλο ἀπὸ τὸ κάτω μέρος καὶ ἀπὸ τὸ πλεθρὸ χωράφια τοῦ ἱμπλιακιοῦ Περιθλέπτου, ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος χημιαιδι τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο λάκκος.
1	53		παλιόστανη Γεωργοντάρου. ἀπὸ τὸ ἓν μέρος μπουφόλακκος κουτζοντόμπρου, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος λιανὰ πορνάρια λόγγος καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη χωράφια τοῦ Ἱμπλιακιοῦ περιθλέπτου.
1	2		παλιάμπελο βασίλη τζιόλη ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη χωράφια καὶ τόπος χαλῆ τοῦ Ἱμπλιακιοῦ περιθλέπτου. Ἐν προβατολύδαδο χημάδι ὁποῦ ξεχημάζουν τὰ πρόβατα τοῦ Μοναστηρίου εἰς τὰ παλιάμπελα, τὸ ὁποῖον συνορεύει ἀπὸ τὸ ἓν μέρος λάκκος, καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη, ντερβένι δρόμος καὶ Μπουφόλακκος. Ἐν γηδοχήμαδο ὑποκάτω τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου λεγόμενον πλαγιά, συνορευόμενον ἀπὸ δύο λάκκους, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος κ (αι) ἀπὸ τὸ ἄλλο / τὰ ὅπισθεν πενήντα ἓν κημιάτια χωράφια εἰς στρέμματα ἐννεακόσια ἕξ καὶ δύο αὐλάκια, καὶ πύχαις διακόσιαις, καθὼς καὶ τὸ προβατολύδαδο καὶ γηδοχήμαδο ὡς φαίνονται μετὰ συνδράτά των, εἶναι κτήματα τοῦ ρηθέντος Μοναστηρίου Στιούπενας ἐξαμνημιονεύτων χρόνων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα χωράφια καὶ τόπος ἐδίδετο Κεσέμι εἰς τοὺς κατακερὸν σπαχίδες τοῦ τόπου μας Μπεμπρίμπεη ζώρου καὶ λοιποὺς κατὰ τὰ μπεράτια των. ἀφοῦ δὲ συστήθη τὸ βασιλικὸν Ταντζημάτι, δίδεται δέκατον εἰς τὸν βασιλικὸν Χαζνέν. τοιουτοτρόπως τὰ εὔρον ἀπὸ τοὺς προκατόχους μου, καὶ τοιαῦτα τὰ γνωρίζω μέχρι τὴν σήμερον καὶ ὁμολογῶ καὶ μαρτυρῶ μετὰ φόβον θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς μου καὶ ὑποφαίνωμαι. 1866: 7ρίου 25: Μοναστήριον Στιούπενα ὁ τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου στούπαινας τῆς Κοιμῆ-

σεις Θεοτόκου Καθηγούμενος Στέφανος).

» Γιάννης Λεοντίου περιβλεπτηνός μαρτυρώ
διὰ χειρὸς Ἀναστασίου Παναγιώτου

» μαρτηρο.

» βασίλη ζοης απο περηλευτη μαρτηρο.

Τ.Σ. » θαναση γηανη μουχαπήρης του χοργηου πυ-
ρηλεφτης μαρτηρο.

» στεφανη πατζερας (;) περηλεφτη μαρτηρο.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΛΟΓΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Θ) Γαβριήλ ὁ Τρίκης

Τρίκαλα

Ἐπίσκοπος Τρίκης (1801—1816) ὑπηρέτησεν μετ' ἀγάπης καὶ πίστεως τὴν Ἐκκλησίαν, κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς, συνέταξεν διάφορα ἐπιγράμματα.

(Ἀραβαντινός - Μειδάνης 15)

Η) Γαβριήλ Σταγῶν

Λοζέστι (Ἰωαννίνων)

Η) Γαβριήλ Γρεβενῶν

Μηλιὰ (Μετσόβου)

Ἦκμασεν περὶ τὸ 1633. Μνημονεύεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μονῆς Σπηλαίου Γρεβενῶν.

(Μακ. Ἡμερολόγιον 1932 σ. 127)

Θ) Γαβριήλ Ἱεροδιάκονος

Καστράκι (Καλαμπάκας)

Λόγιος κληρικὸς ἐκπαιδευθεὶς ἐν Τρίκῃ.

Θ) Γαζῆς Ἄνθιμος (1764—1837)

Μηλεῖ (Πηλίου)

Διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἐξεπαιδεύθη εἰς τὴν πατρίδα του. Ἐφημέριος Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Βιέννης, ὅπου ἐσοῦδασεν Φυσικομαθηματικά. Ἐκδότης τοῦ Λογίου Ἐρμού, ἠργάσθη μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς Ἐθνεγεροσίας. Τὸ 1818 κατήλθεν εἰς Ἑλλάδα καὶ κατήχησεν ἀρματολοὺς Στερεᾶς. Ἐπῆρξεν πολυγραφώτατος.

(Σάβας 693 - Κιγάλας 6,19, Ζαβίρας 204 - Γούδας Α 347, Εὐαγγελίδης Α 208 - Βρεττός Β 254 - Ἀναστασίον 211 - Ἐγκυκλοπαιδεῖα).

Η) Γαζῆς Γεώργιος εὐθνακιώτης (—1854)

Δελιδνάκι Β. Ἠπείρου

Ἐσοῦδασεν εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου καὶ ἐδίδαξεν. Μετέσχε τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τὸν Ἐψηλάντην καὶ ὑπῆρξε μυστικὸσύμβουλος τοῦ Γ. Καραϊσκάκη. Διετέλεσεν ἐπίσης σχολάρχης Ἀργυροκάστρου. Συνέταξεν βιογραφίαις ἀγωνιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ ᾠδὴν ἐπὶ ἐγκαινίοις Μητροπόλεως Ἰωαννίνων τὸ 1833 καὶ ἐτυμολογικὸν λεξικόν. Ἀπέθανεν γέρον.

(Ν. Ἑλληνομνήμων Γ. σ. 463 - Ἠπ. Ἔστια 1969 σ. 42 - Εὐαγγελίδης Α 184, 191, Ἀραβαντινός - Ἐγκυκλοπαιδεία).

Μ) Γαζής Θεόδωρος (1370—1475) Θεσ)νίκη

Σοφώτατος καὶ πολυγραφώτατος, πρῶτος ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἀλωσιν Ἑλλήνων ἐν Ἰταλίᾳ. Μετέφρασεν ἐπιτυχέστατα ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἱπποκράτους, Θεοφράστου. Διετέλεσε πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Φεράρας. Συνέταξεν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ ἀπέθανεν ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἐτιμῆθη διὰ Μανσωλείου.

(Ζαβίρας 64 - Μακεδ. Ἡμερολόγιον 1911 σ. 168 - Ἀναστασίου 186 - Πανελ. Λεύκωμα Ε' σ. 78 - Ἐγκυκλοπαιδεία).

Θ) Γεννάδιος Σχολάριος (1405—1468) Θεσσαλός
(Γεώργιος Κουρτέσιος)

Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ πατρὸς Θεσσαλοῦ. Μετέβη μετὰ τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας τὸ 1438. Ἀντίθετος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διετέλεσεν πατριάρχης μετὰ τὴν ἀλωσιν. Φαινόμενον πολυμαθεῖας, κατέλιπε πολλὰ ἔργα.

(Εὐαγγελίδης σ. 6 - Τσοποτὸς 165 - Ἐγκυκλοπαιδεία - Παν. Λεύκωμα Γ. Ε 77).

Η) Γεννάδιος Γεώργιος (1786—1854) Δολιανὰ Ζαγορίου

Λιακερομένους ἔθνωφελῆς λόγιος. Ὑπηρετήσεν εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου τυχὼν τῆς εὐνοίας Γενναδίου τινὸς κληρικοῦ, ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ εἰς Λευφίαν διὰ σπουδᾶς. Ἐκληρονόμησε τὴν περιουσίαν του καὶ τὸ ὄνομά του, ὡς ἐπώνυμον. Ἐδίδαξεν ἐν Βουκουρεστίῳ, Ὀδησσῷ, Ἀθῆναις. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὀνομάσθη «Σωτὴρ τῆς πατρίδος».

(Βρεττὸς Β 255 - Παρανίνας 72 - Σάθας 720 - Κιγάλας 20 - Γούδας Β 383, Εὐαγγελίδης 179, 250, 347, Ἠπειρ. Χρονικά 1937 σ. 5 - Ἠπ. Ἔστια 1971 σ. 578 - Ἐγκυκλοπαιδεία).

Η) Γεννάδιος Ἀναστάσιος (1840—1911)

Πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Γεωργίου, ἐσπούδασεν ἐν Μονάχῳ φιλοσοφίαν καὶ ἱστορίαν. Καθηγητὴς τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν (1862—1871) παρητήθη, πολιτευθεὶς. Ρήτωρ δεινός, συνέγραψεν τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

(Γούδας Β' 310 - Ἠπ. Χρονικά 1937 σ. 7 - Ἐγκυκλοπαιδεία).

Η) Γεννάδιος Ἰωάννης (1844—1932)

Υἱὸς τοῦ Γεωργίου, λόγιος διπλωμάτης, διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ὁξφόρδης - Καίμπριτζ. Ἐδῶρσεν τὴν πολῦτιμον βιβλιοθήκην του καὶ ἰδρύθη Γεννάδιος Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν.

(Ἠπ. Ἔστια 1958 σ. 757 - Ἐγκυκλοπαιδεία).

Η) Γεννάδιος Παναγιώτης (1848—1919)

Τριτότοκος υἱὸς τοῦ Γεωργίου, ἐσπούδασεν μαθηματικὰ ἐν Γενεύῃ καὶ γεωποικὴν ἐν Ἀμερικῇ. Ἐδίδαξεν εἰς Γυμνάσια. Διετέλεσεν ἐπιθεωρητὴς γεωργίας καὶ ἐδῶρσεν τὴν βιβλιοθήκην του εἰς τὴν Ἐθνικὴν. Συνέγραψεν ἀρκετά.

(Ηπ. Έστία 1958 σ. 757 - Έγκυκλοπαίδεια)

Θ) Γεράσιμος Τρικκεύς Τρίκκαλα

Υποδιδάσκαλος Πατριαρχικής Ἀκαδημίας τὸ 1800.

(Γηδεὼν 239 - Εὐαγγελίδης)

Η) Γεργάνος Ζαχαρίας ὁ Ναυπάκτου Ἄρτης Ἄρτα

Εὐγενεὺς καταγωγῆς διακεκριμένος Θεολόγος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τὸ 1622 ἐξέδωκεν ἐν Βιτεμβέργῃ Καινὴν Διαθήκην καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Θρόνον Ναυπάκτου - Ἄρτης.

(Ζαβίρας 303 - Σάθας 308 - Παρανίκας 75 - Βρεττός Α 188 - Ἡπ. Έστία 1975 σ. 130 - Ἀραβαντινός).

Μ) Γερμανὸς ὁ Κων)λεως Γέρμα (παρὰ μικρὰ Πρέσπα)

(Μακ. Ἡμερολόγιο 1909 σ. 260).

Μ) Γερμανὸς ὁ Βοδενῶν

Μαθητὴς τοῦ Βουλγάρου ἐν Κοζάνῃ, εἶτα ἐφοίτησεν εἰς Ἀκαδημίαν Μοσχοπόλεως, διάσημος κληρικὸς. Τὸ 1760 ἀνεδείχθη Μητροπολίτης Βοδενῶν.

(Μεϊδάνης 53 - Βρεττός Β 495 - Ἀραβαντινός)

Μ) Γερμανὸς Νικόλαος (1864—) Πολύγυρος (Χαλκιδικῆς)

Διαπρεπὴς Ζωολόγος, σπουδάσας εἰς Ἀθήνας καὶ Γερμανίαν. Ἴδρυτής τοῦ Ζωολογικοῦ κήπου τοῦ Π. Φαλήρου. Πρῶτος τὸ 1925 ὄργανωτὴς τῆς Διεθνούς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης. Συνέγραψε καὶ μετέφρασε πολλὰ διδακτικὰ βιβλία.

(Έγκυκλοπαίδεια)

Μ) Γερμανὸς Ἱερομόναχος Σπαρμός

Ἐσχολάχρησεν εἰς Τσαριτσάνην (1801—1805).

(Παρανίκας 70 - Ἀραβαντινός)

Μ) Γερμανὸς Ἱεροδιάκονος Μακεδῶν

Μαθητὴς τοῦ Σεβ. Λεοντιάδη ἐν Ἀκαδημίᾳ Μοσχοπόλεως, πιθανὸν Μητροπολίτης Γρεβενῶν, διάδοχος τοῦ Μητροφάνους.

(Βρεττός Β 495 - Ἀραβαντινός)

Η) Γεροκωστόπουλος Ἀχιλλεὺς (1850—1900) Πάτερων Ἠλείρου

Διαπρεπὴς ποινικολόγος, ρήτωρ καὶ πολιτευτὴς τῶν Πατρῶν. Διετέλεσεν Ὑπουργός.

(Έγκυκλοπαίδεια)

- Η) Γεροκωστόπουλος Κων)νος (1865—1921) Πάτερων Ἡπείρου
 Ἄνεψιὸς τοῦ Ἀχιλλέως, νομικός, πολιτευτής, Ὑπουργὸς Παιδείας.
 (Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)
- Η) Γεωργιάδης Δημήτριος Δρόβιανη
 Λόγιος, ἀκμάσας περὶ τὸ 1820.
 (Ἄραβαντινὸς)
- Θ) Γεωργιάδης Μιχαὴλ Ἄμπελάκια
 Ὅρα Γεωργίου Μιχαήλ.
- Μ) Γεώργιος Ἱερομόναχος Σέρβια
 Φιλόσοφος πεπαιδευμένος, ἐδίδαξεν ἐν Κοζάνῃ (1678—1694). Ἄνεδειξεν ἐξαιρετοὺς μαθητάς.
 (Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)
- Μ) Γεώργιος Μοσχοπολίτης Μοσχόπολις
 Σχολάρχης τοῦ Ἱασίου τὸ 1820.
 (Εὐαγγελίδης 420)
- Μ) Γεώργιος ὁ Ἰωαννάκης ἢ Γιαννάκης Γεώργιος Κοζάνη
 Μαθητὴς τοῦ Ἀμφιλοχίου, ἄριστος φιλόλογος. Ἐδίδαξεν ἐπὶ τριετίαν (1803—1806) εἰς Κοζάνην, εἶτα εἰς μονὴν Ἁγίου Ναοῦμ Ἀχρίδος, ὅπου φροντιστήριον δι' ἀνάδειξιν διδασκάλων καὶ ἱερέων.
 (Λιούφης 203 - Παρανίκας 59 - Μειδάνης 81 - Ἄραβαντινὸς)
- Μ) Γεώργιος Σιατιστεὺς Σιάτιστα
 Ἐδίδαξεν εἰς Βουκουρέστιον τυφλὸς ὢν.
 (Εὐαγγελίδης 409)
- Θ) Γεώργιος ἐκ Τρίκκης Τρίκαλα
 Ἄκρως πεπαιδευμένος, μαθητὴς τοῦ Βουλγάρεως καὶ τοῦ Κούμα. Δηθύθυνη τὴν σχολὴν Ἀμπελακίων ἐπὶ τριακονταετίαν. Συνέγραφε σύμμικτα ἀνέκδοτα καὶ ἄλλα.
 (Ἴωνου Λαρισαίου 63 - Κιγάλας 21 - Περραιῶδς - Εὐαγγελίδης Α 218—231 - Ἀναστασίου 212 - Ἄραβαντινὸς - Μ. Ἐγκυκλ.).
- Η) Γεώργιος ἐξ Ἀργυροκάστρου Ἀργυρόκαστρον
 Λόγιος ΙΗ' αἰῶνος. Ἐξέδωκεν ἐν Βενετία τὸ 1780 Ἑλληνολατινικὴν γραμματικὴν.

(Σάθας 612 - Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Γεώργιος ἱερεὺς Κουρσοβιτζίνοσ (—1830) Κουρσοβίτσα

Ἐγεννήθη τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐξεπαιδεύθη ἐν Τσαριτσάνῃ ὑπὸ τοῦ Κ. Οἰκονόμου. Ἐδίδαξεν ἐπὶ 40ετίαν εἰς Λιασκοβέτσι Ζαγορίου. Ἀνέδειξε λογίους μαθητὰς καὶ κατέλιπεν ἐκκλησιαστικά ποιήματα.

(Ἀραβαντινὸς)

Η) Γεώργιος ἐξ Ἰωαννίνων Ἰωάννινα

Μαθητὴς τοῦ Βουλγάρεωσ. Ἐδίδαξεν εἰς Ἀμπελάκια καὶ ἐξεπόνησε γραμματικὴν ἀνωμάτων ρημάτων. Ἐπηρετήσε τὰς Μούσας.

(Ζαβίρας 238 - Σάθας 612 - Μ. Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Θ) Γεωργίου Μιχαὴλ ἢ Γεωργιάδης Μ. Ἀμπελάκια

Λόγιος ἐμπορευόμενος, συνέταξε καὶ ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ τὸ 1809 «Ἐπιθήκη παιδῶν» πρὸς ἐξυπηρέτησιν μαθητῶν. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκε τὴν «Ἀνατροπὴν τῆς Θρησκείας τῶν Ἑβραίων».

(Καγάλας 21 - Τσοποτὸς 170 - Βοεττὸς Β 256 - Ἀναστασίου 219 - Λεονάρδου 150 - Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Γεωργίου Ἀναστάσιος Μετσοβίτης (1812) Μέτσοβο

Μαθητὴς τοῦ Κ. Καμινάρη. Συνέταξεν ἐπίγραμμα εἰς ἔκδοσιν ἐν Βενετίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ὑπὸ τῶν Ζωσιμαδῶν.

(Ἀραβαντινὸς)

Η) Γεωργίτσης Νέστωρ (1856—1930) Ζωνδῆλα Ζαγορίου

Ἐγκύκλια εἰς Κων/λιν, Νομικὴν εἰς Ἀθήνας. Ἐδρασεν ἐθνικῶσ καὶ διετέλεσε μέλος διεθνοῦσ ἐπιτροπῆσ Β. Ἠπειροῦ. Ἐδημοσίευσε πολλὰ ἄρθρα. Τὸ 1911 ἐξέδωκεν ἐφημερίδα εἰς Ἰωάννινα.

(Ἠπ. Χρονικά 1930, σ. 184)

Μ) Γιαννάκης Γεώργιος Κοζάνη

Ἦρα Γεώργιος Ἰωαννάκης.

Η) Γιαννόπουλος Ἀγκοίλασ (1857—1897) Πρέβεζα

Δημοσιογράφος, ἀρχισυντάκτησ ἐπὶ 10ετίαν τῆσ «Ἐφημερίδοσ», δεινὸσ εἰσ τὸν κάλαμον, ἰδρυτῆσ τῆσ ἐφημερίδοσ «Ἐθνοσ». Ἐργατικὸσ, νοήμων, ἔγραψε καὶ μετέφρασε πολλὰ.

(Λοδῶνη 1896 σ. 186 - Ἐγκυκλοπαιδεῖαι)

Η) Γιαννόπουλος Νικόλασ (1866—1945) Δόλιανη

Μετρίασ μορφώσεωσ, λάτρησ τῆσ ἀρχαιολογίασ, ἐνήργησεν ἀνασκαφὰσ εἰσ Ἀλ-

μυρόν. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φίλαρχείου Ἐταιρείας «Ἡ Ὁρθοῦς», ἐπιμελητῆς ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδρυτῆς τοῦ Μουσείου Ἀλμυροῦ.

Η) Γκάγκας Γαβριήλ ὁ Ἰωαννίνων Παραμυθιά

Ἐδιδάχθη εἰς Μπαλαναίαν, εἶτα εἰς Βουκουρέστιον. Διετέλεσεν τὸ 1775 Μητροπολίτης Γρεβενῶν καὶ Λαοίσης, τὸ 1810 Ἰωαννίνων, Ἄρτης. Ἀρχιεράτευσεν ἐπὶ 52 ἔτη. Πεπαιδευμένος, φιλόλαος, θεῖος τῆς Κυρᾶ Βασιλικῆς.

(Ἠπ. Χρονικά 1928 σ. 42 - Χρονογρ. Ἠπείρου Τ. Α' 24 - Β 265)

Η) Γκάγκας Ἀλέξιος (1765—1817) Παραμυθιά

Ἐσπούδασεν ἰατρικὴν εἰς Γαλλίαν, δαπάνη τοῦ θεοῦ του Γαβριήλ, ὅπου ἐμολύθη μὲ ἀθείαν. Ἦσκησεν ἰατρικὴν ἐπιτυχῶς εἰς Ἰωάννινα ἀλλ' ἀνυπολήπτως.

(Ἀραβαντινός)

Η) Γκίνος ἢ Σύψας Ἀναστάσιος (1782—1849) Κόνιτσα

Μαθητῆς τοῦ Ψαλίδα, ἐδίδαξεν εἰς Ζωσιμαίαν καὶ εἰς χωριὰ τῆς Ἠπείρου.

(Ἀραβαντινός)

Η) Γκιούνμας Λεοντάρης Ἰωάννινα

Ἐπατριδῆς μεγαλέμπορος ἐν Βενετία. Διέθεσε 20.000 δουκάτα δι' ἴδρυσιν τῆς γνωστῆς σχολῆς εἰς Ἰωάννινα.

(Ἀραβαντινός)

Η) Γκιούνμας Ἐμμανουήλ Ἰωάννινα

Μεγαλέμπορος ἐν Βενετία κα' αὐτός, ἀνεψιὸς τοῦ Λεοντάρη Γκιούνμα, ἐκτελεστῆς τῆς διαθήκης του. Διέθεσε καὶ αὐτὸς ἀρκετὰ δι' ἀνέγερσιν τῆς σχολῆς τὸ 1676 καθὼς καὶ τὴν συντήρησίν της.

(Ἀραβαντινός)

Η) Γκιούρμαν ἢ Γκόρμας Ἰωάννης (1565—) Διπαλίτσα Κονίτισης

Ἀνήλθεν εἰς ἀνότατα ἀξιώματα στὴν Μικρὰ Βλαχία, ὀνομασθεὶς μέγας Μπάνος. Ἀνήγειρε ξενοδοχεῖον τῶν Ἑλλήνων (Γκρέτζι - Χάνι) εἰς Βουκουρέστιον.

(Μάνθου σ. 11 καὶ 36 - Λαμπριδῆς Πρωγονιακά σ. 53)

Η) Γκιούρτης Χριστόδουλος Καλαρρῦται

Μαθητῆς τοῦ Ψαλίδα, ἐδίδαξεν εἰς Γαλαξειδίον καὶ ἀλλαχοῦ. Συνέγραψε στοιχεῖα παιδαγωγίας, ἐκτυπωθέντα τὸ 1838 ἐν Ναυπλίῳ.

(Κρασίτης 275 - Ἀραβαντινός)

Θ) Γκούστης Νικόλαος Μακρυνίτσα

Λόγιος ἀρχὼν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐξέδωκεν εὐρισκόμενος ἐν Μόσχα τὸ 1820 ἔργα Λασάνου καὶ Λαφονταίν.

(Βρεττός Β 256)

Η) Γλυκὺς Λέων Ἰωάννινα

Εὐπατριδῆς λίαν πεπαιδευμένος τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἔζησεν ἐν Ἰωαννίνοις τιμώμενος ὑπὸ τῶν λογίων, ρήτωρ ἐκκλησιαστικὸς ἀποκαλούμενος «ρητόρων τὸ καύχημα».

(Βρεττός Β 189 - Ἀραβαντινός)

Η) Γλυκὺς Νικόλαος Ἰωάννινα

Λόγιος ἀδελφὸς τοῦ Λέοντος, ἴδρυσεν τὸ 1670 ἐν Βενετία τυπογραφεῖον. Ἐφάρνη ὠφέλιμος εἰς τὸ Ἔθνος, ἐκτυπῶνων Ἑλληνικὰ βιβλία. Τὸ τυπογραφεῖον διετηρήθη 200 ἔτη.

(Βρεττός Α 188 - Ἀραβαντινός - Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Θ) Γοδδελᾶς Δημήτριος τοῦ Παναγιώτου (1780—) Ραψάνη

Λόγιος, διδάκτωρ φιλοσοφίας, ἐσπούδασεν εἰς Πέστην, Βιέννην, Παρισίους καὶ ἐσχολάρχησεν ἐν Ἰασίῳ. Τὸ 1818 συνέγραψε καὶ ἐξέδωκε πολλὰ, ἐν οἷς καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, ἀφιερῶσας αὐτὴν εἰς τὸν Τσάρον Ἀλεξάνδρον.

(Κιγάλας 22 - Βρεττός Β 257 - Ἀραβαντινός - Ζαβίρας 280 - Εὐαγγελίδης Α 232 - Ἀναστασίου 215 - Τσοποτὸς 170 - Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Θ) Γοδδελᾶς Μιχαὴλ Ραψάνη

Ἰατροφιλόσοφος, ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου, εἰργάσθη δι' ἴδρυσιν σχολείων ἐν Θεσσαλίᾳ.

(Εὐαγγελίδης Α 232)

Η) Γοργίδας Ἀδὰμ Σκαμνέλι

Ἰατροφιλόσοφος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, συνέγραψεν ἐν Βούδα εἰσαγωγὴν εἰς τὸ δημόσιον καθολικὸν δίκαιον.

(Βρεττός Β 221, 333 - Παράνιζας 72 - Κιγάλας 23 - Λαμπριδῆς Ζαγοριακὰ Α 58).

Η) Γοργόλης Σάββας Πογδόριανη Β. Ἠπεῖρου

Ἐξεπαιδεύθη εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ 1730. Ἐσπούδασεν Ἰατρικὴν ἐν Γερμανίᾳ ἀναδειχθεὶς διδάκτωρ. Ἦσκησε τὸ ἐπάγγελμα εἰς Νίζναν, ὅπου ἀπεβίωσεν.

(Ἀραβαντινός)

Η) Γοργόλης Ἰωάννης Πογδόριανη

Υἱὸς τοῦ Σάββα, στρατηγὸς καὶ αὐτοκρατορικὸς σύμβουλος τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς Ρωσσίας.

(Ἀραβαντινός - Ἐλευθερουδάκης)

Θ) Γόρδιος Ἀναστάσιος (—1729)

Βραγγιανὰ

Λόγιος μοναχός, διδάσκαλος τοῦ Γένους, μαθητὴς Εὐγενίου Αἰτωλοῦ, ἐσπούδασεν εἰς Ἱταλίαν Θεολογίαν καὶ Φιλολογίαν. Ἐδίδαξεν ἐν Λίτωλικῷ τὸ 1711 καὶ ἐπανήλθεν εἰς τὴν γενέτειράν του μοναχὸς εἰς τὸ μονῆριον Ἀγ. Παρασκευῆς. Συνέγραψε πολλά.

(Σάθας 437 - Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Γούδας Ἀναστάσιος (1816—1882)

Γραμμένον Κουρέντων

Πρῶτος διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς Ἀθηνῶν, συγγραφεὺς Ἱατρικῶν καὶ Ἱστορικῶν συγγραμμάτων (Βίοι Παράλληλοι) συνέγραψε καὶ μετέφρασε πολλά.

(Ἡπ. Χρονικά 1937 σ. 5 - Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Η) Γούδας Μιχαὴλ (1868—1931)

Γραμμένον

Υἱὸς τοῦ Ἀναστασίου, πολιτευτὴς καὶ ναυτικὸς συγγραφεὺς. Διετέλεσε Ναύαρχος καὶ Ὑπουργός.

(Ἐγκυκλοπαιδεῖα)

Μ) Γουναρόπουλος Κων)νος

Κοζάνη

Λόγιος ἱατρός τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Πρῶτος βιογράφος τοῦ Χαρισίου Μεγδάνη.

(Καλλινδέρης σ. 28)

Η) Γραμμεκάτης Ζαφεῖριος (—1856)

Γραμμένον

Ἐδιδάχθη καὶ ἐδίδαξεν εἰς Μπαλαναίαν, εἶτα Μπερατίου, Μετσόβου. Ἀπεβίωσεν ἐν Σμύρῃ παρὰ τῇ υἱῷ του Παΐσιῳ Σμύρνης πλήρης ἡμερῶν. Συνέγραψε τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Κοσμῆ τοῦ Αἰτωλοῦ.

(Ἀραβαντινός)

Η) Γραμμενίτης Κων)νος (—1827)

Γραμμένον

Αὐτάδελφος νεότερος τοῦ Ζαφερίου, ἐδίδαξεν εἰς Μπαλαναίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς γραμματεὺς Ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Συνέθεσε στίχους Ἰαμβικούς καὶ πολιτικούς περὶ καταστροφῆς τῶν Γαρδικιωτῶν.

(Ἀραβαντινός)

Θ) Γρηγορᾶς Μητροφάνης ὁ Δωδωναῖος

Βλαχολεῖδαδον

Σοφὸς ἱερομόναχος ἐπονομασθεὶς Λωδωναῖος ἐκ τῆς ἐκεῖ Θεσσαλικῆς Λωδώνης. Ποιητὴς καὶ ἱεροκήρυξ τὸ 1685, ἕξαρχος εἰς Μακεδονίαν. Ἀπελθὼν εἰς Βουκουρέστιον διωρίσθη διορθωτὴς Ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, εἰδήμων Ἑλληνικῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς παιδείας. Συνέγραψεν ἀρετὰ.

(Μελέτιος Α. 141 - Βρεττός Α 190 - Εὐαγγελίδης Α 222 - Σάθας 443 - Ἡπειρ. Χρονικά 1927 σ. 302).

Η) Γρηγοριάδης Σωτήριος

Ἰωάννινα

Διδάκτωρ φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Βερολίνου. Διετέλεσεν ἐπὶ ἔτη καθηγητῆς Ζωσιμαίας.

(Γάγαρη - Δωδώνη 1896)

Θ) Γρηγόριος μοναχὸς ἐκ Τρίκκης

Τρίκαλα

Ἐδίδαξεν εἰς σχολὴν Ἀμπελακίων τὸ 1796 καὶ Ὀρτάκιοι (Κωνσταντινουπόλεως) τὸ 1803.

(Εὐαγγελίδης Α 217)

Μ) Γρηγόριος Μοσχοπολίτης (Κωνσταντινίδης)

Μοσχόπολις

ἽΟρα Κωνσταντινίδης Γρηγόριος.

Μ) Γρηγόριος Θεσσαλονικεὺς

Θεσ)νίκη

Ἰερομόναχος ἀρχῶν ΠΗ' αἰῶνος πεπαιδευμένος ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ καὶ Θεολογίᾳ.

(Μελέτιος Δ 143)

Η) Γρηγόριος Ε' Ἀθηνῶν (—1828)

Ἀργυρόκαστρον

Λόγιος Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, μετέφρασε τὴν Καινὴν Διαθήκην εἰς τὴν Ἀλβανικὴν. Ἀνεδείχθη Ἐπίσκοπος Παραμυθίας τὸ 1798, εἶτα Εὐρίπου (1799—1827) καὶ τέλος Ἀθηνῶν, ὅπου ἀπέθανεν.

Ἰπῆρξεν ἐνάρετος, ἱεροπρεπής, φιλόμουσος.

(Πανελ. Λεξικόν Στ. 203).

Η) Γρηγόριος Στ.

Δρόβιανη

(Ζῶτος ὁδοιπορ. 66)

Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι

ΚΑΓΙΕΤΑΝΟ ΡΟΣΕΛ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἴσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

*Καὶ κρίσεις γιὰ τὴ σημασία καὶ τὶς συνέπειες ἐκείνου
τοῦ συμβάντος.**

Ἄνεξακρίβωτοι φόβοι τῶν Γενοβέζων — Ταραχές στὴ Μεσοήνα — Οἱ γαλέρες ποὺ συγκεντρώθηκαν σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι καὶ οἱ δυνάμεις ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐπιβιβαστοῦν σ' αὐτὲς — Κατάσταση τῆς τουρκικῆς ἀρμάδας — Ἡ ταραχὴ καὶ οἱ εὐχαριστίες τοῦ Ποντίφηκα — Ἀπόφαση τοῦ Δὸν Χουάν νὰ κατευθυνθῆ στὸν Τάραντα — Ἐξόδος ἀπὸ τὴ Μεσοήνα — Ἱππότες καὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι ἄνθρωποι ποὺ συγκεντρώθηκαν στὶς γαλέρες τοῦ Συνδέσμου — Ἡ διαταγὴ τῆς ἀναχώρησης — Τί θὰ ἔπρεπε νὰ προέξουν καὶ τί ν' ἀποφύγουν στὴ μάχη — Ὁ πλοῦς τῆς ἀρμάδας — Ἄφιξη στὴν Κέρκυρα — Διάσπαση ἀπόψεων ἀνάμεσα στοὺς συμβούλους τοῦ Δὸν Χουάν — Ἀποφασίζεται νὰ προχωρήσουν σὲ ἀναζήτησι τοῦ ἐχθροῦ — Εἰδήσεις γιὰ τὴν ἀρμάδα τοῦ ἐχθροῦ — Ἐκδηλώσεις τοῦ Δὸν Χουάν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Βενιέρο — Εἴδηση τῆς ἀπώλειας τῆς Ἀμμοχώστου — Ἐντόπιση τῆς τουρκικῆς ἀρμάδας: οἱ δυνάμεις τῆς — Ἡ ἀπόφαση τοῦ Δὸν Χουάν ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τοῦ Ἄλφ — Προπαρασκευές γιὰ τὴ μάχη — Ἡ ἐξαπάτηση ποὺ ὑπέστησαν οἱ δυὸ στρατηγοὶ — Κατάσταση τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου — Ἡ κατάσταση ποὺ προηγήθηκε τῆς μάχης — Ἡ κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκονταν οἱ δυὸ στόλοι καὶ ἡ ἐκκίνησή τους

Ἄναφέρουν μερικοὶ συγγραφεῖς πὼς ὁλόκληρη ἡ Ἰταλία ξεσηκώθηκε μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Δὸν Χουάν τῆς Αὐστρίας ἀπὸ φόβο πὼς ἡ ἀρμάδα, ποὺ συγκροτήθηκε γιὰ τὴν υπεράσπισή της, τελικὰ, θὰ γινόταν ὄργανο γιὰ τὴν καταπίεση καὶ τὴν καταστροφὴ της, φόβοι ποὺ συμπληρώθηκαν ὅταν οἱ Γενοβέζοι ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδο στὴν πόλη μόνο στὸν Ἀρχιστράτηγο καὶ σὲ λίγους ἱππότες μὲ τὴν ἀκολουθία τους, σὰν νὰ ἤθελαν νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ καμιά κακόπιστη παγίδα. Ἄλλὰ ἡ σιωπὴ τῶν σύγχρονων μαρτυριῶν, πάνω σ' αὐτὲς τὶς ὑποψίες καὶ τοὺς φόβους, καὶ ἡ ἀγάπη πού, ὁμόφωνα, βρῆκε ὁ Δὸν Χουάν στὴν πόλη τῆς Γένοβας, μὰς ἀποδεικνύει πὼς πρέπει νὰ ἀπορρίψουμε τέτοιες πληροφορίες σὰν ἀνυπόστατες. Διότι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μοῖρα τοῦ Βενιέρο κλείστηκε στὸ λιμάνι τῆς Μεσοήνας, ποὺ ἀνῆκε στὴν κυριαρχία τοῦ βασιλιά τῆς Ἰσπανίας, τί ἄλλο ἦταν παρὰ ἀπόδειξη ἐμπιστοσύνης ποὺ φανερώνει τὴν ἔλλειψη καὶ τοῦ παραμικροῦ ἐνδοιασμοῦ; Οὔτε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἔχη τέτοιες ταπεινωτικὲς ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἱπποτικὴ ἐντιμότητα τοῦ γιοῦ τοῦ Καρόλου V. Τὸ μόνο ποὺ συνέβη ἦταν κάτι σκάνδαλο στὴ Μεσοήνα καὶ κάτι ταραχές, ποὺ τὶς ὑποκίνησαν οἱ Ἴταλοί τοῦ Πάπα, ἐνάντια στὴ φρουρὰ τὴν ἰσπανικὴ ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν δυὸ λόχοι. Ἄλλὰ ὅλο αὐτὸ προξενήθηκε ἀπὸ τὴν αὐθάδεια καὶ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς ἀνάμεσα στοὺς στρατιῶτες, στοὺς ὁποίους καὶ ἔβαλε φρένο τὸ κύρος τοῦ Δὸν Χουάν, ποὺ ἀπεχθανόταν τὶς φιλοδοξίες καὶ τὶς παρεκτροπές.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 376.

Καθώς βρισκόταν συγκεντρωμένες, σ' εκείνο τὸ ἐκτεταμένο λιμάνι, ὅλες ἐκεῖνες οἱ δυνάμεις τοῦ Συνδέσμου, μὲ τὰ πληρώματα τῶν караβιῶν καὶ τοὺς σκλάβους, καὶ ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ πολεμιστῶν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβιβαστοῦν, ἀποφασίστηκε νὰ γίνῃ μιὰ ἐπίδειξη μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς δυνάμεις ἐνωμένες. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐκεῖνες οἱ θάλασσες, δὲν εἶχαν γίνῃ θεάτρο τόσο σημαντικοῦ θεάματος. Πάνω στὰ κύματά τους δὲν εἶχε βαρύνει ποτὲ τέτοιο πλῆθος караβιῶν ποὺ νὰ ἔχουν ὅλα ἓνα μοναδικὸ προορισμό, νὰ τὰ κινεῖ ὅλα μιὰ μόνη θέληση καὶ μιὰ ἐντολὴ τόσο εὐπρόσδεκτη στὰ μάτια τῆς δικαιοσύνης καὶ ποὺ νὰ κεντρίζῃ περισσότερο τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Συνολικὰ, τὰ σκάφη ξεπερνοῦσαν τὰ τριακόσια, καὶ ἦταν περισσότεροι ἀπὸ ὀγδόντα χιλιάδες οἱ ἄνθρωποι ποὺ θὰ τὰ κατελάμβαναν μὲ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη ἀπασχόληση. Φάνταζε πρώτη ἡ ἀρμάδα τοῦ Καθολικοῦ Βασιλιᾶ μὲ ἐνενήντα βασιλικὲς γαλέρες, εἰκοσιτέσσερες νάβεις καὶ πενήντα φρεγάτες καὶ μπριγκαντίνια, τὰ καλλιτέρα ποὺ εἶχαν δεῖ ποτὲ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ. Ἦταν ἐξωπλισμένα, ὅλα αὐτὰ τὰ σκάφη, μὲ κάθε τι ἀναγκαῖο ποὺ ἡ ζωὴ, ἡ ἄμυνα ἢ ἡ τέχνη τοῦ πολέμου χρειάζονταν.

Ἄκολουθοῦσαν μετὰ οἱ δώδεκα γαλέρες καὶ οἱ ἔξη φρεγάτες τοῦ Πάπα, ἐπίσης σὲ ἐξαιρετικὴ κατάσταση. Στὸ τέλος οἱ ἑκατὸν ἔξη γαλέρες τῶν Ἐνετῶν, μαζί μὲ ἔξη γαλεάτες, δυὸ νάβεις τῶν ἐννέα χιλιάδων τόννων, καὶ εἰκοσι φρεγάτες, ἀλλὰ σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση, ὅχι μόνο ὅσον ἀφοροῦσε τοὺς πολεμιστὰς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ναυτεῖς, ποὺ ὅλοι ἦταν ἀπειθάρχητοι, ἐνῶ τὰ ἴδια τὰ σκάφη ἦταν ἄθλια ἐξωπλισμένα. Γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ προσφέρονταν, ὅπου οὔτε λίγο οὔτε πολὺ θὰ διακινδύνευαν ζωὴ καὶ ὑπόληψη, σκέφθηκε ὁ Δὸν Χουὰν ποιὸς θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίσει καὶ νὰ τακτοποιήσει ὅπωςδῆποτε ἐκείνη τὴν ἀμέλεια. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἔδωσε ἐντολὴ στὸν Βενιέρο νὰ ἐνισχύσῃ τὶς γαλέρες του μὲ ἓναν ἀριθμὸ Ἴταλῶν καὶ Ἰσπανῶν. Σ' αὐτὴ τὴν πρόταση ἀρχικὰ ἀντιτάχθηκε ὁ Βενιέρο, τελικὰ ὅμως, γιὰ τὸ κοινὸ ὅσο καὶ γιὰ τὸ προσωπικὸ του συμφέρον, ὑποχώρησε καὶ δέχθηκε ἀνάμεσα στοὺς δικούς του καὶ χίλιους πεντακόσιους Ἰσπανοὺς καὶ δυόμισι χιλιάδες Ἰταλοὺς. Ἔγινε μετὰ ἡ ἐπιθεώρηση καὶ ἡ διανομὴ ὅλων τῶν δυνάμεων. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ἰσπανικὸ πεζικό, ποὺ βρέθηκε νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτῶ χιλιάδες ἄνδρες καὶ ἀφοῦ ἀφαιρέθηκαν αὐτοὶ ποὺ θὰ ἐπιβιβάζονταν στὰ πλοῖα τῆς Δημοκρατίας, μοιράστηκαν οἱ ὑπόλοιποι ὡς ἑξῆς:

Στὶς γαλέρες τῆς Ἰσπανίας θὰ ἔπρεπε νὰ πᾶνε ὀκτῶ τάγματα ἀπὸ τὰ δεκατέσσερα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ σύνταγμα τῆς Γρανάδας τοῦ στρατοπεδάρχου Δὸν Λόπε ντὲ Φιγκερόα. Αὐτὸς εἶχε αἰχμαλωτισθῆ πλέοντας πρὸς τὴν Τσερμπα, κι ἀργότερα ἔλαβε μέρος στοὺς πολέμους τῆς Φλάνδρας, κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ δούκα τῆς Ἀλμπα, κερδίζοντας ἓνα ὄνομα ἔνδοξο.

Τὰ ὑπόλοιπα ἔξη τάγματα θὰ ἐπιβιβάζονταν σὲ πέντε ἀπὸ τὶς γαλέρες τῆς Νεάπολης. Σὲ ἄλλες ὀκτῶ γαλέρες τοῦ ἴδιου βασιλείου θὰ ἐπιβιβάζονταν στὸν Τάραντα ἔξη τάγματα ἀπὸ τὸ σύνταγμα τῆς Νεάπολης, κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Δὸν Πέδρο ντὲ Παντίγια, κομενταδόρου τοῦ Σαντιάγκο, καὶ στὴ Μεσσηνα ἄλλα τέσσερα τάγματα ἀπὸ τὸ ἴδιο σύνταγμα σὲ τέσσερις γαλέρες τῆς Νεάπολης πάλι. Ἀπέμειναν πέντε γαλέρες γιὰ νὰ ἐπιβιβαστοῦν τέσσερα τάγματα ἀπὸ τὸ σύνταγμα τοῦ Δὸν Μιγκὲς ντὲ Μονκάντα, ἱππότη ἀπὸ τὴ Βαλένσια, τοῦ τάγματος τοῦ Σαντιάγκο ποὺ ἦταν φημισμένος γιὰ τοὺς μεγάλους ἄθλους του. Στὶς γαλέρες τῆς Σικελίας πέρασαν ἐννέα τάγματα ἀπὸ τὸ σύνταγμα αὐτοῦ τοῦ βασιλείου ποὺ στρατοπεδάρχης του ἦταν ὁ Δὸν Ντιέγκο Ἐνρίκες, ἀδελφὸς τοῦ Δὸν Ἐνρίκο Ἐνρίκες. Τέλος στὶς γαλέρες τοῦ Δὸν Χουὰν Ἀντρέα Ντόρια πέρασαν δύο τάγματα τῆς Λομβαρδίας καὶ ἄλλα δυὸ ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν σύνταγμα τοῦ Δὸν Μιγκὲς ντὲ Μονκάντα. Οἱ Ἴταλοί, ποὺ εἶχαν δώσει δυόμισι χιλιάδες ἄνδρες στὶς

γαλέρες τῆς Δημοκρατίας, ξεπερνοῦσαν σὲ ἀριθμὸ τούς πέντε χιλιάδες ἄνδρες καὶ εἶχαν μοιραστεῖ ὡς ἐξῆς:

Πέντε τάγματα ἦταν, ἓνα μὲ τὸν συνταγματάρχη Παῦλο Σφόρτσα, ἓνα κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Γένοβας, ἓνα στὴν προστασία τῆς Σαβοΐας, ἓνα στοὺς Λομελίνοσ καὶ στὸν Χουὰν Ἄντρεά. Τὰ ὑπόλοιπα πέντε τοῦ ἰδίου τοῦ Σφόρτσα παρέμεναν κάτω ἀπὸ τοὺς Ἐνετούς. Ἄπὸ τὰ δέκα τάγματα τοῦ συνταγματάρχη Γ'κέντιου Τουταβίλα, κόμητα τοῦ Σάρνο, ἕξη βρίσκονταν στὶς γαλέρες τῆς Βενετίας καὶ τὰ ὑπόλοιπα τέσσερα στὶς γαλέρες τῆς Νεάπολης καὶ τὴ μία τοῦ Βενδινέλο Σαουλί. Ἐπίσης ἀπὸ τὰ δέκα τάγματα ποὺ εἶχε ὁ συνταγματάρχης Σηγιμοῦνδος Γκονοάγκα, ἕξη πῆγαν στὶς γαλέρες τῆς Δημοκρατίας, ἐνῶ τὰ ἄλλα τέσσερα πῆγαν δύο στὶς γαλέρες τοῦ Χόρχε Γκριμάλντι καὶ δύο στῶν Λομελίνων. Ἄπὸ τὰ τέσσερα ἰταλικά τάγματα, ποὺ πῆγαιναν πάντα μὲ τίς γαλέρες τῆς Σικελίας, δύο πῆγαν στὶς δυὸ γαλέρες τῆς Νεάπολης καὶ ἓνα στῆς Σικελίας καὶ τὸ τέταρτο σὲ μία νάβα μὲ τὸν Δὸν Καίσαρ Ντάβαλο, κυβερνήτη σὲ ὅλες τίς νάβες τῆς Ἀρμάδας.

Σὲ τέσσερις ἀκόμη γαλέρες τῆς Νεάπολης ἐπιβιβάστηκαν ἰσάριθμα τάγματα, ποὺ διοικοῦσε ὁ Ναπολιτάνος ἰππότης Τιθέριος Μπρανκάσιο. Ὑπῆρχαν ἐπίσης καὶ ἕξη χιλιάδες Γερμανοί, ποὺ περισσότεροὶ ἀπὸ χίλιοι βρίσκονταν ἄρρωστοὶ στὴ Μεσσήνα, καὶ ποὺ διοικητὲς τοὺς ἦταν οἱ κόμητες Ἄλμπέρικο ντὲ Λοδρόν καὶ Βινθιγκέρα ντὲ Ἄρκο. Αὐτὲς οἱ δυνάμεις μοιράστηκαν ἀνάμεσα στὶς γαλέρες τοῦ Χουὰν Ἀμπρόσιο Νεγκρόν, τοῦ Χουὰν Ἄντρεά, τοῦ Μάρη καὶ στὶς νάβες τῆς Ἀρμάδας.

Μὲ ἑξοδα τοῦ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, λοιπόν, συγκεντρώνονταν περισσότεροὶ ἀπὸ δεκαεπνέα χιλιάδες ἄνδρες. Μαζὶ ἰμὲ τοὺς δυὸ χιλιάδες τοῦ Πάπα κάτω ἀπὸ τίς διαταγὲς τοῦ Ὀνοράτο Γκαετάνο καὶ τοὺς πέντε χιλιάδες ἄνδρες τῆς Δημοκρατίας καὶ μαζὶ τοὺς ἐθελοντὲς, μαζεῦονταν εἰκοσιπέντε χιλιάδες μαχητὲς. Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ τουρκικὴ ἀρμάδα εἶχε φθάσει στὴν Πρέβεζα. Ὁ Ἀλῆ γνωρίζοντας τὴ συγκέντρωση τῶν συνασπισμένων, ἀπὸ τίς γαλέρες ποὺ εἶχε στείλει γιὰ ἀναγνώρισι καὶ ἔχοντας λάβει ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Σελῆμ νὰ κυνηγήσει καὶ νὰ χτυπήσει τὸ χριστιανικὸ στόλο, ἀποφάσισε νὰ περάσει στὸ γειτονικὸ κόλπο τῆς Κορίνθου ἢ τῆς Ναυπάκτου, ποὺ θεωροῦσε τὸ σημεῖο τὸ πιὸ ἐνδεδειγμένο γιὰ ὁποιαδήποτε ἐπιχείρησι κ' ἀκόμα τὸ πιὸ πρόχειρο γιὰ κάθε ἀπαραίτητο ἀνεφοδιασμό. Ἄπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὁ Δὸν Χουὰν ἐπειδὴ οἱ Ἐνετοὶ δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ τοῦ ποῦν μὲ ββαιότητα ποὺ βρίσκονταν οἱ ἔχθροί, ἀποφάσισε νὰ στείλῃ τὸν Ζιλ ντὲ Ἀνδράδα μὲ τὴ γαλέρα του κ' ἀκόμη τρεῖς τοῦ Βενιέρο, νὰ ἐξακριβώσῃ ποὺ βρίσκονται, πῶσες εἶναι καὶ σὲ τί κατάστασι παρουσιάζονται οἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων. Συγχρόνως ἔφτασε στὴ Μεσσήνα ἓνας καινούριος ἀπεσταλμένος τοῦ Ποντίφκα, κομιστῆς τῆς εὐλογίας τῆς ἀγιότητάς του πρὸς ὅλους τοὺς συμμάχους αὐτῆς τῆς σταυροφορίας, ἂν καὶ ἡ κύρια ἀποστολὴ του ἦταν νὰ ἀναφερῶσῃ — ἂν ἦταν ἀνάγκη — τὴν ψυχὴ τοῦ Δὸν Χουὰν μὲ ἐλπίδες καὶ ββαιότητα γιὰ ἀσφαλέστατες ἐπικείμενες νίκες. Διότι, εἶναι πραγματικὰ ὑπέροχη ἡ θέρημ μὲ τὴν ὁπία ἀγκάλιασε ὁ Πάπας Πίος V τὸν Σύνδεσμο, καὶ τὴν ἴδια θέρημ ἔδεικνε καὶ τῶρα ποὺ μὲ τὴν βίασῃ θά γινόταν ἡ ἀναμέτρηση μὲ τοὺς ἔχθρους. Δὲν ἦταν ὁ συνεσταλμένος θρησκευόμενος, ὁ θρημμένος μὲ τὴν περιουλλογὴ τοῦ μοναστηριοῦ, οὔτε ὁ ἠλικιωμένος ποὺ ἔχει σπάσει ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ πόνου, ἀλλὰ στρατιώτης ρωμαλέος καὶ γεμῆτος σφρίγος, ἔμπειρος στὶς περιπέτειες καὶ τὴ δόξα τῶν μαχῶν. Ἦξερε ὁ παπικὸς ἐξαρχος (ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Μονσειὸρ Ὀδεσκάλλο, ἐπίσκοπο τῆς Πένας) πῶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴ του μὲ κάθε ἐπιτυχία. Ὁρίσε ἑορτασμό γιὰ τὸν ὁποῖον ἐτοιμάστηκαν οἱ στρατηγοί, ὅλοι οἱ ἄρχηγοὶ καὶ οἱ στρατιῶτες μὲ νηστεῖες καὶ ἄλλες θρησκευτικὲς διαδικασίες, μὲ καθολικὴ ἐξομολόγησι καὶ Ἁγία Μετάληψι. Καὶ ὕστερα ἀπὸ

μιά εύλαβική λιτανεία, στην οποία έλαβε μέρος και ο γενικός βικάριος της αρμάδας Δόν Χερόνιμο Μανρικε που αργότερα έγινε επίσκοπος της "Αβίλα, ο Νούντσιος, ντυμένος με τα αρχιερατικά άμφια, απήγγειλε εκτός από την αποστολική εύλογία και την άφεση αμαρτιών που αναφέρεται στους κατακτητές του 'Ιεροῦ Τάφου του 'Ιησοῦ Χριστοῦ.

"Αν και με τον τίτλο του 'Αρχιστρατήγου τῶν δυνάμεων του Συνδέσμου, και από γενιά ανώτερος ἀπ' ὅλους, ο Δόν Χουάν, θά μπορούσε νά ἐπιβάλῃ τίς ἀποφάσεις του, ἐν τούτοις ἦταν βούληση καὶ διαταγὴ τοῦ βασιλέα, ἀδελφοῦ του, νά προχωρῆ πάντα σύμφωνα με τίς ὑποδείξεις τῶν στρατηγῶν τῆς ἀρμάδας καὶ τῶν ἄλλων ἐμπειρῶν ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους ἐπρεπε νά ἐμπιστευεταὶ καὶ νά ἀκολουθῆ τίς συμβουλές τους. 'Αναμφισβήτητα, φοβόταν ὁ Δόν Φίλιππος πῶς ἡ ὀρμηκότητα τῆς νιότης θά φύτευε στὰ στήθια τοῦ Δόν Χουάν ἀμετρο πέθο γιὰ δόξα, πού τὸ ξεχειλισμὰ του, ἴσως ἀλόγιστο, θά ἦταν ἐπικίνδυνο γιὰ τὴ χριστιανοσύνη. Δὲν καταλάβαινε ἐκεῖνος ὁ μονάρχη πῶσο δυνατὴ εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀντιμετωπίζει ἄτρομα τοὺς κινδύνους, οὔτε πῶσο καλότυχο σχεδὸν πάντα τὸ φτερουγίσμα τῆς εὐτολμίας. 'Εσωστρεφῆς καὶ σκυθρωπὴ φύση, ἔρρεπε πρὸς τὴν καχυποψία. "Ἐτσι, ὁ Δόν Χουάν ἐπρεπε νά ζῆ στὴν ἀσβεβαιότητα τοῦ ἀληθινοῦ κινήτρου πού ἀνάγκαζε τὸ βασιλέα νά περιορίζη τὴν ἰσχύ καὶ τὴν θέληση τοῦ ἀδελφοῦ του. Κι αὐτὸς τὸν σεβόταν σὰν προστάτη καὶ τὸν εἶχε σὰν πατέρα. Συνδυάζοντας τὴ συμβουλὴ καὶ ὑπακούοντας τὴ γνώμη τῶν περισσοτέρων, πού ὑποδείκνυαν νά κατευθυνθοῦν στὸν Τάραντα μᾶλλον, παρὰ στὸ Πρίντεζι πού προτιμοῦσαν ἄλλοι, με τὴ δικαιολογία πῶς εἶναι καταλληλότερο μέρος γιὰ ἄμυνα, ἔδωσε ὁ Δόν Χουάν τὴ διαταγὴ νά ξεκινήσουν γι' αὐτὴ τὴν πορεία τόσο καλὰ συγκροτημένοι καὶ σὲ ἀπόλυτη ἐτοιμότητα, σὰν νά ἐπρόκειτο νά συναντήσουν τὸν ἐκθρόσ τὴν εἴσοδο τοῦ φάρου.

Πρὶν τοὺς ἀκολουθήσουμε στὸ σκοπὸ τοῦ ταξιδιοῦ τους, ἄς καθυστερήσουμε λίγο, γιὰ νά σκεφθοῦμε τὸ θαυμάσιο θέαμα πού θά πρόσφερε τέτοιο πλῆθος καραβιῶν με τεντωμένα τὰ πανιά τους, τέτοια πλημμύρα ἀπὸ κουπιά πού κτυποῦσαν τὴν ἡμερὴ ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. "Ἄς δοῦμε τὸ ἀμέτρητο πλῆθος πού γέμιζε τίς προκυμαίες κι' ἀνάμεσά τους τὸν Νούντσιο τῆς ἀγιότητάς του πού, με πρόσχαρη ὄψη, μοίραζε τὴν εύλογία του σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ σκάφη πού ἐγκατέλειπε τὸ λιμάνι. Ξεχώριζε, μέσα σὲ ὅλα, με τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν χλιδὴ τῆς διακόσμησής της ἡ Βασιλικὴ ναυαρχίδα, ναυπηγημένη πρὶν τρία χρόνια στὴ Βαρκελώνη, με τὴν πρῶμην της σκεπασμένη με περὶτεχνα ἀνάγλυφα, με φιγούρες καὶ θαυμαστὲς ἀλληγορίες. Κι' ὀλόκληρο τὸ σκάφος, εὐκίνητο, μπορούσε νά συναγωνιστῆ, τὰ πιὸ ἐλαφρά, ἀλλὰ καὶ τὰ πιὸ δυνατὰ καράβια, ἱκανὸ νά ἀντισταθῆ καὶ ν' ἀντέξῃ σὲ βασιλίσκους καὶ καταγίδες.

'Ατέρμων κόπος θά ἦταν νά μνημονεύσωμε πόσοι πρίγκηπες, ἱππότες καὶ ἐξέχοντες ἄνθρωποι ἔφευγαν ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα, γιὰ νά κατευθυνθοῦν ὁ καθένας στὸ καράβι γιὰ τὸ ὁποῖο προοριζόταν. "Ὅλοι ἦταν γενναῖοι καὶ περιχαρεῖς, στολισμένοι με κοσμήματα καὶ με τὰ διακριτικὰ τους καὶ με ὄπλα περιλαμπρα. Νά οἱ δύο Καρντόνα, ὁ Δόν Χουάν καὶ ὁ Δόν 'Ενρίκες με τὸν Δόν Χουάν 'Οσόριο. 'Ὁ στρατοπεδάρχης Δόν Ντιέγκο 'Ενρίκες καὶ μερικοὶ ἱππότες Σικελοί, πού ἦταν στὴν ἀκολουθία του. Μαζὶ με τὸν Χουάν 'Αντρέα Ντόρια, φαίνονταν ὁ 'Ὀκτάδιος Γκονσάγκα, πρίγκηπας τοῦ Μολφέτα, στρατηγὸς με ζηλευτὴ φήμη, ὁ Βικέντιος Βιτέλο, γαμπρὸς τοῦ Τσαπὶν Βιτέλο καὶ ὁ Δόν Χουάν Βικέντιος Καρράφα, στρατηγὸς τῆς Οὐγγαρίας. 'Ὁ "Εκτωρ 'Εσπίνολα, ἱππότης τοῦ Σαντιάγκο, πού εἶχε στὴ ναυαρχίδα του τὴν Γενοβέζικη, τὸν μόλις τότε ἀνακρηχθέντα πρίγκηπα τῆς Πάρμας 'Αλέξανδρο Φαρνέζιο καὶ τὸν 'Ιούλιο Ρανγκὸν μαζὶ με περισσότερους ἀπὸ ἑκατοντηνῶντα στρατιῶτες, ὠπλισμένους ἀπὸ τὸν πρίγκηπα καὶ περιπού σαράντα ἱππότες καὶ ἄλλους εὐγενεῖς καὶ τιτλοῦχους. 'Ὁ κόμης τῆς Σάντα Φλόρ, πού

ἠγείτο τῶν Ἰταλῶν. Ὁ Γκάμπριο Θερβεγιόν, στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀντιπὸς τοῦ κόμητα ντὲ Μαρινιάνι πού ἐπιβιβάστηκε στὴν «Ντοναξία» τοῦ Ντόρια. Ὁ Ἀσκάνιο ντὲ λὰ Κόρνα, γενικός στρατοπεδάρχης τοῦ Συνδέσμου, πῆγε στὴ γαλέρα τοῦ Βεντινέζο Σαουλι καὶ στὴ ναυαρχίδα τοῦ Λομελίν ὁ Παῦλος Ἰορδάνης Οὐρσίνο, κουνιάδος τοῦ Δούκα τῆς Φλωρεντίας, μὲ τὸν Τροϊλο Σαβέλο καὶ πολλοὺς ἄλλους ἰππότες καὶ ἀρχηγούς. Τὸν Δὸν Φρανσίσκο ντὲ Ἰθάρα συνώδευε ὁ γιὸς του Δὸν Ντιέγκο, πού μαζί μὲ τὸν πατέρα του ἀνῆκε στὸ τάγμα τοῦ Σαντιάγκο, ὁ Δὸν Καίσαρ Γκατινάρα, ὁ Δὸν Χουάν ντὲ Θουάθο, ὁ κομενταδόρος Ντιέγκο Μαλντονάδο καὶ ὁ Ντιέγκο Ὁρτίθ ντὲ Οὐρίθα. Ἀκολουθοῦσαν ὁ ἐκλαμπρότατος Δὸν Ἀλβαρο ντὲ Μπαθάν, μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρούς, στρατηγὸς στὶς γαλέρες τῆς Νεάπολης, ὁ Δὸν Πέδρο ντὲ Παντίγια, κομενταδόρος τοῦ Σαντιάγκο, ὁ Δὸν Πέδρο Βελάσκειθ, μέγας νοτάριος ἐπισιτισμοῦ τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης, ὁ Δὸν Μανουέλ Μπεναβίδες, πρωτότοκος τοῦ δεσπότη τοῦ Χαβαλκίνοτο, ὁ Δὸν Γκουτιέρε Λάσο, ὁ Δὸν Ἀγκουστίν Μεχία, ἀδελφὸς τοῦ Μαρκησίου ντὲ λὰ Γκουάρδια, ὁ Δὸν Φελίπε ντὲ Λείθα, γιὸς τῆς πριγκήπισσας τοῦ Ἀσκουλι, ὁ Πομππίος ντὲ Λανόι, ἀδελφὸς τοῦ πρίγκηπα ντὲ Σουλμόνα, ὁ Δὸν Χουάν ντὲ Γκουσμάν, ἀδελφὸς τοῦ κόμητα Ὀλιβάρης καὶ ὁ Δὸν Φρανθίσκο Τέλλο, τοῦ τάγματος τοῦ Σαντιάγκο, γιὸς τοῦ Δὸν Χουάν Γκουτιέρες Τέλλο, μέγας σηματοφόρος τῆς Σεβίλλης. Μαζὶ μὲ τὸν Δὸν Ἀλόνσο ντὲ Μπασάν, ἀδελφὸ τοῦ Μαρκησίου, θὰ ταξίδευαν ὁ Μονσεράτε Γκαρντιόλα, πού θὰ κυβερνοῦσε τὴ ναυαρχίδα του καὶ ὁ Δὸν Φρανθίσκο Μεχία, ἀδελφὸς τοῦ Δὸν Ἀγκουστίν, τοῦ τάγματος τοῦ Σαντιάγκο, μαζί μὲ τὸν Δὸν Μαρτίν ντὲ Παδίγια, τὸν Δὸν Ντιέγκο Λόπες ντὲ Μεντόζα, τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἀδελφὸς τοῦ δούκα Ἰνφραντάδο, καὶ στὴν «Φαμόσα» τῆς Νεάπολης θὰ ἐπιβιβαζόταν ἕνας γιὸς τοῦ ἀντιβασιλέα τῆς Μαγιόρκας.

Στὴ ναυαρχίδα τῆς Ἰσπανίας συντρόφευαν τὸν Δὸν Ἀλεξάνδρο ντὲ Τορέγιας πολλοὶ Καταλανοὶ ἰππότες μὲ τὸν Δὸν Γκιγιέν ντὲ Σάν Κλεμέντε, ἀντιπὸ τοῦ μεγάλου κομενταδόρου Δὸν Γκαλθεράν ντὲ Καρντόνα, ὁ Δὸν Χουάν Μεχία, ὁ Δὸν Ἐνρίκε Ἐνρίκες, ὁ Δὸν Χουάν ντὲ Βελάσκο, ἀδελφὸς τοῦ κόμητα ντὲ Νιέβα καὶ ὁ Δὸν Φερνάντο ντὲ Σαγιαθέρδα, γιὸς καὶ ἀδελφὸς τοῦ κόμητα ντὲ Κασεγαίρ. Ὁ κόμης τοῦ Σοριάνο καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἰππότες ἀνέλαβαν τὴν «Ὀκαζιόν» καὶ τὴν «Προστάτιδα τῆς Ἰσπανίας» ὁ καπετάνιος τῆς Λουίς ντὲ Ἀκόστα, μαζί μὲ τὸν Δὸν Γκονθάλο ντὲ Σαγιαθέρδα καὶ τοὺς ἰππότες τοῦ Ἀκρωτηρίου. Τέλος, στὴ Βασιλικὴ ναυαρχίδα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς αὐλικούς καὶ τοὺς ἄλλους εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἑκατὸ στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς, πού τὴν ἀποτελοῦσαν Ἰσπανοὶ καὶ Τεῦτονες, ἀκολουθοῦσε τὸν ἀρχιστράτηγο πολυάριθμη καὶ λαμπρὴ συνοδεία, ὁ μέγας κομενταδόρος τῆς Καστίλλης Δὸν Λουίς ντὲ Θουνίγκα Ἰ Ρεκέσενς, ὁ ἀντιστράτηγος Δὸν Φερνάντο Καρίγιο, κόμης τοῦ Πριέγκο, ὁ Δὸν Λουίς ντὲ Κόρδοβα, κομενταδόρος τοῦ Σαντιάγκο, ὁ Δὸν Βεοναρόνιο ντὲ Κάρδενας, μαρκήσιος τοῦ Μπετέτα, ὁ Δὸν Λουίς Καρίγιο, ὁ Χουάν Βασκέθ ντὲ Κορονάδο, ναύαρχος τῆς ναυαρχίδας, ὁ Φρανθίσκο Ντόρια, ὁ Δὸν Λόπε ντὲ Φιγκερόα, ὁ Δὸν Μιγκέλ ντὲ Μονκάντα, ὁ φρούραρχος τοῦ Παλέρμο Σαλασάρ, ὁ Δὸν Πέδρο Σαπάτα, ὁ Δὸν Ροδρίγγο ντὲ Μπεναβίδες, τοῦ τάγματος τοῦ Σαντιάγκο, ἀδελφὸς τοῦ κόμητα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ ὁ ὑπουργὸς Χουάν ντὲ Σότο.

Οἱ παπικὲς γαλέρες φιλοξενοῦσαν τὸν καπετάνιο τους Μάρκο Ἀντώνιο Κολόννα, ἰππότη τῆς Τουασὸν καὶ μέγα κοντόσταυλο τῆς Νεάπολης, τὸν Πομππίο Κολόννα, τὸν Ρομαγκάς, πασίγνωστο βετεράνο στὶς ναυμαχίες, τὸν Μιγκέλ Μπονέλι, ἀντιπὸ τοῦ Ποντίφηκα καὶ ἄλλους εὐγενεῖς καὶ ἰππότες τῆς Ἰταλίας. Στὶς γαλέρες τῆς Μάλτας, πού οἱ περισσότερες ἦταν τοῦ τάγματος, ἀρχηγὸς ἦταν ὁ Πέδρο Τζουστινιάνο. Στῆς Σαβοΐας ὁ Μονσιέρ ντὲ Λένι πού τὸν συνώδευε ὁ Φρανθίσκο Μαρία Μοντεφιέτρο, πρίγκηπας τοῦ Οὐρμπίνο, μὲ περισσότερους ἀπὸ ἑκατὸ ἰππότες καὶ στρατιῶτες ἐμπειροπόλεμους. Τὰ σκάφη τῆς Δημοκρατίας

ήταν γεμάτα εύγενείς, ιππότες και τιτλούχους του Ἁγίου Μάρκου, με ἐπικεφαλῆς τὸν Βενιέρο, τοὺς προβλεπτές Μπαρμπαριγό και Ἀντώνιο Κανάλε και τὸν φραντσίσκο Ντουόνιο, καπετάνιο στὶς γαλεάτσες.

Ἡμέρα πού πραγματοποιοῦνταν αὐτὴ ἡ ἀναχώρηση ἦταν ἡ 16 Σεπτεμβρίου. Ἐποδραδὶς εἶχε φύγει με τὶς νάβες του ὁ δὼν Καίσαρ Ντάβαλος, πού εἶχε ναύαρχο τὸν Γκουτιέρε ντὲ Ἀργκουέγιο και εἶχε τὴν ἐντολὴ νὰ περιμένῃ στὴν Κέρκυρα και νὰ μὴν ἀναλάβῃ καμιά δραστηριότητα πρὶν νὰ συναντηθοῦν. Ξεκινούσαν ὅλες οἱ γαλέρες τέλεια προετοιμασμένες και με ἀπόλυτη ἐπάρκεια σὲ προμήθειες τροφίμων, ὄπλων, πυρομαχικῶν κι ἀκόμα με βόμβες και πυροβολικό. Καὶ μπορούσες νὰ μετρήσῃς στὴν κάθε μία πενήντα ναῦτες και ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα στρατιῶτες ἰππότες και βοηθητικούς και ξεπερνούσαν τὰ χίλια ὀκτακόσια ἄτομα οἱ ἐθελοντές και τὸ προσωπικό τοῦ Δὼν Χουάν, πού τὸν συνώδευαν σ' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση. Γιὰ νὰ προχωροῦν ὄλοι και νὰ γνωρίζουν τί ἔπρεπε νὰ κάνουν, εἰδοποιήθηκαν πῶς, φθάνοντας ἐκεῖνη τὴν ἰδιαιτέρα στὸ Φάρο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη, θὰ τοὺς κοινοποιοῦσαν και τὸ πρόγραμμα, πού εἶχε διατάξει νὰ δημοσιευτῇ ἡ Ὑψηλότητά του, ὄχι μόνο ἀναφορικά πρὸς τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ, ἀλλὰ και γιὰ τὴν περίπτωση πού θὰ βρίσκονταν ἀντιμέτωποι με τὸν ἐχθρό.

Προχωροῦσαν ἐμπροσθοφυλακὴ ὀκτῶ γαλέρες με τὸν Δὼν Χουάν ντὲ Καρτόνα, κυβερνήτη τῶν Σικελικῶν, πού ἔπρεπε νὰ προπορευοῦνται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα τῆς ἀρμάδας γιὰ νὰ ἐντοπίζον τὴν φουσκοθαλασσὴ. Τὰ καράβια θὰ βρίσκονταν σὲ ἀπόσταση τόση πού νὰ μπορούν νὰ ἀποσυρθοῦν κάθε νύχτα ὀκτῶ μίλια ἀπὸ τὶς μοῖρες και τὸ ἐπόμενο πρῶι νὰ ξανακάνουν τείχος και νὰ προχωροῦν ἀλλὰ τόσα μίλια.

Σὲ περίπτωση πού θὰ συναντοῦσαν τόσα καράβια πού θὰ μπορούσαν νὰ συμπιέσουν πῶς εἶναι τοῦ ἐχθροῦ, θὰ εἰδοποιοῦσαν ἀμέσως τὴν ἀρμάδα και οἱ γαλέρες θὰ λάβαιναν τὴν πρέπουσα θέση. Θὰ ἔπρεπε ἡ ἀρμάδα νὰ χωριστῇ σὲ τέσσερις μοῖρες πού ἡ τελευταία θὰ ἦταν γιὰ ἐνίσχυση. Ἡ πρώτη, πού θὰ ἀποτελοῦσε τὸ δεξιὸ κέρασ σὲ περίπτωση μάχης, θὰ διέθετε πενήντατέσσερις γαλέρες ὑπὸ τὶς διαταγές τοῦ Χουάν Ἀνδρέα Ντόρια. Αὐτὲς θὰ ἔπρεπε νὰ πλεύουν, ἐφόσον τὸ ἐπ'έτρεπε ὁ καιρός, σὲ ἀπόσταση ἕξη και ἐπτά μιλίων, ἔχοντας στὴν ναυαρχίδα γιὰ νὰ διακρίνονται μιὰ ταινία ἀπὸ πράσινο ταφτὰ στὴν κορφή τοῦ κατάρτιου και τὶς ἄλλες τριγωνικὲς σημαίες με τὸ ἴδιο χρῶμα ἐπίσης στὰ κατάρτια. Ἡ δευτέρα μοῖρα θὰ ἦταν ἡ μοῖρα κρούσεως και θὰ εἶχε μαζί της τὴν ἴδια τὴν ὑψηλότητά του με ἑξηντατέσσερις γαλέρες πού διακριτικὸ τους θὰ ἦταν οἱ γαλάζιες σημαίες στὴν κορφή τοῦ ἴσου τῆς καθεμιάς, ἐνῶ στὴ Βασιλικὴ θὰ ὑπῆρχε μιὰ ταινία με ἴδιο χρῶμα στὴν ἴδια θέση. Ἡ τρίτη μοῖρα ἦ τὸ ἀριστερὸ κέρασ κάτω ἀπὸ τὶς διαταγές τοῦ προβλεπτῆ Ἀγκουστίν Μπαρμπαριγό, θὰ εἶχε πενήντα τρεῖς γαλέρες πού θὰ διακρίνονταν ἀπὸ κίτρινα λάβαρα, ἐνῶ ἡ ναυαρχίδα θὰ εἶχε μιὰ κίτρινη ταινία στὴν κορφή τοῦ κατάρτιου. Ἡ ὀπισθοφυλακὴ ἦ ἡ μοῖρα ἐφεδρείας, κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ μαρκήσιου τῆς Σάντα Κρους, θὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τριάντα γαλέρες με σημαίες ἀπὸ ἄσπρο ταφτὰ στηριγμένες σ' ἓνα κοντάρι ἐπάνω ἀπὸ τὸ φανάρι. Τοῦ μαρκήσιου ἡ γαλέρα θὰ εἶχε μιὰ ταινία στὸ κατάρτι. Αὐτὴ ἡ μοῖρα θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρῇ ἓνα μίλι πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἀρμάδα, γιὰ νὰ μαζεῦῃ τὶς γαλέρες πού θὰ ζέμεναν. Οἱ ἕξη γαλεάτσες ὑπὸ τὸν φραντσίσκο Ντουόνιο θὰ μοιράζονταν ἀπὸ δύο, σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μάχιμες μοῖρες, γιὰ νὰ ρυμουλκοῦν τὶς γαλέρες.

Λόθηκε ἀκόμη ἡ διαταγή, σὲ κάθε ἓναν ἀπ' ὅσους εἶχε κάποιο ἀξίωμα στὶς γαλέρες, νὰ προσέχη ὥστε ἡ ζωὴ μέσα σ' αὐτὲς νὰ εἶναι εἰρηνικὴ και κατὰ τοὺς νόμους τῆς θρησκείας. Νὰ φροντίσουν νὰ ὑπάρχη ἐπάρκεια νεροῦ πού δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ σπαταλοῦν ἄσκοπα. Καὶ ἂν χρειάζονταν πρόσθετο θὰ ἔπρεπε νὰ οἰτελοῦν νὰ τὸ προμηθευτοῦν με φρεγάτες γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν περιπλο-

κές. Ἀναφορικά μὲ τὴ θέση μάχης στὶς μοῖρες καὶ τὶς γαλέρες, δόθηκε ἡ ἐντολὴ στοὺς στρατηγούς νὰ τὶς τοποθετήσουν τόσο κοντὰ ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ εἰσχωρήσῃ ἀνάμεσά τους καμία ἐχθρική. Κι ἀνάμεσα στὶς μοῖρες νὰ ὑπάρχῃ μιὰ ἀπόσταση τριῶν ἢ τεσσάρων τὸ πολὺ σκαφῶν, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ μετακινοῦνται κατὰ τὶς ἀνάγκες, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη.

Ὅταν ἡ Βασιλικὴ ναυαρχίδα θὰ ἔδινε τὸ σύνθημα γιὰ τὴ μάχη, ὅλες οἱ γαλέρες θὰ ἔπρεπε νὰ πάρουν τὴ θέση, πού εἶχε ἐκ τῶν προτέρων καθορισθῆ, καὶ θὰ στέλνονταν φρεγάτες νὰ ἐπιθεωρήσουν ἂν κάθε μιὰ κατεῖχε τὴ θέση πού τῆς ἀντιστοιχοῦσε. Ἔτοιμες πιά γιὰ μάχη καὶ προχωρώντας ἐναντία στὸν ἐχθρὸ, θὰ ἔπρεπε νὰ κινηθοῦν μὲ ἀργὸ κουπί, προσέχοντας νὰ μὴν ἐμποδίζουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ θὰ τιμωροῦνταν αὐστηρὰ ὅποιοι χαλοῦσαν τὴν τάξη. Ὁ Φραντσίσκο Ντουόντο θὰ τοποθετοῦσε τὶς γαλεάτσες μὲ τρόπο πού νὰ μὴν βρίσκονταν μακριὰ ἀπὸ τὸ ἐχθρικό μέτωπο, ἀλλὰ νὰ συγκρουσθοῦν μαζί του, μόλις χρειασθῆ. Ὅταν θὰ ἄρχιζε τὸ πυροβολικό, θὰ ἔπρεπε κάθε καπετάνιος στὴ γαλέρα του νὰ εἶναι ἔτοιμος νὰ προξενήσῃ ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερη φθορὰ στὸν ἀντπαλο, φροντίζοντας νὰ ἔχη τουλάχιστον δυὸ μεγάλα κανόνια γεμάτα γιὰ τὴ στιγμή τῆς ἐφόδου. Ὁ Μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρους μὲ τὴ μοῖρα τῆ βοηθητικῆ καὶ ἐνίσχυση ὅποια πτέρυγα βρισκόταν σὲ μεγαλύτερη ἀνάγκη κατὰ τὴ μάχη, μὲ κριτήρια τὴν φρόνηση, τὴν δεξυδέρκεια καὶ τὴ μεγάλη πείρα πού εἶχε ὁ ἴδιος, γιὰ ὅλα τὰ πολεμικὰ θέματα. Δόθηκε ἐπίσης ἡ ἐντολὴ οἱ νάβες, πού ἦταν σὲ θέση νὰ πάρουν μέρος στὴ μάχη, νὰ ἐπιτεθοῦν, ἔχοντας ἀρχηγὸ τὸν Δὸν Καίσαρ Ντάβαλο, σ' ἐκείνη τὴν πλευρὰ πού θὰ φαινόταν πὼς ἀντιμετωπίζει τὸν μεγαλύτερο κίνδυνο. Σὲ περίπτωση, πού δὲν θὰ τὶς εὐνοοῦσε ὁ ἄνεμος καὶ θὰ ἀναγκάζονταν νὰ παραμείνουν σὲ μέρος πού τὸ πυροβολικό δὲν θὰ ἀπέβαινε καθόλου χρήσιμο, τότε ὁ ἴδιος ὁ Δὸν Καίσαρ θὰ ἔπρεπε νὰ γεμίσῃ τὶς βάρκες πού διέθεταν αὐτὲς οἱ νάβες μὲ πυροβολητὲς καὶ νὰ τοὺς στείλῃ στὶς γαλέρες, ὅπου θὰ πρόσφεραν τὴν ἀπαιτούμενη βοήθεια.

Οἱ φρεγάτες, πού ὑπῆρχαν στὴν ἀρμάδα, θὰ ἔπρεπε νὰ βρίσκονταν μὲ τὴν πρύμνη στραμμένη πρὸς τὶς γαλέρες καὶ τὴν ὥρα τῆς μάχης νὰ ἔχουν ἔτοιμα δυὸ κανόνια καὶ δέκα πυροβολητὲς μὲ τὸν ἐπικεφαλῆς τους, γιὰ νὰ χτυπηθοῦν μὲ τὰ μικρότερα καράβια τοῦ ἐχθροῦ, πάντα μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς δὲν θὰ ὑπάρξουν, ἐν τῷ μεταξύ, ἀντίθετες ἐντολές.

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, ὅταν ξεκίνησε ἡ ἀρμάδα μὲ κατεύθυνση τὸν Τάραντα καὶ τὸ μεσημέρι ἔφθασε στὸν Φάρο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη καὶ ὄχι πολὺ ἀργότερα ἦρθε καὶ ὁ κομενταδόρος Ζιλ ντὲ Ἀντράδα, πού, γυρίζοντας ἀπὸ τὸν ἀγνωριστικὸ πλοῦ, ἀνέφερε πὼς οἱ ἐχθροὶ εἶχαν κάνει ἐφοδο στὸ Κάταρο καὶ κατευθύνονταν πρὸς τὴ Βελόνη. Ὁ ἴδιος εἶχε φθάσει μέχρι τὸ κάστρο τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου στὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ τοῦ ἀνέφεραν τὴν ἀπόπειρα τῶν Τούρκων ἐναντία σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο φρούριο, ὅπου ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν κάθε προσπάθεια, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀπώλειες πού τοὺς προξένησαν οἱ ὑπεραρπιστές του, βυθίζοντάς τους τρεῖς γαλέρες. Στὶς 17, τὸ πρωῒ, στήθηκε μιὰ ἐξέδρα στὴ στεριά, μπροστὰ στὴν πρύμνη τῆς Βασιλικῆς ναυαρχίδας καὶ ὁ Δὸν Ἰερώνυμος Μανρίκε ἔκανε λειτουργία. Μετὰ σήκωσαν ἄγκυρα, πρῶτα ὁ Ντόρια κι ἔπειτα ἡ Ὑψηλότητά του καὶ πρόφθασαν στὸν Κάβο τῶν Ὀπλων τὶς νάβες, φθάνοντας ὅλοι μαζί τὴ νύχτα στὸν κάβο Σπαρτιθέντο. Ἐκεῖ ἀγκυροβόλησε ὁ Χουὰν Ἀντρέα. Δυὸ μίλια πῖθ πίσω, στάθηκε ἡ Βασιλικὴ ὁμάδα, μισὸ μίλι ἀπὸ αὐτὴν ὁ Μπαρμπαρίγο καὶ μαζί του ὁ μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρους καὶ πίσω ἀπὸ τὶς γαλέρες του ἀγκυροβόλησε ὁ Δὸν Χουὰν ντὲ Καρντόνα. Ὁ καιρὸς συνέχιζε νὰ εἶναι θεαλλῶδες. Μὲ τὴ βοήθεια τῶν κουπιῶν, συνέχισαν μέχρι τὸ σημεῖο Λὰ Πάς, ἀπ' ὅπου ἔφυγαν στὶς 18 γιὰ τὸν κόβο Στίλο. Τὴν ἐπομένη μέρα ἔφθασαν στὸν κάβο Κολῶνες κι ἀργότερα στὸ ἀκρωτήρι τοῦ Λασπνίου. Ἐκεῖ, δυνάμωσαν τόσο πολὺ οἱ βόρειοι ἄνεμοι, πού

ἀναγκάστηκαν νὰ περιμένουν τρεῖς μέρες κοντὰ στὴ στεριά, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ συνεχίσουν, ἂν καὶ ὁ Δὼν Χουάν τὸ ἀποπειράθηκε πολλὲς φορές.

Ἄπὸ τὴ στιγμή πού συγκροτήθηκε ὁ Σύνδεσμος, ὅλα φαίνονταν νὰ ἐμποδίζουν τοὺς σκοποὺς του. Περνοῦσε ὁ καιρὸς μὲ καθυστερήσεις, ἔστω καὶ ἀκούσιες, καὶ προχωροῦσε ἡ ἐποχὴ, ἐνῶ οἱ νοτιοδυτικοὶ ἄνεμοι γίνονταν ὀλοένα πιὸ τρομεροί. Στὶς 22 τοῦ μηνός, μαθαίνοντας πὼς σὲ ἀπόσταση δώδεκα μιλίων θεάθηκαν καράβια πού μπορούσαν κάλλιστα νὰ εἶναι τοῦ Οὐλουτζαλῆ, πού γύριζε στὸ Ἄλγερι, δόθηκε ἡ διαταγὴ νὰ προχωρήσουν μέχρις ἐκεῖνο τὸ σημεῖο. Ἀργότερα διαπιστώθηκε πὼς ἦταν οἱ γαλέρες πού ρυμουλκοῦσαν οἱ γαλεάτσες καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιστρέψουν στὸ ἴδιο μέρος, ἀπ' ὅπου εἶχαν φύγει. Διετάχθη ὁ Ζιλ ντὲ Ἀντράδα νὰ βγῆ γιὰ δευτέρη φορὰ μαζί μὲ τὸν Χουάν Μπατίστα Κονταρίνι, γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν σὲ ποιά ἀπόσταση βρισκόταν ὁ ἐχθρὸς. Ἐπιβιβάσθηκαν λοιπὸν ἐννιακόσιοι στρατιῶτες ἀπὸ τὴν Καλαβρία κι ἔφυγε ὁ Μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρούς καὶ ὁ Παῦλος Κανάλε μὲ δώδεκα γαλέρες γιὰ νὰ φέρουν ἀπὸ τὸ Ὀτράντο καὶ τὸ Πρίντζεζι ἄλλους χίλιους πεντακόσιους Ἴσπανοὺς καὶ Ἴταλοὺς, πού περιέμεναν τὴν ἀρμάδα σὲ ἐκεῖνα τὰ λιμάνια. Ἡ πρόθεσή τους ἦταν νὰ συνεχίσουν γιὰ Πρέβεζα, χωρὶς νὰ πιάσουν Κέρκυρα. Ἀλλὰ οἱ Ἐνετοὶ ἤθελαν νὰ πάρουν ἀπὸ αὐτὸ τὸ νησί ἕξη χιλιάδες στρατιῶτες καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀναγκάστηκαν νὰ ἀναθεωρήσουν τὴν ἀπόφασή τους.

Ὅταν ἠρέμισε ἡ καταιγίδα κι ἔπεσε ὁ ἀέρας, σήκωσαν πάλι τὶς ἄγκυρες στὶς 24 καὶ προχώρησαν ἄλλα σαράντα μίλια. Ἄν καὶ ἔκανε ὑπερβολικὸ κρῦο, συνέχισαν μέχρι νὰ νυχτώσῃ, ὥσπου εἶδαν τὸ φανό. Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε σηκωθῆ πάλι δυνατὸς ἀέρας κι ἐπειδὴ τὸ λιμάνι ἦταν πολὺ στενὸ, εἶχαν πολλὲς ζημιές. Τὰ χαράματα ἔπιασαν Κέρκυρα. Τὰ δυνατὰ κύματα ὅμως τοὺς γύριζαν πίσω καὶ πέρασε μισὴ μέρα ὥσπου νὰ καλλιτερέψῃ ὁ καιρὸς καὶ νὰ μπορέσουν, λάμνοντας μὲ μεγάλο κόπο, νὰ φθάσουν στὴν Σάντα Μαρία τῆς Κασόπολης, πού ἦταν κάθος τῆς Κέρκυρας ἀπὸ ἐκεῖνη τὴ μεριά. Πέρασαν ἐκεῖ τὴ νύχτα τῆς 26 καὶ τὴν ἄλλη μέρα, ἀφοῦ ἔκαναν ἀναγνώριση τῆς γύρω περιοχῆς, ἀγκυροβόλησε ὀλόκληρη ἡ ἀρμάδα μπροστὰ στὴν Κέρκυρα, χωρὶς ὅμως τὶς νάβες γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν εἶχαν καμιὰ εἶδηση. Ὅταν φάνηκαν κι αὐτές, τὶς ὑποδέχτηκαν μὲ χαρούμενες ὁμοβροντίες ἀπὸ τρία κανόνια τῆς Βασιλικῆς γαλέρας. Ἐφθασαν ἐπίσης στὴν Κέρκυρα ὁ Μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρούς καὶ ὁ Παῦλος Κανάλε, ἀλλὰ χωρὶς τὶς δυνάμεις πού εἶχαν πάει νὰ παραλάβουν, οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀρνηθεῖ νὰ ἐπιβιθαστοῦν. Στὸ λιμάνι μπῆκαν ὁ Δὼν Χουάν καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς ἀρμάδας. Ἦθελαν νὰ σταθοῦν ἐδῶ καὶ μπόρεσαν νὰ δοῦν μὲ τὰ μάτια τους τὶς καταστροφές πού δώδεκα μέρες πρὶν ἔκαναν οἱ Τούρκοι στὴν Κέρκυρα ἐρημώνοντας καὶ λεηλατώντας οἴτια καὶ ναοὺς καὶ ξεσπώντας τὴ μανία τους στὶς εἰκόνας πού εὑρίσκαν. Ὁ Δὼν Χουάν, ἀπὸ τὶς πληροφορίες πού εἶχε πὼς ὁ Πασᾶς πέρασε τὸν κόλπο τῆς Ναυπάκτου, καὶ ἀφοῦ ὅλοι εἶχαν συμφωνήσει μὲ τὴν τελικὴ ἀπόφαση σχετικὰ μὲ τὴν Κέρκυρα, ἀποφάσισε νὰ συγκαλέσῃ συμβούλιο στρατηγῶν κι ὅσων εἶχαν δικαίωμα ἀκροάσεως ἀπὸ αὐτόν. Καὶ παρ' ὅλο πού αὐτὸς εἶχε κατασταλάξει στὴν ἀπόφασή του καὶ δὲν σκεπτόταν νὰ τὴν ἀλλάξῃ, ἐν τούτοις θέλησε νὰ ἀκούσῃ τὴ γνώμη ὄλων, ὥστε ποτὲ νὰ μὴ χαρακτηρισθῆ ὑπερόπτης ἢ ἀπόκοτος. Γιατὶ ὑπῆρχαν οἱ ἐχθροὶ στὴ Ναῦπακτο μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις συγκεντρωμένες, κι ἀκόμα ἔλεγαν πὼς ὁ Οὐλουτζαλῆς εἶχε κατέβει στὴν Κορώνη μὲ τοὺς Ἄλγερινούς του.

Ἐλαβαν μέρος στὸ συμβούλιο ἐκτός ἀπὸ τὸν Μάρκο Ἀντώνιο, ὁ Βενιέρο, ὁ Μπαρμπαρίγο καὶ ὁ μέγας κομενταδόρος, ὁ στρατοπεδάρχης στρατηγὸς Ἀσκάνιο ντὲ λὰ Κόρνα, ὁ μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρούς, ὁ Ντόρια, ὁ Καρντόνα, οἱ πρίγκιπες τῆς Πάρμας καὶ τοῦ Οὐρμπίνο, ὁ Παῦλος Ἰορδάνης Οὐρσίνο, ὁ κόμης Πριέγκο, ὁ Δὼν Μιγκέλ ντὲ Μονκάντα καὶ μερικοὶ ἀκόμη. Πρέπει νὰ σημειωθῆ πὼς ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἄνδρες πού τὸ ἐπάγγελμα τους ἦταν τὰ ὄπλα καὶ σὲ πε-

ρίσταση και εύκαιρία τόσο μεγάλη να κερδίσουν — έστω και πεθανοντας — αιώνια δόξα, δέν υπήρχε ούτε ένας πού να μη φιλοδοξούσε να χτυπηθῆ με τόν έχθρο και κανείς δέν πίστευε λύση υπερβολικά τολμηρή τὸ να σπεύσει να τὸν συναντήση κι εἴτε πανίσχυρο εἴτε αδύναμο να τὸν αναγκάση να πολεμήση γιὰ να ὑπεραποιστῆ τὸν ἑαυτό του. Ἐν τούτοις υπήρξαν μερικοὶ πού πρότειναν ἐπιχειρήσεις ἀσήμαντες ὅπως μιὰ ἐπίθεση στὸ Σοποτό, στὸ Μάργκανο ἢ στὸ Νιόκαστρο. Καὶ ἄλλοι, ἔκαναν προτάσεις λιγώτερο ἐσφαλμένες, ὅπως ἦταν αὐτή, να ἐπιτεθοῦν στὸ Ναυαρίνο, με σκοπὸ να τραθήξουν τὴν τουρκικὴ ἀρμάδα σὲ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο καὶ να τὴν αναγκάσουν ἔτσι να βγῆ ἀπὸ τὸν κόλπο, ὅπου, σὲ περίπτωσι συγκρούσεως, θὰ βρισκόταν σὲ πλεονεκτικὴ θέση. Αὐτὲς ἦταν συμβουλές ἀπὸ ψυχὲς μικρὲς ἢ δειλές, πού τὶς βάσιζαν στὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Τούρκου, στὴν κατάστασι τῶν στρατιωτῶν του πού ἦταν κατωμένοι να πολεμοῦν καὶ να νικοῦν ἄγριοι καὶ ὑποταγμένοι σ' ἓναν μοναδικὸν ἄφεντη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ στρατὸς τοῦ Συνδέσμου ἀπαρτιζόταν ἀπὸ ἄνδρες διαφορετικῶν ἐθνοτήτων, νεοσὺλλεκτων στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, πού βρίσκονταν ἀναγκασμένοι να πολεμήσουν μακριὰ ἀπὸ τὰ χῶματά τους καὶ τὴ θάλασσά τους καὶ υπήρχε φόβος να ἐπαναληθῆ ἡ αἰσχύνη τῆς Τσέρμπας καὶ τῆς Πρέβεζας, καὶ να ἐκθέσουν στὸν ἔσχατο κίνδυνο τὴν τύχη τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, τῶν ὁποίων ἡ ἐλευθερία ἢ ἡ δουλεία κρεμόταν ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνάντησι. Ἄλλὰ ὁ Κολόνα, ὁ Μπαρμπαρίγο καὶ ὁ μαρκήσιος τῆς Σάντα Κρούς, ἄξιος τοῦ ἠρωϊκοῦ ὀνόματός του, καὶ κυρίως ὁ Χουὰν τῆς Αὐστρίας πού ἡ τὸλμη του τὸν ἐσπρωχνε να ἐνεργῆ με ἀνυπέρβλητη ὀξύνεια, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ χρέος γιὰ τὸ ὁποῖο βρίσκονταν ἐκεῖ καὶ πού δέν ἦταν να κάνουν ἀμφίβολη τὴ νίκη, ἀλλὰ ἀντίθετα να τὴν κερδίσουν με τὴν ἀνδρεία τους καὶ τὸ αἷμα τους, κατάφεραν να μεταδώσουν καὶ στοὺς ἄλλους τὴ φλόγα τους. Ἀπὸ ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ καὶ πέρα, αὐτὸ πού συζητήθηκε ἦταν ἂν θὰ ἔπρεπε να πᾶνε σὲ ἀναζήτησι τοῦ έχθρου, πού ἀπὸ τόσο κοντὰ τοὺς προκαλοῦσε ἢ ἂν θὰ ἦταν καλλίτερο να τὸν ἀκολουθήσουν ὡς τὸ ἀπώτατο ὄρια τῆς ἐπικράτειάς του. Με αὐτὴ τὴν ἀπόφασιν καὶ ἀφοῦ βρέθηκαν οἱ νάβες πού τὶς θεωροῦσαν χαμένες βασιζόμενοι στὴ βοήθειά τους καὶ κυρίως στὸ πυροβολικὸ πού αὐτὲς εἶχαν ἐπάνω τους, ἀπαραίτητο γιὰ κάθε ἐπιχείρησι στὴ στεριά, διέταξε ὁ Δὸν Χουὰν να σηκώσουν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ να μεταφέρουν στὶς γαλέρες πυροβόλα καὶ κανόνια με τὰ βλήματα καὶ τὰ ἀπαραίτητα πυρομαχικά. Πῆραν καὶ στρατὸ ἀπὸ τὸ νησὶ καὶ στὶς 29 ὀλόκληρη ἡ ἀρμάδα ἀπομακρύνθηκε δυὸ μίλια ἀπὸ τὸ φρούριο καὶ πῆγε να ἀγκυροβολήσῃ στοὺς μύλους τῆς Κέρκυρας, ἀπ' ὅπου ἔφυγε γιὰ τὸ Ὀτράντο ὁ δόκτωρ Μορκάτ, γενικὸς σύμβουλος τῆς ἀρμάδας με δυὸ γαλέρες, γιὰ να δώσῃ βιαστικὴ παραγγελία γιὰ κατασκευὴ καὶ συγκέντρωσι πολεμοφοδίων. Ἐκεῖνη τὴν νύχτα ἔφθασε μιὰ ἀπὸ τὶς φρεγάτες τοῦ Ζιλ ντὲ Ἄντραδα με τὴν εἰδῆσι τὴν ἐξακριβωμένην πιά, πῶς οἱ Τούρκοι βρίσκονται στὴ Ναύπακτο, σὲ κακὴ ὅμως κατάστασι κι ὄχι με ἀρκετὰ σκάφη, δέν ξεπερνοῦσαν τὸν ἀριθμὸ τῶν διακοσίων, κι ὁ στρατὸς τους εἶχε πολὺ μειωθῆ ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες καὶ τὶς ἐπιδρομές τοῦ περασμένου καλοκαιριοῦ. Στὶς 30 Σεπτεμβρίου ἀραξαν οἱ συμμαχικὲς μοῖρες στὴν Ἦγουμενίτσα, μεγάλο λιμάνι τῆς Ἠπείρου, προφυλαγμένο ἀπ' ὄλους τοὺς ἀνέμους. Ἐκεῖ σκέφθηκε ὁ Δὸν Χουὰν πῶς ἦταν κατάλληλο μέρος να ἐπιθεωρήσῃ ἓνα μέρος τῆς ἀρμάδας αὐτός, κι οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ τὰ ὑπόλοιπα. Οἱ γαλέρες βρέθηκαν σὲ ἐξαιρετικὴν κατάστασι καὶ πανέτοιμες γιὰ μάχη, με τὰ κανόνια καὶ τὰ ἄρκεβούζια πολὺ ἐπιδέξια, στὶς συνθηματικὲς ὁμοβροντίες. Φθάνοντας σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, μερικοὶ ἱστορικοὶ λένε πῶς ἐνῶ κανονικὰ ἔπρεπε ὁ Χουὰν Ἄντρεα Ντόρια να ἐπιθεωρήσῃ τὶς γαλέρες τῆς Βενετίας, ὁ στρατηγὸς Βενιέρο ἀρνήθηκε κατηγορηματικὰ κι ἀντὶ γι' αὐτὸν ἐπιθεώρησε ὁ μέγας Κομενταδόρος πού δέν ἦταν μαζί του προκατειλημένοι οἱ Ἐνετοί. Ὁργισμένος ὁ στρατηγὸς τῆς Δημοκρατίας μ' αὐτὸ τὸ γεγονός, ἀπὸ χαρακτῆρα πολὺ εὐερέθιστος, ξέσπασε τὴν ἐκδί-

κνή του σ' έναν αξιωματικό με τ' όνομα Μούθιο Τορτόνα που υπηρετούσε στα ιταλικά τάγματα. Η ιστορία είχε ξεκινήσει με μαλώματα για το πλήρωμα μιάς γαλέρας από τον Χάνδακα, όπου βρισκόταν ο αξιωματικός, από τότε που αναδιάρθρωθήκαν οι ένετικές γαλέρες. Αυτή τη γαλέρα θέλησε να την πάρη στην κατοχή του ο στρατηγός. Ο Μούθιο αρνήθηκε και η διαμάχη τελείωσε όταν ο Βενιέρο την πήρε δια της βίας και κρέμασε τον ίδιο στο κατάρτι της ναυαρχίδας του. Ο Δόν Χουάν θεώρησε την υπόθεση σαν κατάφωρη ύβρη και περιφρόνηση προς τον ίδιο, και έξωργιστηκε τόσο, που παραλίγο να επιβάλη στον Βενιέρο την ίδια τιμωρα. Τον αναχαίτισαν τα άσπρα του μαλλιά και τα παρακάλια των άλλων στρατηγών και μόνον τον τιμώρησε απαγορεύοντάς του να λαμβάνη μέρος πια στα συμβούλια. Τον αντικατέστησε ο Μπαρμπαρίγο με τη φρόνηση του οποίου ο Δόν Χουάν ήταν πολύ ικανοποιημένος. Αυτή η τιμωρία ήταν αρκετή για να επιβάλη σεβασμό στους Ένετους.

Από την Ήγουμενίτσα σήκωσε πανιά η άρμάδα στις 3 και την επομένη έφτασε στον Άσπρο Κάβο. Εκεί έφθασε ο Ζιλ ντε Άντράδα και έπιβεβαίωσε τα νέα που είχε στείλει προηγουμένως σχετικά με την κατάσταση των έχθρων στη Ναυπάκτο, ύπογραμμίζοντας πως σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχαν από τους Έλληνες, η νίκη θα ήταν αναμφισβήτητη. Άλλα άγνοούσε πως, αυτοί οι ίδιοι οι Έλληνες, έλεγαν στους κατασκόπους του Άλλη τα ίδια πράγματα για τη δική μας άρμάδα. Με τέτοιες ευνοϊκές ειδήσεις η άρμάδα μπήκε σε διάταξη μάχης και ταξίδεψε όλη τη νύχτα. Το πρωί της 5 του μηνός σηκώθηκε μιά όμιχλη που τους εμπόδιζε να διακρίνουν ο ένας τον άλλον. Άλλα όπως προχωρούσε η μέρα, βρέθηκαν στα νησιά της Κεφαλονιάς και περνώντας μέσα από το κανάλι που σχηματίζουν, άγκυροβόλησαν στο μεγαλύτερο από τα δυο τους, που κυρίως έχει το όνομα και τακτοποιήθηκαν στο λιμάνι Φισκάρδο. Ένω παρέμεναν εκεί, οι άνικνευτές έφεραν ένα μπρίκι που προερχόταν από τον Χάνδακα, που τους πληροφορήσε την κατάληψη της Άμμοχώστου και το τραγικό τέλος των υπερασπιστών της. Αυτές οι ειδήσεις λύπησαν βαθειά όλους και ιδιαίτερα τους Ένετους. Άλλα οι άνομιες του Μουσταφά ζύπνησαν στις καρδιές τους τον πόθο να εκδικηθούν τον ντροπισμένο και σκληρό θάνατο των συγγενών και συμπατριωτών τους. Φθάνοντας η νύχτα της 5 και την ώρα της τελευταίας βάρδιας εγκατέλειψε η άρμάδα το λιμάνι του Φισκάρδο και προχωρώντας κατάφερε να περάση το στενό που λεγόταν Κοιλιάδα της Άλεξάνδρειας. Δε στάθηκε δυνατόν να προχωρήσουν άλλο. Ο ενάντιος άνεμος και το σπρώξιμο των κυμάτων έκαναν μάταιη κάθε προσπάθεια.

Στις 7 Οκτωβρίου, δυο ώρες πριν ξημερώση, ο Δόν Χουάν νικώντας την αντίσταση των στοιχείων της φύσης, με μιά άκατανίκητη ψυχική δύναμη, προς γενική κατάπληξη, έδωσε το σύνθημα της εκκίνησης και ο ήλιος τους βρήκε κοντά στα νησιά Κουρτσολάρι, τα οποία στην πραγματικότητα είναι μάλλον μιά σειρά ύφαλα μπροστά στην άπέναντι ακτή. Οι άρχαίοι τα όνομαζαν Έκινάδες και τα είχαν προσωποποιήσει οι Έλληνες στον μύθο με τις νύμφες και τον Άχελωο ποταμό, που εκβάλλει εκεί κοντά. Έμπροσθοφυλακή πήγαινε ο Δόν Χουάν ντε Καρντόνα, επιθερώνοντας εκείνα τα κανάλια, μήπως υπάρχουν καράβια του έχθρου, ένω ο Χουάν Άντρεά περνούσε ήδη με τις γαλέρες του έναν κάβο για να μπή στον κόλπο της Ναυπάκτου. Τότε ο φύλακας που βρισκόταν ψηλά στο θωράκιο της Βασιλικής γαλέρας, φώναζε πως διακρίνει ένα καράβι και λίγο άργότερα με δυνατότερες φωνές άνάγγειλε πως φαινόταν πια όλόκληρη η τουρκική άρμάδα. Έπιβεβαιώθηκε η περιπόθητη είδηση κι από άλλους που άνέβηκαν στο θωράκιο, κι από τον Χουάν Άντρεά που τη διέκρινε από εκεί που βρισκόταν και οι άνικνευτές που είχε ο ίδιος στείλει. Χωρίς να περιμένει άλλο πια ο Δόν Χουάν έδωσε διαταγή να στρίψουν το δεξι ιστίο προς την πλώρη, να άνυψώσουν μιά ταινία στην κορφή του, να κρεμάσουν το λάβαρο του Συνδέσμου και να ρίξουν μιά όμοβρον-

τία που ήταν τὸ σύνθημα τῆς ἐναρξης τῆς μάχης. Ἀντιλάλησε ὁ κρότος μέσα στὶς σπιλιές τῶν βράχων καὶ συγκλόνησε ὅλες τὶς καρδιές. Ὅλα στράφηκαν πρὸς τὴν Βασιλικὴ γαλέρα καὶ βλέποντας πιά νὰ ἀνεμίζει τὸ Ἱερὸ Σύμβολο, ξέσπασαν σὲ γενικὸ πανηγύρι καὶ πολυθόρυβες κραυγές νίκης.

Πραγματικά, αὐτὸ που φαίνονταν στὸ βάθος, ἦταν ἡ ἐχθρική ἀρμάδα. Εἶχε βγῆ κι αὐτὴ τὴν προηγούμενη νύχτα ἀπὸ τὴ Ναύπακτο καὶ δὲν ἦταν μικρότερη ἢ ἐκπληξη καὶ ἡ χαρὰ καὶ ἐκεῖ, ὅταν ξεπροβάλλοντας ἀπὸ τὰ δύο κάστρα, που φυλάγουν τὴν εἴσοδο στὸν Κόλπο, διέκρινε καθαρὰ τὶς γαλέρες τῆς δικῆς μας προφυλακῆς. Οἱ Τούρκοι ὅσο καιρὸ εἶχαν παραμείνει στὴ Ναύπακτο, εἶχαν αὐξήσει τὶς δυνάμεις τους σὲ περισσότερο ἀπὸ εἰκοσιτέσσερες χιλιάδες στρατιῶτες καὶ κωπηλάτες παρμένους ἀπὸ τὸ Μωριά, μὲ ἀνανεωμένο πυροβολικὸ καὶ ἀφθονία προμηθειῶν καὶ πυρομαχικῶν. Δὲν ἦταν λιγώτεροι ἀπὸ ἑκατὸν εἰκοσι χιλιάδες ἄνδρες, διακόσιες σαράντα πέντε γαλέρες που πολλές εἶχαν εἰκοσιοκτῶ ἕως τριάντα μπάνκους, ἔβδομηντα γαλεότες, πολλές φούστες κι ἄλλα εἶδη σκαφῶν. Ὁ Καρακός, ἀλκάδης ἀπὸ τὴ Βελὸνη καὶ κουρσάρος μὲ μεγάλη φήμη, μεταμφιεσμένος σὲ ψαρά, εἶχε ξεμακρύνει μὲ μιὰ βάρκα μέχρι τὴν Ἡγουμένισσα. Μὲ πολλὴν ἔπαρση θέλησε νὰ κἀνὴ ἀναγνώριση. Ἐκεῖ, εἴτε γιατί δὲ φαίνονταν ὅλες οἱ γαλέρες ἢ γιατί λάθεψε στὸ λογαριασμό, ἢ τελικά, ὅπως βεβαιώνουν ἄλλοι, γιὰ νὰ μὴν φοβήσῃ τοὺς δικούς του, παρουσίασε στὸν Πασᾶ πολὺ μικρότερο τὸν ἀριθμὸ τῶν καραβιῶν μας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Ἀλῆς, κύριος μιᾶς τόσο καλὰ προετοιμασμένης ἀρμάδας, συνοδευόμενος ἀπὸ στρατηγούς διακεκριμένους ἀπὸ τὴν πιὸ διαλεχτὴ τᾶξη τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατοκίας καὶ κακὰ πληροφορημένος σχετικὰ μὲ τὴν ἀξία καὶ τὸν ἀριθμὸ τῆς δικῆς μας ἀρμάδας, δὲν ἦταν παράξενο που ὑποσχόταν στὸν ἑαυτὸ του καὶ πρόλεγε καὶ στοὺς ἄλλους τὸν μελλοντικὸ θρίαμβο τοῦ λαθάρου τους καὶ τὸ ἀναμφισβήτητο ὅσο καὶ αἰματηρὸ τέλος τῶν ἐχθρῶν τους.

Μὲ τὴν ἴδια ἀποφασιστικὴτητα λοιπὸν ἀναζητοῦσαν ὁ ἓνας στὸν ἄλλον, ὁ Δὸν Χουάν καὶ ὁ Ἀλῆ. Μόνο που τώρα, λιγώτερες ἐλπίδες τοὺς ἔδιναν οἱ δικοὶ τους γιὰ τὸ λάθος που ὁ ἀντίπαλός τους ἐπρόκειτο νὰ διαπράξῃ. Μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ διαφωνοῦσαν καὶ οἱ δύο μὲ τὶς γνώμες μερικῶν ἀπὸ τὸ συμβούλιό τους. Ὁ Ντόρια καὶ ὁ Ἀσκάνιο ντὲ λά Κόρνα παρουσίαζαν στὸν ἀρχηγὸ τους τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ἀναμέτρησης, τὸ ἀδύνατο τῆς υποχώρησης κι ἓνα σωρὸ περιπτώσεις που θὰ μπορούσαν νὰ δυσχεράνουν τὴν τωρινὴ εὐκαιρία. Ἦταν συνειδήσεις ἀνδρῶν συνηθισμένων νὰ μὴν ἀναλαμβάνουν ποτὲ ἀμφίβολες ἐπιχειρήσεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἐπίσης ὁ Οὐλουτζαλῆς καὶ ὁ Περτέβ πασᾶς, ὑπερβολικὰ συντηρητικοί, προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τὸν Ἀλῆ ὅτι ἐκτίθεται σὲ φοβερὸ κίνδυνο, ἀρνούμενοι πῶς ἦταν ἀμελητέα, ὅπως ἄλλοι τὸν διαβεβαίωναν, μιὰ ἀρμάδα που τὴν ἀποτελοῦσαν δυὸ ἔθνη ὑπερδύναμα καὶ που τὴν διοικοῦσε τόσο ἀποφασιστικὰ ἓνας ἀδελφός τοῦ Καθολικοῦ Βασιλέα. Ὁ Σιρόκος, ἀντιβασιλέας τῆς Ἀλεξάνδρειας, πῶς μὲσα του ἡ ἀνδρεία συναγωνιζόταν τὴ φρόνηση ἐπίσης, ἀποδοκίμαζε τὴν πρόθεση τοῦ Πασᾶ, γιατί πίστευε πῶς μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κύπρου καὶ τὴν ἔνδοξη ἐκστρατεία στὴν Ἀλβανία, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποθλέπουν μόνο στὴ διατήρηση αὐτῶν τῶν κατακτήσεών τους καὶ τῆς φήμης τους χωρὶς νὰ τὶς διακινδυνεύουν μὲ τούτη τὴν ἀμφίβολη ἐπιχείρηση. Ἀλλὰ ὁ Ἀλῆ καθὼς καὶ ὁ Δὸν Χουάν, ὑπάκουε στὴ φωνὴ τῆς θείας Πρόνοιας, που ὅπως εἶχε σπρώξει τὸν ἓναν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Κεφαλλονία, που λογάριαζε νὰ τὸν αἰφνιδιάσῃ ὁ ἐχθρός του, ἔτσι εἶχε σκοτίσει τὴ σκέψη τοῦ Τούρκου, ὥστε νὰ μὴν μπορέσῃ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν καταστροφὴ που τὸν ἀπειλοῦσε.

Ὅταν ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμός, που εἶχε κυριεύσει τοὺς στρατιῶτες μας κατὰθίσει καὶ μπόρεσαν νὰ παρατηρήσουν ἀπὸ κοντὰ πιά, τὸν τρομερὸ ἐξοπλισμὸ τῆς τουρκικῆς ἀρμάδας, λέγεται πῶς δὲν ἦταν οἱ πιὸ δοκιμασμένοι στὸν πόλεμο,

με την πείρα που είχαν των κινδύνων, εκείνοι που λιγώτερο λογάριαζαν πιά του-
το τον αντίπαλο. Για τον Βενιέρο, λένε, πώς ενώ τόσο είχε θελήσει τούτη την
αναμέτρηση, τώρα φαινόταν δισταχτικός και κάπως φοβισμένος ως προς το τελικό
αποτέλεσμα. Ίσως η ανάμνηση των όσων είχαν προηγηθῆ τον έκανε να μετα-
νοιών και να δυστροπῆ. Γιατί στην όψη ενός γέροντα τί άλλο θα μπορούσε να
διακρίνει κανείς παρά θλίψη και συντριβή. Έν τούτοις, αργότερα κατά τη μάχη,
υπήρξε παράδειγμα άτρωμίας, ακόμα και για τους πιό γενναίους νέους και έτυχε,
όπως θα δοῦμε, επαίνων και διακρίσεων που πολλοί θα ζήλευαν.

Κατευθύνθηκαν προς τη Βασιλική ναυαρχίδα όλοι οί στρατηγοί για να δοῦν
πιά ἦταν ἡ τελική απόφαση του Δόν Χουάν τῆς Αὐστρίας. Μερικοί από αυτούς,
αἷσιοι τῆς ἐμπιστοσύνης βέβαια του Βασιλέα Φιλίππου, όχι γιατί τους ἔλειπε τὸ ὑ-
ψηλό φρόνημα, ἀλλὰ μάλλον ἀπὸ ὑπερβολικό συντηρητισμὸ συμβούλεψαν τὸν
Πρίγκιπα πὼς σωστὸ θὰ ἦταν νὰ ἀποσυρθοῦν και νὰ μὴν ἐπιδοθοῦν σὲ ἐπιχείρηση
ποὺ ἔκλεινε τόσους κινδύνους. «Κύριοι», τοὺς ἀντίκοψε αὐτὸς με ἡρωικὴ ψυχὴ,
«τώρα δὲν εἶναι ὥρα γιὰ συμβουλές, ἀλλὰ γιὰ ἀγῶνες» και τοὺς ἔδωσε τὶς ἀπα-
ραιίτητες κατευθύνσεις.

Σὲ συνέχεια, κάλεσε τὸν Δόν Λουίς ντὲ Κόρντοβα και τὸν γραμματέα Σότο
και μαζί τους πήδισε σὲ μιὰ ταχύτατη φρεγάτα, φορώντας μόνον τὸ περιτραχί-
λιο τῆς πανοπλίας, κατὰ τὸν γερμανικὸ τρόπο και πῆγε νὰ ἐπιβλέψῃ τὴν διευ-
θέτηση και τὴν τελικὴ τακτοποίηση τῆς δεξιᾶς πτέρυγας, ἀφοῦ προηγουμένως ἔ-
δωσε ἐντολὴ στὸν κομενταδόρο Ρεκένσες νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀριστερὴ.

Ἄπυθνε στὸν Βενιέρο μερικὲς εὐγενικὲς φράσεις και πέρασε, μιὰ πρὸς
μιὰ, ἀπ' ὅλες τὶς γαλέρες. Μὲ φωνὴ δυνατὴ και ἡμροφη ὄψη, ἀναμμένη ἀπὸ χαρὰ
και ἐνθουσιασμὸ: «Σήμερα εἶναι ἡ μέρα ποὺ θὰ ἐκδικηθεῖτε γιὰ τὶς προσβολές»,
ἔλεγε στοὺς Ἑνετοὺς. «Στὰ χέρια σας κρατᾶτε τὴ γιατριά τῆς δυστυχίας σας. Μὲ
ὄρμη και μὲ ὄργη νὰ ἀνεμίσουν τὰ σπαθία σας». Κοιτώντας τοὺς Ἴσπανοὺς ἔ-
λεγε: «Παιδιά, ἤρθαμε γιὰ νὰ πεθάνουμε. Θὰ νικήσουμε, ἂν ὁ οὐρανὸς ἔτσι ἐχει
ὀρίσει. Μὴ δώσετε τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς ρωτήσῃ ὁ ἐχθρὸς μὲ βέβηλη αὐθάδεια
«ποῦ εἶναι ὁ Θεὸς σας;». Νὰ πολεμήσετε στὸ ἅγιο ὄνομά Του, γιατί εἴτε νεκροὶ
εἴτε νικητὲς, ἀνήκετε στὴν ἀθανασία». Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ποὺ φλέγονταν ἀπὸ
ἀγάπη και πνοή, ὅλες οἱ καρδιές κι ὅσοι ἀκόμα τὸν ἔβλεπαν σὰν ἐχθρό, ἔτρεξαν
νὰ τὸν ἀγκαλιάσουν σὰν ἀδέλφια κι ἀκόμη κι οἱ πιό δειλοὶ ἐννοίωσαν κι ὅλας ἥρωες
κι ὅλοι ἀνυπομονοῦσαν νὰρθῆ ἡ στιγμή τῆς ἀναμέτρησης με τοὺς ἀντιπάλους.

Ἦταν ἐκπληκτικὴ ἡ ταχύτητα και ὁ ἐνθουσιασμὸς ποὺ ὅλοι ἔδειχναν στὴ δου-
λειά τους, ἄλλοι καθαρίζοντας τὸν τόπο στὰ καταστρώματα κι ἄλλοι ἐτοιμάζον-
τας τὸν ἐπλισμὸ τῶν καραβιῶν. Ἄλλοῦ διῶρθωναν τὶς πρύμνες κι' ἄλλοῦ λευτέ-
ρωναν τοὺς χριστιανοὺς καταδίκους, ὥστε ἀρπάζοντας τὰ ὄπλα, νὰ γίνουν αἷσιοι
τῆς λευτεριάς τους. Κι ἐνῶ οἱ στρατιῶτες ἐτοίμαζαν τὰ ἀρκεβούζια, τὰ μουσκέ-
τα, τὰ δόρατα, τὶς λόγχες, τὰ πελέκια, τὰ ρόπαλα και τὰ σπαθία, οἱ πυροβολητὲς
τοποθετοῦσαν και γέμιζαν τὰ κανόνια τους. Οἱ μουσικοὶ δοκίμαζαν τὰ ὄργανά
τους, τύπανα, αὐλοὺς, σάλπιγγες και κλαρίνα. Οἱ ἀρμόδιοι στὶς προμήθειες και
τὰ πυρομαχικὰ τοποθετοῦσαν σὲ μιὰ μεριά τὴν πυρίτιδα, τὶς μπάλες και τὰ πυρο-
τεχνήματα, και πιὸ πέρα ψωμί, νερό, κρασί, τυρὶ κι ὄ, τι ἄλλο θὰ χρειζόταν γιὰ νὰ
ἀναζωογονήσῃ και νὰ δροσίσῃ τοὺς μαχητὲς. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἔβαζαν τὶς πανοπλί-
ες τους, οἱ ἱερεῖς ποὺ ἀκολουθοῦσαν σὰν πνευματικοὶ συμπαραστάτες τριγυρ-
νοῦσαν και προέτρεπαν τοὺς ἀγωνιστὲς, οἱ κωπηλάτες ἀπασοκλημένοι με τὶς μα-
νοῦβρες και οἱ κυβερνήτες, οἱ τιμονιέρηδες και οἱ πιλότοι πρόσεχαν νὰ προχω-
ροῦν οἱ γαλέρες με τάξη διατηρώντας τὴ γραμμὴ και τὶς ἀποστάσεις ποὺ ἔπρεπε.

Μὲ τὴν ἴδια ἀδημονία προχωροῦσε κι ὁ Ἄλῆς, ἂν και χωρὶς μεγάλῃ προετοι-
μασία κι ἀδιαφορώντας γιὰ λεπτομέρειες, ἀφοῦ πίστευε πὼς πάει ἐνάντια σὲ μιὰ
ἀρμάδα ποὺ θὰ τὴν διέλυε με τὴν πρώτη κρούση. Γιατὶ μεγάλο μέρος τῆς ἀρμά-

δας μας έκρυβαν κάποιοι βράχοι, πού υπήρχαν στις άκτές, κι ό Τουρκός έβλεπε μόνον τό κέντρο και τή δεξιά πτέρυγα. "Όταν όμως βγήκε στ' άνοιχτά, είδοποιμένος κι από τους θωρακίτες πού βρίσκονταν ψηλά στο κατάρτι, ανακάλυψε σ' όλο τό μεγαλείο του όλόκληρο τό μέτωπό μας με τήν ώραία του διάταξη ν' άπλώνεται, κι άπόμεινε γεμάτος κατάπληξη και σύγχυση, έξωρωγισμένος με τήν άπάτη του Καρακούς. Παρ' όλα αυτά, καταλάβαινε πώς ήταν πιά αδύνατον νά υπαναχωρήσει, και πώς τώρα πια ήταν άναγκασμένος νά παιζει τοϋτο τό άβέβαιο παιχνίδι πού θα έκρινε και τήν τύχη του.

Άπό τήν άλλη μεριά, κι ό Δόν Χουάν, βρέθηκε μπροστά στον έχθρό και μπόρεσε νά έκτιμήσει τήν έκταση τών δυνάμεών του και νά διαπιστώσει πόσο άνακριβής ήταν ή πληροφορία για τήν άποχώρηση του Ούλουτζαλή και μέσα του για μία στιγμή έννοιωσε άνησυχία για τήν δοκιμασία στην όποία εξέθετε τήν υπόληψη και τήν στρατιά του. "Άφησε τή ματιά στην άπέραντη θάλασσα πού όλόγυρα άπλωνόταν. Μπροστά ό κόλπος τής Ναυπάκτου, τριγυρισμένος από τις έκτεταμένες στεριές του Μωριά και τής ήπειρωτικής Έλλάδας, σχεδόν κλειστός από τις μυτερές άκρες πού σχημάτιζαν κι οι δύο άκτές. Στα δεξιά, τά νερά και τό νησί τής Ζακύνθου, στο βάθος. Στην αντίθετη πλευρά, από τήν τραμουντάνα, ή άκτή τής άρχαίας Αίτωλίας και από πίσω, τά νησιά τής Κεφαλλονιάς και τής "Άγια Μαύρας, πού μετωνομάστηκε άργότερα σέ Λευκάδα. Αυτό τό όνομα του θύμισε τόν θρίαμβο τής Δύσης, τήν έγκατάλειψη στο "Άκτιο του Μάρκο Άντωνίο και τήν καταστροφή στην Ιπρέβεζα, όπου συντριμμένοι και σκορπισμένοι κατέφυγαν οι Ίσπανοί και οι Ένετοί. "Άλλά στις φλέβες του κυλούσε τό αίμα του Καραόλου του V. "Όρθώθηκαν στην φαντασία του οι μνήμες τών άθλων του. Στηρίζοντας τις έλπίδες του στο Θεό και τά μάτια στο Σταυρωμένο, πού πάντα είχε μαζί του, έστειλε στον ουρανό προκαταβολικά εύχαριστία για τόν θρίαμβο πού περίμενε.

Και ό ουρανός, φαίνεται πώς, από κείνη κιόλας τή στιγμή, άρχισε νά δείχνεται εύνοϊκός, γιατί σταμάτησε μονομιάς τόν κυμματισμό κι ή θάλασσα άπόμεινε άπόλυτα ήρεμη. Και ό άνεμος, πού μέχρι τότε στάθηκε για τήν άρμάδα μας ενάντιος, γύρισε ξαφνικά ενάντια στις πλώρες του έχερου. Αυτό βοήθησε πάρα πολύ τους χριστιανούς και τους επέτρεψε νά μπουν σέ τάξη σύντομα και νά νοιώσουν άκόμα περισσότερο αισιόδοξοι, ένω οι Τουρκοί είχαν νά μαινάρουν τά πανιά, πράγμα πού τους άνάγκασε νά άποσυνταχθούν και νά χάσουν πολύτιμο χρόνο.

Ευτυχής πια από αυτή τή μεταστροφή τής τύχης ό Δόν Χουάν έστειλε φρεγάτες άνιχνευτικές στον Μπαρμπαρίγο και τόν Χουάν Άντρες με τήν έντολή νά βγάλουν τις γαλέτσες από κεί όπου τις είχαν τοποθετήσει. "Ο ίδιος πήγε σέ άναζήτηση τών δυό πού θα έπρεπε νά μπουν μπροστά στην μοίρα κρούσεως, βοηθώντας τις νά ρυμουλκηθούν με τέσσερεις γαλέρες, ώστε νά τοποθετηθούν στις άπαιτούμενες άποστάσεις, όσο πιό γρήγορα γινόταν. Διέταξε νά κοπή τό έμβολο τής Βασιλικής γαλέρας του, και όλων τών άλλων, πράξη πολύ σωστή όπως άργότερα άποδείχτηκε. Κι άφου πρώτα ξεφόρτωσαν τή ναυαρχίδα για νά ύπάρχει άπλετος χώρος για τά άρματα, άνέθεσε τή διοίκηση και τήν άμυνα του κέντρου στον Ζιλ ντέ Άντράδα, τόν τομέα τής πλώρης στον Πέδρο Φραντσίσκο Ντόρια, τις κουπαστές στους στρατοπεδάρχες Δόν Λόπε ντέ Φιγκερόα και τόν Δόν Μιγκέλ ντέ Μονκλόα, και τους καστιλιάνους Άντρες ντέ Σαλασάρ και Άντρες ντέ Μέσα. Τή διεύθυνση πυρός τήν άνέθεσε στον Δόν Πέδρο Σαπάτα, τις λέμβους στον Δόν Λουίς Καρίγιο και τόν τομέα τής πρύμνης στους Δόν Μπερναντίνο ντέ Καρντένας, Δόν Ροντρίγο ντέ Μεν - ντόσα, Δόν Λουίς ντέ Καρντόνα, Δόν Λουίς ντέ Κόρντοβα, Δόν Χουάν ντέ Γκουσμάν, Δόν Φελίπε ντέ Έρέντια, Ρουί Ντίας ντέ Μεν - ντόσα και σέ πολλούς άλλους ίππότες και στρατιωτικούς, πού όλιο θα βρίσκονταν κάτω από τις διαταγές του ναυάρχου τής ίδιας τής Βασιλικής γαλέρας Χουάν Βάσκες Κορονάδο. Πλησίαζαν πια ή μία τήν άλλη, οι δύο άρμάδες, του

Τούρκου κάπως πιό όργα και με τή βοήθεια τών κουπιών, όταν άκούστηκε από τήν πλευρά του ό πρώτος κανονιοβολισμός. Ό Δόν Χουάν κατάλαβε πώς αυτό ήταν τό σύνθημα πού του έστελνε ό Άλής και διέταξε νά άπαντήσει ή ίδια ή Βασιλική ναυαρχίδα με έναν άλλο κανονιοβολισμό, σέ ένδειξη ότι δέχονται τήν πρόσκληση σέ μάχη. Ύστερα από λίγο επανέλαβε τή βολή ό Τούρκος και ή δική μας Βασιλική του άπάντησε με άλλη. Τελειώς πιά ώπλισμένους ό Δόν Χουάν με τήν πανοπλία του και όλα του τά όπλα, στάθηκε περιχαρής στήν πλήρη τής γαλέρας του και διέταξε τούς τυμπανιστές και τά κλαρίνα νά δώσουν τό σήμα τής έναρξης τής μάχης. Στο άκουσμα αυτό, όλοι οι άνδρες στις γαλέρες, άκολουθώντας τό παράδειγμα του άρχηγού τους, γονάτισαν νά δεηθούν, σκύβοντας εύλαβικά και δέχτηκαν άλλη μιá φορά μιá καθολική άφεση άμαρτιών από τούς ιερωμένους πού ύπήρχαν στις γαλέρες.

Οί μοίρες, με μικρές διαφορές, είχαν άκολουθήσει τήν ίδια διάταξη με αυτή του ναυτικού: μπροστά, με καθήκοντα έμπροσθοφυλακής, πήγαιναν οι έξη γαλεάτσες τών Ένετών. Πίσω, σέ μιá γραμμή, οι δυό πτέρυγες ή κέρα με τήν μοίρα κρούσεως, καλύπτοντας μιá έκταση μεγαλύτερη από τρία μίλια. Για όπισθοφυλακή ύπήρχε ή μοίρα έφεδρίας υπό τόν μαρκήσιο τής Σάντα Κρους, ό όποιος, έχοντας καθυστερήσει για τήν άναγνώριση ενός καραβιού πού είχε διακρίνει μακριά, και για νά συγκεντρώση κάτι γαλέρες πού είχαν ξεμείνει πίσω, έρχόταν πάνω στήν ώρα πετώντας νά πάρη τή θέση του. Οί νάβες, καθώς δεν είχαν κουπιά, δεν μόρρεσαν νά άκολουθήσουν τις γαλέρες, κι έμειναν πίσω σέ άρκετή άπόσταση, χωρίς νά μπορέσουν νά πάρουν μέρος στή μάχη.

Σχηματισμένη πιá ή άριστερή πτέρυγα βρισκόταν προς τό μέρος τής στεριάς, έχοντας μπροστά τις δυό γαλεάτσες τών Μπραγκαντινών, αυτήν του Άμβρόσιου προς τήν άκτή και του Άντώνιο προς τό κέντρο. Οί γαλέρες αυτής τής μοίρας άνέρχονταν στις έξήντα τρεις και βρισκονταν κάτω από τις διαταγές του Αύγουστη Μπαρμπαρίγο, πού ή ναυαρχίδα του ήταν ή πρώτη από τήν πλευρά τής στεριάς, άκολουθούσε μετά ή του Άντόνιο Κανάλε, κι άνάμεσα στις άλλες ήταν κι οι γαλέρες του Άντρέα και του Γιώργη Μπαρμπαρίγο, του Φραντσίσκο Σέν, του Άντρέα Κορνάρο, του Βικέντιου Κουίρίνι, του Φραντσίσκο Μολίν, του Άντόνιο Πιόανι, του Χουάν Κονταρίνι, του Όνούφριου Τζουστινιάνο και του Νικόλα Λομέλιου. Τή γαλέρα του Ποντίφηκα τήν κυβερνούσε ό Φάμπιο Βαλεριάτι. Τις γαλέρες τής Νεάπολης τις κυβερνούσαν οι Ότοά ντέ Ρικάλντε, ό Χουάν ντέ Λά Κουέβα, ό Γκαρθία ντέ Βενγκάρα, ό Μονσεράτε Γκαρντιόλα, ό Μιγκέλ ντέ Κέβεδο και ό Κριστομπαλ ντέ Μουνγκία και ύπήρχε ακόμα και ή γαλέρα Φορτούνα και ή Μαρκησία του Χουάν Άντρέα. Τήν άριστερή πτέρυγα τήν εκλείνει, από τήν πλευρά του πελάγου, ό Μάρκος Κουίρίνι με τήν ναυαρχίδα του.

Στήν μοίρα κρούσεως, πού τήν αποτελούσαν επίσης έξήντα τρεις γαλέρες, τό άριστερό δίκτυο τό σχημάτιζαν οι πρώτες από κείνη τήν πλευρά και ήταν ή ναυαρχίδα τών Λομελίνων, ή ναυαρχίδα του Βεντινέλι Σάουλι, ή «Προστάτιδα τής Γένοβας» και μετά οι πιό ξεχωριστές πού πρέπει νά αναφερθούν: ή ναυαρχίδα του Μάρι, ή «Ροκαφούγια», ή «Γκρανάδα» και ό «Άγιος Φραγκίσκος» τής Ίσπανίας, ή ναυαρχίδα του Ζιλ ντέ Άντράδα, ή «Πέρλα» του Ντόρια και ή Ναυαρχίδα τής Γένοβας με τόν κυβερνήτη της Έκτορα Σπίνολα και τόν Πρίγκιπα τής Πάρμας. Στο κέντρο διακρίνονταν πρώτα ή ναυαρχίδα τής Βενετίας με τόν στρατηγό Βενιέρο, στή μέση ή Βασιλική του Δόν Χουάν τής Αύστρίας και στήν πρύμνη της ή «Προστάτιδα» και ή ναυαρχίδα του μεγάλου Κομενταδόρου. Στα δεξιά τής Βασιλικής, βρισκόταν ή ναυαρχίδα του Ποντίφηκα με τόν Μάρκο Άντώνιο Κολόνα και με τήν ίδια σειρά, άνάμεσα στις άλλες, άναφέρω τήν ναυαρχίδα τής Σαβοΐας, τήν «Προστάτιδα» και τή «Βικτωρία» του Χουάν Άντρέα, τήν «Λούνα» τής

Ίσπανίας, τὴν «Χιγκέρα», τὸν («Ἅγιο Γεώργιο») καὶ τὴν «Προστάτιδα τῆς Νεάπολης», τὴ ναυαρχίδα τοῦ Γκριμάλντι, τὸν («Ἅγιο Πέτρο») καὶ τὸν («Ἅγιο Ἰωάννη») τῆς Μάλτας καὶ τὴν ναυαρχίδα τους ποὺ ἦταν καὶ ἡ τελευταία ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Μεσοήνας. Ὁ Φραντσέσκο Ντουόντο, κυβερνήτης στὶς γαλεάτσες, βρισκόταν στὴ δεξιὰ πλευρὰ, ἐνῶ στὴν ἀριστερὴ ἦταν ὁ Ἄντρέα ντὲ Πεσάρο.

Στὴ δεξιὰ πτέρυγα, κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ Χουὰν Ἄντρέα Ντόρια, ἀνῆκαν ἐξήντα τέσσερις γαλέρες. Πρῶτη ἀπ' ὅλες ἦταν ἡ ναυαρχίδα τῆς Σικελίας μὲ τὸν Δὸν Χουὰν ντὲ Καρντόνα, ἡ «Πιαμοντέσα» τῆς Σαβοΐας, ἡ ναυαρχίδα τοῦ Νικόλα Ντόρια ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ Παντόλφο Πολίντορο. Ἀκολουθοῦσαν μερικὲς ἐνετικές, ἡ δύο προστάτιδες τοῦ Γκριμάλντι καὶ τοῦ Μάρι, ἡ «Μαργαρίτα» τῆς Σαβοΐας, ἡ Φορτούνα καὶ ἡ «Ἐσπεράντσα» τῆς Νεάπολης μὲ καπετάνιους τὸν Ντιέγκο ντὲ Μεντράνο καὶ Πέντρο ντὲλ Μπουστο ἀντίστοιχα, ἡ «Φούρια» καὶ ἡ προστάτιδα τοῦ Λομελίν, ἡ Μπαστάρντα καὶ ἡ ναυαρχίδα τοῦ Νεγκρόν, ἡ προστάτιδα τοῦ Νικόλα Ντόρια, δύο γαλέρες τοῦ Ποντίφηκα, ὁ «Ἅγιος Ἰωάννης» καὶ ἡ Σάντα Μαρία καὶ τέλος ὁ Νικόλαος Ἰμπεριάς μὲ τὴν «Ντονοέλα» τοῦ Ντόρια καὶ τὴν Ναυαρχίδα του ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ ἴδιος καὶ βρισκόταν τελευταία στὴ γραμμὴ. Οἱ δύο γαλεάτσες ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν σ' αὐτὴ τὴν πτέρυγα, εἶχαν καπετάνιους τὸν Ἰάκωβο Γκουόρο καὶ τὸν Πέτρο Πισάνι.

Ἡ μοίρα ἐφεδρείας ἀριθμοῦσε τριανταπέντε γαλέρες, ὄντι γιὰ τριανταοχτώ, γιὰτὶ δύο εἶχαν φύγει γιὰ τὸ Ὁτράντο κατὰ διαταγὴ τοῦ Δὸν Χουὰν καὶ μιὰ ἐνετικὴ ἀποχώρησε γιὰτὶ δὲν θέλησε νὰ πάρῃ μέρος στὴ μάχη. Στὴν κορφή τῆς βρισκόταν ὁ («Ἅγιος Ἰωάννης») τῆς Σικελίας καὶ ἡ «Μπασάνια». Ὁ Δὸν Ἀλόνσο ντὲ Μπασάν, ἀδελφὸς τοῦ Μαρκκσιου τῆς Σάντα Κρούς, βρισκόταν στὸν («Ἄγγελο») τῆς Νεάπολης, ἡ Ναυαρχίδα στὸ κέντρο μὲ τὸν στρατηγὸ καὶ στὴν ἄλλη ἄκρη ἡ ναυαρχίδα τοῦ Χουὰν Βάσκες Κορονάδο, ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ Δὸν Ἀντώνιο Κορονάδο, καὶ ἡ «Πατρόνα» καὶ ἡ «Σερένα» ποὺ ἀνῆκαν στὸν Πάπα.

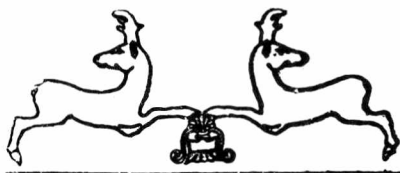
Ἡ ἀρμάδα τοῦ Ἄλῃ, πιὸ πολυάριθμη ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Συνδέσμου, κατελάμβανε μεγαλύτερη ἔκταση καθὼς ἀπλωνόταν σὲ συνεχῆ γραμμὴ καὶ πρόσφερε ἓνα ὠραῖο θέαμα μὲ τὰ δύο ἄκρα τῆς κεκλιμένα, ὥστε νὰ σχηματίζεται μιὰ τέλεια ἡμισέληνος. Βλέποντάς μας θαύμασαν τὴν διάταξή μας ποὺ ὀπωσδήποτε τὴν ἤξεραν κι ἀπὸ τὴν Πρέβεζα. Γνωρίζοντας ὁ Πασᾶς τὸν κίνδυνο στὸν ὁποῖο ἐξετίθετο, χώρισε κι αὐτὸς τὶς γαλέρες του σὲ τρία σώματα, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς πλευσέως. Ἀνέθεσε τὴν ἀρχηγία τοῦ δεξιοῦ στὸν Μεχμέτ Σιρόκο, ἀντιβασιλέα τῆς Ἀλεξάνδρειας. Τὸ ἀποτελοῦσαν πενήντα πέντε γαλέρες. Ὁ ἴδιος μαζὶ μὲ τὸν Περτέφ - πασᾶ κι ἄλλους γενναίους κι ἐμπειροπόλεμους στρατιωτικὸς κράτησε τὴ μοίρα κρούσεως ἀπὸ ἐννενήντα ἕξι γαλέρες καὶ γαλεόνια καὶ στὸ ἀριστερὸ ὦμα ἀπὸ ἐννενήντα τρεῖς γαλέρες, ἔβαλε τὸν Οὐλουτζαλί μὲ τὸν μεγαλύτερο ἀριθμὸ μπαρμπερίνων κουρσάρων.

Ξεχώρισε ἐπίσης ἓναν ἀριθμὸ ἀπὸ φοῦστες κι ἄλλα ἐλαφρὰ σκάφη, ποὺ ἂν δὲν συκροτοῦσαν πραγματικὸ ἐφεδρικό ὦμα, θὰ πρόσφεραν σημαντικὴ βοήθεια, ἐνισχύοντας τὰ σημεία ποὺ θὰ βροκονταν σὲ μεγαλύτερη ἀνάγκη. Καθὼς τὸν χαρακτήριζε προσήνεια καὶ ἀνθρωπιά, ἀπευθύνθηκε πρὸς τοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους ποὺ βρισκόταν ὡς κωπηλάτες στὴ γαλέρα του καὶ τοὺς εἶπε: «Πράγματι σήμερα εἶναι ἡ μέρα σας. Ὁ Θεὸς σᾶς τὴν προσφέρει. Ἄλλὰ νὰ εἶστε βέβαιοι πὼς ἂν σήμερα νικήσω θὰ σᾶς χαρίσω τὴ λευτεριά σας. Γι' αὐτὸ νὰ πράξετε τὸ καθῆκον σας καθὼς ὀφείλετε ἀπέναντί μου».

Μὲ τὶς προθέσεις ποὺ καὶ οἱ δύο ἀρμάδες προχωροῦσαν καὶ μὲ τὴν ἀδημονία ποὺ κάθε μιὰ πάσχιζε νὰ προλάβῃ τὸν ἀντίπαλο, ἡ σύγκρουση ἦταν πιὰ ἀνα-

πόφευκτη. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σκαφῶν καὶ τῶν πολεμιστῶν, ἡ ἀποφασιστικότητα τῶν ἀρχιστρατῆγων καὶ ἡ φλογερὴ ὀρμητικότητα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν δὲ ἄφηναν καμμιά ἀμφιβολία γιὰ τὸ ὅτι ἡ πάλη θὰ ἦταν τρομερὴ. Σὲ τέτοιον ὑπέρτατο κίνδυνο κανεὶς δὲν σκεπτόταν τὸν ἑαυτοῦ, κι οὔτε ἀναλογίζονταν ἄλλο τίποτα ἐκτὸς ἀπὸ περασμένες προσβολές καὶ μιὰ ἐλπίδα εἶχαν: νὰ ἐκδικηθοῦν γι αὐτές σὲ τούτη τὴν εὐκαιρία. Βρυχῶνταν τὰ κύματα καθὼς πηγαινοέρχονταν καὶ στριφογύριζαν σὰν νὰ ἀπειλοῦσαν νὰ θάψουν στὸν κόρφο τους ὅποιον θὰ τολμοῦσε νὰ διεκδικήσῃ τὴν κυριαρχία αὐτῶν τῶν θαλασσῶν. Ἄλλὰ οἱ συνασπισμένοι, πέρα ἀπὸ κάθε τί πού θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελῇ ἐνόχληση ἢ κίνδυνο, εἶχαν τὰ μάτια στηλωμένα καὶ τίς μπουκές τῶν κανονιῶν τους καὶ τῶν ὀπλων τους στραμμένες μόνο πρὸς τὰ καράβια τῶν ἀντιπάλων.

Συνεχίζεται

ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΚΟΡΔΩΣΗ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΜΟΝΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΙΙΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΩΝ. ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Οί καλόγεροι τῶν μοναστηριῶν, τοπικισμὸς σήμερα καὶ παλιότερα, οἱ καλόγεροι στὰ κελιά, στίς καλύβες καὶ στίς ιδιόρρυθμες σκηῆτες, ἐνδυμασία καὶ κοιμιοσοκίνοι, χαιρετισμοὶ καὶ εὐχές, ἐπιτήμια, θάνατος καὶ κοιμητήριον, γιορτὲς καὶ πανηγύρι - ψυχαγωγία

Οἱ καλόγεροι ποὺ μένουσιν στὰ μοναστήρια καλοῦνται «μοναστηριακοὶ» γιὰ νὰ ξεχωρίζουν ἀπ' τοὺς ἄλλους ποὺ κατοικοῦσιν σὲ κελιά, σκηῆτες καὶ ἐρημητήρια, καὶ ποὺ καλοῦνται ἀντίστοιχα «κελιῶτες», «ἀσκητὲς ἢ σκητιῶτες» καὶ «ἐρημίτες». Τὸ ὥραριον τοῦ μοναχοῦ εἶναι χωρισμένο αὐστηρὰ σὲ χρονικὰ διαστήματα, ποὺ περιλαμβάνουσι ἐκκλησιασμοὺς, προσευχὴν, ξεκούραση καὶ ἀπασχόληση στὰ διακονήματα τοῦ μοναστηριοῦ⁹¹. Ἡ ὑπακοή στους ἀνωτέρους πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτη ὁ καλόγερος γιὰ νὰ κάνει κάτι ἔξω ἀπὸ τὰ συνηθισμένα πρέπει νὰ πάρῃ τὴν εὐλογίαν⁹² (=ἄδεια) τοῦ ἡγούμενου ἢ τοῦ προϊσταμένου. Μόλις ὁ μοναχὸς «βάλλῃ μετάνοια στὴ Μονή»⁹³, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ. Ἐν περηγήνῃ ἀπὸ μοναστήρι σὲ μοναστήρι τὸν λένε περηγή. Ὁ νέος ποὺ θ' ἀφήσῃ τὰ ἐγκόσμια καὶ θὰ ἐνταχθῇ γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μοναστήρι καλεῖται ἀρχάριος⁹⁴ καὶ ὁ ὑποτακτικὸς⁹⁵ «καλογέρι». Τὸ καλογέρι ὀφείλει ὑπακοήν στὸ γέροντά του, τὸν πνευματικὸν τοῦ πατέ-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 402.

91. Ἄλεξανδρου Λαυριώτου, Ὁδηγός, ὅ.π., σ. 52—61: «τὸ εἰσοσιτετόωρον τοῦ μοναχοῦ». C. Cavanos, ὅ.π., σ. 120—121.
92. Εὐλογία στὸ Ἅγιον Ὄρος σημαίνει ἐπίσης δῶρον, προσφορά, πρβλ. Hesse-Ilting - Pernot, ὅ.π., σ. 53, στ. 124, «καὶναι κορασὶν οὐ δίδουσι μετὰ λέγοντι εὐλογίαν». P. Lemert, ὅ.π., σ. 192 «ἔδωκεν καὶ αὐτὸς εὐλογίαν ἄσπρα ὄν». Κοινστάντ. Προφύρογενήτων, ὅ.π., σ. 751, στ. 10 «αὐτὰ δίδονται... ἐκάστω πέννητι εἰς βασιλικὴν εὐλογίαν ἀποκόμιον ἔχον ἔνδοθεν νόμισμα ἔν».
93. «Βάζω μετάνοια στὴ Μονή» σημαίνει συμφωνῶ μετὰ τὰ ἰσχύοντα στὴ Μονή, ἐπομένως μένω ὡς ἀδελφὸς στὴ Μονή. (Ἡ φράση πολλὰς φορὰς λέγεται καὶ γιὰ τοὺς κοσμοποίτους, ὅταν συμφωνοῦν ν' ἀναλάβουν κάποια δουλειὰ στὸ μοναστήριον). Ἔτσι «μετάνοια» ἔφρασε νὰ σημαίνῃ κατοικία, διαμονή. Βλ. Γαβριήλ Ἀρχιμανδρίτου, Ἡ μοναστήρια καὶ ἐρημητήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, «Νέα Ἑστία», τ. 74 (1963, ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος) σ. 66: «τοῦ εἶπον νὰ φύγῃ ἐξεῖθεν (ἀπὸ τὸ ἡσυχαστήριον) καὶ νὰ κατοικήσῃ εἰς ἄλλο μέρος, καὶ κατεξάνεστη: Τί λέτε, Γέροντα, νὰ φύγω ἀπὸ τὴν Μετάνοιά μου, νὰ παραβῶ τὴν ὑπόσχεσίν μου πρὸς τὸν Θεόν;»
94. Πρβλ. Ἄθανασίου τοῦ Μεγάλου, Πρὸς Καστορα, Migne, P.G., τ. 28, στ. 852 D. «Μεγάλη δὲ σπουδὴ φυλάττουσι, μή τις μετὰ ἄλλον, καὶ μάλιστα ἀρχαρίων, ἀπολειπθῆ τῶν ἀδελφῶν ἰδιάζων πού ποτε...».
95. Λόκιμος ἢ μοναχὸς μικρῆς συνήθως ἡλικίας ποὺ ὑπηρετεῖ ἡλικιωμένον ἢ ἀνώτερον μοναχόν.

ρα, ὁ ὁποῖος θὰ τοῦ δώσει τὸ καλογεριστὸν τοῦ ὄνομα τὴν ὥρα τῆς κουράς⁹⁶, πού συ-
νήθως ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἴδιο γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει καὶ τὸ κοσμικὸ τοῦ ὄνομα⁹⁷.
Τὰ ὀνόματα πού δίνονται στοὺς καλόγερους μπορεῖ νὰ εἶναι κατ' ἀποκλειστικότητα
καλογεριστὰ (Ἀκάκιος, Μακάριος, Μάξιμος), μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὀνόματα πού
συνηθίζονται ἔξω (Ἀθανάσιος, Ἀνδρέας, Γεώργιος). Εἰδικὴ προτίμηση σ' ἓνα καλο-
γεριστὸν ὄνομα μὲ μεγάλη συχνότητα, τουλάχιστο στὸ μοναστήρι τοῦ Παντοκράτορα,
δὲν ὑπάρχει. Θὰ ἦταν ἄλλωστε δύσκολο μέσα στὸ ἴδιο μοναστήρι, ὅπου οἱ ἀδελφοὶ
καλοῦνται μόνο μὲ τὸ μοναχικὸ τους ὄνομα, νὰ διακρίνεται ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον.
Ἄν ἀνήκουν σὲ διαφορετικὰ μοναστήρια, τότε πλᾶι στὸ καλογεριστὸν ὄνομα μπαίνει
καὶ τὸ μοναστηριακὸ (Βατοπεδινός, Λαυριώτης, Ἁγιοπαυλίτης, Διονυσιάτης κλπ.).
Στὰ μοναστήρια μεταξὺ τῶν μοναχῶν ὑπάρχουν βαθμοὶ πού ἔχουν σχέση μὲ τὰ προ-
σόντα τοῦ καλόγερου καὶ τὸ χρόνο πού ἔχει στὸ μοναστήρι. Οἱ βαθμοὶ αὐτοί, ἐκτός
ἀπὸ τὸν δόκιμο, εἶναι «ρασοφόρος», «σταυροφόρος» καὶ «μεγαλόσχημος»⁹⁸.

Ἡ ἔλλειψη μοναχῶν γιὰ τὴν ἐπ' ἀνδρῶσιν τῶν μοναστηριῶν συνετέλεσε ὥστε νὰ
πάθουν νὰ ὑπάρχουν σήμερα διαφορὲς καὶ ἀντιζηλιεῖς πού τις δημιουργοῦσε ἡ κατα-
γωγή ἀπὸ διαφορετικὰ ἔθνη. Στὶς μέρες μας ἔξ' ἄλλου οἱ ξένοι (Ρῶσοι, Σέρ-
βοι, Βούλγαροι, Ρουμῖνοι καί, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, Γεωργιανοί) εἶναι ἐπὶ ἀξι-
στοι. Ἄπ' αὐτοὺς ὅμως, ὡς πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, οἱ Ρῶσοι, πού διέθεταν περισσό-
τερα ὑλικά ἀγαθὰ καὶ αὐξάνονταν μέρα μὲ τὴν ἡμέρα χτίζοντας θεόρατα χτήρια,
φαίνεται ὅτι προκαλοῦσαν τὴν ἐχθρὰ ὄχι μόνο τῶν Ἑλλήνων, πού μὲ ἀνησυχία τοὺς
ἔβλεπαν ν' ἀγοράζουν ὅλο καὶ νέα κελιά γιὰ νὰ τὰ προβιβάσουν σὲ σκήτες, ἀλλὰ
καὶ ἄλλων ἔθνοτήτων⁹⁹. Καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ Ἁγιορείτες Ἑλληνας λένε τοὺς Ρῶσ-
σους ὑποτιμητικὰ *χαχόλοϋς* (=μὴ ὑπολήψιμοι) καὶ στοὺς ἠλικιωμένους
μοναχοὺς διατηρεῖται κάτι ἀπ' τὴν παλιὰ ἀντιζηλία¹⁰⁰. Ἀξιοσημείωτο ἐπίσης εἶναι
ὅτι δὲν ἔλειπαν καὶ οἱ τοπικιστικὲς ἀντιζηλιεῖς, ἰδιαιτέρα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων μονα-
χῶν πού ἡ καταγωγή τους ἦταν ἀπὸ διαφορετικὰ μέρη, πράγμα πού σημειώνει ἦδη
καὶ ὁ Μ. Γεδεών¹⁰¹. Οἱ καλόγεροι καὶ ἀφοῦ ἔθαζαν τὸ ράσο δὲν ἔφευγον τὸν τόπο
καταγωγῆς τους, ὅπως ἔπρεπε νὰ κάνουν ἀντίθετα, σὲ ἀρκετὰς περιπτώσεις, δὲν
παρέλειπαν νὰ τὸ πογραμμίσουν¹⁰². Καὶ σήμερα τὸ κοινόδιο τοῦ Γρηγορίου θεωρεῖται
σὰν κάστρο τῶν Πελοποννησίων. Οἱ μοναχοὶ του, ὅπως καὶ παλιότερα, εἶναι Μωραϊ-

96. Γιὰ τὸν ὄρο τοῦ μοναχοῦ κατὰ τὴν κουρά βλ. Joseph Georgi enes, ὀ.π.,
σ. 105—106. Α. Τ ζ ὶ ὲ ρ α, Ἐθνικὴ Πολιτεία, εἰκόνες ἀπὸ τὸν Ἁθῶνα, Ἀθήνα
1943, σ. 36—37. Ε ὕ θ ν μ ἰ ο ν Π ρ ἔ π η, ὀ.π., σ. 124.
97. Βλ. καὶ C. Cavanos, ὀ.π., σ. 145.
98. B. Laurès, La vie, ὀ.π., σ. 83—84. Τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Les manastères idiorhyth-
mes de l' Athos, «Échos d' Orient», τ. 4 (1900—1901), σ. 290—291. F. Perilla,
ὀ.π., σ. 45—46.
99. Γ ε ρ α σ. Σ μ ν ρ ν ἄ κ η, ὀ.π., σ. 476 «Οἱ ἐν τῷ κελίῳ πατέρες εἰσιν εὐλαβέστα-
τοι, ἀποστρεφόμενοι ἐκ φυλετικοῦ μίσους τοὺς Ρῶσους, οἵτινες πολλὰκις ἀπειροῦσθη-
σαν νὰ διεσθύνωσιν ἐν αὐτοῖς». (Πρόκειται γιὰ κελὶ κοντὰ στὸ μοναστήρι τῶν Ἰβήρων,
πού ἔμεναν Γεωργιανοί).
100. Βλ. καὶ Α - Ἐ. Tachiaos, Controverses entre Grecs et Russes à l' Athos. «Le
millénaire du Mont Athos» (1963—1963), τ. II, Chevetogne 1964 σ. 159—179.
101. Μ. Γ ε δ ε ὶ ὄ ν. Ὁ Ἁθῶς, ἀναμνήσεις - ἔγγραφα - σημειώσεις, ἐν Κωνσταντινου-
πόλει 1885, σ. 60' «λυποῦσθαι ὅμως ἡμᾶς αἱ φυλετικὰ ἀντεγχελίσεις... διαῖσεις οὐ μόνον
κατ' ἐθνικότητας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπαρχίας ἔτι μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας».
102. Βλ. Γ ε ρ α σ. Σ μ ν ρ ν ἄ κ η, ὀ.π., σ. 475 «εἰς τοὺς ἀρχὸν (1684) ἔγινε τὸ παρὸν
τέμπλον... διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ Γεω - Σεραφείμ τοῦ Μωραΐτη ἐκ τοῦ Μι-
στοῦ τῆς Λακεδαιμονίας τοῦ Ἐξάρχου».

τες, συνεχίζοντας έτσι μιὰ παράδοση¹⁰³. «Μωραΐτικα» επίσης κελιά υπάρχουν και στις Καρυές. Ὡς πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια οἱ καλόγεροι κάθε μοναστηριοῦ κατάγονταν συνήθως ἀπὸ ἓνα μέρος, καὶ ἦταν δύσκολο σὲ κάποιον ποὺ δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ νὰ μονάσῃ στὸ ἴδιο μοναστήρι. Στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐμονάζαν — καὶ μονάζουν ἀκόμη — καλόγεροι ποὺ κατάγονταν οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τὴν Κεφαλλονία καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά τοῦ Ἴονίου¹⁰⁴. Ἐπτανήσιοι ἐπίσης ὑπῆρχαν πολλοὶ καὶ στὶς Καρυές^{104α}.

Ὁ Γεράσιμ. Σιμωνάκης μᾶς δίνει ἓνα λεπτομερῆ κατάλογο ἀναφέροντας ὅλα τὰ μοναστήρια καὶ τὶς πατρίδες τῶν μοναχῶν, ποὺ ἐμονάζαν σ' αὐτὰ ἀπὸ τὴν τότε ἐλεύθερη καὶ ὑπόδουλη Ἑλλάδα¹⁰⁵, καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ τοπικισμοῦ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μονάσῃ κανεὶς ἔπου ἤθελε. Ὁ κατάλογος τοῦ Σιμωνάκη δείχνει ὅτι πολλές φορές ὁ τοπικισμὸς ἦταν πολὺ στενός (περιοριζόμενος καὶ σὲ μιὰ πόλη μόνο!), ἐνῶ σὲ ἄλλα μοναστήρια δὲν ἦταν τόσο πολὺ. Ἐπίσης, ὅτι ὑπῆρχαν διακρίσεις μεταξὺ Ἑλλήνων τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας καὶ Ἑλλήνων ποὺ οἱ πατρίδες τους ἦταν ἀκόμη σκλαβωμένες. Στὸ Βατοπέδι καλογέρευαν μοναχοὶ ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη· στὸ μοναστήρι τῶν Ἰθῆρων ὑπόδουλοι καὶ μάλιστα «ἐκ τῆς κόμης Ἡρακλείτης» (Ἐπισκοπῆς Μυριοφύτου)· στοῦ Διονυσίου μόνο ὑπόδουλοι Ἑλληνες· στὸ Κουτλουμουσί ἀπὸ τὴ Λευκάδα καὶ τὴ Ζάκυνθο· στὸν Παντοκράτορα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, Χαλκιδικὴ καὶ τὰ μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου· στοῦ Ἐηροστατίμου μόνο ὑπόδουλοι· στὸ Δοχειαρί ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μερικὰ ἄλλα ὑπόδουλα μέρη· στοῦ Καραχάλλου συνήθως ἀπ' τὴν Ἠπειρο καὶ τὴ λοιπὴ ὑπόδουλη Ἑλλάδα· στοῦ Φιλοθέου Ἑλληνες ἀπὸ τὰ ὑπόδουλα μέρη· στὴ Σιμόπετρα ἀπὸ τὰ Ἀλάσατα τῆς Ἐρυθραίας· στοῦ Σταυρονικήτα ἀπὸ τὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα· στοῦ Ἁγίου Παύλου ἀπὸ τὸ Ληξούρι καὶ τὸ Ἀργαστόλι Κεφαλληνίας· στοῦ Ἐνοφώντος ἀπὸ τὴ Λέσβο καὶ τὶς Κυθωνίες τῆς Μ. Ἀσίας· στοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Τρίπολης· στοῦ Ἐσφιγμένου κυρίως ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ στοῦ Κωσταμονίτου ἀπὸ τὴν ὑπόδουλη, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία. Ἡ Μονὴ Ἐσφιγμένου, ἔπου μέχρι τελευταία, κυριαρχοῦσαν Μωραΐτες¹⁰⁶, σήμερα προτιμᾶει νὰ ἐπιλέγῃ τοὺς μοναχοὺς σύμφωνα μὲ τὸ δόγμα καὶ ὄχι κατὰ τόπους καταγωγῆς. Ἐγίνε γάστρο τῶν ζηλωτῶν μοναχῶν καὶ φιλοξενεῖ τοὺς πρὸ μαχητικοὺς καλόγερους.

Τὰ κελιά στὸ Ἅγιο Ὄρος εἶναι μικρογραφία μοναστηριοῦ. Μολοντί ὅλα εἶναι ἐξῆρτήματα τῶν 20 ἱερῶν Μονῶν, ἔχουν μιὰ σχετικὴ αὐτοτέλεια, ἐπειδὴ συνήθως θρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὸ μοναστήρι στὸ ὁποῖο ὑπάγονται, καὶ ἐπειδὴ ὅλα διαθέτουν ἐκκλησιά, ἔπου οἱ μοναχοὶ τοὺς μποροῦν νὰ λατρεύουν τὸν Θεό. Σὲ κάθε κελί

103. Βλ. καὶ Β α ρ λ α ἄ μ Ἁ γ γ ε λ ἄ κ ο υ. Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ Μονὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, Θεσσαλονίκη 1921, σ. 114—118. Ἀπὸ 66 ὀνόματα μοναχῶν, ποὺ ἀναφέρονται, οἱ περισσότεροὶ εἶναι Μωραΐτες καὶ μάλιστα Ἀρσάδες. Ἀπὸ τὴ λοιπὴ Ἑλλάδα εἶναι μόνο 17. E. K a e s t n e r, ὁ.π., σ. 75 «...for it is a Dorian monastery, occupied by Peloponnesians...».

104. Γ α β ρ ι ῆ λ Λ ι ο ν υ σ ι ἄ τ ο υ, Ἐναντιώσεις καὶ νοσταλγία, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 107 «Ὁ ἡγούμενος ἐνόησεν, ὅτι ἐξελέγηθη ἡ Μονὴ του ὡς τοῦ Ἁγίου Παύλου, ὅπου τὸ πλεῖστον τῶν Πατέρων εἶναι Κεφαλλῆνες». G. F. B o w e n, Mount Athos, Thessaly and Epirus. London 1852, σ. 83. «I wished to pass the night at the monastery of st. Paul, where the monks are all Ionians...» καὶ σ. 86. «They are chiefly Cephalonians...»

104α. F. P e r i l l a, ὁ.π., σ. 162 «Les moines de Karyès proviennent en général de Leucade, Zante, et des îles voisines».

105. Γ ε ρ α σ. Σ μ υ ρ ν ἄ κ η, ὁ.π., σ. 346.

106. Βλ. καὶ Γ. Λ η μ η τ ρ ο π ο ῦ λ ο υ, ὁ.π., σ. 13 «...τὸ πλεῖστον δὲ εἶναι Μωραΐτες».

μένει ένας καλόγερος που είναι προϊστάμενος, ο γέροντας, και ένας ακαθόριστος αριθμός υφισταμένων που αποτελεί τη συνοδία του¹⁰⁷. Ο αριθμός όλων όσων μένουν σ' ένα κελί κανονικά δεν πρέπει να ξεπερνά τα έξι άτομα (3 μοναχοί + 3 δόκιμοι), αν και υπήρχαν στο παρελθόν περιπτώσεις, ιδίως σε ρωσικά κελιά, όπου ξεπερνούσαν τον αριθμό αυτό. Αντίθετα, σήμερα πολλά κελιά και καλύβες είναι τελείως έρημα ή έχουν μόνον ένα κάτοικο. Στους καλόγερους που μένουν σ' ένα κελί δίνεται από τη Μονή στήν οποία ανήκει τούτο, ένα χαρτί κυριότητας, τὸ «μόλογο». Σ' αυτό τὸ χαρτί πρώτα αναγράφεται ὁ γέροντας, που υποδεικνύει τὸν δεύτερο καὶ τὸν τρίτο συγκατοικο. Ὅταν πεθάνῃ ὁ γέροντας παίρνει τὴ θέση του ὁ δεύτερος, που με τὴ σειρά του υποδεικνύει τὸν τρίτο γιὰ τὴν ἀναπλήρωση τοῦ κελιοῦ που δημιουργήθηκε. Ἡ νέα αὐτὴ τάξη ἐπισημοποιεῖται κάθε φορά με νέο ἔγγραφο τῆς Μονῆς, ἀφου δοθῆ ἀπὸ τὸ νέο γέροντα τὸ τριμερίδιον, τὸ ἕνα τρίτο δηλ. τῆς ἀξίας τοῦ κελιοῦ¹⁰⁸. Πάνω στὸ μόλογο γράφεται ἡ ἀξία τοῦ κελιοῦ καὶ ἡ προίκα. Ὅποιος θέλει νὰ πουλήσῃ τὸ κελί σὲ ἄλλο μοναχὸ μπορεί ἐλεύθερα νὰ τὸ πρᾶξῃ. Πιὸ παλιά, ἀν δὲν παρουσιαζόταν ἀγοραστής, διαλαλοῦσε τὸ πούλημα κήρυκας ἐπὶ τρία Σάββατα στήν ἀγορὰ τῶν Καρυῶν¹⁰⁹.

Οἱ σχέσεις γέροντα καὶ ὑποτακτικῶν εἶναι σχέσεις πατέρα πρὸς πνευματικὰ τέκνα¹¹⁰. Ὁ γέροντας ἀποκαλεῖ τοὺς νέους «παιδιά» καὶ ὅλοι μαζί φαίνονται ν' ἀποτελοῦν μιὰ οἰκογένεια¹¹¹. Τὴν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα δημιουργοῦν ὁ περιορισμένος χώρος τοῦ κελιοῦ, ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν καὶ ὁ τρόπος ζωῆς τους. Οἱ κελιωτὲς εἶναι οἱ ἀγρότες τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ παράγουν ὅλα σχεδὸν τὰ προϊόντα που διακινεῖται ἐκεῖ.

Γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἐργάζονται, ἔχουν μειώσει τις ὥρες τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν. Ὅμοια με τὰ κελιά, οἱ καλύβες δίνονται ἐπίσης σὲ τρία πρόσωπα, με μόλογο¹¹² καὶ κατὰ τὸ σύστημα διαδοχῆς, ἀλλὰ με λιγότερα χρήματα¹¹³.

Μιὰ ιδιόρρυθμη σκίτη διοικεῖται ἀπὸ τὸν Δικαῖο, που ἐκλέγεται κάθε χρόνο ἀπὸ τοὺς σκητιώτες μπροστὰ σὲ ἀντιπροσωπία τοῦ μοναστηριοῦ στὸ ὅποιο ἀνήκει ἡ σκίτη¹¹⁴. Ὁ Δικαῖος μένει στὸ κυριακὸ καὶ εἶναι ὁ ἀρχοντάρης τῆς σκί-

107. Πρ6λ. Ἀφροζιανου, Ἐπιστολὴ πρὸς Ὁριγένην, Migne, P.G., τ. 11, στ. 48A' «ἐροῦσθαί σε ἅμα τῇ συνοδίᾳ καὶ κατὰ νοῦν εὐχομαι».

108. Ν. Μοσχόπουλου, Ἄθος: Ὁργανισμὸς, διοίκησης, δίκαιον. «Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδειᾳ» τ. Β, σ. 333. Ἐπίσης βλ. καὶ Π. Χρηστοῦ, ὅ.π., σ. 75. Γερασ. Σμυρνάκη, ὅ.π., σ. 350. Εὐλογοῖου Κουρίλα, Ἱστορία, ὅ.π., σ. 161. Δ. Πετρακάκου, Τὸ μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 149.

109. Κοσμᾶ Βλάχου, ὅ.π., σ. 136.

110. Παύλου Ξηροποταμινοῦ, ὅ.π., σ. 15. Καταστατικὸς χάριτης, ὅ.π., σ. 89, ἀρθ. 146' «σχέσεις γέροντα με ὑποτακτικούς».

111. Βλ. καὶ Τ. Παπατσώνη, Ἄσκηση στὸν Ἄθω, 1963, σ. 183. «μοῖτε που εἶναι θαυμαστὸ καθε κελί νᾶνα σάν οἰκογένεια τοῦ κόσμου. Πὼς τὸ κελί τὸ λένε σπίτι, πὼς τὸ γέροντα ἀπ' τοὺς τοεῖς τὸν λέν παππούλη, καὶ τοὺς νέους, τοὺς δόκιμους, τοὺς παραγιούς, τοὺς λένε, «τὰ παιδιά».

112. Παλιά, στίς καλύβες τῶν ιδιορούθμων σκητῶν δὲν ἵπτοχε μόλογο ἀλλὰ δινόταν στὸ μοναχὸ ἕνα «εὐχετικὸ» γράμμα γιὰ νὰ τὸν δεχτοῦν οἱ ἀδελφοί, βλ. Εὐλογοῖου Κουρίλα, Ἱστορία, ὅ.π., σ. 222, γράμμα εὐχετικὸ τῆς Μονῆς Λαύρας. Ἐπίσης σ. 223, σχέδιο κανονικοῦ σκητιωτικοῦ ὁμολόγου.

113. Π. Χρηστοῦ, ὅ.π., σ. 75. Κοσμᾶ Βλάχου, ὅ.π., σ. 140, σημ. 2. Ν. Μοσχόπουλου, ὅ.π., σ. 333.

114. Μ. Γεδεών, ὅ.π., σ. 56. Καταστατικὸς χάριτης, ὅ.π., σ. 90. Π. Παναγιωτάκου, ὅ.π., σ. 119. E. Amand de Mendietta, Mount Athos, ὅ.π., σ. 202..

της. Οί καλόγεροι συναγπιούνται κάθε Κυριακή στην κοινή ακολουθία του κυριακού, όπως στις αρχαίες λαύρες από τις οποίες, φαίνεται, κατάγονται οι ιδιόρρυθμες σκήτες του Ἁγ. Ὁρους¹¹⁵. Για τις ακολουθίες των άλλων ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδας οἱ περισσότερες καλύβες ἔχουν δική τους ἐκκλησία. Στὴ σκήτη, γιὰ λόγους μεγαλύτερης αὐστηρότητας, ἀπαγορεύονται τὰ ζῶα καὶ οἱ ἀσκητὲς φορτώνουν τὰ θάρη, πού πρέπει νὰ μεταφέρουν, στοὺς ὄμους τους. Τὰ κουβαλᾶνε βάζοντάς τα στὸ δ ι σ ἶ α κ κ ι , ἕνα σάκκο μαύρου συνήθως χρώματος καὶ ἀρκετὰ μεγάλου μεγέθους. Οἱ σκητιώτες ἀπαγορεύεται ν' ἀσχολοῦνται μὲ δουλειές, ὅπως ἡ γεωργία καὶ ἡ ἀλιεία¹¹⁶, κι ἔτσι ἡ μόνη ἀσχολία πού τοὺς μένει γιὰ νὰ ζήσουν εἶναι ἡ κατασκευὴ εἰκόνων, κομπολογίων, καλάθιων, ξυλογλύπτων, κομποσχοινίων κλπ.

Ἡ ἐνδυμασία¹¹⁷, πού φοριέται ἀπ' ὅλους τοὺς καλόγερους μοναστηριῶν καὶ ἐξαρχημάτων, εἶναι, φυσικά, αὐστηρὰ προσδιορισμένη¹¹⁸. Ἐκτός ἀπὸ τὸ κοινὸ ράσο, ἄλλα ρούχα πού φοροῦν οἱ μοναχοὶ εἶναι τὸ ζ ω σ τ ι κ ὸ (=ἀντερὶ) καὶ τὸ κ ο ν τ ὸ (=εἰδικὸ ἐξώρασο πού εἶναι κοντό). Στὶς ὥρες τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν οἱ διακονητὲς τοῦ καθολικοῦ ρίχνουν πάνω τους τὸ μ α ν τ ῦ α , ἕνα μακρὺ πτυχωτὸ ὕφασμα, καὶ τὸ κ ο υ κ ο ὕ λ ι (=ἐπανωκαλύμμαχο). Ὁ καλογερικὸς σκούφος, χωρὶς περιφερειακὸ γέισο στὸ πάνω μέρος, φοριέται πάντοτε μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι, ἐνῶ γιὰ παπούτσια δὲν ὑπάρχει κανονισμὸς· σ υ ρ τ ἶ α στὸ Ἁγιο Ὅρος λένε τὶς παντόφλες. Στὴ μέση τους οἱ μοναχοὶ φοροῦν ζώνη με ὠραία, σκαλιστὴ πολλές φορές, πόρπη.

Γιὰ τὴν τελειότερη ἐμφάνιση ἐνὸς καλόγερου, ἀπαραίτητο εἶναι τὸ κομποσχοίνι. Κομποσχοίνια φτιάχνονται ἀπὸ εἰδικοὺς καλόγερους ἐργοχειράδες, κυρίως σὲ σκήτες, ἀλλὰ καὶ κάθε μοναχὸς μπορεῖ, ἂν ξέρη, νὰ φτιάξῃ τὸ δικό του. Πολλοὶ τὰ φτιάχνουν μὲ εἰδικὴ ἐπιμέλεια, χρησιμοποιώντας μεταξωτὸ νήμα καὶ περνώντας μεμονωμένες χάντρες μετὰ ἀπὸ ἕνα ὀρισμένο ἀριθμὸ κόμπων. Καμιά φορὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ βελόνια κέρατο μικροῦ ζαρκαδιοῦ ἐπειδὴ ἡ ἄκρη του εἶναι μυτερή καὶ κρατιέται εὐκολα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κόμπων εἶναι καθορισμένος, ἀλλὰ ὑπάρχει μιὰ σχετικὴ ποικιλία μεγέθους. Ὑπάρχουν κομποσχοίνια 33 κόμπων (τὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ), 99 κόμπων (κατοστάρι), 150 καὶ 300 κόμπων (τρακοσάρι). Κάθε καλόγερος, τουλάχιστο στὰ αὐστηρότερα μοναστήρια, τὸ ἔχει πάντοτε μαζί του μπερδεμένο μέσα στὰ δάχτυλά του. Ὅταν ὁ καλόγερος, γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο, δὲν μπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τὶς ἀκολουθίες στὴν ἐκκλησία, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὶς ἀναπληρώσῃ μὲ τὸ κομποσχοίνι, πού σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν λογίζεται κατοστάρι. Γιὰ κάθε ἀκολουθία ὁ ἀριθ-

115. H. D e l e h a y e, Ὁ Βυζαντινὸς μοναχισμὸς, στὸ βιβλίον: N. Baynes καὶ H. Moss. «Βυζάντιο, Εἰσαγωγή στὸ Βυζαντινὸ πολιτισμὸ» σ. 214.

116. L. P e t i t, Actes de Xenophon, Amsterdam 1964, σ. 92. «Αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται ἐξάστω νὰ ἔχη ἐν τῇ σκήτει ὑπόζυγια ζῶα, τουτέστι μουλάρια καὶ λοιπὰ, μήτε μέλισσα μήτε βάσκα μίτε δίτυνα, μήτε νὰ φυτεύῃ τίς ποτε λεπτοαρώνας, διότι τὰ τοιαῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς ἀσκητὰς ἐπαγγελιομένους βίον τὸν ἀκτῆμονα καὶ ἀπέριτον». Γ ε ν ι κ ο ἰ Κ α ν ο ν ι σ μ ο ἰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Ἁθῶν), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1912, σ. 24, ἀρ. 129.

117. Βλ. καὶ Κ. Σ ι μ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἐξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα, τ. Β', Ἀθῆνα 1973, σ. 46. M. C h o u k a s, ὁ.π., σ. 132. C. K o r o l e v s k i j, Athos, «Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques» τ. 5, στ. 108—111.

118. Πρβλ. P. M e y e r, ὁ.π., σ. 140 «χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὀφείλει ἕκαστος ἀδελφὸς ἔχειν ὑποκάμισα β', ἐπανωφόρια β', μαλωτὸν ἕν, κοικούλιον, μανδύα β', ἐν μικρὸν τῆς διακονίας καὶ ἕτερον βαθύτερον, ὅπερ νόμος ἐστὶ κεχορηθῆαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, βαρυσάνδου, ὑποδήματα, καλῖγια καὶ τὸ ἐγκοιτον αὐτοῦ».

μός τῶν κοιμωσχοινητῶν εἶναι ὀρισμένως¹¹⁹ καί σέ κάθε κόμπο ἐπαναλαμβάνουν τὸ γνωστό: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με»¹²⁰. Ὁ «κανόνας» τοῦ μοναχοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι ὡς δώδεκα κοιμωσχοῖνια καὶ ἀπὸ ἑκατὸ ὡς τρακόσιες μετάνοιες¹²¹.

Ὅπως τὸ κάθε τί στὸ Ἅγιο Ὄρος, ἔτσι καὶ οἱ χαιρετισμοὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἔχουν τυποποιηθῆ.

Μὲ τὴ λέξη «εὐλογεῖτε» ἔχει ἀντικατασταθῆ κάθε χαιρετισμός. Χρησιμοποιεῖται ἀπὸ καλόγερος καὶ κοσμικούς σ' ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς ἡμέρας, καὶ ἡ ἀπάντησή εἶναι ἐπίσης μία: «Ὁ Κύριος». Τὸ «εὐλογεῖτε» χρησιμοποιεῖται καὶ στὴν τράπεζα τῆς ὥρα τοῦ φαγητοῦ, στὴ θέσση τοῦ «εἰς ὑγείαν». Ἡ χρήση ὁμοῦ τοῦ ρήματος «εὐλογῶ» εἶναι ἀκόμη πῶς πλατεία: «εὐλόγησον» θά πῆ «ὀρίστε» ἢ «συγνώμη»· ἐπίσης ἡ ἴδια λέξη ἢ ἡ φράση «νά ναι εὐλογημένο» ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ «ἐν τάξει», «σύμφωνοι»¹²². Μπαίνοντας ἕνας καλόγερος στὸ κελὶ ἐνὸς ἄλλου εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ χτυπήσῃ καὶ νὰ πῆ: «δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς». Γιὰ νὰ μπῆ πρέπει ν' ἀκουστῆ ἀπὸ μέσα τὸ «Ἀμήν»¹²³. Γιὰ συντομία λέγεται μόνο ἡ πρώτη λέξη «δι' εὐχῶν», ἀν καὶ πολλοί, ἰδίως οἱ γεροντότεροι, ἐπιμένουν νὰ τὸ λένε ὁλόκληρο¹²⁴.

Οἱ εὐχές, ποὺ χρησιμοποιοῦνται σέ κάθε περίπτωση, καθὼς καὶ στίς προδόσεις τῶν πανηγυριῶν, εἶναι σχετικές μὲ τὸν προσρισμὸ τοῦ μοναχικοῦ βίου: «δοθήθειά μας ὁ Ἅγιος», «καλὸ παράδεισο», «δοθήθειά μας ἡ Παναγία», «Θεὸς σχωρήσῃ», εἶναι μερικὲς ἀπὸ τίς συνηθισμένες. Τὸ «δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν...» μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ πρὶν ἀπὸ πρόποση. Ἐπίσης στὴν ἀρχὴ μιᾶς πρόποσης ὑπὲρ ἐπισκόπου, ποὺ παρεურίσκεται σέ πανηγύρι μέσα στὸ Ὄρος, συνηθίζεται νὰ ψάλλεται τὸ τροπάριο πρὸς τιμὴ τοῦ ὀνόματός του.

Τὸ κυριότερο χαρακτηριστικὸ τῆς μοναχικῆς ζωῆς εἶναι ἡ πειθαρχία. Κάθε καλόγερος πρέπει νὰ τὸ ἔχη νιώσει αὐτὸ πρὶν τὴν κουρά, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ τρόποι νὰ τοῦ τὸ ὑπενθυμίζου πάντα¹²⁵. Τιμωρίες γιὰ τοὺς καλόγερους μὲ βίαιο τρόπο ἀπα-

119. Γ ε ρ α σ. Σ μ υ ρ ν ἄ κ η, ὁ.π., σ. 347. «Ὁρίζονται δὲ διὰ μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἢ τὸν ὄρθρον 33 κοιμωσχοῖνια, διὰ δὲ τὰς ὥρας μετὰ τῆς λειτουργίας 15, διὰ δὲ τὸν ἑσπερινὸν σὺν τῇ παρακλήσει 15, ἄνευ δ' αὐτῆς 12, διὰ δὲ τὸ ἀπόδειπνον 12».

120. Βλ. καὶ C. C a v a r g n o s, ὁ.π., σ. 146.

121. Ἄ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ο υ Λ α υ ρ ι ῳ τ ο υ, Ὁδηγός, ὁ.π., σ. 61.

122. Πρὸβλ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ ῆ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τ. ΣΤ', σ. 83. «Ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ ἡ χοῆσις τοῦ ρήματος εὐλογῶ ἦτο, φαίνεται, πάρα πολὺ συχνή... Ὁ ζητῶν τι προσέφερε τὸ εὐλόγησον· ὁ μετανοῶν καὶ ζητῶν συγγνώμην ἐφώνει: εὐλόγησον καὶ συγχώρησον, ἀδελφέ... ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ γέροντός του ἀπῆντα: εὐλόγησον, ἦτοι διατάξατε· ὁ μὴ ἀντιληφθεὶς τοὺς λόγους τινὸς ἔλεγεν: εὐλόγησον, ἦτοι: τί εἶπατε;»

123. Βλ. καὶ Θ ε ο κ λ ῆ τ ο υ Δ ι ο ν υ σ ι ἄ τ ο υ, Μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, Ἀθήνα 1956, σ. 92. Γ α β ρ ι ῆ λ ἄ ρ χ ι μ α ν δ ρ ῖ τ ο υ, Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ὁ.π., σ. 168. «...προσέροχεται τῷ Καθηγουμένῳ καὶ κρούει τὴν θύραν τοῦ Κελλίου λέγων συγχρόνως: «Δι' εὐχῶν τοῦ Ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς», ἀποκρινόμενον δὲ ἔσωθεν τοῦ πατρὸς τὸ «ἀμήν» εἰσέρχεται».

124. Βλ. καὶ Γ. Δ η μ η τ ρ ο π ο ῦ λ ο υ, ὁ.π., σ. 7. «...εἰδεμὴ δὲν σοῦ ἀνοίγει, καὶ τότε θά ἀναγκασθῆς νὰ τὸ εἴπῃς τρεῖς φοαῖς».

125. Βλ. Θ ε ο δ ῳ ρ ο υ Σ τ ο υ δ ῖ τ ο υ, Ἐπιτίμια, ὁ.π., στ. 1733—1758, ὅπου ἀναφέρονται τιμωρίες σὲ κάθε περίπτωση καὶ γιὰ κάθε διακόνημα ξεχωριστά.

γορεύεται από παλιά¹²⁶, αν και υπάρχουν ενδείξεις για το αντίθετο¹²⁷. Ο καταστατικός χάρτης προβλέπει τιμωρίες για τους μοναχούς, και στα μικρότερα παραπτώματα ο ήγουμένος ή οι επίτροποι μπορούν να επιβάλλουν ποινές¹²⁸. Συνηθισμένες ποινές, «επιτίμια» όπως λέγονται, είναι μετάνοιες¹²⁹, εξορία — στον στέλνον, μετά από συνεννόηση, σε άλλο μοναστήρι για ένα χρονικό διάστημα — στέρηση τροφής, εκτός από ψωμί, και εκτέλεση του κανόνα με το κοιμωσχοίνι. Το τελευταίο εφαρμόζεται μόνο στα κοινόβια μοναστήρια. Όταν ο μοναχός πέσει σε σφάλμα την ώρα του κοινού φαγητού, πηγαίνει σε μέρος που να φαίνεται και «τραβάει κοιμωσχοίνι» λέγοντας: «Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλό». Το κοιμωσχοίνι είναι μεγάλο (τραχοσάρι) και με χοντρούς κόμπους, σαν φουντούκια, ειδικά για τιμωρίες τέτοιου είδους¹³⁰. Ἡ ἴδια τιμωρία επιβάλλεται και στην ἐκκλησία, όπου ο μοναχός κάνει τὸν κανόνα σε κοινή ἐπίσημη θέα, τὴ στιγμή που διαβάζεται τὸ φαλτήρι, στὴ μέση τοῦ καθολικοῦ κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο, με φωνὴ ὁμιῶς ὄχι ὑψωμένη ἀλλὰ σιγανή¹³¹.

Ἀπὸ τοὺς τρεῖς σταθμοὺς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, γέννηση, γάμο και θάνατο, οἱ μόνιμοι κάτοικοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους διανύουν ἐκεῖ μόνο τὸν τρίτο. Ὁ θάνατος ἐκεῖ θεωρεῖται ὄχι τόσο ὡς τέρμα τῆς παρούσης ζωῆς, ἀλλὰ ὡς τὴν ἀρχὴ μιᾶς ἄλλης, τῆς αἰώνιας ζωῆς, γιὰ χάρι τῆς ὁποίας ὁ καλόγερος ἀφῆσε τὸν κόσμο πιστεύοντας ἀκράδαντα ὅτι θὰ τὴν κερδίσει. Όταν ὁ καλόγερος αἰθανθῆ τὸ τέλος του, θὰ ζητήσῃ ὁ ἴδιος, τελευταία του ἐπιθυμία και καθῆκον μαζί, τὸν παπὰ γιὰ νὰ τὸν μεταλάβῃ. Όταν ξεψυχῆσῃ τοῦ φεράνε καθαρὰ ρούχα, καθαρὸ ἀντερί, τὸ σχῆμα του, τὸ πολυσταύρι, τὴ ζώνη του, τοῦ περνοῦν τὸ κοιμωσχοίνι στὰ χέρια του και τυλίγουν ὀλόκληρο τὸ σῶμα του ἀπὸ τὰ πόδια ὡς τὸ κεφάλι με τὸ ράσο, ποὺ τὸ ράβουν και σχηματίζουν πάνω του στὸ μέτωπο, στὴ μέση και στὰ γόνατα, τρεῖς σταυρούς. Στὴ συνέχεια τὸν θάβουν σ' ἓνα ξυλοκρέββατο και τὸν κατεθάβουν στὸ παρεκκλήσι τοῦ καθολικοῦ, όπου τοῦ ἀνάβουν ἓνα κερί και τὸν ἀφήνουν ὀλη τὴ νύχτα με καλόγερο ποὺ διαβάζει φαλτήρι. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ πατέρες στὸ καθολικό, τοὺς μοιράζεται τὸ νεκροκέρι, διαβάζουν τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία και ὅλοι μαζί συνοδεύουν τὸν νεκρὸ στὸ κοιμητήρι. Τὸ κοιμητήρι εἶναι ἀπέριττο με μιὰ ἐκκλησία και με χριστοὺς τάφους. Τὴ θέση τοῦ τάφου δείχνει ἓνας ἀπλὸς ξύλινος σταυρὸς και πάνω του θὰ γραφῆ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ και ἡ χρονολογία ποὺ πέ-

126. Βλ. Θεοδόρου Στουδίτου, ὑποτύποις, ὅ.π., στ. 1713Α. «Ἡ γὰρ διὰ μαστίγων παιδεύσις, ὡς τοῖς κοσμοῖς ἀρμόζουσα, τοῖς Πατράσιν ἡμῶν ἀπόβλητος εἰκότως ἐκρίθη».

127. Εὐλογίου Κορυλά, Ἄθως, ὅ.π., στ. 556. «Εἰς παλαιὸν κανονισμόν τῆς ἁγίας Ἀννης... ὑπάρχει ἐν τέλει ἡ ρήτρα: «ὅστις λοιπὸν πάντα τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα καταφρονήσῃ ἢ ἐξέσῃ ἢ ἀποάσας, ὅτι παιδεύομενος θέλει πάρεῖ και ἐκατὸν οὐδίσματα...».

128. Βλ. καὶ Καταστατικὸς χάρτης, ὅ.π., σ. 47, ἀρθ. 47. Στὴ σελ. 57, ἀρθ. 71, ἀναφέρεται τιμωρίαι τῶν πρωτοβαθμίων διςαστηρίων γιὰ μοναχοὺς ποὺ ἔφεσαν σὲ σφάλματα.

129. Βλ. καὶ W. L e a k e, ὅ.π., σ. 138.

130. Βλ. καὶ Εὐθυμίου Πρέπη, ὅ.π., σ. 98.

131. Βλ. καὶ A. R i l e y, ὅ.π., σ. 205. «A zomvoschoinion also hangs in the church, and is thus used: if during the long services a monk is observed to be slumbering in his stall, one of his brethren takes a small wax taper, and lighting it at a lamp goes up softly to the culprit and affixes it to the arm of his stall. When the monk awakes out of his nap he stands self - convicted by seeing the lighted taper at his elbow, and instantly taking the string of Knots from its place he performs the canon in the midst of the church for the space of half an hour».

θανε. "Όταν σκεπαστή ό νεκρός, όλοι οι παρευρισκόμενοι πατέρες κάθουν ένα κομποσχοίνι για τήν ανάπαυση τής ψυχής του λέγοντας: «Κύριε Ίησού Χριστέ, υιέ του Θεού, ανάπαυσον τόν δούλον σου». Επίσης κατά τόν σαρανταήμερο πού ακολουθεί, κάθε καλόγερος μπορεί νά τραβάη προαιρετικά κομποσχοίνι για τήν ανάπαυση τής ψυχής του νεκρού. Τρισάγιο του κάθουν όλες τες ημέρες του σαρανταήμερου και μνημόσυνα με κόλλυθα στις 40 μέρες, στους έξι μήνες και στο χρόνο.

Στις περιοδικές γιορτές του χρόνου τελούνται σε όλα τά μοναστήρια και τά εξαρτήματα του Αγίου Όρους έκτενεις ακολουθίες¹³², πολλές από τις όποιες είναι όλονύχτιες, σύμφωνα με τό τυπικό πού ακολουθείται. Έθιμα τηρούνται σε πολλές από τις γιορτές αυτές, και σε σπάνιες περιπτώσεις είναι διαφορετικά από μοναστήρι σε μοναστήρι. Έτσι στην έορτή των Θεοφανείων, ό Τιμίμος Σταυρός συνηθιζόταν νά βαπτίζεται στη θάλασσα, μόνο στη Μονή των Ίδίων. Στή γιορτή συγκεντρώγονταν και πολλοί λαϊκοί, μερικοί από τους όποιους πέφταν στη θάλασσα νά τόν θγάλουν και άφου τό κατόρθωναν, τόν γύριζαν στα δωμάτια των προϊσταμένων μαζεύοντας χρήματα¹³³.

Στις μεγάλες γιορτές, όπως τό Πάσχα, ή παρουσία του λαϊκού στοιχείου, στα περασμένα χρόνια, έδινε ένα εύθυμο χρώμα, ξένο πρós τά μοναχικά ιδεώδη¹³⁴. Σήμερα, στις μεγάλες γιορτές μετά τό τέλος τής λειτουργίας, όλο τό εκκλησίασμα, μοναχοί και λαϊκοί, πηγαίνει στο συνοδικό ή στο άρχονταρίκι για τό κέρασμα. Στήν άρχή μοιράζονται κόλλυθα σε πιάτο σκεπασμένα με ζάχαρη, πού, κατά τή διάρκεια τής ακολουθίας, έχουν βάσει μπροστά στο προσκυνητάρι του τιμιόμενου αγίου. Για νά έτοιμαστούν τά κόλλυθα, πού είναι εύλογία και έχι για συχώριο, ύπάρχει ειδικός διακονητής. Βάζει τό σιτάρι για λίγη ώρα στο νερό νά μαλακώση, τό χτυπάει στο γουδι για νά βγη ή φλούδα, και ρίχνει καθουρντισμένο παξιμάδι, σουσάμι και πολλές φορές ξηρούς καρπούς. Μετά τά κόλλυθα κερνούν τό εκκλησίασμα λουκούμι, ρακή και καφέ. Κεραστές είναι δύο ή τρεις νέοι μοναχοί, πού τά έτοιμάζουν σε ειδικό χώρο, τό κ ε ρ α σ τ ι λ ι κ ι ο υ. Η συγκέντρωση για τό κέρασμα μετά από γιορτή, είναι μιá από τις λίγες ευκαιρίες για συναξή όλων των μοναχών τής Μονής. Κατά τή διάσκεψη τών συναξέων αυτών συζητούν θέματα πού άφορούν τό μοναστήρι τους, και παίρνουν όδηγίες από τους προϊσταμένους.

Κάθε καλόγερος, τή μέρα πού τιμάται ό άγιος του όνόματός του, θά κέραση μετά τό τέλος τής λειτουργίας ό ίδιος τό εκκλησίασμα με ό,τι διαθέτει και θά εισπράξη τις καθιερωμένες εύχες πού ταιριάζουν σ' ένα μοναχό: «έτη πολλά», «καλόν παράδεισο», «νά ζήσης νά γιορτάζης τόν άγιο» κλπ. Τή μέρα αυτή, στις ιδιόρρυθμες τουλάχιστο Μονές, οι άλλοι άδελφοί του μοναστηριού μπορούν και νά τόν επισκεφθούν για νά τόν εύχηθούν, και τις άλλες ώρες τής ημέρας στο κελί του.

Οι λαμπρότερες μέρες σ' ένα μοναστήρι, ημέρες πού ή άτιμωσφιρα αλλάζει και παραμερίζεται ή παραδοσιακή λιτότητα στις εκδηλώσεις και στα φαγητά, είναι οι ημέρες του πανηγυριού, πού έρχονται μιá φορά τό χρόνο στή γιορτή του αγίου πού τιμά. Δίνεται ή ευκαιρία σ' αυτές τις μέρες νά έρθουν τά μοναστήρια σε επικοινωνία μεταξύ τους, και νά δώσουν δείγματα τής φιλοξενίας και του πλούτου τους. Έτσι,

132 Για τά όνόματα των πολλών εκκλησιαστικών ακολουθιών πού τελούνται στο "Αγ. Όρος, βλ. E. Amand de Mendietta La presqu' ile, ό.π., σ. 249—253. Το ὄ ἱ δ ι ο υ, Mount Athos, ό.π., σ. 297—300. F. P e r i l l a, ό.π., σ. 48.

133. Γ ε ρ α σ. Σ μ υ ρ ν ά κ η, ό.π., σ. 469.

134. Κ. Σ ι μ ο π ο ὄ λ ο υ, ό.π., τ. Γ I (1975), σ. 107 «Τήν ημέρα τής Λαμπρής Εξέσπασης τό έορταστικό πανηγύρι, Γράφει ό Carlyle: 'Απόψε διασεδέασαμε ή ένοχληθήκαμε από τή θουρωδή εύθυμία των Άρσβατιών προσκυνητών. Τραγουδοῦσαν, χόρευαν και έπιναν και στα διαλείμματα προβολοῦσαν αδιόκοπα με τά μουσκέτα τους από τά παρόθυρα».

ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι κάθε μοναστήρι στέλνει ἀντιπροσώπους σ' ἐκεῖνο πὺ γιορτάζει. ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ ἀμοιβαία ἀνταλλαγὴ ἐπισκέψεων μεταξὺ μοναστηριῶν, πὺ συνδέονται ἀπὸ παλιὰ ἱστορικά. Τέτοιες σχέσεις π.χ. ἔχει ὁ Παντοκράτορας μὲ τὸ Κουτλουμουσί, τὸ Βατοπέδι μὲ τὸ Χιλαντάρι καὶ ἡ Λαύρα μὲ τὸ μοναστήρι τῶν Ἱδίων.

Τὸ πανηγύρι κρατᾷ τρεῖς μέρες, τὴν παραμονή, ἀνήμερα καὶ τὴν ἄλλη μέρα ὡς τὴν ὥρα πὺ οἱ καλεσμένοι θὰ ἐγκαταλείβουν τὸ μοναστήρι. Ἔχει προηγηθῆ ἑτοιμασία τῶν ἀπαραιτήτων, σχολαστικὴ καθαρὴ τῆς αὐτῆς τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ, καθὼς καὶ προμήθεια τροφῶν γιὰ τὶς πλούσιες τράπεζες. Συνήθως καλεῖται στὸ μοναστήρι ἕνας ἐπίσκοπος ὡς ἐπικεφαλῆς τῶν ἐκδηλώσεων καὶ γιὰ τὴν δῶση ἰδιαίτερη λαμπρότητα. Ἄν δὲν ὑπάρχη ἐπίσκοπος, ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἡγούμενο ἄλλου μοναστηριοῦ, στὸν ὁποῖο ἐκεῖνες τὶς μέρες δίδονται τιμὲς δεσπότη. Ἔξω ἀπ' τὴν πύλη τοῦ μοναστηριοῦ καὶ στὸ κιόσκι, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν κοσμοσυρροή, ἐργοχειράδες μοναχοὶ ἀπλώνουν τὰ ἐργόχειρά τους ἢ γυρολόγοι κοσμικοὶ τὶςπραμάτειες τους¹³⁵. Μετὰ ἀπὸ κάθε ἀκολουθία στὸ καθολικό, σ' ὄλο τὸ τρίήμερο, τὸ ἐκκλησίασμα ἀνεβαίνοντας στὸ συνοδικὸ παίρνει τὸ σχετικὸ κέρασμα, καὶ οἱ τράπεζες πὺ στρώνονται εἶναι πλουσιότατες σὲ φαγητὰ καὶ κρασιά¹³⁶. Τὸ φαγητὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλῶν εἰδῶν ψάρια, πὺ προηγουμένως ἔχουν ἀγοραστῆ σὲ μεγάλες ποσότητες¹³⁷. Ἡ σπουδαιότερη τράπεζα εἶναι αὐτὴ πὺ παραθέτουν ἀνήμερα τὸ θράδυ καὶ πὺ καλεῖται κ τ η τ ο ρ ι κ ή. Ὄνομάζεται ἔτσι ἀπὸ τὸ μνημόσυνο πὺ ἔχει προηγηθῆ γιὰ τοὺς κτήτορες τῆς Μονῆς, τὰ κ τ η τ ο ρ ι κ ά, στὸ τέλος τοῦ ὁποῖου μοιράζονται κόλλυβα, πὺ τούτη τῆ φορά εἶναι γιὰ συχώριο καὶ ἔχουν τοποθετηθῆ ὄχι μπροστὰ στὸ προσκυνητάρι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ τιμώμενου ἁγίου, ἀλλὰ μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Στὸ ἴδιο μέρος κατὰ τὴν πρωινὴ λειτουργία τοποθετοῦνται καὶ καρποὶ γιὰ τὴν εὐλογηθοῦν καὶ γὰ μοιραστοῦν ἀργότερα στὸ κοινὸ φαγητό. Στὴν κτητορικὴ τράπεζα, μετὰ τὸ φαγητὸ, ψάλλονται τροπάρια ἀπὸ διμάδες μοναχῶν πὺ ἀνήκουν συνήθως στὸ ἴδιο μοναστήρι ἢ στὴν ἴδια συνοδιά¹³⁸. Τὸ τροπάριο, πὺ τὶς περισσότερες φορές ψάλλουν πρῶτο, εἶναι πρὸς τιμὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ δεσπότη ἢ, ἂν δὲν ὑπάρχη δεσπότης καὶ τὸν ἀντικαθιστᾷ ἡγούμενος μέσα ἀπὸ τὸ Ὄρος, πρὸς τιμὴ τοῦ μοναστηριοῦ στὸ ὁποῖο ἀνήκει ὁ ἡγούμενος. Μετὰ ἀπὸ κάθε τροπάριο, ἀντὶ χειροκρατημάτων, χτυποῦν ὄλοι τὰ πιρουνία στὰ ποτήρια καὶ τὰ πιάτα, φωνάζοντας «ἔτη πολλά» καὶ ἄλλες εὐχές. Δημιουργοῦν ἔτσι οἱ συνδαιτημιόνας μιὰ εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα χωρὶς ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά γὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν καθιερωμένη αὐστηρότητα. Παλιότερα στὰ πανηγύρια ὁ ἡγούμενος σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο, μοίραζε στὸ προσωπικὸ τῆς ἐκκλησίας φιλοδομήματα¹³⁹. Ἡ τελευταία τράπεζα στρώνεται τὴν ἄλλη μέρα μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας. Ἀμέσως ἔπειτα οἱ

135. Βλ. καὶ Α. Μ ω ρ α ἰ τ ἰ δ ο υ, Μὲ τοῦ βοηθᾷ τὰ κύματα. Ἄγιον Ὄρος, σειρὰ Γ', ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 64.

136. R. B y r o n. The station Athos: Treasures and men, London, 1928, σ. 266.

137. Α. Μ ω ρ α ἰ τ ἰ δ ο υ, ὅ.π., σ. 54. «Ἔξω τῆς Τραπεζῆς, οἱ μάγειροι κατακόκκινοι ἐμαγεύρουν ἐπὶ εὐροκάλων πυρῶν, ἔξω ἐν τῇ αὐτῇ τὴν ἀγιοθετικὴν μουρούναν, τὰ λιστὰ ῥωσικὰ ὀψάρια, τὰ ὀλοία ἔως πενταξόσια ὀκάδες, ἔξαλμωρίζοντο ἐντὸς μιαιμωρῶν δεξαμενῆς, ἐπὶ τοῦτο κτιστῆς».

138. Βλ. καὶ Σ. Μ ε λ ᾶ, Ἄγιον Ὄρος ἢ Μονὴ τοῦ Βατοπεδίου, «Ἑλληνικὴ Δημογραφία», τ. 13 (1954), σ. 462. «Οἱ μοναχοὶ τῆς μιᾶς μονῆς ἔψαλλον τὸ τροπάριο τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἄλλης...».

139. Ζ. Π α π α ν τ ω ν ἰ ο υ, ὅ.π., σ. 38. «Ὁ ἡγούμενος... μαζί μὲ τὸ προσωπικὸ ἀνέβηκε στὴν αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς, ὅπου τὸν δέχτηκεν ἡ Ἱερά Σύναξις ὁλόκληρη. Ἐκεῖ μοίρασε φιλοδομήματα, κατὰ τὸ ἔθιμο, στὸ προσωπικὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τότε σεφθίρισαν τὸν «ἐπιλεξιάνιον οἶνον» — κοινῶς «σπιλοκάνι» — γνωστὸ ἀρωματικὸ κρασί τοῦ

Λ. Α. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΜΠΟΤΙΟΥ ΑΡΤΗΣ

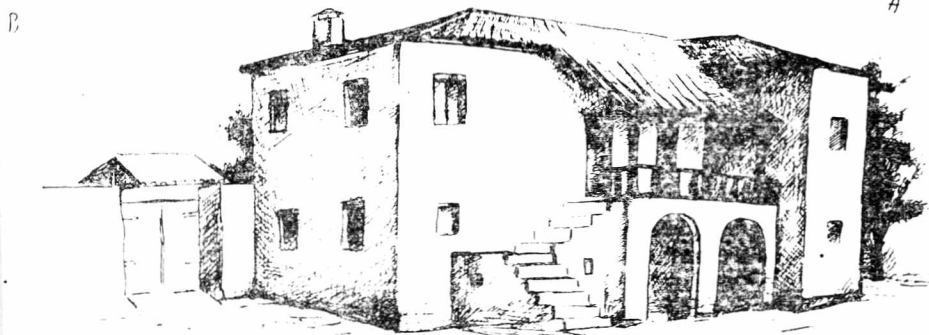
ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Σπίτια, πού βρέθηκαν άτόφια σέ προϊστορικούς οικισμούς, σπίτια του μυκηναϊκού, του αρχαίου ελληνικού, του αλεξανρινού, του βυζαντινού πολιτισμού και των χρόνων της τουρκοκρατίας στην Ελλάδα, είναι λιγοστά. Το καθ' ένα όμως απ' αυτά είναι και το σύμβολο της εποχής του. Είναι δείγμα ενός πολιτισμού. Όπως αυτός (ο πολιτισμός) με την εξέλιξή του πήρε τις διάφορες μορφές του, έτσι και η αρχιτεκτονική, για να ίκανοποιηθή κάθε φορά καινούργιες πολιτιστικές ανάγκες του ανθρώπου, του παρουσίαζε τα καινούργια της σχέδια για την καινούργια του κατοικία. Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, πού άφησε σάν χνάρια του ο κάθε πολιτισμός, είναι και η κάποια ανθρώπινη κατοικία αγροτικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, πού σώζεται από πάπυ' πρὸς πάπυ'. Το σχέδιο ενός αγροτικού σπιτιού, έκτός του γενικού, έχει και τὸν τοπικό του χαρακτήρα. Συνεργάστηκαν άπάνω σ' αυτό ο πρωτομάστορας με την τεχνική του πείρα και ο νοικοκύρης με την πείρα των οικογενειακών, των επαγγελματιών και των κοινωνικών του αναγκών. Το σπίτι αυτό δέν είναι ένα στέγασιτρο προστασίας από κακοκαιρίες, ούτε ένα καταφύγιο προστασίας του ανθρώπου σέ ώρες μικρών και μεγάλων κινδύνων της ζωής του. Είναι, το σπίτι, ο τόπος, όπου κομποδιάζεται το νήμα της στοργής παιδιών και γονέων, όπου άναθερμαίνεται το αίθημα της ασφαλείας, όπου δυναμώνει τὸ θάρρος, όπου ο άέρας του ξεποσταίνει και η άθαιπωρή του άναγαλλιάζει, όπου πλέκονται τα όνειρα της ζωής και φωλεύουν ελπίδες, όπου η φωτιά του τζακιού συντροφεύει τὸν έρημίτη στή μοναξιά του και τα έπιπλα παίρνουν γνώριμες μορφές, όπου όλόρθη ή άγάπη κοντά στην «τάβλα» άγκαλιάζει κι άδερφώνει ξένους και δικούς, όπου τὸ κάθε τί είναι και μιά σελίδα ιστορική της ζωής. Οί άνθρωποι χάνονται, τὸ σπίτι ρημάζει, αλλά μέσ' τη βαθειά του έκταση ο αρχαιολόγος διαβάζει όλα τα ιστορικά γεγονότα του σπιτιού άράδα, σά σέ φυλλάδα. Ο κάθε χώρος του, τὸ κάθε άντικείμενό του, είτε έξωτερικό, είτε έσωτερικό είναι, θυμίζει σκέψεις νοικοκυρούνης, κόπους δημιουργικούς, χάρεις, λύπες, φόβους, άνησυχίες, όνειρα ζωής, καλαισθησία, ευγένεια, άρετές άνθρωπομού. Τὸ σπίτι είναι ο καθρέφτης της ζωής του νοικοκύρη. Τ' άντικείμενά του καθρεφτίζουν τις φροντίδες του σώματος, την άνάταση του πνεύματος και την ψυχική διάθεση του νοικοκύρη. Μαρτυρούν οικογενειακή άνάπτυξη, επαγγελματική προκοπή και κοινωνική τάξη.

Άξίζει να θεωρηται ευτύχημα ή διάσωση αγροτικών οικισμών παραδοσιακής αρχιτεκτονικής διαφόρων πολιτισμών. Άποτελούν αυτοί χρήσιμη ιστορική πηγή για τη μελέτη της ζωής των γενεών, πού χάθηκαν. Άνάρια - άνάρια, όπως γλύτωσαν από τούς έμνηρημούς των δυο χωριών, Καμποιού και Σελλάδων, πού καιέστρεψαν και ξανακατέστρεψαν τις κατοικίες των αγροτών σέ καιρούς πολέμων, κάποια σπίτια, έδω κι εκεί, μένουν δείγματα χαμένων ανθρώπων, χαμένων πολιτισμών. Άτυχώς δέν μοιάζουν σέ όλα με τα σύγχρονά τους, πού χάθηκαν. Όμως τὸ αρχιτεκτονικό τους σχέδιο — ένα μέρος του όλο-

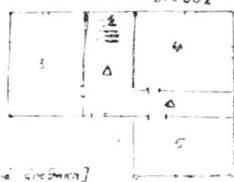
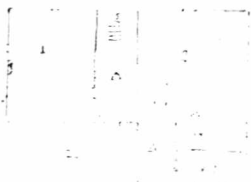
κληρωμένου οχεδίου τῆς ἐποχῆς τῶν, ἀποτελεῖ τὴ βάση γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ οχεδίου ἐνὸς ὀλοκληρωμένου οπιποῦ τῶν γεωργοκτηνοτρόφων τοῦ τόπου.

Ἔτσι ἦταν τότε ἓνα καλὸ οπιπὶ γεωργοκτηνοτρόφου νοικοκύρη, μὲ χωράφια ἀπὸ 80—150 στρέμματα, μὲ τρία βοῖδοζεύγατα, μὲ μικρὰ κοπάδι γιδοπρόβατα, μὲ ἀγελάδες γαλακτιερές, μὲ γουρουνία, κόττες, μελίσσια, λαχανόκηπο καὶ λίγες ρίζες ἐλίές. Ἦταν ἓνα οπιπὶ ὀρθογώνιο 12X8X5 μ., θεμελιωμένο σ' ἐπίπεδη ἔκταση μεγαλύτερη τοῦ ἐνὸς στρέμματος. Τὸ μήκος του, ἀπὸ ἀνατολὴ σὲ δύση, ἔδινε στὴν πρόσοψή του μεσομβρινὸ προσανατολισμὸ. Μπροστά του ἀπλωνόταν πλακοστρωμένη αὐλὴ, ποὺ τερματίζε στὸ λαχανόκηπο, ὅπου, σὲ κάποια γωνία του ἀπόμωρη, τὸ ὑπόστεγο τῶν γουρουνιῶν μὲ τὴ «λούτσα», τοὺς «κερδενέδες» καὶ κοντὰ τὸ «κουμάσι» μὲ τὰ χριστουγεννιάτικο θρεφτάρι. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς αὐλῆς ὠρθώνονταν σὲ δυὸ σειρὲς χίτρια ἰσόγεια — στάβλοι βοδιῶν καὶ ἀλόγων, ἀποθήκες καὶ ἀπέναντί τους ἀχυρῶνες καὶ ὀρνιθῶνες. Στὸς πλακοστρωμένους στάβλους σειρὲς πέτρινα παχνιά, καπιοτρῶνες, ταῖσάρια καὶ τὸ φανάρι, ποὺ ἔκαιε μὲ λάδι, ἄνεση χάριζαν κάθε βράδυ στὰ χοντρικὰ καὶ σὲ κάποια γαλακτιερὴ μανάρα. Πλάϊ στὴν ἀποθήκη, βαλμένα μὲ τάξη, περιμέναν τὴν ὥρα τους ὅλα τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα: τὸ ἀλέτρι, ἡ σβάρνα, τὰ τοσπιά, τὸ λογάρι, τὰ δικριάνια, τὰ δάρτια, ὁ μιάγκονας τοῦ λιναριοῦ, ἡ ταλιούρα καὶ ὁ μαοτέλλος τοῦ λαδιοῦ.

15000:10

00000

1, 2, 3, 4, 5 : χίτρια δικάτια
 Δ : ἐπιθήκη
 Σ : μικρὰ ἐσωτερικὴ σκάφη
 ΑΚ : ποτιστικατικὴ
 ΚΣ : κοίμη

[15000:10 καὶ 00000:10 ἔκταση ἐπιπέδη καὶ ὀρθογώνια γὰρ ἐπιπέδη]

Ἀπέναντι οἱ ἀχυρῶνες, ὅπου μοσχοβολοῦσαν, βαλμένα μὲ τάξη, τὰ βοῖδόφυλλα καὶ ἡ ροκιά τοῦ καλαμποκιοῦ, τὸ ἄχυρο τοῦ ἄλωνιοῦ καὶ τὸ χορτάρι τοῦ λιβαδιοῦ. Πλάϊ ἡ ἀποθήκη τοῦ καπνοῦ μὲ τὰ θαντάκια καὶ παρακάτω ὁ ὀρνιθῶνας μὲ τὸ κοτέτιο καὶ τὶς φωλιές σὲ σειρὰ στὶς παραθύρες τοῦ τοῖχου, στρωμένες καθαρὸ ἄχυρο, ὅπου γεννοῦσαν οἱ κόττες τ' αὐγά, ἀνεβαίνοντας τὴν ξύλινη σκάλα. Κλειοτὴ ὀλοένα ἡ πόρτα τοῦ ὀρνιθῶνα, εἶχε σὲ γωνία τῆς κάτω ἀνοιχτὴ πάντα τὴν κοιτότρυπα, νὰ μπαινοβγαίνουν οἱ κόττες, νὰ πίνουν τὸ νερὸ τους ἀπέξω σὲ πῆλινα τσαρπιά καὶ σὲ πέτρινα κουρπία, παίρνοντας καὶ τὸν ἀέρα τους. Πλάϊ τοῦ οπιποῦ πρόβαλλε τὸ χαγιάτι τοῦ μαστορικοῦ ἢ χω-

μάρινου φούρνου με τὴ γωνιά τοῦ καλοκαιρινοῦ μαγειρεύματος¹. Πίσω ἦταν τὸ μελιοσομάντρι καὶ ἀπόμερα ὁ ἀπόπατος. Μπροστά ἔκρυβε τὸν λαχανόκηπο σειρὰ μακριὰ καυσοξύλων: φορτωματίσια, χειρόξυλα καὶ τοῦφες με στοιβα- νιές. Ὁλόγυρα περιέβαλλε τὸ οἰκόπεδα ψηλὸς μαντρότοιχος με μεγάλη αὐλό- πορτα δίφυλλη, γερή, ποὺ ἀνοιγόκλεινε κάτω ἀπὸ ὑπόστεγο καὶ ἀσφαλιζόταν με γερὴ ἀμπάρα. Πλαίι της, ἀπὸ μέσα, ἦταν τὸ σπιτάκι τῶν οὐκλιῶν.

Στὸ πλακόστρωτο τῆς αὐλῆς σωριάζονταν τὸ καλοκαίρι οἱ ρόκες, ποὺ τὶς ξεφλούδιζε στὰ νυχτέρια ἢ «παρακαλιὰ» με τραγούδια, παραμύθια, ἀστεία καὶ χοροὺς καὶ τὶς στούμπιζε, λιασιμένες, με τὰ δάρτια. Ἐκεῖ κύκλωναν τὸ χορὸ σὲ γάμους, σὲ πανηγύρια καὶ γιορτάσια. Ἐκεῖ ξεπέζευε ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη, ὅπου τοὺς καλοδέχονταν τὰ πεθερικά τους με τὸ τραγούδι. Ἐκεῖ καλωσῶριζαν τοὺς ἐπίσημους, νὰ τοὺς συνοδέψουν στὸν μουσαφῖρ ὄντᾶ τοῦ σπιτιοῦ. Ἐκεῖ καὶ οἱ χωριανοὶ στέκονταν οὐκθρωποί, περιμένοντας τὸν παπιᾶ, νὰ κηδέψη τὸ νεκρὸ, ποὺ τὸν μοιρολογοῦσαν στὸν ὄντᾶ οἱ γυναῖκες. Χαρὰ τῶν παιδιῶν τὸ πλακόστρωτο τῆς «μάντρας» γιὰ τὰ παιγνίδια τους. Ταριαστή, δέσποζε, ἀνά- μεσα πόρτες κατωῖοῦ καὶ ἀνωῖοῦ, ἢ ταρατίσια ἢ κρεβάτα (ἂν ἦταν ξύλινη). Λι- θόκτιστη, καθὼς ἦταν, με μιὰ ἢ δυὸ καμάρες, ἀνάλογα με τὶς πόρτες, ἦταν πλακοστρωμένη καὶ στεγαζόταν με ποδιὰ τῆς στέγης, σπηριγμένη ἀπάνω της με ξύλινες κολῶνες. Στὴν ταρατίσια, ποὺ ἔφερνε καὶ ὠραία ξύλινα κάγκελλα, ἀνέβαινε ἢ πέτρινη σκάλα τοῦ ἀνωῖοῦ. Ὁ ἐπισκέπτης, βλέποντας τὸ κεφα- λᾶρι τῆς σκάλας, φαντάζεται τὴ νύφη, ποὺ πρόβαλλε ἀπὸ τὴν ταρατίσια συνο- διά τοῦ γονιοῦ, τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ συγγενῆ, γιὰ νὰ κατεβῆ ἕνα ἕνα τὰ σκαλιὰ με ἀρμυροπληρωμένο τὸ τραγούδι «Ἐχε γετὰ μαννούλα μου...», ποὺ ἔπαιζαν με ὅλη τους τὴν τέχνη καὶ τὴ δύναμη, κάτω στὸ πρωτόσκαλο, οἱ «γύφτοι», ἐνῶ οἱ δικοὶ της κολλοῦσαν τὰ χρήματα στὶς «μπάλες» τῶν «γύφτων» καὶ οἱ χαζιᾶ- δες τὴν ἀποχαιρετοῦσαν πολὺ συκινημένοι. Φαντάζεται ἀκόμα καὶ τὸ νεκρὸ, ποὺ τὸν κατέβαζαν με τὰ μαλλιοτραβήγματα, τὰ μαδιήματα καὶ τὰ δυνατὰ που- ποῦι τῶν συγγενῶν. Φαντάζεται καὶ τὸ ζητιᾶνο, ποὺ σπάνια ἔφτανε ὡς ἐκεῖ ν' ἀπλώση τὸ χέρι.

Κάτω ἀπὸ τὴν ταρατίσια, στὸν τοῖχο τῆς σκάλας, βαρέλλες με νερό, ξυλο- βάρελλα, οτάμινες, μπότια πήλινα καὶ κάποιο χαλκωματένιο τσουκάλι, εἶχαν τὴ θέση τους σὲ βαθουλὲς κόγχες². Ἐκεῖ καὶ ἡ κρυφὴ τρύπα τοῦ κλειδιοῦ. Πέρα ἀπὸ τὶς κόγχες μιὰ ὀριζόντια ἐντοιχισμένη πλάκα βαστοῦσε τὴ λίτρα με τὸ νερὸ καὶ τὸ σαποῦνι γιὰ τὸ νύησιο καὶ ἀπὸ πάνω της σὲ ξυλοκάρφι κρεμό- ταν ἡ κοντόμπολα γιὰ τὸ οκούπισμα. Εὐτύχημα γιὰ τὸ σπῆτι αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ πηγάδι τῆς αὐλῆς.

Τὸ ἰσόγειο, με δυὸ εἰσόδους καὶ δυὸ δωμάτια με μεσοπόρτα, ἦταν τὸ χει- μωνιάτικο καὶ ἡ ἀποθήκη τῶν τροφίμων. Ἀνατολικά τὸ χειμωνιάτικο εἶχε τὴ γωνιά με τὸ μπουχαρί. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά της μπάσια καὶ στὸν τοῖχο οἱ «πο- λίτσες» με τὰ καφκοκούτια, τὶς καπνοσακκούλες, μαχαίρια καὶ κουμπούρια. Ρά- φια, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, σιὸ μῆκος τῶν τοίχων, κρατοῦσαν πόστες τὰ πιάτα καὶ τὶς πήλινες λῆμιες, γιὰ τὰ δεῖπνα. Κάτω ἀπ' αὐτὰ ἄγκουστρα σὲ κορνίτζα κρατοῦσαν κανάτια, πετιέτες, ροῦχα διάφορα. Ἐκεῖ καὶ ντουλάπια, ὅπου ἕνας δόκος σερβιρίοματος, μπιτίλιες με ποτὰ, ρακοπότηρα, ἀγγεῖα με βούτυρο καὶ μέλι, σήγανη καὶ ἄλλα ἀρωματικά καὶ μαλακτικά βότανα. Κρεμασμένοι φάνταζε ὁ χλιαρολόγος, ὅπως καὶ οἱ θελονοθήκες καὶ χτενοθήκες, κεντημένες με φρον- τίδα. Κάτω ὁ ἀργαλειός, ὁ γεῖκος, τὸ ἀλευράμπαρο καὶ κρεμασμένο τὸ ψωμο- κάλαθο. Κάτω ἀπὸ τὸ γεῖκο μπουγγες καὶ μπότια με λάδι καὶ πετρέλαιο καὶ

1. Ἡ τὸ «φουνοναγιά»: τὸ τέλειο μαγειρεῖο γιὰ ἀστοποιεῖο μαζί.

2. Τὸ βαρελλοστάσι.

πάνω ἀπὸ τὸ ἀλευράμπαρο, στὸν τοῖχο, κρεμασμένα: τὸ ψωμοσκάφιδο, τὸ πλαστήρι μὲ τὸν πλάστη καὶ ὁ σουφράς. Στὸν ἀπέναντι τοῖχο ἀράδα περίμεναν τὸν κουρασμένο καὶ μουκερμένο τὰ σκαρινιά. Στὰ ράφια τοῦ μπουχαριοῦ λυχνάρια, λάμπες καὶ φαναράκια. Ἐκεῖ τὸ σαπούνι, νὰ μὴ μαλακῶνῃ, τὰ σπῖρα καὶ τὸ ἀλάτι τοῦ φαγητοῦ στὸ ξυλοκούτι, νὰ μὴ λειώνῃ. Κάτω, στὸ μασγάλι, ἢ γάστρα καὶ ἢ κρεμαστάλωση τῆς ἀρβαλωτῆς κατοαρῶλας. Ἐκεῖ ἢ μάτια τῆς γάστρας, ἢ μάσια τῆς σπρούχνης καὶ ἢ τοιμηίδα. Μόνο ἢ γάτα εἶχε τὸ «δικαίωμα», νὰ ζεσταίνεται στὴ γωνιά μέσα ἀπὸ τὸ γωνολίθι κοπέλλες γεννοβόλαγαν ὅσοι θὰ κάθωνταν ἐκεῖ.

Στὸ χειμωνιάτικο εἶχαν τὴ θέση τους ἢ σκαλιστὴ νυφιάτικη κασέλλα τῆς γριάς καὶ τὰ γωνιά. Κοντὰ στὸ παραθύρι ἦταν κρεμαμένος ὁ καθρέφτης, ποῦ οἱς πίκρες τους οἱ πονεμένοι τὸν σκέπαζαν. Δυτικὰ ἦταν ἢ ἀποθήκη τῶν τροφίμων μὲ τὸ μεγάλο δίχωρο ἀμπάρι, ὅπου ξάγια τὸ καλαμπόκι καὶ τὸ σιτάρι. Ἐκεῖ καὶ τὸ ἀμπάρακι, ὅπου σὲ χωρίσματα ὁ τραχανᾶς, τὰ φασόλια, τὰ κουκιά, τὰ ρεβύθια, οἱ φακές. Στὸ βάθος τὰ μαστέλλια καὶ τὰ βαρέλλια μὲ τὸ τυρί, τὴς ἐλιές, τὸ κρασί, τὸ ἀλάτι. Ἡ καπάσα μὲ τὸ λάδι καὶ τὰ πῆλινα ἀγγεῖα μὲ τὸ βούτυρο καὶ τὸ μέλι. Πιὸ πέρα οἱ καρδάρες γιὰ τὸ γάλα, ἢ βούρτσα τοῦ βουτύρου μὲ τὸ βουρτοόξυλό της καὶ τὰ καζάνια. Ἐκεῖ τὰ κόσκια καὶ τὰ φκουροκαρπολόγια τοῦ ἄλωνιοῦ. Ἐκεῖ καὶ τὰ λανάρια καὶ τὰ τοικρίκια τῶν μαλλίων. Στὴν πόρτα πίσω τὸ γυνὶ καὶ τὰ λουριά τοῦ ἀλετριοῦ. Δὲν ἔλλειπαν οἱ σκουπες, τὰ τσεκούρια, ἢ βαρειά, ὁ λόστος, ὁ κασμάς³, ἀλλὰ καὶ τὰ κυπροκούδουνα. Τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ἀλετριοῦ: τὸ σκεπάρι, τὸ δίκοπο, τὸ πριόνι καὶ ἢ ἀρίδα ἦταν ἀπαραίτητα. Τὸ σκαφίδι τῆς μπουγάδας τὸ συνώδευαν πάντοτε τὰ μπουγαδόξυλα, τὸ καλάθι καὶ τὸ ληγένη. Ἡ κοφίνα μὲ τὴν ξερὴ βρώμη τῶν ζώων, ἄδεια ἀργαλεῖσια σακκιά καὶ λινές σάκκινες, βριζόνια καὶ τρουβάδια ὑφαντὰ εἶχαν καὶ αὐτὰ ἐκεῖ τὴς θέσεις τους.

Οἱ πόρτες τοῦ ἰσογείου (κατωγιοῦ) καὶ τὰ μικρά του ὀρθογώνια παράθυρα μὲ τὰ μονοκώμια πέτρινα κατώφλια καὶ ἀνώφλια καὶ τὰ γεφυρωτὰ τόξα ἀπὸ πᾶνω ἔκλειναν μὲ δέντρινα χοντὰ φύλλα, ποῦ ἀσφαλίζονταν ἀπὸ μέσα μὲ σύριες καὶ ἀμπάρες. Κάθε πόρτα ποῦ ἔφερνε μεγάλη γύφτικη κλειδωνιά, ἀνοιγόκλεινε μὲ τὸν ξύλινο μάνταλό της, ποῦ σηκωνόταν μὲ τὸ δάκτυλο ἀπ' ἔξω καὶ ἔπεφτε μόνος του στὸ κλείσιμο. Στὰ παράθυρα δὲν ἔλλειπαν τὰ χοντὰ καλλιτεχνικὰ ξύλινα ψωμοσκάκελλα. Κάτω ἀπὸ τὸ ἰσόγειο μὲ τὸ χωμάτινο δάπεδο, ποῦ ἦταν ἀλειμμένο μὲ καλὸ χῶμα, ἄχυρο καὶ βοϊδοκασινα, ἦταν ἢ «μπίμπσα» — μιὰ μυστικὴ θολωτὴ ἀποθήκη μὲ μυστικὴ εἴσοδο. Γιὰ τὰ χρήματα, τὰ πολύτιμα κειμήλια, γιὰ ρούχα καὶ τρόφιμα, ποῦ ἔπρεπε νὰ σωθοῦν ἀπὸ πολεμικὴς καταστροφές καὶ ληστές.

Ἀπαραίτητῃ ἦταν ἐκεῖ καὶ ἢ ἐσωτερικὴ σκάλα τοῦ ἀνωγιοῦ. Τὸ ἀνώγι, ὠραιότερο, εἶχε δυὸ εἰσόδους στὴν ταράτσα καὶ ἐννιά ὀρθογώνια παράθυρα (1.20X0.60) ἴδια στὴν ἀσφάλεια καὶ στὴν τέχνη μὲ τοῦ κατωγιοῦ. Δὲν σπάνιζαν στὸ ἀνώγι καὶ τὰ τζάνια. Συνηθισμένες ἦταν καὶ οἱ γλάστρες λουλουδιῶν στὰ παράθυρα καὶ στὸ μπαλκόνι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνθισμένος πολύκαρπος καὶ τὸ γαλάζιο ἀγκάθι τ' Ἄγι Γιάννη τοῦ ρηγανᾶ, γιὰ τὴν καρποφορία καὶ τὸ κακὸ τὸ μάτι, ὅλο τὸ καλοκαίρι πρόβαλλαν στ' ἀνώφλια τῶν θυρῶν, ὅπως πιὸ πέρα καὶ τὸ λουλούδινο στεφάνι τῆς Πρωτομαγιάς. Στὸ ἀνώγι ὁ μουσαφίρ ὄντας, τὸ ὑπνοδωμάτιο μὲ τὸ μπαλκόνι καὶ ἀνάμεσά τους ἢ ἀποθήκη τῶν ρούχων, τῶν προικίων, τῶν μαλλίων, τῶν κουβαριῶν, ὅπου ὁ μεγάλος γεῖκος, τὰ σοπέτια καὶ οἱ κασέλλες μὲ τὴς καλὲς στολὲς καὶ τὰ καλά ποδήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ σόκες τοῦ γευοίματος, ἢ ἀνέμη, τὸ ἀνεμίδι καὶ ἢ καλὴ κλίτσα. Ἡ πόρτα τῆς ἀποθή-

3. Τὰ δωεπάνια, ἢ ζοσιά, τὸ στατέρι, τὸ ζαντάρι, τὸ πινάκι, τὸ ραζοζάζανο, τὸ πατητήρι.

κης με τὸ μοναδικὸ καγκελόφρακτο παράθυρο ταχτικά ἄνοιγαν γιὰ τὸν ἀερισμό.

Δεξιά, τὸ ὑπνοδωμάτιο, με τὸ μαπλόκι καὶ τὰ τέσσερα παράθυρα, με ράφια γύρω καὶ κρεμάστρες ρούχων, δὲν εἶχε πάντοτε κρεβάτια ὕπνου, γιατί ἔπρεπε νὰ ἔχη χώρο ἐλεύθερο, νὰ σωριαστοῦν τὰ γεννήματα τοῦ καλοκαιριοῦ ὡς τὴν πούλοή τους. Κοιμῶνταν τότε σὲ μαξιλάρια ἀραδιαστὰ στὸ ἴδιο στρώμα κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο σκέπασμα. Ἐδῶ οἱ ἄντρες καὶ τὰ μεγάλα ἀγόρια κι ἐκεῖ τὸ γυναικόπαιδο. Καί, ἂν ἔλλεπε τὸ ταβάνι, πολλές «γρινιές» στὰ ματάρια κρατοῦσαν κρεμασμένα τὰ «καρπούζια» — ρόκες γυμνές, κρεμασμένες ἀπὸ τὰ φύλλα τους ἀρμάθες γιὰ σπόρο ἀνοιξιάτικο, πού τὸν ἔβγαζαν ξεπειρίζοντας τες με τὸ χτύπημα τοῦ δρεπανιοῦ. Κρατοῦσαν κρεμασμένες καὶ ἀρμάθες σκόρδα, κρεμμύδια, κυδώνια, ρόδια.

Ταβανωμένος ἦταν πάντοτε ὁ μουσαφὶρ ὄντᾱς με τὰ τέσσερα παράθυρα. Κάτω ἀπὸ τὸ καλλιτεχνικὸ ταβάνι με κρεμαστὸ πολυκάντηλο. Στὸ δυτικὸ τοῖχο τὸ καλλιτεχνικὸ μπουχαρὶ με ἀνθοδοχεῖα καὶ εἰδώλια στὶς ἄκρες τῶν ραφιῶν, τὴ λάμπα τοῦ τραπεζιοῦ, τὸ λυχνάρι καὶ τὸ φανάρι στὴ μέση. Κάτω ἡ ψηλὴ γωνιὰ πλακόστρωτη με οκαλιστὰ γωνολίθια. Ζερβόδεξα στὸν τοῖχο οἱ «πολίτες» με τὰ οκαλιστὰ φύλλα. Κάτω τὰ μπάσια, πού τὰ ὁμόρφαιναν ὀλοκέντητες στὸν τοῖχο πάντες — ἔργα τοῦ κοριτσιοῦ ἢ τῆς νύφης. Στὴν ἀνατολικὴ γωνιὰ ψηλὰ τὸ εἰκονοστάσι με τοὺς Ἁγίους, ὅπου ἡ δάφνη τῶν Βαΐων, ὁ βασιλικὸς τοῦ Σταυροῦ, τὸ μεγαλαγίασμα τῶν Φώτων, τὸ μεγαλοπεφτίσιο αὐγὸ, τὸ ψυχοκέρι, ἡ σφράσι, ἡ λαμπριάτικη λαμπάδα καὶ λιθάνι ἀπὸ τὸ «Ἐξαίρετως...». Μπροστὰ κρεμασμένο τὸ γυάλινο καντήλι, πού ἄναβε Σαββατόβραδο καὶ Κυριακὴ, παραμονὴ καὶ ἀνήμερα μεγάλης γιορτῆς, «βαρειᾶς». Δεξιά καὶ ἀριστερά, ψηλὰ στοὺς τοίχους, ράφια, πού κρατοῦσαν πόστες τὰ καλά — τὰ φερφερένια πιάτα με τὰ πλουμιῖδια. Κάτω ἀπ' αὐτὰ κρεμίστρες σὲ «πρεβάζια» κρατοῦσαν δεξιά τὸν μεγάλο καθρέφτη με κάδρα ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ καὶ τὴ φωτογραφία τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ Βενιζέλου ἢ κάποιου βασιλιᾶ. Πιὸ πέρα τὸ κλειστό, με οκαλιστὰ φύλλα, ντουλάπι, ὅπου ὁ ἀσημένιος δίσκος με τὰ καλά γυαλικά: τὰ ρακοπότηρα, τοὺς μαστραπάδες, τὰ πιατέλλα καὶ τὶς φερφερένιες κίκαρες καὶ τὶς τοιαέρες. Ἀπέναντι, στὶς κρεμάστρες, ἡ τοῖτσα, τὰ ντουφέκια, οἱ ἀρμάθες, οἱ καλές κοντόμπολες, ὁ κεντημένος τρουβᾶς με τὰ δυὸ οχοινιά γιὰ ταξίδι. Κάτω τὸ ἄλλο ντουλάπι με τὰ ποτά, τὰ γλυκά, τὰ συκοκάρυδα ὅλα γιὰ τοὺς «καλοὺς» μουσαφίρους. Πέρα ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ προθάλαμου⁴, στὸν τοῖχο τῆς διαίρεσης, κρεμασμένοι δυὸ σουφράδες καὶ κάτω ἀπ' αὐτοὺς λίγα σκαμινιά περίμεναν τοὺς φουστανελλοφόρους ἐπισκέπτες καὶ τὶς οἰγγουνοφόρες, πού «κόπιαζαν» κάθε τόσο στὶς χαρὲς τοῦ σπιτιοῦ.

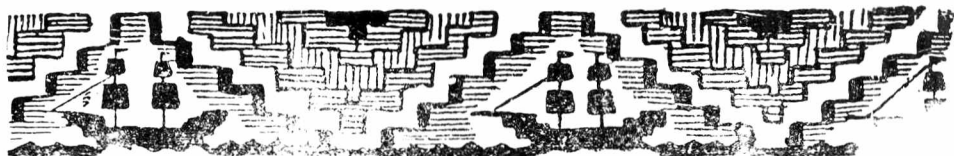
Τὶς «καλές» μέρες ὁ μουσαφὶρ ὄντᾱς ἔδειχνε ὁμορφος, στρωμένος με στρώσεις ὀλοκέντητες στὸν ἀργαλειὸ με τέχνη. Ὅμορφα μαξιλάρια ὑφαντὰ ὀλοπλούμιστα στοὺς τοίχους γύρω ἀραδιαστὰ καὶ οἱ σφράδες ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, στρωμένοι με μεσάλια ὀλοκέντητα χιονᾶτα με τῆς κεντήστρας τ' ὄνομα, δέξια, στοὺς ἄντρες, πού καθόταν σταυροπόδι καὶ στὶς γυναῖκες ἀπὸ κεῖ με κολλητὰ τὰ γόντα καὶ πλάϊ ὀκεπασμένα τὰ ποδάρια, εὐχάριστη τοὺς κάναν τὴ διάθεση, νὰ φᾶνε τὰ γλυκά, νὰ πιῶνε τὰ ποτά, νὰ εὐχαριστηθοῦν τὰ συκοκάρυδα καὶ νὰ γελᾶσουν με ἀστεῖα, ν' ἀκούσουν κι ἀπ' τὸ γέροντα τὸ λόγο τὸν καλὸ. Ἡ ἀλισίβα, ὁ μόνος κι ὁ βασιλικὸς συνδύαζαν ἐκεῖ τὴ γιορτιάτικη μοσχοβολία τους.

Τέτοια καλὰ οπιῖα φάνταζαν καὶ στόλιζαν τὰ δυὸ χωριά, Κομπότι καὶ Σελλάδες, πολλὰ παλιότερα χρόνια. Ἀπὸ τὸ πράσινο τῶν κήπων καὶ τῶν φύλ-

4. Τῆς σαλούλας.

λωμάτων τῶν δένδρων ξεπρόβαλλαν ψηλές οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν μὲ πλατεῖα ὀλόγυρα κρηλίδα ἀπὸ οχιστολιθικῆς πλάκες καὶ ἄσπρα ἢ κόκκινα κεραμίδια. Γιὰ τὸ μεγάλο βάρος τους στρώτια γερὰ ὀλόγυρα στοὺς τοίχους, δυὸ σειρές, κρατοῦσαν τὰ ματέρια καὶ τὰ κοντομάτερα μὲ τὰ ψαλίδια ἀκουμπησιὰ στὸν καβαλάρη ἀπάνω καρφωτὰ μὲ γυφτοκάρφια. Παπιάδες δυὸ κρατοῦσαν στὴν κορφὴ τους τὴν καβαλαριά, ὀλόρθοι ἀπάνω στὰ ματέρια τους. Οὔτε οἱ σειριοὶ τὰ τάραζαν τὰ τέτοια σπίτια, πὺν ἔζωναν τοὺς τοίχους τους γερὰ τὰ ξυλοδέματα. Ἄς δένωντιαν οἱ τοῖχοι τους μὲ χωματόλασπη ρετινωτή, εἶχαν γερὰ ἀρμολόγι καὶ τὰ λιθάρια ἀράδα σταυρωτά. Εἶχαν κλειδιά καὶ πλάτος. Ὡς τὸ ἀνωτὴ πλάτος ἔνα πῆχyu μαστορικὸ κι ὡς τὴ σκεπὴ ἔνα πῆχyu κωνοταντινουπολιτικο.

Γερὸ αὐτὸ τὸ σπίτι τῆς ἀγροτικῆς παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ τόπου. Οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς συνδύασαν τέχνη καὶ ὁμορφιά, ἀπ' τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς τὰ μεγαλεῖα, γιὰ τὸ μεγαλεῖο του τὸ ἀγροτικὸ. Ἄν καθῆ κι αὐτό, χάνεται μὰ ἱστορικὴ πηγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγροτικοῦ πολιτισμοῦ τῶν δυὸ χωριῶν: Καμποπιῶν καὶ Σελλάδων. Καὶ χάνεται ἡ πηγὴ αὐτὴ χωρὶς νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ καὶ ἡ νέα πηγὴ τῆς σύγχρονης ἀγροτικῆς ζωῆς, γιὰτὶ στὸ νέο ἀρχιτεκτονικὸ σχέδιο δὲν συνεργάζονται σήμερα ὁ σπουδασιμένος, τῆς Σχολῆς, πρωτομάστορας (ἀρχιτέκτονας) μὲ τὸν ἀγρότη. Δὲν λαβαίνονται ὑπ' ὄψη οἱ οἰκογειακῆς, οἱ ἐπαγγελματικῆς, οἱ κοινωτικῆς του ἀνάγκες, ὅπως διαμορφώθηκαν αὐτῆς σήμερα. Ὁ ἀρχαιολόγος τοῦ μέλλοντος ἀστικὸ καὶ ὄχι ἀγροτικὸ θὰ χαρακτηρίσῃ τὸ σπίτι, τοῦ σύγχρονου ἀγρότη, γιὰτὶ ὁ σημερινὸς ἀρχιτέκτονας δὲν κουράζει τὸ μυαλό του γιὰ τὸ ἀγροτόσπιτο τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Ἄς διαφυλαχθῆ κάποιον ἀπὸ τὰ σπίτια τῆς ἀγροτικῆς παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, πὺν σεβάσθησαν οἱ χρόνοι, γιὰτὶ ὁ πρωτομάστορας τῆς ἀγροτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς χάθηκε ἀναντικατάστατος! Νὰ χάνεται τάχα κι ὁ ἀγρότης μὲ τὴν πλοῦσια σὲ ἦθη, σὲ ἔθιμα, σὲ παραδόσεις, σὲ τρόπους ζωῆς, σὲ ἰδανικὰ, ὡραία ἑλληνικὴ του ζωὴ;

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΑΠΟ ΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΟΥ (ΚΟΥΚΟΥΛΙΟΥ - ΖΑΓΟΡΙΟΥ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στή διαβίωση των ανθρώπων που ζουν στο ύπαιθρο, δηλαδή στα χωριά και που ασχολούνται με γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες, ή καλοκαιρία ή ή κακοκαιρία, δηλαδή τα μετεωρολογικά φαινόμενα και οι καιρικές αλλαγές και μεταπτώσεις, παίρνουν ανέκαθεν σημαντικό ρόλο. Και είναι εύκολονόητο πράγμα αυτό, αφού από μια εύνοια του καιρού μπορούν να ωφεληθούν σημαντικά, ενώ το αντίθετο από μια καιρική αντίξοότητα να ζημιωθούν αφάνταστα. Για παράδειγμα σημειώνονται τα εξής: Μια δυο καλές βροχές κατά τη θερινή περίοδο μπορούσαν (ή και μπορούν ακόμη σε ώρισιμένες περιπτώσεις) να δώσουν σημαντική παραγωγή καλαμποκιού με ξηρική καλλιέργεια και έτσι να εξασφαλίσουν το «ψωμί της χρονιάς» σε μια αγροτική οικογένεια που παρέμεινε σ' ένα όρεινό χωριό. Κατά τον ίδιο τρόπο ένας ευνοϊκός χειμώνας, δηλ. χωρίς χιονοπτώσεις και παγωνιές, ώστε να μην αναγκαστούν τα γιδοποδάτα να παραμείνουν αρκετές μέρες κλεισμένα στο στάβλο, ήταν και είναι ίσως ακόμα πολύ ευεργετικός για κείνους που ασχολούνται με την κτηνοτροφία κ.ο.κ.

Σήμερα, καθώς ξέρουμε, πολλά απ' αυτά τα πράγματα άλλαξαν ριζικά. Όπως σ' όλα τα χωριά και τα τμήματα της πατρίδας μας, έτσι και στο δικό μου το χωριό, άλλαξε μορφή ή ζωή των κατοίκων του. Το μετεωρολογικό δελτίο που μεταδίνει πολλές φορές την ημέρα ή ραδιοφωνική συσκευή μας πληροφορεί για τις αλλαγές του καιρού και την εξέλιξή του για χρονικό διάστημα τουλάχιστο μιας ή δυο ημερών. Ο πολύς κόσμος όμως δεν ικανοποιείται από τα όσα αναγγέλλει το ραδιόφωνο για τον καιρό και παραμένει ακόμα στενά δεμένος προς τους πατροπαράδοτους τρόπους εξήγησης διάφορων παρατηρήσεων που έχουν σχέση με τις αλλαγές του καιρού. Δίνουν ακόμα τη σημασία που έδιναν οι παλιότεροι κάτοικοι των χωριών στα μετεωρολογικά φαινόμενα κι' εξακολουθούν ακόμα να τα εξετάζουν, όπως τα εξέταζαν οι περασμένες γενιές.

Οι παρακάτω σελίδες αποσκοπούν να περιγράψουν τις μετεωρολογικές παρατηρήσεις και τη σημασία που δίνουν οι κάτοικοι του χωριού σ' αυτές κατά πατροπαράδοτο τρόπο. Έξυπακούεται πως όσα γράφονται εδώ αφορούν μονάχα το χωριό μου το Κουκούλι. Ίσως αυτά τα πράγματα να μην ταυρίζουν με όσα λέγονται και όσα πιστεύονται από τους κατοίκους άλλων χωριών της περιοχής του Ζαγοριού ή άλλων τμημάτων της πατρίδας μας.

Όσα γράφονται εδώ προέρχονται από προσωπική πείρα δική μου από τη μακροχρόνια παραμονή μου στο χωριό και από πληροφορίες και παρατηρήσεις άλλων κατοίκων του χωριού, ιδιαίτερα ηλικιωμένων ατόμων που έχουν ασχοληθεί ή ασχολούνται ακόμα με την κτηνοτροφία ή και με αγροτικές εργασίες.

ΜΕΡΙΚΕΣ ΓΕΝΙΚΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΥΚΟΥΛΙ

Τὸ χωριό μου, τὸ Κουκούλι, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ 46 χωριά τοῦ Ἡπειρωτικοῦ τμήματος ποῦ βρίσκεται πρὸς τὰ Β.Α. ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ ποῦ τὸ τμήμα αὐτὸ εἶναι γνωστὸ μὲ τὴ γενικὴ ὄνομασία Ζαγόρι. Τὸ Κουκούλι κατέχει, μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ, ὀμφαλικὴ θέσις στὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἄπέχει ἀπὸ τὰ Γιάννινα γύρω στὰ 38 χιλιόμετρα καὶ ἐπικοινωνεῖ μ' αὐτὰ μὲ αὐτοκινητόδρομο ἀσφαλτοστρωμένο.

Βρίσκεται χτισμένο σὲ μιὰ ὄχι ἀπότομη πλαγὰ μὲ ἔκθεσις νοτιο - ανατολική. Τὸ ὑψόμετρο τῆς περιοχῆς τοῦ χωριοῦ κυμαίνεται ἀπὸ 700 μέτρα (κοίτη τοῦ ποταμοῦ Βίκου) μέχρι 1050 (λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Τὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ (πλατεῖα ἢ Μεσοχώρι) ἔχει ὑψόμετρο 830 μέτρα. Ἐχει βόρειο γεωγραφικὸ πλάτος 39^ο51' καὶ ἀνατολικὸ γεωγραφικὸ μῆκος 20^ο καὶ 47' (Γκρήνουϊτς).

Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ χωριὸ κατὰ τὸ Νότο, βρίσκεται τὸ βουνὸ Μιτωκέλι. Ἀπὸ τὴ βόρεια μεριά του πλασιώνεται μὲ ράχες λιθαρωτὲς (φλίσχη) ποῦ ἀποτελοῦν τὰ τελευταῖα τμήματα ἀπὸ τοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ ποῦ ἔχει τὸ ὄνομα Τύμφη. Πρὸς τὰ ἀνατολικά του ὑψώνεται τὸ ὄχι καὶ πολὺ ψηλὸ βουνὸ τοῦ Τσοπελόβου καὶ Νεγάδων ποῦ λέγεται Κοζιακὸς καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἀνατολικὸ ἀέρα τὸν λένε οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Κοζιακίτη». Ἀπὸ τὰ δυτικὰ ὁ ὀρίζοντας, ἂν δὲν κόβονταν ἀπὸ μερικὲς ὄχι ψηλὲς κορυφὲς τοῦ Βιτσινοῦ καὶ Μονοδεντρίτικο βουνοῦ, θάφτανε μακρὰ ὡς τὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας ἢ Κολώνιας καὶ γιὰ τοῦτο τὸν δυτικὸ ἀέρα ἢ τὸν βορειοδυτικὸ τὸν λένε «Ἀρβανίτη» ἢ «Κολωνιάτη».

ΤΟΜΕΙΣ Ἡ ΚΛΑΔΟΙ ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ

Τὰ προγνωστικὰ γιὰ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα στὸ χωριὸ μου προέρχονται ἢ συνίστανται σὲ διάφορες παρατηρήσεις ποῦ γίνονται ποικιλότροπα καὶ σὲ διάφορες περιπτώσεις. Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς μποροῦν νὰ καταταχτοῦν σὲ διάφορους τομεῖς ἢ κλάδους, ἤτοι: παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, τέτοιες ποῦ γίνονται στὸν οὐρανὸ, στὸν ἥλιο, στὸ φεγγάρι καὶ στ' ἀστέρια, τέτοιες σὲ διάφορα ζῶα, σὲ ἀντιπρόσωπους τοῦ φτερωτοῦ βασιλείου, στὰ ἔντομα, στὰ ἔρπετά, στὴν πορεία καὶ στὸ σχηματισμὸ τῶν σύμφωνων, στὴ φωτιὰ καὶ στὸν καπνὸ τῆς, στὴ βροχή, στὸ χιόνι, στὴν πάχνη, στὶς βροντὲς, σὲ παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὸ ἑορτολόγιο κλπ. Τελικὰ δὲ θὰ γίνῃ περιγραφὴ τῆς «παπαρούνας» καὶ σχετικὸς λόγος γιὰ τὰ «μερομήνια».

Τοὺς τομεῖς, πάνω στοὺς ὁποίους γίνονται μετεωρολογικὲς παρατηρήσεις, θὰ παραθέσω παρακάτω, δίνοντας καὶ σχετικὰ λαογραφικὰ ἢ φραστικὰ διευκρινιστικὰ στοιχεῖα, ἀνάλογα μὲ τὴν κάθε περίπτωση:

1. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ σῶμα του

Ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια ἔχει ἐπικρατήσεις νὰ πιστεύεται καὶ νὰ λέγεται ὅτι ὁποιαδήποτε ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ ἔχει σημαντικὴ ἐπίδρασις στὸν ἄνθρωπο. Ἀκούει κανένας νὰ λένε συχνά: «Οὐί! μοῦ κρατήθηκε τὸ χέρι (ἢ τὸ ποδάρι), θὰ βρέξει» ἢ «Ἀπόψε τρώμαζα νὰ ξημερώσω ἀπὸ τὸν πόνο τῆς μέσης, φαίνεται θ' ἀλλάξει ὁ καιρὸς, θάχουμε χωρὶς ἄλλο βροχή». Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὅμως πὸ χαρακτηριστικὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ λένε: «Μὲ τρῶνε τ' αὐτιά, σίγουρα θάχουμε βροχή». Μερικὰ ἄτομα ἔχουν ἴοση εὐαισθησία στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός τους, ἰδιαίτερα στὰ πόδια καὶ στὴ ράχη τοῦ κορμοῦ τους, ὥστε νὰ μποροῦν μὲ βεβαιότητα νὰ προμαντέψουν. πότε θὰ ρίξει χιόνι κατὰ τὸ χειμῶνα

στο χωριό και τότε δεν θα ρίξει. Είναι ικανοί να βεβαιώσουν το πράγμα αυτό 2—3 μέρες πὸ μπροστά.

2. Παρατηρήσεις σὲ ζῶα

Κατὰ τοὺς χειμωνιάτικους μῆνες (Δεκέμβρη — Φλεβάρη) κάποτε τὰ θράδια, στὴν ἀρχὴ τῆς νύχτας, μαζεύονται οἱ λύκοι κοπαδιαστὰ καὶ ἀρχίζουν ὅλοι μαζί νὰ οὐρλιάζουν στὶς δασωμένες ράχες ποῦνα ἀπέναντι ἀπὸ τὸ χωριό καὶ πέρα ἀπὸ τὸ Βίκο. Τὸ ὁμαδικὸ αὐτὸ οὐρλιασμα τὸ ἔχουν γιὰ ἔνδειξη τοῦ χωριοῦ πὸς θὰ ρίξει χιόνι πολὺ σὲ 1—2 μέρες. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀκούει κανένας νὰ λένε στοῦ χωριό: «Ἀκούστε τί φκιάνουν οἱ λύκοι πέρα στοῦ λόγγο! Νοιώθουν καιρό. Θὰ ρίξει πολὺ χιόνι».

Τὸ χειμῶνα πάλι, κάποτε, ὅταν γυρίζουν τὰ πρόβατα κατὰ τὸ τέλος τῆς μέρας ἀπὸ τὴ βοσκὴ στοῦ χωριό, ἀρχίζουν νὰ παίζουν καὶ νὰ πηδοῦν οὐν τὰ μικρὰ τ' ἀρνάκια. Τὸ πράγμα αὐτὸ στοῦ χωριό τῶχουν γιὰ προγνωστικὸ πὸς τὴν ἄλλῃ μέρα θὰ ξημερώσει χιόνι καὶ θὰ κλειστοῦν αὐτὰ στοῦ μαντρί. «Νοιώθουν καιρὸ καὶ χορεύουν».

Τὴν ἴδια παρατήρηση κάνουν κατὰ τὸ χειμῶνα καὶ γιὰ τὰ γίδια. Κατὰ τὸ ἡλιοβασιλεμα ποῦ ἐτοιμάζονται αὐτὰ νὰ μποῦν στοῦ χωριό, ὅταν τρῶνε πολὺ λαίμαργα τὰ κέδρα, χωρὶς καθόλου νὰ ὑπολογίζουν τ' ἀγκάθια τους, εἶναι καὶ αὐτὸ σημάδι πὸς «νοιώθουν κι' αὐτὰ καιρό», δηλαδὴ θὰ πέσει τὴ νύχτα χιόνι καὶ τὸ πρωὶ τῆς ἄλλης μέρας δὲν θὰ μπορέσουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ μαντρί γιὰ νὰ βοσκῆσουν ἔξω καὶ γι' αὐτὸ τρῶνε τόσο λαίμαργα τὰ κέδρα.

Κατὰ τὴ χειμερινὴ περίοδο κάνουν παρατηρήσεις καὶ πάνω στὴ γάτα τοῦ οπιτιοῦ. Παρατηροῦν καὶ προσέχουν πὸς κάθεται αὐτὴ ξαπλωμένη καὶ ζεσταίνεται στὴ φωτιά ποῦ καίει στοῦ τζάκι τοῦ οπιτιοῦ. Ἐάν αὐτὴ κάθεται ξαπλωμένη κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε τὸ κεφάλι τῆς νὰ βρῖσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴ φωτιά, ἢ στάση αὐτὴ εἶναι ἐνδεικτικὴ πὸς ὁ χειμῶνας, δηλ. πέσιμο χιονιοῦ καὶ παγωνιές, εἶναι πίσω ἀκόμα. Σημάδι πὸς ὁ βαρὺς χειμῶνας δὲν πέρασε. Ἐάν ὅμως ἢ γάτα, ἀντίθετα, κατὰ τὸ ξαπλωμά τῆς ἔχει τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὴ φωτιά, αὐτὸ εἶναι σημάδι πὸς ἔχει πὰ πέρασει μπροστὰ ἢ βαρυχειμωνιά.

Παρόμοια παρατήρηση κάνουν καὶ γιὰ τὸ νήψιο τῆς γάτας, ὅταν αὐτὴ κάθεται τὸ χειμῶνα κοντὰ στὴ φωτιά ποῦ καίει στοῦ τζάκι. Ἐὐάν αὐτὴ νίβεται ἔχοντας τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὴ φωτιά, εἶναι σημάδι πὸς πέρασε μπροστὰ ὁ χειμῶνας (δηλ. ἢ βαρυχειμωνιά). Ἐντίθετα, ὅταν αὐτὴ νίβεται, ἔχοντας τὸ κεφάλι γυρισμένο ἀντίθετα ἀπὸ τὴ φωτιά, ἢ στάση τῆς αὐτὴ εἶναι ἔνδειξη πὸς ὁ χειμῶνας εἶναι πίσω ἀκόμα. Πρέπει στοῦ χωριό νὰ περιμένουν χιόνια καὶ παγωνιές.

Σημ.: Γιὰ τὶς παρατηρήσεις ποῦ κάνουν στὰ ζῶα κατὰ τὸ πρωὶ τῆς Πρωτοχρονιᾶς θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω σὲ ἄλλο κεφάλαιο.

3. Παρατηρήσεις σὲ φτερωτὰ (πτηνὰ)

Καθὼς ξέρομε, οἱ πετεινοὶ λαλοῦν κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα καὶ ὕστερα καὶ ἰδιαίτερα τὶς πρωινὲς ὥρες. Ἐὐάν ὅμως αὐτοὶ ἀκούονται νὰ λαλοῦν ἀπὸ βραδὶς στοῦ κοιτέτι τους, αὐτὸ τὸ πρῶγμα εἶναι σημάδι ἀλλαγῆς καιριᾶς, δηλ. ἂν ὁ καιρὸς εἶναι βροχερός, θὰ ξαστερώσει, ἂν δέ, τὸ ἀντίθετο, εἶναι ξαστεριά, τότε θὰ τὸ γυρίσει σὶδ νότιο καὶ θὰ ἐπακολουθήσει βροχί.

Κατὰ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες, ὅταν βλέπουν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ νὰ πετοῦν τὰ χελιδόνια πολὺ χαμηλὰ στοὺς δρόμους, μέχρι τὸ σημεῖο νὰ κοντεύουν νὰ ἀγγίξουν τὴ γῆ, τότε αὐτὸ εἶναι σημάδι πὸς θὰ ἐπακολουθήσει νότιος καὶ θὰ βρέξει.

Πολλές φορές σιὸν οὐρανὸ φαίνονται νὰ ταξιδεύουν οἱ ἀγριόπαντες καὶ οἱ ἀγριόχηνες. Αὐτὲς ταξιδεύουν σχηματίζοντας ἕνα τεράστιο V ἢ τὸ λατινικὸ γράμμα V. Ταξιδεύουν δὲ πάντοτε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ. Ὅταν ἡ πορεία τους εἶναι ἀπὸ τὰ βόρεια πρὸς τὰ νότια, εἶναι ἔνδειξη πὸς θὰ ἐπακολουθήσει κακοκαιρία. Ἀντίθετα, ὅταν ταξιδεύουν πολὺ ψηλὰ σιὸν οὐρανὸ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὰ νότια πρὸς τὰ βόρεια, εἶναι σημάδι καλοκαιρίας. «Δὲν ἔχουμε «καιρὸ» φεύγουν τὰ π'λιὰ πρὸς τὰ πάν'». Ἀκούει κανένας νὰ λένε στὸ χωριό.

Ἄλλο σημάδι προγνωστικὸ γιὰ τὸν καιρὸ εἶναι τὸ λάλημα τοῦ μπουφου. Ὅταν ὁ μπουφος ἀκούεται νὰ τὸ λέει (μὲ τὸ ἰδιόρρυθμο λάλημά του) ἀπὸ τὴν προσῆλια μεριὰ τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου ποῦναι κάτω ἀπὸ τὸ χωριὸ μας, αὐτὸ εἶναι ἔνδειξη πὸς θὰ ἐπακολουθήσει καλοκαιρα. Τὸ ἀντίθετο δέ, ὅταν αὐτὸς ἀκούεται νὰ τὸ «λέει» ἀπὸ τὴν ἀνήλια πλευρὰ «Θὰ χαλάσει ὁ καιρὸς, λαλαεὶ ὁ μπουφος κατὰ τ' ἀνήλιο».

Καὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο κάνει τὸ λάλημά του ἕνα ἄλλο ἄγριο πουλι στὸ χωριὸ μας, ποὺ λέγεται «γκάϊα», τὸ ἔχουν γιὰ προγνωστικὸ τοῦ καιροῦ. Μεταφέρνω ἐδῶ κάτι ποὺ ἔχω γράψει ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ στὰ «Λαογραφικὰ τοῦ χωριοῦ μου» (Τόμος 7ος, σελ. 79): «Τὸ σκουζιμο τῆς «γκάϊας» ὅμως τὸ ἔχουν καὶ γιὰ προγνωστικὸ τοῦ καιροῦ. Ὅταν κάποια γκάϊα καθήσει πάνω ὁ ἕνα κλωνάρι ἀπὸ κάποιο δέντρο γύρω στὸ χωριὸ καὶ ἀρχίζει νὰ φωνάζει γκά! γκά! παρατηροῦν μὲ ποῖόν τρόπο εἶναι αὐτὴ καθισμένη πάνω στὸ κλωνάρι. Ἄν αὐτὴ ἔχει καθήσει ἔτσι ποὺ νὰ βλέπει πρὸς τὸ Νότιο κατὰ τὴν ὥρα ποὺ φωνάζει γκά! γκά! αὐτὸ εἶναι προμάντεμα πὸς θὰ βρέξει. Ἄν πάλι, τὸ ἀντίθετο, κάθεται στὸ κλαρὶ μὲ τὸ κεφάλι γυρισμένο πρὸς τὸ Βόρεια κατὰ τὴν ὥρα ποὺ φωνάζει γκά! γκά! αὐτὸ θεωρεῖται προμάντεμα πὸς θὰ ἐπακολουθήσει ξηρασία».

4. Τοίμπημα ἀπὸ τίς μύγες

Σημάδι πὸς θὰ ἐπακολουθήσει βροχὴ σὲ καιρὸ πολυήμερης ξηρασίας κατὰ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες θεωρεῖται καὶ τὸ κάπως παράξενα ἐνοχλητικὸ τοίμπημα ἀπὸ τίς μύγες: «Κάπως τοιμποῦν παράξενα σήμερα οἱ μύγες, θὰ βρέξει».

5. Οἱ ὀχιές, τὰ καρκάλια, ἡ σαλαμέντρα

Κατὰ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες ἀπὸ τὸ Μάη ὡς τὸν Αὐγούστο σὲ καιρὸ ξηρασίας, ὅταν ἴδῃ κανένας κατὰ τίς προμεσημβρινὲς ὥρες καμμιά ὀχιά νὰ λιάζεται σιὸν ἥλιο ἢ νὰ οἰγοσέρνεται σὲ προσῆλιο μέρος, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔνδειξη καὶ προγνωστικὸ πὸς κατὰ τὸ ἀπόγιομα θὰ πιάσει βροχὴ. Ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια πηγαινόντας μὲ κάποιον κτηνοτρόφο καβάλα σὲ μουλάρια πρὸς τὴν Ἀστράκα (τιμῆμα τοῦ βουνοῦ «Τύμφη») εἶδαμε μιὰ ὀχιά νὰ σέρνεται ἀργὰ ἀνάμεσα στὶς ἀσφάκες σὲ κάποιο προσῆλιο μέρος. Ἄμα τὴν εἶδαμε, μοῦ εἶπε ὁ καλὸς μου φίλος: «Ἄφου βγήκε ἡ ὀχιά αὐτὴ τὴν ὥρα καὶ σέρνεται σιὸν ἥλιο, κατὰ τὸ ἀπόγιομα θάχουμε βροχὴ». Πραγματικὰ κατὰ τὸ ἀπόγιομα αὐτῆς τῆς μέρας ἔπιασε βροχὴ σιὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἄλλη μιὰ φορὰ πάλι βρισκόμουν κάποια μέρα στὴ χαράδρα τοῦ Βίκου, ὅπου κατὰ τὸ μεσημέρι μὲ τὸν καυτερὸ ἥλιο (ἦταν Ἰούνιος) βρῆκα στὸ δρόμο μιὰ ὀχιά νὰ λιάζεται, τὴν ὁποία καὶ σκότωσα. Ὡς ζοῦ νὰ γυρίσω τὸ ἀπόγιομα στὸ χωριὸ μου μ' ἔπιασε δυνατὴ βροχὴ. Καὶ ἄλλες φορές ἐπαλήθευσε αὐτὴ ἡ παρατήρηση. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ περιπτώσεις ποὺ βρῆκα ὀχιές κατὰ παρόμοιο τρόπο νὰ λιάζονται σιὸν ἥλιο, χωρὶς νὰ ἐπακολουθήσει ἐκείνη τὴν ἡμέρα βροχὴ. Κατὰ συνέπεια δὲν μπορεῖ κανένας νὰ βεβαιώσει ἀν' ἀληθεύει πέρα γιὰ πέρα αὐτὴ ἡ παρατήρηση. Διαπίστωση ἐπα-

λήθεισή της κατά ποσοστό περίπου 70—80%. Μιά όμως που σκοπός μου είναι έδω ως προς αυτό το θέμα να γράψω ότι πιστεύει ο λαός «κατά παράδοση» παραθέτω και το πράγμα αυτό, χωρίς να κάνω κριτική, αν όσα λένε και όσα παραδέχονται οι χωριανοί μου είναι όλα σωστά.

Μιά άλλη παρατήρηση που κάνουν οι κάτοικοι του χωριού μου σχετικά με τα προγνωστικά βροχής κατά τους καλοκαιρινούς μήνες και σε περίπτωση πολυήμερης ξηρασίας είναι και το τραγούδι από τα «καρκάλια». Λέγονται έτσι κάτι μικρά βατραχάκια που δε ζούν σε νερά πολλά, αλλά σε δροσερά μέρη της αύλης ή των κήπων των σπιτιών. Αυτά κατά τις βραδυνές ώρες και γύρω στο ήλιοβασιλέμα κρυμμένα σε καμμά χαραμάδα ύγρου τοίχου της αύλης ή κάτω από το φύλλωμα κάποιας κολοκυθιάς αρχίζουν να κοάζουν «κούά, κούά». Άκούοντας το οκούξιμό τους αυτό οι γυναίκες λένε: «Σκούζουν τα καρκάλια, θα βρέξει».

Σε περίπτωση κάποιας βαρειάς νοτιάς που ο ουρανός είναι πλημμυρισμένος από πυκνά μαύρα σύννεφα, κατά τους ανοιξιάτικους μήνες Μάρτη και Άπριλη ή τους φθινοπωρινούς Οκτώβρη και Νοέμβρη, βλέπει κανένας στα οσκάκια του χωριού να κάνει την εμφάνισή της και να σιγοπερπατάει καμμά σαλαμέντρα. Οι χωριανοί μου πιστεύουν πως το έρπειτο αυτό πέφτει από τα σύννεφα με τη βροχή. Η παρουσία της όμως στους δρόμους του χωριού αποτελεί σημάδι πως θα πέσει εκείνη την ημέρα ραγδαία βροχή.

6. Προγνωστικά από τα σύννεφα

Όταν τύχει κατά τις προχωρημένες απογευματινές ώρες να επικαθήσει στην κορυφή του Μιτσικελιού, βουνού που είναι, καθώς σημειώθηκε παραπάνω, απέναντι από το χωριό προς τα νότια, κανένα σύννεφο, είναι προγνωστικό αυτό πως την άλλη μέρα θα βρέξει. Και στα σωστά ή πρόγνωση αυτή δε λαθεύει ποτέ. Και έπειδή στα πλάγια του βουνού αυτό βρίσκεται το χωριό Μπούλτσι (Έλάτη τώρα) λένε: «Κοιτάξτε, κρέμασε ή Μπούλτσι, αύριο θάχουμε βροχή».

Παρατήρηση πάλι γίνεται αν ο ήλιος κρυφτεί κατά το βασιλέμα του σε όριζοντα συγνεφιασμένον ή ξάστερο. Αν παρατηρηθεί πως ο ήλιος θα βασιλέψει σε συγνεφιασμένον όριζοντα, αυτό είναι σημάδι πως ο καιρός θα γυρίσει βροχρός: «Θά νάχουμε βροχή, έκατσε ο ήλιος στο σύννεφο». Τό αντίθετο παραδέχονται, όταν ο ήλιος βασιλέψει σε ούρανό ξάστερο.

Άκόμα ή παρουσία συγνεφιασμένου ούρανού προς τη δύση και μάλιστα με μαύρα πυκνά σύννεφα είναι και αυτό το πράγμα προγνωστικό καιρού βροχερού. Τό δυτικό μέρος του όριζοντα τό λένε στο χωριό «μάνα». Γι' αυτό και λένε στην περίπτωση αυτή: «Κοίταξε, είναι μαύρη ή μάνα, θα βρέξει» ή «Κοίταξε, κατά τη μάνα τό μπουνα (δηλ. μαυρίλα, μπουνάτσα) είναι».

Κάποτε σε περίπτωση ξάστερου ούρανού παρουσιάζονται σ' αυτόν ξαφνικά σε μεγάλο ύψος πολύ άραιά, λεπτά, άσπρα σύννεφα. Αυτά τα σύννεφα τά ξεκομμένα με τα άκανόνιστα σχήματα τά λένε «περδικοπατήματα». Βλέποντάς τα στον ούρανό λένε οι γυναίκες: «Θά χαλάσει ο καιρός, θα πιάσει καμμά βροχή, γιατί βγήκαν και περδικοπατήματα στον ούρανό». Σύννεφα άραιά, άσπρα, κατά τό πρωί προς την άνατολή, ένω όλος ο άλλος ούρανός είναι καθαρός, προμηνύουν άερα έλαφρό. Αν τά σύννεφα αυτά είναι πυκνά (μαύρα), τότε θα έπικρατήσει την ημέρα δυνατός άερας.

Στά σύννεφα γίνονται άκόμα και οι έξής παρατηρήσεις: Όταν βλέπουν τά σύννεφα να κατευθύνονται, σαν να σπρώχνονται, από τό βοριά προς τό νότο, αυτό είναι ένδειξη πως θα έπικρατήσει βοριάς και ξηρασία. Ένώ, τό

ἀντίθετο, ἂν τὰ οὐγγεφα κινουῖνται ἀπὸ τὸ νότιο πρὸς τὸ βοριά, τότε αὐτὸ εἶναι σημάδι βροχεροῦ καιροῦ.

7. Ὁ ἥλιος, τ' ἀστέρια, τὸ φεγγάρι

Σὲ περίπτωση Ἰαστεριάς, ὄχι, βέβαια, τοὺς καλοκαιρινούς μῆνες, ἀλλὰ τοὺς τέτοιους κατὰ τὴς ἀρχὲς τῆς ἀνοιξῆς, τὸ φθινόπωρο καὶ τὸ χειμῶνα, ὅταν ὁ ἥλιος εἶναι πολὺ καυτερός, τὸ κάπως αὐτὸ παράξενο κάψιμο τοῦ ἡλίου τὸ θεωροῦν γιὰ χάλασμα τοῦ καιροῦ, δηλ. προμήνυμα βροχῆς. «Ζεματάει ὁ ἥλιος σήμερα, θὰ χαλάσει ὁ καιρός...».

Κατὰ τὴς χειμωνιάτικες νύχτες, ὅταν εἶναι Ἰαστεριά καὶ ὀλοκάθαρος ὁ οὐρανὸς ἀπὸ οὐγγεφα καὶ παρατηρήσουν πὼς τ' ἀστέρια λαμποκοποῦν κάπως περισσότερο ἀπὸ ἄλλες φορές, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ τὸ θεωροῦν προμάντεμα πὼς θ' ἀλλάξει ὁ καιρός, θὰ συγγενιάσει καὶ θὰ ἐπακολουθήσει βροχὴ ἢ χιόνι. «Λαμποκοποῦν τ' ἀστέρια στὸν οὐρανό, θὰ χαλάσει ὁ καιρός...».

Ὅταν παρατηροῦν πὼς γύρω ἀπὸ τὸ φεγγάρι τῆ νύχτα στὸν οὐρανὸ σχηματίζεται κάποιος κύκλος φωτεινός, θεωρεῖται αὐτὸ σημάδι, ὅτι θὰ βρέξει: «Ἔχει κύκλο τὸ φεγγάρι, αὔριο, μεθαύριο θάχουμε βροχή».

Ἀκόμα γίνεται παρατήρηση ποιά θέση ἔχει τὸ φεγγάρι (ὅταν εἶναι αὐτὸ λιγοστὸ καὶ ὄχι ἀκέριο) στὸν οὐρανό. Ἄν ἴδουν πὼς αὐτὸ εἶναι δίπλα — κάπως ὀριζόντια — αὐτὸ εἶναι σημάδι κακοκαιρίας καὶ λένε: «Δίπλα τὸ φεγγάρι, ὀρθὸς ὁ καρaboκύρης», δηλαδὴ χρειάζεται προσοχὴ καὶ ἐπαγρύπνηση, ἐπειδὴ θὰ ἐπακολουθήσει κακοκαιρία. Ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν αὐτὸ εἶναι ὄρθιο στὸν οὐρανὸ — κάπως κάθετα — εἶναι ἔνδειξη καλοκαιρίας καὶ λένε χαρακτηριστικά: «Ὅρθὸ τὸ φεγγάρι, δίπλα ὁ καρaboκύρης», δηλαδὴ μπορεῖ κανένας νὰ ἐφησουχάζει, γιατί θὰ ἐπακολουθήσει καλοκαιρία.

Μεταβολὴ ἀνάλογη στὸν καιρὸ καρτεροῦν οἱ κάτοικοι καὶ σὲ κάθε «γύρισμα» τοῦ φεγγαριοῦ, δηλ. τέταρτα, πανσέληνο κλπ. «Τώρα στὸ γύρισμα τοῦ φεγγαριοῦ μπορεῖ νὰ πάρει καμμιά βροχὴ» ἢ «Μπορεῖ νὰ ξεκόψει (δηλ. νὰ σταματήσει ἢ βροχὴ) στὸ γύρισμα τοῦ φεγγαριοῦ» κλπ.

8. Ἡ πάχνη, ἡ βροχὴ καὶ τὸ χιόνι

Κατὰ τοὺς χειμωνιάτικους μῆνες καὶ σὲ περπτωση καλοκαιρίας καὶ Ἰαστεριάς τὸ ρίξιμο πάχνης στὴ γῆ κατὰ τὴς πρωινῆς ὥρες τὸ θεωροῦν γιὰ προμάντεμα, ὅτι θὰ χαλάσει ὁ καιρός, δηλ. θὰ βρέξει ἢ καὶ θὰ χιονίσει. «Εἶχε πολλὴ πάχνη σήμερα, θὰ χαλάσει ὁ καιρός».

Ὅταν σχηματίζονται κατὰ τὸν καιρὸ βροχῆς σὲ τίποτα βαθουλώματα κάρβες μὲ νερό, παρατηροῦν τὴς σταγόνες τῆς βροχῆς ποὺ πέφτουν στὸ μαζεμένο νερό. Βλέποντας πὼς οἱ σταγόνες αὐτῆς μὲ τὸ πέσιμό τους σχηματίζουν πάνω στὸ νερὸ μεγάλες φουσκάλες (φουσαλίδες), λένε πὼς θὰ ἐξακολουθήσει ἢ δυνατὴ βροχὴ, πὼς πρόκειται νὰ πέσει ἀρκετὸ νερό.

Καὶ τὸν καιρὸ ποὺ πέφτουν τὰ χιόνια τὸ χειμῶνα κάνουν τὴς ἐξῆς παρατηρήσεις: α) Βλέποντας νὰ πέφτει λίγο χιόνι στὰ κλωνάρια τῶν δέντρων, τὸ ὅποιο δὲν πέφτει ἀμέσως ἀπ' αὐτὰ κάτω στὴ γῆ, ἀλλὰ κρατιέται πάνω σ' αὐτὰ σὰν νᾶναι πόλλημένο γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα, παραδέχονται πὼς θὰ ρίξει καὶ ἄλλο πολὺ χιόνι. Δὲν πέφτει αὐτὸ τὸ λίγο χιόνι ἀπὸ τὰ δέντρα, γιατί «καρτερεῖ νὰ πέσει κι' ἄλλο» — β) Ὅταν βαδίζουν πάλι κατὰ τὴν ὥρα ποὺ χιονίζει πάνω στὸ χιονισμένο ἔδαφος καὶ ἀκούνε τὸ φρεσκοπεσμένο χιόνι νὰ τρίξει κάτω ἀπὸ τὰ πόδια κάποιου διαβάτη, τότε τὸ τρίξιμο αὐτὸ τοῦ χιονιοῦ τὸ θεωροῦν γιὰ σημάδι πὼς θὰ ρίξει καὶ ἄλλο, πολὺ χιόνι.

Οι παγωνιές της άνοιξης παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην καλή καρποφορία των όπωροφόρων δέντρων και την προκοπή της άμπελοκαλλιέργειας. Γι' αυτό ξδιναν στο ζήτημα αυτό ανέκαθεν μεγάλη σημασία. Από τα παλιά άκόμα χρόνια έχει επικρατήσει παραδοσιακά να πιστεύεται και να λέγεται, ότι μπορεί να θεωρηθεί πώς πέρασε κατά την άνοιξη ο κίνδυνος της παγωνιάς τότε που θάχει λείψει έντελώς το χιόνι από το Μιτωκέλι. Έφ' όσον στο Μιτωκέλι υπάρχει και λίγο μόνο χιόνι τόσο λίγο, ώστε αυτό να διακρίνεται από το χωριό μας μόνο και οάν μιιά «άσιρη προβατίνα», υπάρχει ο φόβος καταστροφής των όπωρικών, των άμπελιών και άλλων καλλιεργειών από τις παγωνιές της άνοιξης.

9. Παρατηρήσεις στη φωτιά και τον καπνό

Τόν καιρό που καίονται το χειμώνα στο τζάκι τὰ ξηρά κούτσουρα, βγάζουν αυτά με το κάψιμο μιιά φλογίτσα και κάποιον βοητό από τις μικρές τρύπες που έχει το ξηρό κούτσουρο. "Αν αυτή ή φλογίτσα που βουίζει κατευθύνεται προς τα πίσω, δηλ. προς το βάθος του τζακιού, αυτό είναι σημάδι πώς είναι πίσω άκόμα ο βαρύς χειμώνας. "Αν πάλι, το αντίθετο, ή φλογίτσα που βουίζει κατευθύνεται προς ή εμπρός, δηλ. προς το δωμάτιο που είναι το τζάκι και προς τους ανθρώπους που κάθονται γύρω από το τζάκι και ζεσταίνονται, αυτό το πράγμα τότε χαρακτηρίζεται οάν προμάντερα πώς έχει περάσει μιιά ο χειμώνας.

"Όταν άνακαιεύουν το χειμώνα με το «μισοιά» ή την «τσιμπίδα» τη στάχτη που μαζεύεται από τα καμένα ξύλα της φωτιάς του τζακιού και βλέπουν πώς αυτή κατά το άνακάτεμά της «γρουδιάζει», δηλ. κολνάει και σχηματίζει κομμάτια, αυτό το πράγμα το χαρακτηρίζουν ένδεικτικό πώς θα πέσει χιόνι. "Όταν όμως ή στάχτη δέν «γρουδιάζει», δέν υπάρχει πιθανότητα να έπακολουθήσει χιονόπτωση.

Άλλαγή του καιρού δείχνει άκόμα και το «γύρισμα» του καπνού της φωτιάς στο μπουχαρί (τζάκι). Το χειμώνα που καίει ή φωτιά στο τζάκι κάποτε δέν βγάζει κανονικά ή καπνοδόχος (μπουχαρί) τον καπνό της φωτιάς, αλλά τον γυρίζει μέσα στο δωμάτιο. Λένε τότε πώς το μπουχαρί δέν «τραβάει» και το γύρισμα αυτό του καπνού το θεωρούν για άλλαγμα του καιρού. Παρατηρούν όμως πώς υπάρχει διαφορά ως προς το πράγμα αυτό. "Άλλοι το γύρισμα του καπνού το έχουν για ένδειξη επιδείνωσης του καιρού και άλλοι για καλλίπρευσή του. Άνάλογα με τις τρύπες, δηλ. προς ποιιά μεριά του τζακιού είναι αυτές, ώστε να επηρεάζεται το τράθηγμα του καπνού άνάλογα με τον άερα που φυσάει. Λένε οί γυναίκες: «Άρα γυρίζει το μπουχαρί μας τον καπνό το έχουμε για χάλασμα του καιρού, δηλ. βροχή και χιόνι». Άλλες πάλι άκούονται να λένε οε περίπτωση πολυήμερης κακοκαιρίας: «Θά σιάζει ο καιρός, γιατί το μπουχαρί μας γύρισε τον καπνό. Έμεις το γύρισμα του καπνού το έχουμε για καλοκαιρία».

10. 'Η «μάνα»

Πολύ σημαντικές για το άλλαγμα του καιρού είναι οί παρατηρήσεις που κάνουν οί άνθρωποι για τη «μάνα». Καθώς σημειώθηκε και παραπάνω, «μάνα» λένε στο χωριό το δυτικό τμήμα του όρίζοντα. Η μάνα πάνει ένα τμήμα άνάμεσα από τα Κάτω Σουδενά ως το Μονοδέντρι πάνω-κάτω. "Όταν βλέπουν μιιάρη συγγενιά προς το μέρος αυτό λένε: «Άύριο θα νάχουμε βροχή, είναι ή μάνα κλεισμένη». Σε αντίθετη περίπτωση, όταν προς αυτό το μέρος παρατηρούν στο χαμήλωμα του όρίζοντα κανένα ζωνάρι καθαρού ούρανού λένε: «Δέν πιστεύω νάχουμε αύριο βροχή, ή μάνα φαίνεται άνοιχτή».

Σὲ περίπτωση συνεχόμενης βροχῆς, ἅμα ἰδοῦν καθαρὸ οὐρανὸ πρὸς τὴ μάνα εἶναι σημάδι πὼς θὰ σταματήσει ἡ βροχή: «Θὰ κρατήσῃ τώρα, ξάνοιξε ἡ μάνα». Καὶ πραγματικὰ βγαίνει ἀληθινὸ τέτοιο προμάντεμα.

Ἄκόμα εἶναι ἀλάθευτο σημάδι βροχῆς γιὰ τὸν τόπο μας, ὅταν μπουμπουνίζει ἢ ἀστράφτει ἀπὸ τὴ μάνα. Ἀπὸ ὅποιο ἄλλο μέρος ἂν φανεῖ νὰ ἀστράφτει ἢ ν' ἀκουστοῦν μπουμπουνιὰς δὲν περιμένουν βροχή. Ἀπὸ τὴ μάνα ὅμως ἡ ἀστραπή καὶ ἡ μπουμπουνιὰ θεωρεῖται θετικὸ προμάντεμα βροχῆς.

Πολλὲς φορὲς κατὰ τοὺς χειμωνιάτικους μῆνες ἀκούεται ἓνα πολὺ βαθὺ μακρυνὸ μπουμπούνισμα ἀπὸ τὸ μέρος τῆς μάνας. Αὐτὸ τὸ χαρακτηρίζουν προμάντεμα βαρυχειμωνιάς μὲ χιονόπτωση. Λένε: «Σκούζει ἡ Γκλίζανη!», τὸ πῆζει τὸ χιόνι καὶ θὰ μᾶς τὸ ρίξει». Συνηθέστατα δέ ἐπακολουθεῖ σὲ 2 περίπου μέρες κακοκαιρία.

Ὅταν τὸ χειμῶνα σὲ καιρὸ ξαστεριάς (δηλ. νᾶναι ὁ οὐρανὸς χωρὶς σύγνεφα) ἀκούεται τὴ νύχτα πολὺ ἔντονα καὶ καθαρὰ ὁ κρότος ποὺ κάνει τὸ νερὸ καθὼς κυλάει στὸ ποτάμι (Βίκος) λένε πὼς αὐτὸ εἶναι δεῖγμα ἀλλαγῆς καιροῦ, δηλ. βροχῆς ἢ χιονόπτωσης.

11. Παρατηρήσεις γιὰ τὴν καρποφορία

Στὸ χωριὸ παραδέχονται πὼς, ὅταν τὸ καλοκαίρι τὰ δέντρα ἀπὸ τὶς ἄγριες βελανιδιὲς ἔχουν πολὺ καρπὸ, δηλ. βελανίδια, αὐτὴ ἡ ὑπερπαραγωγή εἶναι ἐνδεικτικὴ πὼς ὁ χειμῶνας ποὺ θὰ ἐπακολουθήσῃ θὰ ἔχει ἄφθονα χιόνια. Ἄλλοι πάλι παραδέχονται τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ὅταν οἱ γκορτζιῆς ἔχουν ἄφθονα γκόρτζα καὶ οἱ κρانيῆς πολλὰ κράνια. Βέβαια, τὶς πὸ πολλὰς φορὲς αὐτὰ τὰ προγνωστικὰ δὲν βγαίνουν ἀληθινὰ. Ἐγὼ ὅμως ἐδῶ δὲν κάνω κριτικὴ πάνω σ' αὐτὸ ποὺ παρατηρεῖ καὶ πιστεύει ὁ λαός.

12. Παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὸ ἑορτολόγιο

Ὡς ἐδῶ γράφτηκαν περιπτώσεις γύρω ἀπὸ διάφορες μετεωρολογικὲς παρατηρήσεις ποὺ δὲν ἀνάγονται σὲ ὠρισμένη ἡμερομηνία. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ σχετικὲς παρατηρήσεις ποῦναι δεμένες μὲ ὠρισμένη ἡμερομηνία καὶ ἀκολουθοῦν τὸ σχετικὸ ἑορτολόγιο. Τέτοιες εἶναι οἱ ἑξῆς:

Τὸ πρῶτὴ τῆς Πρωτοχρονιάς, ποὺ πηγαίνει ἡ νοικοκυρὰ στὸ στάβλο γιὰ νὰ δώσει τροφή στὰ ζῶα τῆς παρατηρεῖ μὲ ποιὸν τρόπο, δηλαδὴ ποιά στάση ἔχουν αὐτὰ, ὅταν κοιμοῦνται. Βέβαια ἡ παρατήρηση αὐτὴ γίνεται, ὅταν πρόκειται γιὰ μικρὸ ἀριθμὸ ζώων καὶ ὄχι γιὰ κοπάδι ὀλόκληρο. Ἄν αὐτὰ κοιμοῦνται ἔχοντας τὸ κεφάλι τοὺς πρὸς τὴν Ἄνατολή, αὐτὴ ἡ στάση τότε εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὐτὴ καὶ πέρα δὲν θᾶναι βαρὺς ὁ χειμῶνας. Ἄν ὅμως αὐτὰ κοιμοῦνται μὲ γυρισμένον τὸ κεφάλι τοὺς πρὸς τὴ Δύση, αὐτὸ εἶναι προμάντεμα παραπέρα βαρυχειμωνιάς.

Μεγάλῃ σημασίᾳ δίνουν καὶ στὸν καιρὸ ποὺ θὰ κάνει τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων. Εὐνοϊκὴ θᾶναι ἡ χρονία ἀπὸ ἄποψη παραγωγῆς, ἂν δὲν βρέξει καθόλου τὴν ἡμέρα αὐτὴ. Τόση ξηρασία πρέπει νᾶναι αὐτὴν τὴν ἡμέρα, ὥστε «λαγὸς νὰ μὴν κατουρήσῃ στὴ γῆ». Λένε μάλιστα καὶ τὸ δίστιχο:

«Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ ξερὰ καὶ τὴ Λαμπρὴ βρεμένη,
καλότυχος ὁ γεωργὸς πῶχει τὴ γῆ σπαρμένη».

Τὸ ἀντίθετο πάλι θεωροῦν πολὺ εὐεργετικὸ πρᾶγμα ἂν πέσει βροχὴ κατὰ τὴ γιορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φλεβάρη). Παραδέχονται πὼς ἂν αὐτὴ τὴ γιορτὴ

1. Ἡ Γκλίζανη εἶναι ἓνα χωριὸ τῆς περιφέρειας Ζίτσας, κοντὰ στὸν Καλαμά.

δὲν βρέξει, ἢ χρονιὰ θάναι δυστυχισμένη γιὰ τὴ γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Συνηθίζεται μάλιστα νὰ λέγονται κατ' αὐτὴ τὴ μέρα οἱ παρακάτω στίχοι ποὺ διασώθηκαν παραδοσιακὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια καὶ ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν καταστροφὴ ποὺ εἶχαν πάθει δυὸ ἀρχαῖες οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ, τοῦ Σκόκα καὶ τοῦ Μαντίκα, ἐπειδὴ δὲν ἔβρεξε κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ὑπαπαντῆς:

«Τ'ς Παπαντῆς δὲν ἔβρεξε, Σκόκω, Μαντόκω,
τὶ κακὸ ποὺ πάθεται, Σκόκω καὶ Μπαντόκω...»

Γιὰ τὶς εὐεργετικὲς πάλι βροχὲς τοῦ Ἀπρίλη καὶ τὶς καταστρεπτικὲς τοῦ Μάη, ὅταν εἶναι ὑπερβολικὲς, λέγεται τοῦτο τὸ δίστιχο:

«Ἄν βρέξ' Ἀπρίλης δυὸ νερά κι' ὁ Μάης μιὰ καὶ φίνα,
ἀξίζει τ' ἀλαφόπουλο, ὅσο κι' ἡ ἀλαφίνα...»

13. Δέσιμο τῆς βροχῆς ἀπὸ τοὺς ἀσβεστάδες

Μιά σοφὴ γαλλικὴ παροιμία λέγει: «Ce qu' il pleit à l' un il dépleit à l' autre». Δηλαδή αὐτὸ ποὺ ἀρέσει σὲ κάποιον ἀπαρέσκει σὲ ἕναν ἄλλον. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα συμβαίνει καὶ στοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν τῶν ὄρεινῶν μετὰ τὸ ζήτημα τῆς βροχῆς ἢ τῆς καλοκαιριᾶς κατὰ τὸ καλοκαίρι καὶ ἰδιαιτέρα κατὰ τοὺς μῆνες Ἰούνιο — Ἰούλιο — Αὐγουστο, ὅποτε ἡ βροχὴ μπορεῖ νάναί πολὺ εὐεργετικὴ στὴν κτηνοτροφία καὶ σὲ πολλὰς καλλιέργειες, ὅπως εἶναι τὸ ξηρὸ καλαμπόκι, λαχανικὰ κλπ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν εὐχονται πολλοὶ νὰ βρέξει, ἐνῶ ἄλλοι παρακαλοῦν νὰ μὴ βρέξει. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ δὲ θέλουν βροχὴ, γιὰτὶ εἶναι καταστρεπτικὴ γι' αὐτοὺς, εἶναι οἱ ἀσβεστάδες, δηλ. οἱ ἄνθρωποι ποὺ φκιάνουν τὰ καμίνια (ἀσβεστοκάμινια) γιὰ νὰ βγάλουν τὸν ἀσβέστη. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ χωριοῦ μου παραδέχονται πὼς οἱ ἀσβεστάδες, ὅταν φκιάνουν καμμὰ ἀσβεστοριά γιὰ νὰ μὴν καταστραφεῖ τὸ καμίνι τους ἀπὸ βροχὴ, ἔχουν τὴν ἱκανότητα μετὰ κάποιον μαγικὸ τρόπο καὶ διάφορα ξόρκια νὰ ἐπηρεάζουν τὸν καιρὸ, ὥστε νὰ μὴ πέφτει ἡβροχὴ ἀπὸ τὰ σύγνεφα στὴν περιοχὴ ποὺ καίει τὸ καμίνι. Παραδέχονται πὼς οἱ ἀσβεστάδες τὴ «δένουν» τὴ βροχὴ καὶ τὴ σταματοῦν ὡς ὅτου νὰ κάψουν τὸ καμίνι τους. Ἀκούει κανένας νὰ λένε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ τὰ ἑξῆς: «Τὸ φέρνει γύρα γιὰ νὰ βρέξει, ἀλλὰ στὰ χαμένα, ματὰ φεύγει πάλι τὸ σύγνεφο. Ποιὸς ξέρει πὼς τὴν ἔχουν «δεμένη» τὴ βροχὴ οἱ ἀσβεστάδες καὶ γι' αὐτὸ ἔρχεται τὸ σύγνεφο ἕτοιμο νὰ βρέξει καὶ ματὰ φεύγει πάλι...»

14. Γιὰ τὸ χαλάζι

Ἡπτώση χαλαζιοῦ κατὰ τοὺς ἀνοιξιὰτικους καὶ καλοκαιρινούς μῆνες (ἀπὸ τὸ Μάη ὡς τὸν Ἰούλιο) θεωρεῖται ἀνέκαθεν στὸ χωριὸ ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς πρὸ καταστρεπτικὲς θεομηνίες γιὰ πολλὰς καλλιέργειες. Σοβαρὲς προγνωστικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ πέσιμο χαλαζιοῦ δὲν ὑπάρχουν. Ὅταν οἱ γυναῖκες ἀκούνε τὸ θόρυβο ποὺ κάνει τὸ χαλάζι, ὅταν πέφτει στὶς πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι (Βίκος) δασωμένες ράχες, σπεύδουν νὰ σταυροκοπηθοῦν καὶ νὰ διατυπώσουν τὴν εὐχὴ: «Στὸν ἔρημο Παναῖά μου». Δηλαδή νὰ μὴ γίνεῖ ζημιὰ. Ἀκόμα πέρα ἀπ' αὐτὸ γιὰ ν' ἀπομακρυνθεῖ τὸ χαλάζι ἀπὸ τὸ χωριὸ συνηθίζουν νὰ χτυποῦνε τὴν καμπάνα καὶ νὰ πετοῦνε ἔξω στὸ ὑπαίθρο ἀπὸ τὴν κουζίνα μιὰ πυροσπία μετὰ τὰ πόδια τῆς ἀνάποδα πρὸς τὸν οὐρανὸ. Αὐτὸ — ποτεοῦν — συντελεῖ σὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὸ χαλάζι νὰ πέσει στὸ χωριὸ. Παράλληλα μετὰ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ, ὅταν ἀρχίζουν νὰ πέφτουν στὸ χωριὸ τὰ πρῶτα κομμάτια ἀπὸ τὸ χαλάζι, παίρνουν τρία σπειριά ἀπ' αὐτὰ καὶ τὰ δίνουν νὰ τὰ καταπιεῖ ἕνα πρωτογέννητο ἄτιμο (πρωτότοκος). Καὶ μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸν, παραδέχονται, πὼς προλαβαίνεται τὸ κακὸ, γιὰτὶ σταματᾷ ἡ πτώση τοῦ χαλαζιοῦ.

Ἐπειδὴ τὴ μεγαλύτερη καταστροφὴ τὸ χαλάζι τὴν κάνει στὶς ἀμπελοκαλλιέργειες αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ποὺ πέφτει, συνήθιζαν ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια νὰ φυτεύουν στὰ «δέματα»¹ τῶν ἀμπελιῶν ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τους καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ἐπάνω (τὸν ὄχιο) κονδύλους ἀπὸ τὰ φυτὰ ποὺ στὸ χωριό μας τὰ λένε μὲ τὸ λαϊκὸ ὄνομα «οπάθεες» ἢ «κόρδες». Τὸ ἐπιστημονικὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ φυτοῦ εἶναι *Iris Germanica*. Ἀνήκει δὲ στὴν οἰκογένεια *Iridaceae*. Πίστευαν πῶς ἡ διατήρηση τέτοιων φυτῶν στὴν ἄκρη τῶν ἀμπελιῶν ἦταν συντελεστικὴ νὰ προστατεύσει τὸ ἀμπέλι ἀπὸ τὸ χαλάζι. Τέτοια λείψανα ἀπὸ τὰ φυτὰ αὐτὰ σώζονται ἀκόμα πάρα πολλὰ στὶς ἄκρες ἀπὸ τὰ καταστραμμένα ἀμπέλια τοῦ χωριοῦ.

15. Τὰ ὄνειρα καὶ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ

Οἱ πατροπαράδοτες δοξασιεῖς τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ δὲν ἔχουν ἀφήσει ἀσύνδετα οὔτε τὰ ὄνειρα πρὸς τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀξίζει νὰ σημειώσω κανέναν τὰ ἑξῆς:

Ὅταν ὄνειρευτεῖ κανένας κεράσια, τὸ ἐξηγοῦν αὐτὸ τὸ ὄνειρο πῶς σημαίνει, ὅτι θὰ ἐπακολουθήσει καιρὸς, δηλ. κακοκαιρία. Τὰ κεράσια σημαίνουν καιρὸ. Συνδέουν τὴ συλλαβὴ κερ- μὲ τὴ συλλαβὴ καιρ-.

Βαρειὰ κακοκαιρία, δηλ. χιονόπτωση σημαίνει καὶ τὸ ὄνειρο, κατὰ τὸ ὁποῖο βλέπει κανένας τορμπάνο μὲ πρόβατα.

Σὲ περίπτωσι πολυήμερης καλοκαιριᾶς τὸ ὄνειρο, κατὰ τὸ ὁποῖο βλέπει κανένας κηδεῖα ἢ πρόσωπα πεθαμμένα, τὸ ἐξηγοῦν, ὅτι θὰ ἐπακολουθήσει βροχερὸς καιρὸς καὶ κακοκαιρία.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ πῶς τὰ τέτοιου εἴδους ὄνειρα δὲν ἐξηγοῦνται ἀπὸ ὅλους κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο. Ὁ καθένας πολλὰς φορὲς ἔχει δικό του τρόπο νὰ ἐξηγεῖ τὰ ὄνειρα.

16. Ἡ «Παπαρούνα»

Ὅταν καμμιά φορὰ τὸ καλοκαίρι καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὸν Αὔγουστο μῆνα παρουσιάζεται μεγάλη ξηρασία ἀπὸ πολυήμερη ἀναβροχιά, φκιάνουν τὴν «Παπαρούνα» γιὰ νὰ προκληθεῖ βροχόπτωση καὶ νὰ θεραπεύσει τὸ κακὸ τῆς ἀνομβρίας. Ἡ «παπαρούνα» ἀποτελεῖ μιὰ ἱκετευτικὴ ἐκδήλωση πρὸς τὸ Θεό, σὰν εἶδος δέηση. Κατ' αὐτὴν ἐπακολουθεῖ ἡ ἑξῆς διαδικασία: Βρίσκουν (καθορίζουν) ἓνα ἀγόρι ἢ κορίτσι ποὺ νᾶχει ἡλικία 10—12 χρόνων. Αὐτὸ τὸ φκιάνουν «παπαρούνα». Κόβουν χελιδρονιὲς καὶ τοῦ σκεπάζουν τὸ κορμὶ ἀπὸ τὸ κεφάλι ὡς τὰ πόδια. Στὸ κεφάλι τοῦ βάζουν στεφάνι ἀπὸ ἀνθισμένη χελιδρονια. Τὴ χελιδρονια ὁ ἄλλα μέρη τὴ λένε «κληματοῖδα». Τὸ ἐπιστημονικὸ τῆς ὄνομα εἶναι (*Iematis vitabla*, ἀνήκει δὲ στὴν οἰκογένεια *Ranunculaceae*). Τότε βάζουν τὴν «παπαρούνα» μπροστὰ ἢ στὴ μέση καὶ ἀρχίζουν νὰ φέρνουν γύρω-γύρω ὅλο τὸ χωριό. Γύρω ἀπὸ τὴν παπαρούνα ἢ πίσω τῆς ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, γυναῖκες, ἄντρες, παιδιά, νέοι καὶ γερόντοι. Σχηματίζεται κατὰ κάποιον τρόπο μιὰ πομπὴ σὰν εἶδος λιτανείας. Λένε δὲ ὅλοι μαζί, ἰδιαίτερα ὅμως τὰ παιδιά, τὰ παρακάτω λόγια σὲ στίχους φωναχτὰ καὶ λιγάκι σουρτὰ σὰν τραγοῦδι:

1. Δέματα λέγονται τὰ τμήματα τῶν ἀμπελιῶν ποὺ ἔχουν κλίση καὶ χωρίζονται μὲ πέτρινα πεζοῦλια.

«Παπαρούνα πρβατεῖ
 τὸ Θεὸ παρακαλεῖ
 γιὰ νὰ ρίξει μιὰ βροχή,
 μιὰ πολὺ καλὴ βροχή
 στὰ σ'τάρια, στὰ κριθάρια
 τοῦ Θεοῦ τὰ παρασπόρια...»

Σ η μ . : Τὴ λέξη «παρασπόρια» τὴν ἀπαντᾷ κανένας στὸ τοπωνυμικὸ διάφορων χωριῶν τοῦ Ζαγοριοῦ. Ὁ κ. Νικ. Ζιάγκος γιὰ τὴ λέξη αὐτὴ σημειώνει τὰ ἑξῆς: ¹ «...Στὸ πιδ γόνιμο μέρος τοῦ χωραφιοῦ ἔσπερναν ἓνα καλὸ σιτάρι (παρασπόρι), τὸ ὁποῖο πηγαιναν χωρὶς ἔξοδα, ἐκτὸς τοῦ θερισμοῦ μόνο, στὸ σπτί του». Ἐννοεῖται τοῦ Σούμπαση. (Τούρκου).

17. Τὰ «μερομήνια»

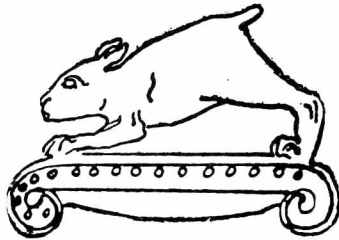
Γιὰ τὴν πρόγνωση τοῦ καιροῦ ὅλων τῶν μηνῶν τοῦ χρόνου συνηθίζουν νὰ κάνουν σχετικὲς παρατηρήσεις ποὺ λέγονται «μερομήνια». Κατὰ τὶς πρῶτες δώδεκα μέρες ἀπὸ τὸ μῆνα Αὐγουστο ποὺ ἀντιστοιχοῦν αὐτὲς στοὺς δώδεκα μῆνες τοῦ χρόνου κάνουν αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις, δηλαδὴ κοιτᾶζουν τὰ «μερομήνια». Οἱ παρατηρήσεις τῆς κάθε μέρας γίνονται σὲ σχέση μὲ τὴ νέφωση, τὴν ὑγρασία, τὰ ρεῦματα τοῦ ἀέρα, τὴ θερμοκρασία κλπ. — κατὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ. Οἱ μῆνες ὑπολογίζονται ἔτσι. Ἡ πρώτη Αὐγούστου ἀφορᾷ στὸν Αὐγουστο μῆνα, ἡ δευτέρη Αὐγούστου στὸ Σεπτέμβρη, ἡ τρίτη στὸν Ὀκτώβρη κ.ο.κ. ὡς τὴ δωδέκατη μέρα ποὺ ἀναλογεῖ στὸν Ἰούλιο μῆνα τοῦ ἐπόμενου χρόνου. Ἐὰν παρατηρηθεῖ π.χ. πὼς ἡ πέμπτη Αὐγούστου ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ μῆνα Δεκέμβρη, δὲν ἔχει καθόλου νέφωση καὶ φυσήσει κατὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ κατὰ ἐπικρατέτερο τρόπο βόρειος ἀέρας, προσιωνίζον πὼς ὁ Δεκέμβρης μῆνας θὰ παρουσιάσει ξηρασία καὶ παγωνιές. Ἐὰν πάλι π.χ. παρατηρηθεῖ πὼς ἡ δέκατη μέρα ἀπὸ τὸν Αὐγουστο, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ μῆνα Μάη τῆς ἐπόμενης χρονιάς, εἶναι συγνεφιασμένη ἢ τυχαίνει νὰ ρίξει καὶ βροχὴ (μικρὴ ἢ μεγάλη) αὐτὸ τὸ θεωροῦν ἐνδεικτικὸ πὼς ὁ Μάης μῆνας θᾶναι ἀρκετὰ βροχερὸς κ.ο.κ. Μάλιστα χωρίζουν τὴ διάρκεια τῆς Αὐγουστιάτικης μέρας σὲ δύο, τρία ἢ καὶ τέσσαρα τμήματα, π.χ. ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ μεσημέρι, ἀπὸ τὸ μεσημέρι ὡς τὸ βράδυ κ.λ.π. καὶ ἔτσι βγάζουν ἀνάλογα συμπεράσματα γιὰ τὸ τί καιρὸς θὰ ἐπικρατήσῃ στὸν ἄλλο μῆνα κατὰ τὶς ἀρχές του, κατὰ τὸ δεύτερο δεκαήμερό του, κατὰ τὸ τρίτο δεκαήμερο, κατὰ τὶς τελευταῖες του μέρες. Τὰ «μερομήνια» τὰ παρακολουθοῦν καὶ τὰ προσέχουν πολὺ οἱ πιδ ἡλικιωμένοι ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους, ποὺ κρατοῦν καὶ σχετικὲς σημειώσεις πάνω στὶς παρατηρήσεις ποὺ κάνουν. Τὰ «μερομήνια» τὰ παρατηροῦν βγαίνοντας πολλὲς φορὲς τὴν ἡμέρα σὲ μέρος μὲ ἀνοιχτὸ ὄριζοντα καὶ σὲ καμμιὰ κορυφὴ ἀπὸ βουναλάκι ἢ ραχοῦλα. Ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἄτομα ποὺ ἔξακολουθοῦν νὰ κάνουν παρατηρήσεις γιὰ τὰ «μερομήνια» μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Δὲ θέλουν νὰ παραδεχτοῦν τὸ καινούριο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Καταβλήθηκε ἀπὸ μέρος μου προσπάθεια νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ καταγραφοῦν ἐδῶ στὶς παραπάνω σελίδες οἱ παραδοσιακὲς δοξασίαι ποὺ ἐπικρατοῦν, κάπως ξεθωριασμένα τὸν τελευταῖο καιρὸ, σχετικὰ μὲ τὰ μετεωρολογικὰ

1. Νικ. Γ. Ζιάγκου: «Τουρκοκρατούμενη Ἡπειρος» σ. 87.

φαινόμενα στο χωριό μου. Σημειώνω και πάλι ἐδῶ πῶς ὅλα τὰ παραπάνω ἀναφέρονται στο χωριό μου. Στὰ ἄλλα χωριά, ἔχω τὴ γνῶμη, πῶς μιὰ σχετικὴ ἔρευνα θὰ μποροῦσε νὰ παρουσιάσει διαφορετικὰ πράγματα ἀπ' αὐτὰ πού παραθέτω ἐγώ. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ πού γράφτηκαν παραπάνω μπορεῖ νὰ φαίνονται πράγματα χωρὶς καμμιά σημασία καὶ μάλιστα παιδαριῶδικα. Μ' ὅλα ταῦτα οἱ προηγούμενες ἀπὸ μᾶς γενεές πέρασαν τὴ ζωὴ τους μὲ τέτοιες παράξενες δοξασίες, τὶς ὁποῖες καὶ μᾶς μετέδωσαν παραδοσιακά. Πίστευαν σ' αὐτὰ τὰ πράγματα οἱ κακόμοιροι ἀπλοῖκοὶ πρόγονοί μας, γιατί οἱ μορφές τῆς ζωῆς πού ἐπικρατοῦσαν τότε ἦταν πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς σημερινές. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐγὼ δὲν κάνω καμμιά κριτικὴ στὰ πράγματα αὐτά, παρὰ τὰ παραθέτω, ὅπως τὰ παρατηρῶ καὶ ὅπως τὰ συγκέντρωσα. Ἄλλοι πῶς εἰδικοί στοὺς διάφορους κλάδους τῆς ἐπιστήμης ἂς προβοῦν στὴν κατάλληλη ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τους, ἐφόσον παρουσιάζουν κάποιο ἐνδιαφέρον ἐπιστημονικό.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Διδάκτορος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Tübingen

Έπιμελητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

(ΕΡΕΥΝΑ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΣΑΙ ΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΝ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΝ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

α. Γενικά — Ἡ κοινωνικοποίησης τοῦ ἀτόμου

«Εἰς οὐδὲν παρὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θωδὸν τὸ παρελθὸν του»¹ γράφει ὁ G. Pfahler. Τί σημαίνει ἕμως παρελθόν; Ἰπὸ τὸν ὄρον «παρελθόν» πρέπει κανεὶς νὰ θεωρήσῃ τὸ πρόσωπον ὡς ὅλον, ἔχι μόνον σωματικὴν διάπλασιν καὶ ηλικίαν ἀλλὰ καὶ δλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς κοινωνικοποιήσεως. Ἐνα πλήθος ὁρατῶν καὶ ἀοράτων συντελεστῶν δροῦν διὰ τὴν κοινωνικοποίησιν καὶ τὴν μόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου. Εἶναι γνωστὴ ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς πορείας τοῦ γίγνεσθαι τοῦ νέου ἀνθρώπου καὶ τοῦ περιβάλλοντός του, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἡθικοῦ του κόσμου. «Τὸ τρίγωνον Κοινωνία, πολιτισμὸς, πρόσωπον ἴσταται εἰς τὸ φόντο, ὡς ὁ συντελεστής»² ὅλων τῶν ἐνεργειῶν ἐνὸς ἀνθρώπου. Ἐὰν λοιπὸν θέλει κανεὶς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀτόμου, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναλύσῃ ὅλας τὰς δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ἐπιδρῶν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ μέχρις ἐνὸς ὄρισμένου σημείου «ἡ ὁμάς καθορίζει τὴν πράξιν τοῦ μεινωμένου ἀτόμου»³ δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ξεχωρίσῃ τὴν συμπεριφορὰν τῶν φοιτητῶν ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ὑπολοίπων μελῶν τῆς κοινωνίας⁴. «Ἐπειδὴ τὸ πρόσωπον εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς μαθήσεως, κάθε ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὴν ἰδιαιτέραν μορφήν τοῦ πολιτισμοῦ του, μίαν μορφήν χαρακτηριστικὴν ἔχι μόνον διὰ τὸ περιεχόμενον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάρθρωσιν συμφώνως πρὸς τὴν εἰδικὴν ἰδέαν περὶ συναισθημάτων, τάσεων καὶ ἰδεῶν»⁵.

Φυσικὰ «ἡ ἀνθρωπίνη συμπεριφορὰ κινεῖται συνήθως εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ὀρίζοντος τῶν θεσμῶν, τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἰδεῶν»⁶. Δὲν δύναται κανεὶς νὰ ἐρευνήσῃ αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς, τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἰδέας εἰς τὸ στενὸν καὶ εὐρὺ περιβάλλον, ἤτοι τὴν οἰκογένειαν, τὸ σχολεῖον, τὸν τόπον διαμονῆς, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πνευματικὴν διάρθρωσιν τοῦ ἔθνους⁷ μέχρι τοῦ πολιτισμοῦ τῆς εὐρυτέρας ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Τὴν θέσιν καὶ ἐνέργειαν τῆς Θρησκείας εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν δύναται κανεὶς νὰ παραλληλίσῃ μὲ ὅτι συμβαίνει εἰς ἄλλας χώρας. Τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ μόνον, ἐὰν παρατηρήσῃ αὐτὴν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πορείαν τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. «Αἱ δυνάμεις αἱ καθορίζουσαι τὰς τάξεις ἀξιῶν καὶ οἱ στόχοι ἐκπηγάζουν ἀπὸ βασικὰς θρησκευτικὰς, πολιτικὰς, οικονομικὰς καὶ πολιτιστικὰς σχέσεις»⁸. Ὁ σημερινὸς φοιτητὴς εἶναι κατὰ μέγα μέρος φορεὺς τῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας οὗτος ἐδιδάχθη ὡς μαθητὴς τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τοῦ Γυμνασίου. Τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκετο τὰς

¹ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 432.

ιδέας αυτές δεν ήτο εις θέσιν νά τās κρίνη, διότι κατά τήν διάρκειαν τῆς κοινωνικοποιήσεως ἢ προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου «εἶναι ἐλάχιστα ἱκανή δι' ἀντίστασιν εἰς τήν πίεσιν τοῦ περιβάλλοντος»⁹.

1. Ἡ οἰκογένεια

α. Ἡ ἀποφασιστικότερα δύναμις καί ἡ ἀναντικατάστατος ἐξουσία διὰ τήν κοινωνικήν ὑπαρξιν γενικῶς καί ἰδιαίτερώς διὰ τήν θρησκευτικήν ἀγωγήν τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ οἰκογένεια. Τόσον εἰς τήν Ἀμερικὴν¹⁰, ὅσον καί εἰς τήν Γερμανίαν¹¹ ἡ οἰκογένεια παίζει ἓνα σημαντικώτατον ρόλον διὰ τήν κοινωνικοποίησιν τοῦ ἀτόμου καί τήν τοποθέτησίν του¹² ἐνώπιον τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀργότερον θά ἀντιμετωπίσῃ¹³. «Τὸ πατρικὸν σπίτι εἶναι ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς κοινωνικοποιήσεως»¹⁴ καί δίδει τήν σφραγίδα του εἰς τὸν ἄνθρωπον δι' ὅλην τὴν ζωὴν του.

Οὐδεὶς δύναται νά ἀμφιβάλλῃ διὰ τήν πρωταρχικὴν θρησκευτικὴν σημασίαν τῆς οἰκογενείας. Ἐάν κανεὶς θελήσῃ νά ἐξετάσῃ τὴν χαλάρωσιν ἢ τὰ αἷτια τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τὸν δεσμιὸν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καθὼς ἐπίσης καί τὸν σκεπτικισμὸν τῶν φοιτητῶν θά διαπιστώσῃ, ὅτι ταῦτα ἔχουν τὴν θάσιν των, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ στενωπὸν οἰκογενειακῶν περιβάλλον καὶ κατόπιν εἰς τὴν εὐρύτεραν κοινωνίαν. Ἡ οἰκογένεια εὐρίσκειται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται ἐνταῦθα τιμῆμα ἐκθέσεως μιᾶς μαθητρίας τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ Γυμνασίου ἀπὸ τὸ διδρίλιον τοῦ καθηγητοῦ Δ. Μωραΐτου. Ἡ μαθήτρια γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Ὅταν ἤμουν ὀκτὼ ἐτῶν πῆραν διαζύγιον οἱ γονεῖς μου, ὕστερα ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτὸ σκέφθηκα ὅτι δὲν ἔπρεπε νά ἀγαπῶ τὸν Θεό, ὅπως προηγουμένως»¹⁵. Ἐγουνειδήτως ἢ ὑποσυνειδήτως οἱ σημερινοὶ Ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται (φοιτηταὶ) ἀντιπροσωπεύουν τὴν θρησκευτικὴν καί γενικῶς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς οἰκογενείας των. Πολλοὶ φοιτηταὶ τὸ διατυπώνουν σαφῶς καί δίδουν ἀκριβῆ στοιχεῖα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ στενοῦ κοινωνικοῦ των χώρου, γεγονός τὸ ὁποῖον διεπιστώθη καί εἰς ἐρεύνας διεξαχθείσας ἐν Γερμανίᾳ¹⁶. Ἄλλοι ὁμως φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι δὲν τὸ λέγουν ἀπ' εὐθείας εἶναι ἐν τούτοις ἐπηηρεασμένοι ἀπὸ τὴν οἰκογενειάν των, ὡς τοῦτο προκύπτει ἐμμέσως ἐξ ἄλλων στοιχείων των¹⁷. Ἦδη ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀρχίζει ὁ σχηματισμὸς τῆς τοποθετήσεώς των ἐναντι τῆς Θρησκείας. Ἐπ' αὐτοῦ παρατηρεῖ ὁ W. Grünh: «τὸ περιβάλλον ἔχει θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν. Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἶναι σύμφωνα ὅλοι οἱ ἐρευνηταὶ»¹⁸. Αὐτὸ τὸ «ἔργον κοινωνικοποιήσεως τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ἡ κοινωνία»¹⁹ δὲν εἶχε θεθαίως τὴν ἰδίαν ἐπίδοσιν ἐφ' ὅλων τῶν φοιτητῶν. Πλεῖστοι ἐρευναὶ δεικνύουν ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ θρησκευτικοὶ ἄνθρωποι κατάγονται ἀπὸ θαθεῶς θρησκευομένους οἰκογενείας²⁰. Μία φοιτήτρια τῆς Νομικῆς (συν. 110) ὑποστηρίζει ὅτι ἦδη ἀπὸ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἀρχίζει ὁ ἄνθρωπος νά δέχεται τὸν τρόπον συμπεριφορᾶς τῶν γονέων. Οὐδεὶς δύναται νά ἀντικαταστήσῃ τὸ ἔργον τῆς κοινωνικοποιήσεως τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν γονέων. Ὅχι μόνον θρησκευτικῶς ἀλλὰ καί κοινωνιολογικῶς ἐν γένει ἐὰν ἐξετασθῇ τὸ θέμα, ἡ οἰκογένεια εἶναι ἀναντικατάστατος. Τὴν ἑλλειψιν οἰκογενειακῆς θαλπωρῆς καθιστοῦν σαφῆ ἐκφράσεις δύο συνευξέσεων τῶν φοιτητῶν. Οὗτοι λέγουν ὅτι εἶχον μὲν κάποιαν θρησκευτικὴν ἀγωγήν, ἀλλὰ τοὺς ἔλειπεν ἡ ἠθικὴ τουφερότης (συν. 14,104). «Ὅταν ἡμεῖς λέγομεν «οἰκογένεια» ἐννοοῦμεν κάθε τί τὸ ὁποῖον εἶναι συνδεδειμένον μὲ αὐτήν, π.χ. μορφωτικὸν ἐπίπεδον, οἰκονομικὴν κατάστασιν, κοινωνικὴν τάξιν, προέλευσιν τῶν γονέων κ.ἄ. Ἐνας φοιτητῆς τῆς Πατρικῆς, ὁ ὁποῖος καίτοι ἦτο εὐχαριστημένος ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, ἦτο στενοχωρημένος, διότι οὗτοι δὲν ἦσαν μορφωμένοι, ἦσαν πτωχοὶ καί ὡς ἐκ τούτου ὁ φοιτητῆς ἔχασεν πολλὰς εὐκαιρίας μορφώσεως (συν. 80).

Ὁ καθηγητῆς Σπεταιέρης εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ὁ προσανατολισμὸς τοῦ ἀτόμου ἐπὶ τῶν σπουδαιοτάτων κοινωνικῶν προβλημάτων δὲν θά ἔπρεπε νά ἐγκαταλειφθῇ

εις μόνην τὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ νὰ εἶναι θέμα περισσότερον Σχολείου²¹.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης F. Tenbruck βλέπει, ὅτι εἰς τὴν διομηχανοποιημένην κοινωνίαν «τὸ πατρικὸ σπῆτι χάνει συνεχῶς τὴν ιδιότητά του, ὡς γεφύρας πρὸς τὴν κοινωνίαν»²². Συμφώνως πρὸς τὰ ἰδικά μας δεδομένα δὲν ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ τοῦ ρόλου τῆς οἰκογενείας τῆς ὑπαίθρου καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν μεγαλουπόλεων. Ἡ ἀστικοποίησις εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀστικοποιήσεως τῶν πολὺ ἐκβιομηχανοποιημένων κρατῶν. Μία ἀστικοποίησις μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑφίσταται εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ φοιτηταὶ ἠρωτήθησαν: «Σὲ ποῖον ὀφείλετε σεῖς τὴν ἠθικοθρησκευτικὴν σας ἀγωγή καὶ τὴ στάσι σας ἔναντι τῆς θρησκείας καὶ ἐν γένει τῆς ἠθικῆς;»

Εἰς τὸν πίνακα 6 βλέπομεν τὰς ἀπαντήσεις εἰς γενικὰς γραμμιάς, εἰς τὴν εἰκόνα 3 παρουσιάζεται τὸ ἴδιον θέμα μὲ ἄλλον τρόπον.

Πίναξ 6: Λυνάμεις αἱ ὁποῖα ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν φοιτητῶν διὰ τὴν θρησκευτικὴν τῶν τοποθέτησιν.

	Ἐπὶ τοῖς %
Οἰκογένεια θετικῶς	24,1
Οἰκογένεια, διδάσκαλος, βιβλία θετικῶς	23,5
Οἰκογένεια, διδάσκαλος, ἱερεὺς θετικῶς	8,5
Διάφορα βιβλία, Κατηχητικὸν θετικῶς	12,1
Διάφορα βιβλία ἀρνητικῶς	8,5
Οἰκογένεια καὶ διδάσκαλος θετικῶς	5,7
Κινηματογράφος, βιβλία ἀρνητικῶς	4,9
Οἰκογένεια, διδάσκαλος ἀρνητικῶς	1,4
Οἰκογένεια, διδάσκαλος, βιβλία ἀρνητικῶς	3,5
Οὐδείς	7,8
ΣΥΝΟΛΟΝ:	100,0

Ὅταν οἱ γονεῖς ἐκκλησιάζονται τακτικῶς, εὐρίσκομεν καὶ τὰ τέκνα των μεταξὺ τῶν ἐκκλησιάζομένων. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν. Οἰκογένεια ἀνωτάτων δημοσίων Ὑπαλλήλων καὶ οἰκογένεια τῶν ὁποίων ὁ γονεὺς (πατὴρ) ἔχει πτυχίον Ἀνωτάτης Σχολῆς ἀπώλεσαν μέγα μέρος τῆς ἐπιρροῆς των ἐπὶ τῶν τέκνων των ὄχι μόνον ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως ἀλλὰ καὶ γενικώτερον. Τούναντίον ἡ ἐπίδρασις τῶν οἰκογενειῶν μεσαίων καὶ ἀπλῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐξειδικευμένων ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων ἐπὶ τῶν τέκνων εἶναι μεγάλη. Ὁ πίναξ 6 βασίζεται ἐπὶ τῶν ἐκφράσεων τῶν φοιτητῶν συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας οὗτοι ἐδέχθησαν ἐπίδρασιν ἀπὸ πολλοὺς παράγοντας. Ἐνῶ εἰς τὴν εἰκόνα 3 παρουσιάζονται οἱ αὐτοὶ παράγοντες ὑπολογισμένοι χωρισμένως.

Ἐτέθη ἡ ἐρώτησις: «Σὰς ἀπασχόλησε ποτὲ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐάν ναι, τί νόημα νομίζετε ὅτι ἔχει ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου πάνω στῆ γῆ;» Ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων 13,5% οἱ ὁποῖοι ἀπήντησαν «ἐργασία διὰ τὴν Κοινωνίαν καὶ προετοιμασία διὰ τὴν μεταθάνατον ζωὴν», κατάγονται ἀπὸ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀμφότεροι ἐκκλησιάζονται, τούναντίον ἔδωσαν τὴν ἴδιαν ἀπάντησιν μόνον 2,1%, ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἀμφότεροι δὲν πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. 16,1% τῶν ἐρωτηθέντων, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς οὐδεμίαν θρησκευτικὴν δραστηριότητα παρουσιάζουν ἀπήντησαν ὅτι ὁ ἀνθρώπος οὐδένα προορισμὸν ἔχει. Οὐδεὶς ὅμως ἐκ τῶν φοιτητῶν, τῶν ὁποίων ἀμφότεροι οἱ γονεῖς εἶναι ἀνθρώποι τῆς Ἐκκλησίας ἔδωσαν τὴν ἀπάντη-

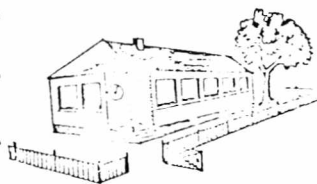
ΕΙΚΩΝ 3: Δυνάμεις αί όποιαί επέδρασαν διά τήν μόρφωσιν θρησκευτικίης γνώμης τών φοιτητών.

Οίκογένεια 34,4

Βιβλία 23,2

Σχολείον 20,3

Έκκλησία 13,5

Φύλοι 8,5

σιν αὐτήν. Φοιτῆται τῶν ὁποίων ἀμφότεροι οἱ γονεῖς ἐκκλησιάζονται ἀπό εὐσέβειαν καί ὄχι ἀπό συνήθειαν ἐπηρεάζονται περισσότερο ἀπό τήν οἰκογένειάν των ἀναφορικῶς μέ τήν Θρησκείαν. Τούναντίον, ὅταν οἱ γονεῖς τῶν φοιτητῶν ἐκκλησιάζονται μόνον ἔνεκα συνηθείας, ἐλαχίστην ἐπίδρασιν ἀσκοῦν ἐπί τῶν τέκνων των. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς μάλιστα ἡ ἐπίδρασις τῆς οἰκογενείας ὅσον ἀφορᾷ τήν Θρησκείαν εἶναι ἀρνητική. Ὅσον περισσότερο χρόνον ἕνας φοιτητής ζῆ μακράν τῆς οἰκογενείας του (ἔτη σπουδῶν), τόσον ἀδύνατος ἐμφανίζεται ἡ ἐπίδρασις τῆς οἰκογενείας.

Οἱ φοιτῆται ἠρωτήθησαν νά ἐκφράσουν τήν ἀπόψιν των διά τὰ κίνητρα τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων των. Δέν πρέπει κανεῖς θεθαίως νά λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπαντήσεις τῶν φοιτητῶν εἰς τόν ἀπόλυτον βαθμόν. Ἡ κρίσις των δέν εἶναι πάντοτε ἐλευθέρα ἀπό τήν σύνθετον προσωπικήν των θέσιν ἔναντι τῆς Θρησκείας. Ἐνταῦθα παρουσιάζεται τό πρόβλημα τῆς διακρίσεως μεταξῶν κοινωνικῶν καί θρησκευτικῶν κινήτρων. Ἐνδέχεται ἡ κρίσις ἀδιαφόρων πρὸς τήν Ἐκκλησίαν φοιτητῶν καί πιστῶν ἀκολούθων τῆς Ἐκκλησίας νά ταυτίζονται πλήρως. Ὁ εἰς δυνατὸν νά παρατηρῆ τὸν ἐκκλησιασμόν τῶν γονέων του, ὡς ἔν καθαρῶς κοινωνικόν φαινόμενον καί ὡς ἐκ τούτου νά τὸ ἀποδίῃ εἰς τήν συνήθειαν. Ὁ ἕτερος ἐξ ἄλλου, ὁ πιστός ἀκόλουθος τῆς Ἐκκλησίας, ἐνδέχεται νά παρατηρῆ τὰ κίνητρα τῶν γονέων του μέ τό λεπτόν πρῖσμα τοῦ ἐξευγενισμένου θρησκευτικοῦ του συναισθήματος καί νά χαρακτηρίξῃ τὸν ἐκκλησιασμόν τῶν γονέων του ὡς συνήθειαν παρά τό γεγονός, ὅτι οὔτοι δυνατὸν νά εἶναι πολὺ εὐσεβεῖς. Αἱ ἀπαντήσεις συνεπῶς δίδουν μόνον ἐνδείξεις περὶ τῆς διαρθρώσεως τῶν κινήτρων. Εἰς τόν πίνακα 7 βλέπομεν τήν κρίσιν τῶν φοιτητῶν διά τὰ κίνητρα τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων των.

Πίναξ 7: Κίνητρα εκκλησιασμοῦ τῶν γονέων τῶν φοιτητῶν

	Ἀπόλ.	Ἐπὶ τοῖς %
Ἀμφότεροι ἀπὸ εὐσέβειαν	53	37,7
Μόνον ἢ μητέρα ἀπὸ εὐσέβειαν	40	28,5
Ἀμφότεροι ἀπὸ συνήθειαν	28	19,8
Μόνον ὁ πατέρας ἀπὸ εὐσέβειαν	6	4,2
Μόνον ὁ πατέρας ἀπὸ συνήθειαν	6	4,2
Ἡ μητέρα ἀπὸ συνήθειαν	4	2,8
Οὐδεμία ἀπάντησις	4	2,8

ΣΥΝΟΛΟΝ:

141

100,0

Ἐὰν συγκρίνωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτητῶν, τῶν ὁποίων ἀμφότεροι οἱ γονεῖς ἐκκλησιάζονται ἀπὸ εὐσέβειαν ἢ συνήθειαν, μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν φοιτητῶν περὶ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν Θεῖαν Κοινωνίαν, εὐρίσκομεν ὅτι 15% τῶν φοιτητῶν τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ εὐσέβειαν, μεταλαμβάνουν περισσότερο ἀπὸ τέσσαρας φορὰς τὸ ἔτος, τοῦναντίον μόνον 7,1% τῶν φοιτητῶν τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἐκκλησιάζονται ἕνεκα συνήθειας. Ἐξ ἄλλου, 24,5% τῶν φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχαρᾶκτῆρισαν τοὺς γονεῖς των εὐσεβεῖς, ἔχουν δύο ἔτη νὰ μεταλάβουν, ἐνῶ 46,4% τῶν φοιτητῶν τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς πηγαίνουν ἐκ συνήθειας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἔχουν ἐπίσης δύο ἔτη νὰ μεταλάβουν. Σαφέστερον δύναται τις νὰ ἴδῃ τὴν διαφορὰν καὶ τὴν σημασίαν τῶν γονέων διὰ τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν των, ἐὰν συσχετίσῃ τὰ κίνητρα τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων μὲ τὴν συχνότητα τοῦ ἐκκλησιασμοῦ καὶ τῆς προσευχῆς τῶν φοιτητῶν.

β. Ἡ μητέρα. «Ἡ πίστις τῆς μητέρας διὰ τὴν θρησκευτικὴν στάσιν τῶν παιδιῶν ἔχει μεγαλύτεραν σημασίαν τῆς τοῦ πατρὸς». Εἰς τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ κατέληξεν ὁ Hunger εἰς μίαν ἔρευναν περὶ τῆς θρησκευτικότητος περίπου δέκα χιλιάδων Γερμανῶν νέων ἀμφοτέρων τῶν φύλων²³. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλας παρομοίας ἐρεῦνας²⁴. Ἡ μητέρα ἀσχεῖ μεγαλύτεραν παιδαγωγικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὸν πατέρα²⁵. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουν διάφοροι ἐριμνηταί. Ἡ ἐριμνηταία, ὅτι ὁ πατέρας ἔγινεν «σχεδὸν ἀόρατος»²⁶ ἰσχύει ἐντελῶς ἰδιαίτερος διὰ μίαν διομηχανικὴν κοινωνίαν. Ὅμως καὶ εἰς ἀγροτικὰς περιοχὰς ἢ μητέρα εἶναι περισσότερο ὑπεύθυνος τοῦ πατρὸς διὰ τὴν ἀγωγήν τῶν παιδιῶν. Ἡ θρησκευτικὴ κατῆχησις εἶναι ἰδιαίτερος ἔργον τῆς μητέρας ὄχι μόνον εἰς τὰ ἄλλα²⁷ κράτη ἀλλὰ καὶ ἐστὶν Ἑλλάδα. «Ἡ μητέρα ἔχει τὴν εὐθύνην διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν τρόπον τινα εἶναι ὑποχρεωμένη, ὅταν τὰ παιδιά μεγαλώνουν νὰ τὰ συνδέῃ μὲ τὴν θρησκευτικὴν κοινότητα»²⁸. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τὰς 141 περιπτώσεις ἢ οἰκογένεια ἀναφέρεται 68 φορὰς, ὡς παράγων μορφώσεως θρησκευτικῆς γνώμης, 21 φορὰς κατονομάζεται ἢ μητέρα, ἐνῶ ὁ πατέρας μόνον 6 φορὰς.

γ. Οἱ ἀδελφοί. Ἐκ τῶν 141 φοιτητῶν οἱ 26 ἀνέφερον, ὅτι οἱ ἀδελφοί των εἶχον ἐπ' αὐτῶν κάποιαν ἐπίδρασιν γενικῶς εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ἐνῶ 30 ἄλλοι φοιτηταί, οἱ ὁποῖοι εἶχον μεγαλύτερους ἀδελφούς, πιστεύουν, ὅτι οἱ ἀδελφοί των οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἤσκησαν ἐπὶ αὐτῶν.

Πίναξ 8: Σχέσις τῆς θρησκευτικότητος τῶν φοιτητῶν πρὸς τὰ κίνητρα ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων*

Ἐκκλησιασμοῦ τῶν φοιτητῶν	Κίνητρα ἐκκλησιασμοῦ τῶν γονέων	
	Ἀμφότεροι ἀπὸ εὐσέβειαν %	Ἀμφότεροι ἐκ συνήθειας %
1—4 φορὰς τὸν μῆνα	60,3	17,9
1—4 φορὰς ἐτησίως	24,5	49,9

Ουδέποτε	7,5	14,3
Προσευχόμενοι φοιτηταί		
2 φορές ημερησίως	15,0	7,1
Μίαν φοράν ημερησίως	37,7	17,9
Ουδέλως	24,5	46,4
Ἐπίδρασις διαφόρων παραγόντων		
Οικογένεια θετικῶς	37,7	7,1
Βιβλία, Κινηματογράφος		
περιβάλλον ἀρνητικῶς	3,7	10,1
Διάφορα βιβλία ἀρνητικῶς	5,6	21,4
Ουδείς	3,7	17,9

“ Ἐνταῦθα λαμβάνονται ὑπ’ ὄψιν αἱ κατηγορίαι εἰς τὰς ὁποίας ἀμφότεροι οἱ γονεῖς ἀνήκουν εἰς μίαν ὁμάδα. Ὅπου οἱ γονεῖς δὲν συμφωνοῦν εἰς τὸν ἐκκλησιασμὸν — συνηθείας ἢ εὐσεβείας — δὲν λαμβάνονται ὑπ’ ὄψιν εἰς τὸν πίνακα.

2. Τὸ σχολεῖον

α. Γενικά. Εἴκοσι δύο ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων κατωνόμισαν τὸ σχολεῖον ἐν τῇ συνόλῳ του ὡς τὸν παράγοντα ἐκεῖνον, ὃ ὁποῖος ἐμόρφωσεν τὴν γνώμην των ἀναφορικῶς μὲ τὴν Ἐρησκειάν καὶ τὴν κοινωνίαν. Μερικοὶ ὀμιλοῦν γενικῶς περὶ τοῦ σχολείου, ὡς παράγοντος κοινωνικοποιήσεως ἐνῶ ἄλλοι κατονομάζουσι ὄρισμένα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι εἰς τὸ σχολεῖον μίαν ἰδιαίτην θέσιν. Ἐπειδὴ μέχρι στιγμῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἰσχύουσι οἱ νόμοι τῆς μαζικῆς - καταναλωτικῆς κοινωνίας τῶν Δυτικοευρωπαϊκῶν χωρῶν, τὸ σχολεῖον κατέχει μίαν προνομιοῦχον θέσιν εἰς τὸν τομέα αὐτόν. Ὅμως αἱ οικονομικαὶ δυσχερεῖαι τῆς χώρας, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς προσωπικοῦ, ἐποπτικῶν ὀργάνων καὶ ἐργαστηρίων καθιστοῦν λίαν δυσχερὲς τὸ ἔργον τῆς κοινωνικοποιήσεως τοῦ σχολείου. Μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ σχολεῖον τῶν μεγαλοπόλεων ἀσχεῖ μικροτέραν ἐπίδρασιν ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῶν μικροτέρων πόλεων. «Ὁ ἀναπτυσσόμενος γυμνασιόπαις πηγαίνει θεθαίως εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ τὴν ἀτομικὴν του ζωὴν ζῆ οὗτος ἐκτὸς τοῦ σχολείου καὶ οὐχὶ σπανίως ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας»²⁹. Ὑπάρχουσι θεθαίως περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας δὲν παραδέχεται κανεὶς τὸν ρόλον τοῦτον, ὡς ρόλον τοῦ σχολείου (συν. 122). Ὁ θαθμὸς ἄνω τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Δημοτικoῦ, τοῦ Γυμνασίου ἢ τοῦ Πανεπιστημίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἓν σύνολον παραγόντων, ἧτοι τοῦ γίγνεσθαι τῆς προσωπικότητος, τῶν προσώπων τοῦ σχολείου, τῆς δυνάμειος ἐπιρροῆς τῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας ἡ δύναμις ἐνδεχομένως νὰ ἐπισκιάζῃ τὸ σχολεῖον καὶ τέλος ἀπὸ τὰς τοπικὰς συνθήκας, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἄλλους παράγοντας.

β. Τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον. Πολλοὶ φοιτηταὶ εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι δὲν δύναται νὰ περιορισθῆ εἰς ἓν σχολεῖον, αὕτη δύναται νὰ διαρκέσῃ μέχρι καὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Ὡς ἐκ τούτου οὗτοι δὲν θέλουσι νὰ χωρίσουσι τὴν ἔννοιαν «Σχολεῖον», ἔταν ὀμιλοῦν περὶ αὐτοῦ ὡς ἐπιδρωντος παράγοντος. Ἄλλοι ἀποδίδουσι εἰς τὸ στοιχειώδες σχολεῖον (Δημοτικὸν) ἓνα σημαντικὸν ρόλον. Οὗτοι ἐνθυμοῦνται τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν τοῦ διδασκάλου των, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔμαθον τὰς βασικὰς γραμμικὰς τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως. Τοῦναντίον ἄλλοι

φοιτηται (συν. 135) έχουν την γνώμην ὅτι τίποτε δὲν συνεκράτησαν ἀπὸ τὸ στοιχειώδες σχολεῖον.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι 10% ἐκ τῶν ἐρωτηθέντων χαρακτηρίζουν τὸν διδάσκαλον τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, ὡς τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἰδικήν των θρησκευτικὴν τοποθέτησιν. Ἐὰν ἀναλογισθῆ τις ὅτι ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ ἱερεὺς εἰς πλείστα χωρία εἶναι ἀντιπρόσωποι τῆς μορφώσεως, τότε εἶναι εὐκολον νὰ ἐξηγήσῃ διατὶ ὁ διδάσκαλος ἀσκει τόσον μεγάλην ἐπιρροήν.

γ. Τὸ Γυμνάσιον. Τὸν ἀποφασιστικώτερον ρόλον διὰ τὴν διαμόρφωσιν γνώμης τοῦ σημερινοῦ φοιτητοῦ τὸν παίζει τὸ Γυμνάσιον. Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει θέσιν ἔναντι τῶν βασικωτέρων προβλημάτων τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι μόνον ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία δέχεται τὰς περισσοτέρας ἐπιδράσεις, ἀλλ' εἶναι καὶ μία εὐκαιρία νὰ γνωρίσῃ κανεὶς περισσότερα πρόσωπα ἀπ' ὅσα εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον (Spranger).

Κατὰ τὴν ἀποψιν τῶν φοιτητῶν σχεδὼν ἅπαντες οἱ καθηγηται τοῦ Γυμνασίου συμβάλλουν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγήν καὶ θέσιν. Ἐξ ἑσφραδ ἀνεφέρθη ἡ Φιλολογος καθηγήτρια. Ἐνας φοιτητῆς τῆς Νομικῆς (συν. 6) ἀναφέρει μάλιστα ἀποκλειστικῶς μόνον τὴν Φιλολογον καὶ ἓνα Φιλολογον ὡς τὰ σημαντικώτερα πρόσωπα, τὰ ὁποία συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἔχη οὗτος σήμερον αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν θέσιν. Ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἀναφέρονται ὁ Γυμνασιάρχης καὶ ὁ Μαθηματικὸς τοῦ Γυμνασίου (συνς 42, 99). Τὴν βασικωτέραν σημασίαν ἔχει ὁ Θεολόγος καθηγητῆς. Εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον γίνεται μία διεξοδικὴ παρουσιάσις τοῦ καθηγητοῦ αὐτοῦ. Ὀνομαστικῶς θεθαίως ἀναφέρεται οὗτος ἑπτὰ φορές, ὅμως ὑπὸ τὸν ὄρον «σχολεῖον», ὡς μορφοποιῶ δυνάμειως κυρίως εἰς τὸ θέμα τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς πρέπει κατὰ κύριον λόγον νὰ ἐννοηθῆ οὗτος. Εἰς τὸν πίνακα 9 γίνεται σαφές εἰς ποῖον βαθμὸν οἱ φοιτηται ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἶναι εὐχαριστημένοι ἢ δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὸν καθηγητὴν των ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν του καὶ τὴν μέθοδον ἐργασίας του.

Πίναξ 9: Εὐχαριστημένοι ἢ δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῶν θρησκευτικῶν.

	Ἐπὶ τοῖς % Ἀρρενες	Θήλεις
Εὐχαριστημένοι	48,0	48,7
Δυσαρεστημένοι	5,9	10,3
Ἐπὶ δύο καθηγητῶν, μὲ τὸν ἓνα εὐχαριστημένοι, μὲ τὸν ἄλλον δυσαρεστημένοι	42,2	38,5
Οὐδεμίᾳ ἀπάντησις	3,9	2,5
ΣΥΝΟΛΟΝ	100,0	

Οἱ φοιτηται ἠρωτήθησαν, ποίαν γνώμην εἶχον διὰ τὸν καθηγητὴν τῶν θρησκευτικῶν καὶ πῶς κρίνουν τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, ἤτοι: χρήσιμον, ἀδιάφορον, ἀνώφελον». Ἐὰν κανεὶς συσχετίσῃ τὰς ἀπόψεις των διὰ τὸν καθηγητὴν τῶν θρησκευτικῶν μὲ τὰς περὶ τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν, εὐρίσκει ὅτι ἐκεῖνοι οἱ φοιτηται οἱ ὁποῖοι ἐχαρακτήρισαν ὡς ἀνώφελον τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, κατακόβουν ἐπίσης καὶ τὸν καθηγητὴν τῶν θρησκευτικῶν. Ἐν τούτοις ἡ ποιότης τοῦ καθηγητοῦ διὰ τὴν πίστιν ἢ ἀπιστίαν περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ τῶν φοιτητῶν δὲν ἔναι σχεδὸν καμμίαν σημασίαν. Εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρον τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Θεὸν 22,2% θεωροῦν τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν χρήσιμον, 55,5% ὡς κατὰ τὸ ἀδιάφορον καὶ 22,3% ὡς ἀνώφελον.

Φοιτηται οι οποιοι θεωρουν το μαθημα των Θρησκευτικων χρησιμιον μεν αλλα μονον ως πηγη γνωσης, εχουν πολυ χαλαρον συνδεσμον με τους θεσιους της Εκκλησιας. Ουτω μεταλαμβανουν 39,3% εξ αυτων 4 φορας το ετος, ενω 39,9% εχουν πλεον των δυο ετων να προσελθουν εις την θειαν κοινωνιαν. Εις το θεμα αυτο δεν παρουσιάζουν μεγάλην διαφοραν οι φοιτηται οι οποιοι θεωρουν το μαθημα των Θρησκευτικων ως κατι το αδιαφορον: 45% πηγαίνουν μιαν έως τεσσαρας φορας το ετος δια να μεταλαθουν και 32,5% δεν πηγαίνουν πλεον ηδη απο δυο ετων. Εκ των φοιτητων οι οποιοι νομιζουν οτι το μαθημα των Θρησκευτικων είναι μια πηγη ηθικης δυναμειως πηγαίνουν 72% τουλαχιστον μιαν έως τεσσαρας φορας το ετος δια να μεταλαθουν, 4 φοιτηται οι οποιοι θεωρουν το μαθημα αυτο τελειως αχρηστον, εχουν διακοψει προ πολλου τας σχεσεις των με την μεταληψιν. Εις πολλας περιπτωσεις το Κατηχητικόν Σχολειον υπεσκέλισεν το εργον του καθηγητου των Θρησκευτικων και μάλιστα εκει οπου ο καθηγητης δεν ανταπεκρινετο πλήρως εις το εργον του η οπου το Κατηχητικόν Σχολειον ητο αριστα οργανωμενον η οπου τουτο ειχε καλας σχεσεις με τον καθηγητην. Εις τας περισσοτερας περιπτωσεις κατα τας οποιας ενας φοιτητης εφοιτησεν εις το Κατηχητικόν πλεον των τριων ετων, ουτος είναι της γνώμης οτι το μαθημα των Θρησκευτικων ενισχυει την πιστιν, ενω εκεινος ο οποιος εφοιτησεν ολιγωτερον των τριων ετων η ουδολως, φρονει οτι το μαθημα των Θρησκευτικων εξυπηρετει την ηθικην μορφωσιν του ανθρωπου.

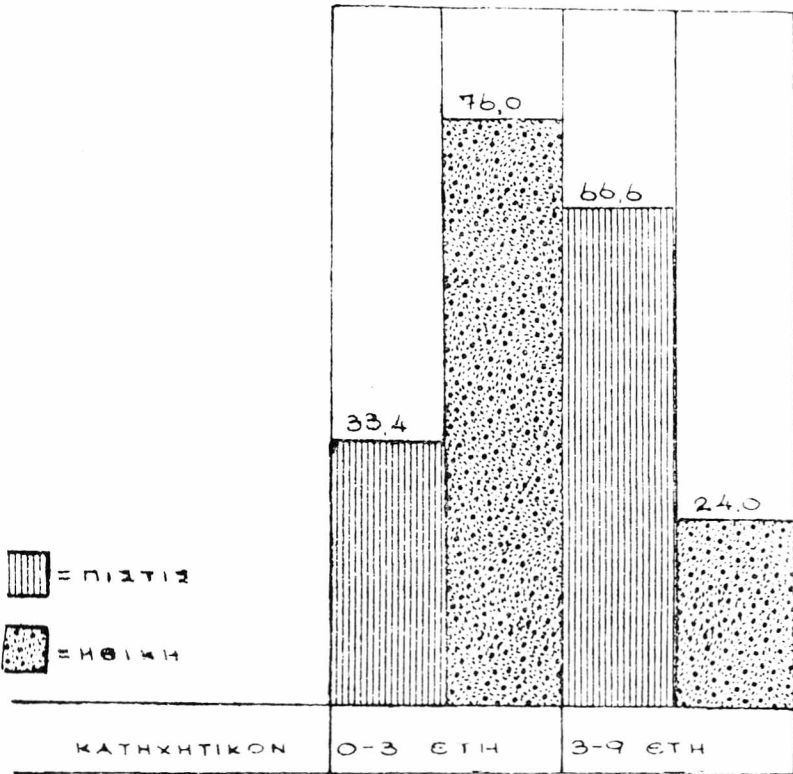
Εις το σχεδιαγραμμα 4 φαίνεται ο χρονος φοιτησεως εις το Κατηχητικόν και η σχεσις προς τας απαιτησεις των φοιτητων.

Το 50% των φοιτητων οι οποιοι ειπον οτι ουδενα προορισμον εχουν εις την ζωην, δεν διδουν μεγάλην αξιαν εις το μαθημα των Θρησκευτικων. Επίσης και οι απόψεις των εν σχεσει με το πρόσωπον του Ίησου Χριστου εύρισκονται εις μεγάλην σχεσιν με το μαθημα των Θρησκευτικων. Εκ των φοιτητων οι οποιοι χαρακτηρίζουν το μαθημα των Θρησκευτικων ως ανωφελον, τεσσαρες θεωρουν τον Ίησουν Χριστον ως ένα ανθρωπον. Το ημισυ εκεινων οι οποιοι βλέπουν το μαθημα των Θρησκευτικων ως αδιαφορον πιστεύουν εις το Θεανθρώπινον του Ίησου Χριστου, 35% της ιδίας κατηγορίας τον θεωρουν ως ανθρωπον, 15% επεφυλάχθησαν να απαντήσουν. Παρομοιας απόψεις είναι και οι φοιτηται, οι οποιοι βλέπουν το μαθημα των Θρησκευτικων ως μιαν πηγη γνωσης, εκ των οποίων 46,6% πιστεύουν οτι ο Ίησους Χριστός είναι Θεοσ Υιός, όλοι οι υπόλοιποι τον θεωρουν ως σπουδατον ανθρωπον. 78,9% εκεινων οι οποιοι βλέπουν το μαθημα αυτο ως μιαν δύναμιν ενισχουσαν την πιστιν και 88% εξ εκεινων οι οποιοι θεωρουν το αυτο μαθημα ως πηγη ηθικης αγωγης, θεωρουν τον Ίησουν Χριστον ως Υιον του Θεου. Περισσότερα δια το θεμα «Ίησους Χριστός» θά πληροφορηθώμεν εις το επόμενο κεφάλαιον.

Εις μερικους φοιτητας η αξιολόγησις του μαθήματος των Θρησκευτικων δεικνυει σχεδόν την θέσιν του φοιτητου εναντι της Χριστιανικης Πίστεως γενικώς. 40% εκ των φοιτητων οι οποιοι διδουν μικράν σημασίαν εις την αξιαν του μαθήματος αυτο, εύρισκουν τον προορισμον του ανθρωπου επι της γης ως κατι το προβληματικόν. 57,1% εκεινων, οι οποιοι εις την ζωην του ανθρωπου δεν βλέπουν ουτε σκοπόν, ουτε νόημα ανήκουν εις εκεινην την ομάδα, η οποια θεωρει το μαθημα των Θρησκευτικων αδιαφορον. Εάν κανεις ερευνηση τα αϊτια της θεικης η άρνητικης στάσεως των φοιτητων, θά ιδη μιαν κλίμακα αξιολογήσεως, η οποια αρχίζει απο μιαν εκδηλωσιν αποστροφης και φθάνει έως την ενθουσιώδη παραδοχήν.

«Το μαθημα αυτο (των Θρησκευτικων), ειπεν ένας επι πτυχίω φοιτητης της Νομικης, δεν ξυπνοσε μέσα μου κανένα ενδιαφέρον, δεν ωφελήθηκα τίποτε απο αυτό. Δεν εδωσε στήν λύση των νεανικων μας προβλημάτων καμμία απάντηση π.χ. για το σεξουαλικό πρόβλημα, για την στάση μας εναντι της κοινωνίας κλπ. Μας εδινε ξερες διδασκαλίες» (συν. 15). «Ο ίδιος φοιτητης κρίνει ως εξης τον καθηγητην των Θρησκευτικων: «Ο ένας ήταν ήλικιωμένος, καλόκαρδος, άφελής, με μέτριες γνώ-

Σχεδ. 4. Προσδοκίες των φοιτητών από το μάθημα των Θρησκευτικών ἐν σχέσει με τὴν διάρκειαν φοιτήσεως εἰς τὸ Κατηχητικόν.

σεις, χωρὶς καιμιὰ πειστικὴ δύναμη ὁ ἄλλος ἦταν ἕνας δραστήριος κοινωνικὸς ἄνθρωπος με πολλὰς γνώσεις ποὺ ἔκανε τὸ μάθημα ἐνδιαφέρον». Παρὰ τὴν θετικὴν κρίσιν περὶ τοῦ καθηγητοῦ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀπορρίπτεται. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ προσωπικῆς ἰκανότητος, ἀλλὰ περὶ τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ὡς θεσμοῦ. Τὴν ἔλλειψιν οὐσίας καὶ τὴν ἐλλιπῆ ἠρησκευτικὴν ἰκανοποίησιν τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἕνας μαθητὴς - φοιτητὴς, τὴν καθιστᾷ σαφεστέραν ἢ ἀπάντησις μιᾶς φοιτητρίας: «Τὸ μάθημα γινόταν κατὰ τρόπο πάρα πολὺ ἀφελῆ ὅτι διδάσκαλοι ἔδιναν ἀξία μόνον στὰ ἐπιφανειακὰ καὶ ὄχι στὴν οὐσία. Ἐγὼ ζητοῦσα κάπου ἄλλο τὴν ἰκανοποίησιν τῆς ἠρησκευτικῆς μου δίψας» (συν. 41).

Ἄλλη μία ἐκφρασις, ἣ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ καθηγητοῦ: «Δὲν ὠφελήθηκα καθόλου ἀπὸ τὸ μάθημα αὐτό, ἴσως αὐτὸ νὰ ἐγκρατῆται εἰς τὸν τρόπον με τὸν ὁποῖον γίνεται τὸ μάθημα» (συν. 77), ἢ «ὄχι, δὲν με ὠφέλησε καθόλου αὐτὸ τὸ μάθημα, ἡ καθηγήτρια μου κτυποῦσε στὰ νεῦρα» (συν. 86). Τοῦναντίον διὰ μερικὸς φοιτητὰς ἢ προσωπικότητος τοῦ καθηγητοῦ ὑπῆρξεν ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὴν ἀπήχησιν τοῦ μαθήματος (συνς 42, 67). Μία ὁμάς ἀπὸ 15 ἐρωτηθέντας δίδει ἀξίαν εἰς τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ Γυμνασίου, ἦτοι τῆς Ἠθικῆς. Μία ὁμολογία ἐνὸς ἐπὶ πτυχίῳ φοιτητοῦ τῆς Νομικῆς κρίνει πολὺ θετικῶς τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν: «Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν με ὠφέλησε πάρα πολὺ. Στήριξε τὴ ἠρησκευτικότητά μου πάνω σὲ στέρρες βάσεις, διότι μοῦ

ἔδωκε τὴν εὐκαιρία νὰ λύσω πάρα πολλὰ προβλήματα μου, τὰ ὁποῖα ἔμαθα ἀπὸ τοὺς παλαιότερους χωρὶς ἐριμνεῖαν (συν. 14).

Μίαν σημαντικὴν ἀπόκλισιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ μαθήματος τῶν Ὀρθοσκευτικῶν παρουσιάζουν τὰ τέκνα τῶν ἀνωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων (66,6% θεωροῦν αὐτὸ ὡς ἀνώφελον ἢ ἀδιάφορον). Ἐκ τῶν φοιτητῶν τῶν μεσαίων καὶ κατωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων μόνον 21% θεωροῦν τὸ μάθημα ὡς ἀδιάφορον ἢ ἀνώφελον. Ἐὰν προσέξῃ κανεὶς τὸν κλάδον τοῦ φοιτητοῦ, βλέπει ὅτι οἱ φοιτηταὶ τῆς Φυσικῆς, τῆς Μαθηματικῆς, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Κτηνιατρικῆς ἔχουν μεγαλύτεραν ἀναλογία ἀντῶν, οἱ ὅποιοι κρίνουν δυσμενῶς τὸ μάθημα τῶν Ὀρθοσκευτικῶν.

Τέλος πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὅτι, 2,8% τῶν φοιτητῶν εἶναι ἀπολύτως ἐναντίον τοῦ μαθήματος τῶν Ὀρθοσκευτικῶν. Βεβαίως ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων, οἱ ὅποιοι οὐδὲν νόημα βλέπουν εἰς τὸ μάθημα τῶν Ὀρθοσκευτικῶν, ἀνέρχεται εἰς 28,4%. Ὅμως εἰς αὐτὴν τὴν ὁμάδα ἀνήκουν καὶ φοιτηταὶ οἱ ὅποιοι ἄλλοῦ ἤκουσαν τὴν Ὀρθοσκευτικὴν διδασκαλίαν (Κατηχητικόν).

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ καθηγηταὶ τῶν Ὀρθοσκευτικῶν διὰ τοὺς ὁποίους θὰ γίνῃ λόγος ἐν ἐκτάσει ἀργότερον, δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐργασίας των ὅμως παρὰ τὸ ἑλλιπὲς τοῦ περιεχομένου τοῦ μαθήματος παραμένει τοῦτο ἡ μοναδικὴ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς Ὀρθοσκευτικῆς.

δ. Τὸ Πανεπιστήμιον. Ἀπ' ἧς ὁ φοιτητὴς ἐγκατέλειψεν τὸ πατρικὸν σπίτι κινεῖται ἐντὸς ἄλλου κοινωνικοῦ χώρου καὶ δέχεται συνεχῶς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ φοιτητικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον θέτει τὴν σφραγίδα του εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητός του. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν λέγουσιν ὅτι τὰ προβλήματα περὶ τῶν ὁποίων μόλις ἠρωτήθησαν, συζητήθησαν εὐκαιριακῶς μεταξὺ τῶν συναδελφῶν των. Εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι σπανίως οὗτοι συζητοῦν Ὀρθοσκευτικὰ θέματα. Δύο φοιτήτριαι, μία τοῦ Πολυτεχνείου καὶ μία τῆς Φυσικῆς, ἐχαρκτήρισαν καθηγητὰς των ὡς πρόσωπα τὰ ὁποῖα τὰς ἐπηρέασαν Ὀρθοσκευτικῶς. Ὁ καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς διδάσκει ἀστρονομίαν καὶ δίδει συχνὰ διαλέξεις, αἱ ὁποῖαι μιλοῦν ἐμμέσως περὶ Θεοῦ. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου συνιστᾷ εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ μελετοῦν τὴν Βίβλον καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς Ψαλμοὺς. Ἐπίσης, ὡς ἀνέφερον ἡ φοιτήτρια, κάμνει ἔρευναν διὰ τὸν μοναχὸν καὶ Ἅγιον τῆς Ἐκκλησίας Κοσμάν τὸν Αἰτωλὸν (1714 - 1779, ἔδρυσεν 210 σχολεῖα).

3. Ἡ Ἐκκλησία

Ὑπὸ τὸν ὄρον Ἐκκλησία ἢ Κοινωνιολογία ἐννοεῖ τὸ σύνολον ἐνὸς ὀργανισμοῦ ἧτοι τὸ προσωπικὸν καὶ τοὺς θεσμοὺς αὐτοῦ. Εἰς τὴν παράγραφον αὐτὴν θὰ γίνῃ λόγος διὰ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ὀρθοσκευτικῆς συνειδήσεως τῶν φοιτητῶν. Ἀναφορικῶς μὲ τὰ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας γίνεται λόγος εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον διεξοδικῶς. Ἦδη εἰς τὴν εἰκόνα 3 δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς γενικὰς γραμμὰς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας. Βεβαίως δὲν εἶναι ἀπλοῦν νὰ μετρήσωμεν ἐπακριβῶς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεως ταύτης. Τὰ ἀποτελέσματά μας θὰ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς μεγάλαι πιθανότητες, αἱ ὁποῖαι ἐξάγονται ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν τεθεισῶν ἐρωτήσεων. Ἐὰν σκεφθῇ κανεὶς τὰ αἷτια τῶν λεγομένων Ὀρθοσκευτικῶν βιωμάτων, θὰ διαπιστώσῃ τὴν δυσχέρειαν τῆς διακρίσεως τῶν διαφόρων συντελεστῶν π.χ. ἀκούει κανεὶς ὅτι ἡ Μ. Ἐδδομιάς, τὰ κηρύγματα, τὸ Κατηχητικόν, ἡ ἐξομολόγησις, οἰκογενειακὰ γεγονότα κ.ἄ. ἦσαν αἷτια τὰ ὁποῖα ἤγγισαν τὸ Ὀρθοσκευτικὸν συναίσθημα. Ὅταν κανεὶς ὁμιλεῖ δι' ἐπίδρασιν τῶν προσώπων τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν φοιτητῶν, πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅχι μόνον τὴν θετικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρνητικὴν ἐπίδρασιν.

Ὅπως ἐλέχθη, ἡ οἰκογένεια φέρει τὴν βασικὴν εὐθύνην διὰ τὴν στοιχειώδη Ὀρθοσκευτικὴν ἀγωγὴν τοῦ παιδιοῦ, ἀκολουθεῖ ὁ δημοδιδάσκαλος καὶ ὁ καθηγητὴς

του Γυμνασίου. Ἡ δραστηριότης τοῦ κλήρου εἶναι περιορισμένη εἰς τὴν ἱεροτελεσίαν.

Βάπτισις, Θεία Λειτουργία, στέψις καὶ ταφή εἶναι τὸ ἔργον τῆς μεγίστης πλειοψηφίας τῶν ἱερέων. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ κήρυγμα ἔχει μεγάλην βαρύτητα εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐλαχίστη μειοψηφία ἱερέων ὁμιλεῖ ἀπ' ἀμύβωνος. Τὸ κήρυγμα προϋποθέτει μίαν σχετικὴν θεολογικὴν μόρφωσιν, τῆς ὁποίας οἱ ἱερεῖς στεροῦνται. Ἡ δραστηριότης τῶν Μητροπολιτῶν περιορίζεται εἰς τὰ διοικητικὰ καθήκοντα ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλ' ἡ κακὴ φήμη μερικῶν ἐξ αὐτῶν ἔχει μίαν ἀρνητικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν φοιτητῶν. Οὕτω ἀνέφερον εἰς φοιτητῆς, ὅτι τὴν γνώμην του διὰ τὴν Θρησκείαν διεμόρφωσαν πλὴν τῶν ἄλλων «οἱ ἐπίσκοποι μὲ τὰ σκάνδαλά των» (συν. 115).

Ἡ συμπεριφορὰ καὶ ἡ δραστηριότης ἐνὸς ἀρκετὰ μεγάλου ἀριθμοῦ μορφωμένων κληρικῶν εἶχεν ἐπὶ τῶν φοιτητῶν ἕνα πάρα πολὺ θετικὸν ἀντίκτυπον. Ἡ ἐργασία των συνίσταται εἰς τὸ κήρυγμα, εἰς τὸ Κατηχητικόν, εἰς τὴν ὀργάνωσιν κατασκευασῶν, εἰς τὴν ἐξομολόγησιν κλπ. Ἐπτά ἐπὶ τῶν 141 φοιτητῶν ἀνέφερον ὅτι χρεωστοῦν πολλὰ εἰς ἕνα μορφωμένον ἱερέα. Ἄλλοι 21 εἶπον, ὅτι τὸ κήρυγμα ἦτο δι' αὐτοὺς αἷτιον ἐντόνων θρησκευτικῶν βιωμάτων, πράγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει ὀπισθόδροπον μορφωμένον ἱεροκλήρικα. Οἱ φοιτηταὶ ἠρωτήθησαν, ἐὰν συναντοῦν ἱερέα ἄλλον ἐκτὸς τοῦ τῆς ἐνορίας των. Ἡ συσχέτισις τῶν ἀπαντήσεων των μὲ ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν ἄλλα χαρακτηριστικὰ τῆς θρησκευτικῆς των ζωῆς, δεικνύουν μίαν αἰσθητὴν διαφορὰν μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν σύνδεσμον μὲ ἱερέα ἐκτὸς τῆς ἐνορίας των καὶ τῶν ἄλλων φοιτητῶν.

Ὁ σύνδεσμος τοῦ φοιτητοῦ μὲ ἕνα ἱερέα μὲ σκοπὸν τὴν συζήτησιν τῶν προσωπικῶν προβλημάτων τοῦ φοιτητοῦ, ὅπως δεικνύει ὁ πίναξ 10, ἔχει μίαν ὄλιγον ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὴν θρησκευτικὴν δραστηριότητα τοῦ φοιτητοῦ.

Ἐκ τῆς πρώτης ομάδος 80,6% πηγαίνουν 1—4 φορὰς τὸν μῆνα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τοῦναντίον μόνον 36,4% τῆς δευτέρας ομάδος. Εἶναι φυσικὸν γὰρ μὴ διαφέρει καὶ πολὺ ἡ ἐξομολόγησις τοῦ ἐκκλησιασμοῦ. Οἱ ἐρωτηθέντες παρεκλήθησαν γὰρ ἐκφράσασιν τὴν γνώμην των περὶ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ, ἦτοι ἐὰν τὸ νομίζουσιν ἀπαραίτητον, χρήσιμον ἢ ὡς κατὰ τὸ ἀδιάφορον. 58% τῆς πρώτης ομάδος θεώρησαν αὐτὸν ὡς ἀπαραίτητον, ἐνῶ 23,6% τῆς δευτέρας ομάδος ὄχι. Ὡς κατὰ τὸ ἀδιάφορον θεωροῦν αὐτὸν 21,8% τῆς δευτέρας ομάδος, τοῦναντίον οὐδεὶς τῆς πρώτης. Ἡ Θεία Κοινωνία θεωρεῖται εἰς τὴν πράξιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς κατὰ τὸ βασικόν.

Πίναξ 10: Συνάντησις τῶν φοιτητῶν μὲ ἕνα ἄλλον ἱερέα ἐν σχέσει μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν συμπεριφορὰν.

	Συναντοῦν ἕνα ἱερέα		Δὲν συναντοῦν ἱερέα	
	Ἀπόλ.	εἰς %	Ἀπόλ.	εἰς %
	31	21,9	110	77,9
Ἐκκλησιασμός:				
Ὁ ἐρωτώμενος πηγαίνει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν:				
1—4 φορὰς τὸν μῆνα	25	80,6	40	36,4
1—4 φορὰς εἰς 3 μῆνας	4	12,9	15	13,6
1—4 φορὰς τὸ ἔτος	2	6,5	42	38,2
Οὐδέποτε	—	—	13	11,8
Ἀξιολόγησις τοῦ ἐκκλησιασμοῦ:				
Ἀπαραίτητος	18	58,0	26	23,6

Χρήσιμος	13	42,0	60	54,5
Ἀδιάφορος	—	—	24	21,8

Μετάληψις: Ὁ ἐρωτώμενος λαμβάνει μέρος εἰς τὴν Θεῖαν Μετάληψιν:

Περισσοτέρας τῶν 4 φορὰς τὸ ἔτος	11	35,7	4	3,6
1—4 φορὰς ἐτησίως	16	51,6	54	49,1
Ἦχι καθ' ἕκαστον ἔτος	2	6,5	36	32,9
Οὐδὲμία ἀπάντησις	—	—	2	1,8

Ἐξομολόγησις: Ὁ ἐρωτώμενος ἐξομολογεῖται

κανονικὰ	17	54,8	7	6,4
Ἐξομολογήθη πρὸ 3 ἐτῶν	7	22,5	16	14,5
Ἐξομολογήθη πρὸ 5 ἐτῶν	—	—	7	6,4
Ἐξομολογήθη ὡς μαθητῆς	3	9,7	27	24,5
Οὐδέποτε ἐξομολογήθη	4	12,9	53	48,2

Εἶναι σχεδὸν συνήθεια εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ μεταλαμβάνῃ τις 1—4 φορὰς τὸ ἔτος. Βεβαίως ἡ Ἐκκλησία συνιστᾷ καὶ τὴν συχνότεραν Θεῖαν Μετάληψιν. Ἐν τούτοις μόνον «οἱ πιστοὶ» εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκπληρώνουν αὐτὸν τὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ τὰς δύο ομάδας, κάνει ἐντύπωσιν ὅτι 87,3% τῆς πρώτης ομάδος μεταλαμβάνει τοῦλάχιστον μίαν φορὰν τὸ ἔτος, τοῦναντίον 52,7% τῆς δευτέρας ομάδος.

Λίσθητή εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν δύο ομάδων ἀναφορικῶς μετὰ τὴν Θεῖαν Κοινωνίαν (συμμετοχὴ εἰς αὐτὴν 4 φορὰς τὸ ἔτος) 35,7% πρὸς 3,6%. Στενωδῶς μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ εἶναι συνδεδεμένη καὶ ἡ περὶ ἐξομολογήσεως ἐντολή. 54,8% τῆς πρώτης ομάδος ἐπισκέπτεται τὸν ἱερέα κανονικῶς, ἐνῶ ἐκ τῆς δευτέρας ομάδος μόνον 6,4% πράττουν τὸ ἴδιο.

Μερικὰ ἀκόμη ἀποτελέσματα ἀναφορικῶς μετὰ τὰς δύο αὐτὰς ομάδας δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Οὕτω π.χ. οἱ φοιτηταὶ τῆς πρώτης ομάδος φαίνονται ὅτι εἶναι περισσότερο συντηρητικοὶ καὶ παραδοσιακοὶ· τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψὶν των περὶ τῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου. 25,8% τῆς πρώτης ομάδος οὐδεμίαν ἀλλαγὴν θέλουν εἰς τὴν περιβολὴν τοῦ κλήρου, ἐνῶ μόνον 16,4% τῆς δευτέρας ομάδος. 22,5% τῆς πρώτης ομάδος ἐπεφυλάχθησαν νὰ ἀπαντήσουν εἰς τὸ θέμα τῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου, ἐνῶ ἐκ δευτέρας 15,5%.

Ἐκ τῆς δευτέρας ἐπίσης ομάδος 13,6% ζητοῦν κατάργησιν τῆς γνωστῆς περιβολῆς τοῦ κλήρου (μαῦρα ράσα, γένειον, καλλυμαύχιον), τοῦναντίον οὐδεὶς ἐκ τῆς πρώτης ομάδος ἐξήγησεν τοιοῦτόν τι. Ὅπως θὰ ἀνέμιενε κανεὶς, ἡ πρώτη ὁμάς δίδει μεγαλύτεραν ἀξίαν εἰς τὸ μάθημα τῶν Ὁρθοσκευτικῶν (87,1%) ἐξ ἐκείνης τὴν ὁποίαν δίδει ἡ δευτέρα ὁμάς (63,6%).

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι μόνον 12,9% τῶν φοιτητῶν οἱ ὅποιοι συνδέονται μετὰ ἄλλον ἱερέα ἐκτὸς τοῦ τῆς ἐνορίας των, δὲν γνωρίζουν τὴν μὲρψωσιν τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας των. Ἐκ τῆς ἄλλης ομάδος 33,6% δὲν γνωρίζουν τὴν μὲρψωσιν τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας των.

Ἡ καλλιέργεια τῆς πίστεως λαμβάνει χώραν πλὴν τῶν ἄλλων εἰς ἡμᾶς γνωστῶν μέσων καὶ διὰ τῆς παρακολουθήσεως διαλέξεων Χριστιανικοῦ περιεχομένου. Οὕτω 58% τῆς πρώτης ομάδος παρακολουθοῦν τακτικὰ Χριστιανικὰς διαλέξεις, ἐνῶ 10,9% τῆς ἄλλης ομάδος. Ἡ τελευταία σύγκρισις ἔχει σχέσιν μετὰ τὴν γνώσιν τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. 84% τῆς πρώτης ομάδος γνωρίζουν περισσότερα ἀπὸ 4 Μυστήρια, τοῦναντίον μόνον 50% τῆς δευτέρας ομάδος. Ἀπ' εὐθείας ἐπίδρασις τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας ἐπὶ τῶν φοιτητῶν σπάνιότατα συμβαίνει, ἐὰν τοῦτο συμβῆ θὰ

είναι εις μικρά χωρία και κοινοπόλεις. Οί φοιτηταί αναφέρουν και γενικώς περί τῆς συμπεριφοράς τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας των, τῶν ὁποίων ἐλόκληρος ἢ συμπεριφορά ἐξετάζεται ἀπὸ τὸ περιβάλλον των (ἐνορία των). Ἐὰν ἐξετάσῃ κανεὶς τὸν τρόπον ζωῆς τοῦ ἱερέως τοῦ χωριοῦ, θὰ ἴδῃ ὅτι οὗτος σπανίως ἐξέρχεται τοῦ κύκλου τῶν ἰσοτελειτικῶν του καθηκόντων. Ἐξαιρέσειν ἀποτελοῦν οἱ Ἀρχιμανδρίται τῶν ὁποίων ἡ δραστηριότης, ὡς και προηγουμένως ἐλέχθη, περιλαμβάνει κήρυγμα, ἐξομολόγησιν, ὀργάνωσιν κατασκευάσεων και φυσικὰ θεῖαν λειτουργίαν. Οὕτω 6 φοιτηταί ἀνέφερον ὅτι τὴν θρησκευτικότητά των ὀφείλουν εἰς τοιοῦτους ἱερεῖς.

β. Χριστιανικαὶ ἐνώσεις, Κατηχητικόν. Πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ Χριστιανικαὶ ἐνώσεις εἶναι ἐν πρόβλημα. Αὗται βοηθοῦν τὴν καλλιέργειαν τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς και τὴν ἐπέκτασιν τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας μετ' ἄλλας τὰς δυνάμεις των, συμβαίνει ὅμως νὰ εὐνοοῦν και τὸν φανατισμὸν. Οἱ περισσότεροὶ τῶν σπουδαστῶν τοὺς ὁποίους κανεὶς θὰ ὠνόμαζεν «πιστὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας», προέρχονται ἀπὸ Χριστιανικὰς ἐνώσεις. 15 φοιτηταί ἀνέφερον ὅτι πολλὰ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς των μορφώσεως τὰ ὀφείλουν εἰς τοιαύτας ὀργανώσεις. Ἐκ τῶν 11 φοιτητῶν - μελῶν Χριστιανικῶν σωματείων, ἦτοι τὸ 7,8% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν, ἐκκλησιάζονται τακτικά, δηλαδὴ 1—4 φορές τὸν μῆνα. Οὗτοι παρουσιάζουν γενικῶς μίαν χαρακτηριστικῶς μεγαλυτέραν δραστηριότητα ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἐκ τῶν 24 φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι κανονικῶς ἐξομολοῦνται, οἱ 8 ἀνήκουν εἰς Χριστιανικὰς ὀργανώσεις. Εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν ἐνώσεων αὐτῶν ἀνήκει και τὸ Κατηχητικόν, περιοδικὰ, βιβλία και κατασκευάσεις. Σχεδὸν τὸ ἡμίσιον τῶν ἐρωτηθέντων ἔχει φοιτήσῃ εἰς τὸ Κατηχητικόν μικρὸν ἢ μεγάλον χρονικὸν διάστημα, 22 ἐξ αὐτῶν ἀναφέρουν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνωτέρω. Ἐν τούτοις τὸ Κατηχητικὸν ἐπέδρασεν και εἰς ἄλλους. Φυσικὰ ὑπῆρχον και Κατηχητικά, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν τῶν ἐνώσεων, ἀλλὰ τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας. Ἐν τούτοις οἱ πλείστοι τῶν κατηχητῶν ἦσαν μέλη τοιοῦτων ἐνώσεων. Περιοδικὰ και βιβλία τῶν ἐνώσεων αὐτῶν ἀναφέρονται ὡς δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ἐπέδρασαν. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἡ ὀργάνωσις μιὰς κατασκευάσεως ἀπὸ ἀνθρώπου διαπνεομένου ἀπὸ Χριστιανικὸν πνεῦμα ἄφησεν εἰς τοὺς φοιτητὰς τὴν σφραγίδα τῆς.

4. Ἄλλοι παράγοντες

α. Οὐδεμία ἔρευνα, ὅσον λεπτομερῶς και ἀν διεξαχθῆ, δύναται νὰ εἴπῃ μετ' ἀκριβείας, ὅτι οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ φοιτητὴς ἔχει ὑποστῆ ἐπίδρασιν μόνον ἀπὸ τὸν ἑνα ἢ τὸν ἄλλον παράγοντα. Εὐρισκόμεθα πρὸ ἐνὸς συμπλέγματος τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ περιβάλλοντός του. Μία γενίκευσις πρέπει νὰ αποκλεισθῆ ἐκ τῶν προτέρων. Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ πολλῶν συνδρόμων παραγόντων. Συχνὰ εὐρισκόμεθα πρὸ ἐνὸς ἀδιαπεράστου πλέγματος διαφόρων δυνάμεων ἐπίδρασεως, οὕτως ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ ἐνὸς παράγοντος περιβάλλοντος ἢ ἐμφύτου, ἀλλὰ μέχρι ποίου σημείου ἐπιδρᾷ τὸ περιβάλλον και μέχρι ποίου ἢ κληρονομικότης εἰς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναμφιβόλως δὲν παρουσιάζουν οἱ φοιτηταί τὴν ἰδίαν ἀντίδρασιν εἰς τὰς δυνάμεις ἐπίδρασεως τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος³⁰. Ὁ βαθμὸς ἐπίδρασεως ἐνὸς παράγοντος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δραστηριότητά του, τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα ἐνὸς ἀτόμου, τὸ χρονικὸν και τοπικὸν πλαίσιον και τὴν ἐκ παραλλήλου ἐπίδρασιν ἐνὸς ἢ περισσοτέρων παραγόντων. Ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας αἱ ἰδέαι τῆς οἰκογενείας τοῦ σπουδάζοντος εἶναι ἰσχυρόταται και συνεπῶς ὅλοι οἱ ἄλλοι παράγοντες ἀσχοῦν ἐλαχίστην ἐπίδρασιν. Ἄλλαι περιπτώσεις δεικνύουν ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ Θεολόγου καθηγητοῦ ἐπισκιάζει ἄλλας τὰς ἄλλας δυνάμεις. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου διαμορφώνεται ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἐμελέτησεν. Βεβαίως ὑπάρχουν φοιτηταί, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν δέσημην δυνάμεων ἐπίδρασεως. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις βλέπομεν νὰ ἐπιδρῶν χάριν τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως εὐνοϊκῶς πολλαὶ συνθήκαι

ταυτοχρόνως, ἐν τούτοις τοιαῦτα πρόσωπα εὐρίσκονται εἴτε εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται θεμελιώδεις διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ζοῦν μίαν Χριστιανικὴν ζωὴν. Συχνὰ ἡ αὐστηρὰ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν σχέσει μὲ τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα δημιουργεῖ σοβαρὰς συγκρούσεις συνειδήσεως εἰς τοὺς φοιτητάς. Τὸ θέμα τοῦτο θὰ ἐξετασθῇ διεξοδικῶς εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ παρόντος ἔργου, ἐνταῦθα πρέπει ἀπλῶς νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ λύσις αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς ἄμεινον σχέσιν μὲ ἄλλα θέματα θρησκευτικῆς δραστηριότητος. Οὐχὶ σπανίως ἡ δξύτης τῆς συγκρούσεως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσωπικῆ τοποθέτησις τοῦ φοιτητοῦ ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἀπόρριψιν τῶν ἄλλων θεσμῶν καὶ κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ διακοπὴ τῆς προσευχῆς, ἡ ἀμφιβολία περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζονται συγχρόνως μὲ τὴν ἐσωτερικὴν σύγκρουσιν τοῦ φοιτητοῦ ἀναφορικῶς μὲ τὸ θέμα αὐτό.

β. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ὁ W. Suk λέγει ὅτι: «Θρησκευτικὴ ζωὴ δὲν ὑφίσταται ποτὲ ἀπομεινωμένη» εἶναι πάντοτε ἐξηρτημένη ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα κοινωνικὰ δεδομένα³¹. Ἡ ἐρημνεῖα τῶν δεδομένων τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης ἔχει τότε μόνον σημασίαν καὶ ἐπιτυχίαν, ὅταν ἡμεῖς λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρως παράγοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρνούμεθα ἢ νὰ παραγνωρίζωμεν τὰς γεωγραφικὰς, ἐθνολογικὰς, πολιτικὰς, πολιτιστικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι συχνὰ καθορίζουν τὴν πορείαν μορφώσεως τῶν ἰδεῶν ἐνὸς ἀνθρώπου³². «Ἐὰν ἡμεῖς δὲν ἐνδιαφερόμεθα μόνον διὰ τὸ status quo τῶν πραγμάτων εἰς ἐν ὀρισμένον χρονικὸν σημεῖον, πρέπει νὰ λάβωμεν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸ στοιχεῖον τοῦ χρόνου. Θρησκευτικαὶ ομάδες καὶ ὁμαδικὰ φαινόμενα καὶ ὁ σύνδεσμός των μὲ τὴν ζωὴν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν ἐν παρελθόν ὅπως καὶ τὰ ἄτομα, τῶν ὁποίων ἡ γνώσις δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν κατανοήσιν τῆς παρουσίας καταστάσεως»³³. Θὰ ἐννοήσωμεν ὄντως τοὺς φοιτητάς ἐὰν ἐννοήσωμεν τὸ πλῆθος τῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐπηρέασαν³⁴. Μερικοὶ φοιτηταὶ δὲν δύνανται νὰ εἴπουν τὴν ἐπίδρασιν τίνας ἐδέχθησαν ἀναφέρουν ἀπλῶς «τὸ γενικὸν πολιτιστικὸν πνεῦμα» (συνς 56, 138) καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον αὐτὸν δὲν ἐννοεῖται εἰς παράγων, ἀλλὰ δέσμη παραγόντων³⁵. Αὐτὴ ἡ ἀκαθόριστος δέσμη σχηματίζεται συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῶν φοιτητῶν ἀπὸ παράγοντας τῆς Ἐκκλησίας, καθηγητάς, πολιτικούς, συγγραφεῖς, καὶ γενικῶς τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν, τὴν «κυρίαρχον τάξιν», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ B. Mosca, τῆς χώρας. Τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς χώρας εἶναι πάντοτε προϋπόθεσις διὰ τὸ πεδῖον δράσεως καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων (συνς 8,10). Δὲν πρέπει κανεὶς νὰ λησμονῇ καὶ τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Ἐνταῦθα θὰ γίνῃ λόγος μόνον διὰ τὸ σὸκ τὸ ὁποῖον ἔχουν ὑποστῆ αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις μερικῶν φοιτητῶν ἕνεκα τῶν κατακτήσεων τῆς Τεχνικῆς (συνς 2, 16, 38).

γ. Τοπικαὶ συνθήκαι καὶ θεσμοί. «Ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι τοποθετημένη ἡ νεότης, λέγει ὁ A. Flitner, δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἐννοιαν ἢ συζήτησις περὶ μειωνομένων κοινωνικῶν εὐρημάτων, τὰ ὁποῖα κερδίζει ἡ Κοινωνικὴ Παιδαγωγικὴ καθ' οἷονδήποτε τρόπον»³⁶. Ἡ ἀποψις ἐνὸς φοιτητοῦ πιστοποιεῖ ὅτι μᾶς ἀνέφερεν ὁ A. Flitner: «Στὸ χωριὸ μου πηγαίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὴν Ἐκκλησίαν» (συν. 51). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἐκκλησιασμός ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἀνήκει στοὺς ἐπικρατοῦντας θεσμοὺς τοῦ τόπου, ὅπου ὁ κοινωνικὸς ἔλεγχος εἶναι λίαν ἐμφανής³⁷. Τὸ χωριὸ εἶναι ἕνας μικρὸς κόσμος μὲ τοὺς ἰδικούς του θεσμοὺς ὅπου αἱ «κοινωνικαὶ κυρώσεις καὶ αἱ ἀμοιβαί, δηλαδὴ οἱ ἰσχύοντες κανόνες διὰ τὴν τιμωρίαν ἕνεκα ἀποκλινοῦσης συμπεριφορᾶς καὶ ἡ ἀμοιβὴ διὰ τὴν συμμόρφωσιν εἰς τοὺς θεσμοὺς εἶναι ἐντελῶς δξύτατοι»³⁸. Ἐντὸς αὐτῆς «τῆς μικρῆς ομάδος τὰ μέλη ἐργάζονται ὅλα μαζί, τιμωροῦν ὅλοι μαζί, συζητοῦν ὅλοι μαζί καὶ ἀποφασίζουν ὅλοι μαζί»³⁹. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα καθορίζεται τόσοσιν πολὺ ἀπὸ τὴν ὁμάδα, ὥστε ὑπάρχουν κοινωνιολόγοι, οἱ ὁποῖοι φρονοῦν ὅτι δλόκληρος ἡ σκέψις τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὁμάδα⁴⁰. Ὁ κλειστός χώρος τοῦ χωριοῦ εἶναι θεθαίως μεγάλῃς δραστηκῆς ἰσχύος διὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ

ατόμου, τούτο όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να ενοηθῆ πάντοτε τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ ατόμου, ἀλλὰ ἐνδέχεται καὶ νὰ τὴν ἐμποδίζῃ⁴¹. Ὁχι μόνον εἰς τὸ χωρὶς ἀλλὰ εἰς κάθε ομάδα ὑπάρχουν θεσμοὶ οἱ ὁποῖοι καθορίζουν τὸν τρόπον ζωῆς. Αὐτοὶ εἶναι «τὰ θεμέλια τοῦ πολιτισμοῦ» καὶ «ἡ θαρραλότης εἶναι ἡ ἀπουσία τῶν θεσμῶν»⁴². Ἐπ' αὐτοῦ σημειώνει ὁ Malinowsky: «Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν συμφώνως μὲ τοὺς θεσμοὺς, τὰ ἦθη, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὀργανικῶν λειτουργιῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος μὲ τὰς ἀντιπάλους δυνάμεις τοῦ περιβάλλοντός των»⁴³. Ἡ Κοινωνιολογία ἀποφεύγει νὰ ἀξιολογῇ, ὡς ἐκ τούτου γνωρίζει «τοὺς θεσμοὺς τοὺς σπουδαίους διὰ τὰς ομάδας. Οἱ θεσμοὶ καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶναι λαθασμένοι οὔτε ὀρθοί, ἐν τούτοις ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς ιδέας τῆς ομάδος»⁴⁴. Ὁ νόμος τῆς θρησκευτικῆς τοπογραφίας συμφώνως μὲ τὸν ὅποιον «ὅσον μεγαλύτερος εἶναι ὁ τόπος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ζῆ ἕν ἄτομον τόσο μικρότερος ὁ θρησκευτικὸς - ἐκκλησιαστικὸς σύνδεσμός των»⁴⁵, ἰσχύει θεθαίως διὰ τὰς βιομηχανοποιημένας κοινωνίας, χάνει ὅμως πολὺ ἀπὸ τὴν ἰσχύν του εἰς τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς Ἑλλάδος, διότι ἐδῶ ἀκόμη καὶ αἱ μεγαλύτεραι πόλεις ἔχουν τὴν χροιάν μιᾶς ἀγροτικῆς διηθροωμένης κοινωνίας.

δ. Μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας καὶ τρόποι διασκεδάσεως. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐφημερίς εἶναι ἐν τεραστίας δυνάμει μῆσον ἐπικοινωνίας, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις εἶναι ἀναμφισβήτητος εἰς τὰ προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἔχει ἀναφορικῶς μὲ τὴν μόρφωσιν θρησκευτικῆς γνώμης τῶν φοιτητῶν. Τούτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ ἐλληνικαὶ ἐφημερίδες σπανίως παρουσιάζουν ἄρθρα θρησκευτικοῦ περιεχομένου. Ἐν τούτῳ συμβῆ, θὰ εἶναι κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἢ Κυριακάς, ὅποτε ἡ ἐφημερίς ἔχει φύλλα διπλάσια, τριπλάσια καὶ τετραπλάσια ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχει κατὰ τὴν συνήθη κυκλοφορίαν. Θρησκευτικὰ περιοδικὰ ὑπάρχουν τρία διὰ παιδιὰ «Ἡ Ζωὴ τοῦ Παιδιοῦ», «Πρὸς τὴν Νίκη» καὶ «Τὸ Σπίτι τοῦ Παιδιοῦ» καὶ τρία δι' ἐνήλικας «Ὁ Σωτήρ», «Ζωή», «Χαρούμενο Σπίτι». Ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐπιστημονικῶν Χριστιανικῶν περιοδικῶν ἀξίζει νὰ ἀναφερθῆ τὸ περιοδικὸν «Ἀκτίνες».

Ἀποφασιστικὸν ρόλον διὰ τὴν θέσιν τοῦ φοιτητοῦ ἔναντι τῆς θρησκείας παίζουν ἀναμφιβόλως τὰ βιβλία. Ἡ ἐπίδρασις των δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς θετικῆ, οὐδετέρα ἢ ἀρνητικῆ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἔκφρασις μιᾶς φοιτητρίας ἡ ὁποία εἶπεν: «Ὁ Νίτσε καὶ ὁ Σοπενχάουερ μὲ ἔφεραν σὲ ἀντίθεση μὲ ἐκεῖνα πού ἔμαθα στὸ σχολεῖο» (συν. 41). Ἀνεφέρθησαν συγγραφεῖς παγκοσμίου φήμης Ἑλληνας καὶ ξένοι, ὅπως: Οὐγκώ, Ντοστογιέφσκυ, Καζαντζάκης, Τολστόι, Νίτσε, Ντάγκλας, Τέθ, Κρόνιν, Μώρι. Πλὴν τούτων ἀνεφέρθησαν καὶ βιβλία θρησκευτικοῦ περιεχομένου τῶν ἐκδόσεων «Ζωή», οὐσίως ἢ Ἁγία Γραφή καὶ ἕως ἰδιαιτέρως ἡ Καινὴ Διαθήκη. Μία μικρὰ ὁμάς ἀνέφερον ὅτι παρηκολούθει ὁμιλίαν ἐνὸς ἱερέως ἀπὸ τὸ ραδιόφωνον καὶ αἱ ὁποῖαι τοὺς εἶχον ἐπηρεάσει (Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Λεωνίδας). Ὅταν αἱ φοιτηταὶ ἠρωτήθησαν πῶς ἡ Ἐκκλησία θὰ ἐκτελέσῃ καλύτερον τὴν ἀποστολήν της εἰς τὸν σημερινὸν κόσμον, ἀνέφερον οὗτοι μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ραδιόφωνον.

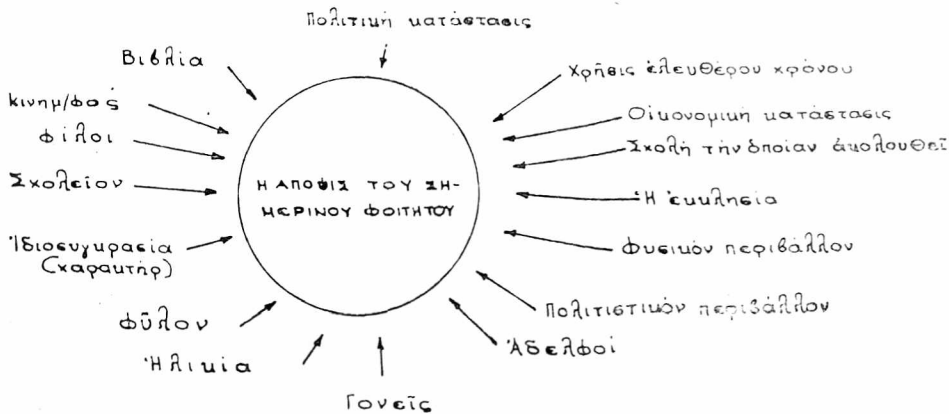
Ἐκ τῶν φοιτητῶν 60% ἀνέφερον ὅτι ἀκούουν διαλέξεις ἐπιστημονικοῦ, θρησκευτικοῦ, πολιτιστικοῦ περιεχομένου καὶ ἐπὶ θεμάτων συγχρόνων προβλημάτων. 40% τῶν φοιτητῶν οὐδὲως πηγαίνουν εἰς διαλέξεις. 21,2% ἀνέφερον, ὅτι συχνὰ παρακολουθοῦν διαλέξεις θρησκευτικοῦ περιεχομένου. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῆ ἡ ἐπίδρασις τῶν διαλέξεων αὐτῶν ἐπὶ τῶν φοιτητῶν.

ε. Φίλοι, συγγενεῖς, γεγονότα. Ἐπὶ πλέον ἀνεφέρθησαν φίλοι καὶ συγγενεῖς ὡς πρόσωπα ἐξασκήσαντα ἐπίδρασιν. Ὑπὸ τὴν ἑνοίαν φιλικὰ πρόσωπα, θὰ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν κυρίως τοῦ αὐτοῦ φύλου, ὑπὸ δὲ τὸν ὄρον συγγενεῖς ἐννοοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περισσότερον ἠλικιωμένα πρόσωπα π.χ. θεῖος κλπ., 24 φορὰς ἀνεφέρθη ἡ λέξις φίλος ἢ ἡ λέξις φιλικὸς κύκλος.

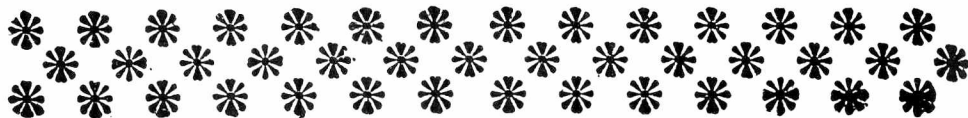
Ἐν τέλει, διὰ μερικά πρόσωπα ἔπαιξαν ἀποφασιστικὸν ρόλον, εἴτε θετικὸν εἴτε ἀρνητικὸν, διάφορα οἰκογενειακὰ γεγονότα. Οὕτω ἀναφέρουν μερικοὶ φοιτηταὶ ὡς θετικὸν γεγονὸς τὴν ἴασιν προσώπων τῆς οἰκογενείας των, ὡς γεγονότα τὰ ὅποια εἶχον μεγάλην ἀπήχησιν διὰ τὴν στερήωσιν τῆς πίστεώς των (συνς 56, 88).

Ἀπὸ ὅσα μέχρι τοῦδε ἀνεφέρθησαν εἶναι σαφές πόσον μεγάλη προσπάθεια κατεβλήθη διὰ νὰ παρουσιασθοῦν, νὰ ἀναλυθοῦν ὅλοι οἱ παράγοντες ἐπιδράσεως διὰ τὴν μόρφωσιν γνώμης ἑνὸς ἀτόμου. Ἐκ τοῦ σχεδιαγράμματος ὃ δύνανται τις νὰ λάβῃ μίαν σαφῆ εἰκόνα τῶν βασικῶν τούτων δυνάμεων.

Εἰς τὰς προηγουμένας παραγράφους ἔγινε προσπάθεια ἀναλύσεως τῶν δυνάμεων τούτων, εἶναι ὅμως φυσικῶς ἀδύνατον ἢ ἀπόλυτος ἐξακριβωσις τοῦ βαθμοῦ καὶ τῶν συνθηκῶν δραστηριότητος ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν.

Συνεχίζεται

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Θεολόγου Καθηγητοῦ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

3. Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ

Ὡς συνέθη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἡ ἐργασία διήλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια. Θὰ διακρίνη τις δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν Ρώμην τὰς ὑγιεῖς περὶ αὐτοῖς ἀντιλήψεις θὰ δοκιμάσῃ ἕμως κατὰθλιψιν καὶ διὰ τὰς διαστρόφους ἰδέας, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον κατερράκωνον καὶ κατεβαράθρωνον τὴν ἱερότητα τοῦ θεσμοῦ τούτου, ἀλλ' ἐν ταύτῃ κατεδείκνυον καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἰδιαίτατα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ.

Οὕτω κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας ἡ ἐργασία παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἐθεωρεῖτο ὡς ὑψηλὸν τι καὶ εὐγενὲς λειτουργημα, ἴσως δὲ καὶ ἱερὰ ἀπασχόλησις, καὶ ἀπετέλει τιμητικὴν διάκρισιν διὰ πάντα ἐργαζόμενον, εὐγενῆ ἢ πληβείον¹²⁹. Καθὼς δὲ ἀναφέρει ἡ παράδοσις, ὁ περίφημος καὶ λίαν ἀξιοπρεπὴς ρωμαῖος πολιτικὸς καὶ στρατηγὸς Κικκιναῖος ἐκαλλιέργει ὁ ἴδιος τὸν ἀγρόν του. Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ καὶ ἄλλους εὔρε μμητὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν κοινωνίαν. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι εἶχον μικρὰν ἀνάγκην ἀπὸ φάρμακα καὶ ἀπὸ ἰατρικὴν περίθαλψιν, διότι ἡ ἐργασία των εἰς τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν στρατιωτικὴν ἀσκήσιν καὶ εἰς ἄλλας ἀσχολίας ἦτο τόσο δραστηρία, ὥστε τοὺς διετήρει πάντοτε ὑγιεῖς καὶ ρωμαλέους. Εἶχον στραφῆ οὗτοι κυρίως πρὸς τὴν γῆν, ὅπως οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὴν ζωὴν των ἐβάσισαν εἰς τὸ ἔδαφος. Οὕτω τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρώμης ἠσχολεῖτο κατὰ κύριον μὲν λόγον μὲ τὴν γεωργίαν καὶ μετὰ ταῦτα μὲ τὴν κτηνοτροφίαν, εἰς τὰς ὀρεινὰς ἰδίως περιοχάς. Ἐν ἕμως μέρος, ὄχι ἀξιόλογον, ἠσχολεῖτο μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιοτεχνίαν. Τούτου ἡ συμβολὴ εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ εἰσοδήματος δὲν ἐθεωρεῖτο σημαντικὴ. Σκοπὸς δὲ τῆς βιοτεχνίας ἦτο ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν εἰς ἀγροτικὰ ἐργαλεῖα καὶ οἰκιακὰ σκευῆ καὶ ἰδίως εἰς τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν εἰς πολεμικὸν ὕλικόν¹³⁰. Μετὰ τὴν ἔγερσίν των ἐκ τοῦ ὕπνου οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὴν θέουσαν προτομασίαν, μετέβαινον εἰς τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἦτο συνεχὴς καὶ διεκόπτετο ὀλίγας στιγμὰς διὰ τὸ γεῦμα. Ἀφροῦ δέ, ὡς ἐλέγχθη ἀνωτέρω, ἡ θάσις τῆς ζωῆς των ἦτο ἡ γῆ, οἱ ἄνδρες ὀλόκληρον τὴν ἡμέραν διήρχοντο εἰς τοὺς ἀγρούς, εἰς τοὺς ὁποίους κυρίως εἶχον καὶ τὰς κατοικίας των. Εἰς τὴν πόλιν μετέβαινον μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀνὰ πᾶσαν ἐνάτην ἡμέραν καὶ μὲ πρωταρχικὸν σκοπὸν νὰ πωλήσουν τὸν σίτον, τὰ ὄσπρια καὶ τὰ κτήνη των. Ἐκαστος Ρωμαῖος κατεσκεύαζεν ὁ ἴδιος τὸ ἄλευρον, τὸν ἄρτον του, τὰ φορτηγά του ἀμάξια, τοὺς καλάθους, τὰ σχοινία καὶ αὐτὴν τὴν οἰκίαν του. Αἱ γυναῖκες κατεσκεύαζον τὰ ὑφάσματα καὶ τὰ ἐνδύματα¹³¹.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 424.

129. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 364.

130. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 18—19.

131. Ὅρα καὶ Νιζ, Βραχνοῦ - Ἱστορία Ἑλληνικῆ - Ρωμαϊκῆ, Ἀθήνα 1926, σελ. 108—109.

Διακρίνομεν ὁμῶς εἰς τὴν Ρώμην καὶ τάξιν τεχνιτῶν, ἡ ὁποία συνέβαλεν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν οἰκονομικὴν πρόσδον καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Αὕτη διαμορφοῦται, ὅταν ἡ πόλις Ρώμη κατέστη τὸ κέντρον καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Λατίου, ὅπότε «πλούσιοι γαιοκτήμονες ἀπὸ τὴν περιφέρειαν ἔγιναν κάτοικοι τῆς πόλεως, ἔδρας τοῦ βασιλέως, καὶ φυσικὰ ἐχρησιμοποίησαν οἰκοδόμους καὶ τεχνίτας διὰ τὴν ἐγκατάστασίν των¹³². Ἐκεῖνο πάντως, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ διαπιστώσῃ τις ἐκ τῆς ἐπισταμιένης ἐρεύνης τοῦ νόμου τῆς ἐργασίας παρὰ τοῖς Ρωμαίοις εἶναι ὅτι τὰ ἐπαγγέλματα τῶν οἰκοδόμων καὶ τεχνιτῶν ἐν γένει ἦσαν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καλῶς ὀργανωμένα καὶ εἰδικευμένα. Ἐργαστήριον τεχνιτῶν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν ἀγροτικὸν οἶκον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ρωμαίοις, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, διότι ἐκεῖ θὰ διέκρινέ τις ὅτι «αἱ χεῖρες τῶν ἀνδρῶν ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς δωδεκάδα περίπου ζωτικῶν τεχνῶν καὶ ἡ ἐπιδεξιότης τῶν γυναικῶν ἐγέμιζε τὴν οἰκίαν καὶ τὰ περίεξ μὲ τὰ προϊόντα ὠφελίμων τεχνῶν... Ἐκεῖ ἡ ζωὴ εἶχε μίαν ἐκπαιδευτικὴν πληρότητα καὶ ποικιλίαν, τὴν ὁποίαν πολὺ σπανίως συναντῶμεν σήμερον εἰς τὴν ἐποχὴν μας τῆς εὐρυτέρας κινήσεως καὶ τῶν περιορισμένων ἐιδικοτήτων»¹³³ Γενικῶς ὁ βίος τῶν ἤτο τραχὺς καὶ σκληρὸς, εἰς δὲ τὴν ἐργασίαν τῶν οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἦσαν ἰδιαιτέρως ὑπομονητικοί.

Ἄλλ' ἐνθὺ κατὰ τὴν δημοκρατικὴν περίσδον ἐν Ρώμῃ ἡ ἐργασία ἀπετέλει εὐγενὲς λειτουργημα καὶ τιμητικὴν διάκρισιν, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ δὴ καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ρωμαῖοι ὑπέτασον τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς διαφόρους λαοὺς καὶ διήρπαζον τὰ ἀγαθὰ των, διέστρεψαν καὶ τὰς περὶ αὐτῆς ὑγιεῖς ἀντιλήψεις. Οὕτω διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων καὶ τῆς διαρπαγῆς τῶν διαφόρων ἀγαθῶν ἐκ τῶν κατόχων αὐτῶν καταπατοῦν θεμελιώδες τῆς ἰδιοκτησίας δικαίωμα καὶ περιάγουσιν τοὺς κατακτωμένους εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων.

Ἡ δουλεία εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν κόσμον κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τῆς δημοκρατίας δὲν ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων ἦτο λίαν περιορισμένος. Ὑπολογίζεται ὅτι τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα δὲν ὑπερέβαιον οὗτοι τὸ 10—15% τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ δὲ οἰκονομικαὶ ἀνισότητες ἦσαν σχετικῶς μικραὶ¹³⁴. Ἡ ἐργασία θεωρεῖτο κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὑψηλὴ διάκρισις, ἡ ὑπαρξίς δὲ καὶ ἐνδὸς ἀκόμη δούλου ἦτο ἐξαιρεσις, ἡ ὁποία ἀφεῖσθαι μόνον τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικελινάτου, Δεντάτου καὶ Ρηγαύλου τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ καλλιεργητοῦ ἐν γένει, εἴτε εὐγενὲς ἦτο οὗτος, εἴτε πληβεῖος, θεωρεῖτο τιμητικόν. Μετὰ τὴν πάροδον ὁμῶς τοῦ χρόνου, συνεπεῖα τῶν πολλῶν καὶ μακρῶν πολέμων τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὡς ἀποτελέσματα νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτὴν οἱ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Ρώμης, ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων ἤρξανε. Οὕτω κατὰ τοὺς χρόνους τῶν καισάρων «ἡ Ἰταλία εἶχε περιέλθει εἰς τὴν κατοχὴν τῶν δουλοκτητῶν καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ δούλων ἐπιτηρουμένων ὑπὸ ἀγγελῶν ἐποπτῶν καὶ ρινηλατῶν κυνῶν»¹³⁵. Σπανίως ἤδύνατο νὰ εὕρῃ τις ἐλευθεροῦς ἐργάτας καὶ τὸ κράτος τοῦ δουλοκτητοῦ ἦτο γενικόν. Σαφῆ καὶ παραστατικὴν εἰκόνα τῆς θλιβερᾶς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία ἐπεκράτει τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ δὴ κατὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα, μας δδει ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας καταγόμενος Ἑλληὴν ἱστορικὸς Ἀππιανός, ὅστις συνέγραφε πλήρη Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν¹³⁶. Οὗτος ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς «περὶ τοῦ πλοῦτου τῶν εὐγενῶν (nobiles), τῆς πληθῶρας τῶν δούλων καθ' ὅλην τὴν γῶραν καὶ τοῦ μαραιοῦ τῶν Ἰταλιωτῶν εἰς ἀριθμὸν καὶ ζωτικότητα, τῆς πενίας των καὶ τῶν ὑποχρεώσεών των εἰς τὴν στρατιωτικὴν θητείαν. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἰταλίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὠφείλοντο αἱ στρατιωτικαὶ

132. Ἰωάν. Στ. Παπασταύρου - Ρωμαϊκὴ Ἱστορία - Ἀθῆναι 1967, σελ. 38.

133. Will Durant - Ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμος Γ', σελ. 378.

134. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 19.

135. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, Θεολογία, τόμος ΛΑ (1960), τεῦχος Α, σελ. 22.

136. Πάπυρος Λαρούς - Γεν. Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαίδεια - Τόμος Γ', σελ. 497.

νικαι τῆς Ρώμης, γεωργικὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, λόγῳ τῶν διαρκῶν πολέμων καὶ τῶν ἐρημιώσεων, τὰς ὁποίας ἀπέφεραν ἢ ἀννιβιακὴ λαίλαψ, κυρίως εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχε περιέλθει εἰς κακὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν¹³⁷. Ἐπιστρέφοντες πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἀναφέρει ὁ Durant εἰς τὴν Ἱστορίαν του, «εὔρον τὰ κτήματά των εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατεστραχημένα ἀπὸ τὰ στρατεύματα ἢ τὴν παραμιέλησιν, ὥστε δὲν εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἀρχίσουν καὶ πάλιν ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Ἄλλοι εἶχον συντριβῆ ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα χρέη»¹³⁸. Αἱ καλλιεργήσιμοι ἐκτάσεις περιέρχονται, ἕνεκα τῆς οἰκονομικῆς ἐξαθλιώσεως αὐτῶν, εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων γαιοκτημόνων. Δημιουργοῦνται οὕτω τὰ περίφημα latifundia (ἐκτεταμένα γεωργικὰ κτήματα), πρὸς καλλιέργειαν τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιοῦν οὗτοι στρατιᾶς δούλων. Τούτους ἐξεμεταλλεύοντο σκληρότατα καὶ μετεχειρίζοντο ἀπανθρώπως¹³⁹. Τὰς μεγάλας αὐτὰς ἐκτάσεις «τὰς μετέτρεπον εἰς βοσκάς, διηγείται ὁ Durant, ἔνθα ἔτρεφον πόμινια, εἰς λαχανοκήπους καὶ ἀμπελώνας καὶ τὰς ἐπήνδρωνον μὲ δορυαλώτους δούλους ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἐνὸς ἐπιστάτου, ὅστις πολὺ συχνὰ ἦτο καὶ αὐτὸς δούλος. Οἱ ἰδιοκτῆται μετέβαινον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διὰ νὰ βλέπουν τὰ κτήματά των, δὲν ἠσχολοῦντο προσωπικῶς μὲ τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ἔζων ὡς ἀπόντες γαιοκτῆμονες εἰς τὰς ἐπαυλεις των εἰς τὰ προάστεια τῆς Ρώμης¹⁴⁰. Πρὸ τῆς τοιαύτης καταστάσεως εὐθεθέντες οἱ πτωχοὶ ἐλεύθεροὶ ἀργάται, περιῆλθον εἰς μεγάλην οἰκονομικὴν κρίσιν, ἢ ὁποία ἐπετείνετο, ἀφ' ἐνός μὲν ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς ἐκ τῆς Σικελίας εὐθηνοῦ σίτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν χιλιάδων ἐργατικῶν χειρῶν τῶν ἐκάστοτε αἰχμαλώτων, οἱ ὁποῖοι ἐγένοντο δούλοι. Κατόπιν τούτου ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείπουν τὴν ὑπαιθρον καὶ νὰ μεταβαίνουν εἰς τὰς πόλεις. Ἐκεῖ εὕρισκον ἄρτον καὶ ἀπήλαυον τὰ θεάματα τοῦ Ἰπποδρόμου (Panem et circenses)¹⁴¹.

Ἐξ ὧν τῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἐν Ρώμῃ ἐκτεθέντων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ οἰκονομία τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπέζη κυρίως ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν δούλων καὶ τῶν εἰσφορῶν τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εὐρισκομένων ξένων λαῶν¹⁴². Εἰς τὰς πόλεις τὸ σύνολον τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν, τὸ πλεῖστον τοῦ ἐμπορίου, τραπεζικαὶ ἐργασίαι, ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐργασίαι εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ δημόσια ἔργα ἐγίνοντο ὑπὸ δούλων καὶ τοιουτοτρόπως περιορίζοντο αἱ ἀποδοχαὶ τῶν ἐλευθέρων ἐργατῶν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε προτιμότερον ἦτο νὰ εἶναι κανεὶς ἀργόσχολος, παρά νὰ ἐργάζεται¹⁴³. Τοῦτο εἶχεν ὡς ἄμισον ἐπακόλουθον τὴν κραιπάλην τῶν πλουσίων, τὸν γενικὸν ἐκφυλισμὸν καὶ τὴν ἀλματώδη αὐξήσιν τοῦ παρασιτισμοῦ, ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ἀνερχομένου τὸ 133 π.Χ. εἰς ἡμισὺν περίπου ἑκατομμύριον, ἀπετελεῖτο ἐκ πολιτῶν ζώντων ἐῖς ἄπομακροτάτων, ἀργόσχολων καὶ ἐτοίμων νὰ ἀκολουθήσουν τὰ κελεύσματα οἰουδήποτε δημαγωγοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ παρουσιάζετο ὡς προστάτης τῆς τάξεώς των. Εἰς αὐτοὺς αἱ ἔννοιαι «ἄξια καὶ ἐργασία»¹⁴⁴ ἦσαν ἄγνωστοί, ἐνῶ αἱ ἔννοιαι «ὄκηνηρία καὶ ἀμεριμνησία» γινώσται καὶ προσφιλέσταται. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἄριστα καὶ ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ δουλεία παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἦτο διαδεδομένη εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν, ἢ δὲ ἐργασία, ὅχι μόνον περιεφρονεῖτο, ἀλλὰ προεχάλει καὶ ἀπέχθειαν πρὸς αὐτοὺς. Χαρακτηριστικὰ ἐν προκειμένῳ εἶναι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὑποστηρι-

137. Ἰωάν. Στ. Παπασταύρου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 110—111.

138. Will Durant - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 97.

139. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, Θεολογία Τόμος Α (1959), σελ. 365.

140. Will Durant - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 97.

141. Ἰωάν. Στ. Παπασταύρου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 110—111.

142. Εὐάγγ. Γ. Σαββόπουλου - Χριστιανισμὸς καὶ Ἐργασία - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 21.

143. Will Durant - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 138.

144. Εὐάγγ. Γ. Σαββόπουλου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 21.

ζόμενα, ὁ ὁποῖος τὸν ἐκ τῆς ἐργασίας μισθὸν ἐθεώρει «σύμβολον τῆς δουλείας»¹⁴⁵, τοὺς δὲ ἐργαζομένους τεχνίτας ὡς ἀσχολουμένους «εἰς καταφρονητέα ἐπαγγέλματα, καθ' ὅσον τὸ ἐργαστήριον δὲν δύναται νὰ ἔχη κάτι τὸ εὐγενές»¹⁴⁶.

Ἄλλὰ γεννᾶται τὸ εὐλογον ἐρώτημα: Ἐφ' ὅσον ἐχθρὸς τῆς ἐργασίας ἐθεωρεῖτο τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ρωμαϊκῆς κοινωνίας καὶ δὴ τῆς ὑψηλῆς, τοῦ δὲ παρασιτισμοῦ καὶ τῆς ραστώνης θιασώτης θερμότητος, ποῖα ἢ συμπεριφορὰ τῶν Ρωμαίων ἔναντι τῶν δούλων, τοὺς ὁποῖους, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν λογικῶς, θὰ ἐχρειάζοντο διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν;

Εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν κοινωνίαν ἢ κατάστασις τῶν δούλων ἐποίκιλλεν ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὅποιαν ἔζων καὶ τῆς διαθέσεως τῶν δεσποτῶν τῶν δούλων¹⁴⁷. Ὁ δούλος εἰς τὴν Ρώμην παλαιότερον ἐθεωρεῖτο μέλος τῆς οἰκογενείας μᾶλλον ἢ πράγμα (res). Ἐκάθῃτο εἰς τὴν τράπεζαν μετὰ τῶν κυρίων του καὶ συμμετεῖχεν εἰς τὰς διαφόρους τελετὰς τῶν θυσιῶν καὶ τῆς λατρείας τῶν θεῶν. Δὲν ἐκρίνοντο ἐπικίνδυνοι οἱ δούλοι οὔτε διὰ τὴν οἰκογένειαν, οὔτε διὰ τὴν Πολιτείαν καὶ διὰ τοῦτο παρεχωρήθησαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ταύτης ἐποχῆς εἰς αὐτοὺς διάφορα προνόμια. Ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὀλιγαρχικῶν ἐχρησιμοποιοῦντο οὗτοι εἰς παντὸς εἶδους ἐργασίας καὶ εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν ἐπετέλουν καὶ τὰ ἀνώτερα καὶ τὰ κατώτερα καὶ πλέον θάναυσα ἔργα. Οἱ δούλοι ἤσκουν καὶ ἔργον πνευματικόν, ὡς τοῦ φιλολόγου, τοῦ ἀναγνώστου, γραμματέως ἱατροῦ, ἀρχιτέκτονος καὶ ἄλλα παρόμοια¹⁴⁸.

Προϊόντος ἤμως τοῦ χρόνου καὶ ἐφ' ὅσον ἡ δημοκρατία ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ καὶ νὰ ἐκφυλίζηται, ἡ δὲ εὐμάρεια τῶν Ρωμαίων εὐγενῶν εἶχεν ἀξιηθῆ εἰς βαθμὸν ὑψηλὸν καὶ ἐξοργιστικόν, ὥστε νὰ προκαλῆ αὐτῇ σκάνδαλον, τότε καὶ ἡ θέσις τῶν δούλων ἀπέθι ἀτόχημα τραγικῆ. Δὲν ἐδικαιοῦντο οἱ δούλοι νὰ ἀποκτήσουν περιουσίαν, ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ τῶν (Peculii), ὁ ὁποῖος ἠδύνατο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἀφαιρεθῆ ὑπὸ τοῦ κυρίου. Οὔτε ὁ γάμος τῶν δούλων ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ δούλος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα, οὔτε σύζυγος νὰ εἶναι, οὔτε πατὴρ, οὔτε ἡ ὑπαρξίς οἰκογενείας δι' αὐτὸν ἦτο ἐπιτρεπτή. Οἰανδήποτε σωματικὴν βλάβην ἐπροξένουν εἰς τούτους οἱ κύριοι τῶν δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ζητοῦν ἀποζημιωσιν, ἐξ αἰτίας δὲ τῶν ταλαιπωριῶν, τὰς ὁποίας ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν σκληρῶν κυρίων τῶν, ἔγανον μεγάλας σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις. Τὸ γεγονός ἐαυτὸ ἐγήρασκε τούτους πρόορις. Ὅσοι ἐκ τῶν δούλων καθίσταντο ἀνίκανοι ποδὲ ἐργασίαν μετεφέροντο καὶ ἐγκατελείποντο συνήθως ἐπὶ τῶν νησίδος τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ ἢ πο ἀπέθνησκον ἐκ τῶν στερήσεων¹⁴⁹.

Γενικῶς οὕτως εἰπεῖν ἡ ἐξουσία τῶν κυρίων ἔναντι τῶν δούλων ἦτο ἀπεριόριστος, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐθεωροῦντο ὡς πράγματα (res), ἡ δὲ πνευματικὴ τῶν ἐργασία, ὡς τῶν ἱατρῶν, δικηγόρων κλπ. δὲν ἠμείβετο. Κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ρώμης δὲν ἦτο δυνατὴ ἐκ τοῦ νόμου ἡ ἀπόκτησις οἰασδήποτε ἀμειβῆς διὰ τῶν αὐτῶν ἐργασίας, μολοντί εἰς περιπτώσεις τινὰς ποσείετο ἔκτακτος προστασία πρὸς αὐτήν¹⁵⁰. Ὁλη ἡ Νομιολογία γενικῶς εἰς τὴν Ρώμην ἐγένετο διὰ νὰ ἐκανοποιήσῃ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν πλουσιῶν ἰδιοκτητῶν, οἱ ὁποῖοι περιεφερόνουν πᾶν εἶδος χειρωνακτικῆς ἐργασίας καὶ δι' οὐδὲν ἐνδιεφέροντο, εἰς μὴ μόνον διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ψυχραγωγίαν. Ὁ Κάτων, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μέγας τοκογλύφος, ἐθεώρει τοὺς δούλους ὡς κτήνη καὶ σχεδὸν τοὺς

145. Παν. Μπρατσιώτου - Ἡ ἐργασία κατὰ τοὺς Τροῖς Ἰερόρχας - Ἐπιστημον. Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν - Ἀθήνα 1958, σελ. 5.

146. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 22.

147. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, τόμος ΑΑ, τεῦχος Α', σελ. 27.

148. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 27.

149. Αὐτόθι, σελ. 28.

150. Εὐαγγ. Γ. Σαββοπούλου - Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 21.

διέτρεφεν ἐκ τῶν ἀπορριμμάτων¹⁵¹. Ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία ἦτο ἔργον τῶν δούλων καὶ τῶν πτωχῶν (tenuiorum), ἐνῶ οἱ πλοῦσοι (honestiores) ἐξεμεταλλεύοντο τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν εἶχον δούλους, ἵνα τοὺς ὑπεθυμίζωσι περὶ τῆς ὥρας τοῦ φαγητοῦ καὶ τοῦ λουτροῦ καὶ ἵνα προπορεύονται εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Ρώμης καὶ εἰδοποιήσωσι τοὺς κυρίους, οἱ ὅποιοι τοὺς ἠκολούθουν, ἐὰν ὑπῆρχε πέτρα ἢ λάκκος ἢ ἀνήφορος ἢ ἄλλη ἀνωμαλία εἰς τὸν δρόμον, ὅπως μὴ προσκόψωσι καὶ πέσωσι¹⁵². Ἐξῶν δηλαδὴ οὗτοι ἐν πλήρει ἀκινήσιᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ, ὅπως ἀκριθῶς οἱ κηφῆνες εἰς τὰς κυψέλας, τοὺς ὁποίους περιποιῶνται αἱ μέλισσαι. Σπανίως ὁ δούλος ἐβόλεπε τὸν κύριόν του, ἢ δὲ ἀνταμιοβῆ ἐκάστου ἐπιστάτου τῶν κτημάτων τῶν πλουσίων ἐξηρτάτο ἀπὸ τοῦ μεγαλύτερον κέρδος, τὸ ὅποιον θὰ ἤδύνατο νὰ ἀποδώσῃ ἢ ἀνθρωπίνῃ ἀγέλῃ τῶν δούλων. Τούτους εἶχον ἐμπιστευθῆ εἰς τὴν μάστιγά του. Ὁ δούλος ὡς ἀποδοχὰς ἐκ τῆς ἐργασίας του εἰς τὰ κτήματα τῶν πλουσίων ἐλάμβανε τόσῃν τροφῆν καὶ ἐνδυμασίαν, ὅση θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν νὰ ἐργάζηται ἀπὸ πρωΐας μέχρι νυκτός, ἐκτός ἐλαχίστων ἑορτῶν, ἕως ὅτου φθάσει εἰς βαθύτατον γῆρας. Ἐὰν διενοεῖτο νὰ διαμαρτυρηθῆ ἢ νὰ μὴ ὑπακούσῃ, τότε εἰργάζετο μὲ ἀλύσεις εἰς τοὺς πόδας του καὶ διενυκτέρευεν εἰς ὑπόγειον φυλακὴν, ἢ ὅποια ἦτο μέρος παντὸς σχεδὸν latifundium¹⁵³. Πάντως, τόσον διαδεδομένη ἦτο ἡ δουλεία εἰς τὴν Ρώμην, ὥστε καὶ οἱ σχετικῶς πτωχοὶ εἶχον δέκα τοῦλάχιστον δούλους. Ὁ Ὅρατιος, ὁ ὅποιος δὲν ἦτο πλούσιος, ὑπερητεῖτο εἰς τὴν τράπεζάν του ὑπὸ τριῶν δούλων¹⁵⁴.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δύναται νὰ διακρίνη τις εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ τινα παραδειγματα ἀνθρωπιστικῆς συμπεριφορᾶς ἔναντι τῶν δούλων, ὁ κανὼν ἦτο σ κ λ η ρ α κ α κ ο μ ε τ α χ ε ἰ ρ ι σ ι ε α υ τ ῶ ν, ἀγοραπωλησία των εἰς εὐρείαν ἔκτασιν καὶ τέλος ἢ ἐπιβολὴ τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν, τῆς σταυρώσεως, ἢ ὅποια ἐθεωρεῖτο εἰς ὅλον τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ὡς ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν, ἢ φοβηρωτάτη καὶ σκληροτάτη πασῶν καὶ ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς μεγάλους ἐγκληματίας, ὡς ἡ κατ' ἐξογὴν ἀτιμωτικὴ ποινή. Αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ μόνη ἀριόζουσα εἰς τοὺς δούλους (servile supplicium) καὶ διετάσσετο πολλακίς ὑπὸ τῶν δεσποινῶν μετὰ τὰ δειπνα πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν συνδαιτημιόνων! Τόσον σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπος ἦτο ἡ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς δούλους! Δὲν ἐθεωρεῖτο λοιπὸν κἂν ἄνθρωπος ὁ δούλος, ἀλλὰ πρᾶγμα (res) μηδαμινόν, ἀνάσθητον, ἐστερημένον οἰασθήποτε ἀξίας, ἀνάξιον καὶ τῆς πασαμικρᾶς προσοχῆς καὶ τοῦ ἐλαχίστου οἴκτου¹⁵⁵. Μάλιστα δὲ ἡ σκληρότης τῶν Ρωμαίων κυρίων πρὸς τοὺς δυστυχεῖς δούλους τῶν ὑπερέβαιναν ἐν πολλοῖς καὶ αὐτὰ τὰ ἔρια τῆς ζωηροτέρας φαντασίας. Οὕτω, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ρωμαϊκῶν πηγῶν, ὅταν κατεστῆλῃ πὸ τοῦ Κράσου ἢ ὑπὸ τὸν μονομάχον Σπάρτακον ἐξέγερας τῶν δούλων παρὰ τὸν Σίλασον (71 μ.Χ.), ἐκτός τῶν 60.000 πεσόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης στασιαστῶν, 6.000 ἠχμιαλωτίησθησαν καὶ ἐξετελέσθησαν ἐπὶ τῆς Ἀππίας ὁδοῦ διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου. Κατὰ τὴν διήγησιν ἐπίσης τοῦ Τακίτου τὸ 61 μ.Χ. ἀπειδὴ δούλος τις ἐδαλοσένησε τὸν Ρωμαῖον διοικητὴν Πεδανίου Σεκοῦνδον, ὅλοι οἱ δούλοι τοῦ Σεκοῦνδου, οἱ ὅποιοι συνεστεγάζοντο μετὰ τοῦ φονεῖς δούλου του, τετρακόσιοι τὸν ἀσθιόν, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον καὶ ἐξετελέσθησαν, διότι δὲν ἠμπόδισαν τὸν φόνον τοῦ κυρίου του¹⁵⁶.

Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων, ἅτινα φρίκην προξενοῦν ἀσφαλῶς σήμερον, ὑπάρχοντι ἐπίσης πληροφόριαι περὶ δούλων, οἱ ὅποιοι ἐσφαγιάζοντο εἰς τὰ ἀτιμωθέατρα κατὰ μάζας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ δημοσίων πανηγύρεων, θεωρούμενοι μᾶλλον ὡς

151. Αὐτόθι, σελ. 22.

152. Βασ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 68.

153. Will Durant - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 138.

154. Λεων. Γ. Φιλίππου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 272.

155. Αὐτόθι, σελ. 273.

156. Παν. Δημητροπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 28.

πρόβαλτα ἄλογα ἢ ὑπάρξεις ἀνθρώπιναι. Ἐνδεικτικὸν τέλος τῆς χειρίστης στάσεως τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας ἔναντι τῶν δούλων εἶναι καὶ τὸ γνωστὸν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς Ρωμαίας κυρίας, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Ἰουβενάλιον, ἐπέτιμησε τὸν σύζυγόν της διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδειχθεῖσαν ἐπιείκειαν πρὸς τὸν δούλον, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἤθελε νὰ σταυρώσῃ. Γενικῶς ἡ θέσις τῶν δούλων ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ, τόσον κατὰ τοὺς χρόνους πρὸ τῆς ἐλευσεως τοῦ Κυρίου, ὅσον καὶ κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα, ἦτο τόσον ἀθλία, ὥστε πολλοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰ δεινὰ εἰς τὰ ὁποῖα ὑπεβάλλοντο, κατέφευγον εἰς τὴν αὐτοκτονίαν, ὡς τὸ ἔσχατον καταφύγιον¹⁵⁷.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ρωμαϊκὸν κόσμον, καταδεικνύεται ἐν πολλοῖς ὅτι ὁ ἀρχαῖος οὗτος ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος, στηριζόμενος κυρίως ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς ἀριστοκρατίας, διότι καὶ αὐτὴ ἦ δημοκρατία ἦτο ἀριστοκρατικὴ, περιεφρόνει τὴν ἐργασίαν καὶ δὲν τὴν ἐθεώρει ἱεράν. Δὲν διέβλεπεν εἰς αὐτὴν πάντοτε σκοποὺς πνευματικούς, οἱ ὁποῖοι ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρόοδον καὶ δὴ εἰς τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν, ἀλλ' ἔβλεπε τὴν ἐκδήλωσιν μιᾶς δουλικῆς καταστάσεως. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀκριβῶς ἠμπόδισε τοὺς μεγαλυτέρους φιλοσόφους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, νὰ ἐννοήσουν τὸ κακὸν καὶ τὴν ἀδικίαν τῆς δουλείας, ὥστε ἔφθασαν νὰ θεωροῦν τοὺς δούλους ὁμοίους μὲ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ζῆα, προωρισμένους ἐκ γενετῆς δι' ὑποταγὴν καὶ πνευματικῶς καθυστερημένους, γεγονός τὸ ὁποῖον ἐκμηδενίζει τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ τὴν καταδικάζει εἰς ὀλοκληρωτικὸν πνευματικὸν μαρασμόν. Ὅταν δὲ μετέπειτα οἱ Στωϊκοὶ ἤρχισαν νὰ ἐννοοῦν τὴν τοιαύτην ἀδικίαν καὶ ἢ ἀλήθεια τῆς ἀδελφωσύνης καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτοὺς, τοῦτο ἐσημείωσε τὴν κατάπτωσιν, τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς καλλιέργειας¹⁵⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΙ ΠΕΡΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΡΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΛΑΩΝ

Ὡς θεσιμὸς ἀρχαιότατος ἡ ἐργασία καὶ ἀποτελοῦσα τὴν βάσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐκρίθη ἀναγκαιοτάτη διὰ τὴν ἐν γένει πρόοδον, ὅχι μόνον εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν καὶ Ρωμαϊκὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἐκτὸς τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ χώρου προχριστιανικοὺς λαούς, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς λεγομένους ἀνατολικούς λαούς, διότι, παρ' ὅλον ὅτι θὰ διακρίνη τις εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν οικεράν ὄψιν της καὶ τὰς περὶ αὐτῆς σχηματισθεῖσας ἐσφαλμένους ἀντιλήψεις, ἐν τούτοις συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν οἰκονομικὴν εὐημερίαν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν καθ' ὅλου ἐκπολιτιστικὴν πρόοδον αὐτῶν. Πρὶν χωρήσωμεν ἐπομένως εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς καθαρῶς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς ἐργασίας, θὰ ἐξετάσωμεν τὴν θέσιν της εἰς διαφόρους προχριστιανικοὺς λαούς τῆς Ἀνατολῆς, ἵνα οὕτω ἀντιληφθῶμεν τὴν περίοπτον θέσιν, τὴν ὁποῖαν κατέχει αὕτη εἰς τὸ χριστιανικὸν οἰκοδόμημα καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου χριστιανικὴν κοινωνίαν. Οἱ λαοὶ δέ, τῶν ὁποίων θὰ ἐρευνήσωμεν τὴν περὶ ἐργασίας ἀντιλήψιν των εἶναι οἱ Σουμέριοι, Αἰγύπτιοι, Βαβυλώνιοι, Ἀσσύριοι καὶ διάφοροι ἄλλοι, σημιτικοὶ ἰδίως, λαοί.

157. Παν. Δημητροπούλου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 28.

158. Νικ. Μπερδιάγεφ - Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου - Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας - Ἀθήναι 1950, σελ. 298.

1. Σουμέριοι

Οι Σουμέριοι ἦσαν λαός, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται περὶ τὰ μέσα τῆς Δ' π.Χ. χιλιετηρίδος εἰς τὴν Κάτω Μεσοποταμίαν, πλησίον τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Ἀρχαιότατοι πρόγονοι αὐτῶν εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν χώραν πρὸ τῆς Δ' π.Χ. χιλιετηρίδος, μετακίησαντες ἐκ τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς αὐτῆς Ἐλάμ, πρώτης κοιτίδος τῶν Σουμερι-
(1) 158α. Ὁ Βαβυλώνιος ἱστορικὸς Μπερόζ, ὁ ὁποῖος ἔγραψε περὶ τὸ 250 π.Χ., ἀναφέρει ὅτι ἐγνώριζε τὴν Σουμερίαν ἐκ τῶν μύθων. Περιγράφει τοὺς Σουμερίους ὡς μίαν φυλὴν τεράτων, ὀδηγηθέντων ὑπὸ τινος Ὁανὲς καὶ εἰσαγαγόντων εἰς τὴν χώραν αὐτὴν τὴν γεωργίαν, τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μετάλλων καὶ τὴν γραφὴν^{158β}.

Οἱ Σουμέριοι εἶναι γεγονός ὅτι ὑπῆρξαν δημιουργοὶ ἐνὸς λίαν ἀξιολόγου πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἤλθε τὸ πρῶτον εἰς φῶς διὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης τὸ ἔτος 1876, εἰς δὲ τὴν Χώραν τῆς ἐγκαταστάσεώς των ἔφερον τὴν τέχνην τῆς κατεργασίας τοῦ χαλκοῦ, τῶν πλινθοκτιστῶν οἰκιῶν, τῶν σφραγίδων καὶ πολλῶν ἄλλων. Εἶχον ἐπιδοθῆ ἀκόμη οὗτοι μὲ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τεχνῶν. Στοιχεῖα πάντως ἔχομεν μόνον διὰ τὰς προόδους των εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ὅπου ἀντὶ λίθων κατὰ τὴν κατασκευὴν οἰκιῶν ἐχρησιμοποιοῦν ἐψημένους πλίνθους¹⁵⁹ ἢ καλάμιους, τὰς ὁποίας ἐστερεώνον διὰ μίγματος πηλοῦ καὶ ἀχύρου, ἐψημένου καὶ τούτου εἰς τὸν ἥλιον. Χρῆσις τοῦ λίθου ἐγένετο μόνον εἰς τὴν γλυπτικὴν, ἣ δὲ κεραμικὴ τέχνη καὶ αὐτὴ ἀρκούντως εἶχεν ἀναπτυχθῆ.

Ὁ πολιτισμὸς τῶν Σουμερίων, ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἐφαίνετο ὅτι ἦτο πρωτόγονος, κατὰ βάσιν ἐστηρίζετο εἰς τὸ γόνυμιον ἔδαφος τῆς χώρας. Ἡ γονιμότης ὠφέλειτο εἰς τὰς πλημμύρας τῶν ποταμιῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ μελετήσουν καὶ νὰ ἐφεύρουν τρόπους ἀντιμετωπίσεώς των, διότι αὗται, παρὰ τὴν παρεχομένην εἰς τὴν χώραν ὠφέλειαν, καθίσταντο πολλάκις ἐπικίνδυνα. Οὕτω διὰ τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων πρωτίστως, τὰς ὁποίας διέθετον, καὶ διὰ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ ἐντατικῆς ἐργασίας των κατῴρθωσαν περὶ τὸ 4000 π.Χ. νὰ κατασκευάσουν ἀρδευτικὸν σύστημα τῶσαν ἀξιόλογον, ὥστε νὰ θεωρῆται τοῦτο ἐν ἑκ τῶν σημαντικωτέρων ἐπιτευγμάτων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Σουμερίων¹⁶⁰ καὶ τὸ βασικὸν θεμέλιον διὰ τὴν περαιτέρω οἰκονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐν γένει ἀνάπτυξιν τῆς χώρας των.

Μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς γῆς ἐκ τῶν κινδύνων τῶν πλημμυρῶν, ὥστε αὕτη νὰ προσφέρῃ ἀφθονίαν σίτου, κριθῆς καὶ ἄλλων δημητριακῶν, οἱ Σουμέριοι ἐχώρησαν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τῶν διαφόρων ἐργαλείων καλλιεργείας τῆς. Οὕτω κατασκευάζουν τὸ ἄροτρον, συρόμενον ὑπὸ βοῶν καὶ ἐφοδιασμένον διὰ σωλήνος, ἐκ τοῦ ὁποίου ταυτογρόνως διεσκορπίζετο καὶ ὁ σπόρος, ἐκ δὲ τοῦ πυριτολίθου δημιουργοῦν τὰ διὰ τὸ ἀλώνισμα κατάλληλα ἐργαλεῖα. Εἰς τὴν γεωργίαν φαίνεται ὅτι ἀπέδιδον ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἀφοῦ καὶ ἡ θεὰ τῶν δημητριακῶν καρπῶν Νιντάμπα εἶχε τὴν πρώτην τιμητικὴν θέσιν¹⁶¹.

Καρπὸς τῆς ἐργασίας τῶν Σουμερίων δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ τέχνη τῆς κατεργασίας τῶν μετάλλων, διὰ τῆς προσμίξεως τῶν ὁποίων κατασκευάζον διάφορα σιδηρὰ ἀντικείμενα, καὶ τῆς κατασκευῆς διαφόρων γεωργικῶν ἐργαλείων ἐκ πυρολίθου καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἐξ ὀστών καὶ ἐλεφαντοδόντων.

Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον βλέπομεν νὰ δεικνύουν οὗτοι καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Οὕτω εἰς τὴν βιομηχανίαν ἀναπτύσσεται ἡ ὑφαντουργία, ἐλεγχομένη πάντοτε ὑπὸ τοῦ κράτους διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως διοριζομένων ἐ-

158α. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια - Τόμος ΚΒ' - Ἔκδοσις Β', σελ. 153.

158β. Will Durant - Ἐνθ' ἀνοτίφω, Τόμος Α', σελ. 132.

159. Πάπυρος Λαοῦς - Γεν. Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαίδεια - Ἀθήνα τόμος ΙΑ', σελ. 1035.

160. Will Durant - Ἐνθ' ἀνοτίφω, σελ. 138.

161. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος ΚΒ', σελ. 153.

ποπτών, τὸ δὲ ἐμπόριον διεξήγετο διὰ πλοίων κυρίως μέσων ἢ καὶ ὄχημάτων φερόντων τροχούς. Τὰ κύρια εἶδη αὐτοῦ ἦσαν τὰ μέταλλα καὶ οἱ σκληροὶ λίθοι. Ἀργότερον ὅμως ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερεν εἰς φῶς καὶ διάφορα ἔργα χρυσοχοϊκῆς, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν τὸν θαυμασμόν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διὰ τὴν τεχνικὴν τῶν τελειότητά¹⁶².

Ἐξετάζοντες τέλος τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν Σουμερίων, βλέπομεν ὅτι ἦσαν διηρημένοι εἰς κοινωνικὰς τάξεις. Μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν διακρίνομεν μίαν μεσαίαν τάξιν, ἀποτελουμένην ἀπὸ τοῦς μικρεμπόρους, τοῦς διανοουμένους, τοῦς ἰατροὺς καὶ τοῦς ἱερεῖς. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἀνεγνωρίζετο τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ δὲ περὶ αὐτὴν δίκαιον ἐθεωρεῖτο ἱερόν¹⁶³. Ἡ δουλεία ἦτο ἀνεπτυγμένη εἰς μεγάλον βαθμόν, ἡ δὲ συμπεριφορὰ τῶν βασιλέων πρὸς τοῦς ἡττημένους ἦτο σκληροτάτη καὶ ἀπάνθρωπος. Τούτους ἐπώλουν ὡς δούλους, ἐὰν δὲ ἡ πώλησις τῶν δὲν ἀπέδιδεν ἀρκετὰ ὄφελῃ, τοῦς ἐστραγγάλιζον εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης¹⁶⁴.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω συνθέτουν μὲν μίαν εἰκόνα περὶ τῆς ἐργασίας πρωτόγονου, ὄχι ὅμως καὶ δυσάρεστον, διότι, ὡς εἶδομεν, ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ βασικῶς τὸν θεμελιώδη παράγοντα τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δὲ ἀναγνώρισις τοῦ δικαίου δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνεγνωρίζετο ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐλευθερία κατὰ τὴν ἀσκησίαν τῆς. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ ἔλεγχος ὑπὸ τοῦ Κράτους ὄρισμένων τοιμῶν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος μᾶς ἀγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρχον καὶ οἱ περιορισμοὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἀσκησίαν τῆς.

2. Αἰ γ υ π τ ι ο ι

Ἡ Αἴγυπτος εἶναι χώρα καταλαμβάνουσα τὴν Β.Α. γωνίαν τῆς Ἀφρικανικῆς ἡπείρου ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης. Ἐχει μεγάλας ἐρήμους ἐκτάσεις μὲ σπάνια ὄρη¹⁶⁵, σπονδυλικὴ στήλη ὅμως αὐτῆς εἶναι ὁ Νεῖλος. Μάλιστα δὲ παρ' ἀρχαίους καὶ δὴ παρ' Ὀμηρῶ μὲ τὸ ὄνομα Αἴγυπτος ἀναφέρεται ὁ Νεῖλος, ὅποτε ἐξ αὐτοῦ ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἐλόκληρος ἡ χώρα¹⁶⁶.

Ἡ ζωὴ εἰς τὴν ἐρημον ἦτο δύσκολος καὶ θλιβερά. Ὅσας ὅμως δυσκολίας καὶ ἐὰν συνήτησαν οἱ Αἰγύπτιοι, κατώρθωσαν νὰ τὰς ὑπερπηδῆσουν εἰς μεγάλον βαθμόν διὰ τῆς συνεχοῦς καὶ κοπιώδους ἐργασίας τῶν.

Ἐὰν ἐρευνήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς Αἴγυπτου καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὑπὸ τῶν κατοίκων κατεβάλλετο διαρκῆς προσπάθεια διὰ τὴν καλύτερευσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἄνοδον τοῦ πνευματικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῶν. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐποχῆς οἱ Αἰγύπτιοι ἐξεμεταλλεύοντο τὰ διάφορα λατομεία μὲ ἑκατοντάδας καὶ ἐνίοτε χιλιάδας ἐργατῶν. Σκληροὶ ἦσαν αἱ ὑπ' αὐτῶν καταβλήθεισαι προσπάθειαι διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ὕδατος¹⁶⁷, ἀφοῦ εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ἡ βροχὴ ἦτο ἀνύπαρκτος. Κανονικαὶ βροχαὶ ἐπιπτον μόνον εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νεῖλου καὶ τὴν περιόχην τοῦ Καῖρου, συντελοῦσαι τὰ μέγιστα εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ εὐφορίαν τῆς γῆς. Πάντως ἡ Αἴγυπτος δὲν ἐκαλλιεργεῖτο ὅλη, διότι ὑπῆρχον καὶ ἐλώδεις περιοχαὶ ἢ

162. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια - Ἐνθ. ἀνοτέρο, τόμος Ε, σελ. 870.

163. Will Durant - Ἐνθ' ἀνοτέρο, σελ. 139—140.

164. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια - Ἐνθ' ἀνοτέρο, σελ. 875.

165. Πάπυρος Λαρούς - Ἐνθ' ἀνοτέρο, τόμος Α', σελ. 869.

166. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος Β', σελ. 506.

167. Σπ. Μαρινάτου - Αἰγυπτιακὸς Πολιτισμὸς (Πανεπιστημ. παραδόσεις). Ἀθήναι 1947, σελ. 5.

λειμῶνες¹⁶⁸. Τὰ ὕδατα ὁμοῦς τοῦ Νείλου ἀπετέλουν τὴν βᾶσιν τῆς κατ' ἔτος εὐτυχίας τῶν κατοίκων.

Τὰ μέσα καλλιέργειας τῶν ἀγρῶν ἦσαν ὑποτυπώδη κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν. Οὕτω, ἐν στηριχθῶμεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἡροδότου, μόλις ἀπεσῦροντο τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἐπλημμύριζον τοὺς ἀγρούς, δὲν ἐθασιάζοντο οὔτε μὲ τὸ ἄροτρον νὰ ἀνοίξουν αὐλάκας, οὔτε νὰ σκαλίζουσι καὶ νὰ ἰδρώνουσι δι' ὅσα ἔσπειρον, ἀλλ' ἔρριπτον τοὺς σπόρους καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰσήγον χοίρους, οἱ ὁποῖοι κατεπάτουν αὐτούς. Τῇ βοήθειᾳ τῶν χοίρων ἐπίσης ἐθέριζον καὶ ἀλώνιζον¹⁶⁹. Ἐνθ' ὁμοῦς οἱ χοῖροι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν βύθισιν τῶν σπεριμάτων εἰς τὴν γῆν, οἱ πίθηκοι εἶχον ἀναλάβει νὰ συλλέγουσι τοὺς καρπούς τῶν ὀπωροφόρων δένδρων¹⁷⁰. Πάντως γεγονός ἦτο ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν καὶ κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῶν φελλάχων οἱ Αἰγύπτιοι γεωργοὶ ἐργάζοντο καὶ ἐργάζονται σκληρότατα διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, παρ' ὅλην τὴν ἐκ τοῦ ποταμοῦ προερχομένην πολλάκις εὐφορίαν τῆς.

Τὸν τρόπον τῆς ἀροτριώσεως καὶ τῆς σπορᾶς μᾶς δεικνύουσι καὶ διάφορα ἀνάγλυφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπου παριστάνουσι τὴν ἀροτριώσιν διὰ βοῶν, τὴν βολοκόπησιν δι' ἀξίνων, τὴν σπορὰν διὰ τῆς χειρὸς καὶ τὴν καταπάτησιν τοῦ σπόρου ὑπὸ τῶν χοίρων. Ἄλλο ἀνάγλυφον μᾶς πληροφορεῖ διὰ τὴν κτηνοτροφίαν¹⁷¹ καὶ ἕτερον διὰ τὸ ἀλώνισμα δι' ὄνων, ὅπου ὁ ἀλωνιστὴς ἀγωνίζεται πολλάκις σκληρῶς διὰ νὰ δείξῃ τὸν ὀρθὸν δρόμον εἰς τὰ δύστροπα ζῶα¹⁷².

Προῖόν τοῦ μύχθου καὶ τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ προσπάθεια διαχετεύσεως τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου εἰς ἄλλους τοὺς ἀγρούς, ὅπου διὰ διωρύγων καὶ αὐλάκων ἐφθάνον τὰ ὕδατα εἰς αὐτούς, διὰ διαφόρων δὲ προχωμάτων διηροῦντο οὗτοι εἰς μεγαλύτερα καὶ μικρότερα διαμερίσματα, ὥστε νὰ εἰσέρχηται ἐντὸς αὐτῶν ἐναλλάξ καὶ κατὰ βούλησιν τὸ ὕδωρ¹⁷³. Ἡ πραγματικὸς ὁμοῦς αὐτῶν ἀπῆλθει ὄχι μόνον σκληρὰν ἐργασίαν, ἀλλ' ἰδιαίτερος συνεργασίαν καὶ σύμπνοιαν μεταξὺ τῶν χωρικῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων ἦτο ἀδύνατος ἡ κοινὴ διανομὴ τοῦ ὕδατος.

Ἐξετάζοντες τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς Ἱστορίας ἐν Αἰγύπτῳ παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη ἀπετέλεσε τὸ θεμέλιον καὶ τὴν κλεῖδα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων οἱ ἄνθρωποι διεκρίνοντο διὰ τὴν ἔντονον δραστηριότητά των εἰς τὴν προσπάθειαν ἐξοικονομήσεως τῶν μέσων συντηρήσεώς των καὶ καλυτερεύσεως ἐν γένει τῆς ζωῆς. Οὕτως ἀπὸ τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἤρχισαν νὰ κατεργάζωνται τὸν λίθον, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδιδον διάφορα σχήματα διὰ τῶν παικίλων ὀργάνων των, ὅποτε ἔχομεν τὴν ἐμφάνισιν τῶν πρώτων γεωργικῶν ἐργαλείων ἢ καὶ ἄλλων ὀργάνων διὰ τὸ κυνήγιον καὶ τὴν ἀλιεῖαν¹⁷⁴. Βλέπομεν λοιπὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ χρησιμοποιοῖ ὁ ἄνθρωπος τῆς Αἰγύπτου ἰκανὸν ἀριθμὸν ἐργαλείων. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαναν νεολιθικὴν ἐποχὴν τὰ ἐργαλεῖα γίνονται τελειότερα καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου ἐμφανίζονται τὸ μέταλλον, τὰ ἀγχεῖα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα καὶ ἄλλα¹⁷⁵. Διάφορα ἄλλα στοιχεῖα ἐπίσης, προερχόμενα ἐξ ἀνακαλύψεων κατὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον, μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ τότε ἤσκουν τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν γεωργίαν. Ἐκ τῶν ὑπαρχόντων

168. Αὐτόθι, σελ. 7.

159. Αὐτόθι, σελ. 6 - "Ορα καὶ Will Durant - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 172 καὶ Ἡροδότ. Β, 14.

170. Will Durant - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 173.

171. Σπ. Μαρινάτου - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 97.

172. Αὐτόθι, σελ. 98.

173. Αὐτόθι, σελ. 9.

174. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, τόμος Β', σελ. 539. "Ορα καὶ Σπ. Μαρινάτου - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 18—19.

175. Will Durant - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 162.

και σήμερα λειψάνων γνωρίζομεν ότι είχαν εξημερωθή τότε διάφορα ζώα και εις τούς άγρους έκαλλιεργούντο τὰ σιτηρά, οι δέ άνθρωποι εδημιούργουν μικρά χωρία πλησίον των άρδευομένων περιοχών. Από νεωτέρας επίσης ανακαλύψεις πληροφορούμεθα ότι οι Αίγυπτιοι τότε εγνωρίζον την καλλιέργειαν των δημητριακών, είχαν άρχισαι τὰς έργασίας άρδύσεως των καλλιεργημένων εκτάσεων, είχαν εκχερσώσει την ζούγκλαν και άποξηράναι τὰ έλη και έθεσαν ούτω τὰς βάσεις του πολιτισμού των.

Πάντα τὰ άνωτέρω μäs επληροφόρησαν άρκούντως περι του βίου των Αίγυπτίων κατά την προϊστορικήν περίοδον. Τὰ βασικά των επιτευγματα κατά την εποχήν αυτήν ήσαν, άφ' ενός μίεν ή δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων δια την ανάπτυξιν της θήρας και της γεωργίας, άφ' άλλου δέ ή έναρξίς αντικαταστάσεως του λίθου δια των μετάλλων. Μετά ταύτα ήρχισαν να κατασκευάζουν πλοία, να ύφαίνουιν τάπητας και ύφασματα, να διαμορφώνουιν έπαγγέλματα, να αναπτύσσουιν τὰς καλὰς τέχνας, όπως την γλυπτικήν και ζωγραφικήν και πολλά άλλα¹⁷⁶.

Και ή μυθολογία των Αίγυπτίων άρκούντως μäs πληροφορεί περι της μεγίστης σημασίας, την όποιαν απέδιδον ούτοι εις την έργασίαν. Ούτως ό "Οβιρις, βασικής θεός των Αίγυπτίων, εις τούς μετά κόπου πορίζομένους τὰ πρὸς τὸ ζήν εκ της άλιείας και του κυνηγίου Αίγυπτίους διδάσκει την καλλιέργειαν της γής, της άμπέλου και των δημητριακών, τούς προσφέρει γεωργικά εργαλεία και τούς παρέχει τὰ μέσα της τροφής και της έν γένει παραγωγής των¹⁷⁷. Η "Ισις, ως εκπροσωπούσα την συμβολήν της γυναικός εις την γεωργικήν έργασίαν, άπεκάλυψεν εις αυτούς τον άγριον σίτον και την κριθήν¹⁷⁸ και τὰ έδίδαξεν εις τον "Οσιριν, έδίδαξε πώς να άλέθουιν τον σίτον μεταξυ δύο πετρών και να κατασκευάζουιν τον άρτον, τούς εφώτισεν εις την ανάπτυξιν της ύφαντουργίας και την κατασκευήν έτοιμών ένδυμάτων, ως και εις την παραγωγήν διαφόρων άλλων τεχνών. Και τὰ στοιχειά αυτά της μυθολογίας των Αίγυπτίων παρέχουιν μίαν εικόνα της σημασίας, την όποιαν απέδιδον ούτοι εις την έργασίαν.

Εισερχόμενοι πλέον εις την ιστορικήν περίοδον, παρατηρούμεν ότι χάριν της έργασίας και της έν γένει φιλοπονίας των Αίγυπτίων ή χώρα παρουσιάζει σημαντικήν πρόοδον εις τον τομέα της τεχνικής. Βεβαίως μέρος της πρόοδου πολλάκις ώφείλετο όχι εις την έλευθέραν έργασίαν ή την ιδιωτικήν πρωτοβουλίαν, άλλ' εις την διαρκή προσπάθειαν των άρχόντων της εποχής, οι όποιοι, έν τη έπιθυμία των να οργανώσουιν τὸ κράτος από πάσης πλευράς, επέβαλλον και καταναγκαστικήν έργασίαν. Κατά την Φαραωνικήν περίοδον εχομεν μίαν λίαν αξιόλογον πρόοδον της οικονομίας και του πολιτισμού της Αιγύπτου δια της αναπτύξεως της κεραμικής, της ύφαντουργίας, της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, καθαθοπλεκτικής, μεταλλουργίας, της κατασκευής άγγείων εκ σκληρού λίθου, της ιχθυογραφίας και πολλών άλλων κλάδων¹⁷⁹. Ούτω την εποχήν των Φαραώ ή Αίγυπτος απέκτησε μεγάλην δύναμιν και πλοῦτον. Έκει ακόμη συναντώμεν τούς πρώτους μεγάλους οικοδόμους της ιστορίας, οι όποιοι με τὰ μεγάλα έργα αρχιτεκτονικής, όπως π.χ. τὰς πυραμίδας, προσέφερον τὰς πολυτιμότερας υπηρέσας εις τον πολιτισμόν. Εις την Αίγυπτον ώφειλον τότε και οφείλουιν οι άνθρωποι σημαντικάς βελτιώσεις εις τὸ πολιτιστικόν πεδión. Οι Αίγυπτιοι δια της έργασίας εβελτίωσαν τότε ικανοποιητικώς την γεωργίαν, την μεταλλουργίαν και την βιομηχανίαν. Έκείνοι εφευρον την ύαλον, τὸ ύφασμα, τον χάρτην, την μελάνην, τὸ ήμερολόγιον, τὸ ώρολόγιον και πολλά άλλα, τὰ όποια απέτελεσαν μετέπειτα την βάση αναπτύξεως των επιστημών¹⁸⁰.

176. Will Durant - "Ενθ' άνωτέρω, σελ. 162.

177. Μεγ. Έλλην. Έγκυκλοπαίδεια - "Ενθ' άνωτέρω, σελ. 540.

178. Will Durant - "Ενθ' άνωτέρω, σελ. 218.

179. Πάπυρος Λαρούς - "Ενθ' άνωτέρω, τόμος Α', σελ. 874.

180. Will Durant - "Ενθ' άνωτέρω, σελ. 233.

Οἱ Αἰγύπτιοι, λαὸς εὐφυῆς καὶ εὐκίνητος, ἀπεδείχθησαν καὶ ἐπιδέξιοι ἐργάται καὶ τεχνίται. Ἐκείνοι ἔμαθον τὴν τέχνην νὰ λειώνουν καὶ νὰ ἀναμειγνύουν τὸν κασσίτερον μὲ τὸν χαλκὸν διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ μπρούτζου, μὲ τὸν ὁποῖον κατασκευάζον ὄπλα, ξίφη, ἐργαλεῖα καὶ πολλὰ ἄλλα· αὐτοὶ ἐγνώριζον νὰ κατασκευάζουν τοῦδλα, τσιμέντα, γύψον, νὰ σιαλτώνουν τὰ πήλινα ἀγγεῖα, νὰ φυσοῦν καὶ νὰ χρωματίζουν τὴν ὕαλον. Ἀκόμη καὶ μὲ τὰ δέρματα ζῶων κατασκευάζον ἐνδύματα, ἀσπίδας καὶ καθίσματα. Μὲ τὸν πάπυρον τέλος οἱ Αἰγύπτιοι τεχνίται κατασκευάζον τὰ διάφορα χρώματα, κατορθώσαντες οὕτω νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν Χημείαν εἰς τὴν βιοτεχνίαν¹⁸¹. Οὕτω, σὺν τῇ χρόνῳ, χάρις εἰς τὴν ἐργατικότητά των ἡ παραγωγὴ ἔφθασεν εἰς βαθμὴν λίαν ἱκανοποιητικὴν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Τὸ ἐμπόριον ἐνηργεῖτο σχεδὸν μὲ τρόπους καὶ μέσα πρωτόγονα, οἱ δὲ ὑψηλοὶ τελωνεῖαι φραγαῖοι δὲν ἐπέτρεπον εἰς τοῦτο νὰ ἐξελιχθῆ ταχέως¹⁸². Διάφορα δὲ μυημεῖα ἐν Αἰγύπτῳ μᾶς πληροφοροῦν ὅτι εἰργάζοντο καὶ αἱ γυναῖκες, ἀσχολούμεναι ἄνευ περιορισμοῦ εἰς τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον¹⁸³.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐφαντάζοντο ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ὁ ἄνθρωπος ἔκρυπτεν ἐντὸς αὐτοῦ ἐν ἄλλο μυστηριώδες σῆμα, τὸ Κά, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ συνεχίζον νὰ τὸ τρέφουν καὶ νὰ τὸ ὑπηρετοῦν. Ἐπεθάλλετο ἐπομένως νὰ ἐργάζωνται καὶ μετὰ θάνατον, διὰ τοῦτο καὶ ἔθετον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν νεκρῶν ἀγροὺς εὐφόρους, βόδια ἰσχυρὰ καὶ πολλοὺς δούλους. Ταῦτα ἔφερον εἰς φῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀπὸ ἀναπαραστάσεις ζωγραφικῆς αἱ ὁποῖαι ἀναπαριστοῦν τὸ ἔργωμα, τὸν θερισμὸν, τὸ ἀλώνισμα καὶ τὴν κατασκευὴν ἄρτου¹⁸⁴.

Πάντως ἦτο γεγονός ὅτι οὗτοι εἰργάζοντο πολὺ, ἠγάπων ὅμως τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντιμότητα ἐν τῇ ἐργασίᾳ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡ μαρτυρία ἐνὸς παπύρου, φυλασσομένου σήμερον εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον, τὸν ὁποῖον οἱ Αἰγυπτιαλῶγοι ὀνομάζουν «ἡ σοφία τοῦ Ἀριμενόπ». Εἰς τοῦτον εὐρίσκαμεν διαφόρους συμβουλὰς ἀπευθυνομένας πρὸς σπουδαστάς, οἱ ὁποῖοι αὖριον θὰ καταλάβουν σημαντικὰ λειτουργήματα εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ αἱ ὁποῖαι συμβουλαι δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν ἄγνωστοι καὶ εἰς τὸν συγγραφέα τῶν «Παροιμιῶν τοῦ Σολομῶντος». Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς:

«Μὴν εἶσαι ἄπιστος γιὰ ἓνα πῆχυ γῆς,
Μὴν ποδοπατῆς τὸν ἀγρὸν τῆς χήρας,
Ὅργωσέ ἀγρὸ μόνον, ὅσο σοῦ χρειάζεται,
Καὶ φτιάξε τὸ ψωμί σου ἀπὸ δική σου ἀποθήκη.
Καλύτερος εἶναι ἓνας μέδιμνος ποῦ σοῦ δίνει ὁ Θεὸς
παρὰ πέντε χιλιάδες ποῦ τοὺς παίρνεις μὲ ἀδικία.
Περισσότερο ἀξίζει ἡ φτώχεια μέσα στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ
παρὰ μιὰ ὀλόκληρη περιουσία μὲσα στὴ σιταποθήκη
καὶ καλύτερο φαίνεται ἓνα κομμάτι ψωμί,
ὅταν ἡ καρδιά σου εἶναι χαρούμενη,
παρὰ μιὰ περιουσία, ὅταν βρίσκεται μέσα στὴ δυστυχία. . . .»¹⁸⁵.

Ἐπομένως ἀρχαῖ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐργασίας των ἦσαν ἡ ἐντιμότης, ὁ σεβασμὸς τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἄλλων, καὶ μάλιστα τῶν ἀσθενεστέρων, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀποφυγὴ πάσης πλεονεξίας. Αἱ ἠθικαὶ αὗται ἀντιλήψεις εἶναι ἀξίαι

181. Αὐτόθι, σελ. 175.

182. Αὐτόθι, σελ. 177.

183. Αὐτόθι, σελ. 178.

184. Αὐτόθι, σελ. 165—166.

185. Will Durant - "Ἐνθ' ἀνοτέρω, σελ. 184.

ιδιαιτέρας προσοχής και εξάρσεως, όταν μάλιστα προέρχονται από λαόν ζώντα εις τήν εἰδωλοκρατίαν και ἐν μέσῳ κοινωνίας, ὅπου ἐπεκράτει πολλάκις τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἢ δὲ ἐργασία ἦτο ἔργον τῶν κατωτέρων τάξεων.

Ἄλλ' ἐνῶ διὰ τῆς ἐργασίας ἐδημιουργήθη ὀλόκληρος πολιτισμὸς ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ ὁποῖος θαυμάζεται ἀκόμη και σήμερον, ἢ ἀσκησίς τῆς δὲν ἦτο ἐλευθέρα. Ἦτο μὲν ἔργον τῶν πολλῶν, ἐτέλει ὁμις ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῶν ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι μετεβλήθησαν εἰς ἀπολύτους δεσπότης και κατεπίεζον πολλάκις τὰς τάξεις τῶν ἐργατῶν και ἐπαγγελματιῶν. Ὅπως και εἰς ἄλλους λαούς, οὕτω και εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ἡ ἐργασία ἦτο ἡ βάσις και ἡ κλεῖς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ τὴν καλυτέραν ὁμις ἀπόδοσιν τῆς ἀπίτης αὐτῆ και τὴν κατ'ἀλλήλων ὀργανώσιν. Οὕτως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων οὗτοι συνηροῦντο εἰς συνεργαζομένας κοινότητας, τοὺς γνωστοὺς σήμερον συνεταιρισμοὺς. Ἐκάστη κοινότης εἶχε τὴν ἀνάγκη τῆς ἄλλης, διὰ τοῦτο και τὸ ἐνδιαφέρον μεταξὺ τῶν ἦτο ἄξιον προσοχής. Διὰ τὴν νέαν ὁμις κατεῦθονσιν εἰς τὰ ἔργα κοινῆς ὀφελείας τῶν κοινότητων ἦτο ἀναγκαῖα ἡ ὑπαρξίς μιᾶς κεντρικῆς ἐξουσίας. Αὐτῆ ἠά ἠδύνατο νὰ κατεῦθύνῃ τὰς γεωργικὰς και ἄλλας ἐργασίας, ὥστε νὰ ἔχουν τὴν ἐπιβεβλημένην ἀπόδοσιν.

Ἡ κεντρικὴ δὲ αὕτη ἐξουσία, δημιουργηθεῖσα διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τοῦ μόχθου τῶν γεωργῶν και ὄλων τῶν ἐργαζομένων, και ἡ ὁποία ἀξιοποίησις ἠά εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν πολιτιστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς πατρίδος τῶν, ἀτυχῶς μετεβλήθη εἰς ἀπόλυτον δεσποτείαν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς μάλιστα ὅπου οἱ Φαραῶ ἐβασίλευον ἐν Αἰγύπτῳ και ἐπίστευον ὅτι ἔχουν θεῖαν καταγωγὴν, ὄλα ἐξηρτῶντο ἀπὸ αὐτοὺς. Ὅλη ἡ γῆ ἐθεωρεῖτο κτῆμα τοῦ Φαραῶ και ἦτο ἀδύνατος ἡ χρησιμοποίησις και ἐλαχίστου ἀκόμη τιμήματος ἄνευ ἀδείας τούτου. Αἱ καλλιεργήσιμοι ἐκτάσεις διενέμοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς διαφόρους τοπικοὺς ἄρχοντας, τοὺς ψευδάρχας, οἱ ὁποῖοι τὰς ἐξεμεταλλεύοντο κατὰ τὴν κρίσιν τῶν. Ἀντιθέτως ὁμις οἱ πτωχοὶ καλλιεργηταὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καταβάλλουν εἰς τὸ δημόσιον ταμίειον φόρον εἰς εἶδος, κυμαινόμενον μεταξὺ 10—20% ἐπὶ τοῦ προϊόντος τῆς συγκομιδῆς¹⁸⁶. Οὕτω, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς σκληρᾶς αὐτῆς φορολογίας, ἡ κατάστασις τῶν πτωχῶν καλλιεργητῶν ἀπέβαινε τραγικὴ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν και λίαν ἐπικινδύνους φυσικοὺς ἐχθροὺς τῆς συγκομιδῆς τῶν, ὡς τοὺς σκόληκας, τοὺς ἱπποποτάμους, τὰς λεγεῶνας ποντικῶν, ἀκρίδων και ἄλλων, οἱ ὁποῖοι κατέτρωγον πολλάκις τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ προϊόντος τῶν. Ἐὰν δὲ ἄφηνον και ἀνεπίβλεπτον τὴν συγκομιδὴν, ἠά τὴν ἐλεηλάτουσιν οἱ πλεονάζοντες κλέπται. Προσθετιμένως ἐπομένως εἰς πάντα ταῦτα και τῶν εἰσπρακτῶρων τῶν φόρων, τῶν φυλάκων τῶν σιταποθηκῶν τῶν βασιλέων και ἄλλων ἀπεσταλιμένων τοῦ κράτους, οἱ ὁποῖοι μετὰ σκληρότητος εἰσέπραττον τοὺς φόρους ἀπὸ τοὺς «ἐλευθέρους» λεγομένους ἀγρότας, ἡ κατάστασις τούτων ἦτο τραγικὴ.

Θλιβερωτέρα ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πτωχῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνταποκριθῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν εἰσπρακτῶρων και τῶν ἄλλων ἀπεσταλιμένων, ἐρρίπτοντο κατὰ γῆς, ἐδέοντο, ἐκτυπῶντο και τέλος ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ποταμόν. Τὴν αὐτὴν τύχη εἶχον και τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν. Οἱ χωρικοὶ ὑπεβάλλοντο πολλάκις και εἰς καταναγκαστικὰς ἐργασίας, ἦσαν δὲ αὐταὶ μεταξὺ τῶν ποιῶν, εἰς τὰς ὁποίας κατεδικάζοντο οἱ Αἰγύπτιοι¹⁸⁷.

Ἐκ τῶν ἐργατῶν τὸ μεγαλύτερον μέρος προήρχετο ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους λεγομένους πολίτας. Οἱ ἐλευθέροι οὗτοι ἐργάται ἢ τεχνίται, ὅταν ἐξετέλουν ὀρισμένον ἔργον, συνεχροτοῦντο εἰς διαφόρους ὀμάδας και ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐνὸς ἀρχιεργάτου ἢ ἐπόπτου. Ὁ ὁποῖος ἀνελάμβανεν ἐργολαβικῶς τὸ ἔργον και ἐπλήρωνεν ὁ ἴδιος τοὺς ἐργάτας. Συχνὰ ἦσαν τότε και αἱ ἀπεργίαι τῶν ἐργατῶν, παρ' ὄλην τὴν ἀπόλυ-

186. Will Durant - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 173.

187. Λιτόθι, σελ. 178.

τον δεσποτεϊαν των ἀρχόντων¹⁸⁸. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ δούλοι. Ὁ Θεσιμὸς τῆς δουλείας φαίνεται ὅτι ἦτο διαδεδομένος ἐν Αἰγύπτῳ. Τοῦτο δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος πολιτεύματος τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ ὑφισταμένου φεουδαρχικοῦ συστήματος. Οἱ δούλοι προήρχοντο, εἴτε ἐκ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου, εἴτε περιέπιπτον εἰς τὴν κατάστασιν τῆς δουλείας λόγῳ χρεῶν. Πολλάκις οὗτοι ἐπωλοῦντο καὶ εἰς τὸν πλειστηριασμόν. Ἡ πραγματοποίησις τῶν μεγάλων σχεδίων τῶν μηχανικῶν καθίστατο κυρίως δυνατὴ διὰ τῶν δούλων. Οὕτως ὁ Ραμσῆς Γ' ἔδωκε διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ναῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας του 113.000 δούλους¹⁸⁹! Πάντως ἀπὸ ὑπαρχούσας πληροφορίας, αἱ ὁποῖαι δὲν γνωρίζομεν μέχρι ποίου σημείου ἦσαν ἀληθεῖς, ἢ συμπεριφορὰ τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς δούλους ἦτο σκληροτάτη καὶ ξένη ἀκόμη καὶ πρὸς τὰς στοιχειωδέστατας ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν καταδίκων, τῶν αἰχμαλώτων πολέμου καὶ πολλῶν ἄλλων ἀδυνάτων οἰκονομικῶς ἀνθρώπων τὸ κατέτασσαν εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων. Τούτους ὠδήγουν εἰς σκληρὰς ἐργασίας, εἴτε μόνους, εἴτε καὶ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Οἱ ἐργάται οὗτοι δούλοι ἔξω εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν, στερούμενοι ἀκόμη καὶ τῶν βασικῶν ἐνδυμάτων διὰ νὰ καλύψουν τὴν γυμνότητά των. Οὐδεμίαν συμπάθειαν ἀνέμενον καὶ οὐδεμίαν φροντίς ἐλαμβάνετο, ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς. "Οἱ οὐ περὶ οὐκ εἰς τὴν ἐργασίαν, ἕως ὅτου ἀποθάνουν ἀπὸ τὴν ἐξάντλησιν"¹⁹⁰.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω καὶ κρίνοντες τὴν θέσιν τῆς ἐργασίας ἐν Αἰγύπτῳ, δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα: Εἶναι γεγονός ὅτι τὴν βᾶσιν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ ἀπετέλεσεν ἡ ἐργασία. Εἰς αὐτὴν ὠφείλοντο τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τῆς γεωργίας, τῆς βιοτεχνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Δι' αὐτῆς ἐπίσης ἀνεπτύχθησαν αἱ καλὰ τέχναι, τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστήμαι. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι πολλοὶ ἀνακαλύψεις τῶν Αἰγυπτίων ἀπέτελεσαν τὴν βᾶσιν καὶ ἀπαρχὴν τῆς ἀναπτύξεως πολλῶν ἐπιστημῶν. Ἐπομένως τὸ θαῦμα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλετο εἰς τὴν ἐντατικὴν καὶ ἐπιμελημένην ἐργασίαν τῶν Αἰγυπτίων. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι οὗτοι κατενόησαν πλήρως τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἦτο μόνον τὸ μέσον βιοπορισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ κλεις εἰσόδου εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ.

Γενᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιτεύγματα ἦσαν προϊόντα ἀδιάστου καὶ ἐλευθέρας ἐργασίας; Βεβαίως εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Αἰγύπτῳ ἦτο ἀνεπτυγμένη εἰς μὲγαν βαθμὸν ἡ κοινωνικὴ ἱεραρχία, ἡ ὁποία συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων τῆς ἐν γένει προόδου. Ὑπάρχουν ὅμως μαρτυρίαι βεβαιούσαι ἡμᾶς, ὅτι τὰ ἐπιτεύγματα αὐτὰ δὲν ἦσαν προϊόντα τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, οὔτε ὀφείλοντο εἰς τὴν ἐλευθέραν καὶ ἄνευ καταπίεσεως ἐργασίαν. Οἱ Φαραῶ καὶ ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου ἐνήργουν ὡς ἀπόλυτοι δεσπότες, εἶχον πλήρη ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐργασίας πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων ἀναπτύξεως τοῦ Κράτους κατεπίεζον αὐτοὺς διὰ τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν ἢ καὶ ἄλλων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι ἐπώπτεον τὰς ἐργασίας. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ἀκόμη ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν περιήρχοντο οἱ χωρικοὶ καλλιεργηταί, περισσότερον ὅμως οἱ δούλοι, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐργασία ἐν Αἰγύπτῳ δὲν ἦτο ἔργον ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν κατωτέρων τάξεων, οἱ δὲ ὀλίγοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν ἐπώπτεον ἀπλῶς τὴν ἐργασίαν τῶν ἄλλων καὶ ἀπελάμβανον ἄνευ οὐδενὸς κόπου τοῦ μεγαλυτέρου προϊόντος τοῦ μόχθου τῶν συνανθρώπων των.

188. Will Durant - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 176.

189. Αὐτόθι, σελ. 176.

190. Αὐτόθι, σελ. 174.

Ἐπ' αὐτῶν ἔχομεν βεβαίως τὴν ἔνστασιν ὅτι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν αὐτὴ ἢ δεσποτεία καὶ ἢ πειθαρχία, ὥστε νὰ δώσῃ ὠθησὶν εἰς τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας, τὰς καλὰς τέχνας, τὸ ἐμπόριον, τὰ ταξίδια, εἰς τὴν μετ' ἐπιμελείας καλλιέργειαν τῆς γῆς, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ ὑπέροχος ἐκεῖνος πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον θαυμάζομεν καὶ θὰ θαυμάζομεν, ἐν ὅσῳ θὰ ὑπάρχῃ ἀνθρωπότης¹⁹¹. Ἐν τούτοις ὅμως πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα τέχνης, ὡς π.χ. αἱ πελώριαι πυραμίδες τοῦ Φαραῶ, ὑπερβαίνουν ἐν πολλοῖς τὰ ἔργα τῆς καλῶς ἐννοουμένης τέχνης, ἐθεωροῦντο δὲ ἀπὸ πολλοῦς ὡς ἔργα στυγνῆς δεσποτείας, συντελεσθέντα διὰ τῶν θυσιῶν μυριάδων δυστυχῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων. Ἡ ἄνισος ἐπίσης κατανομὴ τῶν ἀγαθῶν μεταξὺ τῶν τάξεων ἦσαν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδικαιολόγουν τὴν ἐκτροπὴν ἐκ τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, οὔτε τέλος ἐδικαιολογεῖτο ἡ ἐκμηδένισις τοῦ ἀτόμου ἔμπροσθεν τῆς πειθαρχίας διὰ τὸ γενικὸν καλόν. Τὸ ὀρθὸν καθ' ἡμᾶς εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἦτο νὰ ἀκολουθηθῇ ἡ χρυσὴ μέση ὁδός, ἡ ὁποία εἶνα πάντοτε ἢ ὀρθότερα καὶ ἐκτὸς αὐτῆς δὲν εὐρίσκεται ποτὲ ἢ ἀλήθεια.

Σ υ ν ε χ ῑ ζ ε τ α ι

191. Σπ. Μαρινάτου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 10.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΙΩ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ "ΒΡΑΥΡΩΝ", ΚΑΙ Η ΕΤΥΜΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ

I

Θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ισχυρισθῆ ὅτι τὸ ὄνομα Βραυρῶν εἶναι προελληνικὸ ἢ καλύτερα Πελασγικὸ¹, ἔχοντας σὰν βάση ἰσῶς τὴν ἀποψη τοῦ Ἡροδότου, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Πελασγοὶ κάποτε εἶχαν ἐγκατασταθῆ στοὺς πρόποδες τῆς Πάρνηθος². Ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι ἐδίωξαν τοὺς Πελασγοὺς ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν. Ἀπὸ τὴν παραμονὴ τους ὅμως στὴν Ἀττικὴν, διασώθηκαν τοπωνύμια, ὅπως π.χ. τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Τρικόρινθος, Προβάλινθος κλπ. Στὴ λέξη³ Βραυρῶν ὡστόσο δὲν βρίσκουμε κανένα ἀπὸ τὰ γνωστὰ προελληνικὰ σύμφωνα, ὅπως -σσ, -νθ, -ττ, -μν κλπ., τὰ ὁποία συναντοῦμε σὲ πολλὰς λέξεις⁴: ἀκόμη ἡ λέξη δὲν μοιάζει μὲ τὰ τοπωνύμια ποὺ θεωροῦνται γενικῶς προελληνικὰ καὶ λήγουν σὲ -ασός, -πτός, -πσός, -ισός, -στός, -νθα, -νθος, -ατα, -αδα, -άνθα, -νδος καὶ πλῆθος ἄλλων⁵, ὅπως Μυκαλησός, Τερέβινθος, Τρικόρινθος, Τυλισσός, Μήθυμνα, Τίρυνς - Τίρυνθος κλπ. Ὁ Fick⁴ δὲν ἀναφέρει κανένα ὅμοιο ἢ παρόμοιο τοπωνύμιο στὸ ἔργο του «Vorgriechische Ortsnamen». Ἐὰν τὸ ὄνομα Βραυρῶν πράγματι εἶναι προϊστορικὸ, δὲν πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε καμιά ἐτυμολογικὴ ἐξήγησιν. Ὁ Grasberger⁵ προσπαθεῖ νὰ δώσῃ μιὰ ἐτυμολογικὴ ἐξήγησιν: πιστεύει ὅτι ἡ λέξη Βραυρῶν ἐτυμολογικὰ προέρχεται ἀπὸ τὰ ρήματα «βρέμεσθαι» ἢ «βράσσειν»⁶. Τὰ ρήματα αὐτὰ σημαίνουν στὴν περίπτωσιν τῆς θάλασσης «βιαίως σείω», «ρίπτω ἐπάνω», «παταγῶς ἤκω» κλπ. Ὅμως οὔτε οἱ ἀκτὲς τῆς Βραυρῶνος πλῆττονται ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ θάλασσα, οὔτε οἱ λέξεις φαίνονται νὰ εἶναι γλωσσικὰ συγγενεῖς, γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀπορρίψουμε τὴν ἀποψη αὐτή. Προτείνεται ἀκόμη ἡ ἐξήγησιν ἀπὸ τὸν Παπαδημητρίου⁷, ὅτι τὸ τοπωνύμιο προήλθε ἀπὸ τὸ ρῆμα «βρύω», ποὺ σημαίνει εἶμαι ἄφθονος, εἶμαι πλήρης, «βγάζω νερὸ» κλπ.⁸ Ἄν καὶ ἡ ἐξήγησιν αὐτὴ εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη, γλωσσικὰ δὲν ἀποδεικνύεται ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη ἡ περιοχὴ πράγματι ἀναβρύη ἢ ἔχη ἄφθονα ὕδατα κλπ.

1. Parygos Larousse, Γενικὴ Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαιδεία ἐπὶ τῆς βάσει τοῦ Grand Larousse Encyclopédique, σ. 550, λ. Βραυρῶν.
2. Ἡροδ. VI 137, VI 138.
3. Βλ. Δ. Βαγιαζάκου, Σχεδιάγραμμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1822—1962, Ἀθηνᾶ 66 (1962), σ. 321.
4. Vorgriechische Ortsnamen, als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands, Göttingen 1905, σσ. 82 καὶ 129.
5. Studien zu den Griechischen Ortsnamen, Amsterdam 1969, σ. 229.
6. Grasberger ὁ.π.
7. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία Παύλου Δραγδάκη, Συμπλήρωμα II, σ. 148, λ. Βραυρῶν.
8. H. Liddell - Scott - Κωνσταντινίδου, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, μετάφ. Ξ. Μόσχου, I—IV Ἀθῆναι 1934, λ. βρύον, (τὸ) καὶ βρύω.

II

Έρχομαστε τώρα στη δική μας εξήγηση του τοπωνυμίου*.

Κατά τον Ήροδοτο, οι Έθνηαίοι είχαν δώσει στους Πελασγούς τη χώρα που βρίσκεται στους πρόποδες του Ύμπτου για να κατοικήσουν⁹. Δεν είναι γνωστό πόσο χρονικό διάστημα έζησαν εκεί οι Πελασγοί καλλιεργώντας τη γη. Πιστεύω λοιπόν ότι η λέξη Βραυρών είναι πελασγική* την άφησαν στην περιοχή, μαζί με άλλα κατάλοιπα, οι Πελασγοί, όταν εκδιώχθηκαν από τους Έθνηαίους. Οι Πελασγοί, σύμφωνα με τη νεώτερη άποψη «ήταν ένας ινδοευρωπαϊκός λαός, που η γλώσσα του άφησε πολλά κατάλοιπα στην ελληνική... ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι οι μελετηταί των ινδοευρωπαϊκών, αλλά μη ελληνικών στοιχείων της ελληνικής, ώνόμασαν συμβατικά «πελασγική» τη γλώσσα από την όποια προέρχονταν αυτά τα στοιχεία¹⁰. Οι ινδογερμανοί ήρθαν στην Ελλάδα στο διάστημα από το 1900-1600 π.Χ.¹¹. "Ετσι λοιπόν θα πρέπει να συνδέσουμε το τοπωνύμιο με την ινδογερμανική του ρίζα *Bher-, που δινόταν σε όνοματα ζώων, κυρίως όσων είχαν χρώμα καφέ. 'Απ' τη ρίζα αυτή φτάνουμε στην άρχαία γερμανική λέξη Braun, που σήμαινε ένα οποιοδήποτε ζώο που είχε χρώμα καφέ και μάλιστα την άρκτο. «Das altgerm. Farbadjektiv mhd., ahd. Brun, niederl. Bruin, engl. Brown, schwed. Brun beruht auf einer Bildung zu der idg. Wz.* bher-». "Ετσι το Braun έγινε στη σημερινή γερμανική γλώσσα Bär (Bären πληθ.), άγγλ. Bear κλπ.¹³. "Υστερα από το παραπάνω, το τοπωνύμιο προήλθε από τις άρκτους, που υπήρχαν στη Βραυρώνη την άρχαία εποχή. Παράλληλα όμως η άρκτος ήταν το ιερό ζώο της θεάς Άρτεμίδος που έορταζόταν στη Βραυρώνη.

Τη λατρεία της θεάς, όπως είναι γνωστό, τελούσαν οι «κορασίδες - άρκτοι». 'Η άρκτος λοιπόν, όπως ώνομαζόταν αυτή στην Ίνδογερμανική γλώσσα, έδωσε το όνομά της στη Βραυρώνη, από την εποχή μάλιστα που κατοικούσαν στην περιοχή οι Πελασγοί, ό ινδογερμανικός αυτός λαός¹⁴. 'Επομένως το τοπωνύμιο αυτό δεν είναι ελληνικό, αλλά ινδογερμανικό. "Ετσι η άρκτος και η λατρεία της Άρτεμίδος, η άρκτεία, που είχε άκτινοβολία όχι μόνο στην Άττική, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα¹⁵, συνετέλεσε να διατηρηθή το τοπωνύμιο αυτό και κατά τους μετέπειτα χρόνους, και με μικρές παραλλαγές να μείνει ως την εποχή μας¹⁶. 'Από την

* Εύχαριστίες πρέπει να εκφράσω στους άξιοτίμους συναδέλφους κ.κ. Στ. Κουμανούδη και Λ. Άλεξιάδη για την προθυμία τους να συζητήσουμε το θέμα αυτό.

9. 'Ηροδ. VI 137 «'Επειτε για ιδείν τους Έθνηαίους την χώραν, την σφι υπό τον Ύμησον έοισιν έδοσαν οικησαι μισθόν του τείχεος του περι την άκρόπολιν ποτε έληλαμένου, ταύτην ως ιδείν τους Έθνηαίους έξεργασμένην εύ, την πρότερον είναι κακήν τε και του μηδενός άξίην, λαβειν φθόνον τε και ίμερον της γης, και ούτω έξελαάνειν αυτούς οδδεμίαν άλλην προφασιν προσηζόμενους τους Έθνηαίους».
10. Μ. Σακελλάρου, 'Ιστορία του Έλληνικού Έθνος ('Εκδοτική Άθηνών Α.Ε.), I σ. 360. Βλ. και F. Schachermeyr, RE XXII 2 (1954), στ. 1498 κ.έξ. λ. Prähistorische Kulturen Griechenlands.
11. Βλ. H. Bengtson, Griechische Geschichte, München 1969⁴, σ. 549.
12. Der Grosse Duden, Herkunft - Wörterbuch, Mannheim 1963, λ. Braun.
13. Προβλ. G. Wahring, Deutsches Wörterbuch, Gütersloh κλ. 1968, 1974 λ. Braun.
14. Προβλ. παραπάνω σημ. 2.
15. 'Αθ. Άντωνίου, Βραυρών. Συμβολή στην έρευνα της ίστορίας των δήμων της άρχαίας Άττικής (Δέν έχει δημοσιευθή άκόμη).
16. Σήμερα το τοπωνύμιο ονομάζεται από τους ντόπιους «ό Βραώνας» ή «ή Βραώνα». Στ' άρθανάκια ονομαζόταν «Βραώνε». 'Επίσης υπάρχουν και τα τοπωνύμια «πάνω και κάτω Βραώνα» για δύο διάφορα σημεία της ίδιας περιοχής.

περιοχή όμως αυτή, που κατά την αρχαιότητα είχε ἄρκτους, πήρε και τὸ ἱερὸ τὴν ὀνομασία του ἢ ἀντίστροφα, προηγήθηκε ἡ ὀνομασία τοῦ ἱεροῦ κι αὐτὸ ἐκχώρησε τὸ ὄνομά του στὸν τόπο; Μιὰ κάποια ἐξήγηση θὰ μᾶς ὀδηγήσει πίσω στὴν προϊστορική ἐποχή, πού ὅμως ἔχει καὶ τὶς γνωστὲς ἀδυναμίες της. Περισσότερο πιθανὴ φαίνεται ἐδῶ ἡ θέση ὅτι προηγήθηκε ἡ ὀνομασία τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν περιοχὴ ζοῦσαν ἄρκτοι καὶ ἀκόμη γιατί ἡ ἄρκτος ἦταν τὸ ἱερὸ ζῷο τῆς θεᾶς Ἄρτέμιδος¹⁷. Ὅμως ἀνασκαφικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν προϊστορική ἐποχή στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ δὲν ἔχουν βρεθῆ ὡς σήμερα¹⁸. Ὅστόσο ὅμως δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε ἱερό¹⁹, ἄλλωστε παρόμοια φαινόμενα παρατηροῦμε καὶ σήμερα ἀκόμη, δηλαδὴ ἐκκλησίες ἢ ἐξωκκλήσια νὰ δίνουν τὸ ὄνομά τους σὲ μιὰ περιοχὴ, ἓνα χωριό, μιὰ πόλη ἢ ἀκόμη καὶ μιὰ συνοικία. Μιὰ δευτέρη γνώμη ὅτι προηγήθηκε ἡ ὀνομασία τῆς περιοχῆς κι ἀκολούθησε αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ, ἔχει περισσότερα μειονεκτήματα παρὰ πλεονεκτήματα. Ὅμοια ἢ παρόμοια παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχή, τὴ μεταγενέστερη ἢ τὴ σύγχρονη, ἀπ' ὅσο ξέρω, πού νὰ δίνει ἡ περιοχὴ τὸ ὄνομά της σ' ἓνα ἱερὸ ἢ σὲ μιὰ σημερινὴ ἐκκλησία, δὲν ὑπάρχουν. Οὔτε μποροῦν νὰ ἀναφέρωνται στὸ θέμα μας οἱ ἐκκλησίες, ἰδίως τῆς Παναγίας, πού παίρνουν πολλές φορές καὶ κάποιο ἐπίθετο ἀπὸ τὸν τόπο πού εἶναι κτισμένες.

Βραυρῶν λοιπὸν πρέπει νὰ σημαίνει στὴν ἰνδογερμανικὴ τὸν τόπο ὅπου ζοῦσαν κατ' ἀρχὰς ἄρκτοι' εἶναι πελασγικὸ κατάλοιπο, πού παρέμεινε καὶ ἀργότερα στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅταν οἱ «κορασίδες - ἄρκτοι», ὑποκατέστησαν τὸ ἱερὸ ζῷο τῆς θεᾶς καὶ ἐκτελοῦσαν τὰ τῆς λατρείας τῆς Ἄρτέμιδος.

17. Σούδ. λ. ἄρκτος ἢ Βραυρωνίους, ἀρκτεῦσαι. Ἄρρογο. λ. ἀρκτεῦσαι. Σχολ. Ἄριστοφ. Λυσ. 645.

18. Ἰ. Κοντῆ, Ἄρτεμις Βραυρωνία Ἄρχ. Δελτ. 22 (1967) Α' Μελέται, σ. 163.

19. Ἰ. Κοντῆ ὁ.π.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Κι εΐταν όλα σιωπηλά...

Δ. ΣΟΛΩΜΟΣ

Κι ἦρθες!

"Έτσι ξαφνικά, σάν τὸ ποτάμι πὸ κατεβάζει.

Σάν τὸν ἄνεμο πὸ κατεβαίνει σουρίζοντας ἀπ' τὶς βελόνες τῶν πεύκων.

- 'Εκπέμπουμε σὲ κύματα καρδιανά!

Βοημικά κρύσταλλα σπάζαν στὴ φωνή σου.

- Τὸ σύνθημά μας: λάλημα κούκου.

Τὰ ὄπλα μας: νὰ παίζουν τὴ Συμφωνία τῆς Λεβεντιᾶς.

'Ἐπ' ἐλευθερία ἐκλήθημεν.

Στὴν ἄλλη ἀκτὴ σὲ σκαλιστὰ τραπέζια
μὲ οὖϊσκη, τζίν, χρυσοὶ κονδυλοφόροι
ἐπίθετα χαράζαν γιὰ τοὺς «γιοὺς τῆς νύχτας»,
τὴ «σορὰ τῆς διάλυσης».

Μυστικὸ τὸ συμπόσιο.

Μέσα στοὺς στεγανούς κι ἀνήλιους καναπέδες

οἱ κρίκοι τρίζουν,

βουλιάζουν τὰ ρούχα δίχως σώματα!

Τοῦτο τ' ὄξυ τοῦ βλέμματός σας μακρινό'
κένταε τὴ θολὴ σκηνὴ τριῶν χιλιετηρίδων,
κι' ἔδινε στὸ χορὸ σπαθιές, πὸ βόγγαε
ἀπὸ τὴν κάψα τοῦ ξεροῦ μας τόπου.

Στὸ κοῖλο μουδιασμένες φτέρνες

τὸ μυστικὸ τοῦ 'Ανταίου μελετοῦσαν.

Καὶ τότε χύθηκαν οἱ ὄστρακοφόροι μὲ τὰ σίδερα,

τοὺς σουγιάδες τοὺς ἀτσάλινους

καὶ τὴν ἀσπιδοφόρα τὴν καρδιὰ μὲ χάλυβα,

νὰ σπᾶσουν τὸν κρουνοὸ καὶ τὴ δῖνη.

'Ἐσεῖς τῆς νύχτας μάτια,

ἂν εἶδατε τὴν ὀμορφιὰ στὸ γαῖμα βουτηγμένη,

πέστε στὸ Θεὸ νὰ κρύψει τὰ μάτια του.

'Ἐκεῖ στ' ἄλωνι τῶν αἰχμῶν στὴ δόξα τῆς σφεντόνης,
πέτρινος οταύρωσε ὁ καιρὸς στοὺς δεῖχτες τὸ κορμί του,

κι' ἀπόσταξε σὲ μιὰ στιγμή - ψυχὴ

ὄλ' ἢ 'Ελλάδα'

Κι' ἄχ!

ἢ 'Ελλάδα μιὰ πληγὴ κι ὀλοῦθε πόνος.

'Αγγέλοι πάλι κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα

μέ τ' ἄσπρα δόντια νὰ δαγκάνουν χῶμα!

Μᾶς δώσατε τὸν τίμιον ἄρτο
 διαμελίζοντας τὸ σῶμα σας·
 μᾶς μὴνύσατε τὸν ὀρθοτομοῦντα λόγο
 τὸν ἀνθὸ σας σθῆνοντας σ' ἓνα μεθύσι.
 Στοὺς ὠραίους ἐρωτικούς σας βοστρύχους
 Τ' ἄνθη τὰ νοπτά καταξιωθῆκαν,
 ἡ νοπτή ζωὴ στὸ θάνατό σας!

Καὶ οἱ νερθηκοφόροι μελανοχίτωνες
 — ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον —:
 («—Καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει! . . .»
 'Εφ' ᾧ ἐτάχθησαν!

- Ἡμέρα ἀγάπης.
- Δώσατε, χριστιανοί, τὸν ὄβολό σας.

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων:
 («— Ἄφετε τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς!...»).

'Ανύπαρκτη 'Εκκλησία.
 Οἱ εἰκόνες τοῦ θεοῦ σπασμένες.
 Στοὺς τοίχους σου οἱ ἀράχνες εὐφρασιάθ.
 Οἱ ἄμβωνες ξερὰ πηγάδια.
 ἔργα κι ἀμφίεση ἀπαντιοῦνται.

Κι' ἐμεῖς, οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι,
 τὸν κύκλο τοῦ διαθήτη μας
 Τρίχα ἀπόκλιση!
 Ποῦ τὰ στάδια; Ποῦ τὰ τεμένη; Ποῦ τὰ μέλαθρα;
Ubique pavor et plurima mortis imago.
 (Ὁλοῦθε τρόμος· κραταιὰ θανάτου εἰκόνα).
 Τὸ Δραγατσάνι μᾶς εἶχε προσπεράσει.

"Ὑστερα πῆραν τοὺς ἄλλους:
 Τοῖχοι βουβοὶ νὰ τοὺς ρουφοῦν καὶ τὸ μυαλὸ ἀπ' τὸ κόκκαλο,
 κι ἀνέραστοι τὸν πόνο τους νὰ κάνουνε προσφαί.
 Στὴ χώρα τῆς Κόρης μὲ τὴ Ζυγαριά
 ζυγίζουν κρέας!

'Η γῆ ὅμως στὰ βαθιά της
 δὲν κρατεῖ χειρόγραφα καὶ σαρκοφάγους!
 Κεῖνο τ' ἀγέρι πούρχεται κουφὸν ἐκείθε

σμίγει με τ' άλλο·
 Κείνο τὸ κρύο μυστικὸ ποτάμι, ὁ θάνατος,
 βρίσκει τις φλέβες τοῦ ἄλλου·
 Κι αὐτὴ ἡ θολὴ σκηνὴ γίνεται σκῆνωμα·
 μένει κάτι ζεστό ἀπ' τὴν κάψα μὲς στὸ σπλάχνου
 ποὺ πᾶν τὸ σπόρο σὰ σουδάριο νὰ τυλίξουν
 νομίζοντας πὼς θὰ πατήσουν τὸν πανάρχαιο νόμο.
 Κάποτε κι ἡ φωνὴ λαοῦ σπάζει τοὺς τοίχους,
 κι οἱ φτέρνες μερμηδίζουν.

Γῆ μου ἀνάπνεες ἐπίπεδα ὑψωμένα!
 Προζύμι σώματα στῆς ἐπαύριον τὸν ἄρτο.
 Ἄκου βαθιὰ ποὺ ἤκοῦνε σάλπιγγες·
 ὑπάρχει καὶ δεύτερη παρουσία στὸν ἄνθρωπο.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΔΕΝ ΞΕΡΩ

Δὲν ξέρω ἂν πρέπει νὰ παρακαλῶ
 ἢ ἀπλῶς νὰ περιμένω
 ν' ἀνάψουνε τὰ φῶτα τῆς γιορτῆς
 ποὺ βάφει ἀνθούς τὴ νύχτα.

Δὲν ξέρω ἂν φτάνει τώρα τὸ ὄραμα
 τοῦ ἡλιοῦ, ὅταν δύει σὲ πυρκαϊὲς
 καὶ παπαροῦνες καὶ τριαντάφυλλα,
 στὸν μεθυσμένο μου οὐρανό,
 ποὺ φλέγεται ἀπὸ πόθους.

Δὲν ξέρω, ἀκόμα, τί νὰ κάμω ὅταν, σκυφτός
 καὶ κουρασμένος ἀπ' τὰ βάρη τῆς ζωῆς,
 σκέπτομαι κάποιο ἀναπαρῶ
 πού, ὡς τόσο, μὲ τρομάζει.
 Δὲν ξέρω κι' ἂν, ἐκείνη ἡ μελωδία τῶν Ὁσαρνὰ
 θὰ μοῦ φανεῖ πρὸ ἀρμονικῆ
 κι' ἀπ' τῆς οἰωπῆς τοὺς ἤχους.

Δὲν ξέρω! Μόνο αἰσθάνομαι
 τοὺς φθόγγους σὰν χαρὰ ἀπὸ φῶς,
 ποὺ παίζουν στὸ πεντάγραμμο μιᾶς Ἰριδας
 γαλάζιες πεταλοῦδες.

Παρακαλῶ, ἄς ἀνάψουνε τὰ φῶτα τῆς γιορτῆς,
 ὅσα ἀνατέλλουν πάντοτε
 στὸν ἐρχομὸ τῆς νύχτας!

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

(Διήγημα)

Πήρε στα χέρια της τὸ σπύτι μὲ τὰ δυὸ παιδιά της καὶ τίς φροντίδες των. Πάει ὁ νοικοκύρης της κ' ἔμεινε αὐτὴ πατέρας καὶ μητέρα. Ἡ ἔλλειψη τοῦ ἀντρα καὶ ἡ ἀγάπη τῆς μάνας, τῆς ἔδωσαν τὴ δύναμη καὶ τὴν ὄπισσαν μὲ τὴν ἀπόφαση, νὰ ἐπιζήσει μὲ τὰ τέκνα της. Ἔτσι κάπως τὸλεγε, καὶ ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας της, ὁ Παπα-χρήστος. Ἦταν ἓνας πάπαρος τρεῖς ὀργιές μπόι, μὲ μιὰ πῆχυν γένεια: «Φτάνει νὰ θέλεις... κι ἅμα θέλεις μπορεῖς». Κι ἤρθε ἡ ὥρα, ἡ κόρη νὰ κάμῃ πράξη τὰ λόγια του. Σὲ κάθε δύσκολη δουλειὰ τὸ ἐπαναλάβαινε ἡ Βαρβάρα «ἅμα θέλεις, μπορεῖς». Καὶ τὸλεγε μὲ ἔμφαση. Ἀντλοῦσε δύναμη. Ἀντρειώνονταν ἡ θέλησή της. Τελείωσε τὸ θλιβερὸ καθήκον ἔναντι τοῦ συζύγου της. Ἐμεινε λίγες μέρες στὴν πόλη, στὸν ἱερέα πεθερὸ της, καὶ ἐτοιμάστηκε γιὰ τὸ χωριό...

Στὰ μέσα Γενάρη ἦταν πού γύρισε ἀπ' τὴν πόλη. Ἦταν μιὰ μέρα ἀπὸ κείνες τίς ἀλκυονίδες πού κουβαλοῦν καντάρια ζάχαρη νὰ γλυκάνουν τὴν κρούα καρδιά τ' ἀνθρώπου.

Ἐκαβαλλίκεψε ἀπ' τὸ ντορὴ της μέσα στὴν ἀλλή τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ γριά μητέρα της κατέβαινε τὴν πέτρινη σκάλα καὶ ἐνῶ σκούπιζε μὲ τὴν ποδιά της τὰ δάκρυα, φώναζε μὲ πνιγμένα μισόλογα: «Ποῦν' ὁ Θύμιος, μωρ' θυατέραα...». Τὰ δάκρυα χούχλαξαν ἀπ' τὰ μάτια τῶν γυναικῶν. Ἐκεῖδ' ἀγκαλιάστηκαν κλαίγοντας μητέρα καὶ κόρη. Ἡ κοντόσωμη κι' ἀδύναμη γριά, ἓνα σῶσιμα ζωῆς, μιὰ χαψιά ἀνθωποῦς, ἔβγαζε ἀπ' τὸ λαρύγγι της κείνο τὸ μοιρολόι τὸ παλιὸ πού σπάραζε τίς καρδιές... Στὸ λεπτὸ γιόμισε ὁ ὄμορφος ἀπὸ τίς γυναῖκες τῆς γειτονιάς κι' ἓνας θρήνος ξεχύθηκε σ' ὅλον τὸ μαγαλά...

Τ' ἄλογο μὲ στητὰ τ' ἀφτιά του ἀκίνητο, ἔπαιρνε ἀπὸ τὴ λύπη τους!

Παραπέσα ἀπ' αὐτὸ ἓνα παιδάκι ἐννιά χρονῶν, ἀκουμπισμένο στὰ καυσόξυλα τῆς θημιωνιάς μένει ἄχρομο, βουδὸ... μάρμαρο...

Εἶδε τὴ γιαγιά του... ἀκουσε τὰ λόγια της, κύτταζε τίς γυναῖκες, πού ἔρχονταν ἀράδα, κι' ἔμεινε ἀλλοπαρισμένο μπρὸς στὸ θρήνο πού συνεχίζονταν. Ἐκτὸς ἀπ' τίς γυναῖκες ἔσπρωσαν κι' αὐτὸς νὰ παρασταθοῦν τῇ λύπῃ. Τὸχουν αὐτὸ τὸ καλὸ οἶ χωρικοί: στὴ λύπη πρῶτοι, στὴ χαρὰ ὡς εἶναι τελευταῖοι...

Συμβουλευμένα τὰ γειτονόπουλα ἀπ' τὸ δάσκαλο, πῆραν ἓνα ἀπόγεμα τὸν Φῶτη στὰ Παπαδάτικα τ' ἀλώνια. Καὶ κει πάνω στὸ παιγνίδι ὁ Νόντας πού ἦταν στὴν τελευταία τάξη, τὸν ρώτησε:

— Φῶτη τί μαθαίνεις γιὰ τὸν πατέρα σου;

— Ἔχει πυρετό... τοῦ δίνουν φάρμακα, τοῦ οἴγνουν βεντούζες... εἶπε τὸ παιδί.

— Ναί. Ἔτσι ἔκαμαν καὶ στὸ δικό μου... Κι' ὕστερα πέθανε... Ἐπειτα φώναξε: Παιδιάα... παιδιάα... Ἐτοσεξαν ὅλα γύρω του. Καὶ δὲν ἦταν λίγα. Μικρὰ καὶ μεγάλ' ὕστερα κωνιὰ εἰκοσαριά, τὰ παιδιά τῆς γειτονιάς.

— Τούτος ὁ Παπαγιάννης, πούρθε στὴν ἐνορία τοῦ πατέρα μου, μοῦ εἶπε μιὰ μέρα: Ὁ πατέρας σου πάει στὸν παράδεισο!

— Ποῦ τὸ ξέρεις; τὸν ρώτησα.

Τὰ παιδιὰ ἄκουαν τὸ Νώντα κι ἔρριχναν πλάγιες ματιές στὸ Φώτη.

— Οἱ παπάδες κι' οἱ δασκάλοι μοῦ εἶπε πᾶνε στὸν Παράδεισο... Ὁ δικός σου Φώτη πῆγε νὰ βρῆ τὸν Παπασπύρο, τὸν πατέρα μου.

— Μιά χαρά. ἐκεῖ, εἶπε ὁ Ἀλέξης τῆς πρώτης τάξης.

— Τοὺς καλοὺς τοὺς παίρνει ὁ Θεὸς γρηγορότερα, εἶπε ἡ Στάσα τῆς πέμπτης. Κι' ἦρθε ἔτσι τὸ ζήτημα, ὥστε ὁ Φώτης καὶ πίστεψε καὶ δὲν πίστεψε, μὰ αἰσθάνονταν κάτι σὰν ἱκανοποίησι. Τὸν ἀγαποῦσε τὸν πατέρα του κι' ἂν πέθανε, τουλάχιστον πάει στὸν Παράδεισο!

Ἐχασε ἕμως τὴν παιδιάστικη φρεσκάδα του. Οὔτε τρεξίματα, οὔτε πήδους. Οὔτε πετροβολοῦσε κι' οὔτε ἀνέβαινε στὰ δέντρα, ὅπως τὸ συνηθίζε. Ὅσο κι' ἂν εἶναι καλὸς ὁ παράδεισος, ἕμως θὰ τοῦ λείψει ὁ πατέρας ποὺ τὸν φρόντιζε. Τὴν ἄλλη μέρα, στὸ φράχτη ποὺ χόριζε τοὺς κήπους των, ὁ Νώντας τοῦ ἰστόρησε τὰ αἷτια τῆς ἀρρώστειας καὶ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του.

— Μὴ στενοχωριέσαι. Ὑπερήφανος πρέπει νᾶσαι. Ὁ πατέρας σου ἔσωσε τὸ χωριὸ στὸν ἀποκλεισμό. Θυσιάστηκε γιὰ ὅλους μας. Ἔτσι εἶναι. Καὶ στὸν πόλεμο σκοτώνονται παλληκάρια γιὰ νᾶμαστε ἐλεύθεροι. Μήπως δὲν ἦταν πόλεμος ὁ ἀποκλεισμός τοῦ 16—17; Μὰς ἔσωσε ὁ πατέρας σου! Θὰ ψοφούσαμε τῆς πείνας σὰν τὰ ποντίκια στὴ φάκα...

Ὁ Φώτης τὸν ἄκουε μὲ προσοχὴ κι' ἡ καρδιά του πετάριζε. Αἰσθάνονταν ἱκανοποίησι μάαα! καὶ μίλησε:

— Καλά... μὰ... ἐγὼ δὲ θάχω πατέρα.

— Ἔχεις τὴ μάνα σου, ἔχεις τὸν παπού σου. Παπὰς στὴν πόλη εἶναι, θὰ σᾶς πάρει μαζί του... Τοῦ παιδιοῦ παραγάληνε ἡ ψυχὴ του.

Στέκεται καὶ στὴ θημιονιά κτυπάζοντας τὴ μάνα του... Οὔτε κλαίει, οὔτε κινεῖται. Ἀκουμισμένο στὰ ξύλα, λὰς κι' ἔγινε ἓνα μ' αὐτά... Κι' ἡ γιαγιά πάλι κατεβάζοντας τὰ σακκούλια συνέχιζε τὸ μοιρολόι «Ποῦν ὁ Θύμος μορ' θυατέρσααά!...».

Ἡ Βαρβάρα κύτταζε τὸ παιδί. Ἡ ψυχὴ ἐπνίξε τὸν πόνο ποὺ τὴ σπάραζε, ἀλλὰ ἔε ὄψη καὶ μὲ φωνὴ ζωηρὴ εἶπε: «Νάτος ὁ Θύμος μου...» κι' ἔδειχνε τὸ παιδί, προχωρώντας πρὸς τὰ καὶ μ' ἀνοικτὰ τὰ χέρια... «Ἐλα δῶ, χρυσό μου παιδί... ἔλα δῶ, λεβέντη μου...». Ἐσκυψε τῆπιασε κάτω ἀπ' τὴς μασχάλες του, τὸ σήκωσε ψηλά, τὸ κατέβασε στὴν ἀγκαλιά της καὶ τὸ φιλοῦσε, στὰ μάτια, στὰ μάγουλα, στὸ λαϊμό. Φιλώντας τὰ ἑνάριχισαν τὰ δάκρυα καὶ πνίγαν τὰ λόγια της. Τὸ μικρὸ ζουλήθηκε καὶ στὴν ἀγκαλιά της κι' ἔμεινε ἀκίνητο καὶ ἄλαλο.

Σιγὰ - σιγὰ λιγότεσαν τὰ μοιρολόγια κι' οἱ γειτόνισσες ποὺ ἀπόμειναν, ἡ Βασίλαινα, ἡ Φροσύνη κι' ἡ Γρηγοράινα πάσκιζαν μὲ τὸν καλὸ λόγο νὰ ρίξουν λίγο βάλσαμο στὴν πονεμένη. Μπῆχαν ὄλες τους στὸ σπίτι. Κάθε μιὰ ἔβρισκε κι' ἓνα λόγο πονετικό κι' ἔφερε παράδειγμα κι' ἄλλα σπίτια ποὺ ἔχασαν τὸν προστάτη τους.

— Ἐσὺ ἔχασες τὸν ἄντρα σου, μὰ ἔχεις δυὸ λεβέντες, τὸ Γιάνγκο καὶ τὸν Φώτη. Τί νὰ πῆ ἡ ἔριμη ἡ Ζαχάρου, πούμεινε στοὺς πέντες δρόμους μὲ μικρὸ θηλυκό;

— Ὅχι καλή μου — πρόστειτε ἡ Φροσύνη — ἐσὺ ἔχεις τὰ κτήματα, τὸν πεθερό σου, τὰ παιδιὰ σου, τὰ σπίτια σου. Ἐφυγε κείνος, μὰ σ' ἄφησε δυὸ.

Ἡ νύχτα σκέπασε τὴν πλάση καὶ τὴν ἔκανε βαρειά, σὰν τὴς καρδιές τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχασαν ἀγαπημένα πρόσωπα.

Κάθησαν τριγύρω στὴ γωνίστρα καὶ κάθε μιὰ τους ἔβρισκε κι' ἓνα λόγο παρήγορο. Ὅλες κύτταζαν τὴ φωτιὰ ποὺ σκαίνιζε ἓνα πονοαρβύλο. Βυθίστηκαν στοὺς συλλογισμούς των. Ἡ φλόγα κατάρρωγε τὸ ξύλο καὶ μιλοῦσε. Ὅλες πρόσεχαν τὴν κουβέντα τῆς φωτιάς. Φωτιὰ εἶναι κι' ὁ γάρος καὶ κατατρώει τὸν ἄνθρωπο. Προτιμᾷ τοὺς «καλοὺς κάγαθοὺς» ποὺ δὲν συνταιριάζονται μὲ τὸ πλῆθος... Ἡ Βαρβάρα μὲ τὸ χέρι της τράβηξε τὸ παιδί πάνω της. Ἀρχισε νὰ ἱστορεῖ τὴν περιπέτεια τ' ἀντρός της. Τὴν ἔκοψε ἡ Φροσύνη.

— Κι' ὁ Γιάγκος ἔμεινε μὲ τὸν παπού;

— Τί τράθηξε κι' αὐτό... καὶ κούνησε τὸ κεφάλι. Στὸ πόδι, νύχτα μέρα. Δὲν εἶγε ὕπνο. Τὸ πριόνιζε ἢ ἀγωνία τὸ παιδί μου... καὶ συνέχισε: «Καλὰ πήγανε καὶ καλὰ ξέμπλεξαν ἐκεῖ στὴν παραλία. Τὴν ἄλλη μέρα φόρτωσαν στὴν ταλίκια τὸ καλαμπόκι καὶ ξεκίνησαν...» ἔκοψε: «Ἄχ... ααααχ νὰ ὀφῶνται αὐτοὶ ποῦ κάναν τὸν ἀποκλεισμό καὶ μοῦ φάγανε τὸν ἄντρα μου...».

— Σωστὸ καὶ δίκιο, εἶπε ἡ Φροσύνη. Ἄλλὰ καὶ πόσοι πέθαναν ἀπ' τὴν πείνα καὶ τάφηκαν μονάχα τὰ κόκκαλά τους;... Ὁ μακαρίτης ἔσωσε τὰ παιδάκια τοῦ χωριοῦ ποῦχαν καλαμπόκι τὰ ποδαράκια τους...

— Ναὶ δὲ λέω... μὰ μοῦλειψε μένα ὁ ἄντρας μου. Ἡ στέγη τοῦ σπιτιοῦ μου. Ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν μου». Μετὰ στράφηκε ἢ προσοχή τους στὴ γριά ποῦ μὲ τὴν ταμπέδα σταύρωσε τὴ φωτιά καὶ ἐπαναλάβαινε τὰ λόγια: «Ἄν κουβεντιάξεις γιὰ καλὸ κουβέντιασε, κι' ἂν κουβεντιάξεις γιὰ κακό, σόπα!» Κι' ἡ φωτιά σταμάτησε στὴ λέξη «καλό!» Δόξα σοι ὁ Θεὸς εἶπε ἡ γιαγιά κι' ἔκαμε τὸ σταυρὸ της.

— «Τὸ καλὸ τρέιδαμε μεῖς» εἶπε ἡ Βαρβάρα καὶ φίλησε τὸ παιδί της. Συνέχισε ὕστερα τὴν ὁμιλία της, ἱστορώντας τὴν πορεία τῆς ἐπιστροφῆς του μὲ τὸ Θόδωρο. Γερὸς ἄντρας ὁ Θόδωρος, ψημμένος ἀπὸ δροσάπια σώθηκε. Ὁ δικός μου μ' ὄλεσε τίς προσπάθειες τῶν γιατρῶν εἴκοσι μέρες, δὲ στάθηκα τυχερή. Μὲ κάλεσε νὰ σκύψω πάνω του — πῶς τὸ θυμᾶμαι — καὶ μοῦ εἶπε μὲ φωνὴ ποῦ μόλις ἀκουγόταν: «Ἐγώ... φεύγω... Ἔχεις τὰ παιδιά... δὲν πρόφτασα νὰ κάμω κατάντια». Ὑστερα γύρισε τὸ κεφάλι, κύτταξε τὸν παπὰ καὶ πρόστεσε: «Θὰ σέ... βοηθήσ' κι' ὁ πατέρας»: Ἐκεῖνος γιὰ νὰ μὴ κλάψει, βγήκε ἀπ' τὸ δωμάτιο. Ἄργα - ἀργὰ γύρισε τὸ κεφάλι πρὸς ἐμένα — χούχλαξε ἢ ψυχὴ μου, μὰ κρατιόμουν — καὶ μὲ τὰ μάτια του, σὰν κάτι νὰ ζητοῦσε, κύτταξε ὀλόγυρα, μὰ δὲ μπόρεσε νὰ μιλήσει... Ἔσκυφα καὶ τὸν φίλησα καὶ σὲ λιγάκι ἔσθησε... Ἄχ... αααχ ἢ ἔριμη...» κι' ἄρχισε νὰ κλαίει. Ἦρθαν κοντά της οἱ γυναῖκες καὶ πάσκιζαν νὰ τὴ μερώσουν, ἐνῶ συγκατοῦσαν μὲ δυσκολία τὰ δικά τους δάκρυα. Ὁ μικρὸς ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά γύρισε τὸ κεφάλι πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρά, ἀκουμπώντας τὸ μᾶγουλό του στὸ στρωσίδι. Πόση ὥρα ἔκλαψε: Στέρεψαν οἱ δακρυγόνοι... Ἡ γωνίστρα εἶχε γιομίσει θρᾶκα κι' ἀνάμεσα ἀπ' τὰ κάρθουνα ἀναδεύονται μικρὲς φλογίτσες, σὰν ψυχές, ποῦ ξεψυχοῦσαν...

Ἡ ἀγωνία, ἢ ἀγρόπνια καὶ ἢ κόπωση τῶσων ἡμερῶν, τσάκισαν τὴ γυναῖκα. Ἦγινε ἔδεκαὶ στὴ γωνιά κι' ἀποκοιμήθηκε. Οἱ γειτόνισσες μιὰ - μιὰ ἔσωσαν. Ἀπ' τὴν ἄλλη γωνιά ἢ γιαγιά προσπάθησε νὰ κάμει τὸ παιδί νὰ φάει, μὰ δὲ μπόρεσε. Ἦγειρε κι' ἢ γιαγιά κι' ὁ μικρὸς κουλούρα στὴν ἀγκαλιά της, κι' ἀποκοιμήθηκαν.

ΑΦΗΓΗΣΗ ΑΠ' ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

...Κι ἦρθε ὁ καιρὸς τῆς ἀφροσύνης
Κι οἱ δῆμοι θέρισαν τὰ χλωρὰ στάχυα
Κατὰ μυριάδες
Κι ἀπὸ τὸ ἴδιο τους δρεπάνι δὲν γλυτώσανε
Κι ἔγινε ἡ Γῆ «Κρανίου τόπος»
Κι ἀνέβηκε ὁ Ἐργατοὺς στὴν κορυφὴ τοῦ Ἐδερρεστ
Κι ἐσάλπισε παν - σιωπητήριον
Κι ἔσθγησε τὰ φῶτα...

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

I

Τὰ κίτρινα χρυσάνθεμα
πέθαναν μέσα στὰ χέρια μας
σκληρὴ διαπίστωση
τὰ χάντρινα διάφανα δάκρυα.
Στὸ κίτρινο ποτάμι τοῦ θανάτου
ἡ μορφή τῶν ὥρῶν λαβωμένη ἀνάμνηση
κόβει τὴν ἀνάσα, φράζει τὰ χεῖλη.
Πυροβολήσανε τὰ κίτρινα χρυσάνθεμα,
τὰ κουβαλάει ὁ Νοέμρης νεκρὰ
μαζὶ μὲ τοὺς λυγμοὺς τῶν παιδιῶν
ποὺ κάποτε χαμογελοῦσαν
σὰν τὰ κίτρινα χρυσάνθεμα!

II

Ξέχασα τὸ σχῆμα τῶν λέξεων
τὴν ἔκφραση τοῦ στοχασμοῦ
οἱ καλεσμένοι,
συνδαιτημόνες τῆς φρίκης
λέρωσαν
τὸ κάτασπρο τραπέζι
τῆς ζωῆς μας
ἔρριξαν τὸ κόκκινο κρασί
κρουνοὺς ἀτέρμονους
ὅμοιοι θηριὰ νὰ μουγγρίζουν
βλέποντας τὸ αἷμα ν' αὐλακώνει
τίς παρειὲς τῶν τελευταίων ὥρῶν!
Κι' ἐγὼ ξέχασα τὸν ὀρίζοντα
ὁ φεγγίτης ἔκλεψε
μιὰ τετράγωνη γαλάζια χάντρα
ποὺ ξεθώρτισε μέσα στὸ βλέμμα
τῶν ἄσπρων τοίχων.

III

Στὸ πέρασμα τῶν χελιδониῶν
ἄρριγτος ὁ οὐράνιος κόσμος
θρῆνοι μόνο ἀπὸ μᾶς τοὺς γήινους
ποὺ δέσαμε τὸν ἥλιο ὀριστικὰ
δέσμιο τῆς παλίρροιας τῶν ποταμῶν

ἀνήμπορο στίς τόσες συμφορές
 νά τὸν ρουφάει
 ἡ κινούμενη λάσπη τῶν δεινῶν μας!

ΦΑΙΔΡΑ ΖΑΜΠΑΘΑ — ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΥ

— 1 —

Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΤΑ ΕΙΔΩΛΑ

Βαδίζει πρὸς τὴ σωτηρία αὐτὸς ὁ ταξιδιώτης
 μὲ τὴν παγιδευμένη ἐξέγερση στὰ πέλιματα
 ἀντιπαρέρχεται τὸ λευκὸ συναγερισμὸ
 τοῦ ἀπλοῦ φωτός.

Πιστεύει στίς πτυχώσεις τοῦ κρανίου
 ἀκόμη συντηρεῖ τὸ θόλο τῶν πληγῶν
 πιστεύει σ' αὐτοὺς τοὺς ἀπόδημους φίλους
 τὴν ἔλευσή τους περιμένει
 μπροστὰ στὰ κάτοπτρα.

Μὲ τὸ νῆμα τῆς στάθμης
 μετράει τὴν ὀργὴ τῶν εἰδώλων.

— 2 —

Ο ΖΑΚΧΑΙΟΣ

«Τῆ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν»
 (ΛΟΥΚ. ΙΘ' 3)

Σὲ καλῶ σὲ τούτη τὴ γιορτῇ
 τῆς ὁμολογίας. Σπεῦσε.
 Σὲ καλῶ νὰ ὀδεύσουμε πρὸς τὸ δέντρο.
 Ἡ ἔκσταση δὲν ἀρκεῖ,
 ἡ ὀργὴ δὲν ἀρκεῖ,
 ἀλλὰ μόνο ἀντίβαρο
 τὰ ἔσχατα ἀποτυπώματά τους.
 Φόρεσε τὸ χιτῶνί σου τοῦ τρόμου
 πᾶρε μαζί τὰ δάχτυλά σου
 γιὰ τίς σκοτοδίνες.
 Σὲ λίγο, τῆς ἀσωτείας τὰ λύτρα,
 θ' ἀκουστεῖ τὸ «κατάβηθι».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΡΙΛΚΕ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (έκατό χρόνια από τη γέννησή του)

Θά 'θελα απ' την καρδιά μου
έξω να πεταγόμουν,
κάτω από τόν μέγα
οὐρανὸ νὰ βαδίσω.

Πάντα τοῦ ἄρεσε νὰ οἰκοδομῆ μετὰ τὴ δύναμη τῆς παροίσθησης ὁλόκληρους κόσμους ποὺ νὰ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸν χρόνον, ὅπως ἔμεις ἐννοοῦμε καὶ βιώνουμε τὶς δυὸ αὐτὲς διαστάσεις τῆς ὕλικῆς μας ὑπόστασης. Ὁ χωροχρόνος μέσα στὸν ὁποῖο τοποθέτησε ὁ Ρίλκε τὶς πολυτίμες ἀποσκευές του (τὸ Θάνατο, τοὺς Ἄγγέλους, τὸ Θεὸ) εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὑπέρβαση ποὺ πηγάζει, μὰ καὶ τελικὰ ἐκβάλλει στὸ αὐτὸ πυρακτωμένο σημεῖο: στὴν ἰδέα.

Γράφοντας, κλαίγοντας, ἀρνούμενος τὸν ἑαυτὸ του, ἀναζητῶντας τὸ Θεὸ, δὲν ἔκανε πόζα, ὅπως ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μιμητῶν του. Αὐτὸς ὑπέφερε ἀληθινά, ζοῦσε σὲ δραματικὴ ἐνταση τὸ μαρτύριό του, τὴν προσωπικὴ του ἀγωνία γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ὅσοι τὸν γνώρισαν ἀπὸ κοντά, ἔχουν νὰ λένε πῶς διαρκῶς ποθοῦσε μὰ καὶ προσπαθοῦσε συνάμα νὰ μὴν εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, νὰ εἶναι κάποιος ἄλλος — ἔστω καὶ κατώτερός του σὲ πνευματικότητα. Ντυνόταν φαρδιά ρούχα ἄλλων, γυμναζόταν πάνω σὲ χερνομιέες ἄλλων — ἕνας ἀγαθὸς κλόουν τοῦ Θεοῦ ποὺ ζητοῦσε τὴ σωτηρία στὴν ἀλλαγή, καὶ τὴν ὁλοκλήρωση στὴν παραποίηση καὶ στρέβλωση ὅ,τι πιὸ προσωπικοῦ του.

Μέσα στὴν ἐπιθυμία του γιὰ ἀρνηση, γιὰ μεταμφίεση καὶ ἀλλαγή, ἐντάσσονται καὶ οἱ περιπλανήσεις του σὲ τόσες εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἦταν ἕνας ἀξεδίφαστος κυνηγὸς χιμαιρῶν, ἕμως ἀπὸ τοὺς πιὸ τυχεροὺς ἀληθινά, ἀφοῦ πολλὰς ἀπ' αὐτὲς κατόρθωσε νὰ τὶς αἰχμαλωτίσῃ γιὰ πάντα μέσα στὰ ποιήματά του. Μετὰ τὴ βοήθεια τῆς ἐνόρασης, δὲν τοῦ ἦταν καὶ τόσο δύσκολο τὸ ἐγχείρημα νὰ «πεταχῆ ἔξω ἀπ' τὴν καρδιά του», ἀφοῦ καὶ στὴν κατοπινὴ του ἐξέλιξη τοῦ χαρίστηκε νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ δυσκολότερους πνευματικοὺς ἄθλους, ὥσπου δὲν ἄντεξε ἄλλο, κορμὶ - ψυχὴ σωριάστηκαν σ' ὠραῖο ἐρείπιο, κι ὁ ἴδιος «ὡς ἀστρική σιωπὴ λειάνθηκε πάνω ἀπὸ τὴ θαυμαστὴ πόλη τοῦ χρόνου». Μονάχα στοὺς ἁγίους προσφέρονται τόσο λυρικοὶ μυροβλῆτες ἐξαφανισμοί.

Μιλῆσαμε παραπάνω γιὰ τὶς ἀποσκευές τοῦ Ρίλκε, γιὰ τὰ σύνεργά του. Ἐσχάσαμε τὸ πλεόν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπικοινωνία του μαζί μας: τὶς λέξεις. Ἄς μὴ φορτίζουμε ἕνα τόσο ἰδεοκρατούμενο οἰκοδόμημα μετὰ περισσότερη ἀφαίρεση. Ἄν δὲν ὑπῆρχαν οἱ λέξεις, δὲν θὰ κατορθώνονταν ὁ ποιητὴς τοῦτος τόσο σὰν ποιητικὴ ὁμιλία, ὅσο καὶ σὰν ἠθικὴ συνείδηση. Ὁ Ρίλκε πήρε τὶς παλιὲς λέξεις κι' ἀφοῦ πέταξε ἀπὸ πάνω τοὺς σὰ χιλιετηρίμια ἀποφόρια τὰ συμβατικά τους, βαλτωμένα γόηματα, τὶς ξαναβάφτισε στὴν κολυμβήθρα μιᾶς ὑπερβατικῆς καθημερινότητος ποὺ ἦταν ἡ ἴδια ἡ οὐσία τοῦ αἰώνιου. Χρησιμοποίησε περισσότερα τὶς ἀνεξάντλητες μουσικὲς τοὺς δυνατότητες καὶ λιγότερο τὶς ἐννοιολογικὲς τοὺς ἀπολήξεις. Ἡ φωνὴ τῶν λέξεων του κατάγεται ἀπὸ πολὺ βαθιὲς ἀνθρώπινες χῶρες καὶ ἀνακαλεῖ στὴ μνήμη μας τὸν ἀρ-

γαίο καιρό (ἔξω ἀπὸ συμβατικούς χρονικούς ἐπιμερισμούς), πού ἔλα ἦταν ὀλόκληρα, οὐσιαστικά.

Προτοῦ φτάση στὸ νεορομαντικὸ «βιβλίον τῶν εἰκόνων», πού ἀποτελεῖ κι' ἓνα ἀπὸ τὰ φωτεινότερα ὄροσσημα μέσα στὴν παγκόσμια ποίηση, πέρασε ἀπὸ τὸν ἱπερσιονισμό καὶ τὸν συμβολισμό, χωρὶς νὰ τὸν ἀφήσουν ἀσυγκίνητο κι οἱ ζεστότερες ὥρες τοῦ νεοκλασικισμοῦ. Ὅμως οἱ λογοτεχνικὲς σχολὲς περνοῦν, οἱ καλοὶ ποιητὲς μένουν. Κι ὁ Ρίλκε εἶναι τόσο σημαντικὸς, πού σίγουρα θὰ ἐπιβίωνε ὅποιασδήποτε τεχνολογίας κι ἂν ὀρκιζότανε πιστός. Ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε πιστός ποτὲ καὶ σὲ καμιά συμβατικότητα. Σὰν παθιασμένος ἔραστής τοῦ αἰωνίου πού ἦταν, ἐπιθυμοῦσε διαρκῶς νὰ ἐκφράζει μὲ τὸ λόγο του, τὴ χειρονομία του, τὴ σιωπὴ του, τὸ ἀπρόσωπο καὶ χιλιοπρόσωπο συνάμα φυσικὸ φαινόμενο. Γιὰ τὶς μεγάλες ἔνοιες καὶ τοὺς ὑψηλοὺς φόβους τῶν ἀνθρώπων ὁ Ρίλκε ὑπῆρξε ἓνας σκληροτράχηλος κοντοτιέρος. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πεζὸ ποίημά του γιὰ τὸν σημαιοφόρο πρόγονό του θεωρεῖται σὰν μιὰ πολὺ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγὴ στὴν ψυχροσύνθεσή του σὰν ἀνθρώπου καὶ σὰν ποιητῆ. Μὲ τὴν ἀπὸ τὴ δυναμικὴ πνοὴ αὐτοῦ τοῦ ποιήματος κατορθώνει καὶ αὐτοπροσδιορίζεται, καθορίζοντας, συνάμα, καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐπικράτειας μιᾶς ψυχῆς γεμάτης ἀπὸ τὸν οἶστρο τοῦ Θεοῦ, τοῦ Θανάτου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὰ Πράγματα.

Κι ἀφοῦ τὸ κάλεσε ὁ λόγος, θὰ πρέπει νὰ τονιστῆ τούτη ἡ οἰκειότητα, ἡ σχεδὸ ἀνθρώπινη συγκατάβαση τοῦ Ρίλκε πρὸς τὰ πράγματα. Δὲ θάταν, ἄλλωστε, ὑπερβολὴ ἂν χαρακτηρίζαμε, λίγο πολὺ ὀλόκληρη, τὴν ποίησή του, σὰ μιὰ προσεκτικὴ καὶ στὸ ἔπακρο ὑπεύθυνη σπουδὴ πραγματογνωσίας. Ὁ στίχος του τοὺς χαρίζει φτερά, ἀνακαλύπτει τὴν ψυχὴ τους, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀόριστη μέχρι τότε ὑπόψια μας ὅτι τὰ ταπεινὰ τοῦτα ἀνικείμενα μποροῦν νὰ αἰσθάνονται καὶ νὰ δακρῶζουν. Τὰ πράγματα τοῦ Ρίλκε

σπάνια μιλοῦνε
καὶ κάθε φράση τους εἶναι καὶ σὰν ἓνα
ἐπιτύμβιο γιὰ κάτι τι ἄγνωστο καὶ προσγειωμένο.

Στὴν ἴδια αὐτὴ ποίηση μὲ τὸ δωρικὸ περίγραμμα, μὰ καὶ τὴν ἰωνικὴ χάρη τῆς ἐνδοχώρας τῆς, τὰ πράγματα, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ μεγάλοι ὠραῖοι φόβοι τοῦ Θεοῦ, τοῦ Θανάτου καὶ τοῦ χρόνου, γίνονται μιὰ μακρυνὴ Ὁρησκειτικὴ ὑπόθεση, μιὰ συνάμα καὶ μιὰ ὕλική μεταλήψη τοῦ αἵματος τοῦ τυραννισμένου ἀπὸ φυσικὰ καὶ μεταφυσικὰ δεινά, ἀνθρώπου.

Εἴμαστε δικοί του
κι' ὅταν γελοῦμε.
Κι' ἐκεῖ πού θαρροῦμε
πὼς ἡ ζωὴ μᾶς ζώνει
τολμᾷ νὰ κλάψη ἐντὸς μας.

Θυμίζει τὰ αἰθέρια ὕλικα τῆς ποίησης τοῦ δικοῦ μας Σαραντάρη, τὸ παραπάνω ἐπίγραμμα. Ἀλλὰ μήπως κι ὁ Σαραντάρης δὲ βγήκε ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Ρίλκε καὶ δὲν εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς συνεπέστερους καὶ γνήσιους στὸ μεταφυσικὸ δράμα τοὺς ἐπιγόνους του;

Φαίνεται, γιὰ νὰ μᾶς χαριστῆ τὸ ἐξάισιο λουλούδι αὐτῆς τῆς πρωτάκουστης ποίησης, πὼς πάνω στὸν Ρίλκε συναντήθηκαν οἱ τόσο μοναδικὲς σὰν τρόποι ψυχικῆς λειτουργίας ἱκανότητες, ὅπως εἶναι ἡ ποιητικὴ ἱκανότητα καὶ ἐκείνη γιὰ ὀρησκειτικὲς συγκινήσεις στὴ μεγαλύτερή τους ἔνταση — κι' ἄς ἰσχυρίζεται ὁ Ἐλισ

πώς αυτή ή συνείδηση είναι από τὰ πολύ σπάνια νὰ συμβοῦν στήν ἱστορία τοῦ πνεύματος.

Περιπλάνηθηκε πολύ ὁ Ρίλκε, κι ὄχι μόνο στίς χῶρες τῆς γῆς, μὰ καί στίς μυστικές γεωγραφίες τῆς ψυχῆς του. Ἡ περιπλάνηση ἦταν ἡ καλύτερη ἀσκησις γιὰ νὰ κρατᾷ τή συνείδησή του καί τὴν εὐαισθησία του σὲ διαρκῆ ὄξυνση. Ἀφοῦ ἔζησε τὴ φρίκη τῆς πρώτης παγκόσμιας ἀνθρωποσφαγῆς, πῆρε δρᾶματά του καί κλείστηκε σ' ἓνα ἐλδαικὸ χωριὸ γιὰ ὀχτὼ χρόνια — τὰ τελευταῖα του. Κι ἐκεῖ, ἀκίνητος, ἐπιδόθηκε στὴν πιὸ προσοδοφόρα περιπλάνηση ὁλόκληρου τοῦ λυρικοῦ του βίου. «Ἀγαπητὲ Ρίλκε — θὰ τοῦ γράψῃ ὁ Βαλερὺ — μοῦ φανήκατε κλεισιμένος μέσα στὸν καθαρὸ χρόνο καί φοβήθηκα γιὰ σὰς τὴ διαφάνεια μιᾶς πολὺ μονότονης ζωῆς πού, διαμίσσου τῆς σειρᾶς αἰώνια ὁμοίων ἡμερῶν, ἀφήνει νὰ φαίνεται καθαρὰ ὁ θάνατος...». Τὸν καθαρὸ χρόνο καί τὸ θάνατο τὰ τραγουδῆσε ὁ Ρίλκε στίς «Ἐλεγείες τοῦ Ντουίνου», καί πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ τὰ φοβηθῇ. Οἱ ἐλεγείες αὐτὲς ὑπῆρξαν τὰ δικά του «Κουαρτέτα» ὅπου εἶδε τὸ χρόνο καί τὸ Θεὸ μέσα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Ἕλιος, πού θὰ ἤθελε στὴν ποίησή του, θὰ μᾶς ἔδινε ἀργότερα μὲ τὴ σειρά του τὰ ἄλλα «Κουαρτέτα», τὰ δικά του, ὅπου θὰ ἐπαναλαμβάνονταν τὸ ἴδιο μεταφυσικὸ ταξίδι ἀπὸ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση τώρα: μέσα ἀπὸ τὸ χρόνο θὰ γινόταν ἡ θέαση τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ Θεοῦ. Μεγάλια ἐπικίνδυνα παιγνίδια ἀπ' ὅπου δὲν ξέρεи κανεὶς ἂν θὰ βγῇ γέινα ζωντανός.

Ἀλλὰ ὁ Ρίλκε εἶχε τὴν ἀντοχή, ἀφοῦ ὁ Θάνατος ὑπῆρξε ἴσως τὸ πιὸ ἀγαπημένο δημιουργιὰ του. Κανένας πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ κεραμεικοῦ, δὲν τὸν εἶχε ξεμπλιάσει μὲ τόση ἐγκαρτέρηση, φιλικὴ διάθεση καί μακαριότητα. Γι' αὐτὸ ἀπόδωξε στίς τελευταῖες του στιγμὲς τὰ γιατρικὰ πού τοῦ πρόσφεραν νὰ τὸν ἀνακουφίσουν. Γνώριζε πῶς πῆγαινε πρὸς τὸ Θάνατο — τὸ δικό του Θάνατο — κι ἤθελε νὰ τὸν βαδίσῃ, μπαίνοντας ἀπὸ τὴ στενὴ πύλη τοῦ πόνου. Ἄλλωστε, ὅπως θὰ μᾶς πῇ στὸ «Ταξίδι τοῦ Χριστοῦ στὴν Κόλαση», μήπως αὐτὸς δὲν ἦταν «ὁ ἰδιοκτήτης τῶν πόνων» καί τῶν ἐρωτημάτων;

Πές μου, ὦ Ποιητῆ, τί κάνεις; - Τραγουδῶ.

Μὰ τὸ ἄσχημα, τὸ θανάσιμο, ἐδῶ

πῶς τὸ δέχεσαι, πῶς τὸ ὑποφέρεις; - Τραγουδῶ.

Μὰ τὸ ἀνώνυμο, Ἄνώνυμε, ἄχ, αὐτὸ

πῶς τὸ φωνάζεις, ὅμως; - Τραγουδῶ

Μὰ πῶς τὸ δίκιο σου εἶναι ἀληθινὸ

μ' ὅποια μορφή καί μ' ὅποιο ροχό; - Τραγουδῶ

Κ' ἡ γαλήνη κ' ἡ βία, τότε πῶς

σε γνωρίζουν ὅπως τὸ ἄστρο κ' ἡ θύελλα; - Γιατὶ τραγουδῶ.

Μιὰ ποίηση πού διαπραγματεύεται οὐσίες, εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς δύσκολη ποίηση. Καί οἱ οὐσίες πού ἀπασχολοῦν τὴν ποίηση τοῦ Ρίλκε ἔχουν τὸ πικρὸ προνόμιο νὰ πηγαίνουν ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῶν ἀνθρώπων καί τῶν πραγμάτων. Ὅλα μέσα στὴν σκληρὰ εὐδαιμονικὴ αὐτὴ ποίηση ἐξαυλώνονται, γίνονται, θαρρεῖς, παλίτες στὴν πόλη τῶν φαινομένων, στὴν πόλη τῶν ἀπόλυτων ἐρώτων καί τῶν εὐλογημένων ἀφανισμῶν. Πέρα ἀπὸ τὸ ὄρατό, μέσα ἀπὸ τίς χῶρες τῆς σιωπῆς, πάνω ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς φαντασίας, ἔρχεται ὁ μεταφυσικὸς ἀγγελος τοῦ Ράινερ Μαρία Ρίλκε, νὰ μᾶς παρηγορήσῃ μέσα στὸ χαμό, νὰ μᾶς σώσῃ μέσα στὴν ἐξουθένωση, νὰ μᾶς ὁμορφύνῃ μέσα στὴν πιὸ ἱερὴ πού θὰ μπορούσε νὰ γενῆ ἀπελπισία.

ΣΗΜ.: Οἱ μεταφράσεις τῶν ποιημάτων εἶναι τοῦ Ἄρη Δικταίου.

ANTOINE DE SAINT - EXUPERY*

Μετάφραση: Γ. ΦΡΕΡΗ

«ΓΡΑΜΜΑ ΣΕ ΟΜΗΡΟ»

I

“Όταν τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1940 πέρασα ἀπὸ τὴν Πορτογαλία γιὰ νὰ μεταβῶ στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ἡ Λισσαβόνα μοῦ φάνηκε σὰν ἕνα εἶδος ὀλόφωτου μὰ λυπημένου παραδείσου. Ἐκεῖ γινόνταν τότε πολλὸς λόγος γιὰ μιὰ ἐπιδρομὴ πὸν ἐρχόταν, καὶ ἡ Πορτογαλία γαντζώνονταν στὴν αὐταπάτη τῆς εὐτυχίας της. Ἡ Λισσαβόνα, ποῦχε ἰδρύσει τὴν πὸν θαυμάσια ἔκθεση τοῦ κόσμου, καμογελοῦσε κάπως χλωμιά, σὰν τὶς μανάδες πὸν δὲν ἔχουν διόλου νέα γιὰ τὸ γιὸ πὸν βρίσκεται στὸν πόλεμο καὶ πὸν προσπαθοῦν νὰ τὸν σώσουν μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη τους: «Ὁ γιός μου εἶναι ζωντανὸς ἀφοῦ χαμογελῶ...» «Κοιτάξτε», ἔτσι ἔλεγε ἡ Λισσαβόνα, «πόσο εἶμαι εὐτυχισμένη, ἀτάραχη καὶ καλοφωτισμένη...» Ὀλόκληρη ἡ ἡπειρος βάραινε τὴν Πορτογαλία σὰν ἕνα ἀγριωπὸ βουνό, βαρुकίνητο ἀπὸ τὶς πεινασμένες του φυλές· ἡ Λισσαβόνα στὰ γιορτινὰ προκαλοῦσε τὴν Εὐρώπη: «Μπορεῖ κανεὶς νὰ μὲ πάρη γιὰ στόχο ὅταν φροντίζω τόσο νὰ μὴν κρυφτῶ! Σὰν εἶμαι τόσο εὐκολόπαρτη!»

Οἱ πόλεις τοῦ τόπου μοῦ εἶχαν τὸ βράδυ, χρῶμα στάχτης. Ἐκεῖ, εἶχα ξεσυνηθίσει ἀπὸ κάθε λάμψη, κί' αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα ἡ ἀκτινοβολοῦσα μοῦ προκαλοῦσε μιὰ ἀπροσδιόριστη ἀδιαθεσία. Ἄν ἡ συνοικία τῶν περικύρων εἶναι σκοτεινὴ, τὰ διαμάντια μιᾶς κατάφωτης βιτρίνας τραβοῦν τοὺς σουρτούκους. Τοὺς αἰσθάνεται κανεὶς νὰ κυκλοφοροῦν. Ἐνιωθα νὰ βαραίνη ἐναντίον τῆς Λισσαβόνας ἡ νύχτα τῆς Εὐρώπης, τῆς κατοικημένης ἀπὸ περιπλανώμενα στίφη βομβαρδιστικῶν, σὰν νάχαν ἀπὸ μακριὰ ὀσφρισθῆ τοῦτον τὸν θησαυρό.

* Ὁ ANTOINE DE SAINT — EXUPERTY γεννήθηκε στὴ Λυὸν τὸ 1900. Ἄπὸ νεορὶς ἔδειξε ἕνα ἐνδιαφέρον στὴ τεχνολογία κί' ἔγινε ἀεροπόρος, ἐπάγγελμα δύσκολο καὶ πολὺ τολμηρὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Κινδύνευσε πέντε φορὲς νὰ σκοτωθῆ. Ἐπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους διανοούμενους πὸν ἀντιλήφθηκε τὴ μελλοντικὴ ὑποδοῦλωση τοῦ ἀτόμου στὴ Μηχανή γι' αὐτὸ ἀγωνίσθηκε ὅλη του τὴ ζωὴ, νὰ δόσῃ ἕνα νόημα στὴν τεχνολογία. Στὰ διάφορὰ του ἔργα ἐμφράζει τὴν ποίηση τῆς μηχανῆς κί' ἐξυμνεῖ τὸν Ἄνθρωπο πὸν ἐλέγχει τὴν ἐπιστῆμη. Δημοσίευσε διάφορα διηγήματα, δοκίμια καὶ μυθιστορήματα, ὅπως «Ἀλληλογραφία Νότον» 1926, «Νυχτερινὴ πτήση» 1931, μὲ εἰσαγωγὴν ANDRE GIDE πῆρε τὸ βραβεῖο FEMINA — «Γῆ ἀνθρώπων» 1939 (Ἀ' βραβεῖο μυθιστορήματος Γαλλικῆς Ἀκαδημίας), «Γράμμα σὲ Ὀμηρο», 1943, «Ὁ μικρὸς πρίγκηπας» 1943, πὸν παραμένει τὸ πὸν πολυμεταφρασμένο διήγημα τῆς παιγκόσμιας λογοτεχνίας. Πέθανε πρόωρα — ἄγνωστα παραμένουν ἀκόμη τὰ αἰτία — σὲ μιὰ πτήση ἀναγνωρίσεως, πὸν ἔκανε σὺς 31.7.44, πάνω ἀπὸ τὴν κατεχομένη Γαλλία, γιατί, ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, εἶχε καταταγεῖ, παρὰ τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας του, στὴν ἀεροπορία, σὰν πιλότος πολέμου. Μετὰ τὸ θάνατο ἐκδόθηκε καὶ τὸ ἔργο του «Φρούριο» 1948.

Μὰ ἡ Πορτογαλία ἀγνοοῦσε τὴν ὄρεξη τοῦ τέρατος. Ἄρνιόταν νὰ πιστέψῃ στὰ κακὰ σημάδια. Ἡ Πορτογαλία μιλοῦσε γιὰ τὴν τέχνη μὲ μιὰ ἀνέλπιστη ἐμπιστοσύνη. Θὰ τολμοῦσε κανεὶς νὰ τὴν ραπίσῃ στὴ λατρεία τῆς τέχνης της; Εἶχε βγάλει ὅλα της τὰ ἀξιοθαύμαστα. Θὰ τολμοῦσε κανεὶς νὰ τὴν συντρίψῃ μὲς στὰ μεγαλεῖα της; Ἐδειχνε τοὺς μεγάλους ἄνδρες της. Ἐλλείπει στρατοῦ, ἔλλείπει κανονιῶν, εἶχε στήσῃ ἐνάντια στὰ σιδηρικά τοῦ κατακτητῆ ὅλους τοὺς πέτρινους φρουρούς της: τοὺς ποιητές, τοὺς ἐξερευνητές, τοὺς κατακτητές. Ὅλο τὸ παρελθὸν τῆς Πορτογαλίας, ἔλλείπει στρατοῦ καὶ κανονιῶν, ἔφραζε τὸ δρόμο. Θὰ τολμοῦσε κανεὶς νὰ καταπατήσῃ τὴν κληρονομιά ἐνός μεγαλειώδους παρελθόντος;

Ἔτοι περιπλανιόμουν κάθε βράδυ, μὲ μελαγχολία, μέσ' ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες αὐτῆς τῆς ἔκθεσης ἐνός ἀκράιου γούστου, ὅπου τὸ καθετὶ ἄγγιζε ἀνάλαφρα τὴν τελειότητα, ἀκόμα κι' ἡ μουσικὴ ἢ τόσο διακριτικὴ, διαλεγμένη μὲ τόσο τάκτ, πὺδ κυλοῦσε στοὺς κήπους ἀργά, χωρὶς ἔμφαση, σὰν ἕνα καθαρὸ τραγούδι πιηγῆς. Μήπως ἔμελλε νὰ χαλάσῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ ἔξοχο γοῦστο τοῦ μέτρου;

Κι' εὔρηκα τὴ Λισσαβόνα, κάτω ἀπὸ τὸ χαμόγελό της, πὺδ θλιμμένη κι' ἀπὸ τὶς σκοτεινιασμένες πόλεις μου.

Γνώρισα, ἴσως νὰ γνωρίσατε κι' ἐσεῖς, αὐτὲς τὶς οἰκογένειες τὶς λίγο παρᾶξενες πὺδ κρατοῦσαν στὸ τραπέζι τους τὴ θέση ἐνός νεκροῦ. Ἄρνιόταν τ' ἀδιόρθωτο. Μὰ δὲ φαινόταν αὐτὴ ἡ πρόκληση νὰ ἦταν παρηγορητικὴ. Τοὺς νεκροὺς ὀφείλουμε νὰ τοὺς κάνουμε νεκρούς. Τότε ξαναβρίσκουν, στὸ ρόλο τῶν νεκρῶν, μιὰ ἄλλη μορφὴ παρουσίας. Μὰ αὐτὲς δὲ οἱ οἰκογένειες ἀνέβαλαν τὴν ἐπιτροφή τους. Τοὺς μετέτρεπαν σ' ἀθάνατες ἀπουσίες, σὲ καλεσμένους πὺδναι αἰώνια καθυστερημένοι. Ξεγελοῦσαν τὸ πένθος μὲ μιὰ προσημονή χωρὶς περιεχόμενο. Κι' αὐτὰ τὰ σπύτια μοῦ φαινόταν βυθισμένα σὲ μιὰ ἀδιάκοπη δυσφορία, διάφορη ἀπὸ τὴν πλήξη τῆς λύπης. Γιὰ τὸν πιλότο Γκιγιωμῆ, τὸν τελευταῖο φίλο πὺδ ἔχασα καὶ πὺδ καταρρίφθηκε σ' ἑνᾶερη ταχυδρομικὴ ἀποστολή, Θεέ μου! δέχθηκα νὰ πενθήσω. Ὁ Γκιγιωμῆ δὲ θ' ἀλλάξῃ πιά. Δὲ θᾶναι ποτὲ πιά παρών, ἀλλὰ δὲ θᾶναι ποτὲ πιά ἀπών. Θυοῖσα σὲ σερβίτιο του στὸ τραπέζι μου, αὐτὴν τὴν ἄσκοπη παγίδα καὶ τὸν ἔκανα ἕναν ἀληθινὸ μεταθανάτιο φίλο.

Μὰ ἡ Πορτογαλία προσπαθοῦσε νὰ πιστεῦν στὴν εὐτυχία ἀφήνοντας καὶ τὸ σερβίτιο, καὶ τὰ φανάρια καὶ τὴ μουσικὴ της. Παίζανε μὲ τὴν εὐτυχία στὴ Λισσαβόνα, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ πιστέψῃ γιὰ καλὰ σ' αὐτὸ τὸ γεγονός.

Ἡ Λισσαβόνα ὄφειλε ἐπίσης τὴ θλιμμένη της ἀτμόσφαιρα στὴν παρουσία ὀρισμένων προσφύγων. Δὲ μιλῶ γιὰ τοὺς ἀποκηρυγμένους σ' ἀναζήτηση ἐνός καταφυγιοῦ. Δὲ συζητῶ γιὰ τοὺς μετανάστες σ' ἀναζήτηση μιᾶς γῆς γιὰ νὰ γονιμοποιηθῇ ἀπὸ τὴ δουλειά τους. Μιλῶ γι' αὐτοὺς πὺδ μεταναστεύουν μακριὰ ἀπὸ τὴ δυστυχία τῶν δικῶν τους γιὰ νὰ σώσουν τὸ χρῆμα τους.

Μὴ μπορώντας νὰ κατοικήσω στὴν ἴδια τὴν πόλη, ἔμενα στὸ Ἐστορίλ, κοντὰ στὸ καζίνο. Ἐβγαίνα ἀπὸ ἕναν ἔντονο πόλεμο: ἡ ἀεροπορικὴ μου ομάδα, πὺδ στὴ διάρκεια ἐννέα μηνῶν δὲν εἶχε ποτὲ διακόψει τὶς πτήσεις της πάνω ἀπὸ τὴ Γερμανία, εἶχε χάσει, στὴ διάρκεια τῆς μοναδικῆς γερμανικῆς ἐπίθεσης, τὰ τρία τέταρτα τοῦ πληρώματός της. Εἶχα γνωρίσει ἐπιπρόσθετα σπύτι μου, τὴ σκυθρωπὴ ἀτμόσφαιρα τῆς σκλαβιάς καὶ τὴν ἀπειλὴ τῆς πείνας. Εἶχα ζήσει τὴν ἔντονη νύχτα τῶν πόλεων μας. Καὶ νὰ πὺδ δυὸ βήματα ἀπὸ τὸ σπύτι μου, κάθε βράδυ, τὸ καζίνο τοῦ Ἐστορίλ γέμιζε ἀπὸ πλῆθος πὺδ ἐπέστρεφε. Σιωπηλὲς Κανπλάκ πὺδ φαινόταν νὰ πηγαίνουν κάπου, τοὺς ἀφήνανε στὴ λεπτὴ ἄμμο τῆς εἰσόδου. Ἦταν ντυμένοι γιὰ τὸ βραδυνὸ σὰν ἄλλοτε. Ἐδειχναν τὴ μπροστελῖνα τους ἢ τὶς πέτρες τους. Ἦταν καλεσμένοι οἱ μὲν τῶν

δέ, οὐ γέυματα κομπάρωων, ὅπου δὲν εἶχαν τίποτε νὰ ποῦν μεταξὺ τους.

Ἐπειτα ἔπαιζαν ρουλέτια ἢ χαρτιά, ἀνάλογα μὲ τὶς περιπτώσεις. Πήγαινα μερικὲς φορὲς νὰ τοὺς δῶ. Δὲν αἰσθανόμουν οὔτε περιφρόνηση, οὔτε αἰσθημα εἰρωνείας, ἀλλ' ἔνα ἀπροσδιόριστο ἄγχος. Αὐτὸ πού σὰς ταιριάζει στὸ ζωολογικὸ κῆπο μπροσιὰ στοὺς ἐπιζῶντες ἑνὸς χαμένου εἴδους. Καθόντουσαν γύρω ἀπὸ τὰ τραπέζια. Στριμώχνονταν πάνω σ' ἕναν αὐστηρὸ κρουπιέρη κί' ἀλληλοπροσπαθοῦν νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀπελπισία, τὸ φόβο, τὸ φθόνο καὶ τὴν ἀγαλλίαση. Σὰν τοὺς ζωντανούς. Ἐπαιζαν περιουσίες πού ἴσως τὴ στιγμή ἐκεῖνη ἦταν κενὲς ἀπὸ σημασία. Μεταχειρίζονταν νομιόματα ἴσως κάλπικα. Οἱ ἀξίες τῶν σεντουκιῶν τους ἦταν ἴσως ἐγγυημένες ἀπὸ ἐργοστάσια κιάλας κατεσοχημένα ἢ ἀπειλούμενα ἀπὸ τὶς ἀεροπορικὲς τορπίλες, ἤδη ἔτοιμες νὰ ἐκραγοῦν. Ὑπέγραφαν συμβάσεις χωρὶς ἀντίκρουσμα. Ἐβαζαν τὰ δυνατά τους νὰ πιστέφουν, ξανασιμύγοντας στὸ παρελθόν, σὰν τίποτε ἐδῶ καὶ πολλοὺς μῆνες νὰ μὴν εἶχε ἀρχίσει νὰ σπάζη στὴ γῆ, στὴ νομιμότητα τοῦ πυρετοῦ τους, σιὸ ἐξώφυλλο τῶν τσέκ τους, στὴν αἰωνιότητα τῶν συνομιλιῶν τους. Ἦταν κάτι τὸ ἀπραγματοποίητο. Ἦταν μπαλέτο κούκλων. Ἄλλὰ ἦταν λυτηρό.

Ἀναμφίβολα δὲν αἰσθανόταν τίποτα. Τοὺς ἐγκατέλεπα. Πήγαινα ν' ἀναπνεύσω στὸ περιγιάλι. Κί' αὐτὴ ἡ θάλασσα τοῦ Ἐστορίλ, ἡ θαλασσοπούλη, θάλασσα ἡρεμῆ, μοῦ φαινόταν νὰ μπαίνει στὸ παιχνίδι. Ἐσιμπρωχνε στὸν κόλλο ἕνα μοναδικὸ μαλθακὸ κῦμα, σεληνόφωτο, σὰν ἕνα φόρεμα μὲ οὐρὰ ἐκτὸς ἐποχῆς.

Τοὺς ξαναβρῆκα στὸ ὑπερωκεάνειο τοὺς πρόσφυγές μου. Αὐτὸ τὸ ὑπερωκεάνειο διεοκρόμισε, καὶ τοῦτο ἀκόμα, ἕνα ἐλαφρὸ ἄγχος. Μετέφερε ἀπὸ τὴ μὰ ἡπειρο στὴν ἄλλη αὐτὰ τὰ φυτὰ χωρὶς ρίζες. Ἐλεγα: «Πολὸν θέλω νᾶμαι ἕνας ταξιδιώτης, δὲ θέλω νᾶμαι ἕνας μετανάστης. Ἐμαθα τόσα πράγματα στὸν τόπο μου, πού ἄλλοῦ θᾶναι ἄχρηστα». Ἄλλὰ νὰ πού οἱ μετανάστες μου ἔβγαζαν ἀπὸ τὴν τσέπη τους τὸ μικρὸ μπλοκάκι μὲ τὶς διευθύνσεις, τὰ θρόψαλα τῶν ταυτοτήτων τους. Ἐπαιζαν ἀκόμη «τὸ νᾶναι κάποιος». Γατζώνονταν μ' ὅλες τους τὶς δυνάμεις σὲ μιὰ σημασία. «Ξέρετε, εἶμαι ἐκεῖνος ἐκεῖ, λέγανε, ...κατάγομαι ἀπὸ δαῦτη τὴν πόλη. ...ὁ φίλος τοῦ τάδε... γνωρίζετε τὸν τάδε;»

Καὶ σὰς διηγούνταν τὴν ἱστορία ἑνὸς φίλου, ἢ τὴν ἱστορία μιᾶς ὑπευθυνότητας, ἢ τὴν ἱστορία ἑνὸς λάθους ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἱστορία πού μπορεῖ νὰ τοὺς συνδέση μ' ὅ,τιδήποτε. Μὰ τίποτε ἀπ' αὐτὸ τὸ παρελθόν, ἀφοῦ μετανάστευαν δὲν ἐπρόκειτο νὰ τοὺς χρησιμεύση πιά. Ἦταν ἀκόμη ὀλόζεστο, ὀλόφρεσκο, ὀλοζώντανιο ὅπως εἶναι στὴν ἀρχὴ οἱ θύμησες τῆς ἀγάπης. Φτιάχνει κανεὶς ἕνα πακέτο ἀπὸ τρυφερὰ γράμματα. Ἐπισυνάπτει μερικὰ ἐνθύμια. Δένει τὸ σύνολο μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια. Καὶ τὸ λείψανο στὴν ἀρχὴ ἀναπτύσσει μιὰ γοητεία μελαγχολικὴ. Ἐπειτα περνᾶ μιὰ ξανθὴ μὲ γαλανὰ μάτια, καὶ τὸ λείψανο πεθαίνει. Γιατὶ κί' ὁ φίλος, ἢ ὑπευθυνότητα, ἢ γεννήτρια πόλη, τὰ ἐνθύμια τοῦ σπιτιοῦ, ἀποχρωματίζονται, ἂν δὲν ἐξυπηρετοῦν πιά.

Τὸ καταλάβαιναν καλά. Καθὼς ἡ Λισσαβόνα ἔπαιζε τὴν εὐτυχομένη, νόμιζαν πὼς ἐπρόκειτο νὰ ξαναγυρῶσιν σὲ λίγο. Εἶναι ἦπα ἢ ἀπουσία τοῦ ἄσωτου γιοῦ! Εἶναι μιὰ λανθασμένη ἀπουσία ἀφοῦ πίσω του, τὸ πατρικὸ σπιτί παραμένει. Ἄν εἶναι κανεὶς ἀπὸν στὸ γειτονικὸ δωμάτιο ἢ σὲ μιὰ ἄλλη πλαγιά τοῦ πλανῆτη, ἢ διαφορὰ δὲν εἶναι οὐσιαστικὴ. Ἦ παρουσία τοῦ φίλου πού φαινομενικὰ ἀποιακρύνθηκε, μπορεῖ νὰ γίνῃ πιὸ ἔντονη ἀπὸ μιὰ πραγματικὴ παρουσία. Εἶναι αὐτὴ τῆς προσευχῆς. Δὲν ἀγάπησα ποτὲ καλύτερα τὰ σπιτί μου, παρὰ στὴ Σαχάρα. Ποτὲ ἀρραβωνιαστικοὶ δὲν βρέθηκαν πὸ

κοντά στην άρραβωνιαστικιά τους απ' ό,τι οί ναυτικοί τῆς Βρετάννης, τὸν 16ο αἰώνα, ὅταν πᾶναν στὴν ἐπιστροφή τ' ἀκρωτήρι Χόρν καὶ γέρναν ἐνάντια στὸ φράγμα τῶν ἀνέμων. Ἀπὸ τὸ ξεκίνημα ἄρχιζαν κιάλας νὰ ἐπιστρέφουν. Τὴν ἐπιστροφή τους τὴν ἐτοίμαζαν μὲ τὰ χονδρά τους χέρια τραβώντας τὰ σχοινιά. Ὁ δρόμος ὁ πὸ σύντομος ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Βρετάννης στὸ σπίτι τῆς ἀρραβωνιαστικιάς περνοῦσε ἀπὸ τ' ἀκρωτήρι Χόρν. Ἀλλὰ νὰ πού οἱ μετανάστες μου, μοῦ φαίνόντουσαν οἱ ναυτικοί τῆς Βρετάννης, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κάποιος εἶχε ἀπαγάγει τὴ Βρεταννὴ ἀρραβωνιαστικιά. Καμιά Βρεταννὴ μνηστὴ δὲν ἄναβε πὰ γι' αὐτοὺς στὸ παραθύρι τῆς τὴν ταπεινὴ τῆς λάμπα. Δὲν ἦσαν ἄσωτοι γιοί. Ἦταν ἄσωτοι γιοὶ χωρὶς σπίτι γιὰ νὰ ἐπιστρέψουν. Τότε ἀρχίζει τ' ἀληθινὸ ταξείδι πούναι πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου.

Πῶς νὰ ξαναφτιάξῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του; Πῶς νὰ ξανακάνῃ τ' ἀσήκωτο κουβάρι του; ἀπὸ θύμησης; Αὐτὸ τὸ πλοῖο φάντασμα ἦταν φορτωμένο, σὰν τοὺς κάλυκες, ἀπὸ ψυχὲς ποὺ ἐπρόκειτο νὰ γεννηθοῦν. Οἱ μόνον πὸ φαινόταν πραγματικοί, τόσο πραγματικοί πὸ θάθελε κανεὶς νὰ τοὺς ἀγγίξῃ μὲ τὸ δάχτυλο, ἦταν αὐτοὶ πού, ἀναπόσπαστοι στὸ πλοῖο καὶ ἐξευγενισμένοι ἀπὸ τ' ἀληθινὰ καθήκοντα, κουβαλοῦσαν δίσκους, γυάλιζαν τοὺς μπρούτζους, γυάλιζαν τὰ παπούτσια καὶ μὲ κάποια ἀόριστη περιφρόνηση ὑπηρετοῦσαν νεκρούς.

Δὲν εἶναι διόλου ἡ φτώχεια πὸ στοιχίζε στους μετανάστες αὐτὴ τὴ μικρὴ καταφρόνια τοῦ προσωπικοῦ. Δὲν εἶναι καθόλου λόγω ἐλλείψεως χρημάτων, ἀλλὰ λόγω ζήτησης. Δὲν ἦσαν πὰ ὁ ἄνθρωπος τοῦ τάδε οἴκου, τοῦ τάδε φίλου, τῆς τάδε εὐθύνης. Ἐπαιζαν τὸ ρόλο, μὰ δὲν ἦταν ἀληθινός. Κανεὶς δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπ' αὐτούς, κανεὶς δὲν ἐτοίμαζόταν νὰ τοὺς φωνάξῃ. Τί χάσμα αὐτὸ τὸ τηλεφώνημα πὸν σὰς κάνει ἄνω κάτω, πὸν σὰς κάνει νὰ σηκώσετε κατάνυχτα, πὸν σὰς σπρώχνει στὸν σταθμό: «Τρέχα! Σ' ἔχω ἀνάγκη!» Γρηγόρα ἀνακαλυπτόμεθα φίλοι πὸν βοηθοῦνται. Ἀξίζουμε σιγὰ σιγὰ αὐτοὺς πὸν ἀπαιτοῦν νὰ βοηθηθοῦν. Βέβαια, τοὺς μετανάστες μου, κανεὶς δὲν τοὺς μισοῦσε, κανεὶς δὲν τοὺς ζήλευε, κανεὶς δὲν τοὺς βασάνιζε. Ἀλλὰ καὶ κανεὶς δὲν τοὺς ἀγαποῦσε μὲ τὴ μοναδικὴ ἀγάπη πὸν μετράει.. Ἐλεγα: θὰ ἐγκλωβισθοῦν, μόλις φθάσουν, στὰ κοκταίηλ τοῦ καλωσορίσματος, στὰ γεύματα τῆς παρηγοριάς. Μὰ ποιός θὰ τραντάξῃ τὴν πόρτα τους ζήτησας νὰ γίνῃ δεκτός: «Ἄνοιξε! ἐγὼ εἶμαι!...» Πρέπει κανεὶς νὰ βυζάνῃ πολὺν καιρὸ τὸ παιδὶ προτοῦ νάχῃ ἀπαιτήσεις. Πρέπει γιὰ πολὺν χρόνον νὰ συναναστροφῇ κανεὶς ἕνα φίλο πρὶν διεκδικήσῃ τὸ ὄφελος τῆς φιλίας. Ἀφοῦ αὐτοκαταστραφῇ κανεὶς, ἐδῶ καὶ πολλὰς γενεές, πρέπει νὰ διορθώσῃ τὸν παλιὸ του πύργο πὸν γκρεμίζεται, γιὰ νὰ μάθῃ νὰ τὸν ἀγαπᾷ.

II

Ἀναρωπιόμουν λοιπόν: «Τὸ βασικὸ εἶναι νὰ μείνῃ κάπου αὐτὸ πὸν ἐξήσε κανεὶς. Καὶ τὰ ἔθιμα. Κι' ἡ οἰκογενειακὴ γιορτὴ. Καὶ τὸ σπίτι μὲ τὰ ἐνθύμα. Τὸ κυριώτερο εἶναι νὰ ζήσης γιὰ τὴν ἐπιστροφή...». Κι' αἰσθανόμουν ν' ἀπειλῆται ἡ ὑπαρξὴ μου ἀκόμη κι' ἀπὸ τὴν εὐαισθησία τῶν μακρινῶν πόλων ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρθιόμουν. Ἐπιχειροῦσα νὰ γνωρίσω μιὰ πραγματικὴ ἔρρησο κι' ἄρχισα νὰ καταλαβαίνω ἕνα μυστήριον πὸν μοῦχε γιὰ πολὺν καιρὸ μπελεγμένο.

Ἐξῆσα τρία χρόνια σὴ Σαχάρα. Ὀνειρεύτηκα κι' ἐγὼ μετὰ ἀπὸ τόσοὺς ἄλλους τὴ μαγεία τῆς. Ὅποιοσδήποτε γνώρισε τὴ ζωὴ τῆς Σαχάρας, ὅπου

τὸ πᾶν, φαινομενικά, δὲν εἶναι παρὰ μοναξιά κι' ἀνέχεια, κλαίει ὡστόσο κεῖνα κει τὰ χρόνια σὸν τὰ πὸ ὥραϊα πὸν ἔζησε. Οἱ λέξεις «νοσταλγία τῆς ἄμμου, νοσταλγία τῆς μοναξιάς, νοσταλγία τοῦ χώρου» δὲν εἶναι παρὰ λογοτεχνικὲς διατυπώσεις καὶ δὲν ἐξηγοῦν τίποτα. Νά λοιπὸν πὸν γιὰ πρώτη φορά, πλέοντας μ' ἓνα ὑπερωκεάνειο μ' ἐπιβάτες πὸν μουρμιούριζαν στοιβαγμένοι ὁ ἓνας πάνω σὸν ἄλλο, μοῦ φαινόταν πὸς καταλάβαινα τὴν ἔρημο.

Βέβαια, ἡ Σαχάρα δὲν προσφέρει, ὅσο βλέπει τὸ μάτι, παρὰ μιὰ ὁμοιότητα ἄμμο, ἢ καλύτερα, γιὰτὶ οἱ ἁμιλόφοι ἐκεῖ εἶναι σπάνιοι, μιὰ πέτρινη ἄμμο. Κολυμπᾷ ἐκεῖ κανεὶς πάντοτε στὶς ἴδιες συνθήκες ἀνίας. Κι' ὅμως ἀόρατες θεότητες τοῦ ὀρθώνου ἓνα δίκτυ διευθύνσεων, ἀνηφοριῶν καὶ σημείων, ἓνα μυστικὸ καὶ ζωντανὸ σύστημα μυῶν. Δὲν ὑπάρχει μιὰ ὁμοιομορφία. Τὸ πᾶν κατευθύνεται. Ἡ μία σιωπὴ δὲ μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη σιωπὴ.

Ἐπάρχει μιὰ σιωπὴ εἰρήνης, ὅταν οἱ φυλὲς εἶναι μονιασμένες, ὅταν τὸ βράδυ φέρνει τὴ δροσιά του καὶ φαίνεται ὅτι σταματᾷ κανεὶς, μὲ πανιὰ κατεβασμένα σ' ἓνα ἴουχο λιμάνι. Ἐπάρχει ἡ σιωπὴ τοῦ μεσημεριοῦ ὅταν ὁ ἥλιος διακόπτει τὶς σκέψεις καὶ τὶς κινήσεις. Ἐπάρχει μιὰ λανθασμένη σιωπὴ, σὸν ὁ βοριάς λυγίσῃ κι' ἡ ἐμφάνιση ἐντόμων, ἀρπαγμένων ἀπ' τὴ γύρη στὶς ὀάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀναγγέλλει τὴν ἀνατολικὴ θύελλα τῆς ἄμμου. Ἐπάρχει μιὰ σιγὴ συνωμοσίας, σὸν ξέρη κανεὶς, γιὰ μιὰ μακρινὴ φυλὴ, ὅτι ἀναβράζει. Ἐπάρχει μιὰ σιωπὴ μυστηρίου, ὅταν πλέκονται ἀνάμεσα σὸν ὅς Ἀραβες οἱ δυσανάγνωστες συνωμοσίες. Ἐπάρχει μιὰ παρατεταμένη σιγὴ, ὅταν ὁ ἀγγελιαφόρος ἀργῇ νὰ ἔλθῃ. Μιὸ σιωπὴ μελαγχολικὴ, ἀν θυμηθῆς πιόν ἀγαπᾷς.

Τὸ κάθε τι ἔχει τὸν πόλο του. Κάθε ἀστὲρι προσδιορίζει μιὰ πραγματικὴ κατεύθυνση. Ὅλα εἶναι ἀστέρια Μάγων. Ὅλα ἐξυπηρετοῦν τὸ δικό τους θεό. Αὐτὸ ὑποδεικνύει τὴν κατεύθυνση ἐνὸς μακρινοῦ πηγαδιοῦ, δύσκολο νὰ τὸ προσεγγίσῃ κανεὶς. Κι' ἡ ἔκταση πὸν σᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτὸ τὸ πηγάδι βαραίνει σὸν ἓνα τεῖχος. Ἐκεῖνο δείχνει τὴν κατεύθυνση ἐνὸς στεῖρου πηγαδιοῦ. Καὶ τ' ἀστέρι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐμφανίζεται στεγνὸ. Κι' ἡ ἔκταση πὸν σᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ στεῖρο πηγάδι δὲν ἔχει κατήφορο. Ἐνα ἄλλο ἀστέρι χρησιμεύει γιὰ ὁδηγὸς πρὸς μιὰ ἀγνωρίστη ἄσση, πὸν οἱ νομάδες σᾶς τραγούδησαν, ἀλλὰ πὸν ἡ διαφωνία σᾶς ἀπαγορεύει. Κι' ἡ ἄμμος πὸν σᾶς χωρίζει ἀπὸ τὴν ἄσση εἶναι πελοῦζα παραμυθιῶν μὲ νεράιδες. Ἐνα ἄλλο πάλι δείχνει τὴν κατεύθυνση μιᾶς λευκῆς πόλης τοῦ Νότου, πὸν φαίνεται νόστιμη, σὸν καρπός, ὅπου κανεὶς φυτεύει τὰ δόντια. Ἄλλο, τὴ θάλασσα.

Τέλος, πόλοι σχεδὸν ἀνύπαρχοι μαγνητίζουν ἀπὸ πολὺ μακριὰ αὐτὴν τὴν ἔρημο: ἓνα σὸπι τῆς παιδικῆς ἡλικίας πὸν διατηρεῖται ζωντανὸ στὴ θύμηση. Ἐνας φίλος, γιὰ τὸν ὁποῖον κανεὶς δὲ γνωρίζει τίποτα, πλὴν τοῦ ὅτι ὑπάρχει.

Ἐτοι αἰσθάνεσθε ξεκούραστος κι' ἀναζωογονημένος ἀπὸ τὸ πεδίο τῶν δυνάμεων πὸν ὠθοῦνται πάνω σας ἢ πὸν σᾶς ἀπωθοῦν, σᾶς συμβουλεύουν ἢ σᾶς ἀντιστέκονται. Νῶσαστε γιὰ καλὰ στηριγμένος, καλὰ τοποθετημένος, καλὰ ἐγκαταστημένος σὸ κέντρο τῶν τακτικῶν κατευθύνσεων.

Καὶ καθὼς ἡ ἔρημος δὲν προσφέρει κανένα χειροπιαστὸ πλοῦτο, καθὼς δὲν ὑπάρχει τίποτα νὰ δῆ μήτε ν' ἀκοῦση κανεὶς στὴν ἔρημο, ἀναγνωρίζετε, ἀφοῦ ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ ἀντὶ ν' ἀποκοιμηθῆ δυναιώνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζωντανεῖται ἀρχικὰ ἀπὸ ἱκεσίες ἀόρατες, ὁ ἄνθρωπος κυβερνιέται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ἀξίζω στὴν ἔρημο, ὅτι ἀξίζω οἱ θεότητες μου.

Ἐτοι, ἀν αἰσθανόμουν πλοῦσιος, πλέοντας σὸ μελαγχολικὸ μου ὑπερωκεάνειο, γονίμων ἀκόμη γραμμῶν, ἀν κατοικοῦσα ἓναν πλανήτη ἀκόμη

ζωντανό, ήταν εξαιτίας μερικῶν φίλων, χαμένων πίσω μου στη νύχτα τῆς Γαλλίας καὶ ποῦ ἄρχισαν νὰ μοῦ εἶναι ἀπαραίτητοι.

Ἡ Γαλλία ἀπὸ δῶ καὶ πέρα δὲν ἦταν γιὰ μένα οὔτε μιὰ φασματικὴ θεά, οὔτε μιὰ ἔννοια ἱστορικοῦ, μὰ στ' ἀληθινὰ μιὰ σάρκα ἀπ' ὅπου ἐξαρτιόμουν, ἕνα δίχτυ συνδέσεων ποῦ μὲ κυβερνοῦσε, ἕνα σύνολο πόλων ποῦ συγχώνευε τοὺς παλιμοὺς τῆς καρδιάς μου. Αἰσθανόμουν τὴν ἀνάγκη νὰ νιώσω πρὸ γερούς καὶ πρὸ ἀνθεκτικούς κ' ἀπὸ τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτό, αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχα ἀνάγκη γιὰ νὰ κατευθυνθῶ. Γιὰ νὰ γνωρίσω ποῦ νὰ ἐπιστρέψω. Γιὰ νὰ ὑπάρξω.

Στὸ πρόσωπό τους ἡ χώρα μου κατοικοῦνταν ὀλάκερη καὶ ζοῦσε ἀπ' αὐτοὺς μέσα μου. Γιὰ ὅποιον ταξιδεύει στὴ θάλασσα μιὰ ἡπειρο συνοψίζεται κάπως στὴν ἀπλή λάμπη ὀρισμένων φάρων. Ἕνας φάρος δὲν μετρᾷ διόλου τὴν ἀπομάρκνυση. Τὸ φῶς του εἶναι παρὸν μὲς στὰ μάτια, ἀπλούστατα. Κι' ὅλα τ' ἀξιοθαύμαστα τῆς ἡπείρου κατοικοῦν μὲς στ' ἀστέρι.

Καὶ νὰ ποῦ σήμερα ἡ Γαλλία, μετὰ τὴν πλήρη κατοχή, εἰσῆλθε ὀλόκληρη στὴ σιωπὴ μὲ τὸ φορτίο της, σὰν ἕνα πλοῖο μ' ὅλα τὰ φῶτα σβησμένα, ποῦ ἀγνοοῦμε ἂν ἐπέζησε ἢ ὄχι στοὺς κινδύνους τῆς θάλασσας; ἡ τύχη τοῦ καθενὸς ἀπ' αὐτοὺς ποῦ ἀγαπῶ μὲ βασανίζει περισσότερο κ' ἀπὸ μιὰ ἀρρώστια μέσα μου φωλιασμένη. Αἰσθάνομαι ἀπειλούμενος μέσα στὴν ὑπαρξή μου ἀπὸ τὴν εὐαισθησία τους.

Αὐτὸς ποῦ ἐκείνη ἐκεῖ τὴ νύχτα τριγυρίζει στὴ μνήμη μου εἶναι ἡλικίας 50 ἐτῶν. Εἶναι ἄρρωστος. Κι' εἶναι ἑβραῖος. Πῶς θὰ ἐπιζήση στὸν γερμανικὸ τρόπο; Γιὰ νὰ πιστέψω ὅτι ἀναπνέει ἀκόμη ἔχω ἀνάγκη νὰ τὸν φαντασθῶ ἀγνοούμενο ἀπὸ τὸν κατακτητὴ, κρυφὰ προστατευμένο ἀπ' τὸ ὠραῖο τεῖχος τῆς σιωπῆς τῶν χωρικῶν τοῦ χωριοῦ του. Τότε μόνον νιώθω ὅτι ζεῖ ἀκόμη. Τότε μόνον, περπατώντας ἄσκοπα μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῆς φιλίας του, ποῦ δὲν ἔχει διόλου σύνορα, μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ αἰσθανθῶ ὄχι μετανάστης, ἀλλὰ ταξιδιώτης. Γιατὶ ἡ ἔρρημος δὲ βρίσκεται ἐκεῖ ὅπου τὴ νομίζουμε. Ἡ Σαχάρα εἶναι πρὸ ζωντανῆ ἀπὸ μιὰ πρωτεύουσα, κ' ἡ πρὸ θορυβώδης πόλη ἀδειάζει, ἂν οἱ βασικοὶ πόλοι τῆς ζωῆς διαψεύδονται.

III

Πῶς ἡ ζωὴ λοιπὸν κατασκευάζει αὐτὲς τὶς δυναμικὲς γραμμὲς στὶς ὁποῖες ζοῦμε; Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται τὸ βάρος ποῦ μὲ τραβᾷ πρὸς τὸ σπῆτι αὐτοῦ τοῦ φίλου; Ποιές εἶναι λοιπὸν οἱ κύριες στιγμὲς ποῦ ἔκαναν αὐτὴν τὴν παρουσία ἕναν ἀπὸ τοὺς πόλους ποῦ ἔχω ἀνάγκη; Ἀπὸ ποιά μυστικὰ γεγονότα λοιπὸν πετρώθηκαν οἱ ἰδιαίτερες τρυφερότητες κ' ἀπ' αὐτές, ἡ ἀνάγκη τῆς χώρας;

Τ' ἀληθινὰ θαύματα, πόσο λίγο θόρυβο προξενοῦν! Τὰ σπουδαῖα γεγονότα, πόσο εἶναι ἀπλᾶ! Τὴ στιγμὴ ποῦ θέλω νὰ διηγηθῶ, ἔχω τόσα λίγα νὰ πῶ, ὥστε μοῦ χρειάζεται νὰ ξαναζήσω τ' ὄνειρο καὶ νὰ μιλήσω σ' αὐτὸν τὸ φίλο.

Ἦταν μιὰ μέρα προπολεμικὴ, στὶς ὄχθες τῆς Σῶν, πρὸς τὴ μεριά τοῦ Τουρνός. Εἶχαμε διαλέξει νὰ φᾶμε σ' ἕνα ἐσπιατόριο, ποῦ τὸ μπαλκόνι του, ἀπὸ σανίδια, κρεμόταν στὸ ποτάμι. Μὲ τοὺς ἀγκῶνες πάνω σ' ἕνα ὑποτυπῶδες τραπέζι, χασαγμένο μὲ τὸ μαχαίρι ἀπὸ τοὺς πελάτες, εἶχαμε παραγγεῖλει δύο περόν. Ὁ γιαιτός σου, σοῦ ἀπαγόρευε τ' ἄλκοολ ἀλλὰ ἔκλεβες στὶς μεγάλες εὐκαιρίες. Ἦταν μὰ ἀπ' αὐτές. Δὲν ξέραμε γιατί, ἀλλὰ ἦταν μὰ ἀπ' αὐτές. Αὐτὸ ποῦ μᾶς εὐχαριστοῦσε ἦταν πρὸ ἄπιστο ἀπὸ τὴν ποιότητα

τοῦ φωτός. Εἶχες λοιπὸν ἀποφασίσει αὐτὸ τὸ « π ε ρ ν ὸ » τῶν μεγάλων εὐκαιριῶν. Καὶ καθὼς δυὸ ναυτικοί, μερικὰ βήματα πέρα ἀπὸ μᾶς, ξεφόρτωναν ἕνα καΐκι, τοὺς προσκαλέσαμε. Τοὺς φωνάξαμε ἀπὸ τὸ μπαλκόνι. Καὶ ἦλθαν. Ἦλθαν μὲ πολλὴ ἀπλότητα. Βρήκαμε τόσο φυσικὸ νὰ προσκαλέσουμε φίλους, ἐξαιτίας ἴσως αὐτῆς τῆς ἀόρατης γιορτῆς γιὰ μᾶς. Ἦταν τόσο φανερὸ πὼς θ' ἀπαντοῦσαν σὶὸ σινιάλο. Τσουγκρίασε λοιπὸν!

Ὁ ἥλιος ἦταν ὠραῖος. Τὸ χλιαρὸ του μέλι, ἔλουζε τὶς ὀξείες τῆς ἄλλης ὄχθης καὶ τὴν πεδιάδα μέχρι τὰ βάθη τοῦ ὀρίζοντα. Εἴμασταν ὅλο πρὸ χαροῦ μενοί, πάντοτε χωρὶς νὰ ξέρουμε τὸ γιατί. Ὁ ἥλιος στὰ σίγουρα φώτιζε γιὰ καλά, ὁ ποταμὸς κυλοῦσε, τὸ γεῦμα ἦταν γεῦμα, οἱ ναυτικοὶ εἶχαν ἀπαντήσει στὴν πρόκληση, ἡ ὑπέρτρια μᾶς σερβίριζε μὲ τὸν ἀέρα μᾶς χαροπῆς εὐγένειας, οὐ νὰ εἶχε πρυτανεύσει σὲ μιὰ αἰώνια γιορτή. Εἴμασταν ἀπόλυτα ἐν εἰρήνῃ, καλὰ σφηνωμένοι (ἔξω ἀπὸ τὴν σύγχρονη τάξη σ' ἕναν φυσικὸ πολιτισμὸ). Γευόμασταν ἕνα εἶδος τέλειας κατάστασης ὅπου ὅλες οἱ εὐχές, ἀφοῦ εἰσακουσθοῦν, δὲν ἔχουν πιά τίποτε νὰ μᾶς ἐμπιστευθοῦν. Αἰσθανόμασταν ἀγνοί, εὐθεΐες, φωτισμένοι καὶ συγκαταβατικοί. Δὲν θὰ ξέραμε νὰ ποῦμε ποιά ἀλήθεια μᾶς φανερώνονταν στὴν καθαρότητά της. Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα πού μᾶς κυρίευε ἦταν ἀκριβῶς αὐτὸ τῆς βεβαιότητας. Μᾶς βεβαιότητας σχεδὸν ἐγωϊστικῆς.

Ἔτοι τὸ οὐμιαν, γιὰ μᾶς, ἀποδείκνυε τὴν καλὴ του θέληση. Ἡ συμπίκνωση τῶν νεφελωμάτων, ἡ σκληρότητα τῶν πλανητῶν, ὁ σχηματισμὸς τῶν πρώτων ἀμοιβάδων, ἡ γιγαντιαία ἐργασία τῆς ζωῆς πού τελειοποίησε τὴν ἀμοιβάδα ἕως τὸν ἄνθρωπο, ὅλα εἶχαν συγκλίνει εὐτυχῶς γιὰ νὰ καταλήξουν ἀπὸ μᾶς, σ' αὐτὴν τὴν ιδιότητα τῆς ἡδονῆς! Δὲν ἦταν καὶ τόσο ἄσχημη σὰν ἐπιτυχία.

Ἔτοι ἀπολαμβάναμε αὐτὴν τὴ μουγγὴ συνεννόηση κι' αὐτοὺς τοὺς θεομοῦς, τοὺς σχεδὸν θρησκευτικούς. Νανουρισμένοι ἀπὸ τὸ ἱεροτελεστικὸ πήγαν' ἔλα τῆς ὑπέρτριας, οἱ ναυτικοὶ κι' ἐμεῖς τσουγκρίαζιμε σὰν ποιοτὶ τῆς ἴδιας Ἐκκλησίας, ἂν καὶ δὲ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ποιανῆς. Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ναυτικούς ἦταν ἄλλανδός, ὁ ἄλλος γερμανός. Αὐτὸς τῶς ἄλλοτε σκάσει ἀπὸ τὸν ναζισμό, καταδιωκόμενος ἀπ' ἐκεῖ γιατί ἦταν κομμουνιστῆς ἢ προτοκοιστῆς, ἢ καθολικός, ἢ ἑβραῖος. (Δὲν θυμᾶμαι πιά τὴν ἐτικέτα, γιὰ τὴν ὁποία εἶχε διαγραφῆ). Ἀλλὰ ἐκεῖνη τὴ στιγμή ὁ ναυτικός ἦταν ἀληθινὰ ἄλλο πράγμα ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφὴ. Ἡ ἀνθρώπινη πάστα. Ἦταν ἕνας φίλος, ἀπλούστατα. Κι' εἴμασταν σύμφωνοι, μετὰ τὸ φίλων. Συμφωνοῦσε, Συμφωνοῦσα. Οἱ ναυτικοὶ κι' ἡ ὑπηρεσία συμφωνοῦσαν. Σύμφωνοι γιὰ ποῖο πράγμα; Γιὰ τὸ περνό; Γιὰ τὴ σημασία τῆς ζωῆς; Γιὰ τὴ γλυκύτητα τῆς μέρας; Δὲν ξέραμε ἐπίσης νὰ τὸ ποῦμε. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ συμφωνία ἦταν τόσο πλέσια, τόσο γερὰ καὶ βαθειὰ στεργιωμένη, στήριζε μιὰ βίβλο τόσο ὀλοφάνερη στὴν οὐσία της, ἂν κι' ἀπερίγραπτη μὲ τὶς λέξεις, πού θὰ θέλαμε πρόθυμα νὰ ὀχυρώσουμε αὐτὸ τὸ περίπτερο, νὰ προσπίσουμε ἐκεῖ μιὰ πολιορκία καὶ νὰ πεθάνουμε ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ αὐτὰ τὰ διπλοπολυβόλα γιὰ νὰ σώσουμε αὐτὴν τὴν ὑπόσταση.

Ποιά ὑπόσταση; Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ δυσκολία νὰ ἐκφραστῆ κανεὶς! Κινδυνεύω νὰ συλλάβω μόνο ἀντανακλάσεις, ὄχι τὴν οὐσία. Οἱ ἀνεπαρκεῖς λέξεις θὰ ἀφήσουν νὰ φύγῃ ἡ ἀλήθεια μου. Θάμαι σκοτεινὸς ἂν ἀπατήσω ὅ,τι θὰ εἶχανε ἄνετα πολεμήσει γιὰ νὰ σώσουμε μιὰ κάποια ποιότητα ἀπὸ τὸ χαμόγελο τῶν ναυτικῶν κ' ἀπὸ τὸ χαμόγελό σου καὶ τὸ χαμόγελό μου, κι' ἀπὸ τὸ χαμόγελο τῆς σερβιτόρας, ἕνα κάποιο θαῦμα αὐτοῦ τοῦ ἡλίου, πού εἶχε τόσο κοπιάσει, ἐδῶ καὶ τόσα ἑκατομμύρια χρόνια γιὰ νὰ καταλήξῃ, ἀπὸ

μᾶς, σὴν ποιότητα ἑνὸς χαμόγελου ποῦ ἦταν ἀρκετὰ πετυχημένο.

Ἡ οὐσία, τὶς περισσότερες φορές, δὲν ἔχει βάρος. Ἡ οὐσία ἐδῶ, φαινομενικά, δὲν ἦταν παρὰ ἓνα χαμόγελο. Ἐνα χαμόγελο εἶναι συχνὰ ἡ οὐσία. Πληρώνεται κανεὶς μ' ἓνα χαμόγελο. Κι ἡ ποιότητα ἑνὸς χαμόγελου μπορεῖ νὰ μᾶς κἀνὴ νὰ πεθάνουμε. Ὡστόσο, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ποιότητα μᾶς ἐλευθέρωνε τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ ἄγχος τῶν τωρινῶν καιρῶν, μᾶς παραχωροῦσε τὴ βεβαιότητα, τὴν ἐλπίδα, τὴν εἰρήνην, ὥστε ἔχω τὴν ὑποχρέωση σήμερα, γιὰ νὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἐκφρασθῶ καλύτερα, νὰ διηγηθῶ ἐπίσης τὴν ἱστορία ἑνὸς ἄλλου χαμόγελου.

IV

Ἦταν στὴ διάρκεια ἑνὸς ρεπορτάζ πάνω στὸν ἐμφύλιο πόλεμο στὴν Ἰσπανία. Εἶχα τὴν ἀπροσεξία νὰ παρευρεθῶ στὰ κρυφά, γύρω στὶς τρεῖς ἡ ὥρα τὸ πρωί, σ' ἓνα μπαρκάριομα μυστικοῦ ὑλικοῦ σὲ κάποιον ἐμπορικὸ σταθμό. Ἡ κίνηση τῶν ομάδων κι' ἓνα ἀπαλὸ σκοτάδι ἔδειχναν νὰ εὐνοοῦν τὴν ἀφάνειά μου. Μὰ φάνηκα ὑποπίτος σ' ἀναρχικοὺς ἐθνοφρουροὺς.

Ἦταν πολὺ ἀπλό. Δὲν ὑποπευόμουν τίποτα ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐλαστικὴ καὶ σιωπηλὴ τους ἄφιξη ὅταν κιάλας μὲ περικύκλωσαν, ἤσυχκα, σὰν τὰ δάκτυλα μιᾶς παλάμης. Ἡ κἀνὴ τῆς καραμπίνας τους πέρασε ἐλαφρὰ πάνω στὴν κοιλιά μου κι' ἡ σιωπὴ μοῦ φάνηκε πανηγυρική. Σήκωσα ἐπιτέλους τὰ χέρια.

Παρατήρησα ὅτι κοίταζαν, ὄχι τὸ πρόσωπό μου, ἀλλὰ τὴ γραβάτα μου (ἡ μόδα ἑνὸς ἀναρχικοῦ προαστίου δὲ συνιστοῦσε αὐτὸ τὸ ἔργο τέχνης). Ἡ σάρκα μου σουτάληκε. Περίμενα τὴ ριπή, ἦταν ἡ ἐποχὴ μὲ τὰ σβέλτα δικαστήρια. Μὰ δὲν ὑπῆρξε καμιά ριπή. Ὑστερα ἀπὸ μερικὰ δευτερόλεπτα ἑνὸς ἀπόλυτου κενοῦ, στὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου οἱ ομάδες ἐργασίας μοῦ φάνηκαν νὰ χορεύουν σ' ἓναν ἄλλο κόσμο ἓνα εἶδος ὄνειρικοῦ μπαλέτου, οἱ ἀναρχικοί μου, μὲ μιὰ ἐλαφριά κίνηση τοῦ κεφαλιοῦ, μοῦκταναν νεῦμα νὰ τοὺς προπορευθῶ καὶ τραβήξαμε δίχως βιασύνη, μέσ' ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῆς διαλογῆς. Ἡ σύλληψη ἔγινε μὲ μιὰ τέλεια σιωπὴ καὶ μὲ μιὰ καταπληκτικὴ οἰκονομία κινήσεων. Ἔτσι παίζει ἡ ὑποβρύχια πανίδα.

Σὲ λίγο κωνόμουν σ' ἓνα ὑπόγειο, τροποποιημένο σὲ φυλάκιο. Κακοφωτισμένοι ἀπὸ μιὰ ἄσχημη λάμπα πρελαίου, ἄλλοι ἐθνοφρουροὶ λαγοκοιμόταν, μὲ τ' ὄπλο ἀνάμεσα στὰ σκέλη. Ἀντάλλαξαν μερικὲς λέξεις, σὲ τόνο οὐδέτερο μὲ τοὺς ἄνδρες τῆς περιπολίας μου. Ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς μ' ἔψαξε.

Μιλῶ ἰσπανικά, ἀλλὰ ἀγνοῶ τὰ καταλάνικα. Κατάλαβα ὡστόσο ὅτι ζητοῦσαν τὰ χασιὰ μου. Τάχα ξεχάσει στὸ ξενοδοχεῖο. Ἀπάντησα: «Ξενοδοχεῖο... Δημοσιογράφος...» δίχως νὰ γνωρίζω ἂν ἡ γλῶσσα μου μετέφερε καπιτί. Οἱ ἐθνοφρουροὶ πέρασαν ἀπὸ χέρι σὲ χέρι τὴ φωτογραφικὴ μου μηχανὴ σὰν ἓνα πεισιπύιο. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ποῦ χασιοურიόνταν σωριασμένοι στὶς στοαθοπόδαρες κασέκλες τους, σηκώθηκαν βαριεστημένα κι' ἀκούηψαν στὸν τοῖχο.

Γιατὶ ἡ ἐντύπωση ποῦ ἐπικρατοῦσε ἦταν αὐτὴ τῆς βαριαστημάδας. Τῆς βαριαστημάδας καὶ τοῦ ὕπνου. Ἡ ἀντιοχὴ τῆς προσοχῆς αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων εἶχε ἐξαγλιθηθῆ ποῦ φαινόταν ὅτι εἶχε ξελασκάρει. Θὰ εὐχόμουν οχεδὸν σὰν ἀνθρώπινη ἐπαφή, ἓνα σημάδι ἐχθρότητας. Μὰ δὲ μὲ τιμοῦσαν μὲ κανένα σημεῖο θυμοῦ, μήτε ἀκόμη ἀποδοκίμασις. Ἐπιχείρησα πολλὰς φορές νὰ

διαμαρτυρηθῶ στὰ ἰσπανικά. Οἱ διαμαρτυρίες μου ἔπρσαν στὸ κενό. Μὲ κοίταξαν χωρὶς ν' ἀντιδράσουν, σὰ νάβλεπαν ἕνα κινέζικο ψάρι σ' ἔνυδρεῖο.

Περίμεναν. Τί περίμεναν; Τὴν ἐπιστροφή ἐνὸς ἀπὸ δαύτους; Τὴν αὐγὴ; Ἐναρωτιόμουν: «Πρὶμένουν ἴσως νὰ πεινάσουν...»

Ἔλεγα ἀκόμη: «Θὰ κάνουν καμὰ γκάφα! Εἶναι ἀπόλυτα βλακῶδες!...» Τὸ αἶσθημα πὺ ἐνιωθα — περισσότερο ἀπὸ μιὰ αἴσθησι ἀγωνίας — ἦταν ἡ ἀναγούλα τοῦ παραλόγου. Ἔλεγα: «Ἄν ξεμουδιάσουν, ἂν θελήσουν νὰ κινηθοῦν, θὰ πυροβολήσουν!»

Ἦρουν, ναὶ ἢ ὄχι, πράγματι σὲ κίνδυνο; Ἄγνοοῦσαν πάντοτε ὅτι δὲν ἦμουν ἕνας σαμποτέρ, ἕνας κατάσκοπος, μιὰ ἕνας δημοσιογράφος; Ὅτι τὰ χαρτιά μου βρισκόνταν στὸ ξενοδοχεῖο; Εἶχαν πάρει μιὰ ἀπόφασι; Ποιά;

Δὲ γνῶριζα τίποτα γι' αὐτούς, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τουφέκιζαν χωρὶς μεγάλες διαδικασίες συνείδησης. Οἱ ἐμπροσθοφύλακες τῆς ἐπανάστασης, ὁποιοῦδήποτε κόμματος κι' ἂν εἶναι, κυνηγοῦν, ὄχι ἀνθρώπους (δὲν ζυγίζουν τὸν ἄνθρωπο στὴν οὐσία του), ἀλλὰ τὰ συμπτώματα. Ἡ ἀντίθετη ἀλήθεια τοὺς φαίνεται σὰ μιὰ ἐπιδημικὴ ἀρρώστεια. Γιὰ ἕνα ὑποπιτὸ σύμπτωμα ἀποστέλλουν τὸν μολυντικὸ στὸ λοιμοκαθαρητήριο τῆς ἀπομόνωσης. Τὸ κοιμητήριο. Γι' αὐτὸ μοῦ φαινόταν γρουσουζικὴ αὐτὴ ἡ ἀνάκρισι πὺ ἔπεφτε πάνω μου μὲ ἀόριστα μονοσύλλαβα, πότε πότε, κι' ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν καταλάβαινα τίποτα. Μιὰ τυφλὴ ρουλέτα ἔπαιζε τὸ σκαρί μου. Γι' αὐτὸ αἰσθανόμουν τὴν περιεργὴ ἀνάγκη νὰ ζυγίζω μιὰ πραγματικὴ παρουσία, νὰ τοὺς φωνάξω ἐπάνω μου. Κάτι πὺ μὲ ἐπέβαλε στὴν πραγματικὴ μου μοῖρα. Τὴν ἡλικία μου, παραδείγματος χάσι. Αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ ἐντυπωσιακὸ, ἡ ἡλικία ἐνὸς ἀνθρώπου! Εἶναι ἡ περίληψι ὅλης του τῆς ζωῆς. Ἐγινε σιγὰ σιγὰ, ἡ ὠριμότητα πὺ εἶναι δική του. Ἐγινε παρὰ τὰ τόσα νικημένα ἐμπόδια, παρὰ τίς τόσες σοβαρὲς ἀρρώστιες πὺ γιαιτρεύθηκαν, παρὰ τίς τόσες στενοχώριες πὺ ἀπάλυναν, παρὰ τίς τόσες ἀπογοητεύσεις πὺ ξεπεράσθηκαν, παρὰ τοὺς τόσους κινδύνους πὺ τὸ μεγαλύτερο μέρος ξέφυγε ἀπὸ τὴ συνείδησι. Ἐγινε μέσ' ἀπὸ τόσες ἐπιθυμίες, τόσες ἐλπίδες, τόσες στενοχώριες, τόσες λήθεις, τόσους ἔρωτες. Ἀντιπροσωπεύει ἕνα καλὸ φορτίο ἐμπειριῶν κι' ἐνθυμῶν ἡ ἡλικία ἐνὸς ἀνθρώπου! Παρὰ τίς παγίδες, τὰ βάσανα, τὰ πεπατημένα, συνεχίσαμε νὰ περπατᾶμε κουτσὰ στραβά, τσάτρα πάτρα, σὰν ἕνα καλὸ κάρρο. Καὶ τώρα, χάσι σ' ἕναν παραλληλισμὸ ἐπίμονο εὐτυχισμένων συμβάντων, εἴμαστε ἐκεῖ. Ἐχομε 37 χρόνια. Καὶ τὸ καλὸ τὸ κάρρο, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, θὰ μεταφέρει πὺ μακριὰ ἀκόμη τὸ φορτίο μου μὲ τὰ ἐνθύμια. Ἐναρωτιόμουν λοιπόν: «Νὰ πὺ βρίσκομαι. Εἶμαι 37 ἐτῶν...» Θὰ μ' ἄρεζε νὰ ξεφόρτωνα τοὺς δικαστές μου, μ' αὐτὴν τὴν ἐπιποσούνη, ἀλλὰ δὲ μὲ ρωτοῦσαν πὰ.

Τότε συνέβη τὸ θαῦμα. Ὡ! ἕνα θαῦμα πολὺ διακριτικὸ. Δὲν εἶχα τι γάρα. Καθὼς ἕνας ἀπὸ τοὺς φύλακές μου κἀνιζε, τὸν παρακάλεσα, μ' ἕνα νεῦμα, νὰ μοῦ δώσι ἕνα, καὶ σκισάσω ἕνα ἀόριστο χαμόγελο. Ὁ ἄνθρωπος τεντώθηκε στὴν ἀρχή, πέρασε σιγὰ τὸ χέρι στὸ μέτωπό του, σήκωσε τὰ μάτια στὴν κατεύθυνσι, ὄχι πὰ τῆς γραβάτας, ἀλλὰ τοῦ προσώπου μου καὶ μὲ μεγάλη ἔκπληξι, σκίσαρε κι' αὐτός ἕνα χαμόγελο. Ἦταν κάτι σὰν τὸ ξημέρωμα τῆς μέρας.

Αὐτὸ τὸ θαῦμα δὲν ἔλυσε τὸ δράμα· ἀπλῶς τὸ ἔσβησε, ὅπως τὸ φῶς τῆ σκιά. Κανένας δράμα δὲν εἶχε πὰ νὰ συμβῆ. Αὐτὸ τὸ θαῦμα δὲν ἄλλαξε τίποτα, πὺ νὰ ἦταν ὄραϊό. Ἡ ἄοχημη λάμπα πετρελαίου, ἕνα τραπέζι μὲ σκόρμα χαρτιά, οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν πλάτη στὸν τοῖχο, τὸ χῶμα τῶν ἀντικειμένων, τὸ ἄρωμα, τὸ πᾶν παρέμενε. Ἄλλὰ κάθε πράγμα μεταμορφώθηκε ἀπὸ

τὴν ἴδια του τὴν οὐσία. Αὐτὸ τὸ χαμόγελο μ' ἀπελευθέρωνε. Ἦταν ἓνα σημάδι ἐξίσου ὀριστικό, ἐξίσου φανερὸ στὶς ἐπόμιενες συνέπειες, ἐξίσου ἀναντίστροφο κι' ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἡλίου. Ἄνοιγε μιὰ καινούργια ἐποχή. Τὸ τραπέζι μὲ τὰ σκόρπια χαρτιά γινόταν ζωντανό. Ἡ λάμπα πετρελαίου ζωντάνευε. Οἱ τοῖχοι ζωντάνευαν. Ἡ πλήξη ποτισμένη ἀπὸ νεκρὰ ἀντικείμενα αὐτοῦ τοῦ ὑπογείου ξαναελάφρυνε ἀπὸ μιὰ γοητεία. Ἦταν ὅαν ἓνα ἀάρατο αἶμα νᾶχε ξαναρχίσει νὰ κυκλοφορῇ, ξαναδένοντας ὅλα τὰ πράγματα σ' ἓνα σῶμα κι' ἀναστηλώνοντας μιὰ ἔννοια.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν μιὰ κινήθη, ἀλλὰ ἐνῶ ἓνα δευτερόλεπτο πρὶν μοῦ φαινόταν πῶς ἀπομακρυσμένοι κι' ἀπὸ ἓνα προκτακλυσμαῖο εἶδος, νὰ πὺ γεννιόνταν σὲ μιὰ κοντινὴ ζωή. Αἰσθανόμουν μιὰ παράξενη αἴσθηση παρουσίας. Αὐτὸ εἶναι: παρουσίας! Κι' αἰσθάνομαι τὴ συγγένειά μου.

Τ' ἀγόρι πὺ μοῦ χαμογέλασε καὶ πὺ ἓνα λεπτὸ νωρίτερα δὲν ἦταν παρὰ ἓνας ὑπάλληλος, ἓνα ἐργαλεῖο, ἓνα εἶδος τερατώδους ἐντόμου, νὰ πὺ ἀνακαλυπτόταν λίγο ἀδέξιο, σχεδὸν ντροπαλό, μᾶς θαυμαστῆς δειλίας. Ὅχι πὺς ἦταν λιγώτερο κτηνὸς ἀπ' ἓναν ἄλλο τερορίστα! Ἄλλὰ ὁ ἐρχομὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ αὐτὸν φώτιζε τόσο καλὰ τὴν τρωτὴ του πλευρά! Παίρνουμε μεγάλες πόντες ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ γνωρίζουμε καταβάθος τῆς καρδιάς τὸ δισταγμὸ, τὴν ἀμφιβολία, τὴ λύπη...

Τίποτε ἀκόμη δὲν εἶχε λεχθῆ. Ὅμως ὅλα εἶχαν ἀποφασισθῆ. Ἀκούμπησα τὸ χέρι στὸν ὄμο τοῦ ἐθνοφρουροῦ, εὐχαριστώντας τον, ὅταν μοῦ ὅδωσε τὸ τοιγάρο. Κι' ὅταν αὐτὸ τὸ κρύσταλο ἔθραυσε, οἱ ἄλλοι ἐθνοφρουροί, κι' αὐτοὶ ξαναγινόταν ἄνθρωποι: μπῆκα στὸ χαμόγελο ὅλων, σὰ σὲ μιὰ χώρα καινούργια κι' ἐλεύθερη.

Μπῆκα στὸ χαμόγελό τους ὅαν ἄλλοτε, στὸ χαμόγελο τῶν σωτήρων μας στὴ Σαχάρα. Οἱ σὺντροφοὶ ἀφοῦ μᾶς βρῆκαν μετὰ ἀπὸ μέρες ἀναζητήσεων, ἀφοῦ προσγειώθηκαν ὅσο τὸ δυνατόν πὺ κοντά, περπατοῦσαν πρὸς ἐμᾶς μὲ μεγάλα βήματα, κουνώντας ὀλοκάθαρα, στὰ ἄκρα τους, τὰ παγούρια μὲ τὸ νερό. Ἄν σώθηκα ἀπὸ τὸ χαμόγελο τῶν ναυαγοσωστῶν, ἀπὸ τὸ χαμόγελο τῶν ναυαγῶν ἂν ἤμουν ναυογοσώστης, θυμῆμαι ἐπίσης ἓνα μέρος, ὅπου αἰσθανόμουν τόσο εὐτυχοιμένος. Ἡ πραγματικὴ εὐχαρίστηση εἶναι εὐχαρίστηση καλεσμένου. Τὸ σώσιμο δὲν ἦταν παρὰ ἡ εὐκαιρία αὐτῆς τῆς εὐχαρίστησης. Τὸ νερὸ δὲν ἔχει καμιά δύναμη νὰ μαγεύσει, ἂν δὲν εἶναι ἀρχικὰ δῶρο τῆς καλῆς θέλησης τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ περιποιήσεις οἱ προσφερόμενες στὸν ἄρρωστο, ἡ ὑποδοχὴ ἡ προσφερόμενη στὸν ἀποκηρυγμένο, ἡ ἴδια ἡ συγγνώμη δὲν ἀξίζουν παρὰ χάρη στὸ χαμόγελο πὺ φωτίζει τὴ γιορτή. Συναντιόμαστε μὲ τὸ χαμόγελο, πάνω ἀπὸ τὶς γλώσσες, τὶς κάστες, τὰ κόμηματα. Εἴμαστε οἱ πιστοὶ μᾶς Ἐκκλησίας, αὐτὸς κι' οἱ συνήθειές του, ἐγὼ κι' οἱ δικές μου.

V

Αὐτὴ ἡ ιδιότητα τῆς χαρᾶς δὲν εἶναι ὁ καρπὸς ὁ πὺ σοβαρὸς τοῦ πολιτισμοῦ πὺ εἶναι δικός μας; Μιὰ ὀλοκληρωτικὴ τυρρανία θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ἱκανοποιήση, κι' αὐτὴ ἐπίσης, τὶς ὑλικές μας ἀνάγκες. Ἄλλὰ δὲν εἴμαστε ἓνα κοπάδι βοσκῆς. Ἡ εὐημερία κι' ἡ ἄνεση δὲ θ' ἀρκοῦσαν νὰ μᾶς γεμίσουν. Γιὰ μᾶς πὺ ἀνάθραφίκαμε στὴ λατρεία τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ζυγίζουν βαριά οἱ ἀπλές συναντήσεις πὺ μετατρέπονται μερικὲς φορὲς σὲ θαυμάσιες γιορτές.

Σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου! Σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου!... Ἐκεῖ βρίσκεται τὸ βάσανο. Ὅταν ὁ ναζὶ σέβεται ἀποκλειστικά ὅποιον τοῦ μοιάζει, δὲ σέβεται τίποτα, παρὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ἄρνεῖται τὶς δημιουργικὰς ἀντιρρήσεις, ἐρημώνει κάθ' ἐλπίδα ἀνόδου καὶ θεμελιώνει γιὰ χίλια χρόνια, ἀντὶ ἐνὸς ἀνθρώπου, τὸ ρομπὸτ μᾶς τερμποφωλιᾶς. Ἡ διαταγὴ γιὰ τὴ διαταγὴ ξεβλαστίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ κύριο ἀξίωμα του, ποῦναι ν' ἀλλάζῃ καὶ τὸν κόμο καὶ τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ ζωὴ δημιουργεῖ τὴν τάξιν, ἀλλὰ ἡ τάξιν δὲ δημιουργεῖ τὴν ζωὴν.

Σὲ μᾶς, ἀντίθετα, φαίνεται ὅτι ἡ ἀνύψωσί μας δὲν τέλειωσε, ὅτι ἡ αὐριανὴ ἀλήθεια τρέφεται ἀπὸ λάθος χθεσινό, καὶ ὅτι οἱ ἀντιρρήσεις ποῦ πρέπει νὰ ξεπεραστοῦν εἶναι τὸ ἴδιο τὸ κοπρόχωμα τῆς ἀνάπτυξής μας. Ἄναγνωρίζουμε οὐ δικούς μας αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ποῦ δὲ μᾶς μοιάζουν. Μὰ τί περίεργη συγγένεια! Σιτηρίζεται σὶδὸ μέλλον, ὅχι σὶδὸ παρελθόν. Σὶδὸ σκοπὸ, ὅχι σὶδὸν καταγωγὴν. Εἴμαστε ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο προσκνηντὲς ποῦ σὶς διάφορος διαδρομῆς, πρὸς τὸ ἴδιο ραντεβού, πικραίνομαστε.

Ἄλλὰ νὰ ποῦ σήμερον ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου, κατάστασι τῆς ἀνύψωσής μας, βρίσκεται οὐ κίνδυνο. Τὰ ἐρείσματα τοῦ νέου κόσμου μᾶς ἐμπλέξαν σὶδὸ σκοτάδια. Τὰ προβλήματα εἶναι ἀσυνάρτητα, οἱ λύσεις ἀντίθετες. Ἡ χθεσινὴ ἀλήθεια πέθανε, ἡ αὐριανὴ μένει ἀκόμη νὰ κτισθῇ. Καμὰ ἰκανὴ σύνθεσι δὲν προβλέφθηκε καὶ καθένας ἀπὸ μᾶς δὲν κρατᾷ παρὰ ἕνα κομματάκι τῆς ἀλήθειας. Ἐλλείπει ἀληθοφάνειας ποῦ τὶς ἐπιβάλλει, οἱ πολιτικὲς θρησκείες καλοῦν σὶδὸν βία. Καὶ νᾶμαστε, ποῦ διηρημένοι οὐ μεθόδους, διατρέχουμε τὸν κίνδυνο νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε πᾶ ὅτι πορευόμαστε πρὸς τὸν ἴδιο σκοπὸ.

Ὁ ταξιδιώτης ποῦ περνᾷ τὸ βουνό του μὲ ὄδηγὸ ἕνα ἀστέρι, ἂν ἀφεθῇ γιὰ πολὺ ν' ἀπορροφηθῇ ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς ἀνάστασής του, διακινδυνεύει νὰ λησμονήσῃ ποῖὸ ἀστέρι τὸν ὄδηγεῖ. Ἄν δὲν πρόκειται νὰ δράσῃ κανεὶς μόνο γιὰ νὰ δράσῃ, δὲ θὰ πάει πουθενά. Ἄν ἡ καρεκλὸς τῆς μητόπολης ἐσχοληθῇ πάρα πολὺ παραδόξιστα σὶδὸν νοῖκι τῶν καρεκλῶν τῆς, διακινδυνεύει νὰ λησμονήσῃ ὅτι ὑπηρετεῖ ἕνα Θεό. Ἔτσι μὲ τὸ νὰ ἐγκλεισθῶ ὁπαδὸς κάποιου πάθους, κινδυνεύω νὰ λησμονήσω ὅτι μὴν πολιτικὴ ἔχει σημασία μόνον ἂν ἐξυπηρετῇ μὴν πνευματικὴ ἀληθοφάνεια. Γευθήκαμε, σὶς ὄσους τοῦ θάνατος, μὴν κάποια ποιότητα τῶν ἀνθρώπων οχέσεων: ἐκεῖ εἶναι γιὰ μᾶς ἡ ἀλήθεια.

Ὅποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ βιασύνῃ τῆς πράξης, μᾶς ἀπαγορεύεται νὰ λησμονήσουμε τὴν κλίση ποῦ ὀφείλει νὰ τὴ διοικῇ, εἰδημὴ ἡ πράξιν αὐτὴ θὰ παραμεινῇ ἄγονη. Θέλουμε νὰ θεμελιώσουμε τὸ σεβασμὸ τοῦ ἀτόμου. Γιὰ ν' ἀλληλοισοφύμασι σὶδὸν ἐσωτερικὸ ἐνὸς ἴδιου στρατοπέδου. Κανένας ἀνάμεσά μας δὲν κρατᾷ τὸ μονοπώλιον τῆς ἀγνῆς πρόθεσις. Μποροῦσα νὰ πολεμήσω, σὶ ὄνομα τῆς πορείας μου, αὐτὴν τὴν πορεία ποῦ κάποιος ἄλλος διάλεξε. Μποροῦσα νὰ κοιτῶ τὰ διαβήματα τῆς λογικῆς σου. Τὰ διαβήματα τῆς λογικῆς εἶναι ἀβέβαια. Ἄλλὰ ὀφείλω νὰ σεβασθῶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, σὶδὸν ἐπίπεδο τοῦ Πνεύματος, ἂν κοπιᾷ πρὸς τὸ ἴδιο ἀστέρι.

Σεβασμὸς τοῦ Ἀνθρώπου! Σεβασμὸς τοῦ Ἀνθρώπου...! Ἄν ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου θεμελιώθηκε σὶδὸν καρδιὰ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἄνθρωποι θὰ καταλήξουν νὰ ἰδρῶσουν κατόπιν τὸ σοσιαλιστικὸ σύστημα, πολιτικὸ ἢ οικονομικό, ποῦ θὰ καθιέρωνε αὐτὸν τὸ σεβασμὸ. Ἐνας πολιτισμὸς θεμελιώνεται καὶ ὀχὴ μὲς σὶδὸν οὐσίᾳ του. Σὶδὸν ἄνθρωπο ἀνῆκει ἀρχικὰ ἢ τυφλὴ ἐπιθυμία μᾶς κάποιος ζῳισασις. Ἐπειτα, ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ λάθος οὐ λάθος, βρίσκει τὸ δρόμο ποῦ τὸν ὄδηγεῖ σὶδὸν φωτιά.

VI

Ἄναμφισβήτητα, γι' αὐτό, φίλε μου, ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τῆς φιλίας σου. Διψῶ γιὰ ἓνα σὺντροφο πὸν πάνω ἀπὸ τὶς ἀντιδικίες τῆς λογικῆς, σέβεται οὐ μὲνα τὸν προοικνητῆ αὐτῆς τῆς φλόγας. Ἔχω ἀνάγκη νὰ γευθῶ μερικὲς φορὲς, ἀπὸ πρὶν, τὴν ὑποσχόμενη θερμότητα καὶ ν' ἀναπαυθῶ, λίγο πέρα ἀπὸ τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτό, σ' αὐτὸ τὸ ραντεβοῦ πὸν θᾶναι δικό μας.

Εἶμαι τόσο κουρασμένος ἀπὸ τὶς φιλονικίες, ἀπὸ τὶς ἀποκλειστικότητες, ἀπὸ τοὺς φανατισμούς! Μποροῦσα νὰ ἐπιστρέψω σίπτι σου χωρὶς νὰ ντυθῶ μὲ μιὰ στολή, χωρὶς νὰ ὑποιαχθῶ στὴν ἀπαγγελία ἑνὸς Κορανίου, χωρὶς ν' ἀποιαχθῶ ὁτιδήποτε ἀπὸ τὴν ἐσωτερική μου πατρίδα. Κοντὰ σου δὲν ἔχω νὰ δικαιολογηθῶ, δὲν ἔχω ν' ἀπολογηθῶ, δὲν ἔχω ν' ἀποδείξω βρῖσκω τὴν ἡρεμία ὅπως τότε στὸ Τουρνύς. Πέρα ἀπὸ τὶς λέξεις μου τὶς ἀδέξιες, πέρα ἀπὸ τοὺς συλλογισμοὺς πὸν δὲ μποροῦν ν' ἐξαπατήσουν, μὲ θεωρεῖς ἀπλῶς Ἄνθρωπο. Σέβεται οὐ μὲνα τὸν πρεσβευτῆ τῶν δογμάτων, τῶν ἐθίμων, τῶν εἰδικῶν ἀγαπῶν. Ἄν εἶμαι διαφορετικὸς ἀπὸ σένα, ἀντὶ νὰ οὐ ζημιῶνω οὐ καλύτερεύω. Μὲ ρωτᾶς ὅπως ρωτᾶει κανεὶς τὸν ταξιδιώτη.

Ἐγὼ πὸν νιώθω, ὅπως καθένας, τὴν ἀνάγκη ν' ἀναγνωρισθῶ, αἰσθάνομαι ἀγνὸς οὐ σένα καὶ πηγαίνω πρὸς ἑσένα. Ἔχω ἀνάγκη νὰ πάω ἐκεῖ, ὅπου εἶμαι ἀγνός. Δὲν εἶσαι διόλου οἱ θεωρίες ἢ τὰ διαθήματα μου πὸν οὐ ὁ ἐκπαίδευσαν πάνω στὸ ποιὸς εἶμαι. Εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ποιὸς εἶμαι πὸν οὐ ἔκανε, στὴν ἀνάγκη, ἐπιεικῆ σ' αὐτὰ τὰ διαθήματα, ὅπως σ' αὐτὲς τὶς διαυπώσεις. Γνωρίζω τὴν ἐπιθυμία σου νὰ μὲ δεχθῆς ὅπως εἶμαι. Τί ἔχω νὰ κάνω μ' ἓνα φίλο πὸν μὲ κρίνει; Ἄν δεχθῶ ἓνα φίλο στὸ τραπέζι μου, τὸν παρακαλῶ νὰ καθῆση, κ' ἂν κουτοαὶνῆ δὲν τοῦ ζητῶ νὰ χορέψη.

Φίλε μου, σ' ἔχω ἀνάγκη οὐ μιὰ κορυφή ἀπ' ὅπου ἀναπνέει κανεὶς! Ἔχω ἀνάγκη ν' ἀκουμπήσω πλάι σου, μιὰ φορὰ ἀκόμη, στὶς ὄχθες τῆς Σῶν, στὸ τραπέζι μιᾶς μικρῆς ταβέρνας μὲ σανίδες κακοενωμένες καὶ νὰ προσκαλέσω δυὸ ναῦτες, μὲ τὴ συντροφιά τῶν ὁποίων θὰ τσουγκρίσουμε γαλήνια, μ' ἓνα χαμόγελο, ὀλίδιδο μ' αὐτὸ τῆς μέρας.

ΑΣΥΓΧΩΡΗΤΟ

Τί κ' ἂν πολέμισες μὲ γκρά τὰ στούκας
καὶ ψύχωνες τοὺς ἀδελφοὺς νὰ μὴν λυγίσουν
κρατώντας ὀλόρθος τὴν πατρίδα.

Τί κ' ἂν γιὰ λάβαρο κρατοῦσες
μέσ' στὴν καρδιά σου τὴν Ἑλλάδα λεύτερη
κ' ἀντεξες στὸ μαστίγιο,
στὴν πείνα καὶ στὴν ἐξορία.

Τί κ' ἂν ἀνάστησες τὴν πίστη γιὰ τὴ λευτεριά
μέσ' ἀπ' τὸν τάφο ὅπου τὴν θάψαν οἱ φυγάδες.
Φτάνει γιὰ σφάλμα σου κ' αἰτία γιὰ διωγμὸ
ὅταν φώναζες Δημοκρατία
κ' ὄχι ἀλυσίδες.

ΔΗΜ. ΣΚΥΛΙΤΣΗΣ

ΔΕΙΛΙΝΟ

Διψασμένως ζητώ κάθε δειλί
 ρουμπινένιο κρασί,
 που κερνά ή καρδιά σου
 φλογισμένη Θεέ του ήλιου,
 που χαρίζεις ζωή,
 στο καλό μας άστέρι,
 που λερώνει ή κακή παρουσία μας.

Διψασμένως τὸ πίνω,
 στὸ ποτήρι τῆς λύπης
 καθισμένος ἐκεί
 στοῦ ἁγίου Κοσμά τὸ γιαιλό.

Τὸ κρασί σου, σὰν αἷμα,
 εἶναι κάπως πικρό, μὰ τὸ θέλω,
 σὰν ἀφιόνι τὸ θέλω,
 σὰν ἀφιόνι πὸς δίνει στὸ πόνο τὴ γλύκα,
 φαντασιές ὀνείρων χαρούμενες,
 ναί, μ' ἀρέσει πὸς βάφει τὴ θάλασσα,
 τὰ βουνὰ καὶ τὰ νέφη,
 ναί, μ' ἀρέσει ἢ ψυχὴ μου νὰ γεύεται
 τὴ πικρὴ σου τὴ λύπη,
 φλογισμένη Θεέ, γιὰ τὴν ἄμορφη τὴ Λευκοθήη...

Μὰ ταιριάζει σὲ σένα ὁ πόνος κι' ἡ πίκρα;
 Δὲν ταιριάζουν αὐτὰ στοὺς Θεούς.

Ἐκλιρῶθη, σὲ μᾶς νὰ πονᾶμε κι' ἀκόμα νὰ κλαίμε,
 συγγέσασαμε πιά...

I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

“ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ,,

Δὲν ἔχω σπίτι οὔτε ὄνομα
 τὰ πάντα ἔχασα τὸ ψωμί ζητώντας
 Ἰδανικὰ γιὰ μένα περασμένα
 ἀφ' ὄντας ζήτησα τῆς ἀμαρτίας τὸ ξύλο...
 Τὴν σάρκα μου προσφέρω
 ματωμένη ἀπ' τὰ κοντάρια τῶν Ρωμαίων
 σάρκα παρμένη ἀπ' τὸν λαό,
 μὰ στὴν ψυχὴ ἐπαναστατῶ
 Γι' αὐτὸ σὲ λάτρεψα Μεσοσία.
 Ὅταν κοντὰ Σου βρέθηκα μιὰ μέρα
 ἐνῶ περνοῦσες μὲ τοὺς Δώδεκα στὰ στενορῆμα
 καὶ μοῦπες
 «Βγάλε ἀπ' τὸ σῶμα σου τῆς ἀμαρτίας τὰ καρφιά
 καὶ ζῆσε αἰώνια».

ΠΑΝΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΔΟΥΛΟΙ

Δουλοὶ ἀπελεύθεροι στὶς ὄχθες τοῦ Νίγηρος,
Ψάχνουν ἀδιάκοπα στὴν ἄμμο τὴν ἀπέραντη,
αἰῶνες ψάχνουν. . .

Γιὰ νάβρουν, τὴν λίθο τὴν Πολύτιμη,
Τὴν λίθο τῶν οκοτωμένων τοὺς ὄνειρων,
Τὸ ἀπολιθωμένο ἐκμαγεῖο τῆς ἐλευθερίας τοὺς!

Οἱ λευκοί, ὦ οἱ λευκοί, πλημμύρισαν τὴν ἄμμο
μὲ λήρους λυδίας λίθου,
πέτρες ἀστραφτερῆς ψευτιάς.

Καὶ κουβαλᾶν καὶ κουβαλᾶν οἱ μαῦροι ὀλοένα
τοὺς λήρους τῶν λευκῶν, στὰ χρυσοχοεῖα τῆς Εὐρώπης
Καὶ κουβαλᾶνε τὴν πεθαμένη ποίηση τοῦ Κόσμου τοὺς
οἱ Δουλοὶ ἀπελεύθεροι, τῶν ἄγριων ἀκτῶν τοῦ Βόλτα.

Καὶ βρίσκουνε τὰ Κυβερνεῖα τῶν ἀργυραμοιβῶν
κίβδηλες τὶς πέτρες, τῶν ἐργατῶν τοῦ Τράνσβαλ
Ἄχατης, λένε, εἶναι δίχως πιά σπιλινότητα...

Ἦ μὲ τὰ θλιμμένα τοὺς spirituals προσεύχονται,
οἱ δουλοὶ ἀπελεύθεροι, ἀδερφοί μας,
— Πότε θὰ βροῦμε, λένε, πότε τὸν ἀστραφτερό ἀδάμαντα
μῆς τίμιας κι' ἀγέραστης Λευτεριάς
Μῆς Λευτεριάς, ποὺ νὰ τὴν φέρνουν στὰ φτερά τοὺς,
οἱ ἄνεμοι τῶν ἐρήμων καὶ τῶν ὠκεανῶν,
μὲ τὸ μήνυμα τῆς βροντῆς τῶν οὐρανῶν τοῦ Ἐσταυρωμένου
μὲ τὶς βροχὲς τῶν δακρυσιμένων ματιῶν τοῦ Λούθηρ Κίνγκ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΣ

ΠΟΣΟ ΜΙΚΡΟΣ

Αὐτὸς ὁ δρόμος μέσα στὰ βουνά
μὲ τὶς ἀνηφοριὲς καὶ τὶς κατηφοριὲς του,
μὲ τὶς ἀτέλειωτες στροφές καὶ τοὺς δαιδάλους του τοὺς ἄπειρους,
τοῦτος ὁ δρόμος μέσα στὰ βουνά,
πόσο μικρὸς μοῦ φαίνεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

Στέκομαι καὶ κυττῶ τὸν πίνακα αὐτὸν ἀπὸ μακριά:
ἢ ἐπιτυχῆς προοπτικῆ, τὰ ζωντανὰ πρόσωπα, τὸ ὠραῖο βάθος,
ἢ ἀβίαστη κίνηση, ἢ ἀτιμὸσφαιρα — ὅλα —
μοῦ φαίνεται ἴδια ἢ ζωή...

B. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΜΕ ΤΟ ΘΕΟ ΗΞΟΥΝ ΚΑΛΗ

Με τὸ Θεὸ
ἦσουν καλή...

Ἦχι γιατί
καθὼς σταυροκοπιόσουν
ἔφτανε τὸ χέρι σου
στὸν οὐρανό.

Ἦλλά γιατί
ἢ προσευχή σου
ἦταν τὸ ψωμί
τῶν ἄλλων.

Γιατί τὰ σπλάγχνα σου
ἦταν μονάχα
μιὰ καρδιά
καὶ τίποτ' ἄλλο.

Πείνα καὶ χόρταση
τίς ἔνιωθες
μὲ τὸ στομάχι
τοῦ πλησίον.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

ΠΕΡΙΔΕΞΙΣ

Κυνηγώντας τὸν ἴσκιό μας
πάνω ἀπ' τὰ χαμομήλια καὶ τὸ σύγνεφο
στενέψαμε τὸ χῶρο τῆς γῆς
δίχως ἕνα πρωϊνὸ ὕστερ' ἀπ' τὴν ἔριδα
νὰ μιλήσουμε μ' ἕνα κλωναράκι χλωρό,
γιὰ τὴ σιωπὴ καὶ τὸ σούρουπο.
Τὴν ὥρα ποὺ τὰ νήπια κοιτάζουν
τὸ βλέμμα τῆς μάνας πρὶν κοιμηθοῦν
ἢ κληματαριά εἶναι ξηρὴ καὶ γυμνὴ
μπρὸς τὸν μεγάλο καθρέφτη μὲ τὸ κενό,
κι' ἐμεῖς βγαίνουμε ἀπὸ μιὰ ἔκλειψη ἡλίου
περιδεεῖς καὶ ἀνυπόδητοι
γιὰ νὰ ζήσουμε καθὼς οἱ λέξεις στὰ βιβλία
μ' ἐκεῖνα τὰ παρατηρήματα ὄνειρα
ποὺ ἀπομένουν στὴν εὐωδία τῆς γύρης,
ὅταν δὲν ἔχουμε νὰ ζητήσουμε τίποτ' ἄλλο
πὲρ' ἀπ' τὴν εὐτυχία τῶν στρουθίων.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΡΑΤΣΗ

ΣΤΗΝ ΠΑΡΓΑ ΤΗ ΧΡΥΣΗ

(Ὀδοιπορικὸ)

Περπάτησα τὴν ἠπειρωτικὴ γῆ, τοῦτη τὴ φορά περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλῃ. Μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τὴ χαρῶ καὶ νὰ τὴν ἀπολαύσω χωρὶς βιασύνῃ. Ἔνοιωσα μιὰ πραγματικὴ γοητεία γνωρίζοντας, ὄχι μόνον τὰ ὄμορφα χιλιοβαρσανιομένα Γιάννενα καὶ τῆς ἄλλες ἠπειρώτικες πόλεις, τὰ χωριά τὰ καρφωμένα στὰ βράχια τὰ σκιερὰ καὶ δροσερὰ, μὰ καὶ αὐτὰ τὰ βουνά της τὰ μπλάβα, τὰ γυρνά της βράχια τ' ἀναπάντεχα ὄροπέδια μὲ τὰ μύρια ἀγριολούλουδα καὶ τὰ πολύχρωμα κλαριά. Διάβηκα δρόμους κρεμαστοὺς πού μὲ ἀνέβασαν σὲ πλαγιὰς ψηλῶν βουνῶν, πού ὀρθώνονταν πάνω ἀπὸ τὸ πέλαγος καὶ περνοῦσαν ἀπὸ δάση καὶ ρεματιὰς ὑγρὰς μὲ τὴν μυρωδιὰ τῆς πικροδάφνης καὶ τῆς νεραντζιάς, καὶ ἔφθασα σ' ὄροπέδια γυρνά, ἀνεμοδαρμένα, ὅπου τὰ σύννεφα ἔβαιζαν τὸ αἰώνιο παιγνίδι τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ φωτός, μὲ τοὺς γύρω βράχους. Χάρηκα ἕς γόνιμες καὶ μαλακὰς πεδιάδες πού μ' ἔφεραν σὲ κάστρα ἐρειπωμένα καὶ χαμίνες πολιτεῖες ριζωμένες στὴ χέρσα γῆ. Δὲν θὰ ξεχάσω τὴ συγκίνηση πού μοῦ χάρισαν τὰ κάστρα της, καὶ τὰ ἀπίθανα παλαιὰ πέτρινα γεφύρια της τὰ τόσο στενὰ καὶ ψηλοκρεμαστά, πού σ' ἔπιανε τρομάρα νὰ σηκῶνῃς τὸ κεφάλι σου καὶ νὰ τὰ βλέπῃς. Γιοφύρια καὶ κάστρα, τριγυρισμένα μὲ θρύλους, καὶ ἄγρια πυργοδεμένα μπεντένια, τὰ ἔχτισαν οἱ χριστιανοὶ καὶ τὰ πόισαν μὲ τὸ αἷμα τους Βενετσιάνοι, Τοῦρκοι καὶ Ρωμηοί. Τώρα ὄλοῦθε γκρεμόχορτα φυτρῶνον, ἀνάμεσα στὶς μαυρισμένες πέτρες, ἀγριοσούκιες καὶ τσουκνίδες καὶ σχοῖνα. Ὡστόσο, στέκουν τὰ κάστρα της τὰ χαλασμένα ἀπ' τὸν πόλεμο, τὴ φωτιὰ καὶ τὸ τσεκούρι, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰ δροπάλια τοῦ χειμῶνα, ὡς τὰ σήμερα περήφανα, μ' ὅλα τὰ γεράματά τους, τὶς πληγὰς καὶ τὴ φτώχεια τους, ἐγκαταλειμμένα ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἀγκαλιασμένα ἀπὸ τὴ φύση — πού τραβᾷ ἀμέσως τὰ δικαιώματά της, μόλις ξεμακρύνει ἢ ἀνθρώπινη παρουσία — καὶ κρατοῦν ἀκόμα ἕναν ἀέρα λεβεντιάς.

Εἶχαμε ἀφήσει τὰ Γιάννενα καὶ τρέχαμε νὰ προφτάσουμε τὴν Πάργα. Ἡ ψυχὴ μας ζοῦσε μ' ἕνα ὄραμα καὶ λαχταροῦσαμε νὰ τὸ βροῦμε ἀτόφιο, αὐθεντικό. Θέλαμε νὰ προλάβουμε τὴν Πάργα πρὶν τὴ θάψη πίσω ἀπ' τὴ βαριά καὶ βάρβαρη ὄψη του τὸ τοιμένιο. Αὐτὸ τὸ αὐθάδικο οἰκοδομικὸ ὑλικό, πού ἀδιάφορο καταρρακώνει τὴ γνησιότητα καὶ τὴν μογιατίζει μὲ τὸ χρῶμα τῆς ἄνεσης. Ἦταν ἕνα κρυστάλλινο πρῶινό, μὲ πολύχρωμες ἀνταγείες, πού στὰ πεντακάθαρα φύλλα σιγότερμαν οἱ δροσοσταλιές, καὶ τὰ πουλιά, λαγιασμένα ἀπ' τῆς γύχτας τὴ σιωπῇ, ἀπλωναν τὶς μικρὰς φτεροῦγες τους μέσα στὸ ἀκτινοβόλημα τῆς ἀνατολῆς. Τὰ πρόβατα δὲν εἶχαν βγῆ ἀκόμη στὴ βοσκῇ, γιατί ἡ δροσιὰ ἦταν περισσὴ μέσα σὲ τούτους τοὺς γήλοφους καὶ τὶς ψηλὰς ραχοῦλες.

Ὀλόλαμπρη, γεμάτη γλύκα, γεννιόταν ἀκόμη μιὰ καινούργια μέρα καὶ μεῖς τρέχαμε — τρέχαμε νὰ προλάβουμε τὴν Πάργα. Στὴ μικρὴ πλατεῖα τῆς

Παραμυθιάς σταματήσαμε. Έδω λένε πώς ήταν η αρχαία πόλη Έλλας ή Σέλλας. Έδω είναι και το χωριό Σέλλιανη κι ο ποταμός Κωκυτός, πού οί αρχαίοι τὸν ἔλεγαν Σελλήει. Τί μυστήριο, και στο πιδ ἀσήμαντο χωριό τῆς Πατρῖδος μας ἀν συναντᾶς τὴν ἱστορία νὰ φαίνη τὰ περασμένα μετὰ τὰ σημερινά, αὐτὸ ἀς ποῦμε τὸ θαυμαστὸ ἑλληνικὸ ἀνακύκλωμα. Κοίταξα τὴ μικρὴ πολίχνη. Ἦταν φυτρωμένη στὴν πλαγιὰ τοῦ λόφου, πεντακάθαρη καὶ λουλουδιασμένη. Ὑστερα τὰ μάτια μου ἀγκάλιασαν ἐκεῖνο τὸ ἀσβεστωμένο παλαικὸ σπίτι μετὰ τὴ σκεπαστὴ αὐλή, τὴν κατακόρυφη πέτρινη σκάλα πάνω στὴν τοξωτὴ βεράντα, τὴ μεγάλη μαντρόπορτα πού εὐτυχῶς ἦταν διάπλατη κι ἄφηνε νὰ ξεχυλιζῆ ἕνας κείμαρος ἀπὸ γεράνια, τὰ κοντὰ καὶ στενὰ παραθύρια, μετὰ τὶς μαυρισμένες σταυροσιδεριές, καὶ ἡ ψυχὴ μου γέμισε μ' ἀπλότητα καὶ φῶς, γέμισε ἀπὸ μιὰ αἴσθησι γνήσιας παλαιᾶς ἐποχῆς. Ὅταν ἔφευγα, γύρισα, τὸ ξανακοίταξα κι ἔκανα μιὰ εὐχὴ: νὰ στηλώσῃ τὴν καρδιά του καὶ νὰ ἀντέξῃ στ' ἀγριοκαίρια τῶν χρόνων, γιὰ νὰ χαρίζῃ τὴν ἀγνότητα τῆς ἑλληνικῆς ὁμορφιάς στοὺς περαστικούς.

Κοντεύαμε νὰ φτάσουμε στὴν Πάργα κι αὐτὴ κρυβόταν μέσα στοὺν μικρὸ τῆς κολπίσκο ἐπίμονα, γιὰ νὰ μεγαλῶνῃ τὴν ἀνυπομονησία μας. Κι ἄξαφνα, στὸ κοντοζύγωμα, μιὰ ἀπλάδα γαλανῆς θάλασσας μετὰ χυμένα σμαράγδια, μετὰ πρασινοβράχους, μετὰ ξετυλιγμένες δαντέλλες πρόβαλλε μέσα ἀπὸ ὄνειρο παραμυθένιο, μαγικὸ. Μᾶς ἔδωσε μιὰ ἀνατριχίλα δροσιάς, μιὰ γεύση ἀλιύρας, αἰχμαλώτισε τὸ βλέμμα καὶ λεηλάτησε τὴν καρδιά μας. Τὰ χρώματα ὅσο τὰ κοιτᾶς ἐώνωνονται μετὰ τὰ πελώρια μάτια σου, γίνονται ἀπαλά, ἄερια, μπερδεύονται ὅλα μαζί, κι ἀναδίνουν ἕνα θάμπος, μιὸ μαγεῖα μοναδικὴ γιὰ κάθε σιγὴ, γιὰ κάθε παρουσία. Κι ἡ Πάργα σοῦ ἀποκαλύπτεται σιγὰ - σιγὰ, ἀθύρθη, ἀύθηντική, ἀνάμεσα σὲ τοῦτα τὰ πλάνια χρώματα, γλυκεῖα, μεθυστικὴ, νεράδα ἀφρογέννητη, ἐλιόπαρτη, παρθένα. Τρέχαμε γιὰ νὰ τὴ φτάσουμε. Οἱ πλαγιές ἀγκάλιζαν τὸ δρόμο κι ἀγωνίζονταν νὰ ἐπιβάλλουν τὸ πράσινο στὸ τουρκουὰζ φόντο τῆς θάλασσας. Ἦταν ὀλόσπαρτες μετὰ κιτριές, λεμονοπορτοκαλιές, σκίνα, ἐλιές καὶ μελισσόχορτα, πού τὰ τρίβεις στὰ χέρια σου καὶ σοῦ δίνουν μιὰ αἴσθησι μελιού κι ἕνα ὑπόξυνο διακριτικὸ ἄρωμα.

Κεῖνο τὸ γιγάντιο βενετσιάνικο κάστρο εἶναι ἡ καρδιά τῆς. Δεσπόζει πάνω στὸ γιγαντιόβραχο κι ἔχει στὸ μέτωπό του τὸ λιοντάρι τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἐνώνει τὸ χθὲς μετὰ τὸ σήμερα καὶ πορεύονται μαζί σφιχτοπασμένα. Τότε ἐσὺ βλέπεις τὶς μνημεις νᾶρχονται ἀπὸ τὰ περάσμένα καὶ σοῦ σφίγγουν τὴν ψυχὴ.

Περπατούσαμε στὰ πλακόστρωτα σοκάκια τῆς Πάργας. Τὰ σπίτια τῆς κάτασπρα, σκαρφαλώνουν στοὺς βράχους μετὰ τὰ πεῦκα κι ἔχουν τὰ μάτια γυρισμένα στὰ κύματα. Φιάννουν δρόμους σκεπαστοὺς καὶ θολωτὲς στοὺς χωμένες στὸ ἠφίως. Οἱ Παργινοὶ εἶναι περισσότερο νησιῶτες καὶ λιγότερο στεργιανοί. Ξυπόλητοι στὸ μῶλο, ξεμπερδεύουν τὰ δίχτυα δυνατοὶ κι ἀφοβοὶ ἔχουν τὴ φουρτούνα μέσα τους καὶ κρατοῦν ἀπὸ κείνες τὶς γενιές πού, ὅταν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἀγόρασε τὴν Πάργα ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους γιὰ 150.000 λίρες, ἀναγκάστηκαν νὰ κάψουν τὰ σπίτια τους, νὰ πάρουν τὸ βίος τους καὶ ὁ ἕνα σακὶ τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων καὶ νὰ φύγουν γιὰ τὴν Κέρκυρα. Κι οἱ Ἀγγλοὶ, ντροπιασμένοι ἀπὸ τὴν παγκόσμια κατακραυγὴ, κατέθεσαν, λένε, ἐκεῖνα τὰ λεφτὰ στὴν Τράπεζα τῆς Κέρκυρας, γιὰ νὰ μοιράζωνται τοὺς τόκους οἱ ξεριζωμένοι Παργινοί...

Καὶ βλέπεις ἀπὸ πάνω σου τὰ σουλιώτικα βουνὰ καὶ δίπλα τὸν Ἀχέροντα καὶ συλλογιέσαι: Τί ἄνθρωποι μπορεῖ νᾶναι τοῦτοι μετὰ τὶς ἀτσάλινες, τὶς ἀτόφιες, τὶς πεντακάθαρες ψυχές! Ὅλα μπορεῖ ν' ἀλλάξουν, νὰ ρημάξουν, μιὰ οἱ ψυχές οἱ ἑλληνικὲς δὲν χάνονται ποτέ. Ὑστερα κλείνεις τὰ μάτια, γιὰ

νά δῆς ἐκείνη, τὴν μπουρλοτιέρικη θαλασοινὴ ψυχὴ, στὰ 1790 ν' ἀνοίγη στὸν ἥλιο τῆς Πάργας τὰ μάτια. Εἶναι ὁ Κανάρης, ὁ ὕμνος τῆς θάλασσας τοῦ '21. Αὐτὸς ποὺ κατατρόφωσε τὴ ναυαρχίδα τοῦ Καρᾶ - Ἀλῆ στὴ Χιό. Κοπάζεις τὴ θάλασσα τὴ γαληνεμένη, τὸ νησάκι μὲ τὸ ἐκκλησιάκι τῆς Κυρὰ - Παναγιᾶς, τ' ἀφρόψαρα νὰ κτυποῦνται καὶ νὰ κάνουν μακροβούτια, τὰ ὀλοπράσινα πετροκάραβα ποὺ τὰ γυροφέρνουν ἄσπρα σὰν γλαροπούλια κύματα, τὸν ἥλιο ποὺ ἀπλώνει τὸ χρυσάφι του, καὶ τὰ νιώθεις ὅλα τοῦτα ἐναρμονιομένα σὲ μιὰ πρωτάκουστη συμφωνία.

Πῆραμε τ' ἀνηφορικὸ καλντερίμι γιὰ τὸ κάστρο. Μέσα μας ἀντηχοῦσε ὁ ἀπόηχος μιᾶς φωνῆς ποὺ ἔτρεχε κι ἀνέβαινε πρὸ γρήγορα στὸ κάστρο ἀπὸ μᾶς. Ἦταν ἡ φωνὴ τῆς Πάργας. Μᾶς ὑποδέχτηκε στὴν καστρόπορτα τοῦ βενέτικου κάστρου μεγαλόπρεπο καὶ μᾶς συντρόφεψε στὰ χορταριασμένα στενὰ δρομιάκια του. Μᾶς ἔβαλε νὰ καθήσουμε σ' ἓνα παλιὸ ρημαγμένο κανόνι κι ἄρχισε τὶς ἱστορίες γιὰ τὰ λάθια καὶ τοὺς καμηλοὺς τῆς. Ἔλεπτα μᾶς ἔδειξε τοὺς πύργους τοὺς ψηλοὺς μὲ τὰ μαυρισμένα ἀπ' τοὺς χρόνους κοιτρώνια, τὶς ὑπόγειες στοῖες ποὺ ὀδηγοῦσαν σὲ ἀνήλιαγες καὶ ὑγρὲς φυλακές, τὶς βαριὲς μαῦρες ἀλυσίδες... Κοπάζαμε γύρω βουβοί, μὰ νιώθαμε τὴν πίκρα νὰ σταλάζῃ κόμπο - κόμπο στὴν καρδιά μας. Πόσο βαριὰ εἶναι ἡ σκλαβιά!... Ὁ ἕνας πουλοῦσε σιτὸν ἄλλον τούτη τὴ δυστυχισμένη γῆ κι ἔπεφτε ἀπ' τὸ κακὸ στὸ χειρότερο. Θυσία καὶ ἰδέα, δάκρυ καὶ ἡρωισμός. Ἀλβανοσέρβοι, Ἐνετοί, Ἄγγλοι καὶ Τοῦρκοι ἄφησαν τὰ βάρβαρα χνάρια τους κι ἔγραψαν τὸν αἱμάνο δρόμο τους σὲ τοῦτα τὰ χώματα τῆς Πάργας. Μὰ δὲν πέθανε, γιατί σι' ἄγια, τὰ παρθένα στήθια τῆς ἔκλεισε τὸ Θεὸ καὶ τὴν ἀδούλωτη ψυχὴ. Τὴν ψυχὴ τῆς τὴν ἑλληνική.

Πῆρε νὰ νυχιώνῃ ὅταν ἀφήσαμε τὸ ἀνηφορικὸ καλντερίμι τοῦ κάστρου. Μπερδευτήκαμε στὴ ζωὴ. Ἡ Πάργα δὲν εἶναι μόνον τόπος γιὰ μελαγχολικὲς μνήμη, εἶναι καὶ τόπος χαρᾶς. Ἡ φωνακλάδικη ζωὴ τῆς ἀγορᾶς, τὰ φῶτα π' ἄρχισαν ν' ἀνάθουν στὸ λιμάνι, τὰ μικροταβερνάκια μὲ τὰ καβουράκια ποὺ ἀργοψήγονται στὰ κάρβουνα καὶ σ' ἀνοίγουν τὴν ὄρεξη, ἐκεῖνο τὸ παρδαλὸ πλῆθος ἀπὸ τοὺς τουρίστες, ὅλα ζυμωμένα, παλιὰ καὶ καινούργια, κι ἡ θάλασσα ἡ ξελογιάστρα μὲ τὰ μπλάβα τῆς χρώματα, χλιαρὴ, ἀλμυρὴ, γλυκειὰ παρθένα ποὺ ἔπαιξε μαζί τῆς καὶ σὲ κέρδισε, ὅλα τοῦτα εἶναι ἡ Πάργα. Ἡ Πάργα ποὺ ἀγάπησε, ἡ παλιὰ καὶ ἡ καινούργια, ἡ Πάργα ποὺ σοῦ χάρισε κείνη τὴν ἀνέκφραστη γοητεία. Ἡ Πάργα ποὺ σὲ μάγεψε καὶ σοῦ πῆρε τὴν καρδιά στὴν πρώτη τῆς γνωριμία.

ΚΑΖΑΡΜΑ

— Καὶ πῶς νὰ τ' ὀνομάσουμε;

— Καλὰ μωρέ, βρίζουμε τ' ὄνομα. Αὐτὸ ἦταν τώρα; Ἄς ξεμπλέξουμε μιὰ φορὰ μὲ τὰ ξαδέρφια καὶ βλέπουμε...

— Εἶχαμ' ἓνα σπίτι, πρὶν παντρευτῶ, ποῦ ὁ πατέρας μου τῶχε βγάλει Καζάρμα. Ἦταν ἓνα μακρινάρι ποῦ ἀρχίζε ἀπ' τὴν κουζίνα, καὶ ἀπὸ ἓνα διάδρομο μακρὸ, περῶντας ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὶς τρεῖς κρεβατοκάμαρες, ἔφτανε στὴν τραπεζαρία καὶ ἀπὸ κεῖ ἔβλεπε στὴ βεράντα, μιὰ ὑπέροχη βεράντα...

— Μοῦ τῶχεις δείξει. Δὲν ἦταν στὸ Παλιὸ Φάληρο;

— Ναί, αὐτὸ ἦταν. . . Ἐνα σπίτι. Μὰ τί-σπίτι! Ἄχ!

Κρατώντας αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἐπιφώνημα, ποῦ στὸ τέλος κάθε ἐνδιαφέρουσας δουλειᾶς ἢ καὶ στὴν ἀρχή, ναί, ναί, ποῦ τότε ἀκόμη ὁ διαλογισμὸς ἦταν μέσα στὸ μυαλό της, ἔλεγε «Ἄχ! Βόηθα με Θεὲ ν' ἀρχίσω». Κι ἀρχίζε, καὶ ὅλα πήγαιναν μέλι γάλα... Ὅμως τώρα τελευταῖα εἶχε τόσα πολλὰ νὰ γράψῃ· ἔπρεπε πρῶτα νὰ συγκεντρώσῃ σκέψεις, ἰδέες, ἀντιλήψεις γιὰ τὸ τί ἄκουσε, γιὰ τὸ τί νοερὰ ξανάξησε, μ' αὐτοὺς, μὲ τὸν ἀργυροφόρο Ἀπόλλωνα, μὲ τὰ μαβιά λουλούδια. Τί ὠραῖος. Θεὲ μου, πόσο ὠραῖος ἦταν ὁ Ἄγγελος, πραγματικά Θεοῦ βλαστάρι, καὶ ἦταν ἐκεῖ καὶ ἡ Εὔα μὲ τὸν ἀργαλειό της, καὶ ὅλο ὕφαινε, ὕφαινε τοὺς ἀτέλειωτους χιτῶνες τοῦ Ἄγγελου μέχρι ποῦ μιὰ μέρα, φαντάσου ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ αὐτὴ ἡ Εὔα, μόνον μὲ τὰ ρούχα ποῦ φοροῦσε, λοιπόν, ἦρθε νὰ δῇ τὸν Ἄγγελο μὲ σφαλιχτὰ μάτια.

Πόναγε, τὸν πόναγε ἀφάνταστα. Τοῦγγραψε ἓνα σημεῖωμα, «ἔμαι κοντὰ σου».

Τὰ ὕφαινε γερὰ ὄλ' αὐτὰ, μὲ στιμόνι, μὲ ὑφάδι, ποῦ δὲν ξεγράφωνότα ἀπ' τὸ μυαλό τῆς θείας Κούλας.

Καὶ τοὺς εἶπε ἀκόμα πῶς...

— Μοῦ φαίνεται πῶς τὸ βλέπω τελειωμένο. Κατάλαβες; Τέτοιο σπίτι!

— Πόσα ξαδέρφια εἶσαστε;

— Τριῶν ἀδερφῶν παιδιά. Τῶν ἄλλων, τῶν Πετρακαίων, τοὺς εἶχε δοθεῖ τὸ σπίτι τὸ παραδίπλα...

— Δηλαδή τὸ ἓνα τρίτο ἀπ' τὰ ξαδέρφια καὶ τὸ ἓνα τρίτο ἀπ' τ' ἀδέρφια. Ξέρω ἐγώ; Κανόνισε...

— Δὲ σ' ἀρέσει νὰ πάρουμε μεῖς τὸ κάτω κάτω;

— Ἀμὲ πῶς δὲ μ' ἀρέσει! Τέτοια θέα. Καταπληκτικὴ!

Κι ἔπεσε, μετὰ τὴ συζήτηση, στὴ δουλειά. Εἶχε νὰ καρφόσῃ ἀκόμα ἓνα ἑκατομμύριο ἐννιακόσια ἐνενηντὰ ἐννέα μανταλάκια. Ναί, αὐτὴ τὴ δουλειὰ εἶχε τώρα, καὶ τὴ σύνταξη.

Ἦταν δίπλα του πολλὲς ὥρες τὴν ἡμέρα. Τὴν ἀγάπαγε. Τὸν πόναγε. Εἶχαν περάσει μαζί μέρες καὶ μέρες. Θαρρεῖς πῶς τώρα μπῆκε σ' ἀνθρώπινο δρόμο. Τώρα, γιὰ εἶχε πόνο.

Ἀπογοήτευση. Πικρία, καὶ μὲ τὸ παραπάνω. Ἡ ζωὴ ἄλλαξε παντελῶς ὀψη. Ἦταν σὰν αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, νέα, ζωηρή, ἐπιπόλαια, ναί, ἐπιπόλαια, ποῦ λίγο νὰ σταθῇ ἐδῶ, λίγο νὰ χαμογελάσῃ, πέρασαν ἔτσι τὰ νιάτα, ὅπως περῶνε ἀνεπίστρεπτα τὰ ποτάμια, οἱ βόμβες, τὰ βεληκεῖ, καὶ ἔχει ὁ Θεός, δηλαδή δὲν πάει αὐτὸ τὸ ἔχει ὁ Θεός, γιὰτὶ τώρα μόνον οἱ κακίες Ἐορινέες ἔχουν νὰ κάνουν.

Τώρα ποῦ πῆραν τὴν κάτω βόλτα — ἔτσι τοὺς ἔχριναν οἱ ἄλλοι, γιὰτὶ ο ἴδιοι πάθαιναν αὐτὸ ποῦ ἔπρεπε νὰ πάθουν — ἔστηναν τὰ στήθεια τους ἐμπρὸς καὶ σὰν νὰ τοὺς ἀκούγες ποῦ ἔλεγαν: βάρα! βαρᾶτε!

Ναί, λοιπόν, πῆγαν νὰ δοῦν τὸ σπίτι, βαθειά, βαθειά στὴ Μάνη.

Καὶ μόλις εἶχε γυρίσει ἀπὸ τοὺς Δελφούς. Τὴν ψυχὴ της ἔπαιρναν οἱ ἀέρηδες κάτω στὸ φαράγγι, καὶ πιὸ κάτω, στὸν ποταμὸ ποῦ φιδωτά, ἔφτανε στὴν Ἰτέα. Ἐνας πράσινος ποταμὸς, μὲ μπαμπάκι πράσινα - σοβαρά, ἔτσι ἔδειχναν πάνω σ'

άνθολόγημά τους. Κι είχε και μικρά χαλίκια πούτριζαν κάτω απ' τὼν βλεφάρων τὸ κλείσιμο. Κι ἡ θεία Κούλα ἔλεγε, ἔλεγε... Ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀναμνησοπορεία, θὰ καταλάβατε τί ἔλεγε. Λὲς κι αὐτὴ, ἡ θεία Κούλα, νάταν μιὰ Πυθία πούλεγε τὸ παρελθόν...

Λοιπὸν ὁ δρόμος τῶν Δελφῶν ἦταν αὐτός. Δείχνοντας τὸ βουνὸ ἀπέναντι, ζήτηγες τὸ δρόμο. Πνοὴ καὶ πίστη στοὺς Δελφοὺς ξανάδωσαν ὁ Ἄγγελος κι ἡ Εὐά. Λίγο νὰ περιμέναμεν, λίγο, θὰ πετύχαινε τὸ σκέδιό τους. Ἦταν ὁ τόπος πού τὴν σήκωνε τὴν πνευματικὴ ἐξίσωση. Ὅτι ἔφτιαξαν οἱ ἄλλοι εἶναι μιὰ καθαρὴ οὐτοπία.

Ἡ θεία Κούλα στὸ προσκήνιο ἔλεγε γιὰ τὸν Προμηθέα. Ἦταν πρώτη στὸ χοροδῶμα. Καὶ τὴν ὥρα πὸν ὁ Προμηθεὺς ἦταν δεμένος ψηλὰ στὰ βράχια, νάσου καὶ κατεβαίνουν οἱ ἀετοὶ ἀπὸ τὶς ραχοῦλες. Ὁ Ἄγγελος, ἡ Εὐά, τάχασαν, ὁ κόσμος πού ἦταν ἐκεῖ ῥίγησε, ἀρχίσανε νὰ χειροκροτοῦνε σὰν τρελλοί. Τὰ πουλιὰ τρόμαξαν, πέταξαν...

Πέταξε κι αὐτὴ στὴ Μάνη. Στὴ Μέσα Μάνη. Τὴν ἀποσκερῆ. Ἄγριοι ἄνθρωποι τῆς περιοχῆς τοὺς ὑποδέχονταν. Λέμε ἄγριοι ἄνθρωποι, μὰ γιὰ ἓναν καιρὸ. Τότε πὸν ἀπὸ ἀμούστακα παιδιὰ, λὲς γεννήθησαν μὲ ἓναν προορισμό. Νὰ σκοτώσουν ἢ νὰ σκοτωθοῦν.

Κι οἱ γυναῖκες, ἔ, ἄλλο πρῶμα πιά. Ἔλυναν τὸν καῦμό τους μαζουὰ πλεξούδα. Μαυροντυμένες, παθιασμένες, μοιρολογοῦσαν.

Ἀγοιμαῖλλες. Μὲ ἀνεξάντλητο ποιητικὸ οἶστρο. Τῶχαν μέσα τους. Ἄλλοτε. Παλιά. Εὔρισκαν διέξοδο. Σήμερα οἱ γυναῖκες ἄλλαξαν τὸ ριζικό. Δὲν σηκώνουν ο ἄνθρωποι τὴ βεντέτα. Ἀτηύδυσαν πιά. Θαρρεῖς κι ἀπὸ γεννησιμιοῦ τους, ὄρισαν οἱ Θεοί: αὐτὸς νὰ σκοτώσῃ αὐτόνε, κι ἀνακατεύονταν κι οἱ γυναῖκες πὸν φτιάχταν τὰ μοιρολόγια, καὶ παραβγαίναν στὶς λέξεις τὶς ποιητικὲς, στὶς ἐκφράσεις, πρώτη φορὰ πιασμένες στὴ λαϊκὴ μοῦσα.

Μοιρολόι πού...

— Ἐγὼ δέχομαι καὶ τὸ ἀνατολικό. Τὸ δυτικὸ ἄστο. Ἴσως τὸ θέλουν τὰ Βρασιδάκια. Ἐκεῖ μέσα μεγάλωσαν, τὸ πονᾶνε.

— Ναι, ἴσως... Λοιπὸν πᾶμε. Ἔλα νὰ χαιρετήσουμε τὸ Γιῶργο, τὴν Εὐγενία, ἔ, γειά σας, θὰ σᾶς δοῦμε στὸν Περαία.

— Ἐγὼ; Νὰ ἔ' ἐποῦ... Οὔτε γι' ἀστεῖο. Θὰ καθήσου νὰ φάου τὸ στερνὸ ψωμί μου ἐδῶ. Λὲ φεύγου γώ. Θαρρεῖς κι οἱ ἀρρώστεις μὲ ξεχάσανε. Τὶς ἔπιξα ἰάτου στὸ Ταίναρο!

— Κι ἐγὼ ἔτσι θὰ κάνω; Θὰ τὶς πνίξω;

— Μωρὲ ἔλα δῶ νὰ μείνης, καὶ θὰ δῆς. Ἔδῶ, σὲ ξεχνᾶνε ὅτι ζεῖς. Μαίρη πέτρα καὶ λούπινα...

— Ἔλα μωρὲ νὰ φᾶς λαδίχιο φαῖ καὶ σταρίχιο ψωμί. Βαρὺ γιὰ σᾶς ἀλλὰ καλό... Λοιπὸν γειά σας. Σᾶς περιμένουμε...

— Ναι, θᾶθουμε. Γιῶργο. Λὲν ξεχνᾶω τὰ μάτια σου, σὰν βάλθηκες νὰ μοῦ ξηγήσης. Λὲν γωρᾶσι ἵπεσοῦπια στὸ Μανιάτη. Λὲ μοῦ κάνεις, σὲ σκοτώνω. (Ἔοσα Καποδίστρια). Τὰ ὅσα ἔσοεις, τὰ ὅσα λὲς, βιβλίο γιὰ μένα ἀνεξάντλητο. Ἡ Καινήπολις... Θαῦρα. Ὅλα θάν' τὰ γυρίσουμε. Γειά σου....

Καὶ πῆραν τὸ δρόμο τῆς Ἀθήνας. Μακρινὸς δρόμος. Κοντὰ στὴν Τρίπολη Ἄχ! λαδόκαυπος! Σωστά. Ἔτσι ξηγιόταν. Τὸ λένε οἱ ντόπιοι.

Ναι, λοιπὸν. Τὸ μοιρολόι βραίζονταν καὶ λεγόταν παντοῦ. Τύχαιναν κι οἱ ἄντρες. Μὰ ἦταν λιγόλογοι. Ὅμως, γινόταν χορικό. Ἀπ' ἄντρες. Κι ἔτσι τὰ θυμοῦνται ὡς τὸ σήμερον. Ἔχουν γίνει τραγοῦδια τοῦ τόπου. Μὲ τὸ δρεπάνι, μὲ τὸ σφυρί, μὲ τὴν πέτρα τὴ σκληροῦ, μὲ τὶς τσαχῆς δουλειὲς τῆς γῆς πού εἶναι ἐδῶ στὴ Μάνη, πού καὶ πού ἀκοῦς νὰ μοιρολογοῦνε κομμάτια ἀπὸ σένα γέριζο μοιρολόι, ἀρχαῖο

μοιρολόι πού θέλεις φαντασία, ἔξαψη, ἔξαρση, θέλεις δραματικότητα, ἔμπνευση, θέλεις μακρὰ μαλλιά, γόνυατα γερά, θέλεις γυναίκα νὰ μαξουλιέται — γραντζουνιέται — καὶ νὰ λήη, τ' ἀτέλειωτα χαρίσματα τοῦ ποθαμένου, μὰ καὶ τὰ ἑλαττώματα ἔ;...

Στάθηκε στὴ ρίζα τοῦ Ἄχ!!! λαδοζαμπον καὶ σφεφτόταν. Μπαμπέσηδες! Φάγατε ἕνα Καποδίστρια! Φτοῦ! Ναὶ σίγουρα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιαῖτες κρατάγαγε αὐτοί. Κι ἡ χωσιὰ — ἐνέδρα — δουλειὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν. Τότε μὲ τοὺς εἰλωτες. Κι ἔπειτα ἔτσι, ἀπομονωμένοι πῶς ζοῦσαν; Ἄντρες, θηρία, πού τὰ «ἔξυπνά» τους ἐνδιαφέροντα (Γιατὶ σκότωσαν οἱ Μανρομυγαλαῖοι; Γιατί;) ἦταν καὶ θὰ εἶναι τὰ ἴδια. Τὰ βασιλικά πλουμῖδια τοὺς μαγεύουν. Τί νὰ κάνης;

Ξαναγύρισε τὰ μάτια της σ' αὐτὸ πού στάθηκε ἡ αἰτία νὰ μεταπηδήσῃ ἀπὸ τὴν Αἰγαιοπελαγίτικη ὁμορφιά, τὴν ἀτέριμονη χαρά, πού τῆς ἔδινε τὸ νησί. Ξανανέβηκε στὸ παράθυρο τῆς Καζάρμας — στὸ προβάζι, ἕνα μέτρο πλατὺ — στ' ἀνοιγμα ἑνὸς μέτριου παράθυρου γιὰ τὸν χειμῶνα. Κι ἀπὸ κεῖ ξανάδε, ξανάζησε, ξαναθυμήθηκε, ἀναζωπύρωσε ὅταν — σὰν νᾶταν χιτὲς — ξανάκουσε κεῖνο τὸ παλληγάρι τ' ὁμορφ, λεπτὴ διαφάνεια εἶχε τὸ δέριμα του, καὶ τὰ μάτια του, ζουμὶ τῆς ἀνθισμένης οἴγανης πού τότε ἀνγᾶταινε στὸν κάμπο.

Τῆς ἔλεγε λοιπὸν πὼς θὰ φύγῃ ἀπ' τὸ χωριὸ του σὰν ἀπολυθῇ.

— Καὶ πού θὰ πᾶς; Τί θὸ βοῆς; Γύρνα μωρ' ἐκεῖ κάτω, στὰ χῶματα πού σ' ἐγέννησαν...

— Ἀδύνατο! Λὲ γυρίζου. Ξέρετε τί δουλειὰ κάνουμε τὸ χειμῶνα; Κατεβαίνουμε κάτω στὴ θάλασσα, σὰν πιάσει ἡ ἀπονεριὰ θάλασσας καρπερῆς, καὶ κοιτᾶμε τί μᾶς ἔφερε τὸ μουγκρητὸ κῆμα της. Ἐνα βαρέλι πετρέλαιο. Δυὸ, τρία βαρέλια. Ξύλα, καθρόνια ὅπως βγαίνουν ἀπ' τὴν κορδέλλα. Ἐπειτα ἔφερονε κονιάκ, ροῦμι, καὶ π' ἀνάθεμά τους — λίγα, πολὺ λίγα τρόφιμα. Φαντασθεῖτε, εἴμαστε λιμασμένοι γιὰ τ' ἀοχοντιζὸ πιάτο τῆς μακαρονάδας.

Γεμίξε ἡ κοιλιὰ μας μπλουγοῦοι, στάροι πού φέρουν στὸ ξόδι, λούπινα καὶ μὲ τὸ παραπάνω. Λὲ μοροῦ, θὰ φτιάξω οἰκογένια. Θὰ φύγω μὲ τὰ καράβια. Κι ἂ μὲ πιάσῃ ἡ θάλασσα, σὰν βορθοῦ στὸ Ταίναρο, Κάβο Μαλλιά ἢ Πόρτο Κάγιο, θὰ πετάξω ὅλα ὅσα θάχουν στίς ἀποθήκες καὶ πιὸ πολλές κονσέρβες. Μόνο νᾶμαι στὴν ἐπιστασία τροφοδοσίας καὶ θὰ δοῦν ἀμφοτέρω...

— Γειά σου βοῆ μανιατόπουλο. Φίνα τὰ λές.

Πού νὰ βρισκεται τώρα; Θέσθη νὰ μᾶς δῆ; Βάζω τὰ χεῖμα μου καὶ φρονάζω. Σταμάτηρη ἔ, μπάριμπα Σταμάτη, ἔδω εἴμαστε... Ἀηλαδὴ μελλοντικά!

Ἐμεινε ὥρα πολλὴ ν' ἀναμετράει τὸν κατηφορικὸ κάμπο. Μερικὲς ἐλιές κατὰ συστάδην φυτωμένες, λίγες πέτρες γυρίζες ἔφτιαχναν κάποιο φράχτη, λουπινιές — σοβαρά, πὼς εἶναι οἱ λουπινιές; — καὶ ἀτέλειωτες σειρὲς φραγαλόσκα. Κι ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ θάλασσα. Μιὰ θάλασσα πού ἀστροβόλαγε τὸ λευκὸ χοντροπεντόβολο. Ἐτσι, σὰν πεντόβολα ὀλοστρόγγυλα γιὰ τὰ δάχτυλα τῶν Κυκλώπων. Ἐπειτα καταχθόνιες καταπαχτὲς ποῦε φτιάξει τὸ κῆμα. Βακχεῖα Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύος σὲ χειμωνιάτικες νύχτες. Καὶ πέρα, πέρα, μαζουά, ἡ ἀτέλειωτη θάλασσα, ἡ ἀτέριμονη... Ἐτσι τὴν φανταζόταν. Ὅπως εἶναι στὸ νησί. Ὅπως τὴν ἔβλεπε ἀπάνω ἀπ' τὴν κατοῖνα. Ἀχοῦμπυγε τὸ ἕνα μπράτσο τῆς κατοῖνας στὸ Κιμώνειο τεῖχος. Ἀδύνατη ἡ μαστοριά. Ἐδῶ, στὴν ἀκρὴ τῶν δοντιῶν της, σταμάτησε ἡ βοισιὰ γι' αὐτοὺς τοῦ Ἰπουογείου. Φτοῦ μωρέ!

— Ἐλα, πᾶμε. Πολὺ μὲ μάγαρε ἡ Μάνη. Εἶδες πὼς μᾶς ὑποδέχονταν ὄλοι. Γέροι, νέοι, κι ὁ Λήμμαχος... Θὰ τὸ χτίσω. Πού θὰ μοῦ πᾶη.

— Ναί, Γιάννη μου. Ἐκεῖ πρέπει νὰ γεράσοιμε. Μόνο ἐκεῖ. Πῶς θὰ τ' ὀνοματίσοιμε;

— Καζάρμα πάνω στὴ Λατομᾶ...

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

Η ΕΥΠΟΙΙΑ

Ἡ Εὐποιία ὕφανε πάντα μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ πολὺτιμες πτυχές τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὴ γῆ. Καὶ σὲ κάθε κοινωνία ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ ἐπιζήσῃ, ἢ ἐπιδρασίῃ τῆς δὲν στάθηκε μονάχα προφανῆς στοὺς στόχους ποὺ ἡ ἴδια εἶχε διαλέξει ἀλλὰ καὶ γενικώτερα μέσα σὲ δλόκληρο τὸ κοινωνικὸ σῶμα ὁ ἀντίκτυπός τῆς στάθηκε πάντα εὐεργετικὸς. Γιατί ἡ ἔφεση γιὰ τὸ καλὸ, ὅταν ἐκδηλώνεται μὲ πράξεις ποὺ ἐπηρεάζουν δλόκληρο τὸ λαϊκὸ σῶμα, ἔστω καὶ λίγες στιγμὲς ἀν συζητηθῆ στο σπίτι, στο δρόμο, στο κέντρο ἀναψυχῆς, στο ἐργοτάξιο, ὑποδεικνύει σὲ ὅλους, ἀκόμη καὶ στοὺς καθέδοντας ὑπὸ μανδραγόραν, ὅτι ὁ ἀγῶνας τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος γιὰ ἐπιβίωση, τότε μόνον θὰ τελεσφορήσῃ, ὅταν ζεστήνῃ ὄλων τὶς καρδιές ἢ ἔφεση γιὰ ἀλληλεγγύη καὶ ὄχι ἢ ἀφ' ὑψηλοῦ καὶ μὲ ἀδιάφορο μάτι κατόπτευση τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος, αὐτὴ ποὺ θρέφει τυράννους καὶ τυραννίες.

Χοντρικὰ τρεῖς εἶναι οἱ κατηγορίες τῶν ἀνθρωπίνων πλασμάτων ποὺ πατοῦν τὸ χῶμα τῆς γῆς μας. Πρῶτα ἐκεῖνοι, καὶ εἶναι δυστυχῶς πολλοὶ ποὺ κυριευμένοι ἀπὸ ἔγαν ἐγωκεντρισμὸ ἀθεράπευτο, καλλιεργοῦν μὲ αὐτάρκεια παχυδέρμιου τὸ δικὸ τους μόνον συμφέρον ἢ τὸ συμφέρον τῆς φύτρας τους, χωρὶς ἀνασκόπη, χωρὶς δισταγμὸ, χωρὶς τύψεις, χωρὶς καμιὰ ἀγωνία μεταφυσικὴ. Χοίρους ἐκ τῆς ἀγέλης τοῦ Ἐπικούρου θὰ τοὺς ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι Στωϊκοί. Τέτοιος ὁ Τσιαπαρέλο, ὁ ἀναίσχυντος συμβολαιογράφος τοῦ Βουκακίου, ποὺ ἀφοῦ λήστεψε μιὰ δλόκληρη ζωὴ τοὺς συνανθρώπους του, ὅταν ἔφτασε ἡ τελευταία του ὥρα, θυμᾶται μπροστὰ στὸν ἐξιολογητὴ, σὰν μοναδικὴ του ἀμαρτία, ὅτι κάποτε σκότωσε μὲ θυμὸ κάποιον ψύλλο, ποὺ τὸν εἶχε ταμιπήσει, ποὺ τὸ μέγιστο ὄμιος ἀμαρτήρια θὰ ἦταν γι' αὐτὸν τὸ νὰ ἀποφεύγῃ τὴ δικὴ του εὐχαρίστηση, ἢ νὰ ἀδιαφορῆ γιὰ τὸ προσωπικὸ του συμφέρον. Αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους τύπου Τσιαπαρέλο, ποὺ ξεκόλλησαν ἀπὸ τὴν φύση τοῦ ζώου τόσο μόνον ὅσο χρειάζονταν γιὰ νὰ διδαχτοῦν ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τὴν μεθόδευση τῆς ἀπληστίας. ὁ Δάντης τοὺς στέλνει στὴν Κόλαση, ἔπου, ἀφοῦ πέρασαν ἀπὸ τὴν γνωστὴ Πύλη, ποὺ τοὺς μαθαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει πιὰ γι' αὐτοὺς ἐλπίδα, φτάνουν

βλαστημιώντας τὸν Θεὸ καὶ τοὺς γονεῖς τους,
τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος καὶ τὴν ὥρα καὶ τὸν τόπο καὶ τὸν σπόρο
τῆς σποράς τους καὶ τῆς γέννησής τους.

Αὐτοί, στο σύντομο αὐτὸ σημείωμα, δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν πιὰ. Ἄς ἀσχολοῦνται μαζί τους τὰ θύματά τους ἐδῶ στὸν κόσμο καὶ οἱ διαβόλοι στὴ Γέεννα τοῦ πυρός.

Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν οἱ ἄλλοι, οἱ ἀνθρώποι τῶν δύο τελευταίων κατηγοριῶν. Στὴν δευτέρῃ ἀνήκουν οἱ κοινωνικὲς μονάδες, ποὺ, ἀν καὶ οὐσιαστικὰ ἔχουν ἀποκολληθῆ ἀπὸ τὴν φύση τοῦ ζώου, υἱοθετοῦν μέσα στο κοινωνικὸ σῶμα μεθόδους δόσεως ποὺ θυμίζουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μέσα στὴν φύση, μὲ ἄλλα βέβαια μέσα, μὲ σκοπὸ ὄμιος πάντα τὴν αὐτοσυντήρηση. Σ' αὐτοὺς ἐνυπάρχει ἢ ἀγαθὴ ροπή πρὸς τὴν μεγάλη κοινωνικὴ ἀρετὴ: τὴν ἀλληλεγγύη, μοιάζει ὄμιος μὲ τὴ φλόγα ποὺ εἶναι κρυμμένη στὴ στάχτη. Ὅπως στὴν αἰμοφιλία τὸ αἷμα τοῦ ἀρρωστοῦ δὲν ἔχει τὸ φύραμα ποὺ προκαλεῖ τὴν θρόμβωση, ἔτσι καὶ σ' αὐτοὺς ἢ ζωὴ κυλάει ἀμέριμνη

και ρηχή ως τήν ώρα όπου, ανακαμινεύοντας αυτή τή ζωή, βρίσκουν ή ότι έχουν να ξοφλήσουν κάποιο χρέος στον άλλον άνθρωπο, τον σύντροφό τους στη γη, ή ότι ή παρεία τους ανάμεσα στα δυο χοϊκά όράδημα, τήν γέννηση και τὸ θάνατο, πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος. Γιὰ τοὺς πρώτους ή ώρα αυτή ήταν τὸ φύραμα πὸν ἔλειπε ἀπὸ τή ζωῆ τους, τὸ ἔρμα πὸν ἔλειπε ἀπὸ τὸ πλοῖο, ἐμποδίζοντάς το ν' ἀποκτήσῃ σταθερότητα πλεύσεως. Ἡ συναίσθηση ὅτι εἶναι ὀφειλέτες στὸ κοινωνικὸ σύνολο, πὸν σ' αὐτὸ ἀνῆκουν, πλουτίζει τήν καρδιά τους και τήν δύναμή τους, και γίνονται ή κοινωνικοὶ ἀναμορφωτές ή ἀπλῶς μὰ θαρραλέοι και χρήσιμοι στρατιῶτες στοὺς μεγάλους κοινωνικοὺς ἀγῶνες πὸν συνταράζουν τὸν κόσμο μας, μὰ και ἀντικείμενα ὀργῆς ή περιφρόνησης γιὰ τίς μάζες τῶν Τσιαπαρέλο πὸν μαστίζουν τίς ἀνθρώπινες κοινωνίες.

Γιὰ τοὺς δεύτερους, πὸν, ὅπως ὄλοι οἱ ἄνθρωποι, σέρονουν πάντα μαζί τους σὸν ἀγγόνιο βρόγχο τήν σιὰ τὸ θάνατο, θολή στήν ἀρχή και ἔξωρωθη, ὁλοένα ὅμως πιο ἔντονη και πὸν δραματική, ὅσο πλησιάζει ή ώρα τοῦ κανονισμοῦ τῶν λογαριασμῶν, ἀφοῦ «τοῦ ζῆν οὐδεὶς ὡς ὁ γηράσκων ἔρα», εἶναι τόσο ἀνένδοτος ὁ πόθος γιὰ ἐπιβίωση ὥστε κανένα μάθημα, καμιά κοσμοθεωρία, ὅσο δίκαια και ἀν ἐξυπηρετῆ τίς ἀνάγκες τῆς κοινωνικῆς ομάδας, δὲν μπορεῖ νὰ νεκρώσῃ μέσα στήν καρδιά ἐκείνου πὸν πλησιάζει πρὸς τὸ τέρμα τῆς φυσικῆς του ζωῆς, ἐκείνον τὸν πόθο τὸν ἀτομικὸ γιὰ διάρκεια πέρα ἀπὸ τὸν κόσμο τὸν ἀπὸ πὸν στήνουν γύρω μας οἱ αἰσθήσεις.

Οἱ θρησκείες ὑπόσχονται τήν ποθητή αὐτή ἐπιβίωση. Ἡ χριστιανική ὅμως θρησκεία, θεοπίζοντας τὸν ἔλεγχο τῆς ἐπίγειας συμπεριφορᾶς μας, τῆς διαγωγῆς μας δηλαδή ἀπέναντι τοῦ πλησίον, σὸν βασική προϋπόθεση γιὰ τήν σωτηρία ή τήν καταδίκη τήν αἰώνια, κήρυξε πρώτα μιά πραγματικὴ ἐπανάσταση μέσα στὸν χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας πὸν κατέρρεε κάτω ἀπὸ τὰ πλήρηματα τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ ὕστερα, μέσα στὸ κλίμα πὸν δημιούργησε ή φοβερὴ αὐτὴ δοκιμασία τῆς ψυχικῆς ἀντοχῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' ἐκείνον τὸν φρικτὸ πρῶτιμο Μέσον Λίθωνα, τονώνοντας τίς ἐλπίδες του με τήν πεποίθηση ὅτι οἱ ἐπίγειες δοκιμασίες εἶναι διαδατήριο εὐνοϊκὸ γιὰ τήν αἰώνια βασιλεία, τοῦ ἔδωσε τήν δύναμη νὰ ἀντισταθῆ ψυχικά και νὰ ἐπιβιώσῃ. Γιατί θὰ τοῦ ήταν ἀπόρητη ή στενή του ζωῆ, χωρίς τήν πλατειὰ ἐλπίδα γιὰ μιὰν ἄλλη ζωῆ σ' ἓναν ἄλλον κόσμο, ὅπου ὅμως τήν θέση του θὰ καθώριζε αὐστηρὰ ή συμπεριφορὰ του στὸν κόσμο μας τὸν γοϊκό. Αὐτὴ ή ψυχικὴ πύκνωση μέσα σὲ αἰῶνες ἀπελιπίας, σὸν ἐκείνους πὸν ἀκολούθησαν τήν κατάρρευση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, στάθηκε ὁ ἀκατάλυτος πορμαχῶνας πὸν ἔσωσε ἀπὸ τὸν δλοκληρωτικὸ ἀφανισμό τοὺς ὑποταγμένους στήν βαρβαρικὴ βία πληθυσμοὺς του. Ὑστερα ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες εἶναι ἀκόμη ζωντανή ή ἀντίληψη γιὰ μιὰ δυναμικὴ θεία παρέμβαση στοὺς ἐγκόσμιοις ἀγῶνες τοῦ ἀνθρώπου. «Ein fester Burg ist unser Gott» ("Ἐνα δυνατὸ φρούριον εἶναι ὁ Θεός μας). "Ἐτσι ἀρχίζει ἓνα του ποίημα ὁ Λούθηρος ὁ μεταρρυθμιστὴς στὸ χάραμα τῶν Νέων Χρόνων.

Στηριγμένους στήν ἀνόθευτη πίστη του ὁ πρῶτιμος Μέσος Αἰῶνας ἀντιμετώπισε με σπάνια ἐγκαρτέρηση τὸν κατατρογιμὸ, τήν στέρηση και τὸν θάνατο. Ἡ κοινωνία αὐτὴ με τήν φεουδαρχικὴ της διάρθρωση και τήν κλειστὴ της οἰκονομία, με τήν ὀμνὴ καταπίεση πὸν ἐποκάινε ή ζωντανὴ πίστη, ἔβησε τοὺς αἰῶνες της με πίκρες και δάκρυα, με παλλάδιο ὅμως πάντα τήν ἐλπίδα πὸν τῆς ἐξασφάλιζε ὕστερα ἀπὸ τήν πικρὴ ζωῆ στὸν γοϊκὸ αὐτὸ κόσμο, τήν θεία Δικαιοσύνη. Ὑστερα ὁ διάβολος ἔχωσε τήν οὐὰ του στήν ὑπόθεση. Ἀπὸ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα και ὕστερα μπῆκε μέσα στή ζωῆ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, λόγῳ τῆς στενότερης ἐπαφῆς με τὸν ἀραβικὸ κόσμο και τῆς ἀνακοπῆς τοῦ ρεύματος τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἓνας παράγων νέος πὸν ἐξεσήκωσε καινούργιους ἀνέμους μέσα στὸν μονότονο φυτικὸ βίον τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, μετατρέποντας σὲ συναλλακτικὴ τήν αὐτάρχη οἰκονομία της. Τὸ ἐμπόριο δημιουργεῖ τὰ στελέγη του, κίττει τὰ κέντρα του, ἀνοίγει τοὺς δρόμους του. Μέσα στα μπόργα, τίς ὀχυρωμένες κῶμες, παρουσιάζεται μιὰ νέα τάξη, ή ἀστική, βάθρο τῆς

ἀριστοκρατίας τοῦ χρήματος ἀνδρώνεται ἡ δευτερογενὴς παραγωγή, οἱ τεχνίτες ἰδρύνουν τὰ πρῶτα τοὺς σωματεῖα, γεννιῶνται οἱ συντεχνίες. Τὸν ἀπλὸ περιπλανώμενο μεταπράτη τὸν ὑποκαθιστᾷ ὁ ἔμπορος, πρῶτα ὁ μικρὸς, ὕστερα ὁ μεγάλος. Τοὺς πολέμους τοὺς διαδέχονται οἱ εἰρηνικὲς συναλλαγές. Οἱ βάρβαροι τοῦ Βορρᾶ καὶ οἱ κουρσάροι τοῦ Νότου δὲν ἔρχονται στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη μὲ τὰ ὄπλα στὸ χέρι, μὰ μὲ σιτηρά, μὲ γουναρικά, μὲ δούλους, μὲ μπαχαρικά, μὲ ὑφάσματα πολυτελείας. Στὴν Φλάντρα καὶ στὴς γερμανικὲς πόλεις τῆς Χάνας φτάνουν τὰ πλούτη τοῦ Βορρᾶ, στὴς ἰταλικὲς πόλεις τὰ πλούτη τοῦ Νότου. Ἡ Γαλλία γίνεται τὸ κέντρο τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἔμπορίου. Ἡ πρωτογενὴς παραγωγή, τόσο φτωγὴ ὥστε κατόρθωνε μόλις νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιβίωση στοὺς ἀραιοὺς πληθυσμοὺς τῆς Εὐρώπης ἕως τὸ ἔτος χίλια, βλέπει νὰ γιγαντώνεται πλάι τῆς μιᾶς νέας οἰκονομίας, ποὺ βασικὸ τῆς στοιχεῖο δὲν εἶναι ἡ γῆ, ἀλλὰ τὸ χρῆμα. Αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση στὴν οἰκονομία ἔχει καὶ εὐεργετικὸ ἀντίκτυπο στὴν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ πείνα, οἱ ἐπιδημίες, οἱ ἄσκαποι μικροπόλειμοι, εἶχαν φοβερὰ ἀραιώσει τοὺς βασανισμένους πληθυσμοὺς τῆς Εὐρώπης στοὺς πέντε πρῶτους αἰῶνες μετὰ τὴς βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς. Τώρα, μὲ τὴν ἐδραίωση κάποιας τάξης καὶ μὲ ἓνα εἶδος εὐμάρειας οἰκονομικῆς στὴν κεντρικὴ περιοχὴ, συμβαίνει μιὰ ξαφνικὴ δημογραφικὴ ἔκρηξη. Οἱ πληθυσμοὶ πυκνώνουν, ἔρχονται σὲ ἀπαθή, γινώριζονται, ἀλληλοφωτίζονται, καὶ πέρα ἀπὸ τὸν ἀπλὸ φυτικὸ βίον, παρουσιάζεται μιὰ ζωὴ πρὸς ἔμπνευσι, πρὸς διαστροφή, καὶ γίνεται ἓνας πολιτισμὸς πρὸς δυναμικὴ καὶ πολυσύνθετος. Τότε γεννιέται καὶ ὁ μεγάλος ἄρχοντας: ἡ Τράπεζα, ποὺ ζῆ καὶ εὐδοκίμει καὶ κυβερνάει ὡς τὴς μέρες μας, μὲ τὰ χρεώγραφα καὶ τὴς συναλλαγματικὲς τῆς, μὲ τὰ πιστωτικὰ γράμματα καὶ τὰ ἐπιτόκια, μὲ τὰ γραμματίδια καὶ τὰ λογιστικὰ βιβλία. Μπῆκε τάξη στὰ συμφέροντα, μιὰ τάξη ποὺ ἔφτανε μέχρις ἁμίας. Ὅταν τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα στὴ Βενετία, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα πραξικοπήματα, οἱ Φόσκαρι ἀνάντρεψαν καὶ σκότωσαν τὸν Δόγη Καντιάνο καὶ μαζί του τὸν ἄρχοντα καὶ μεγαλοεπιχειρηματία Λορεντάν, ὁ γιὸς του ἄνοιξε μερίδα στὰ λογιστικὰ τὸ βιβλίο. «Χρῆστούν τὸν φόνο τοῦ πατέρα μου» ἔγραψε στὸ Δόγμα. Καὶ ὅταν σκοτώθηκαν οἱ Φόσκαρι, ἔκλεισε τὴν μερίδα τοὺς γράφοντας στὸ Λεβὶν: Τὸ χρέος ξοφλήθηκε.

Τώρα νέος ἄρχοντας παρουσιάζεται στὴν σκηνὴ τῆς νέας Εὐρώπης, ἀπρόσωπος ἀλλὰ πανίσχυρος: τὸ κίτρινο μέταλλο εἶναι ὁ πλοῦτος ποὺ δὲν φαίνεται, γιατί δὲν τὸν ἀπαρτίζουν γαίτες καὶ πύργοι καὶ δουλοπάροικοι καὶ σπαθιά καὶ πανοπλίες, μὰ τὸ ρευστὸ γοῆμα, ποὺ εὐκόλως κρύβεται, καὶ γραμματίδια καὶ πογραφές καὶ συμβολαιογράφοι. Καὶ γίνεται ἡ πηγή γιὰ νέας λογῆς ἁμαρτίες, ἁμαρτίες χωρὶς ὄπλα καὶ αἷματα καὶ βία, χωρὶς αὐτὸ νὰ τὴς κάνει συμπαθητικώτερες. Ὅταν ἡ Ἴερά Ἐξέταση, ποὺ δὲν ἐκτελοῦσε πονέες, παράδεισε στὰ χέρια τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοὺς Marranos, δηλαδή τοὺς Ἑβραίους ἐξωμότους, ποὺ τὸ Ἱερδικεῖο εἶχε χαρακτηρίσει ὡς ἀνείλικρι νειῆς, τὸ διαδίδακτικὸ ἔγγραφο ἔγραψε πάντα: «Νὰ μὴ χυθῆ αἷμα». Καὶ ἡ Πολιτεία, πιστὸ τέκνο τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ἔκαιγε στὴν πυρὰ τῶν δλοκαυτωμάτων. Τὸ ζήτημα λοιπὸν ἦταν ἡ ἁμαρτία, ἢς ποῦμε τὸ ἔγκλημα, νὰ γίνῃ βέβαια, ἀλλὰ μὲ τρόπο πρὸς κόσμο, πρὸς ὑποκριτικὸ, χωρὶς δηλαδή νὰ χυθῆ αἷμα.

Ὅταν τὴν ἐνδέκατη μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετία μπαίνει στὴ σκηνὴ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ὁ χρυσός, μπαίνει ὡς μιὰ μεγάλη δύναμη, ποὺ φέρνει μαζί τῆς καινούργιους τρόπους ἐπιβολῆς. Ὅταν χρειάζεται ἡ ὀμὴ βία στὰ συμφέροντά του, τὴν ἄσκει μὲ ξένα χέρια, ἀφισπάζει ἀνθρώπους, διαφθερίζει καὶ ἐξαγοράζει συνειδήσεις, κάνουνται ἔγκληση στὴ φύση τοῦ ζῶου ποὺ ἐνεδρεύει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιδερμίδα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικῆς μονάδας. Ἡ ἐπιτυχία του στάθηκε μεγάλη, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν μακροζωία τῆς, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ παρουσιάστηκε ὡς κινήτρια δύναμη τῆς οἰκονομίας, ὡς τὰ σήμερα, κυβερνάει τὸν κόσμον. Καὶ ἔχει δίκιο ὁ Μαφισσοφελῆς ὅταν τραγοῦδαί:

Ὁ Χρυσὸς Μόσχος εἶναι πάντα ὀρθός.

Λιθανέξουν τὴν δύναμή του, ἀπὸ τὴν μιὰ στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς γῆς.

Γιὰ νὰ τιμήσουν τὸ βδελυρὸ εἶδωλο

Νορεύουν ἔλαι ἓνα τρελλὸ χορὸ γύρω ἀπὸ τὸ βάθρο πού στέκει.

Καὶ ὁ Σατανᾶς σέρνει τὸ χορὸ.

Ὁ καινούργιος δυνάστης ἔχει ἓνα προσὸν βασικό: ἀνοίγει νέες προοπτικές στὴν ἁμαρτία, κάνοντας τὴν πολὺ περισσότερο προσιτὴ καὶ φαινομενικά, ἀφοῦ δὲν χύνει αἷμα, πολὺ πρὸ ἀνώδυνη γιὰ κείνον πού τὴν κάνει. Μὲ τὴν τοκογλυφία μποροῦσε βέβαια νὰ διαλύσει σπιτικά, νὰ καταστρέψῃς ἐλπίδες, νὰ κάμῃς νὰ πεινάσουν ἄνθρωποι, δὲν ἦταν ὅμως αὐτόφωρο τὸ ἔγκλημα. Ἄπαιτοῦσε μιὰ διαδικασία ἀργετὴ καὶ τυπικὰ πολιτισμένη, τόσο ὥστε ἔδινε καὶ στὸν ἀδικοπραγῶντα τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐνεργεῖ σύννομα, ἴσως ὄχι μόνον σχετικὰ μὲ τοὺς νόμους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ εἶχε σὰν συνέπεια μέσα στὸν Μέσον αἰῶνα νὰ πληθύνονται σιγὰ - σιγὰ τὰ ἀδικήματα τοῦ δόλου, ὅσο λιγότευαν οἱ πράξεις ὀμιῆς βίας, καὶ νὰ ἀντικαθιστοῦν μὲ ἐπιτυχία τὸν φόνο καὶ τὸν ἐμπρησμό, τὰ συμβόλαια ἢ ὁ δοσιμένος λόγος, ὁ ἱερός τότε δοσιμένος λόγος.

Ἀγρυπνοῦσε ὅμως ἡ Ἐκκλησία στοὺς πρώτους μεγάλους αἰῶνες τῶν Μέσων χρόνων, πού στάθηκαν καὶ οἱ αἰῶνες τῆς ἀκμῆς τῆς. Ἐχοντας κάμει συνείδηση ὅτι ὁ ρευστὸς πλοῦτος δὲν κερδίζεται σχεδὸν ποτὲ μὲ ἀνεπίληπτο τρόπο, στιγματίζει καὶ ἀναθεματίζει τὴν usura vorax, τὸν παμφάγο τόκο, καὶ ἔτσι προορίζει γιὰ τὸ πῦρ τὸ ἐξώροστο ὅσο ἀκούσαν τὴν ὑψηλὴ του τέχνη, θηλαδὴ τοκιστὲς καὶ τοκογλύφους. Δὲν ἦταν ὅμως μόνον αὐτὰ. Ὁ περίφημος ἀφορισμὸς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τοῦ δεκάτου αἰῶνα: Homo mercator nunquam aut vix potest Deo placere (ὁ πραγματευτὴς δὲν μπορεῖ ποτὲ ἢ σχεδὸν ποτὲ νὰ εἶναι ἀρεστὸς στὸ Θεό), ἦταν γιὰ τὸν ἔμπορο τῆς ἐποχῆς ἓνας ἀληθινὸς ἐφιάλτης. Γιατὶ μπορεῖ στίς δοσοληψίες του νὰ μὴν εἶχε πάντα σὰν ἐπόπτη τὴν ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου, ἦταν ὅμως στὴν μεγάλη μάζα τῶν περιπτώσεων, πραγματικὸς πιστὸς, καὶ ἀντίκριζε μὲ δέος τὸ φοβερὸ γραιμιάτιο τῆς τελευταίας κρίσεως. Καὶ ἤξερε, γιατί ἐκεῖνο πού πιστεύει κανεὶς εἶναι γι' αὐτὸν ἀτράνταχτα πραγματικὸ, ὅτι μόνον ἡ παρέμβαση τῆς Ἐκκλησίας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μποροῦσε νὰ τὸν σώσῃ. Αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, πού ἦταν πανίσχυρη ὄχι μόνον σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε στὴ σέβειση τοῦ χριστιανοῦ μὲ τὴ ζωὴ τὴν πέραν τοῦ τάφου, μὰ καὶ σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε στὴ ζωὴ του στὸν φθαρτὸ μας κόσμῳ. Γιατὶ ὅταν οἱ Πολιτείες εἶναι ἀκόμη ἀνώριμες καὶ ἀδιάρθρωτες ἢ παραπαίουσι ἢ ληθαργοῦν, παρουσιάζεται πάντα ἐνισχυμένη τῶν θεοσκειῶν ἡ δύναμη. Ἄν σκεφθῇ κανεὶς ὅτι στὰ ὑποτυπώδη μεσαιωνικὰ κράτη ἢ Παιδεία, ἢ κάθε λογῆς περίθαλψη, ἢ μέριμνα γιὰ τὸν φτωχὸ βοίσκονταν στὰ γέρια τοῦ κλήρου, καταλαβαίνει κανεὶς εὐκολὰ καὶ πόσο σημαντικὴ ἦταν ἡ μερίδα τῆς ἐξουσίας του, μὰ καὶ μὲ πόσες φροντίδες καὶ δαπάνες ἡ μερίδα αὐτὴ τὸν ἐπιβάρυνε. Τώρα ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀγορᾶς, πού ἐπλούτιζε ἁμαρτάνοντας χωρὶς αὐτὸ καλὰ - καλὰ νὰ τὸ καταλαβαίνει. — τόσο βελουδένιοι ἔγιναν οἱ τρόποι τοῦ πλουτισμοῦ μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ πολυτιμοῦ μετάλλου στὴ σκηνὴ τῆς οἰκονομίας — ἔφτανε ἡ ὥρα πού ἐνομιθε σὰν λαὸς τοῦ ὀφειλέτη ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ.

Ποιά ὅμως ἦταν αὐτὴ ἡ ὥρα;

Γιὰ πολλοὺς ἦταν οἱ τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς τῆς ἐπίγειας. Γιατὶ γιὰ τὴν μεγάλη μάζα τῶν μεσαιωνικῶν ἀνθρώπων οἱ μέρες αὐτὲς ἦταν ἡ ἀφετηρία μιᾶς ἄλλης ζωῆς, τόσο πραγματικῆς γι' αὐτοὺς ὅσο ἡ ζωὴ πού εἶχαν ζήσει ἐπάνω στὴ γῆ. Ἦταν ὁ ἄλλος κόσμος, πού τοὺς περιέμενε ἓνας κόσμος ὅπου ἡ θέση τοῦ καθενὸς ἦταν αὐστηρὰ προσδιορισμένη ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰ του στὸν ἐπίγειο κόσμῳ μας. Αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ καθόριζε ἀπὸ πρὶν καὶ αὐστηρὰ τὸ μεταθανάτιο μέλλον του. Καὶ στὴ Θεῖα Κοιμωδία πού εἶναι τὸ θαυμαστὸ ἔπος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀνθρώπου, παρουσιάζεται ὁ

άλλος κόσμος σάν ένας τόπος, όπου εκτελούνται οι αποφάσεις του υπέρτατου Κριτή, που γι' αυτές τακμήριο ανάγλυφο στέκει ή συμπεριφορά του ανθρώπου επάνω σ' αυτή τη γη. Και η μεσαιωνική Έκκλησία δέν προσδιόριζε άόριστα σάν αγάπη πρὸς τὸν πλησίον τὴν καλὴ συμπεριφορά, πὸν ἐξασφάλιζε τὴ σωτηρία. Ἀναστατωμένη ἀπὸ τὴν ξαφνικὴ νέων μεθόδων ἐπιδρομὴ μέσα στὴν ἥρεμὴ ζωὴ μιᾶς κοινωνίας πὸν ζοῦσε ὡς τότε μὲ τὴν δική της μονάχα παραγωγὴ, ζαλισμένη ἀπὸ τὴν δράση τοῦ ρουστοῦ κεφαλαίου, τοῦ νέου δαίμονα πὸν ἀλλάζε ριζικὰ μέσα καὶ σκοποὺς μέσα στοῦ κοινωνικοῦ σώμα, προσπάθησε στὴν ἀρχή, γιὰ νὰ ἀμυνθῆ, αὐτὸν τὸν δαίμονα νὰ τὸν ἐξορκίσει μὲ ἀφορισμοὺς καὶ ἀκολουθώντας τὸν Ἀριστοτέλη δογματίζει ὅτι: Nummus non parit nummus, τὸ χρῆμα δέν γεννᾷ χρῆμα, ὅτι χρειάζεται δηλαδὴ μόνον γιὰ νὰ διευκολύνει τὶς συναλλαγές. Θεωρεῖ λοιπὸν σάν ἁμαρτωλὸ τὸν ἔμπορο καὶ τὸν τραπεζίτη, πὸν στὰ χέρια του ἐπιτυγχάνεται αὐτὸς ὁ ἀπαγορευμένος τοκετός. Αὐτὸς ὁ κανόνας ἀνοίγει ἕνα χάσμα μεταξύ τοῦ χριστιανικοῦ καθήκοντος καὶ τῶν νέων οἰκονομικῶν μεθόδων καὶ δημιουργεῖ πηγές ἁμαρτίας γιὰ τὸν ἔμπορο καὶ τὸν τραπεζίτη πὸν τὸν ἀγνοοῦν, χωρὶς νὰ παύσουν νὰ εἶναι τέκνα τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν Θωμᾶ μάλιστα τὸν Ἀκινάτη καὶ ἄλλους εἰδικούς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τὸ δάνειο ἐπὶ τόκῳ ἰδιαιτέρα εἶναι μιὰ ἐνέργεια παρὰ φύσιν, γιὰτὶ κατὰ τὴν ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας ὁ δανειστής καὶ ὁ τοκογλύφος κάνουν νὰ καρποφορεῖ γιὰ τὸ συμφέρον τους ὁ Χρόνος, πὸν εἶναι κτῆμα μόνον τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν οἱ μεσαιωνικοί, πὸν ἤξεραν ὅτι πλούτισαν καὶ ἀναγκάζοντας τὸ χρῆμα νὰ γεννήσει καὶ κάνοντας τὸν χρόνο, — κτῆμα τοῦ Θεοῦ, — νὰ καρποφορήσει γιὰ τὸ δικό τους συμφέρον, φτάνοντας στοῦ χειλὸς τοῦ τάφου καὶ βλέποντας νὰ στέκει μπροστὰ τους ἀνοιχτὴ ἢ θύρα τῆς νέας ζωῆς, ἐνοιωθὰν ξαφνικὰ τὴν συνειδησὴ τους νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸν γλυκὸ της λήθαργο, καὶ ἔφταναν ἐπὶ τέλος στὴν ποθητὴ θεογνωσία. Καὶ ἔδιναν ξανά στὴν κοινωνία ὅτι τῆς εἶχαν πάρει, γιὰ νὰ τὸς δώθῃ ἢ συγχώρησι. Do ut des «Δίνω γιὰ νὰ δώσης». Αὐτὲς ὅμως οἱ σκόπιμες μετάνοιες, πράξεις στὴν βάση τους μὲ ἐγωιστικὰ κίνητρα, ὅλες αὐτὲς οἱ διαθήκες πὸν πλούτιζαν τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες σὲ βλῆ σχεδὸν τὴ διάρκεια τοῦ Μέσου Λιῶνα, εἶχαν γιὰ βάση καὶ γιὰ κίνητρο τὴν ζωντανὴ πίστη. Χωρὶς αὐτὴν δέν θὰ ὑπῆρχαν.

Βέβαια δέν πρέπει ν' ἀντιπαρέλθουμε μπροστὰ στὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἐγωιστικῆς, ἔστω, τακτικῆς, καὶ ἰδιαιτέρα γιὰ ἐποχὲς ὅπου ἡ ζωντανὴ πίστη συμπορεύονταν μὲ τὴν κοινωνικὴ ἀθλιότητα, καὶ ὅπου ὁ πλοῦτος ἦταν προνόμιο μιᾶς πολὺ κλειστῆς κλάσας καὶ ὁ μεγάλος πλοῦτος ἕνα παραφύσιν προνόμιο.

Ἐδιναν λοιπὸν ξανά, ὑπὸ μορφήν κληροδοτημάτων καὶ μὲ διαθήκες, πὸν ἄρχιζαν πάντα μὲ ἐπικλήσεις στὴν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ, οἱ πλοῦτοι τὸν πλοῦτο τους στὴν κυκλοφορία. Μὲ αὐτὲς τὶς ἀτελείωτες προσφορὰς τὰ μεγάλα Μοναστήρια, ὅπως τοῦ Cluny, πὸν δέχονταν κάθε χρόνο μάζες κληροδοτημάτων, μπορούσαν νὰ διδάσκουν γράμματα, νὰ διατηροῦν τὰ πρωτόγονα νοσοκομεία τους, νὰ βοηθοῦν τοὺς φτωχοὺς, νὰ περιθάλλουν τοὺς γέροντες. Χωρὶς τὴν τοκογλυφία καὶ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὴν ἀπληστία αὐτῆ ἢ μορφή τῆς εὐποιίας θὰ ἔλειπε καὶ θὰ ἦταν πολὺ ζοφερὴ ἢ τύχη τῶν φτωχῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἂν συμπλεύσουμε γιὰ λίγο μὲ τὴν φιλοσοφία τοῦ Πραγματισμοῦ τοῦ Γουίλιαμ Γκέρμπε, πὸν, ἂν καὶ τὴν ἀνόμασαν φιλοσοφικὸ μεροκαντιλισμὸ, οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι τῆς γῆς, δέν παύει νὰ εἶναι πολὺ πιὸ σιμὰ στὰ ἀνθρώπινα ἀπὸ πολλὰς ἄλλες φιλοσοφικὰς κατασκευές, θὰ παραδεχθῶμε ὅτι, ὁ πλουτισμὸς, ἔστω καὶ ἂν πραγματοποιεῖται μὲ μέσα ὄχι ἠθικὰ ἀνεπίληπτα, ὅταν μὲ τὴν συνδρομὴ ἄλλων παραγόντων, πὸν προσιδιάζουν σὲ ὀρισμένες ἐποχὲς τῆς ἱστορίας, ἀποτελεῖ μιὰ κεφαλαιώση ὑφέλιμη στὸ κοινωνικὸ σύνολο, εἶναι κάτι τὸ καλὸ, ἀφοῦ εἶναι κάτι τὸ γρήμιο.

Μιὰ λοιπὸν ἀπὸ τὶς μορφές τῆς εὐποιίας εἶναι αὐτὴ πὸν μεθοδεύεται σὲ ἐποχὲς

στυγνής δυστυχίας και ζωντανής πίστης σε μιὰ Δικαιοσύνη που υπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα μέτρα σε τόπο και σε χρόνο.

Υπάρχει ὁμιος και ἡ ἄλλη εὐποιΐα.

Αὐτὴ ξεκινάει ἀπὸ ἄλλου εἶδους ἀνθρώπους. «Οἱ μὲν γὰρ χρημάτων, οἱ δὲ ἀνθρωπισμοῦ δέονται. λέει ὁ Διογένης Λαέρτιος». Υπάρχει λοιπὸν και ἡ εὐποιΐα που δὲ παρουσιάζεται σε ὀρισμένες ἐποχές, ἔπου λόγοι εἰδικοί τὴν κινουῦν. Υπάρχει και ἡ καὶνὴ που τὴν κινεῖ ὁ καθαρὸς ἀνθρωπισμὸς. Δηλαδή μιὰ τάση εὐγενική, που φολιάζει μέσα στὴν ψυχὴ λίγων, μιὰ ἐκλεκτῶν, ἀνθρώπινων μονάδων, νὰ βλέπουν τὸν κόσμο ὄχι με τὰ μάτια τοῦ ζώου, που ἀγωνίζεται τὸν ἀγῶνα για τὴν ὑπαρξη, μιὰ με τὰ μάτια ἐνὸς πλάσματος κοινωνικοῦ, που εἰς τὴν ψυχὴ του συνεργάζονται, κατὰ μιὰ ἀγαθὴ συγκυρία, ἡ πίστη τοῦ ἀγίου και ἡ φυσική ἀγαθὴ προαίρεση.

Ἔτσι κάποιοι ἀνθρώποι ξεκινουῦν στὸ δρόμο τῆς ζωῆς με ὀρόσημο πάντα φωτεινὸ μπροστὰ τους τῆς καρδιάς τους τὴν ἀπαρασάλευτη κλήση στὸ νὰ πραύνουν τὸν ἀνθρώπινο πόνο, νὰ μαλάξουν τὴν ἀνθρώπινη δυστυχία, νὰ προωθήσουν στὸ κοινωνικὸ προσκήνιο χρήσιμες κοινωνικὲς μονάδες, που θὰ τίς ἀπωθοῦσε εἰς γῆν ἄβατον ἡ ὑποπτη κοινωνική τακτική.

Αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι εἶναι πολὺ λίγοι. Εἶναι ὁμιος μιὰ θαυμαστὴ μαγιά. Μέσα στὴν κοινωνία τὴν ἀνθρώπινη, ἔπου ἡ ντροπὴ κατάντησε νὰ εἶναι πολὺ σπάνιο ἐμπόρευμα, και ἔπου οἱ γίγαντες, ἀκόμα ἡ κράτη, ἀσκοῦν με θαυμαστὴ ὑποκριτική δύναμη τὴν ἐξουσία τους ἐπάνω στις φτωχὲς, τίς ἀσύντακτες, τίς θλιβερὲς μιάζες τῶν ταπεινῶν, οἱ ἀνθρώποι αὐτοὶ θυμίζουν πάντα, μέσα σε ὅλη τὴ ροὴ τῆς ἱστορίας, ὅτι ὑπάρκει ἡ ἐλπίδα για κάποιο ἥλιο, που θὰ φωτίσει κάποια μέρα με ἕνα φῶς πὺ ἡμερο τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, παρά τὸ ὄρμιο τῆς ὑποκρισίας, τῆς ἀδικίας και τοῦ φόνου.

Και για αὐτὸ οἱ ἀνθρώποι αὐτοὶ εἶναι πολὺτιμοι, οἱ πὺ πολὺτιμοι ἀπὸ ὅλους, ἀφοῦ καθὼς τὴν τους δὲν εἶναι ἡ μιάζα τῆς δυνάμεις και τῆς βίας που διαθέτουν, ἀλλὰ ἡ μακρυρία τῆς ἀγαθῆς τους συνείδησης.

Ἡ χώρα μας γνώρισε και τίς δύο ὄψεις τῆς εὐποιΐας. Αὐτὴ ἡ εἰσβολὴ τῶν ἰδιωτῶν μέσα σε νόσους ἔπου τὸ κράτος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη τὴν πρωτοβουλία και τὴν εὐθύνη, εἶναι ἔδω σε μιὰ κατὰ τὸ τελείως ἀναγκαῖο, γιατί χωρὶς αὐτὴν, σε παλαιότερους ἰδιαιτέρως χρόνους, τὰ παιδιὰ δὲν θὰ εἶχαν σχολεῖο για νὰ μάθουν γράμματα, ἔστω δὲν θὰ εἶχαν οἱ φτωχοὶ και οἱ γέροντες, και για τοὺς ἀρρωστούς δὲν θὰ βρίσκονταν νοσοκομεία. Τῶρα τὰ πράγματα ἀλλάζουν, με βραδύτατο ὁμιος ρυθμὸ. Πάντως ἡ εὐποιΐα, στὴν ὀραϊότερη μάλιστα μορφή της, ἀνθῖσε τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες και ἀνθῖει ἔδω ἀκόμα σήμερα. Και πρέπει νὰ εἶναι ἡ χώρα μας περήφανη για τὴν μεγάλη πλειάδα τῶν νεκρῶν εὐεργετῶν με τοὺς μακάριους Ζωσιμάδες σὰν τὸν πὺ χαρακτηριστικὸ τους ἐκπρόσωπο και για τοὺς νέους, τοὺς ζωντανούς πολλούς και ἐκλεκτούς, που τὸν τὸν Κασάμπα, ἀφιερώνουν τὴ ζωὴ τους και τὸν πλοῦτο τους στὴν πνευματικὴ προσοχὴ τοῦ μικροῦ λαοῦ.

Ὁ τρόπος αὐτὸς νὰ πραγματοποιεῖ ὁ εὐεργέτης τὴν ἀγαθὴ του θέληση, δηλαδή ὁ δια ἀνταποδοσίας, εἶναι σίγουρα ὁ ἀσφαλέστερος στις σημερινὲς πονηρὲς μέρες. Ὅτε ὁ ἰδιώτης, ὅτε ἡ Πολιτεία σέβονται σήμερα τὴν μνήμη και τὴν θέληση τῶν μεγάλων νεκρῶν, ὅσο τὰ παλαιότερα χρόνια, που και αὐτὰ δὲν ἦταν ἄσιπια, καθὼς μαθαίνουμε, ἀπὸ τίς ταλαιπωρίες που τράβηξαν οἱ ἀσύγκριτοι Ζωσιμάδες, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀξιοποιήσουν τὸν πλοῦτο τους για τὸ καλὸ τοῦ Ἔθνους. Πλήθυναν οἱ ἔξυπνοι, που ἔχουν ἀπολακτίσει τὴν ἀξιοπρέπεια και τὴν ντροπὴ, μιὰ και τὸ ἴδιο τὸ Κράτος, ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία, πολλές φορές ἀπὸ πολυπραγμοσύνη, ἀλλὰ και πολλές ἄλλες ἀπὸ κάποια εἰδικὴ τρυφερότητα για κάποιους πολίτες ἢ για κάποιες κατηγορίες πολιτῶν, ἀγνοοῦν ἢ ἀδικοῦν τὴν ἀγαθὴ μνήμη ἀνθρώπων που ἐμύχθησαν για τὸν συνάνθρωπο και ἔζησαν με παλλάδιο τὴν ἀγαθὴ πρόθεση. Οἱ φαναρὲς και οἱ πανηγυρικοί, οἱ τόσο ὀμλήρᾳ ἀρθροὶ στὴν ἐποχὴ μας δὲν καλύπτουν τὴν οὐσιαστικὴ ἀδικαι-

φορία για μνήμες που θα έπρεπε να είναι ιερές. Γι' αυτό οι σπάνιες μεγάλες καρδιές των ανθρώπων, που αγωνίζονται όλοι τους τη ζωή με στόχο την βελτίωση της πικρής μοίρας των αδικημένων και των αδύνατων, αυτές που καθώς είπαμε παραπάνω, αποτελούν την μόνη αγαθή ένδειξη, ότι θα υλοποιηθούν στον κόσμο μας όχι οι φριχτές προφητείες αλλά οι αγαθές ελπίδες, ως αναλάβουν οι ίδιες και όπως αυτές πραγματικά το επιθυμούν την διάθεση του πλούτου τους, όπως το θέλει ή αγαθή τους πρόθεση, μακριά από διαχειριστικές επιτροπές και ύψηλότερες πανουργίες και κρατικές παρεμβάσεις, που θεατρικώτατα θα τιμούν κατά καιρούς την μνήμη τους, συστηματικά όμως θα γράφουν στα παλάγια τους παπούτσια την θέλησή τους.

Και στο μέλλον, εάν υπάρχει μέλλον για τον κόσμο μας, αυτή μας ή ανθρωπότητα, που θα επιζήσει μόνον αν γίνη πιο σωστή στην καρδιά, θα μάθη να τιμάει όλοένα βαθύτερα όχι την χρυσοποίκιλτη βλακεία, όχι τον αδίστακτο έγωκεντρισμό, όχι πνευματικές σαπουνόφουσκες, αλλά τα σπάνια σκεύη έκλογής που μέσα στην ιστορική διάρκεια επιστημαίνουν στους ανθρώπους, με σεμνότητα μάλιστα και με επιμονή, τον γνήσιο σκοπό του πολιτισμού, που είναι να δημιουργήσει καλύτερους ανθρώπους και καλύτερους πολίτες. Τέτοιοι ο Κατσάμπας, στα χρόνια τα δικά μας. Μακάρι ο πλοήτος να συνέλθη και να τους μιμήθη. Αυτή άλλωστε είναι γι' αυτόν ή μόνη ελπίδα σωτηρίας.

Αυτών των σπάνιων ανθρώπων ή ζωή και το έργο πρέπει να παρουσιάζονται πάντα με ανυποχώρητη ύπομονη μπροστά στα μάτια των ανθρώπων, και ιδιαίτερα των παιδιών και των νέων, που έχουν ακόμη την δύναμη να θαυμάζουν και να αγανκιστούν. Αυτούς, περισσότερο από όλους, πρέπει να προβάλλουν τα βιβλία της ιστορίας, γιατί αυτών οι πράξεις μπορούν να κινήσουν τις ανθρώπινες ψυχές στο να σκέφτονται αν όχι μόνον τους άλλους, τουλάχιστον και τους άλλους. Γιατί αυτή ή κεντρόφυγη άπορροή αγαθών προθέσεων που υλοποιούνται σε αγαθά έργα είναι το μοναδικό κίνητρο για το στήσιμο ενός πολιτισμού, που δεν θα στηρίζεται στον δόλο, την βία και την ανομία και τον τρόμο.

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Κ Υ Π Ρ Ο Σ

(Η δεύτερη επέτειος)

Όμολογούμε, ότι κάθε φορά που διαβάζομε ποιήματα, διηγήματα, άλλα κείμενα, ή ακούμε να γίνονται εκδηλώσεις έορταστικού χαρακτήρος για την Κύπρο, αισθανόμαστε αποστροφή και θλίψη. "Όχι από άδιαφορία. Προς Θεού!... Άλλά γιατί είναι κυνική αναιδεια να σκοτώνης κάποιον και ύστερα να χύνης δάκρυα στο μνήμα του, ή να οκορπίζης επάνω του ροδοπέταλα. Τα ώραία λόγια πάνω σε τέτοιες συμφορές είναι βέβηλοι ρητορισμοί, που αξίζουν μόνο την όργη και την περιφρόνηση, αν δεν οκοπεύουν την μετάνοια για ό,τι έγινε. Γιατί είμαστε όλοι φταίχτες. Και οι Έλληνες της Αθήνας και οι Έλληνες της Λευκωσίας. Τα βάλαμε με την ισχυρότατη απέναντί μας και πονηρότατη Άγγλία, ενώ δεν είχε επιτρέψει την εγκατάσταση ούτε ενός Έλληνο στρατιώτη στην Κύπρο τότε που ή ίδια ή Άγγλία αγωνιούσε και τόσο πολύ μας χρειαζόνταν. Και οι ήγήτορες χωρίς κανένα αγνάντεμα του μέλλοντος δεν ήθελαν να συνειδητοποιήσουν το δίδαγμα της ιστορίας για την άχαριστία και την αποκρουστική πονηριά της πολιτικής της.

Στενοκεφαλιές, φιλοδοξίες, προσωπικά συμφέροντα, ξένες σειρήνες, πάθη, μίσος, μικρότητες... Από τον πρώτον Έλληνα έως τον τελευταίο και από τον Μακάριο έως τον πλέον άνευδουνο, έως τον γράφοντα τις γραμμές αυτές.

Ἄλλ' ὁ ἀγώνας συνεχίζεται. Δὲν χάθηκε ἀκμα τὸ πᾶν. Ἡ τραυματισμένη Κύπρος μπορεῖ κάλλιστα νὰ σωθῆ. Μετανοιωμένοι ἄς οκεφθοῦμε καὶ ἄς δράσωμε, χωρὶς νὰ λέμε ὠραία λόγια ποὺ ἀηδιάζουν, ἀλλὰ μὲ πράξεις συνετὲς καὶ ἡρωϊκὲς ποὺ σώζουν. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀθήνας νὰ κάνωμε ὄρκον ἱερὸ ὅτι θ' ἀκούσωμε μόνο τὴν ἑλληνικὴ μας συνείδηση, καὶ θὰ βοηθήσωμε μὲ ὅλα τὰ μέσα. Καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Λευκωσίας ἄς φροντίσουν νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν λαίλαπα τῶν δοκιμασιῶν ποὺ μᾶς ἀπειλοῦν. Γιατὶ ἡ μεταπολεμικὴ ἐποχὴ δὲν εἶναι καθόλου δημοκρατικὴ. Γιατὶ ἡ σύγχρονη διεθνὴς κοινωνία, εἴτε φασιστικὴ εἴτε δημοκρατικὴ εἴτε σοσιαλιστικὴ, παρουσιάζει συνολικὰ καὶ ἀδιαιρέτεια κάτι ἀνελευθερικὰ τραχύ, δείχνει μιὰ ἐφιαλτικὰ διαβολικὴ ὄψη. Τὰ πάντα ἔγιναν βιομηχανικὸ ἢ κρατικὸ κέρδος. Ἰερὰ καὶ ὅσια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς πνίγονται μέσα στὴ μολυβένια θάλασσα τῶν συμφερόντων. Καὶ οἱ ἐπικέττες, ἂν ἀκόμα μένουν, εἶναι ἀπὸ συνήθεια ἢ γιὰ νὰ ἐξαπατοῦν.

Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς πλέον ὠμῆς βίας ποὺ γνώρισεν ὁ κόσμος, λόγῳ τῆς ὑπαρξῆς τῶν ἀφάνταστα τρομακτικῶν πολεμικῶν μέσων, οἱ Κύπριοι ἔχουν καθῆκον νὰ ὀπλισθοῦν μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Νίκης ἢ τοῦ Θανάτου. Νὰ οκεφθοῦν ὅτι ἔναντι μονάχα ὀρόμο ἔχουν νὰ διαλέξουν: ἢ ἐλεύθεροι ζώντανοι ἢ ἀσκλάβωτοι πεθαμένοι. Ὅπως διαλέξαμε κάποτε στὸ Εἴκοσι Ἔνα. Ἄν κάμουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄρκο, θὰ ἐμπνευθοῦν τὰ μέσα τῆς λύτρωσης. Οἱ ἐμπνεύσεις δὲν καθυστεροῦν, ἀλλ' ἔρχονται πάντοτε μὲ μαθηματικὴν ἀκρίβεια σύμφωνα μὲ τὶς φανερὲς ἢ κρυφὲς ἐπιθυμίες.

— Δὲν θὰ σᾶς ἀκούμε, Κύπριοι, ὅταν θὰ λέγετε πόσο ἀγαπᾶτε τὴν Λευτεριά. Ἀλλὰ θάρθοῦμε νὰ σταθοῦμε πλάι σας ἀποφασισμένοι νὰ σκοτωθοῦμε μαζί σας, ὅταν θὰ σᾶς ἴδοῦμε νὰ ὀργανώνετε ἐνωμένοι τὴν ἄμυνά σας μὲ χίλιους τρόπους καὶ νὰ πλέκετε τὸ δίχτυ, ὅπου θὰ τυλίξετε καὶ θὰ πνίξετε τὸ κατακτητικὸ φίδι.

Ἡ ἱστορία δίδαξε μιὰ μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι ἡ Λευτεριά ποτὲ δὲν προσφέρεται, ἀλλὰ μόνο κατακτᾶται. Δὲν εἶστε λίγοι, ἂν ἀποφασίσετε νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι καὶ νὰ πεθάνετε γιὰ τὴν Λευτεριά σας. Ἡ φράση «χάσαμε πολλὰς πατρίδες, δὲν μποροῦμε νὰ χάσωμε ἄλλες» ἠχεῖ οὖν παράφωτος αὐλός, ἂν οἱ πράξεις δὲν ἀποδείξουν τοῦ λόγου τούτου τὸ ἀσφαλές.

— Τίποτε ἄλλο;

— Τίποτε ἄλλο.

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ '76..

(7 - 23 Αὐγούστου)

Πρέπει νὰ θεωρηθεῖ, ὄχι μονάχα ἓνα μεγάλο εὐίτευγμα γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ γιὰ τὴν Ἠπειρο γενικά, ἢ ἐπιτυχία τῶν ἐκδηλώσεων τῶν «Ἠπειρωτικῶν '76», ἀλλὰ κι ἓνας σταθμὸς, ποὺ ἐξασφάλισε τὴν καλύτερη δυνατὴ ἀφρηρία καὶ προσδιορίζει τὴν ἐπιτυχία τους γιὰ τὸ μέλλον. Ἔτσι, τὰ «Ἠπειρωτικά», καθιερώνονται, γίνονται κεφάλαιο γιὰ τὴν ὄντοτητα, γιὰ τὴν ἐπιφάνεια καὶ γιὰ ἀκτινοβολία τῆς πόλης μας, σὲ πανελλήνια κλίμακα. Γιατὶ, ἡ ὑψηλὴ στάθμη ποιότητος, ἢ εὐρύτητα τῶν ἐκδηλώσεων, ἢ θέριμη τῆς συμμετοχῆς τοῦ κοινοῦ καὶ ὀργάνωσή τους, πέρ' ἀπ' τὴν προσφορὰ καὶ τὴν ἀξία τους, ὡς πνευματικῶν, καλλιτεχνικῶν καὶ πολιποτικῶν γεγονότων γιὰ ὀλόκληρη τὴν ἑλληνικὴ ἐπαρχία, ἀποτελοῦν κάτι ποὺ γίνεται γιὰ πρώτη φορά. Καί, ἀκόμα, ἀποκαλύπτουν, πῶς, μέσα σὴν λευκὴ ἄβυσσος τῆς ἐποχῆς ποὺ ἀλλοτριώνει τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο, ὑπάρχει ἡ δὴμα γιὰ νὰ μὴν φτάσωμε στὴν ἐσωτερικὴ πτώχευση, ὑπάρχει ἢ ἀνταπόκριση στὸ μήνυμα νὰ ἐπιβίωσωμε ἀπ' τὴν φθορὰ καὶ τὴν οὐδετε-

ρότητα πού φέρει τοῦτος ὁ αἰώνας τῆς μηχανῆς. Μάλιστα, στίς ἐκδηλώσεις αὐτές, δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσουμε καὶ τὶς δυνατότητες καὶ τὶς δυνάμεις, πού ἔχει ἡ Ἥπειρος γιὰ μιὰ δική της αὐτονομία, καθὼς καὶ τὶς προϋποθέσεις πού προσφέρει, γιὰ νὰ στηριχτοῦν παρόμοιες προσπάθειες. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, πῶς, μαζί μὲ τὴν ἐπιτυχία, πού ξεπέρασε κάθε προσδοκία, θεμελιώνεται τώρα καὶ τὸ πιδ πρόσφορο καὶ τὸ πιδ ὑποσχετικό ξεκίνημα, γιὰ τὴν ἀξιοποίηση ὅλων αὐτῶν, μέσα στὸν ἠπειρωτικό χῶρο. Γι' αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νὰ θεωρήσουμε ὅλοι μας τὰ «Ἠπειρωτικά» ὡς μιὰ κατάκτηση δική μας, ὡς ὑπόθεση τῆς πόλης καὶ τῆς Ἥπειρου. Καὶ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε, στὴν Δημοτική Ἀρχὴ καὶ στοὺς ἀνθρώπους, πού ἐπωμίσθησαν τὴν εὐθύνη, τὸν ἔπαινο καὶ τὴν δικαίωση τοῦ μόχθου τους.

Θὰ θέλαμε νὰ κάμουμε, μιὰ ἀναλυτικὴ — ὅσο γίνεται, βέβαια — παρουσίαση αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων. Εἶναι πάντα στίς προθέσεις μας αὐτὸ καὶ θεωροῦμε πῶς, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, θὰ ὁλοκληρώνονταν καὶ ἡ δική μας συμβολή. Ὅμως, μιὰ τέτοια προσπάθεια, πού ξεφεύγει ἀπ' τὶς δυνατότητες τῆς ἐφικτῆς ἐπάρκειας, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καλύψουμε αὐτὲς τὶς προθέσεις. Πάντως, ὁ καθένας πού μπορεῖ νὰ δώσει κάτι, μιὰ εἰκόνα ἢ μιὰ παρατήρηση, πιστεύουμε πῶς ὀφείλει νὰ τὸ κάμει, εὐρύνοντας ἔτσι τὸ φάσμα τῆς κίνησης καὶ τῆς συζήτησης, πράγμα πού θὰ δέσει καλύτερα καὶ γόνιμα τὶς ἐκδηλώσεις μὲ τὴν ζωὴ τοῦ τόπου μας.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Α'

Θέατρο

Η «ΑΝΤΙΓΟΝΗ»

(Θίσιος τῆς Ἑταιρείας «ΔΕΣΜΟΙ» 8. 8. 76)

Δὲν ἦταν ἄγνωστη ἡ διαλεκτικὴ στὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τὴν διετύπωσαν πρῶτοι οἱ Ἐλεάτες φιλόσοφοι καὶ κυρίως ὁ Ζήνων, τὴν ἐφόρμωσε στίς συζητήσεις του ὁ Σωκράτης, στὰ πλαίσια τῆς σύνθεσε τῶν διαλόγων του ὁ Πλάτων καὶ τὴν ἔκαμε κανόνα τῆς δραματικῆς πορείας ἡ Τραγωδία.

Ὁ Ἔγκελος τὴν ξανάφερε στὸ φῶς, ἀφοῦ τῆς ἔδωσε μιὰ ἰδιάζουσα ἰδεαλιστικὴ ὄψη καὶ ὁ μαθητὴς του ὁ Μάρξ τὴν ἐστήριξε πάνω στὸ ἱστορικό, ὑλιστικό γίνεσθαι.

Ἡ διαλεκτικὴ τῶν Ἑλλήνων ἔπιανε ὅλο τὸ φάσμα τῶν πνευματικῶν, ψυχικῶν καὶ ὑλικῶν καταστάσεων. Ἐβλεπε παντοῦ μιὰ ἐνυπάρχουσα κατὰ φυσικό τρόπο ἀντίφαση, ἓνα στοιχεῖο πού ξέφευγε ἀπὸ κάθε κατεστημένο (ἀπὸ τὸ «μένον», ὅπως τὸ χαρακτήριζε ὁ Πρόκλος) καὶ χρειάζεται μιὰ προσπάθεια ἀνασύνθεσης, πού θὰ περιεῖχε καὶ τὴν ἀντίφαση (τὸ φεύγον).

Ὁ τραγικός κανόνας «νὰ μὴ κουράζεται τέταρτο πρόσωπο νὰ μιλήσῃ» ἀναπτύχθηκε στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς. Μᾶς τὸ λέει καθαρὰ ὁ Ὀράτιος στὴν «Ποιητικὴ Τέχνη» του, ὅπου μεταφέρει γνώμες τῶν Ἑλλήνων τεχνοκριτῶν καὶ ἰδίως τοῦ Νεοπτολέμου. Ἡ κωμῶδια μποροῦσε νὰ παραβῇ αὐτὸν τὸν κανόνα, γιὰτὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆς δομῆς δὲν ἦταν τόσο αὐστηρή.

Τὰ τρία πρόσωπα πού κινούσαν τὴ συζήτηση συγχρόνως, ἀντιπροσώπευαν τὸ «μένον» (τὸ κατεστημένο τῆς σύγχρονης ὁρολογίας) τὴν ἀντίφαση (ἀντίθεση) καὶ τὴν ἀνασύνθεση.

Ἐκπαιδευτικός - σκηνοθέτης, πού ἀνέβασε πρὶν ἀπὸ χρόνια τὴν «Τρισεύγενη» τοῦ Παλαμά, ἐπεδίωξε παραστατικά νὰ δείξῃ πάνω στὴ σκηνὴ αὐτὴ τὴν τριπλὴ δραματικὴ διάσταση. Ἔτσι ἡ σκηνὴ πῆρε τὴν πραγματικὴ τῆς ὄψης, ἀφαίρεθηκε ἡ σύγχυση, κατανοήθηκε ἀπὸ τὸ κοινὸ καλύτερα τὸ ἔργο καὶ συγκίνησε.

Ἡ θέση καὶ ἡ ἀντίθεση στὸ ἔργο τοῦ Σοφοκλή βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν Κρέοντα καὶ στὴν Ἀντιγόνη.

Κρέοντας: Ὁ νόμος τοῦ ἄρχοντα, τὸ συμφέρον τῆς ἐξουσίας (θέση).

Ἄντιγόνη: Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη μεταμορφωμένη σὲ αἴσθημα καθήκοντος ἀντιδρᾶ στὴ θέληση τοῦ ἄρχοντα (ἀντίθεση).

Τειρεσίας: Ἡ ἐπιβίωση τῆς πολιτείας ἀπαιτεῖ νὰ δικαιωθῆ ἡ ἀντίθεση, νὰ συμπεριληφθῆ σὲ μιὰ ἀνασύνθεση τοῦ νόμου (σύνθεση).

Τὸ ἀτομικὸ δίκαιο τοῦ ἐφήμερου ἄρχοντα δὲν ἀναγνωρίζει, ἄρα δὲν καλύπτει, ἀφήνει ἔξω κάτι πολὺ ἀνθρώπινο, συνεπῶς, διαρκές, τὴ συναισθηματικὴτητα τῆς ἀδελφῆς ποῦ ἀψηφᾷ τοὺς κινδύνους. Ποιὸς ἄγνος καὶ θαρραλέος στὴν ὅποιαδήποτε πίστη του δὲν ἀψήφησε τοὺς κινδύνους; Ἐπέρχεται ἡ σύγκρουση, πού, συνεχιζομένη, θὰ ἀπειλήσῃ βραδεῖα ἀποσύνθεση τῆς πολιτείας.

Τὴ στιγμή αὐτὴ προβάλλει ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνασύνθεσης μὲ τὸν Αἴμονα πρῶτα, μὲ τὸν Τειρεσία ἀργότερα κατὰ τρόπο σκληρό. Ἡ Ἄντιγόνη χτύπησε στὸ βᾶθρο τοῦ Νόμου, ὁ Κρέοντας στὸ βᾶθρο τῆς εὐαίσθησις τοῦ ἀνθρώπινου ἤθους, παράγοντος δημιουργικοῦ τῆς πολιτείας.

Ἡ σύνθεση ξεκινάει κι αὐτὴ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο συναίσθημα, τὴν ἀγάπη. Ἄλλὰ προχωρεῖ στὴν κρίση τῆς κοινῆς γνώμης, ποῦ εἶναι θεμέλιο κάθε εὐνομούμενης πολιτείας, καὶ τελικὰ γίνεται χρησμός τῶν θεῶν.

Ἐπάρχει κλιμάκωση ἀξιών, ποῦ τὴν διδάσκει ἡ φιλοσοφία καὶ τὴν ἐκφράζει ἡ τέχνη τῶν Ἑλλήνων. Τὸ συμφέρον τῆς ἐξουσίας, ὁ ἀνθρώπινος ψυχισμός, τὸ κοινὸ ἀγαθὸ ἀποτελοῦν, προσφέρουν μιὰ πολὺ ξύστερη μορφή τραγικῆς διαλεκτικῆς πορείας. Ὁχι ἡ αὐθαιρέσις, ἀλλ' οὔτε τὸ συναίσθημα μόνο του, μὰ ἡ πράξη ποῦ ἀνασυνθέτει καὶ σώζει. «Μιὰ πόλη χωρὶς πολίτες εἶναι ἐρημόκαστρο». Δημιουργικὴ πορεία λοιπὸν εἶναι ἡ διαλεκτικὴ πορεία. Δημιουργικὴ ἐξέλιξη θὰ τὴν ὀνομάσουν οἱ νεώτεροι. Αὐτὴ θὰ γίνῃ τὸ ποιοτικὰ ἀνώτερο δίκαιο καὶ τὸ πρακτικὰ εὐρύτερο γιὰ τὴ συντήρηση μιᾶς κοινωνίας, αὐτὴ θὰ κατευθύνῃ τὰ βήματα τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, θὰ ἐκφράξῃ τὴ θέληση τῶν θεῶν.

Καὶ φωνὴ αὐτῆς τῆς σύνθεσης θὰ γίνῃ ὁ μάντης Τειρεσίας, ὁ τυφλός, ποῦ δὲν βλέπει τίς ἐφήμερες μορφές, ἀλλὰ μὲ τὴ μαντικὴ του ὄραση, ἀφοῦ νοῦς ὄρᾳ καὶ νοῦς ἀκούει, βλέπει πολὺ μακριά. Εἶναι ἕνας καὶ ἀδιαίρετος καὶ ὅταν ἐρμηνεύῃ καὶ συμβουλεύῃ καὶ ὅταν ρίχνῃ τὸν κεραυνοῦ τῆς προφητείας, κυρίως τότε.

Αὐτὸ τὸ προταῖς τῆς διαλεκτικῆς πορείας δὲν τὸ εἶδε ὁ σκηνοθέτης: καὶ στὸν βωμὸ μιᾶς δικῆς του ἐρμηνείας θυσίασε καὶ τὴν τραγικὴ ὁμορφιά καὶ τὴν ἐσωτερικὴ δομὴ τοῦ ἔργου.

Βέβαια, ὅπως παρουσιάστηκε, εἶπαν, προβληματίζει. Τὸ φόρτωσε ὁ σκηνοθέτης μὲ πολλὰ σύμβολα. Πολλὰ ὅμως πράγματα προβληματίζουν, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ πάρουν τὴν ὄψη τῆς τραγωδίας.

Παρουσίασε δύο χορούς, χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα, γιὰτὶ ὁ χορὸς τῶν ἀρχόντων εἶν' ἐκεῖνος ποῦ λέει: «κάνάθεσε, βασιλιά, σὲ κενέναν νεώτερο τὴ φύλαξη τοῦ νεκροῦ» μὲ σκοπὸ ν' ἀποφύγῃ τὴ συνεργασία. Καὶ λίγο ἀργότερα ὁ ἴδιος χορὸς τῶν ἀρχόντων (ὅπως τὸν παρουσίασε ὁ σκηνοθέτης) διαλογίζεται μήπως εἶναι ἔργο τῶν θεῶν ἡ ταφή τοῦ νεκροῦ. Καὶ ὄχι μόνο παρουσίασε δύο χορούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔκαμε πρωταγωνιστὲς σπάζοντας τὴν πραγματικὴ διαλεκτικὴ πορεία τοῦ ἔργου.

Παρουσίασε δυὸ Τειρεσίες. Ὁ πρῶτος (θαυμάσιος στὸ παίξιμο καὶ στὴν ἄρθρωση τοῦ λόγου, ποῦ κάλυψε ὅλους τοὺς ἄλλους), ἐμφανίστηκε σχεδὸν σὰν Ἴνδος γυμνοσοφιστῆς. Ποιὰ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα ἐπέβαλε κ' ἐδῶ τὴ διάσπαση; Ὁ πρῶτος ἐξηγεῖ - συμβουλεύει καὶ ὁ δεύτερος ρίχνει τὸν κεραυνοῦ τῆς ἀπαίσις προφητείας. Οἱ δυὸ φωνές ὀφείλουν κατὰ δραματικὴν ἀναγκαιότητα νὰ εἶναι μία. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄνθρωπος τῶν σκοτεινῶν συμφερόντων αὐτὸς ποῦ ἔχει τόσο λαγαρὸ τὸ μάτι, ὥστε νὰ προαισθάνεται ἀληθινὰ καὶ νὰ βρυχίεται σὰν λέων τῆς ἐρήμου ἢ σὰν μεγαλόστομος ἀντιηγεμονικὸς προφήτης τῆς Ἰουδαίας.

Μὲ τοὺς δύο χορούς καὶ μὲ τοὺς δύο Τειρεσίες μετέθεσε τὴν ἀντίθεση, χωρὶς νὰ τὸ

καταλάβη, από την 'Αντιγόνη στους χορούς και τους Τειρεσίους και σχεδόν την εξαφάνισε.

'Επί πλέον μπορούμε να υποθέσουμε ότι δικαιώνεται τελικά ο Κρέοντας, όταν άποβάλλη το υπερκέφαλο κάλυμμα και την πορφύρα, τὰ ξένα στοιχεία, την κοινωνική υπεραξία του ατόμου, που του θόλωναν τη σκέψη.

'Αλλ' αυτά όλα δεν είναι Σοφοκλής. Είναι μια διασκευή, που είχε σαν αποτέλεσμα να ξεχαστή και να χαθῆ ὁ τραγικός μανδύας.

Εὐτυχῶς τὰ ἀρχαία κείμενα σήμερα είναι τυπωμένα και δεν είναι δυνατόν να ἀλλοιωθούν. 'Αλλ' ὡς την ἐποχή τῆς 'Αναγεννήσεως εἶχαμε μόνο χειρόγραφα. Τί θὰ γίνονταν ἄρα γε ἂν κάθε ἀντιγραφῆς κατὰ τις ἀντιλήψεις του και κατὰ τις ὁρέξεις του διόρθωνε τοὺς συγγραφεῖς; Τί θὰ ξέραμε γιὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων, ἂν ἔπεφταν στὰ χέρια μας μόνο ἀλλοιωμένα κείμενα;

"Όταν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν συνέλεξαν και κατέγραφαν κατὰ διαταγή τους τὰ Ἔπη τοῦ 'Ομήρου, ἐπειδὴ κάποιος ἀπ' αὐτούς, ὁ 'Ονομάκριτος, ἐπεχείρησε νὰ διορθώσῃ ἕναν στίχο, διώχτηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴν 'Αθήνα. Τόσο σέβονταν τὸν ἔντεχνο λόγο και τὴν ἀλήθεια τῶν παραδομένων οἱ ἀρχαῖοι.

Πιστεύω ὅτι τὸ κοινὸ περισσότερα θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ ἕναν Σοφοκλῆ ἀδιασκεύαστο, παρὰ ὅ,τι πήρε ἀπὸ ἕναν Σοφοκλῆ διασκευασμένο.

'Αλλ' ἀνεξάρτητα ἀπ' ὅλα αὐτά, ὅμως ἀπὸ καθαρὰ αἰσθητικῆ ἄποψη κρίνοντας τὴν παράσταση, διατυπώνωμ τὴν ἀπορία: Εἶχε ἄρα γε τὸ αἰσθητικὸ δικαίωμα ὁ σκηνοθέτης νὰ δώσῃ στὸ κοινὸ ἀντὶ τῆς αὐστηρῆς μορφῆς τῆς τραγωδίας τὴν εὐπράπελη ὄψη τῆς κωμωδίας;

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΗΣ «ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ»

Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἀρχαίου τραγικοῦ λόγου στὴν σύγχρονη σκηνὴ — γιὰ τὴν ἀρχαία κωμωδία τὰ πράγματα φαίνεται πὼς δεν εἶναι ἐξ ἴσου δύσκολα — εἶναι πάντα μιὰ ἀξέπιανη και ἀναγκαία πράξη. Καί, γι' αὐτὸ, ὄχι μονάχα δεν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καμμιά ἐφημερία καθιερωμένη, ἀλλὰ και, πολλές φορὲς ἐπιβάλλεται ὁ προβληματισμός, ἡ ἀνίχνευση και ἀναζήτηση γιὰ νέες μορφές, πού νὰ γεφυρώσουν τὸ χάσμα τοῦ χρόνου, γιὰ νὰ φέρουν τὸν ἀρχαῖο λόγο πὸ κοντὰ στὴ ζωὴ. Γιατί, οἱ παραστάσεις ἀρχαίας τραγωδίας, πού ἔγιναν ὡς τώρα και πού γίνονται, δεν ἔδωσαν ἀκόμα ἕνα δικαίωμα ἀποτέλεσμα, γιὰ νὰ ἔχουμε, πέρα ἀπ' τὴν θεωρητικὴ θεμελίωση, και μιὰ πρακτικὴ βάση. Γι' αὐτὸ, ἡ παράσταση τῆς «'Αντιγόνης» τοῦ Σοφοκλῆ, πού ἐπιχειρήθηκε πρόσφατα και στὴν πόλη μας ἀπ' τὴν Μορφωτικὴ Ἐταιρεία «Δεσμοί», μὲ κύριο πρωταγωνιστὴ τὴν Ἀσπασία Παπαθανασίου, ἴσως θὰ πρέπει νὰ τὴν κρίνουμε, ὄχι στὴν ἀφετηρία, ἀλλὰ κυρίως στὸ ἀποτέλεσμα. Καί δεν μπορούμε νὰ τῆς ἀμφισβητήσουμε τὸ δικαίωμα νὰ πράξει, νὰ προβληματίζεται και νὰ ξεφεύγει, στὴν ἀνάγκη, ἔξω ἀπ' τὸν κύκλο τῆς φιλολογικῆς ἀναπαράστασης. Ἐκεῖνο, ὅμως, πού πιστεύουμε πὼς βαρύνει πὸ πολὺ τὴν ἀξιολόγηση, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. Καί, ἂν σταθοῦμε, ὄχι στὴν ἀφετηρία, στὶς προθέσεις και στὴν ὄραση, πού κυριαρχοῦν στὸ πείραμά της, δεν νομίζω πὼς θὰ εἶχαμε νὰ σημειώσουμε, πέρα ἀπ' τὴν ἀφορμὴ γιὰ συζητήσεις και γιὰ κάποια σκηνοθετικὴ τόλμη, κανένα ροσιαστικὸ ἀποτέλεσμα ἢ καμμιά δικαιωμένη προώθηση. Μάλιστα, στὴν προκειμένη περίπτωση, ἴσως θὰ εἶχε νὰ διαφανῆσει κανεὶς και πάνω στὴν ἀρχή, πού φαίνεται νὰ πρτανεύει στὴν ὅλη προσπάθεια, ἂν δεχθοῦμε πὼς αὐτὴ ξεφεύγει ἀπ' τὸ βάρος και τὸ ποιητικὸ κλίμα, ἀπ' τὴν ἀναπαλλοτρίωτη δομὴ τοῦ τραγικοῦ λόγου, ἔστω και ἂν ἡ ἀναζήτηση στὴν ἔκφραση εἶναι ἀναγκαία. Ἔτσι, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρῶμα, πιστεύουμε πὼς ἡ τολμηρὴ σκηνοθεσία, μὲ ζοιτήρια πού ξεκινοῦν ἀπ' τὴν ἀντίληψη ἢ ἀπ' τὴν πίστη πὼς τὸ πνεῦμα, τὸ κάλλος και τὸ μήνυμα τῆς «'Αντιγόνης», ὡς αὐτόνομης μορφῆς και θεώρησης τῆς ζωῆς, μπορεῖ νὰ μεταξιοθοῦν μὲ τὴν ἔκφραση τῆς σύγχρονης θεατρικῆς πραγματικότητας, ἀντὶ νὰ ἐπιτύχουμε τὴ γεφυρώση, ἀντίθετα, διευρύνουμε τὴν ἀπόσταση πού τὸν χωρίζει, ἀπ' τὸ ἀρχαῖο δράμα, τὸν τρωινὸν ἄνθρωπο.

Μὲ τὴν ἀγάπη, γιὰ κάθε νέα προσπάθεια και γιὰ τὴν εὐρύτητα τῆς ἀποστολῆς, πού ἔδω-

σαν στην περιοδεία του θιάσου των «Δεσμῶν», είμαστε υποχρεωμένοι — όσο κι' αν αυτό μάς είναι κάθε άλλο παρά εὐχάριστο — να πούμε πὸς ἡ παράσταση τῆς «Ἀντιγόνης», κατὰ τὴν γνώμη μας, δὲν πείθει πὸς κατορθώνει νὰ καλύψει καὶ καλλιτεχνικὰ τὶς προθέσεις τῆς. Βέβαια, τὸ ἐγχείρημα εἶναι μεγάλο καὶ ἀποτελεῖ, ὡς προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, μιὰ προσφορά, ἄσχετα μὲ τὴν ἐπιτυχία ἢ ὄχι. Ἀκόμα, μορεῖ νὰ ὑποστηρῆει κανεῖς, πὸς καὶ ἡ δική μας ἀποψη, τὸ ἴδιο ὑποκειμενικῆ, μορεῖ νὰ μὴν εἶναι κι' αὐτὴ ὀρθή. Χωρὶς ἀντίρρηση, δεχόμεστε τὴν θέση αὐτή, θεωρώντας πὸς, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἄλλωστε, γίνεται μιὰ ἐπιχειρηματικὴ συζήτηση. Γι' αὐτὸ, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναπτύξουμε τὴν κριτικὴ ἀξιολόγηση, στηρίζοντας, ὅσο γίνεται, τὶς ἀπόψεις μας, πάνω σὲ δεδομένα ἀπ' τὴν ἴδια τὴν παράσταση.

Ὁ σκηνοθέτης Νίκος Πάροικος, προσπάθησε νὰ δώσει, μὲ σύμβολα πὸς πιστεύουμε πὸς δὲν συνάπτονται μὲ τὴν ὑψὲς τῆς κλασσικῆς φυσιογνωμίας, ἕναν πὸς σοφὴ καθαρὸ καὶ πὸς ἀπλοποιημένο σχηματικὸ τρόπο, γιὰ νὰ τονίσει τὴν πάλη καὶ τὴν καταδυνάστευση τῆς τυραννίας πάνω στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Κι' αὐτὸ τὸν ὀδήγησε στὴν ἀναζήτησι μιᾶς νέας σκηναγωγίας δημιουργίας, πὸς κυριαρχεῖ, τόσο στὴν σκηνογραφικὴ ἐμφάνισι (ὅπως ὑπομνήσεις στὰ νοσοτήματα κάποιας λαϊκῆς καταβολῆς καὶ διαχωρισμὸ τοῦ χοροῦ σὲ δύο ὁμάδες πὸς νὰ ἐκφράζον πληρότερα τὴν πάλη τῆς κοινωνικῆς τάξης), ὅσο καὶ στὴν διατάραξη τῆς ἐνότητας τοῦ λόγου. Ἀκόμα, ἡ διανομὴ τοῦ ρόλου, πὸς ἔγινε πάντα μὲ τὴν ἴδιαν ἀντίληψη, στὰ κύρια πρόσωπα, νομίζουμε πὸς γέννησε τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἔξοδο ἀπ' τὸ κλίμα τῆς ἱεροπρέπειας καὶ τὶς μυθολογικὰς ἐκείνες διαστάσεις πὸς κρατοῦν τὴν τραγωδίαν πάνω ἀπ' τὴν καθημερινότητα. Οἱ δύο Τειρεσίαι (Γιάννης Ροζάνης καὶ Βασίλης Κυρίτης), παρ' ὅλο πὸς ὁ πρῶτος ἔδωκε μιὰ ἰερότητα κι' ἕναν λόγο μὲ τὴν ἔκταση καὶ τὸ βάρος τῆς τραγωδίας, εἶταν μιὰ τολμηρότητα, πὸς δὲν νομίζουμε πὸς δικαιώνει τὴν ἀπόπειρα. Κι' ἐδῶ, θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε, πὸς ἡ σκηνογραφικὴ εἰκόνα, ἰδίως στὸν πρῶτο, πὸς θύμιζε περισσότερο ἰνδικὴ θεοσοφία, καθὼς καὶ ἡ διάσπασι τοῦ λόγου, ἀπομάκρυνε παρὰ ἔφερε πὸς κοντὰ στὸ ἀρχαῖο δράμα. Τὸ ἴδιο — περίπου — θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσει κανεῖς καὶ γιὰ τὴν παρένθεσι τῶν χορευτικῶν ἐφέ καὶ γενικότερα τῶν εὑρημάτων, πὸς ἀφαιροῦν τὴν ἔκφρασι καὶ τὸ δέος, ἔστω κι' ἂν μοροῦν νὰ συνδέσουν πὸς πολὺ τὸν θεατὴ - ἀκροατὴ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τῆς παράστασις. Ἐπίσης, μὲ τὴν βάση αὐτή, καὶ ἡ μουσικὴ ἐπένδυσι, πὸς ὀφείλεται στὸν Χοῆστο Πήττα, ἀνοῖξε τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ διεύρυνε τὰ ὅρια πὸς ἀπ' τὴν ἀναγκαῖα ἐκείνη ἀυστηρότητα, πὸς ἀφήνει ἀπειραχτὴ τὴν ἀνάδειξι τοῦ ποιητικῶν λόγου μὲ τὸ δέος. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπ' τὴ γενικὴ ἔξοδο ἔξω ἀπ' τὸν τραγωδικὸ χῶρο πὸς χαρακτηρίζει τὴν αἴσθησι τῶν ἀρχαίων, προέκριναν καὶ κάποιες ἀνακατατάξεις στὴν ἐνότητα τῶν κύριων προσώπων πὸς συγκροτοῦν τὴν τραγωδίαν. Ὁ Κρέων (Ἄρης Τσιούνης), πὸς πάσχισε νὰ κρατήσει ἕνα βάρος πάνω ἀπ' τὴν ἀπατήσεις τοῦ ρόλου του, πήρε τὸ κύριο μέρος στὴν παράστασι, ἐνῶ ἡ Ἀντιγόνη (Ἀσπασία Παπαθανασίου) ἤρθε, ἂν ὄχι σὲ δεύτερη μοῖρα, σ' ἕνα ἐπίπεδο ὑποτιμικὸ καί, παρὰ τὰ προσόντα καὶ τὴν ἔντασι, πὸς ξεχωρίζουν αὐτὴν τὴν ἡθοποιὸ στὸ ἀρχαῖο δράμα, δὲν δυνήθηκε, νὰ κυριαρχήσει στὴν σκηνή. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ παράστασι τῆς «Ἀντιγόνης», ὅπως ἐμφανίσθηκε στὸ θεατρικὸ θέατρο τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, θεωροῦμε πὸς δὲν ἔφερεν ἕνα δικαιοῦμένο ἀποτέλεσμα καὶ πὸς, γι' αὐτὸ ἀρχικῶς, δὲν κάλυψε τὶς προθέσεις τῆς (νὰ ἔρθει κοντὰ στὸ λαὸ χωρὶς νὰ χάσει δυσανάλογα ἀπ' τὴν φυσιογνωμία καὶ τὸ βάρος τοῦ ἀρχαίου δράματος). Φυσικὰ, δὲν μοροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε τὴν ἀξία τῆς προσπάθειας γιὰ τὴν ἀνάδειξι τοῦ μηνύματος μὲ τρόπους πὸς μοροῦν νὰ συνδέσουν τὸ λαὸ μὲ τὴν διαίωνα ἀξία τῶν ἀρχαίων τραγικῶν καί, ἀκόμα, νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε τὴν ποιότητα, τὴν προσωπικὴ συμβολὴ καὶ τὰ θαυράλα κριτηρία, πὸς ἔχει ἡ φιλοδοξία αὐτή. Τὸ ἐρώτημα, ὅμως, εἶναι ἂν κατορθώνεται κατὰ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι δόθηκε, μέχρι τώρα, γιὰ τὴν περιλάλητη ἀναβίωσι τῆς ἀρχαίας τραγωδίας στὸν τόπο μας. Καί, ἐπὶ πλέον, δίνεται καὶ ἡ ἀφορμὴ γιὰ ἕναν ἄλλον προλημματισμὸ: ὡς πὸς μορεῖ νὰ κρατηθεῖ, δίχως νὰ χάσει τὸ βάρος καὶ τὸν σκηναγωγικὸν χαρακτήρα τῆς, ἡ ἀρχαία τραγωδία;

Μὲ ὅλα αὐτὰ, ἡ παράστασι τῆς «Ἀντιγόνης» ἀπ' τοὺς «Δεσμῶν», μὲ τὴν δεδομένη ἀπι-

νοβολία της Παπαθανασίου, έδωσε μιὰ νέα ὄψη καὶ ἄνοιξε μιὰ γόνιμη συζήτηση, ποὺ δὲν μπορεῖ (ἔστω καὶ μὲ τὰ τροπὰ τῆς σημεία), παρὰ νὰ εἰσέφερε στὴν γενικώτερη προσπάθεια.

Τέλος, θὰ πρέπει νὰ τοῦσσουμε πὼς τὰ «Ἡπειρωτικά», ποὺ περιλαμβάνουν αὐτὲς τὲς ἐκδηλώσεις, προσέφεραν πολὺτιμες εὐκαιρίες στὴν πόλη μας γιὰ μιὰ γνωριμία καὶ ἐπαφὴ μὲ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ γεγονότα ἰσηλῆς στάθμης.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Β'

Οἱ Ἐκθέσεις

Στὸ σημεῖωμα τοῦτο, θὰ σταθοῦμε, μᾶλλον περιληπτικά, γιὰ μιὰ ἀναφορά, στὸ χῶρο τῶν ἐκθέσεων στὴν Ζωσιμαῖα Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία. Εἶναι ἀπ' τὲς βασικώτερες ἐκφάνσεις τῶν «Ἡπειρωτικῶν Ἴδων» ποὺ πρόσφερον σ' ἓνα ἐπίπεδο ἀξιώσεων, τὴν μοναδικὴ εὐκαιρία γιὰ μιὰ γνωριμία καὶ γιὰ μιὰ οὐσιαστικώτερη ἐπαφὴ τοῦ πολὺ κοινοῦ μὲ τὰ γράμματα, μὲ τὲς τέχνες, μὲ τὲς ἀξίες τῆς ἡπειρωτικῆς παράδοσης καὶ μὲ τοὺς Ἡπειρώτες δημιουργοὺς τῆς. Καὶ ἀποτελεῖ ὑπόσχεση καὶ ἐνθάρρυνση τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξαν, γιὰ τὲς ἐκθέσεις αὐτὲς, οἱ χιλιάδες τῶν ἐπισκεπτῶν. Γιατί, ἔτσι μονάχα εἶναι δυνατὸν νὰ δώσουμε νέους ὀρίζοντες, νὰ κερδίσουμε τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο ἀπ' τὲς ἀνοιχτὲς στρατὲς μὲ τὲς χίλιες δυὸ παγιδεύσεις καὶ νὰ προσφέρουμε, μαζὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴ καὶ πνευματικὴ παιδεία, τὸν στοχασμὸ, τὴν ζεστὴ χειραγώγηση, τὸν προβληματισμὸ καὶ τὸν διάλογο μὲς ἀπ' τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ὁμορφιά, ποὺ ἔχει ἡ φύση καὶ ἡ ζωὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ἐκθεση καλλιτεχνικῆς φωτογραφίας

Φωτογραφίες, μὲ θέματα ἀπ' τὸν τόπο μας, ποὺ δίνουν τὴν αἴσθηση, τὸ μέτρο καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ ἡπειρωτικοῦ τοπίου, τραηγημένες μὲ καθαρὰ ζωγραφικὰ κριτήρια καὶ ἐπεξεργασμένες καλλιτεχνικὰ. Ἐκθέτουν ἑνὰ γινώσκον σημεῖο τῆς ζωῆς καὶ, συγκεκριμένα:

Ἄγγελος Καλογερίδης: Διακρίνεται γιὰ τὴν εὐαισθησία, τὴν ποιητικὴ πνοή, τὴν καλλιτεχνικὴ ὄραση, τὴν ἰκανότητα νὰ συνθέτει μὲ εὐρύτερη προοπτικὴ, τὴν ἀψογὴ δεξιότητά τῆς ἐκτέλεσης καὶ τὴν ἐπαφὴ του μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ μνημεῖα.

Τένης Παναγιωτίδης: Ἐρχοῦνται μὲ τὴν λυρικὴ ἀτμόσφαιρα, τὰ ζωγραφικὰ κριτήρια καὶ τὴν ποιητικὴ διάθεση στὴν σύλληψη. Ἀκόμα, στὴν φωτογραφία του ὑπάρχει ἔντονα τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο.

Ἀπόστολος Βεργόπουλος: Αἰτιότητα, ἀρρενωπὴ σκέψη καὶ διάχυτη φυσιοκρατικὴ ποίηση, κρατοῦν τὴν φωτογραφία του στὸ κλίμα ἐνὸς νόστου καὶ μιᾶς ἀσκητικῆς συνομιλίας.

Κώστας Μπακατσέλος: Στέκεται περισσότερο στὴν ρέμβη καὶ στὴν διάθλαση μιᾶς λυρικῆς φωτογραφίας, ποὺ εἶναι γιομάτῃ ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀντικατόπτριση τῆς ἀνθρώπινης εὐαισθησίας.

Νικ. Ζαοῦμπας: Ἐναποθέτει, μὲ τὸ φῶς καὶ τὴν εὐαισθησία τοῦ καλλιτέχνη, ἓνα ρεαλιστικὸ καὶ λυρικὸ τόνο στὴν ἀνθρώπινη ἔκφραση, ποὺ δίνει καὶ τὸ μέτρο τῆς ἀγάπης του καὶ τοῦ βάρους ποὺ ἔχει αὐτὸ τὸ θέμα, καθὼς καὶ τὴν ἐσωτερικὴ πνοὴ τοῦ ἴδιου.

Γ. Ζιώγας: Ἀναπνέει μέσα σὲ ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ κρατᾷ περισσότερο τὴν ρέμβη καὶ τὴν ρομαντικὴ διάθεση. Ἔτσι, οἱ φωτογραφίες του γίνονται εὐκόλα στίχοι γιὰ ἓναν περὶπατο καὶ ἀποδίδουν μιὰν συναισθηματικὴ διαβάθμιση.

Χρ. Εὐτυχίδης: Γνωρίζει τὴν ὁμορφιά τοῦ τοπίου ποὺ συναρτᾶται μὲ τὴν ἀνθρώπινη παρουσία καὶ κατορθώνει, μὲ τὴν φωτογραφικὴ ἀποτύπωση, νὰ αἰχμαλωτίζει αὐτὴν τὴν ποιητικὴ σύζευξη, βάζοντας πολὺ ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του.

Μ. Σιμούλης: Δίνει τὴν κίνηση καὶ τὴν χάρη ἀπὸ σκιερὰ ποὺ κρατοῦν μιὰν ἀτμόσφαιρα ἀπ' τὴν φυσιογνωμία τῆς πόλης μας, διαποτισμένες μὲ συγκίνηση καὶ εὐαισθησία.

Ι. Ν. Μπενέζος: Φανερῶνει μιὰ ὑπάρχουσα πραγματικότητα, ἀποδίδοντάς τιν μὲ ρεαλισμὸ καὶ ἀδρὸ φῶς, ποὺ κρατᾷ τὸ βάρος ἀπ' τὴν ζωγραφικὴ ἐντύπωση.

Ἔκθεση Λαϊκῆς Τέχνης

Ἡ ἔκθεση τούτη, ποῦ κρατεῖ ἕνα ξεχωριστό ἐνδιαφέρον καὶ ποῦ ἔχει ἀποτυπωμένη τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Ἡπειρωτικῆς Λαϊκῆς Τέχνης, ἀποτελέσεν ἀναντίρρητα ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ σημαντικὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἐκδηλώσεων. Πρὸκειται γιὰ ἕνα γεγονός, ποῦ ἡ σημασία του ἐπιβάλλει, λόγῳ τῆς ἔκτασης, τῆς ποιότητος καὶ τῆς ἀρτίας ὀργάνωσός της, νὰ ἀξιολογηθῆσ' ἕνα ἰδιαίτερον σημείωμα. Εἶταν ἀξιοθαύμαστη καὶ πρόσφερε, στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῆς οὐδέτερης καὶ ἀπρόσωπης κόπωσης, τὴν ἐρμῆ ἀπόναν λαό, τὴν παρουσίαν τοῦ ἀνθρώπινου χειριοῦ καὶ τὴν συνομιλίαν μὲ τὶς μῆνες ποῦ διαφύλαξε, ἀπὸ αἰῶνες. Ἡ ταξινομήσις, ἡ ἀνάδειξις τῶν ἐκθεμάτων, ἡ αἰσθητικὴ ὀργάνωσις τοῦ χώρου καὶ ὁ ἔλεγχος πάνω στὰ χρώματα καὶ στὰ μέταλλα, δείχνουν τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν ὀρθὴ καλλιτεχνικὴ ἀντίληψιν αὐτῶν ποῦ τὴν ἀνάλαβαν. Κατὰ τὶς δικῆς μας ἐκτιμήσεις, ἡ ἔκθεση τούτῃ εἶταν καλύτερη ἀπ' τὴν παρόμοια ἔκθεση, ποῦ ἔγινε, πρὶν ἀπὸ χρόνια, ἀπ' τὴν Ὑπηρεσίαν Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως, παρ' ὅλο ποῦ δὲν ἐπόπτευσαν τώρα εἰδικοὶ ξένοι καὶ δικοὶ μας ντεκόρ. Βέβαια, ἀξιοποιήθηκαν οἱ προθήκες, ἡ πείρα, ἡ κριτικὴ παρατήρησις, ποῦ ἔμειναν τόσο ἀπ' τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην, ὅσο κι' ἀπ' τὴν ἄλλη, ποῦ ἔγινε στὸ μεταξύ, ἀπ' τὴν Περιφερειακὴ Διοίκησιν. Τὰ μεγάλα καὶ ἐντυπωσιακὰ ἔντονα μονόχρωμα κομμάτια μὲ τὶς κυρίαρχες ἐπιφάνειες (ὅπως οἱ φλοκοτές, οἱ βελόντζες), ποῦ ἐξαφάνιζαν ἢ ἔρριχναν σὲ δεύτερον πλάνο τὰ ἀσημικά καὶ γενικὰ τ' ἄλλα εἶδη, εὐτυχῶς, ἐδῶ δὲν ἐδέσποζαν. Κι' ἔτσι, μὲ ὅλη τὴν ποικιλίαν καὶ τὸν ἀριθμό, ὑπάρχει ἡ λιτότητα καὶ ἡ ἀρμονικὴ συνοχὴ, χωρὶς νὰ χάνει τίποτε τὴν αὐτονομίαν του.

Ἔκθεση Λογοτεχνικοῦ βιβλίου

Ἡ ἔκθεσις βιβλίου, γενικὰ, εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ δύσκολα ἐγχειρήματα, ἀκόμα καὶ γιὰ τὶς συλλογικὰς προσπάθειας. Γι' αὐτό, κατὰ κανόνα, οἱ περισσότερες δὲν ἐπιτυγχάνουν, ἐκτὸς ἀπὸ ἔκλεινας ποῦ ὀργανώνονται, ὕστερ' ἀπὸ πολὺχρονη καὶ μεθοδικὴ ἐργασία, ἀνάμεσα σὲ κύκλους συγχροτημένον σωματείων ἢ εἰδικότητων. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα, πρέπει νὰ θεωρήσουμε πὼς ἡ ἔκθεσις τούτῃ ἀποτελεῖ ἀληθινὸ κατόρθωμα, ποῦ δικαιοῦναι τοὺς κόπους ποῦ καταβλήθηκαν γι' αὐτὴν καὶ ποῦ δίνει τὴν ἰπὸσχεσιν γιὰ τὴν δυνατότητα νὰ γίνῃ καλύτερη καὶ πληρέστερη στὸ μέλλον, καλύπτοντας ὅλους τοὺς τομεῖς (κάθε χρόνον καὶ ἀπὸ ἕνα - δύο) τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος. Πάντως, πρὸκειται γιὰ ἕνα πολὺ σημαντικό γεγονός, ποῦ ἡ προσφορὰ του στὰ «Ἡπειρωτικά» πρέπει νὰ ἀξιολογηθῆ μὲ ξεχωριστὰ κριτήρια. Γιατί, πρὸς ἀπ' τὴν γενικὴ ἐποπτεία τῆς πνευματικῆς ἔκφρασις τῶν Ἡπειρωτῶν, ποῦ θητεῖουν στὰ γράμματα καὶ ποῦ συμμετέχουν στὴν δημιουργίαν τοῦ σύγχρονου ἐθνικοῦ μας πολιτισμοῦ, παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν πνευματικὴν παρουσίαν, τὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὴν ὄντοτητα τῆς Ἡπείρου στὸν ἀσύνορον χώρον τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους τοῦ λόγου. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἡπειρωτῶν συγγραφέων ὑπῆρξε τόσο ἰκανοποιητικὴ, ποῦ, γιὰ πολλοὺς, ὁ ἀριθμὸς τους καὶ τὰ βιβλία τους εἶταν κάτι ποῦ δὲν τὸ ὑποψιάζονταν. Ποίησις, πεζογραφία, στοχασμός, θέατρο, ἀνθολογίαι, κριτικὴ, ταξιδιωτικὰ, ἀνιχνεύσεις στὸν πνευματικὸν ὄρφοντα, δοξίμα καὶ ἱστορικὰς περιγραφὰς, φιλοσοφία, μεταφράσεις, συνιστοῦν ἕναν πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν λειμῶνα καὶ δίνουν τὸ μέτρο τῶν ἀξιών ποῦ ἔχει ὁ τόπος μας. Ἀκόμα, ὀφείλομε νὰ τονίσουμε τοὺς κόπους γιὰ τὴν διάταξιν, τὴν ταξινομήσιν καὶ τὴν τοποθέτησιν, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰ τῶν βιβλίων, πρῶγμα ποῦ βοηθεῖ τοὺς ἐπισκέπτες νὰ σπουδάξουν καλύτερα τὴν ἔκθεσιν. Γενικὰ, ἡ προσφορὰ ἐδῶ, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἕνιστης σημασίας, γιατί, στὸν αἰῶνα τῆς σύγχυσις καὶ τῶν ἀναζητήσεων μὲ τὶς ἰλιγγιώδεις ἐπιτεύξεις του, ἡ διαφύλαξις τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασις καὶ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν οἰκογενειακῆς ἀνησυχίας.

Ἔκθεσις εἰκαστικῶν Τεχνῶν

Κατ' ἀρχὴν, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκφράσουμε, καὶ ἀπὸ τούτῃ τὴ θέσιν, τὴν λύπην μας γιὰ τὴν ἀπουσίαν ἀπ' τὴν ἔκθεσιν τῶν ντόπιων καλλιτεχνῶν (τῶν «ἐρασιτεχνῶν», ὅπως

θέλουν να τους ονομάζουν, για να αντιδιαστείλουν τους άποφοιτους της Σχολής Καλών Τεχνών). Για μās είναι άδιανοήτος ένας τέτοιος αξιολογικός διαχωρισμός και πιστεύουμε πώς δεν πρέπει να υπάρχουν πολλοί, απ' αυτούς που μπορούν να έχουν μια γνώμη για την Τέχνη, που θα διαφωνούσαν μαζί μας.

Γιατί, ό καλλιτέχνης καταξιώνεται μονάχα — και αυτό είναι απόλυτο και αναντίρρητο — στο έργο του και ποτέ, σε καμιά περίπτωση, στους τίτλους σπουδών. Έτσι, δεν στερήθηκε μόνο ή έκθεση απ' τó ιθαγενές καλλιτεχνικό δυναμικό, που αποτελεί — άλλωστε — και την έκφραση τής πνευματικής και καλλιτεχνικής φυσιογνωμίας του ήπειρωτικού χώρου, αλλά και οί ντόπιοι καλλιτέχνες στερήθηκαν αυτήν την ευκαιρία να πάρουν κι' αυτοί μια θέση στα «Ήπειρωτικά».

Ή έκθεση, στην οποία συμμετείχαν Ήπειρώτες που δεν διαμένουν στον ήπειρωτικό χώρο (πλήν μίας - δυο περιπτώσεων), παρουσίασε μεγάλο ενδιαφέρον και είχαν κρατημένη σ' ένα επίπεδο ποιότητας. Συμμετείχαν πολλοί (33 ζωγράφοι, γλύπτες και χαράκτες) καλλιτέχνες, που, με τὰ έργα τους, καλύπτουν σχεδόν όλους τους τομείς και όλες τις σχολές, τις τάσεις και τις αναζητήσεις στον ευρύτερο χώρο τών εικαστικών τεχνών. Έτσι, προσφέρθηκε ή ευκαιρία για τó κοινό, να έρθει σ' έπαφή και συνομιλία, να προβληματιστεί, να χαρεί αισθητικά, και να μορφώσει μια γενικότερη εικόνα γύρω απ' αυτό τó κάπως δυσπρόσιτο θέμα και, άκόμα, να άποκτήσει τὰ έργα που τó συγκινούν. Άναντίλεκτα, ή έκθεση τούτη συνιστά μια προσφορά παιδείας και πνευματικής επικοινωνίας, που ή άξια της είναι πολυσήμαντη.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ό Όργανισμός Ήπειρωτικού Θεάτρου, ίκανοποιώντας ένα λαμπρευτικό αίτημα για την δημιουργία, στον ήπειρωτικό χώρο, μίας σκηνής με αξιώσεις και με ενόρτερη προοπτική πνευματικής και καλλιτεχνικής δράσης, ετύχισε να δώσει, στα πλαίσια τών «Ήπειρωτικών '76» (ύπαίθριο θέατρο Ε.Η.Μ. 13.8.76), την πρώτη παράσταση του άριστούτατου θεάτρου του. Τó γεγονός αυτό, λέγ' απ' την θαυμάσια σκηνηκή εμφάνιση τής θεατρικής μονάδας τού Ο.Η.Θ. πρέπει να χαίρεται, με πολλήν ίκανοποίηση, ως μια κατάκτηση και ως ύποσχετική άφετηρία, σοβαρής σημασίας, για την πνευματική ζωή στον τόπο μας. Ή προσπάθεια αυτών που είχαν την πρωτοβουλία να αναλάβουν τó μεγάλο έγχείρημα για την συγκρότηση ενός θεάτρου στην Ήπειρο, δικαιώνεται και, ως έδω, στέφθηκε από επιτυχία. Τους άξίζει ό έπαινος, ή αναγνώριση και ή συμπαιράσταση. Έτσι, έχουμε τώρα την δική μας σκηνή, που πρέπει να την βοηθήσουμε, όχι μονάχα για να πάρει την όντότητα και την άκτινοβολία που δικαιούται, αλλά και να καλύψει άκόμα τις φιλόδοξες προθέσεις της. Γιατί, από έδω και μπρός, είναι και χρέος τού τόπου (πρώτα τής πόλης και ύστερα τής Ήπειρου γενικότερα) να την κρατήσει και να άξιοποιήσει αυτήν την κατάκτηση.

Ή πρώτη εμφάνιση τού Ήπειρωτικού Θεάτρου, που έγινε με την ήθογραφική κομωδία τού Τίμου Δεσπάτα «Τζιότιζο Ραβιάσι», που σκηνοθετήθηκε όμαδικά και άπόσσωπα απ' τους ήθοποιούς τού θιάσου, έδειξε τις άνατιζόμενες ίκανότητες, την πειθαρχημένη έργασία, την άγάπη για την συγκρότηση τής θεατρικής μονάδας και την συνείδηση τής άποστολής, που έχει αυτή ή προσπάθεια. Μπορούμε να πούμε πώς ως σύνολο ενιάας θεατρικής έκφρασης και σκηνογραφικής παρουσίασης, με βάση τó κλίμα, τις άπαιτήσεις και τὰ περιθώρια για ανάπτυξη πρωτοβουλίας, που προσφέρει τó έργο αυτό με την ποικιλία τών χαρακτήρων και την χαριτωμένη διάθεση, όλα τὰ πρόσωπα είχαν την ευκαιρία να δώσουν έναν αυτοδύναμο θεατρικό τύπο.

Έτσι, δεν υπήρξε ή σκιά τού πρωταγωνιστή, για να δημιουργήσει τó μέτρο τής σύγκρισης ή για να ξεχωρίσει, ως άπτόνομη όντότητα, τόν έναν ή τους δυο τρεις ήθοποιούς. Κι' αυτό, παρ' όλη την δυσκολία που δημιουργεί για τόν καλλιτέχνη ή άτομική ευθύνη, μās προσφέρει τó καλύτερο μέτρο για να εκτιμήσουμε και την άξια τού καθενός χωριστά.

Ξεκινώντας απ' αυτήν την διαπίστωση, πιστεύω πώς μπορούμε να αξιολογήσουμε, μέσ'

ἀπ' τὴν σύνθεση τῶν εἰζόνων καὶ τῆς δράσης τῶν προσώπων, τὰ προσόντα τῶν ἠθοποιῶν. Μάλιστα, θὰ θέλαμε νὰ ὑπογραμμίσουμε πὸς, μὲ τὸ ξῆλο, τὸν μόχθο καὶ τὴν ὀλόφυχη προσφορὰ τους, ἡ κομωδία αὐτῆ, ποὺ προσφέρεται καλύτερα γιὰ μιὰ εὐθυμη συμμετοχὴ τοῦ κοινοῦ, ἀφελήθηκε καὶ πῆρε χροῖμα καὶ διαστάσεις, στήθηκε ὡς θεατρικὴ ὄντοτητα μὲ χαρακτηρισθεῖς καὶ πνευματικὴ γινέτσα, περισσότερο χάρη στὰ προσόντα καὶ τὸν κόπο τῶν ἠθοποιῶν, ποὺ τῆς ἔδωσαν ἔτσι, μὲ τὴν δική τους πνοή, μιὰ θαυμάσια ἐνσάρκωση. Οἱ γραμικοὶ τύποι, τὸ χροῖμα μιᾶς ἐποχῆς ποὺ δὲν εἶταν ἀσύνορη ἢ ζωὴ ἐνὸς τόπου, ἢ κοινωνικὴ δομὴ μὲ τὶς παραδόσεις καὶ τὴν θέρημ τῆς ἀπλοῦχης καρδιάς τῶν ἀνθρώπων τῆς, ὡλ' αὐτὰ ποὺ ἀποτελοῦν, στὴν κομωδία τούτη, οὐσιώδη συστατικά, χρειάσθηκε νὰ μορφοποιηθοῦν, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ εἶναι καὶ ξένα γιὰ τὸν τορινὸ θεατῆ. Καὶ τὸ κατόρθωσαν, στὸν ἴδιο βαθμὸν περίπου ὅλοι τους, πράγμα ποὺ νομίζω πὸς δὲν ἀφῆνει εἰδικὰ περιθώρια γιὰ νὰ κἀμει κανεὶς μιὰν ἀπαραίτητη ἀναφορὰ, ξεχωριστὰ γιὰ τὸν καθένα.

Ἡ Ζωὴ Βουδοῦρη, στὸ ρόλο τῆς κυρὰ - Παγώνας, ἔδωσε ἕναν ζωντανὸ τύπο ἀπ' τὴν παράδοση τῆς νησιώτικης λαϊκῆς γειτονιάς, μὲ ὅλο τὸ χροῖμα, τὴν χαριτωμένη φιλοσοφία τῆς καὶ τὸ κινεῖο κοιτισμοῦ. Ἡ Ἀμαλία Γκιζᾶ, ὡς κυρὰ Λέγχο, κρατήθηκε στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς δύσκολης πειθαρχίας καὶ χροιάσε, μὲ πεισιζότητα, τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀφέλεια τῆς γυναίκας μὲ τὴν αἴσθησι τῆς ζωῆς. Ὁ Χρῖστος Κόζζινος, ἐπίσης, κατόρθωσε νὰ ἐνσαρκώσῃ ἕναν Ἀντζελιό, ποὺ ἀνάστησε τὴν σαραταριστὴ ἀπλοϊκότητα τῆς νησιώτικης ὑπαίθρου, ἐνῶ οἱ Παναγιώτης Κομνηνὸς καὶ Νίκος Λύτρας, ὁ πρῶτος ὡς Φτύμης καὶ ὁ δευτέρως ὡς Μανωλιός, κατάφεραν νὰ ἐμφανίσουν ζωὴ καὶ νὰ κινήσουν τοὺς κίπως ἄκονους ἥρωες μιᾶς καθημερινότητας. Ὁ Βασίλης Μητσάκης στὸ ρόλο τοῦ Θεοσύβουλου, ποὺ κρατεῖ μιὰν ἀπ' τὶς πὺ δεσπόζουσες θέσεις, ἔδωσε μὲ εὐγένεια τὸν εἴθιμο γυναικοκρατητῆ τῆς ἐποχῆς μὲ τὴν κεντάδα καὶ τὸ τριτσάκι τῶν σπουδαστῶν. Ὁ Γιώργος Νάκος, ὡς Χοντρομαζολός, ζωντάνεψε, μὲ φριζότητα καὶ ἦθος, ἕναν σπάνιο προσετὸ ἀπ' τὴν νησιώτικη κοινωνία τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ συντόνισε ὅλη τὴν κίνησή του, ἀνάμεσα στ' ἄλλα πρόσωπα, μὲ ἀξιοθαύμαστη ἄνεση. Τὸ ἴδιο, πολὺ ἔντονος καὶ γραμικός, ὁ Παντελῆς Παπαδόπουλος πρόσφερε ἕναν καλοκάγαθο καὶ τονισμένο Κοσταντζῆ καὶ ἡ Χάϊδο Πετριδίου, στοὺς δυὸ ρόλους, τῆς Μαρίνας καὶ τῆς Ἀνθῆς, πρόσθεσε ἀκόμα δυὸ χαριτωμένες καὶ πνευματώδεις φιγούρες, γιομάτες ἀπὸ ποιητικὴ διάθεση, ποὺ ἐπέτυχε ἐπίσης καὶ ἡ Λέσποινα Στάθη, ὡς Μαριώρα, μὲ τὴν κερφάτη ἀπόδοση τῆς ἡρωίδας ποὺ ὑποδύθηκε. Ἐναν θαυμάσιο Τζῶρτζο, μὲ ὅλη τὴν ὑπόμνηση ἀπ' τὴν γοητεία τοῦ λαϊκοῦ λιμοζοντόρου, μιᾶς ἔδωσε ὁ Γιώργος Τζέροπος, ἀποκαλύπτοντας μιὰ σπάνια αἴσθησι στὶς κινήσεις καὶ στὶς ἐμφραστικὰς ἀποχωρήσεις, ποὺ τὸν ἀνάδειξαν ἄνετα. Ὁ Δημήτρης Τζιουμάκης, ἐνσαρκώνοντας τὸν ἀγαθὸ κοιτιστὴ, ποὺ τόναζε τὸ χροῖμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς, ὅσο καὶ τὴν εἰκόνα αὐτὴν καθ' αὐτήν, στὸν τύπο τοῦ Λιονταρῆ, κρατήσε τὸν ρόλο μὲ πολὺ ἔντονη τὴν σκηνογραφικὴν εἰκόνα καί, πρὸ παντός, μὲ πολλὴ θέρημ στὶς κινήσεις, στὶς μεταπτώσεις καὶ στὴν ἀπαγγελία. Ὡς Μητσός, ὁ Γιώργος Χαδίνης, ἐπέτυχε νὰ στήσει ἕνα χαριζτηριστικὸ θεατρικὸ πρόσωπο, ποὺ εἰσέφερεν ἐξ ἴσου μὲ τοὺς ἄλλους στὴν γενικώτερη σκηρικὴ σύνθεσι τῆς ἠθογραφίας.

Τὸν συντονισμὸ εἶχε ὁ Δημ. Τζιουμάκης καὶ τὰ σκηρικὰ καὶ τὰ κοστοῖμα, ποὺ εἶταν μὲ πολλὴ εὐκαρυσία, μὲ γνώση καὶ καθαρὴ θεατρικὴ ὄρασι, τὰ ἔφτιαξε ἡ Μάγνη Ἀσβεστᾶ. Ἐπίσης, λιτὴ καὶ μὲ ἁρμονικὴ συνίαση μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διάθεσι τῆς κομωδίας εἶναι καὶ ἡ μουσικὴ ποὺ ἐνορχήστρωσε, σὲ μεγάλη ἔκτασι — γιὰτὶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, πὸς ἡ σκηρικὴ αὐτὴ ἐπιτυχία στηρίχθηκε πολὺ στὴν κίνησι, στὸ χροῖμα, στὴν μεγέθυνσι μὲ τὴν ἀσημῆνην ἰκανότητα στὸν ὑπερτονισμὸ, στὸ τοσαυτὸ καὶ στὶς ἰσοδύναμες μὲ τὸν λόγον κινήσεις — τὴν παράστασι.

Γενικά, πιστεύουμε πὸς ἡ κομωδία τούτη, ποὺ δὲν εἶχε νὰ προσφέρει πολλὰ γιὰ τὸν καλὸ ἠθοποιό, ποὺ δὲν τοῦ δίνει ἴσως τὴν πρόκλησι καὶ τὰ περιθώρια νὰ ἀναπτυχθεῖ μέχρις ἐκεῖ ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν τὰ δυνάμεις του, χρειάσθηκε νὰ λάβει περισσότερο ἀπ' ὅτι αὐτὴ ἔδωσε γιὰ τοὺς φιλότιμους καὶ ἰκανοὺς ἠθοποιούς τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Θεάτρου, ποὺ ἔκαμαν δική τους ὑπόθεσι, ὡς καλλιτέχνες καὶ ὡς πνευματικοὶ ἄνθρωποι, τὴν δημιουργία του.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ε.Υ. Παπανικολάου (Ψηνιώτη) : «ΜΟΡΦΕΣ ΖΩΗΣ», Ίωάννινα 1975

Το μεράκι που έχουν μερικοί άνθρωποι να συζητούν τα θέματα της ημέρας ή να αναπολούν και να αφηγούνται περασμένες στιγμές με διάθεση να κατανοούν και όχι να επικρίνουν, το μεράκι αυτό χαρακτηρίζει το γράψιμο του κ. Παπανικολάου.

Τα θέματα της ημέρας έδιναν την ευκαιρία συχνά στον Π. Νιρβάνα να ζωγραφίζει τη γύρω του ζωή καταφεύγοντας συχνά στην ειρωνεία και στο χιούμορ, άλλοτε λεπτό και άλλοτε δηκτικό. Ο Κονδυλάκης συχνά φανέρωνε χαρακτήρες. Ο Τσοκόπουλος, ο Χατζόπουλος (Μποέμ) είχαν το δικό τους ύφος. Μερικοί παίρνουν τα πράγματα από τη δική τους πλευρά.

— «'Ας πάρη απόψε τα χαρτιά μου ό άγέρας κι άς γίνη χρονογράφημα!» έγραφε κάποτε ένας από τους κορυφαίους λογίους μας, που δεν δισταζε να προσθέτη λυρικούς τόνους στον χρονικό λόγο.

Ο συγγραφέας των «Μορφών της ζωής» συζητεί σοβαρά, όπως όταν συναντιώνται δυο - τρεις άπλοι, συντεοί άνθρωποι, που τους λείανε τη σύνεση ή πικρή έμπειρία. Αυτοί οί δυο - τρεις άπλοι άνθρωποι μπορεί να σμίγουν στο μπακάλικο του χωριού ή πλάι στο τζάκι κάποιου σπιτιού τις χειμωνιάτικες ώρες και — δίχως να θέλουν να έκπληξουν ό ένας τον άλλον ούτε να έπιδείξουν πνεύμα μεταξύ τους — συζητούν γύρω από την άλήθεια των καθημερινών γεγονότων ή κάποτε αναπολούν τα περασμένα. Νομίζω ότι στο σημείο αυτό όφείλεται και ή ποικιλία των θεμάτων και ή έπιτυχία στα κείμενα του Ψηνιώτη.

Πάνω σε κοινωνικά θέματα ή σε δονήσεις ψυχικές συζητούν οί άπλοι άνθρωποι με κρίση και με κατανόηση και τα συμπεράσματά τους έχουν μοιραία ένα καταστάλαγμα διδακτικό για μικρούς και για μεγάλους χωρίς αυτό να είναι άμεσος στόχος. Σαν εκπαιδευτικός ό συγγραφέας έστρεψε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον του στην ψυχή του παιδιού και του έφήβου και μάς

δίνει σκηνές τόσο από την ειρηνική ζωή όσο και από την πολεμική και την κατοχική — άπλά κάποτε έπεισόδια, όμως με πολλή σημασία.

Οί άπλοι άνθρωποι διηγούνται κάποτε κάτι παράξενες ιστορίες ή άπ' αυτούς βιωμένες ή που τις άκουσαν και δεν άμφιβάλλουν για την άλήθεια τους. Και οί ιστορίες αυτές τους εισάγουν στους δαιδάλους του μυστηρίου της ζωής, χωρίς να καταφέρουν σε βιβλία και χωρίς να ενδιαφέρονται τί επί του προκειμένου λένουν οί σοφοί. Το συνέδριο των πελαργών, ό θρήνος των βοδιών, το κακό μάτι του παπά, πάλι των πελαργών ή έκδήλωση εύγνωμοσύνης άνήκουν σ' αυτές τις ιστορίες.

Ο Στέφανος Γρανίτσας, ό Έμμ. Λυκούδης, ό Ροΐδης διηγούνται θαυμάσιες ιστορίες ή καταγράφουν τις θυμικές και πνευματικές ικανότητες ζώνων και πουλιών σε παλαιότερα χρόνια.

Οί χωρικοί μας, που είναι αυτόπτες μάρτυρες τέτοιων σκηνών, δεν περιφρονούν τα ζώα και τα πουλιά και μάλιστα νομίζουν ότι ό παράδεισος δεν μπορεί να νοηθή χωρίς αυτά, άφού είναι άπλισμένα και με αισθήματα και με διανόηση. Βλέποντας το συνέδριο των πελαργών, που το παρακολούθησαμε οί ίδιοι (κρίμα που δεν μείναμε να ιδούμε τη διάλυσή του) είχαμε εύχηθη: «τέτοιες να είναι όλες οί συνελεύσεις των ανθρώπων και οί συνεδριάσεις όλων των βουλών γράφει κάπου σ' ένα διήγημά του και ό Δημοσθ. Βουτυράς, που θεωρήθηκε έμπνευση του συγγραφέα, ενώ πιθανώς είναι και σ' αυτόν μιá πραγματική έμπειρία.

“Ολ' αυτά δεν είναι πρόληψη ούτε άγυρτεία. Τα περιστατικά, που διηγείται ό συγγραφέας, είναι πραγματικά. Οί ιστορίες αυτές άποτελούν ύλικό για μελέτη. Έξ άλλου σκιαγραφίες προσώπων, όπως του γέρου που προέβλεψε με άκρίβεια την ημέρα και την ώρα του θανάτου του, άποτελούν σπουδαία παραψυχολογικά φαινόμενα. Ιστορίες παιδιών τραυματισμένων από τη μοίρα, κοινωνικά πλέγματα κοιταγμένα από μιá ανθρώπινη σκοπιά χωρίς άφελή εύαισθησία και χωρίς άσστηρότητα

άπάνθρωπη, αλλά με κατανόηση και άνθρωπιά, διδάσκουν και προβληματίζουν.

Ό σ. δέν προσπαθεί νά δημιουργήση ιδιαίτερο ύφος. Κι όμως έχει τό ύφος του. Ξέρει νά βλέπη και νά διακρίνη και ύστερα νά ανακοινώνη άπλά και ήρεμα. Είναι τό ύφος του δασκάλου που συνδυάζει εύαισθησία, γνώση και πείρα.

ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Κώστα Ν. Νικολαΐδη: «ΔΟΞΑΣΤΙΚΑ», ποιήματα, Γιάννινα 1975

Κομμάτια άπ' την καρδιά του ποιητή, αλλά κι άπ' την καρδιά δλόκληρου λαού, είναι τούτα τά «Δοξαστικά». Όμηρικη περιγραφή πάνω σέ θυσίες και δόξες παλληκαριών. Μιά αίσθηση του τραγικού, δοσμένη άπ' τον Κώστα Ν. Νικολαΐδη, άπλά κι άπέριπτα, όπως θά μάς δίνονταν άπ' τά μικρά τραγοΐδια του λαού μας. Ποίηση έλληνική, γραμμένη άπ' άφορητή τις συμφορές αυτού του τόπου, όταν «οί μοΐρες του καιρού», τό θέλον νά μωρξεί ολόγυρα «ό άέρας, αίμα άδελφοικό». Μέσα σ' αυτούς τούς στίχους, ή Έλλάδα δλόκληρη, σαρκώνεται στό πρόσωπο της μάνας που θρηνεί τό άδιχοκαμένο της παιδί. Ό θρηνος της σφραγίζει τις καρδιές μεγάλων, αλλά και μικρών:

«Κι ένα λιανό παιδόπουλο άγίνωτο για
(μάχη
εσύρθηκεν ως την κορφή στην άκρη ά-
(πό τό βράχο
κι άγνάντευεν άπέναντι την ξρημητή
(μάνη
που χτύπαγε τά χέρια της έστράβηε τά
(μαλλιά της
Χούφτες τό χώμα από τη γής
εσκόρπασε στον άέρα...»

Μά οί μάνες του λαού μας μέσα στό θρήνο τους δέν παύουν νά γεννοΐν άνδροιωμένες. Νά συνεχίζουν μια ζωή, γεμάτη περιφάνεια και αξιοπρέπεια, όπως αυτή που ξεπληδά, στους παρακάτω στίχους:

«Για πάψε μάνη τους καιημούς

βάλε καρσι νά ποιΐμε
νά ποιΐμε νά χορέψουμε
όσο νά πάει τό γιόμα
ή νύχτα φέρνει την αγωγή κι ή μέρα άλλ-
(λη μέρα
κυλάει τό ρέμα της πηγής τη θάλασσα
(άνταμώνει
κι ή θάλασσα στό σύννεφο άπ' την άρ-
(χή γυρίζει
Για μπάτε ο νιές για τό χορό μπροστά
(τά παλληκάρια
ας κάψει ό πόθος τό κορμί και της ψυ-
(χής τις ρίζες
ό σπόρος νάνα καρπερός τά σπΐτια νά
(γεμίσουν»

Ό άγώνας, ό έρωτας κι ό θάνατος, αποτελούν τό τρίπτυχο αυτής της ποίησης του Κώστα Ν. Νικολαΐδη. Μέσ' άπ' τούτη την άνάβα, μάς σύγχρονες επικούρικης ποίησης, ξεληδούν ψυχές με ρόμη. Γέροντες βιβλικοί, που θυσιάζονται και θυσιάζουν στό βομό του Λίκου, δίχως στιγμή νά υποκύψουν στη φτηνή συναλλαγή:

«Του είπανε ορθά κορτά νά πει τό Ναί
(σ' ένα καρτί
νά τό διπλώσουν στό φάκελο κι εύθής
(νά πάει στη δουλειά
άν θέλει τό φρομί του στα παιδιά
τά δίδατρα της κόρης του για τις
(σπουδές

στό φοΐνο τό φαΐ την Κυριακή
και τά λοιπά και τά λοιπά...

Όχι, άπάντησε άπλά και τράβηξε σκν-
(φτός
βαθεία συλλογισμένος τό δρόμο της π-
(μής»

Αυτό τό δρόμο του μεγάλου άγώνα, που άκολουθούν οί νιοί και πέφτουν, ενώ πίσω τους οί αγαπημένες, θρηνοΐν πασχίζοντας νά στήσουν, δρθιά τη μνήμη τους, ανάμεσα ορόφυρο και γής:

«Αγαπημένη μου
νά μπόραγα τη μνήμη σου νά στήσω
ως τις κορφές μας των βουνών, νά λού-
(ζεται στον ήλιο...»

Αυτό όστόσο, τό μπορεί θαυμάσια ό ποι-

ητής. Στήνει δωρική κολόνα ως τὸν ἥλιο, τὴ μνήμη τῶν νεκρῶν ἀγωνιστῶν μας, καί, μαζί, δίδυμη ἀδεορφή τῆς τὴν ἐλλάδα, ἐμᾶς τῶν ζωντανῶν.

Δημοσθένη Κόκκινου: «Η ΓΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΡΟ», ποιήματα (Β' Έκδοση 1976)

Γούλας Σμυρνιαώτη: «ΑΙΓΙΩΤΙΚΗ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ»

«Κι ἡ πόλη, ποὺ γιὰ φῶτα τῆς κρε-
 (μοῦσε τὰ διαμάντια
 ἀπ' τὰ μαλλιά σὰν τᾶβγαζε, ἀράδα
 (στὸ μούραγιο
 λαμποκοπᾶ πεντάμορφη, κι ὁ κάθος
 (ἀπ' ἀγνάντια
 μονάλι γέμισε κερὰ μπροστὰ στὸ
 (βῆμα τ' Ἄγιο»

Οἱ παραπάνω στίχοι, περιέχονται στὸ βιβλίο τῆς Γούλας Σμυρνιαώτη «Αἰγιώτικη παρακαταθήκη» καὶ δὲν εἶναι οἱ μόνοι ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα λυρικό δεῖγμα γραφῆς. Ὁλο τὸ πεζό τῆς κείμενο, ποὺ ρίχνει φῶς στὸ Αἶγιο, σὲ πλάτος καὶ σὲ βάθος, εἶναι δοσμένο στὸν ἴδιο λυρικό τόνο.

Οἱ φυσικὲς ὁμορφιὲς τοῦ Αἰγίου, δεμέ-
 νες στέρια, μ' ὅσες ἔστησε ὁ ἄνθρωπος
 στὸ χρόνο, εἶναι ἀπ' τὴ συγγραφέα, εἰδο-
 μένες μὲ τὸ μάτι τῆς καρδιάς ἀλλὰ καὶ τοῦ
 νοῦ, γιὰ νᾶναι πάντα μέσα στοὺς κανόνες
 μᾶς ξεχωριστῆς ὁμορφιάς, ἀπὸ λογοτεχνι-
 κῆ ἄποψη, καί, μαζί, μέσα στοὺς κανόνες
 τῆς ἱστορικολαογραφικῆς πραγματικότη-
 τας.

Πρόσωπο καὶ ψυχὴ τῆς πολιτείας, γίνον-
 ται κτῆμα μας μὲ τρόπο, σχεδὸν ποιητικό.
 Ἡ ὁμορφιά τοῦ τόπου, ἡ πνευματικότητά
 τῶν Αἰγιωτῶν, ἀπὸ πανάρχαια ὡς τὶς μέ-
 ρες μας, οἱ ἥρωικές τους πράξεις στὰ διά-
 φορα στάδια τῆς ἱστορίας μας, ὁ ἰριδι-
 σμὸς τῶν ἐκδηλώσεων τῆς καθημερινῆς ζω-
 ῆς, δίνονται μὲ χάρη καὶ πολλὴ νοσταλγία.

Γενικά, ὁ ἀναγνώστης, περνώντας μέσ'
 ἀπὸ τοῦτες τὶς σελίδες τῆς Γούλας Σμυρ-
 νιαώτη, νοσταλγεῖ τὸ Αἶγιο μαζί της, κι ἂς
 μὴν τῶζεσε ποτέ. Νιώθει, πὼς ἔχει ἄνετα
 κερδίσει, ἀκόμα μιά πατρίδα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

Ἀκούρατος πνευματικὸς ἄνθρωπος ὁ
 Γιαννιώτης ποιητὴς Δημοσθ. Κόκκινος. Ζω-
 γράφος, θεατρικὸς συγγραφέας, ποιητῆς, δι-
 ηγηματογράφος, ζωτικὸς, διεθνιστῆς τοῦ ἀ-
 ξιολογώτατου περιοδικοῦ «Ἡπειρ. Ἐστία». Κι ἀπορεῖ κανεὶς: πότε προφαίνεται τοῦ-
 τος ὁ ἄνθρωπος νὰ διαβάσει, νὰ διορθώσει,
 νὰ παρακολουθήσει τὴν ἐκτύπωση τοῦ περιο-
 διζοῦ καὶ τελευταία νὰ γράφει κι ὁ ἴδιος τὰ
 διὰ του; Γιατὶ ὁ Δ. Κόκκινος, εἶν' ἓνας ἀ-
 νήσυχος λογοτέχνης.

Στὴ συλλογὴ τοῦ «Η ΓΗ ΚΑΙ ΤΟ
 ΝΕΡΟ» θὰ βρῆ κανεὶς μιά ποιήση πηγαία
 ποὺ τὴ δοιοῦνε σύγχρονες ἀνησυχίες. Ξεπη-
 δᾶνε πολίχρωμα συντριβάνια ὁ λυρισμὸς κι
 ἡ μουσικότητα ἀπὸ μέσα τους, μὲ δέσμες ἀ-
 πὸ πλούσιες, ζωηρὲς κι ὀλοζώντανες εικό-
 νες. Μά, ἐκεῖνο ποὺ διακρίνει περισσότερο
 τὸν ποιητὴ, εἶναι μὴ ἀέραντη καὶ βαθύτατη
 ἀνθρωπιά, ἔνδειξη πὼς βρίσκεται πάντοτε
 στὸ κέντρο τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς
 μας, πὼς συμπορεύεται μὲ τὸ σύγχρονο ἄν-
 θρωπο. Γιωματὴ προβληματισμοὺς καὶ προ-
 εχτάσεις ἢ ποίησή του, μᾶς μιλάει ἐξομολο-
 γητικὰ στὴν ψυχῆ, κ' αἰσθανόμαστε τὴν ἀ-
 γωνία του μπροστὰ σὲ τούτη τὴν ἀνελέη-
 την ἐποχὴ μας. Ὁ ἐλύθερος στίχος του (ῶ-
 χι ὁ παρανοϊκὸς καὶ σοσιτενὸς) κινεῖται ὀ-
 μορφος, λυρικός, πλούσιος σὲ νοήματα καὶ
 γοητεία. Δὲν ἀποτείνεται στὸ ἱποσυνείδητο,
 οἷτε ἐμπνέεται ἀπ' αὐτὸ ζητώντας νὰ μᾶς
 καταπλήξει μὲ τὴν ἀσάφεια, τὸ ἐξολογικό
 καὶ συνειρμικό στοιχεῖο. Στὴ συνείδηση, ἀ-
 ποτείνεται ὁ ποιητῆς κι αὐτὴ ζητεῖ νὰ δο-
 νήσει, ν' ἀγγίξει. Εἶχα πολὺν καιρὸ νὰ δια-
 βάσω μιά ποιήση τόσο γλυκιὰ κι ἀνθρώπινη,
 μιά ποιήση ποὺ νὰ μὴ μ' ἀποθεῖ.

Θὰ μᾶς μιλήσει γιὰ τὴ γυναίκα - σύζυγο
 στὴν Ὁδὴ του, ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ καλά του ἐ-
 πιτεύματα: «γυναίκα, σύντροφος τῆς φυλα-
 κῆς / καὶ χέρι δροσερὸ στὸ πυρομένο μέτω-
 πο», θὰ πεῖ γιομάτος ἐμπιστοσύνη κ' εὐγνω-
 μοσύνη. Στὶς Συνομιλίες, βῆμα μερικὰ
 χοιμάτια ὑποδείγματα: τὸ 3 κ' ἰδιαίτερα τὸ

5, τὸ γιομάτο τρυφερότητα γιὰ τὰ ἐκτελεσθέντα μικρὰ παιδιά: «Πρόλαβε ν' ἀπλώσει / τρομαγμένα τ' ἀδύνατα χερσάκια του / ὁ μικρὸς Βιετναμέζος / μὲ μάτια ἀπορημένα / ἀπ' τὸ φόβο κι ἀπ' τὸ αἶμα / γιὰ νὰ σκεπάσει τὸ ματωμένο κεφάλι / τοῦ μικροῦ του ἀδελφοῦ» — θὰ πεῖ μὲ σαραγμὸ. Κ' εἶνε ἡ ἐπαναστατημένη συνείδηση τοῦ ποιητῆ, ποῦ δὲ μπορεῖ πᾶν νὰ συμριλιωθεί μὲ τίς ὁμότητες. Ὅμως, δὲ μνησικακεῖ: «... Τώρα, λοιπόν, ποῦ ἦρθεν ἡ γλῶση / πάνω στὴν ζαμμένη μας γῆ / ἀνταμώσαμε μὲ τὸ φρούροχο τῆς κατοχῆς... / ποῦ δὲ δάκρυσαν τὰ στεγνά του μάτια / μπρὸς στίς ἀγγώνες μας ἐκείνη τὴν αὐγή;» Μά, ἡ Εἰρήνη χροιάζεται τῇ λησμονιά. Δὲν φυτρώνει τὸ ἐντελὸς τῆς στοῦ χῶμα ποῦ τὸ ποτίζει τὸ μίσος: «... Τί νὰ ζητήσουμε τώρα ἀπ' αὐτόν... / Ἢ πεδιάδα μὲ τὴν τέφρα ἐνα δική μας».

Ποιότης αἰσιοδοξία θέλει τὸ μέλλον. Ὅμως παραδέχεται πὸς «ὁ λόγος τῶν ποιητῶν δὲν φτάνει / γιὰ νὰ ζήσουν οἱ σιδερένιοι ἄνθρωποι ποῦ μᾶς ἀκολουθοῦν». Ἡ γενιά ποῦ θάθεται θάνατι σιδερένια κι δὲ θάχει ἀνάγκη τοὺς ποιητῆς! Εἶν' ὅμως ἀλήθεια τοῦτο: Μὴν πάει καὶ παραμένουν οἱ ποιητῆς οἱ μοναδικῆς ἐλπίδες γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον; Μήπως καὶ πάλι δὲ θὰ πρέπει νὰ μπουνε προστάρηδες στὸν ἀγώνα γιὰ νὰ κερδηθεῖ ἡ Εἰρήνη; «Ἐξέρο πὸς εἶναι βαρὺς ὁ λόγος γιὰ τὴν εἰρήνη» — λέει κάποιος ὁ ποιητῆς κι ἀπορεῖ: «πὸς νὰ ζήσουμε μονάχα μὲ τῇ φωνῇ τῶν ποιητῶν;» Ποιός, λοιπόν, θὰ δώσει στοὺς...σιδερένιους ἀνθρώπους «ἓνα χέρι ἀνθρώπινο / κι' ἓνα ὄνειρο ζεστό» — ἐξὸν ἀπ' τοὺς ποιητῆς;

Στὰ Γράμματά του, γενέσασιν μ' ἀληθινὴ ποίηση, ποῦ ἔχει ἀξιώσεις γιὰ διάρκεια. Τὸ 1 καὶ 2 γράμματά του, εἶν' ὄραϊα, λοικιὰ νοημάτια τῇ νεοελληνικῇ ποίησι. Οἱ εἰζόμενες τους εἶναι ἀπαράμιλλες. Ἀυτῶμα ποῦ δὲ μποροῦ νὰ καταχωρίσω ἐδῶ 2—3 ἀποσπάσματα τους, νὰ προσφέρω στὸν ἀναγνώστη μιά πανδαισία αἰσθητικῆς ἀπόλαυσης. Ποιήματα σὰν τοῦ Δ. Κόζκινου δὲν ἀνάλονται ὅμως εὐκόλα σὲ μικρὰ κριτικά σημειώματα. Στὶς Προσευχῆς γίνεται πᾶν ἕνας ἀληθινὸς (κι ὅπως εἶνε μάλιστα) ζωγράφος: «Τὰ χαμομήλια κομποδέντα στὴν ἀλή / ὅταν μοιᾶξαις τὸν ἴσιον τοῦ φεγγαριοῦ / στὴν ἀπέραντη σιωπῇ τῶν ὁρέων». Κιὰ παρακάτω

θὰ πεῖ: «... Ὁ αἰτῶν καὶ ὁ χρόνον εἶμαι, / ὁ ποιητῆς ποῦ ἀναζητεῖ / τὸν ἰδρώτα καὶ τὰ ὄνειρα τῶν ἀδερφῶν». Αὐτὸς εἶνε ὁ Δημοσθένης Κόζκινος: ὁ ἀληθινὸς Ποιητῆς καὶ Ζωγράφος!

Λευτέρη Μαραγκάκη: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ», Θεσσαλονίκη

Στὴν ἀρχὴ πίστευσα πὸς ἡ ποίησι τοῦ Λ. Μαραγκάκη δὲ θὰ μὲ ἱκανοποιούσε μὲ τὴν ἐξωλογικὴ τῆς μορφή. Τὰ ποιήματα τῶν σελίδων 7—11 δὲ μὲ προδιαθέσανε εὐνοϊκά. Ἐκζήτησι, ὑπερβολικὴ ἀσάφεια, φόρτωμα μὲ τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀκαταλαβίστικου — ἔτσι πίστευσα. Κατάλαβα πὸς εἶχα νὰ κάνω μὲ μιὰ σουρρεαλιστικὴ ποίησι σ' ἐποχὴ ποῦ ὅλα δείχνουνε πὸς ξαναγυρίζου με στίς πηγές.

Τὸ στ' κομμάτι (σελ. 13), στάθηκε ἀποκαλυπτικὸ. Μ' ἄνοιξε ἓνα παράθυρο ἀπόπου πήδησα μέσα. Ἀποκεῖ καὶ πέρα, ψαχοῦλεψα ὅλο τὸ ἐσωτερικὸ κι ὅλο τὸ βάθος τῆς ποίησῆς του καὶ μπόρεσα νὰ χαρῶ τὰ λυρικά του ἀναβρύσματα, μὰ καὶ τὸν διπλομανταλωμένο στοχασμὸ σὲ φράσεις χρειάζονταν ν' ἀποκρυπτογραφῆσεις ἢ νὰ ψυχανεμιστεῖς τὸ βάθος τους. Ἔτσι, κατάφερα νὰ γυμνώσω σιγά-σιγά τὸ κάθε κομμάτι καὶ νὰ γεύουμαι τὴν οὐσία μιᾶς ποίησῆς μὲ τῇ σφραγίδα τῆς προσωπικῆς προσφορᾶς. Ἡ ποίησι τοῦ Λ. Μαραγκάκη ἄρχισε νὰ μὲ γοητεύει.

Οἱ ἀρετές τῆς εἶναι πολλές. Κυριαχεῖ ἕνας λυρισμὸς ποῦ βγαίνει ἀπ' τὸ συνταίρισμα τῶν πιδὲ ἀπλῶν λέξεων. Ὅμως, ἡ εἰκονοπλασία του εἶνε ἀξιόλογη. Κι ἀνάμεσα ἀπ' τὴν πρωτοτυπία τῶν εἰκόνων του, κυλᾶνε οἱ φιλοσοφικοὶ διαλογισμοὶ ἔτσι, ποῦ δὲν τῆς δίνουνε βάρος καταπιεστικὸ, μὰ τὴν ἀφίνουσε μιὰ ποίησι ἀνάλαφρη, μ' ὅλο τὸ μοντέρνο τῆς ντύσιμο.

Τὰ «ΠΟΙΗΜΑΤΑ» εἶναι χωρισμένα σὲ τέσσερα μέρη: Ἔνοιξη '67, Καλοκαίρι '67, Ἔνοιξη '68, Ὁ δρόμος, Καλοκαίρι '68. Καθὲν ἀπ' αὐτὰ χωρίζεται σὲ κομμάτια ἄτιτλα α', β', γ' κλπ., ποῦ ἀνάμεσά τους ὑπάρχει μιὰ ἐνόητα νοητικὴ ἢ νοηματικὴ: ἡ ἐνόητα τῆς περιπέτειας τῆς ἀνήσυχης ψυχῆς τοῦ ποιητῆ τους, ποῦ ζεῖ

την έσωτερική περιπέτεια τής αναζήτησης, του λυτρωμού ή τής φυγής. Το δράμα του σύγχρονου σκεπτόμενου ανθρώπου, που ζει στις συμπληγάδες τής καθημερινότητας: «άλλά δεχόμαστε κάνοντας ανάγκη τή φθορά / τὸ βάρος τής συμβατικότητας» — θά πεί ὁ ποιητὴς καὶ λαχταράει, ὅπως ὁ ἴδιος θά μᾶς πεί, τή λύτρωση: «ὡμως ποτέ δὲν πάσαμε νὰ πιστεύουμε / ὅτι θάρθη κάποτε / ἕνα ἄψογο μερόνυχτο νὰ λειτουργηθοῦμε».

Στὴν ποίηση τοῦ Μαραγκάκη δὲ θά βροῦμε ἕνα λόγο πλαδαρό, κοινότυπο, πού παίρνεται στὸ χαμηλὸ τόνο. Ὁ λόγος του συμβολικὸς καὶ πλούσιος σὲ λυρικές εἰκό-νες, ἀποχτάει πολλὲς φορές μιὰ βαρύτερη ὠριμὸν τεχνίτη. Ἄν ἡ ἡλικία τοῦ ποιητῆ εἶνε μικρή, θά πρέπει νὰ περιμένουμε καρπούς πλούσιους στὸ μέλλον, γιατί τὰ «ΠΟΙΗΜΑΤΑ» ὑπόσχονται μιὰ λυρική φωνὴ μὲ πολύτιμους ἀναπαλμούς καὶ στέρεη δομὴ. Στὸν «ἐπίλογο» (σελ. 26) διαβάσαμε τὸ μικρὸ μανιφέστο τής ψυχῆς του. Τὸ χαρήκαμε καὶ συμφωνοῦμε μαζί του πῶς: «πήγε καιρὸς πὺ ξενιτευτήκαμε / ἀπὸ τὶς λέξεις πὺ ὀλημερὶς καθρεφτίζονται / καὶ δὲ μένει παρὰ μιὰ πιδὸ οὐσιαστικὴ ἀναχώρηση». Ἐμπρὸς λοιπόν, τοῦτο εἶνε τὸ ἀνθρώπινο μεγαλεῖο: ἡ «οὐσιαστικὴ ἀναχώρηση», ἡ ἀναζήτησις, ἡ ἀνησυχία, τὸ ταξίδι, δίχως τὴν ἐλπίδα μιᾶς Ἰθάκης!

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

Ἐ π η ς Π α π α ζ ῆ σ η: «ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ», ποιήματα, Ἀθήνα 1972

Ποτε κουρσεψες κεινα τα καστρα
ποτε εκαψες την Τροια
ποτε περασες ολες εκεινες τις θαλασσες
η ιστορια δεν προφτασε να το γραψη.
Χθες καποιος διαβατης ειπε,
πως σε συναντησε στη χωρα του ηλιου
Ἐαν σε ζητω παντα θα λειπης...

Ἡ ἄτονη γραφὴ δὲν εἶναι ἐκείνη πὺ οἶχνει τὸ ἀπόβαρο τοῦ λόγου. Εἶναι ἡ λιτότητα τῶν ἐκφραστικῶν μέσων πὺ σὲ φέρνει πὺ γρηγόρα κατὰ πρόσωπο μὲ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἄν καὶ ἡ ἐπιστροφή πρὸς

πρὸς τὸ ἐξῆς ἀπ' τὸ πέλαγος — μοῖρα τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ λίκνον τῶν κυμάτων — ἡ ἀπουσία κλείνει τὶς πληγὲς στὸ ξεγύμνωμα τής ἀπελπισίας κάτω ἀπ' τὴ σκέπη τοῦ οὐρανοῦ τής ἐλπίδας. Καὶ ὅταν μάλιστα ὁ ζωρισμὸς, δὲν φέρνει τὸ ἄγχος τής καθημερινῆς συμβατικότητας, μὲ κρατάει φυλαχτὸ τὰ κοινὰ ὄνειρα μᾶς πραγματιστικῆς στάσης, τότε ὁ στίχος ξεπερνᾷ τὸ μαρτύριο τής προσμονῆς καὶ γίνεται μαρτυρία καὶ ἀνιχνευτὴς ἐνὸς νέου τρόπου ἀνθρωπιάς.

Ἡ ἔπη Παπαζῆση φέρνει μιὰ ποίηση καθαρὴ ἀπὸ ρητορισμὸς καὶ γάθε περιττό. Εἶναι τόσο εἰλικρινῆς, πὺ τὸ ὄνειρό της ματώνει τὴν πληγωμένη ἤδη ἀπὸ τὸν συμβιβασμὸ ἀκραισιότητά μας.

Μη τρεμεις
ακραισια την επιθυμια
να ζητησης.

Καὶ ὁ ἀκραισιος λόγος της, φτάνει δικαιωμένος ἀπὸ μιὰ προσφύρα ἔμπνευσις, τὴν κλασσικὴ ἐκφραστικὴ τελειότητα. Ὅλες οἱ εἰκό-νες ἔχουν τὴν ζωντάνια ἐνὸς μεθυσμένου ἀπὸ αἶγνα χροῖματα οὐρανοῦ. Καὶ ἡ μουσικὴ φέγγει τὸ πρόσωπο τοῦ ἔρωτα μὲ τὰ γαλάζια μάτια τής θάλασσας. Χωρὶς τριχυμιοὺς ἢ γόους στὰ φῦλλα τῶν ὄραμάτων. Γαληνά, σὰν τὴν πορεία ἐνὸς χοχλιοῦ.

Θελω ενα τρακτηρ
να οργωσω τη θαλασσα
για να βουτηξω τον ηλιο
στα κυματα.
Δος μου ενα καλαμι
με δυο χαντρες γαλαζιες
να το βρεξω στη θαλασσα
να σουβλισω τον ηλιο
και να γυρισω τον κοσμο
μεσα στα χερια μου.

Ἡ ἀγωνία τής κίνησης παλμογραφεῖ τὴν ἐπιθυμία μας. Καὶ ἂν μέσα στὰ χέρια μας δὲν γυροῖσι ὁ κόσμος, ὁ φτερωμένος στίχος τής Ε.Π. θά δονεῖ τὴ ναυροθετημένη, πολιτιστικά, μόνωσή μας, γιὰ νὰ ἀγκαλιάσουμε τὴν ὁμορφιὰ μὲ τὴν ἀπλότητα ἐνὸς γνήσιου τραγωδικοῦ πόνου στὸν δικὸ της μουσικὸ σκοπό.

Ἰωάννη Γ. Σάρρα: «ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΨΕΜΜΑ», ποιήματα, Ἑγουμενίτσα 1976

Τὸ νερὸ μᾶς κόπηκε
κακὸς εἶναι μπελάς.
Ὅμως φαρμακώθηκε
πολλὸ γαλατᾶς.

Στίχοι σατιρικοί, συνθεμένοι με παραδοσιακὴ τεχνοτροπία. Λόγος λαϊκός, γνήσιος, σὰν τὴ θερμὴ χειραφία τοῦ βουκόλου. Καὶ ποιητὴς ἔμπνευσμένος, παρὰ τὴ φανερὴ ἀδυναμία τῆς μὴ ὀλοκληρωμένης τεχνικῆς καὶ τῆς κάποιας προχειροφίλοσοφίας σ' ὄλον τὸν χῶρο τοῦ ἐπιστητοῦ, φανερώνεται ὁ Ι. Σάρρας. Καὶ ξανατονίζω τὸ ἔμπνευσμένος, γιατί ὅπου ὁ στίχος του παραμένει σατιρικός, ἐκεῖ καὶ δημιουργεῖ με ἀξιώσεις μιᾶς δίκαια πλατύτερης ἀναγνώρισης:

Σὰν ἄλλη Κίρκη ν' ἄγγιζα
ὄλα τὰ γύρω τέρατα
κι' ἀνθρώπους νὰ τὰ ἔκανε
ποὺ νὰ μὴ ἔχουν κέρατα.

Δυστυχῶς ἢ κρινόμενη συλλογὴ, φαίνεται νὰ εἶναι ἕνα ἀπάνθισμα τῆς συνολικῆς ἐργασίας τοῦ δημιουργοῦ. Χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη ταξινόμηση. Λὲς καὶ ἕνα ἄγχος προβολῆς, συναγωνίστηκε ἀθέμιτα τὶς ἀγνὲς προθέσεις τοῦ στιχοῦργου. Καὶ ἡ διασύνη ἔφερε τὸ γνωστό, με τὶς παρενέργειές της, ἀποτέλεσμα.

Καὶ ἕνα ἄλλο στοιχεῖο, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ: ἡ πολυστιχία. Ὅταν δὲν εἶσαι σίγουρος γιὰ τὴν ἀπόλυτη κατάχτηση τῆς τεχνικῆς, μὴ παίξεις μαζί της. Γιατὶ πνίγεσαι στὴ σταγόνα τῆς προσωπικῆς ἔμπνευσης.

Πέρα, ὅμως, ἀπὸ τὶς ἐπισημανθεῖσες ἀδυναμίες, ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε τὴν ἔμφυτη σατιρικὴ διάθεση ποῦ μετατρέπεται σὲ γνήσιο μουσικὸ λόγο.

Μάλιστα ὅσο ἡ γραφὴ γίνεται ἐπιγραμματικὴ, τόσο πιδ εὔστοχα δημιουργεῖ, ὅπως στὸ μικρὸ «Δημοτικὲς Ἐκλογές»:

Τέτοιος Νόμος, ἄλλο πρᾶμα

νὰ ψηφίζης ἐπιτρέπει
σύ, ὁ ντόπιος, ξένο πρᾶμα.

Ἕνας λαϊκὸς ποιητὴς εἶναι ὁ Ι. Σάρρας. Καὶ θὰ προσφέρει πολλὰ, γιατί εἶναι, πράγματι, ταλαντοῦχος.

Ἄρκει νὰ μείνει κοντὰ στὴν ἀπλότητα τοῦ Λαοῦ, καὶ μακριὰ ἀπ' τὶς ἀντιφατικὲς ἀνιχνεύσεις τῶν μορφωμένων.

Εἶναι ὁ μόνος τρόπος ν' ἀγαπηθεῖ περισσότερο, ἀφοῦ εἶναι, ἤδη, δεδομένη ἡ συγγραφικὴ του ἐπιτυχία. Ὁ κόσμος μας ἀναγνωρίζει ἐκείνον ποῦ ἐπισημαίνει τὰ κουσούρια του.

Ἄναι νὰ μὴ παραστήσει τὸν θεραπευτὴ τῆς του... Καὶ ὁ ποιητὴς μας θὰ μείνει ἀπόλυτα λαϊκός, γιατί ἔχει ἰσχυρὸ αἰσθητῆριο:

Πεζὰ θὰ τοῦ τὰ πῶ ἐγώ
πεζὰ θὰ τοῦ τὰ ψάλω
«τενράποδο νὰ τὸν ἰδῶ
σαμάρη νὰ τοῦ βάλω».

Εἶναι, ἀλήθεια, ἕνας γνήσιος σατιρικός, με πηγαία ἔμπνευση καὶ σωστὴ εἰκόνη τῶν συμβαινόντων. Ἄξιος γιὰ ἕνα κέντρισμα αὐτογνωσίας.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Ἰωάννη Κοφίνη: «ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΛΗΔΑΣ», ποιήματα, Ἀθήνα 1976. Ἔκδοσις Ἰωλκὸς

Ἡ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ 185 τετράστιχα, παραδοσιακῆς μορφῆς, με τὰ ὁποῖα ἰμνεῖται πολίτροπα καὶ πολυεδρικά ἡ ἀγάπη. Με 185 τετράδια ὁ ποιητὴς, ἔπλεξε περσέφωνα τὸ διάδημα τῆς μεγάλῃς θεᾶς, ποῦ ἀνήθηξε ἀπὸ τότε ποῦ ἐξέκρινε ἡ ζωὴ καὶ θῆ λαιτρεῖται αἰωνίως. Τὸ πρόσωπο πρὸς τὸ ὁποῖο ἀποτείνεται, κα ἔνσαοζώνει τὸ ἐσωτικὸ πάθος, λέγεται Λήδα. Τὸ ὄνομα, ὅπως καὶ τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία ποῦ τὸ πλουτίζουν, δίνουν στὰ «Τραγοῦδια τῆς Λήδας» μὰ μυθολογικὴ διάσταση. Μιὰ προέκταση στὸ χῶρο τοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ μὰ ρεαλιστικὴ μὰζι καὶ γήνη ἴ-

πόσταση. Ἀντιγράφω τὸ πρῶτο τετράστιχο:

«Αὐτῆς πού μου ψιθύρισε μιὰ νύχτα
(«σ' ἀγαπῶ»
ἀγνάντια στ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ καὶ τὸ
(λειψὸ φεγγάρι,
νὰ τὰ χωρέσει ὁ στίχος μου, τὰ πο
(χω νὰ τῆς πῶ,
Κύπρη, προστάτισσα θεά, δὲν σοῦ ζη-
(τῶ ἄλλη χάρη.»

Καὶ ἡ προστάτιδα θεά, τὸν ἄκουσε καὶ
τοῦ ἔδωσε πλούσια αὐτῇ τῇ χάρη, γιὰ νὰ
ψάλει με τῇ γλυκύτατῃ τετράχορδῃ λύρῃ
του, σ' ὅλους τοὺς τόνους τὸ «Σ' ἀγαπῶ». **Μὲ**
τρυφερότητα, πάθος, ἰδεαλιστικά μὲ
καὶ αἰσθησιακά. Ὅνειρο πὸν νανουρίζει καὶ
φωτιά πὸν καίει. «Τὴν καυτερόν ἀγάπη σου
τὰ τρυφερά σου κάλλη». Μὰ πὸν δὲν εἶναι
μόνον ὄνειρο καὶ φλόγα, ἀλλὰ καὶ σάρκα
μεστὴ πὸν ξυτνάει τὸν πόθο.

«Λήδα μου μοιάξεις λιχουδιά, με τ' ὄρ-
(μασμένο φροῦτο
πὸν τὸ λιμπίζεσαι ὡς τὸ ἰδεῖς νὰ τὸ
(χιλιογευτεῖς...»

Δύσκολο εἶδος τὸ τετράστιχο μὲ τὸ ὄλο-
κληρωμένο νόημα. Ὁ Γ.Κ. τὸ δίνει μὲ πολ-
λὴ μαστοριά. Ὁ δεκαπεντασύλλαβος ἔχει λι-
γεράδα κι ἡ ῥίμα εἶναι διαλεγμένη κι ἀρμο-
νική. Βέβαια ἡ μορφὴ δὲν κάνει τὴν ποίη-
ση, ὅπως «τὸ ράσο δὲν κάνει τὸν παπᾶ»,
μὰ ἡ ποίηση τῆς παράδοσης, θέλει κι ἄξιον
τεχνίτη.

Μίνας Πέτρου—Βενετσάνου: «**Η ΑΛΛΗ ΟΧΘΗ**», ποιήματα,
Ἄθῆνα 1976; ἔκδοση «Δωδεκάτῃ Ὠ-
ρα»

Εἶναι ἡ τρίτη κατὰ σειρά ποιητικὴ συλ-
λογὴ τῆς Μίνας Βενετσάνου. Ἡ πρώτη (Ἐ-
πι Πορείας) 1966, ἡ δευτέρα (Ἐπέτειος)
1975 καὶ τώρα (Ἡ ἄλλη ὄχθη). Ἀνάβλυ-
σμα πηγαίου γάργαρου νεροῦ, εἶναι αὐτοὶ
οἱ στίχοι, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐρμηνεύεται μὲ
τὸ εὐκόλο καὶ τὸ ρηδ. Εἶναι τὸ βιβλίον τῆς
στοργῆς, τῆς γυναικείας εὐαίσθησις, τῆς

τρυφερότητας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός. Ἄ-
κόμα κι ὁ πόνος, ὁ πικρὸς στοχασμός, γί-
νεται μυστικὴ προσευχὴ, ντύεται τῇ λυρι-
κῇ αἴγλῃ κι ἐγγίζει τὴν ψυχὴ μας, μὲ τῆς
μουσικῆς τῇ μαγείᾳ.

«...Μὲς στὴ σιωπῇ οἱ χτύποι τῆς καρ-
διᾶς / ἢ μουσικὴ τοῦ κόσμου...»

Σύντομα ποιήματα ἀλλὰ ὀλοκληρωμέ-
νες συνθέσεις, μὲ βαθὺ συναίσθημα, ἐπι-
γραμματικὴ διατύπωση. Ἔχει τὸ χάρισμα
τῆς ἀφαίρεσις καὶ τὴν ἐπιλογὴ τῆς οὐσια-
στικῆς νότας. «Μέλι στὰ χεῖλη σου / τρι-
αντάφυλλο ὀλάνθιστο / ἢ ἀγκαλιά σου /
Μάνα τῆς ὑπομονῆς / καὶ τοῦ κουράγιου...»
Στίχοι ἀπὸ ἓνα ἐπιγραμματικὸ διαμαντά-
κι γιὰ τῇ «Μάνα». Τὸ ἑλληνικὸ τοπίο δο-
ξάζεται μ' ὅλο τὸ λαμπερὸ τοῦ φῶς. Πίνα-
κες ζωγραφικῆς, ζωντανεμένες εἰκόνες,
δρῶσες πνοές, ἀπὸ τὶς θάλασσες καὶ τὰ
βουνά μας. «Τὴ λιόχαρη μέρα στὴν ἀμμου-
διά / τοῦ Ὁρωποῦ ὀλόφωτῃ ἢ καρδιά...»
Κι ἄλλοι: «Τὸ ἐκκλησάκι στὰ πόδια τοῦ
βουνοῦ / ...γαλήνῃ καὶ κατάνυξη / ...στὴ δί-
νη τῶν ταραγμένων λογισμῶν μας». Δὲν
μᾶς δίνεται μόνον ἡ γραφικὴ εἰκόνα, ἀλλὰ
κι ἡ λυτρωτικὴ ἐπίδραση πὸν ἀσκεῖ ἡ φύ-
ση. Ἡ ἑλληνικὴ φύση μὲ «τὸ φιλὶ τοῦ Ἑλ-
ληνα ἡλίου» πὸν εἶναι «μιὰ καλημέρα θερ-
μῇ / στὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ κόσμου...»
Καὶ ποθεῖ τόσο ἡ ψυχὴ μας ἓνα τέτοιο μή-
νυμα, σήμερα πὸν ἡ ζωὴ κι ἡ ποίηση, βού-
λιαξαν στὰ τόσα — πραγματικά ἢ ἐπίπλα-
στα — ἄγχη.

Μιλτιάδης Ζάκκας: «**ΜΕΘΥΣΜΕ-
ΝΟΣ ΟΥΡΑΝΙΟ**», ποιήματα, σελ. 78,
Ἄθῆνα 1976

Πάντα οἱ ποιηταὶ, σὰν ἐκφραστὲς γενεω-
τέρων συναισθημάτων, ὀνειροφύονται ἓναν
κόσμο ἀπαλλαγμένον ἀπὸ καζίες, μίση, ἀδι-
κίες. Μιὰ «ἰδανικὴ πολιτεία» πὸν θὰ βασι-
λεύει ἢ ἀγάτῃ κι ἢ ἀλληλεγγύῃ. Αὐτὸν τὸν
ἱερό, φλογερό πόθο, πὸν σήμερα, μὲ τὰ δι-
γανωμένα μίση καὶ τὶς μαζικὲς ἀδικίες, ἀπὸ
τοὺς δυνατοὺς, ἐνάντια σ' ἀδύνατους λαούς,
ἔγινε μιὰ πανανθρώπινῃ ἀγωνία, ἐνσωματώ-
ναι ἢ ποιητικὴ συλλογὴ «Μεθυσμένος Οὐρά-
νιο» τοῦ Μ. Ζάκκα. Μὲ λόγο ἀπλό, ἀλλὰ

ζαιτό καί ζωντανό, μᾶς δίνει σ' ὅλο τὸ πλάτος καί τὸ βάθος αὐτὸ τὸ μήνυμα τῆς ἀνθρωπιᾶς καί τῆς ἀγάπης. Τὸ ὄραμα μιᾶς πολιτείας μὲ «ἥλιο γεμάτη / φῶς, γῆ κι οὐρανὸς / κι οἱ ἄνθρωποι / ... μὴ θὰ γράφονε γραφή / τὸ Ἐθαγγέλιο / καὶ μὴ λέξη / ἀλληλοῦνα...» Ἐξαινάει ἀναζητώντας την, μ' ἐφόδια «Στὸ δισάκι / λίγες ἐλπίδες / καὶ ζουράγιο πολὺ...» Ο στίχοι πηγάζουν ἐκ θαθέον, χωρὶς καμμιὰ ἐπατήδευση καὶ στολίδια. Γιατὶ μὲ τέτοιον ἀπλὸ καὶ ζεστὸ λόγο γράφονται τὰ εὐαγγέλια τῆς ἀγάπης. Νὰ μιλοῦν στὶς καρδιές, νὰ μεταγγίζουν τὸ θαθὺ τους νόημα. Σὰν ἓνα σάλπισμα θεϊκῆς πνοῆς, γὰρ μὴ παγκόσμια ἀδελοφροσύνη. «... Ὅλες θάρθουνε οἱ φυλές / ὅλοι οἱ λαοὶ / Ἄνθρωπος ἕνας, / Θὰ κατεβοῦνε κι οἱ Θεοὶ / ὅλοι ἀγκαλιὰ / Θεὸς ἕνας...» Γιὰ ν' ἀκουστεῖ ἡ θεϊκὴ καὶ ὑπέροχη «Παναθηναϊκὴ Συμφωνία». Κι ἔχει πίστη στὸν ἄνθρωπο ὁ ποιητὴς, γιατί ἡ ἀνθρώπινη «καρδιά ἴδια εἶναι παντοῦ / «Ποθεῖ τὴν εἰρήνην / κι ἂν προσπαθῆσῃ, μπορεῖ νὰ χτίσῃ τὴν Μεγάλην Πολιτείαν τῶν Ἀνθρώπων.» «Τὰ μίσθη διώξτε, Ἀδέρφια / τὶς καρδιές σας ἀνοίχτε / τὸν ἥλιο νὰ φθάσουμε...» Τὴν ἔκδοσιν χωρετίζει στὴν ἀρχὴ ὁ ποιητὴς Ι. Κοιτοσοφίας καὶ προλογίζει ὁ Βέλγος ἐλληνοστῆς ποιητὴς, στὸν ὁποῖον τόσα ὀφείλει ἡ ἐλληνικὴ ποίηση, Γκαστὸν Ὁφρέο. Τὸ βιβλίον χωρίζεται σὲ τρία μέρη. «Νοῦς, Σκέψη, Καρδιά», «Ἐπιλογή», «Νεφέλες», καὶ ποιεῖται ἀπὸ τέσσερα χαρακτηριστικὰ σχέδια τοῦ Γεράσιμου Γρηγόρη.

Σ τ ᾶ θ η Ἕ Η λ . Πα ρ α σ κ ε υ ο π ο ὕ λ ο υ : «ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΩΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ» (Πρόσωπα καὶ ποιήματα ποῦ τραγουδοῦν τὴν Κυπαρισσία), 1976, σελ. 80

Μεγάλη εἶναι ἡ πνευματικὴ προσφορὰ πρὸς τὴν Κυπαρισσία, ἀπὸ τὸ λογοτέχνη, δάσκαλο ἐκεῖ, Στάθη Παρασκευόπουλο. Καὶ μόνο ὁ κατάλογος καὶ οἱ τίτλοι τῶν ὡς τώρα ἔργων του, τεκμηριώνουν αὐτὴ μας τὴν ἀπόψη. «Κυπαρισσία (Ἄρκαδιὰ) καὶ ἡ ἱστορία τῶν αἰῶνων της», «Οἱ Τριφυλῖοι στὸν ἀγῶνα τοῦ 21», «Ἡ Κυπαρισσία κι ὁ Κωστής Παλαμάς», «Ποιμενικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Μύρου» (Α' βραβεῖ-

οιν τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν). Καὶ τώρα τὴν Ποιητικὴ τῆς Ἀνθολογίας. Στὸ προλογικὸ σημεῖωμα γράφει: «... Ἀπὸ τὰ χρώματα τούτης τῆς πόλης δὲ γεννήθηκαν μονάχα ἥρωες, ἐπιστήμονες, ξωμάχοι τῆς γῆς. Γεννήθηκαν κι ἄνθρωποι ποῦ καλλιέργησαν τὰ Γράμματα...» Καὶ δὲν περιορίζεται μόνο στοὺς ντόπιους, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅσους πέρασαν, συγκινήθηκαν, δέθηκαν μαζί της, καὶ σὲ μιὰ στιγμή ψυχικῆς εὐφορίας τὴν τραγουδῆσαν... Γιατί, σύμφωνα μὲ τοὺς στίχους τοῦ Κώστα Κατσαροῦ:

«Ἐκεῖ γελοῦν τὰ πέλαγα γλαυκὰ
κι εἶν' τόσο τὰ χινόπωρα γλυκὰ
ποῦ ξεγελοῦν τὶς λεμονιές κι ἀνθί-
(ζουν...)

Κι ὅπως ἀνθίζουν οἱ λεμονιές ἐκεῖ, ἀνθίζουν καὶ τὰ περιβόλια τῆς Μούσας. Ὅλα αὐτὰ τὰ λουλούδια μαζεύτηκαν ἀπὸ χρόνια καὶ «φυλάχτηκαν στὰ συρτάρια τῆς ὑπομονῆς» γράφει ὁ ἀνθολόγος. Καὶ δὲν εἶναι λίγα. 27 ὀνόματα κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ, καταχωροῦνται μὲ τὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν τόπο ποιήματά τους, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Ἀθάνατο τῶν αἰῶνων, τὸν Ὀμηρο. Εἶναι στίχοι ἀπὸ τὸ κεφάλαιο Β' τῆς Ἰλιάδας κι ἀναφέρονται «στὸ σύμπλεγμα τῶν Τριφυλιακῶν πόλεων, ποῦ ἀποτελοῦσαν τοῦ Γερῆνιου Νέστορα τὸ Βασίλειο». Ἀκολουθεῖ ὁ Μητροπολίτης Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας Στέφανος, μὲ τὸ ποίημα «Κυπαρισσία».

«Σὲ σένα μ' ἔστειλε ὁ Θεὸς / τὸ Θρόνο γιὰ νὰ στήσω / Ἐπίσκοπός Του ταπεινὸς / ἦρθα νὰ εὐλογήσω...» Ὅλοι οἱ ἀνθολογούμενοι ποιηταὶ, παλαιότεροι καὶ νεώτεροι — ὅλα γνωστὰ καὶ τιμημένα ὀνόματα — παρουσιάζονται μὲ βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα. Κλείνουμε τὴν ἀναφορὰ μας στὴν ὥραία τούτη ἔκδοσιν, μ' ἓνα τετράστιχο τοῦ ἀνθολόγου Στάθη Παρασκευόπουλου «ἔραστή τῆς Κυπαρισσίας»:

«Πανῶρια πόλη τ' ἀνοικτοῦ γιαιλοῦ
καὶ τῆς καμπιάς τῆς καρπερῆς καμάρι
νεραϊδομάνα τ' ἀψηλοῦ βουνοῦ
εἶσαι τοῦ τόπου τὸ μαργαριτάρι...»

Δ η μ . Χ ρ . Σ έ τ τ α : «ΖΗΣΗΣ
ΑΦΕΡΙΜ Ο ΓΛΥΠΤΗΣ ΚΑΙ ΚΕΡΑΜΙ-
ΣΤΗΣ», 'Αθήνα 1974

Ἡ χάρη καὶ τὸ ζωντάνεμα τοῦ νοῦ σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα ποὺ ζοῦν δίπλα μας, ποὺ ἀναπνέουν τὸν ἴδιο ἀέρα μὲ μᾶς, εἶναι αὐτὴ τῆ φορὰ ἢ προσφορά του. Εἶναι πρὸ δύσκολο θάλεγε κανεὶς νὰ μορῆς νὰ ζωντανέψης, χωρὶς προκαταλήψεις καὶ ὑποκειμενικότητα, τὸν κόσμο καὶ τὸ μεγαλεῖο ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ζῆ κοντὰ μας. Καὶ ὅμως ὁ σ. τὸ πέτυχε.

Μὲ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐλεγχομένη φαντασία ποὺ τὴν ἔχει θεμελιώσει γερὰ πὰ μὲς τὸ λογοτεχνικὸ καὶ λαογραφικὸ κόσμον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐπιχειρεῖ νὰ μᾶς ταξιδέψῃ μὲ τὶς σελίδες τοῦ νέου βιβλίου του, στὸν καλλιτεχνικὸν κόσμον τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἐκφρασεως τοῦ Γλύπτη καὶ Κεραμιστῆ Ζήση.

Παρακολουθώντας βῆμα πρὸς βῆμα τὸν καλλιτέχνη ἀπὸ τὰ πρῶτα του παιδικὰ χρόνια, μᾶς ξετυλίγει τὶς ἀγνωστες ὡς τώρα σελίδες τῆς ζωῆς του, τὶς ἀγωνίες τῶν παιδικῶν χρόνων μὲς' στὸ περιβάλλον τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, τὶς ἀπογοητεύσεις, τὶς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ τὰ ξεσπάσματα τοῦ ψυχικοῦ παιδικοῦ κόσμου σ' ὅλες τους τὶς ἐκφράσεις. Ἡ σταδιοδρομία μᾶς ἀποκαλύπτει ὁ σ. ἀοργησὲ νὰ ἔλθῃ, μὰ ὅταν ἤρθε φούντωσε τὸ ταλέντο τοῦ Ζήση.

Ἀποφασιστικὸ ρόλο ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης ἔπαιξε ἡ γνωριμία τοῦ «Δασκάλου», Πάνου Σοφιανοῦ, ποὺ χωρὶς κανένα δισταγμὸ μετὰ τῆ γνωριμία τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ Ζήση, τὸν προτρέπει γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὶς Εἰκαστικὰς Τέχνας.

Μετὰ ἀπὸ μιὰ κατατοπιστικὴ γνωριμία στὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου, γύρω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἐκκολαπτόμενον Καλλιτέχνη, ὁ σ. ἀσχολεῖται στὸ δεύτερον μέρος καὶ σπουδαιότερον θὰ λέγαμε, ἀφοῦ μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ παρακολουθήσῃ μ' ὅλη τὴ χάρη τοῦ λόγου καὶ μὲ τὶς κατατοπιστικὰς σημειώσεις, τὸ καλλιτεχνικὸ ἔργο τοῦ Γλύπτη καὶ Κεραμιστῆ, παράλληλα μὲ τὰ ἀντίγραφα τῆς Τέχνης του. Δὲν εἶναι βέβαια ὁ

ἴδιος θαυμασμοὸς ποὺ θὰ νιώσῃ κανεὶς, ὅταν βρεθῆ «ἐνώπιος ἐνοπίω» μὲ τὸ ἔργο τοῦ Καλλιτέχνη σὲ μιὰ αἴθουσα ἐκθεμάτων ἢ γάπου ἄλλου, εἶναι ὅμως ἡ προπαίδεια, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη νὰ ὑπάρχῃ σὲ κείνον ποὺ θέλει συνειδητὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἄνοδο τῆς καλλιτεχνικῆς του προσόδου. Ἐδῶ βρίσκει κανεὶς τὸ ζωντάνεμα τοῦ ἔργου τοῦ καλλιτέχνη μὲ τὴν κατάλληλη λογοτεχνικὴ καὶ αἰσθητικὴ περιγραφή, ποὺ εἶναι ἰσχυρὴ νὰ κεντρίσῃ τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὅποιου τὸ διαβάσει. Νὰ γιατί προσφέρει ἡ ἐργασία τοῦ κ. Σέττα.

Συνταξιούχος σήμερον ἐκπαιδευτικὸς ὁ συγγραφεὺς, ὅπως μᾶς γράφει στὸν ἐπίλογόν του, βλέπει τὸ βιβλίον του, σάν μιὰ προσφορά στὴν αἰσθητικὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ κοινοῦ· καὶ δὲν ἔχει ἄδικο γιατί ὁ ἀναγνώστης θὰ κατατοπισθῆ ἀρκετὰ μέσα στὸν κόσμο αὐτὸ καὶ μάλιστα ἀπὸ ἓνα ἔργο ποὺ ἐμπνέεται ἀπὸ ἀνθρωπιά καὶ Ἑλληνικότητα.

ΝΙΚΟΣ Α. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ

Λ ί ν α ς Κ ά σ δ α γ λ η : «ΣΤΕΦΑ-
ΝΟΣ ΕΝΙΑΥΤΟΥ» (ποίηματα), 'Αθή-
να, 1975

.....

οἱ χαμπάνες τῶν χριστιανῶν καὶ τὰ
(σιγανά

βήματα τῆς βροχῆς

οἱ προσδοκίες τῆς μέρας πάνω στὸ νο-
(τισμένο

χορτάρι

.....

Τὸν ἦλιο τὸ φῶς τὸ σίδηρον καὶ τὸ νερὸ
τὸ ξέρωμα μὲ τὸ στόμα, μὲ τὰ χέρια,
(μὲ τὴν μρωθιά

ἢ μίαν ἦταν μιὰ ξεστασιά, ὁ πατέρας
(βράχος

στέριος

.....

Ἐκείνη τὴν λυρικὴ εὐαισθησία κι' ἐκείνη τὴν μουσικὴ ἀτμόσφαιρα, ποὺ διακρίναμεν, ἐδῶ καὶ χρόνια, στοὺς «Δρόμους τοῦ μεσημεριοῦ», τὴν συναντᾶμε ξανά καὶ στὴν τωρινὴ ποίηση τῆς Λίνας Κάσδα-

γλη. "Ηρεμη και ἀποκαθαρμένη συγκίνηση, πού χρωτίζεται ἀπὸ κάποια ἀκαθριστη ἀχλὺ γιομάτη ρέμβη και ἀναπληση, ἡ ποίηση τούτη εἶναι μιὰ συνάντηση, πρὶν ἀπ' τὴν ἀλλοτρίωση. Καὶ κρατεῖ, μὲ τὴν θέρμη πού ἐκλύεται ἀπὸ βιωμένα αἰσθήματα και ἀπείραχτες εἰκόνες, τὸ βάρος ἀπ' τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία γιὰ τὴν ψυχικὴ πτώχευση τῆς ἐποχῆς μας.

Τὴ βαθεῖα αὐτὴ ἀνταπόκριση στὸ μήνυμα γιὰ τὴν χαμένη ἐστία και γιὰ τὴν διαφύλαξη ἐνὸς ἀρρητου νόστου γιὰ τὴν μαγεία τῆς πατρικῆς γῆς, περιέχουν οἱ λιτοὶ στίχοι τῆς ποιήτριας. Καί, χωρὶς φιλολογικὲς ἐπιβαρύνσεις ἢ λεκτικὲς ἀκροβασίες, δέονται μὲ ὁ ἄρωμα και τὴν γύρη ἀπόναν ὄριμο ποιητικὸ λόγο. Γι' αὐτὸ, τὰ ποιήματα φέρνουν μιὰν ἀτμόσφαιρα σιωπηλῆς περιήγησης μὲ τὴν αἴσθηση και τὸν λυρικὸ μεταωρισμὸ στὸν χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Κι' ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας, κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιο τῆς πόλης μὲ τὸ νόμον τῆς ἀσφάλτου, ἔχει ἀνάγκη ἀκριβῶς ἀπὸ μιὰ φωνὴ ἀνθρώπινη, μιὰν ἀντίσταση στὴν ἐγκεφαλικὴ κυριαρχία, πρᾶγμα πού καταξιώνει και τὴν προσφορὰ τῆς Λίνας Κάσδαγλη.

Γι Ὠ ρ γ ο υ Πολιτάρχῃ: «Ὁ κούρσάρος» (νουβέλλα), Ἀθήνα, 1974

Μὲ τὸν βαθύτατο ἀνθρώπινο πόνο, μὲ τὴν ποιητικὴ ἐσωτερικὴ ἔκταση και μὲ κάποια ἀφανέσθη εὐαισθησία, ὁ Γ. Πολιτάρχῃς, ζάνοντας διζὴ του ἐμπειρία τὴν ζωὴ πού κορσαλλώθηκε στὴν ποίηση τοῦ Ἀρχιλοχου, κατόρθωσε νὰ δώσει και τὸν ποιητὴ και τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα. Ἔτσι, κοντὰ στὴν αἴσθηση τῆς ἐνεστώσας πραγματικότητας, τὸ ὄνειρο και ἡ περιπέτεια τῆς ἀναζήτησης μέσα σ' ἕνα ἴλιγγο χωρὶς ὀρίζοντες, παίρνουν ἄλληλη ὑπόσταση. Ἐνανθρωπίζονται, γίνονται ρευστὴ ἀντίληψη και γέυση ἀπόνα δυνατὸ ἀγγιγμα, πού ὀλοκληρώνει τὴν ζωὴ πού ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς δὲν ἄφησε νὰ ἰδοῦν οἱ συντρόφοι του στὰ πεδία τῆς μάχης και τῆς μέθης ἀπ' τὴν κυριαρχία τοῦ πτόνου πού φέρουν οἱ ἄνθρωποι μέσα τους. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνάκληση στὴν ζωὴ ἐνὸς ἀδι-

ζώστου πάθους πού ἀνταποστέεται, ἀφήνοντας στὸν χῶρο τὴν στάχτη και τὴν πικρὴ ἀποτίμηση.

Ὁ Γ. Πολιτάρχῃς, μὲ τὴν ἀπλότητα και τὴν λυρικὴ εὐορία πού διαποτίζει τὰ κείμενά του, ἔδρασε ὅλη αὐτὴ τὴν ἐπιζὴ ἀτιόσφαιρα μ' ἕνα λόγο ζεστὸ ἀπὸ αἰσθήματα και μοναξιά, ἀπὸ ὄνειρο και στοχασμὸ σ' ἕνα χῶρο ψυχικῆς προσέγγισης, γιὰ νὰ ἐπιτύχει νὰ κἀμει πνευματικὴ ὄντοτητα αὐτὴν τὴν τραγωδία πού ἀγγίζει πάντα τὸν αἰώνιο ἄνθρωπο.

Γι Ὠ ρ γ ο υ Δέλιου: «ΑΠΟΜΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ» (δοκίμια), Θεσσαλονίκη, 1975 (Γ. Τσερτσέτης, Νικ. Κασομούλης, Γ. Μακρυγιάννης)

Ἡ εὐρύτερη θεώρηση ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς προσωπικῆς ὄρασης και μέσ' ἀπόνα κλίμα ποιητικῆς διάθεσης και ψυχικῆς προσέγγισης τῆς ὄντοτητας και τῆς προσφορᾶς τῶν ἀπομνηματογράφων τῆς παλιγγενεσίας, δίνεται μὲ τὸ βιβλίο τοῦτο. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν μαρτυρία, στὶς ἀφηγήσεις αὐτές, ὑπάρχει ἡ ἀμεσότητα τῆς θέρμης ἀπ' τὴν προσωπικὴ συμμετοχὴ και ἡ αἴσθηση τῆς θυσίας. Ἔτσι, παίρνει ἄλλες διαστάσεις και διαποτίζεται ἀπὸ τὸ ἐπικὸ πάθος, ὁ μεγάλος Ἀγῶνας τοῦ '21, γιὰ νὰ μετουσιωθεῖ στὸν πνευματικὸ χῶρο σὲ αὐθεντικὴ ἔκφραση. Κι' ὁ Γ. Δέλιος, μὲ τὴν ἐσωτερικὴ διεύρυνση και μὲ τὴν πληρότητα (αἰσθητικὰ και πνευματικὰ) ἐνὸς λόγου πού προάγει τὴν πεζογραφία και πού δίνει βάρος και προοπτικὴ στὸν σύγχρονο στοχασμὸ, ἀξιοποιεῖ αὐτὴν τὴν πολυτιμὴ κληροδοσία γιὰ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα.

Ἔτσι, τὰ κείμενα τοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ Τερτσέτη και τοῦ Κασομούλη, πού, ἀντιπροσωπεύουν (ὄλα μαζί) τὴν ἔκταση, τὸ βάθος και τὴν ψυχικὴ ἔκφραση τῆς παράδοσης σὲ μιὰ κορυφαία ὥρα τῆς φυλῆς, μὲ τὴν πνευματικὴ σύμπραξη και τὴν ἀπροκατάληπτη ἀξιολόγηση τοῦ συγγραφέα, γίνονται ἱστορικὴ ζῶσα πραγματικότητα. Καὶ μὲ τὰ πρόσωπα, τὸν θρόλο, τὰ ὄνειρα

καί τόν προβληματισμό, κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῆς ἔρευνας τοῦ κριτικοῦ, τοῦ ἐπιστήμονα καὶ τοῦ ποιητῆ, ἐνεργοποιεῖται ἡ ἀξία τους καὶ φανερώνεται ἡ συμβολὴ τους στὴν θεμελίωση τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἔργο, καθαρὰ ἑλληνικό, ποῦ ἀποτελεῖ σημαντικὴ προσφορὰ στὴν σχετικὴ μας βιβλιογραφία καὶ ποῦ, στὴν ἐποχὴ τούτῃ μὲ τὸν πνευματικὸ συγκρητισμό, ἀνταποκρίνεται στὸ μήνυμα γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὴν Ἰθάκη. Ἰδιαιτέρως, θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε πῶς, ἡ πυκνότητά τοῦ λόγου καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δομὴ τῆς ἀνάπτυξής του, ἀρδεύουν τὸν χῶρο τῆς ἱστορικῆς θεώρησης καὶ δημιουργοῦν, ὄχι μόνο τὴν οἰκείωση μὲ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφομοίωσή τους, ὡς ἐμπειρία ζωῆς.

Χρυσάνθης Ζιτσαίας:
«ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΗ» (διηγήματα), Θεσσαλονίκη, 1974

Γιομάτη ποίηση καὶ βαθύτατο πόνο, γραμμὴν μὲ πολλὴν εὐαισθησία καὶ ἀκριβοῦς λόγος, ἡ πεζογραφία τῆς ποιήτριας Χρυσάνθης Ζιτσαίας, φέρνει ἕνα οἶγος καὶ μὴ γνησιότητα αἰσθημάτων, ποῦ τόσο ἔχουμε ἀνάγκη στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῆς ἀλλοτρίωσης. Τὰ διηγήματά της εἶναι φοροτωμένα μὲ τὴν γύρη καὶ τὴν εὐωδία τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ ἔχουν τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν χάρι ἀπὸ κάποια ἀπειραχτη ἄνοιξη τῆς ζωῆς. καθὼς κρατοῦν τὴν αἴσθησι ἀπ' τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν τόπο του, ὡς διαχυμένη ἀτμόσφαιρα σὲ ὅλον τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο του. Ἔτσι, χωρὶς τὴν ἀιχμηρότητα τῶν ἐγκεφαλίων κατασκευῶν, ἡ ποιήτρια δίνει πνοὴ καὶ ὄνειρο, μ' ἕνα λόγος εὐαίσθητο καὶ εὐγενικό, στὴν πεζογραφία, κρατώντας τὴν δροσιά καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς καθημερινότητάς, ποῦ διαφεύγει ἀπὸνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας. Ἡ «Προσωπικὴ καταθέσι» τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας, ἀκόμα, μαζὶ μὲ τὴν ἄδολη μουσαζότητα τῆς ποιητικῆς ἔκφρασις, καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα ἀπὸ ὑπομνήσεις εἰκόπων ἀπ' τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν γοητεία τῆς ζωῆς στὴν πατρικὴ γῆ. πρῶτο ποῦ ἀγγίζει τὴν δόνησι ἀπ' τὰ δη-

μοτικά μας τραγοῦδια — φέρνει τὸ βάρος καὶ τὸ νόστο, ποῦ ἔχει ἡ ἀναζήτηση γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὸν ἴλιό καὶ τὶς δῶρες. Κι' αὐτὴ ἡ γεύσι εἶναι πολύτιμο ἀγαθὸ γιὰ νὰ μὴν γτάσουμε στὴν ἐσωτερικὴ πτώχευσι. Τέλος, θὰ ποῦμε πῶς μὲ τὴν πόησι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνανεωθεῖ οὐσιαστικά καὶ ἡ πεζογραφία στὴν ἐποχὴ μας. Κι' αὐτὸ δίνει ξεχωριστὴ ἀξία στὰ διηγήματα τῆς ποιήτριας Χρ. Ζιτσαίας.

Παύλου Φλώρου: «Σπορὰ δίχως θερισμό» (μυθιστόρημα), Ἀθήνα, 1975

Μυθιστόρημα ποῦ κρατᾷ ἕνα κόσμον καὶ μιὰ ἐποχὴ, μέσα στὸν χῶρο καὶ στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Ἰωνίας, εἶναι τὸ ἔργο τοῦτο τοῦ Παύλου Φλώρου. Γι' αὐτὸ, παίρνει ἀπ' τὶς διαστάσεις καὶ τὸ βάρος ποῦ ἔχει ἡ τραγωδικὴ ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἰωνικῆς γῆς στὴν δεκαετία πρὶν ἀπ' τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφή. Ἔτσι, μὲ τὴν αἴσθησι τῆς αἰωρούμενης τότε θύελλας πάνω ἀπ' τὸν οὐρανὸ τῆς χαμένης πατρίδας, μὲ τὶς ἀνεγγίχτες μνῆμες, μὲ τὰ ὑπαρκτὰ πρόσωπα καὶ μὲ τὰ περιστατικὰ ποῦ συνθέτουν τὴν ζωὴ καὶ τὴν μοῖρα ἐνόσ λαοῦ, ἡ «Σπορὰ δίχως θερισμό» ἔχει τὴν ἔκτασι ἀπὸ κάποια τοιχογραφία. Καὶ τὸ χρονικό, πέρ' ἀπ' τὴν μαρτυρία, κρατεῖ ζεστὴ τὴν ἀνάσι τοῦ τόπου καὶ, μέσ' ἀπ' τὴν ἀχλὺ τῆς παράδοσις καὶ τῆς ποιητικῆς εἰκόνας, κάνει ὄρατὴ τὴν ἀνάκλησι τῆς ζωῆς ποῦ δὲν χόθηκε κάτω ἀπ' τὶς στάχτες καὶ τὰ ἐρείπια. Ὁ Παῦλος Φλώρος, ἀποθησαυρίζοντας αὐτὴν τὴν πραγματικότητά, ζωγραφίζει τὰ πρόσωπα μὲ διαχυμένη συγκίνηση καὶ δίνει, μέσα σ' ἕνα εὐρὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς καὶ ἐπισκόπησις, μυθιστορηματικὴ βιογραφία τὴν περίοδο ἀπ' τὸ 1908 ὡς τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Σμύρνης.

Βασίλη Γαζή: «Ο ΠΥΡΓΟΣ» (μυθιστόρημα), Ἀθήνα, 1975

Τὰ βιβλία τοῦ Βασίλη Γαζή, κρατοῦν τὴν εὐαισθησία, τὴν λαϊκὴ πνοή, τὸν ἀνθρώπινο πόνο καὶ τὴν κοινωνικὴ συνειδησι, σ' ἕ-

ναν χῶρο πνευματικῆς θεώρησης καὶ ποιητικῆς διάθεσης. Ἄπ' τὸ «Καὶ καὶ Ἄβελ» (μυθιστόρημα) ποὺ κυκλοφόρησε πρῶν ἀπὸ εἴκοσι πέντε χρόνια) ὡς τὴν πρόσφατη νουβέλλα. Μιὰ πορεία ἀκίμαντης καὶ σταθερῆς ἀνέλιξης, τοῦ ἐξασφάλισεν ἓνα δικό του χῶρο στὰ σύγχρονα γράμματά μας καὶ ἄνοιξεν ἓνα εὐρύτερο πεδίο ὕψους μέσα στὴν διαφεύγουσαν ἀλήθεια τῆς καθημερινότητας. Γιατί, μὲ τὴν γνήσια αἴσθησι ἀπ' τὸ ἄγγιγμα τῆς πραγματικότητας καὶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἀναχώρησι τοῦ ποιητῆ, κατόρθωσε νὰ δώσει, στὶς διαστάσεις καὶ στὰ μέτρα ποὺ ἀνταποκρίνονται στὴν ἀντίληψι καὶ στὴν ἔκφρασι τῆς ἐποχῆς μας, τὴν ἀθέατη ὄψι τῆς τρέχουσας ζωῆς, κάτω ἀπὸνα φῶς ἰδεαλιστικῆς εὐγένειας. Καί, μὲ τὴν ὠριμὴ ποίησι καὶ τὴν φυσικὴ ἀπλότητα μπροστὰ σ' ὄνειρο καὶ στὴν διάφρασι, νὰ καλύψει τὴν ἀναζήτησι καὶ τὶς προθέσεις του, ποὺ κυριαρχοῦνται ἀπ' τὴν ἀλληλεγγύη γιὰ τὸν συνάνθρωπο, ἀπ' τὴν ἠθικὴ ποιότητα τῶν αἰσθημάτων καὶ ἀπ' τὴν συμμετοχὴ στὸ δραματικὸ διάλογο. Ὁ καθαρὸς λόγος, ἡ πυκνότητι μὲ τὸ βάρος τῆς διαώνας ἀξίας τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασις, ἡ ἀφηγηματικὴ ἰσχύς καὶ ἡ ἠρωσικὴ ἐπιτόσφαιρα μὲ τὰς λιμιζομένας διαθλάσεις τῆς ψυχικῆς διάθεσις, δίνουν στὴν πεζογραφία του μιὰ εὐφορία ξεχωριστῆς διήγησις.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Β α γ γ ἔ λ η Π α ν. Λ ι ἄ π η: «ΕΛΕΥΣΙΝΑ — ΑΡΧΑΙΑ ΕΠΟΧΗ», Ἄθῆνα 1975

Μὲ πολὺ κέφι καὶ μεράκι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συναίσθησι τῆς εὐθύνης ποὺ πρέπει νὰ χεὶ κάθε συγγραφέας, εἶναι γραμμένο τὸ βιβλίον τοῦ κ. Βαγγέλι Λιάπη μὲ τὸν παρῶπανω τίτλο. Ὁ κ. Λιάπη ἀνήκει στὴν κατηγορία ἐκείνων τῶ νμορφωμένων Ἑλλήνων ποὺ ἀγαποῦν παθολογικὰ τὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα τους, τὸν τόπο ποὺ γεννήθηκαν καὶ μὲ σι στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ἀγάπης βάζουν μὲ τοὺς ἄλλους σκοποὺς τῆς ζωῆς τους καὶ μιὰ ἑξαορετικὰ πολῦτιμη ἐπιδίωξι νὰ καταγι-

νοντα σὲ ἔρουνες γιὰ νὰ βροῦν τὶς ἀρχικὰς ρίζες ἐκείνων ποὺ πολλοὺς αἰῶνες πρῶν ἔχουν ζήσει σ' αὐτὸν τὸν τόπο, ἔχουν μοχθήσει γι' αὐτὸν καὶ πάνω σ' αὐτὸν καὶ ἔχουν ἀρίσει ἔχνη πολιτισμοῦ καὶ πολῦτιμα λείψανα τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς τους. Αὐτὸ τὸ πρῶγμα μᾶς τὸ τονίζει καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας μὲ ὅσα γράφει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του: «Σκοπὸς μου εἶναι νὰ προσπαθῶ, ὅσο μπορέσω, νὰ δῶ, νὰ περιγράψω τὸν κόσμο ποὺ ἔζησε καὶ πέρασε ἀπὸ ἐδῶ, νὰ ξαναζωντανέψω μιὰ ἐποχὴ μὲ τρόπο ἀπλό, νὰ ξεδιπλώσω ἓνα παρελθὸν ποὺ μπορεὶ νὰ μᾶς πῆ πολλά...».

Ἡ ἱστορικὴ Ἐλευσίνα εἶναι ὁ γενέθλιος τόπος τοῦ κ. Λιάπη. Μὲ τὴν ἱστορικὴ διευρένησι τῆς λοιπὸν σχετίζεται ὁ μόνος ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ βιβλίον αὐτό. Στὸν τόπο αὐτὸν συγκεντρώνεται μᾶζι μὲ τὴν ἀφθαστὴ ἀγάπη καὶ τὸ ἱστορικὸ του ἐνδιαφέρον.

Ὅλοι ἔξοριμε πὸς ἡ Ἐλευσίνα εἶναι σενὰ δεμένη μὲ πολὺ σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ. Τόπος ἀγκαλιασμένος μὲ τὴ λατρεία τῆς ἀρχαίας θεᾶς Δήμητρας καὶ μὲ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ἀντιζεῖμένο τῆς ἔρουνας καὶ ὄθησι γιὰ τὴ συγγραφὴ αὐτῆ τοῦ βιβλίου τὰ τόσο σημαντικὰ αὐτὰ πρῶγματα ποὺ καθορεφτίζουν τὴν ἀρχαία ἐποχὴ.

Ἦστερα ἀπὸ ἓναν πολὺ κατατοπιστικὸ πρόλογο καὶ μιὰ πολὺ διαφωτιστικὴ εἰσαγωγή, μὲ τὴν ὁποία μᾶς μπάζει κατὰ ἓναν πολὺ θαυμάσιο τρόπο στὴν κατανόησι τῆς θρησκευτικῆς τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, περιγράφει τὴ λατρεία τῆς τοπικῆς θεᾶς (Δήμητρας) γιὰ νὰ μᾶς ἐξέτασι τοῦ μεγάλου θέματος, δηλαδὴ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖο γίνονταν τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, τόσο τὰ Μικρὰ, ὅσο καὶ τὰ Μεγὰλα. Μὲ τὸν πολὺ ἐπαγωγικὸ τρόπο ποὺ ἀκολουθεὶ στὴν πορεία τῆς ἐργασίας του γίνεται ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη ἀρετὰ εἰκόλη ἡ κατανόησι τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας.

Καλογραμμένο καὶ καλοτυπωμένο αὐτὸ τὸ βιβλίον τῶν 176 σελίδων διανθίζεται καὶ μὲ 11 ὀλοσελίδες φωτογραφίες ποὺ μᾶς δείχνουν τὰ ἔρεψια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἐλευσίνιας, παρυστάσεις ἀγγείων καὶ ἄλλα ἀρχαία εὑρήματα.

Τὰ τόσο ἐνδιαφέροντα πρῶγματα ποὺ δια-

λαμβάνονται στο βιβλίο και ο τρόπος με τον οποίο προβάλλονται με την πολύ πετυχημένη αρχιτεκτονική διάρθρωση της ύλης, καθώς και το λογοτεχνικό ύφος που διακρίνει το γράφημα του συγγραφέα, μās κατατοπίζουν πολύ καλά πάνω στο ζήτημα της αρχαίας θρησκείας της Έλευσίνας.

Το βιβλίο του κ. Λιάπη αντιπροσωπεύει πολύχρονο μόχθο και θυσιές από μέρος του συγγραφέα. Πάντως ο σκοπός που έβλεπε όταν πήρε την απόφαση να το γράψει, πέτυχε. Έχει κατορθώσει να ζωντανέψει την αρχαία εποχή της γενέθλιας γης του, της Έλευσίνας.

Λουδοβίκου Ρός: «ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ (ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ) ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ» (1832—1833)

Για τις εκδόσεις των Άδελφών Τολίδη μου δόθηκε ευκαιρία να εξάρω και άλλη φορά τη σημασία τους. Αποτελούν αυτές πολύτιμη πνευματική προσφορά για τον τόπο μας και τον καιρό μας. Ανάμεσα στα άλλα εκλεκτά βιβλία περιλαμβάνονται και κείμενα που εκδίδονται στη σειρά με τον τίτλο: «Ξένοι περιηγητές στον Έλληνικό χώρο». Με τον έρχομό του καινούριου χρόνου είδε το φως της δημοσιότητας το τρίτο βιβλίο της σειράς αυτής με τον παραπάνω τίτλο. Συγγραφέας του ο Λουδοβίκος Ρός, αρχαιολόγος και καθηγητής στα Πανεπιστήμια της Αθήνας και της Χάλλης. Έχει γράψει αυτό και έχει τυπωθεί στα 1863 στο Βερολίνο. Οι εκδόσεις Τολίδη μās το παρουνιάζουν από τη Γερμανική γλώσσα άριστα μεταφρασμένο από τον κ. Α. Σπήλιο και προλογισμένο, επιμελημένο και σχολιασμένο από τον πασίγνωστο ερμάντη της σύγχρονης ελληνικής γραμματικής, τον έγκυρο ιστορικό, κριτικό και λογοτέχνη κ. Γάσο Βουρνά. Έτσι το βιβλίο αυτό με τις 295 σελίδες του, καλλιτεχνικά τυπωμένο, άποως ύλης οι εκδόσεις Τολίδη, μεταφρασμένο και γραμμένο στη ξωτανή μας γλώσσα, με θαυμάσιο λογοτεχνικό ύφος, αλλά και επιμελημένο από τον κ. Βουρνά, αποτελεί ένα υπέροχο και χρησιμώτατο σύγγραμμα.

Τα βιβλία αυτού του είδους έχουν πολύ μεγάλη σημασία για τον τόπο μας. Με τα όσα έχουν γράψει στα χρόνια εκείνα οι ξένοι περιηγητές πληροφορούμαστε σε ποιά κατάσταση βρίσκονταν ή Ελλάδα κατά τον 18ο και 19ο αιώνα κάτω από τη μακροχρόνια Τουρκική σκλαβιά. Διαβάζοντάς τα σχηματίζουμε εικόνα από το δημόσιο και τον ιδιωτικό βίο των σκλαβωμένων Έλλήνων. Μās φανερώνουν αυτά την πνευματική στάθμη του Έλληνικού λαού, την κοινωνική του οργάνωση, τα ήθη και τα έθιμά του. Από αυτά πληροφορούμαστε τη ζωτικότητα της φυλής μας και την προσπάθεια και δραστηριότητά της για άποτίναξη του Τουρκικού ζυγού. Χωρίς τις πληροφορίες αυτές, είναι αυτόνοτο, θα παρέμειναν άρκετά άσπλη και άοτεινά σημεία στην ιστορία μας, την κοινωνιολογία, τη λαογραφία μας κλπ.

Το βιβλίο αυτό του Λουδοβίκου Ρός είναι χωρισμένο, ύστερα από την εισαγωγή του κ. Βουρνά και πρόλογο του Όττο Γιάν, σε τρία μέρη. Το πρώτο που άπλώνεται σε περισσότερες από 100 σελίδες, είναι χωρισμένο σε 10 κεφάλαια. Σ' αυτά ο συγγραφέας διαλαμβάνει περιγραφικά γενικά στοιχεία που άπεικονίζουν την κατάσταση του καινοπορωγιαμένου βασιλείου μας. Καταγράφει τις έντυπώσεις του από το Ναύπλιο, αρχική προτεύουσα της Ελλάδας, τον έρχομό του Όθωνα, το δημιουργημένο πολιτικό κλίμα, τη μετάθεση της προτεύουσας στην Αθήνα, για την οποία δίνει άρκετά διαφωτιστικά στοιχεία για τις αρχαιότητές της, την πνευματική κατάσταση, την ίδρυση του Πανεπιστήμιου κλπ. Άς μου επιτραπεί να μεταφέρω έδω λίγες γραμμές παρμένες στην τύχη από τη σελ. 81. Δείχουν αυτές το πνεύμα και τον τρόπο με τον οποίο είναι γραμμένο το βιβλίο. «Γυρίζοντας στην Αθήνα, έτοιμαζόμενοι να φύγω από την Ελλάδα, γιατί οι πιστώσεις του ταξιδιού μου είχαν εξαντληθεί. Μιά προσφορά της αντιβασιλείας ν' αναλάβω κάποια θέση, την είχα άπορρίψει πριν μερισούς μήνες νιώτας. Άποδείχτηκε, ότι ένας Γερμανός αρχιτέκτονας από τη Ρώμη, ο Βάισσενμπορν, χωρίς καμιά φιλολογική μόρφωση, χωρίς γνώση της γλώσσας, θα γίνονταν προϊστάμενος συντήρησης αρχαιοτήτων κι' εγώ δέν ήθελα να υπηρετήσω κάτω από τις

διαταγές του...»

Στό δεύτερο μέρος παρέχονται πληροφορίες από την Ελλάδα μέσα σε 13 επιστολές που στάλθηκαν από διάφορες πόλεις της (Ναύπλιο, Αθήνα, Θήβα, Λειβαδιά κλπ.). Το δε τρίτο μέρος που πιάνει και τις λιγότερες σελίδες του βιβλίου παρέχει εικόνες της Αθήνας στα 1832 και στα 1836.

Όπως και τα άλλα δυο βιβλία τα προηγούμενα της σειράς αυτής, έτσι και τούτο γενικά μπορεί να το χαρακτηρίσει κανένας χωρίς δισταγμό χρησιμώτατο σύγγραμμα που πρέπει να διαβαστεί από πολλούς και να μη λείπει από καμμιά σοβαρή βιβλιοθήκη.

Εὐαγγέλου Δημοπούλου:
«ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΡΧΑΙΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΜΑΝΤΕΙΟΥ ΔΩΔΩΝΗΣ», Αθήνα 1975

Η Ήπειρωτική Έταιρεία της Αθήνας, συνεχίζοντας την δραστηριότητά της στον πνευματικό τομέα, τύπωσε τον τελευταίο καιρό και κυκλοφόρησε το υπ' αριθ. 43 βιβλιαράκι της, που το περιεχόμενό του αποτελεί τη σημαντική όμιλία του κ. Εὐαγγ. Δημοπούλου, Επίτιμου Γενικού Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης. Η όμιλία του κ. Δημοπούλου με τον παραπάνω τίτλο πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια των πνευματικών δραστηριοτήτων του λαμπρού αυτού Σωματείου στην αίθουσα της Αρχαιολο-

γικής Έταιρείας στις 17 Απρίλη 1974.

Πολύ σημαντικό το θέμα που περιέχεται σ' αυτό το βιβλιαράκι και μονάχα επιστήμονες που νάχουν το μορφωτικό ανάστημα και την επιστημονική κατάρτιση του κ. Δημοπούλου είναι δυνατό να καταπιαστούν καθώς πρέπει με τέτοια επιστημονικά θέματα. Από τον κ. Δημόπουλο παρατέθηκαν με τρόπο αναλυτικό και κατατοπιστικό πολύτιμα και με ενδιαφέρον στοιχεία, ικανά να συμπληρώσουν τις γνώσεις μας για το περίφημο μαντείο της Δωδώνης. Η έργασία του κ. Δημοπούλου κατά γενική ομολογία εμφανίζεται πολύ πετυχημένη και διαφορυστική. Ο αναγνώστης, διαβάζοντας αυτό το βιβλιαράκι, ωφελείται πάρα πολύ, γιατί όχι μόνο με τα στοιχεία που παρατίθενται συμπληρώνονται διάφορα κενά και αμφιβολίες που έχουμε όλοι μας γύρω απ' τη γνώση μας για τη Δωδώνη, άλλ' ακόμα η έργασία του κ. Δημοπούλου είναι διαρθρωμένη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε με το διάβασμα του βιβλίου να μπορούμε να φρεσκάρουμε με συντομία τις γενικές γνώσεις μας για το περίφημο αυτό αρχαίο μνημείο του Ήπειρωτικού χώρου.

Ο όμιλητής - συγγραφέας, τέλειος γνώστης του θέματος, με την επιστημονική έμβριθθεια και κατάρτιση, που τον διακρίνει, αν και σε γλώσσα καθαρεύουσα, μās διδάσκει με έπιτυχία και μās κατατοπίζει, όπως πρέπει, γύρω από το τόσο σημαντικό αυτό θέμα.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Αγαπητή «Ήπειρωτική Έστια»,

Στό τεύχος της «Ήπειρωτικής Έστιας» (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1975) και εις τό θέμα «Οί Βλαχόφωνοι του Έλληνικού χώρου» — σελ. 585 και 586 — καταβάλλεται προσπάθεια διά τόν προσδιορισμόν της προελεύσεως της προσωνυμίας «Βλάχοι» και έρευνώνται προς τούτο διάφορες μακράς προελεύσεως λέξεις, ως αί γερμανικά «Welsch» και «Walsch», ως και παλαιοσλαβικής τινος λέξεως, καθ' ήμās ουχι μετά πολλής πιθανότητας.

Έπειδή φρονώ ότι τό θέμα είναι πολύ άπλό και άπολύτως γειτονικό, σκέφτηνα να σās θέσω υπ' όην τās σχετικās άπόψεις μου, με την έλπίδα ότι αυτή είναι και ή πραγματική προέλευσις της ως άνω προσωνυμίας «Βλάχοι».

Καθ' ήμās ή προσωνυμία αυτή προήλθεν από την άλβανικήν λέξιν «Vlah» που σημαίνει «άδελφός». Με την λέξιν «Vlah» και τώρα ακόμη οί Άλβανοί συνήθίζουν να προσφωνούν τούς ανθρώπους των όποιων δέν γνωρίζουν τά όνόματα ή που είναι άγνωστοί των ή ξένοι και πρό

παντός προσφιλείς γείτονες. Προφανώς έτσι προσφωνούσαν οι Άλβανοί τους γείτονές των όταν ούτοι πήγαιναν με τὰ πρόβατά τους από τὰ ψηλά βουνά του Μετσόβου, τῆς Σαμαρίνας κλπ. στά χειμαδιά τῆς Βορείου Ἡπείρου (Δέλβινο, Ἄγιους 40 κλπ.). Καί οὔτω προφανῶς ἐπεκροάτησεν ἡ προσωνυμία αὐτή.

Προσωπικῶς τουλάχιστον δὲν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἔχω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τούτου, ἐν ὄψει καὶ τῆς προσωπικῆς μου ἀντιλήψεως καὶ γνώμης περὶ τοῦ τρόπου συμπεριφορᾶς τῶν Ἄλβανῶν ἔναντι τῶν φίλων γειτόνων λαῶν βάσει καὶ τῆς γενικῆς ἠθικῆς ἀρχῆς συμβιώσεώς των μετὰ τῶν ἀγνώστον γειτόνων των, τῆς κληρονομικῆς τοῦτέστιν ἀρχῆς των: «Μπέσα - Μπέσ».

Ἔνα ἄλλο παρόμοιον παράδειγμα ἔχω νὰ παραθέσω καὶ τὸ ἐξῆς, προερχόμενον ἐκ προσωπικῆς μου ἀντιλήψεως καὶ πείρας διὰ τὴν ἀλβανικὴν λέξιν «Μίκ» ποῦ σημαίνει «φίλος», «φίλη», «φίλου». Ὅταν γυναῖκες Ἄλβανίδες, ἀπὸ ἀλβανικὰ χωριά μετέβαιναν δι' ὑποθέσεις των εἰς ἑλληνόφωνα χωριά τῆς Βορείου Ἡπείρου, διὰ νὰ ἀποφραχθῇ τυχὸν παρεξήγησις περὶ ἐνδεχομένως ἔχθρικῆς των διαθέσεως, αὐτοπροσφωνοῦντο «Μίκ» ὅτι δηλ. εἶναι «φίλη» ἢ «φίλες». Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς συνηθείας τελικῶς ἐπικράτησε εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωριά τῆς Βορείου Ἡπείρου νὰ προσφωνοῦν κάθε Ἄλβανίδα «Μίκα» (φίλη) καὶ γενικῶς ὄλες τίς Ἄλβανίδες γυναῖκες «Μίκ» (φίλες).

Φρονῶ ὅτι ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω παρέχουν πλήρη πειστικότητα καὶ δὲν ἐπιτρέπουν ἀμφιβολίαν τινα.

Ἀθήναι, 22 Μαΐου, 1976

Μετὰ τιμῆς
ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΤΣΗΣ

ΕΛ Α Β Α Μ Ε

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

- «ΙΔΙΣΟΣ» τ. 111—117, Ἀθήναι.
- «ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ» τ. 142—147, Ἀθήναι.
- «ΚΑΣΤΑΛΙΑ» τ. 38—44, Ἀθήναι.
- «ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΕΣ» τ. 1, Λευκάδα.
- «ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ», ἔτος 1975, τ. 1—15, Ἀθήναι.
- «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» ΝΒ' τ. 15 — ΝΓ' τ. 17, Ἀθήναι.
- «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» ΚΑ' 11 — ΚΕ' 16, Ἀθήναι.
- «ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ» τ. 203—207, Ἀθήναι.
- «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ» τ. 109—123, Θεσσαλονίκη.
- «ΑΚΤΙΝΕΣ» τ. 363—373, Ἀθήναι.
- «ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ» τ. 488—502, Ἀθήναι.
- «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ» τ. 258—282, Θεσσαλονίκη.
- «ΦΙΛΑΤΡΑ» τ. 74—77, Ἀθήναι.
- «ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ ΚΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ» ἔτος Α', τ. 7, Θεσ-

- σαλονίκη.
- «ΝΕΑ ΣΤΥΝΟΡΑ» τ. 45—50, Ἀθήναι.
- «ΠΑΝΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» τ. 17—22, Λάρισα.
- «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ» τ. 23—24, Ἀθήναι.
- «ΣΜΥΡΝΑ» τ. 81—93, Ἀθήναι.
- «ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ» τ. 177—190, Ἀθήναι.
- «ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» τ. 27—32, Ἀθήναι.
- «ΔΕΙΗΝΟΣΟΦΙΣΤΕΣ» ἔτος 1975 τ. 1—7, Ἀθήναι.
- «ΕΤΘΥΠΗ», τ. 45—56, Ἀθήναι.
- «ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ» 1975 τ. 14—18, Λευκωσία.
- «ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΛΟΓΟΣ» 1974 σ. 6—8, Λευκωσία.
- «ΕΛΛΗΝΟΑΡΑΒΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ» τ. 1—7, Ἀθήναι.
- «ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΘΝ. ΟΡΓΑΝ. ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ» τ. 46—47, Ἀθήναι.
- «ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ» τ. 6—12, Ἀθήναι.
- «ΕΝΟΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» Ἰαν. - Ὀκτώβριος 1975 — Ἰούνιος 1976, Ἀθήναι.

«ΝΙΟΧΩΡΙ» τ. 49, Νεοχώριον - Μεσο-λογγίου.

«ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» τόμ. ΙΗ', τ. 1—2, 'Αθήναι.

«ΘΕΟΛΟΓΙΑ» τόμ. 46, τ. 3—4 καὶ τόμ. 47, τ. 1—2, 'Αθήναι.

«ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ» 646—652, Θεσσαλονίκη.

«ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ» τ. 16, 17, 18, 19, 'Ιωάννινα.

«ΛΥΔΙΑ» 27—41, Θεσσαλονίκη.

«ΙΣΡΑΗΛΙΝΑ ΝΕΑ», τ. 72—90, 'Αθήναι.

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» τ. 95—101, Πάτραι.

«ΔΩΔΕΚΑΘΗ ΩΡΑ» τ. 12—17, 'Αθήναι.

«ΕΛΛΑΣ — ΚΤΗΡΟΣ — ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ» τ. 56, 57, 58, 'Αθήναι.

«ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ» τ. 44—53, 'Αθήναι.

«Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ», τ. 221—230, 'Αθήναι.

«Ο ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΗΣ» τ. 318—334, 'Αθήναι.

«ΝΕΑ ΠΟΙΗΣΗ» τ. 5—7, 'Αθήναι.

«ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΕΣΤΙΑ» τ. 16—22, Λάρισα.

«ΖΑΪΡ» τ. 9—10, 'Αθήναι.

«ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΟΙΝΩΝ ΕΡΕΤΝΩΝ» τ. 25, 'Αθήναι.

«ΛΑΡΙΣΑΪΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» ἔτος Γ' τ. 3—4, ἔτος Δ' τ. 3, Λάρισα.

«ΛΑΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» 1975 τ. 3—12, 1976 1—2, 'Αθήναι.

«ΠΕΙΡΑΪΚΗ — ΠΑΤΡΑΪΚΗ» τ. 172—175, 'Αθήναι.

«ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ» 'Αθήναι.

«ΔΕΛΤΙΟΝ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ» 143—147, 'Αθήναι.

«ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» τ. 27—30, 'Αθήναι.

«ΣΤΑΘΜΟΙ» τ. 24—28, 'Αθήναι.

«ΦΙΛΟΤΕΛΕΙΑ» τ. 449—458, 'Αθήναι.

«ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ» τ. 6—10, Φλώρινα.

«ΣΚΟΤΦΑΣ» τ. 35—39, Άρτα.

«ΤΡΙΦΥΛΛΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ» τ. 7—10, Κεφαρισσία.

«Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΜΑΣ» τ. 5, 'Αθήναι.

«ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ», τ. 1—2, 'Αθήναι.

«ΕΛΛΗΝΟΒΕΛΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ» τ. 6—11, 'Αθήναι.

«ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ» τ. 1—3, 'Αθήναι.

«ΔΙΑΔΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ», φ. 776—795, 'Αθήναι.

«ΣΙΦΝΑΪΚΗ ΦΩΝΗ», φ. 130—139, 'Αθήναι.

«ΝΕΑ ΠΙΝΟΗ» τ. 2, 'Αθήναι.

«ΝΕΑ ΔΟΜΗ» τ. 1, 'Αθήναι.

«ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ» τ. 5—6, 'Αθήναι.

«ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΓΕΝΙΑ» τ. 1, 'Αθήναι.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

«AUSONIA» — XXIX — 3—4 Σιένα 'Ιταλίας.

«BULLETIN D' ARCHEOLOGIE SUD EUROPEENNE» τ. 1—1, Βουκουρέστι.

«LA CAROVANA» τ. 95, Ρώμη.

«CITTA DI VITA» XXXI, 2—3, Φλωρεντία, 'Ιταλίας.

«AMERICA HISTORY AND LIFE» 10—11, Μπάρμπαρα, Καλιφόρνια.

«HISTORICAL ABSTRACTS» 22 — P. A - B - N 21α—21β, Καλιφόρνια.

«LA CULTURA NEL MONDO» XXIX — No 4—5, Ρώμη.

«KRIKOS» τ. 290—294.

«VUE TOURISTIQUE» Βέλγιο.

«DEILHMANSKE BIBLIOTEK» Όσλο.

«CLUB DES PHILHELLENES» τ. 3, Γαλλία.

«ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΤΗΡΟΣ» τ. 14—18, Λευκωσία.

«ΗΝΕΤΜΑΤΙΚΗ ΚΤΗΡΟΣ» τ. 182—189, Λευκωσία.

«ΑΝΑΠΗΡΙΚΟΝ ΒΗΜΑ» τ. 19—26, Λευκωσία.

«ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ» τ. 56, Λευκωσία.

«GREEK WORLD» 1—2, Νέα Υόρκη.

«ANNALI DELLA PUBBLICA ISTRUZIONE» XXII — No 3, Ρώμη.

«AFFARI ESTERI» VbII, No 29—31, Ρώμη.

«ΙΑΝΗΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ» φ. 47—52, Σικάγο.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Δ)ΤΟΥ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Στην έκθεση του διοικητού της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος καθηγητού κ. Αγγελου Αγγελόπουλου, στην γενική συνέλευση των μετόχων του Ίδρύματος, τονίζονται, μεταξύ άλλων, τα εξής:

Πριν από ένα μόνο μήνα, στον ίδιο χώρο, με ιδιαίτερη λαμπρότητα και με την παρουσία όλων των εκπροσώπων της οικονομικής και πνευματικής ζωής του τόπου, η Εθνική Τράπεζα τίμησε τη μνήμη ενός μεγάλου Έλβετου φιλέλληνα και ανθρωπιστή, ο οποίος ήταν ταυτόχρονα και ένας από τους ιδρυτές της. Ο Ιωάννης Γαβριήλ Ευνάρδος, που το 1975 συμπληρώθηκαν διακόσια χρόνια από τη γέννησή του, προσέφερε πολλές υπηρεσίες στη χώρα μας και συνέβαλε στη δημιουργία του μεγάλου αυτού πιστωτικού Ίδρύματος.

Από την Ίδρυσή της, το 1841, η ζωή και η δραστηριότητα της Τραπέζης, συνδέθηκαν στενά με τη ζωή, τον παλμό, τις περιπέτειες και την πρόοδο του νεότερου Έλληνικού Κράτους. Και από τα πρώτα κιόλας χρόνια του αιώνα μας, η Τράπεζα άρχισε να παρακολουθή την ελληνική παρουσία και έξω από τα σύνορα της Χώρας: στη Μέση Ανατολή, στην Κύπρο, στην Ευρώπη και στο Νέο Κόσμο. Έτσι, το Ίδρυμα, που ο Ευνάρδος με τόση θερμότητα και ένθουσιασμό βοήθησε να δημιουργηθεί, έγινε στην κυριολεξία η «Τράπεζα του Έθνους».

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΧΡΗΣΕΩΣ

Κύριοι Μέτοχοι,

Τα άκαθάριστα έσοδα της Τραπέζης, μετά την αφαίρεση των χρεωστικών τόκων και των σχετικών φόρων, έφθασαν κατά τη χρήση που εξετάζουμε, τα 4.996,7 εκατ. δραχμές, έναντι 4.005,5 εκατ. δραχμών του 1974. Δηλαδή τα άκαθάριστα έσοδα αύξηθηκαν κατά 99,2 εκατ. ή 24,7% έναντι αύξήσεως 6,8% του 1974.

Τα έσοδα της χρήσεως 1975 ανήλθαν σε 3.593,8 εκατ. δραχμές, έναντι 2.624,5 εκατ. του 1974, δηλαδή σημείωσαν αύξηση 969,3 εκατ. ή 36,9%. Από το ποσό αυτό 47,9 εκατ. δραχμές αντιστοιχούν σε αύξηση των φόρων, 122,4 εκατ. σε διόγκωση των γενικών εξόδων που προήλθε βασικά από την άνοδο του γενικού επιπέδου των τιμών και 799 εκατ. στην αύξηση των α-

ποδοχών του Προσωπικού και τις ανάλογες εισφορές στους Ασφαλιστικούς του Οργανισμούς. Η αύξηση των δαπανών Προσωπικού οφείλεται στην αναπροσαρμογή των αποδοχών, τη φυσιολογική μισθολογική εξέλιξη, τη μισθολογική εξομείωση με τους υπαλλήλους της Τραπέζης της Ελλάδος που επιβάρυνε δόσκληρη τη χρήση του 1975 και την πρόσληψη νέων υπαλλήλων.

Τα κέρδη της χρήσεως, πριν διενεργηθούν απόσβεσεις και προβλέψεις, ανήλθαν σε 1.402,9 εκατ. δραχμές σε σύγκριση με 1.381,0 εκατ. το 1974. Το αποτέλεσμα αυτό εάν εξετασθή στα πλαίσια της διεθνούς και εγχώριας οικονομικής συγκυρίας και των γενικότερων τάσεων που επικρατούν στον τραπεζικό τομέα, θα πρέπει να θεωρηθεί ικανοποιητικό.

Η θεματική άνοδος των καταθέσεων ήταν ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πιστωτικών εξελίξεων του 1975 και αποδεικνύει για μια ακόμη φορά πόσο ισχυρές είναι οι προτιμήσεις του κοινού για τις τραπεζικές καταθέσεις.

Το σύνολο των καταθέσεων έσωτερικού στις Έμπορικές Τράπεζες και τους ειδικούς πιστωτικούς οργανισμούς αύξηθηκε κατά 83,0 δισεκατ. δραχμές ή 33,1% έναντι 41,5 δισεκατ. ή 19,9% το 1974. Το σύνολο σχεδόν της αύξήσεως και συγκεκριμένα 80,3 δισεκατ. ή 96,8% οφείλεται στον ιδιωτικό τομέα.

Η μεγάλη αύξηση των καταθέσεων κατέστησε δυνατή την εφαρμογή ελευθεριότερης πιστωτικής πολιτικής. Η διεύρυνση των πιστώσεων βοήθησε με τη σειρά της σημαντικά την οικονομία να βγίη από την ύφεση.

Στα πλαίσια της πιστωτικής πολιτικής διευρύνθηκαν τα όρια της πιστωτικής επεκτάσεως των Έμπορικών Τραπεζών. Έτσι παρέμεινε εκτός ορίων η χρηματοδότηση των εξαγωγικών δραστηριοτήτων και των επενδύσεων στη μεταποίηση και απελευθερώθηκε η δανειοδότηση άλλων δραστηριοτήτων, όπως της βιοτεχνίας για κε-

φάλαια κινήσεως και της προετοιμασίας των εξαγωγών. Αύξημένα όρια χρηρηγήσεων καθορίστηκαν και για άλλους παραγωγικούς τομείς, όπως ο αγροτικός, άρχισε δε και πάλι η χορήγηση στεγαστικών δαείων.

Η ΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΣ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Κάτω από τις ιδιόμορφες οικονομικές και νομισματικές συνθήκες του 1975 και με πιστωτικό καθεστώς ελευθεριώτερο, αλλ' όπωςδήποτε με άρκετους περιορισμούς, ή επιτυχής χάραξη και εφαρμογή της πιστωτικής πολιτικής της Έθνικης Τραπεζής χρειάστηκε ιδιαίτερα λεπτούς χειρισμούς. Η Έθνικη Τράπεζα, εκτός από τον ρόλο της σαν το κυριώτερο πιστωτικό ίδρυμα της Χώρας, αποτελεί συγχρόνως και μιὰ αναπτυσσόμενη επιχείρηση με εύρο κύκλο δράσεως. Πρέπει, επομένως, να συνδυάζει κατά τον καλλίτερο δυνατό τρόπο την ικανοποίηση των βραχυχρονίων αναγκών της εθνικής οικονομίας, την άρτια εξυπηρέτηση της πελατείας της, και τη διασφάλιση των συμφερόντων των μετόχων της. Κατά τη διάρκεια του 1975, ο συγκερασμός των τριών επιδιώξεων έγινε δυσκολότερος από τη διαμρφωση των οικονομικών συνθηκών, που έπηρεασαν την πιστωτική πολιτική και δραστηριότητα, καθώς και τη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων της Τραπεζής. Παρά τις δυσκολίες όμως η Τράπεζα μπόρεσε να ανταποκριθεί σε ικανοποιητικό βαθμό στο τρίπτυχο των υποχρεώσεών της.

Στον τομέα των καταθέσεων ακολουθήσαμε με επιτυχία δυναμική πολιτική, βελτιώσαμε τους μηχανισμούς εξυπηρέτησεως της πελατείας και επιδιώξαμε την προσέλευση νέων καταθετών. Τελικά, η Τράπεζα όχι μόνον άπορρόφησε το μεγαλύτερο μέρος των νέων καταθέσεων που εισέρρευσαν στο τραπεζικό σύστημα αλλά αύξησε και τον αριθμό των καταθετών της κατά 212 χιλιάδες.

Η επιτυχής εκπλήρωση της μεγάλης άποστολής της Τραπεζής προϋποθέτει μία συνεχή διαδικασία προσαρμογής στις ανάγκες των συναλλαγών και τις μεταβαλλόμενες συνθήκες της οικονομίας. Η χρη-

σιμοποίηση συγχρόνων μέσων και μεθόδων στις συναλλαγές, ή οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσσεως του προσωπικού σε νέες βάσεις και ό εκσυγχρονισμός των μεθόδων διοικήσεως, αποτελούν τις κύριες εκδηλώσεις της δραστηριότητας αυτής, που συγκεντρώνει άμέριστο το ενδιαφέρον μας.

Ιδιαίτερη προσοχή δώσαμε στον τομέα της εκπαίδευσσεως. Επιφέραμε ριζικές μεταρρυθμίσεις στο σύστημα επαγγελματικής εκπαίδευσσεως και έπιμορφώσεως του Προσωπικού της Τραπεζής. Το σύστημα με τη νέα του μορφή διέπεται από την άρχη της διαρκούς έπιμορφώσεως και κατοχυρώνει τη συμμετοχή του συνόλου των υπαλλήλων στα διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έξ άλλου, αποβλέψαμε και στην αξιοποίηση του Προσωπικού με κριτήρια τις ιδιαίτερες ικανότητες και την καταλληλότητα κάθε υπαλλήλου.

Η προσπάθεια για την προσαρμογή της Τραπεζής στις σημερινές εξελίξεις, άναφέρεται επίσης στην αναθεώρηση του συστήματος οργάνωσεως και διοικήσεως της και γενικά στην αντιμετώπιση των διοικητικών ζητημάτων με βάση τις σύγχρονες αντίληψεις και μεθόδους που εφαρμόζονται διεθνώς από μεγάλες τραπεζικές επιχειρήσεις.

Πρέπει ακόμη να άναφερθώ ή πρωτοβουλία της Τραπεζής να συστήσει, μέσα στα πλαίσια της ύφισταμένης περιφερειακής οργάνωσεως, υπηρεσιακές ομάδες - κλιμάκια για την ενίσχυση της δραστηριότητός της στις άκριτικές περιοχές.

Η Έλληνική Οικονομία, όπως άλλωστε οι οικονομίες όλων των άλλων χωρών, ύφίσταται τις έπιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής συγκυρίας. Και οι έπιπτώσεις αυτές άρχίζουν να γίνονται ευνοϊκές. Πράγματι, κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών του 1976, ή άνάκαμψη της διεθνούς οικονομικής δραστηριότητος έγινε περισσότερο έμφανής. Παράλληλα, σημειώθηκε άρκετη πρόοδος στην άναχαίτιση του πληθωρισμού, παρ' όλο που ή άνεργία έξακολουθεί να παραμένει σε ύψηλά επίπεδα. Ηδη στις Ηνωμένες Πολιτείες ύπολογίζεται ότι το άκαθάριστο έγχώριο προϊόν, θα αύθιθι έφέτος κατά 7% και στη Δυτική Γερ-

μανία και τὰ 5—6%. Υπάρχουν όμως αρκετές χώρες που αντιμετωπίζουν ακόμη σοβαρές δυσχέρειες. Για τὸ σύνολο τῶν χωρῶν τοῦ ΟΟΣΑ προβλέπεται ὅτι τὸ ἀκαθάριστο ἐγχώριο προϊόν θὰ ἐμφανίσῃ πραγματικὴ αὐξηση 4—5%.

Παρὰ τὴ φάση ἀνακάμψεως ὅμως, τὴν ὁποία διανύει ἡ παγκόσμια οἰκονομία, οἱ παραγωγικὲς ἐπενδύσεις ἐξακολουθοῦν νὰ πραγματοποιοῦνται μὲ χαμηλοὺς ρυθμοὺς. Ἔτσι γιὰ ὁλόκληρο τὸ 1976 καὶ λόγω τῶν σημαντικῶν περιθωρίων ἀδρανοῦς παραγωγικῆς δυναμικότητος ποὺ ὑπάρχουν ἀκόμη, οἱ ἐπενδύσεις θὰ εἶναι περιορισμένες. Μεγαλύτερη ἄνοδος ἀναμένεται στὶς ἐπενδύσεις σὲ κατοικίες.

ΑΝΟΔΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

Στὴν Ἑλλάδα ἡ τόνωση τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ δημοσίου τομέως καὶ τὴν προοδευτικὴ ἐνίσχυση τῆς ἐσωτερικῆς ζητήσεως, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑποχώρηση τῶν ἐξωοικονομικῶν διαταράκτικων αἰτίων, θὰ πρέπει λογικὰ νὰ δημιουργήσουν συνθήκες κατὰλληλες γιὰ τὴν πραγματοποίηση, ἄμεσα, παραγωγικῶν ἐπενδύσεων σὲ ἐπίπεδα ἀνώτερα ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἐπιτευχθῆ τὰ δύο τελευταῖα χρόνια. Κατὰ τὸ πρῶτο τρίμηνο τοῦ 1976 οἱ ἀνοδικὲς τάσεις τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς συνεχίσθηκαν, παρ' ὅλο ὅτι ἡ ἀνάκαμψη ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι βραδεία καὶ ἡ παραγωγὴ ὑπολείπεται σὲ ὀρισμένους κλάδους σημαντικὰ τοῦ πρῶ τῆς ὑφέσεως ἐπιπέδου. Γενικὰ οἱ συνθήκες ἰσορροπίας ἀναμένονται καλλίτερες. Ὁ πληθωρισμὸς προβλέπεται νὰ συμπίεσθῇ, εὐνοώντας τὴ βελτίωση τῆς λειτουργίας τοῦ νομισματοπιστωτικοῦ τομέως τῆς οἰκονομίας καὶ δημιουργώντας τὶς ἀναγκαῖες συνθήκες γιὰ τὴν ἀνετη καὶ ὑγιή χρηματοδότηση τῆς οἰκονομίας.

ΝΕΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Ἡ αὐξηση τέλος τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, ἀναμένεται ὅτι θὰ συμβάλῃ σημαντικὰ στὴν περαιτέρω ἐξυγίανση τοῦ ἰσοζυγίου τρεχουσῶν συναλλαγῶν τῆς χώρας, μειώνοντας ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀνάγκη προσφυγῆς σὲ διεθνή ἐξισορροπητικὸ δανεισμὸ. Πέρα δ-

μως ἀπὸ τὶς καλὲς προοπτικὲς ποὺ ὑπάρχουν γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς οἰκονομίας μας κατὰ τὸ τρέχον ἔτος, νέες δυνατότητες γιὰ ἀξιοποίηση προσφέρονται ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα πρὸς τὶς ἀραβικὲς καὶ τὶς βαλκανικὲς χώρες καὶ τὴν προσεχῆ ἔνταξή μας στὴν Κοινὴ Ἀγορά.

ΕΠΙΣΠΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗ ΑΓΟΡΑ

Κύριος ὅμως στόχος τῆς οἰκονομικῆς μας πολιτικῆς, εἶναι ἡ προετοιμασία τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας γιὰ τὴν ἔνταξη στὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα. Στὰ δέκα τέσσερα ἔτη συνδέσεως ἡ Ἑλλάς κατάρχησε τοὺς εἰσαγωγικοὺς δασμοὺς γιὰ τὸ βιομηχανικὰ εἶδη ποὺ δὲν παράγονται ἐγχωρίως, μείωσε κατὰ 44% τοὺς δασμοὺς γιὰ τὰ εἶδη τῆς ἐγχωρίας παραγωγῆς καὶ εὐθυγραμμίζει σταδιακὰ τὸ δασμολόγιό της πρὸς τὸ κοινὸ δασμολόγιο τῆς ΕΟΚ. Εἶναι ἄξιο προσοχῆς ὅτι ἡ Χώρα μας, παρ' ὅλο ποὺ εἶχαν ἀτονίσει οἱ διαδικασίες γιὰ τὴν προστασία τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καὶ εἶχε στερηθῆ τὴ χρηματοδότηση τῆς οἰκονομίας της ἀπὸ τοὺς κοινοτικούς φορεῖς, ἐν τούτοις, προχώρησε χωρὶς διακοπὴ στὴν τελωνειακὴ ἔνωση καὶ πραγματοποίησε πρόοδο μεγαλύτερη ἀπὸ ἑποιοδήποτε ἄλλο κράτος - μέλος τῆς Κοινότητος. Μεταξὺ τοῦ 1962, ἔτους τῆς Συνδέσεως καὶ τοῦ 1975 ἡ Ἑλλάς πέτυχε μῆση ἐτησίᾳ αὐξηση τοῦ πραγματικοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος κατὰ 6,8%. Οἱ χώρες τῆς ΕΟΚ τῶν ἐννέα πραγματοποίησαν ἀντίστοιχα ἐτήσιο ρυθμὸ 3,8% καὶ οἱ χώρες τοῦ ΟΟΣΑ 4,0%.

Οἱ ρυθμοὶ αὐτοὶ ἀνδου τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας σὲ περίοδο προοδευτικοῦ δασμολογικοῦ ἀφοπλισμοῦ, ποὺ θὰ ἦταν ἀκόμη ὑψηλότεροι ἂν δὲν εἶχε μεσολαβήσει ἡ ἐπταετία τῆς δικτατορίας, δείχνουν τὸ δυναμισμό τῆς ὁποίας συνδέεται καὶ μὲ τοὺς σημαντικοὺς πόρους ποὺ διαθέτει σὲ γεωργικὲς πρῶτες ὕλες, σὲ μεταλλεύματα καὶ ὀρυκτὰ καὶ σὲ βιομηχανικὰ προϊόντα. Στὸς πόρους αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ ἐπικείμενη ἐκμετάλλευση τῶν κοιτασμάτων πετρελαίου καὶ ἡ δημιουργία σειρᾶς χημικῶν βιομηχανιῶν ποὺ θὰ ἀνακουφίσουν σημαντικὰ τὸ Ἐμπορικὸ Ἴσοζύγιο

της Χώρας.

Έξ ἴσου σημαντική είναι ἡ συμβολή τῶν παραγωγικῶν τάξεων. Τό μεγαλύτερο πάντως βάρος προσαρμογῆς εἶναι φυσικό νά ἀναλάβῃ ἡ βιομηχανία. Οἱ ἐπιδόσεις πολλῶν ἐπιχειρήσεων στόν τομέα αὐτό εἶναι πολύ ἐνθαρρυντικές καί πείθουν ὅτι ἡ προσαρμογή δέν εἶναι ἀνέφικτη. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἔχει ζωτική σημασία εἶναι νά πραγματοποιηθῇ ἐκβιομηχάνισι σέ βάθος. Ὅλες οἱ βιομηχανικές μονάδες πρέπει νά ἐκσυγχρονισθοῦν καί ὅπου εἶναι ἀδικοιολόγητα κατεσπαρμένες νά δημιουργηθοῦν μέ συγχώνευση νέες, διεθνῶς συναγωνιστικές. Ἡ δημιουργία ἰσχυρῶν ἀνταγωνιστικῶν μονάδων, ὅπως ἄλλωστε ἔχει ἀποδείξει καί ἡ πείρα τῶν ἄλλων κρατῶν - μελῶν τῆς ΕΟΚ, εἶναι προϋπόθεση ἐπιβίωσης τους στόν εὐρύτερο εὐρωπαϊκό χῶρο. Ἐνα πρώτο βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ θά ἦταν ἴσως ἡ συνεργασία εἴτε μέ τὴ μορφή κοινοπραξίας μεταξύ ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων ἢ μέ ἄλλες μορφές γιὰ τὴ διευκόλυνση τῆς ἐξαγωγικῆς προσπάθειας.

Ἡ δημιουργία ὅμως εὐρωστῆς καί ἀνταγωνιστικῆς βιομηχανίας δέν νοεῖται σήμερα χωρὶς τὴ συστηματικὴ προαγωγή τῆς ἐφαρμοσμένης ἔρευνας. Ἡ γρήγορη εἰσαγωγή προηγμένης τεχνολογίας, προσαρμοσμένης στὶς ἰδιαίτερες συνθήκες τῆς οικονομίας μας, πρέπει νά ἀποτελέσῃ μέλημα τόσο τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅσο καί τοῦ κρατικοῦ τομέως. Ἡ διαδικασία αὐτὴ θά πρέπει νά καλύπτῃ ὄχι μόνο τὴν τεχνολογία τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καί τὴν τεχνολογία τῆς ἀγορᾶς μέ τὴν υἱοθέτηση ἐπιστημονικῶν μεθόδων μάρκετινγκ καί τὸν ἐκσυγχρονισμό ἐιδικότερα τοῦ ἐξαγωγικοῦ μας ἐμπορίου. Ὁ προγραμματισμὸς τῶν δραστηριοτήτων τῶν ἰδιωτικῶν καί κρατικῶν φορέων μέ βάση τὴν σύγχρονη τεχνικοοικονομικὴ ἔρευνα, δέν ἀποτελεῖ ἄσκοπη πολυτέλεια ἀλλὰ ἀντίθετα ἀδήριτη ἀνάγκη γιὰ μιὰ οικονομία ὅπως ἡ ἑλληνικὴ πού ἐπιδιώκει τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐξαγωγικῶν τῆς ἐπιδόσεων.

Οἱ Τράπεζες ἔχουν ἰδιάζουσα θέση καί ἀποστολὴ στὴν περίπτωσή αὐτή, ἐπειδὴ μποροῦν νά συμβάλλουν ἀποτελεσματικῶς στὴν ἴδρυση μεγάλων ἐπιχειρηματικῶν μονάδων πού νά ἀνταποκρίνονται στὶς ἀ-

παιτήσεις τῆς σύγχρονης τεχνολογίας. Ὁ περαιτέρω ἐκσυγχρονισμὸς τῶν τραπεζικῶν ἰδρυμάτων μέ τὴ δημιουργία κατὰ τῶν μηχανισμῶν θά συντελέσῃ στὴν καλύτερη ἀξιολόγηση τῶν νέων οικονομικῶν δυνατοτήτων καί προοπτικῶν ἀναπτύξεως τοῦ παρουσιάζονται βοηθώντας ἔτσι ἀποτελεσματικότερα τὴν ἰδιωτικὴ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία. Ἐπιβάλλεται ἐπίσης, νά δημιουργηθοῦν συνθήκες μεγαλύτερης προσαρμοστικότητας τοῦ τραπεζικοῦ δανείου στὶς εἰδικές ἀνάγκες καί ἰδιομορφίες κάθε ἐπιχειρήσεως μέ τὴν υἱοθέτηση τοῦ εὐέλκτων κανόνων πιστωτικῆς πολιτικῆς.

ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΕΥΡΥΝΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΑΓΟΡΑΣ

Παράλληλα θά πρέπει νά διευρυνθῇ ὁ ρόλος τῆς κεφαλαιογορᾶς προκειμένου νά γίνῃ ὀρθολογικότερη χρηματοδότηση τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐπιχειρήσεων σέ μακροπρόθεσμα κεφάλαια. Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ Χρηματιστηρίου σέ σύγχρονες βάσεις θά τὸ καταστήσῃ κέντρο ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητος μέ τὴν προσέλκυση τοῦ εὐρύτερου ἀποταμιευτικοῦ κοινοῦ στὴν πραγματοποίηση τοποθετήσεων σέ νέους τίτλους δυναμικῶν καί ὑγιᾶν ἐπιχειρήσεων.

Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς κεφαλαιογορᾶς πρέπει νά ληφθῇ σειρά μέτρων.

Κύριοι Μέτοχοι,

Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα φιλοδοξεῖ νά διαδραματίσῃ σὲ τὴν πελασία τῆς δικῆς τῆς ἀρμεδιότητος, οὐσιαστικὸν ρόλον στὴν ἀξιοποίηση τῶν προοπτικῶν πού διανοίγονται γιὰ τὴν ἑλληνικὴν οικονομία, καί νά συμβάλῃ ἀποφασιστικῶς στὴν ἐπιτυχία τῆς οἰκονομικῆς καί πιστωτικῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν στόχων τοῦ νέου πενταετοῦς προγράμματος.

Ὅπως εἶχαμε τονίσει καί στόν περυσινὸ ἀπολογισμὸ, ἡ ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἑλλάδα τὸ 1974, ἀπέτελεσεν τὴν ἀφετηρία μιᾶς νέας περιόδου στὴ μακρὰ ἱστορία τοῦ Ἐθνους μας. Ἀπὸ τὴν ἀποφασιστικὴν καὶ τὴν ἰκανητὰ πού θά ἐπιδείξουμε τώρα θά ἐξαρτηθῇ σέ μεγάλο βαθμὸ τὸ μέλλον καί ἡ εὐμερὶα τῆς Χώρας.

ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ